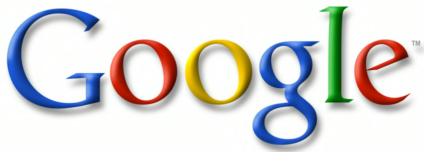
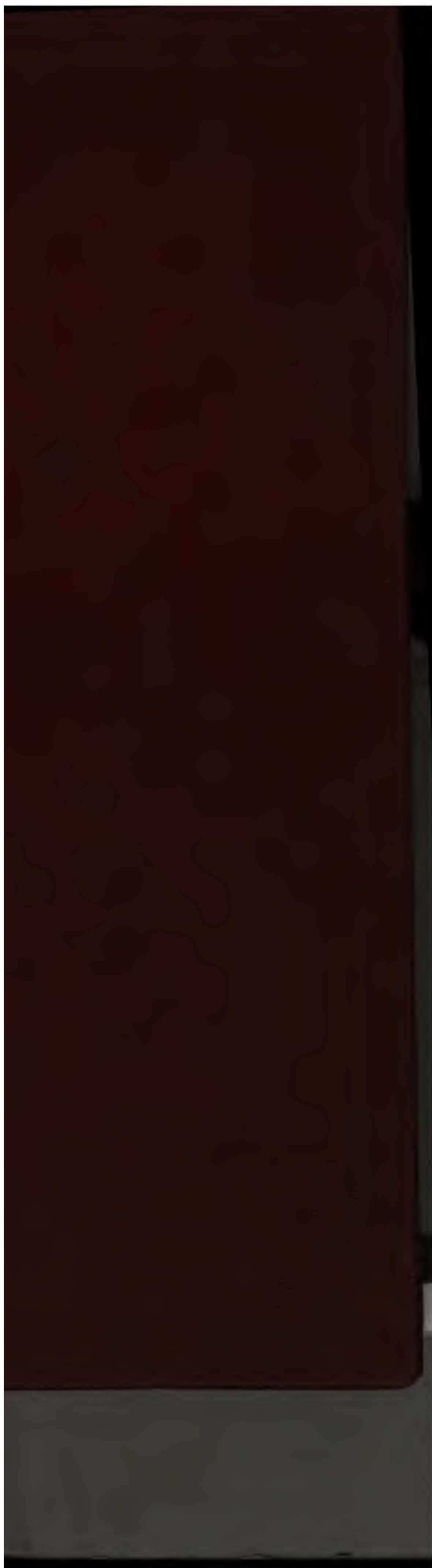
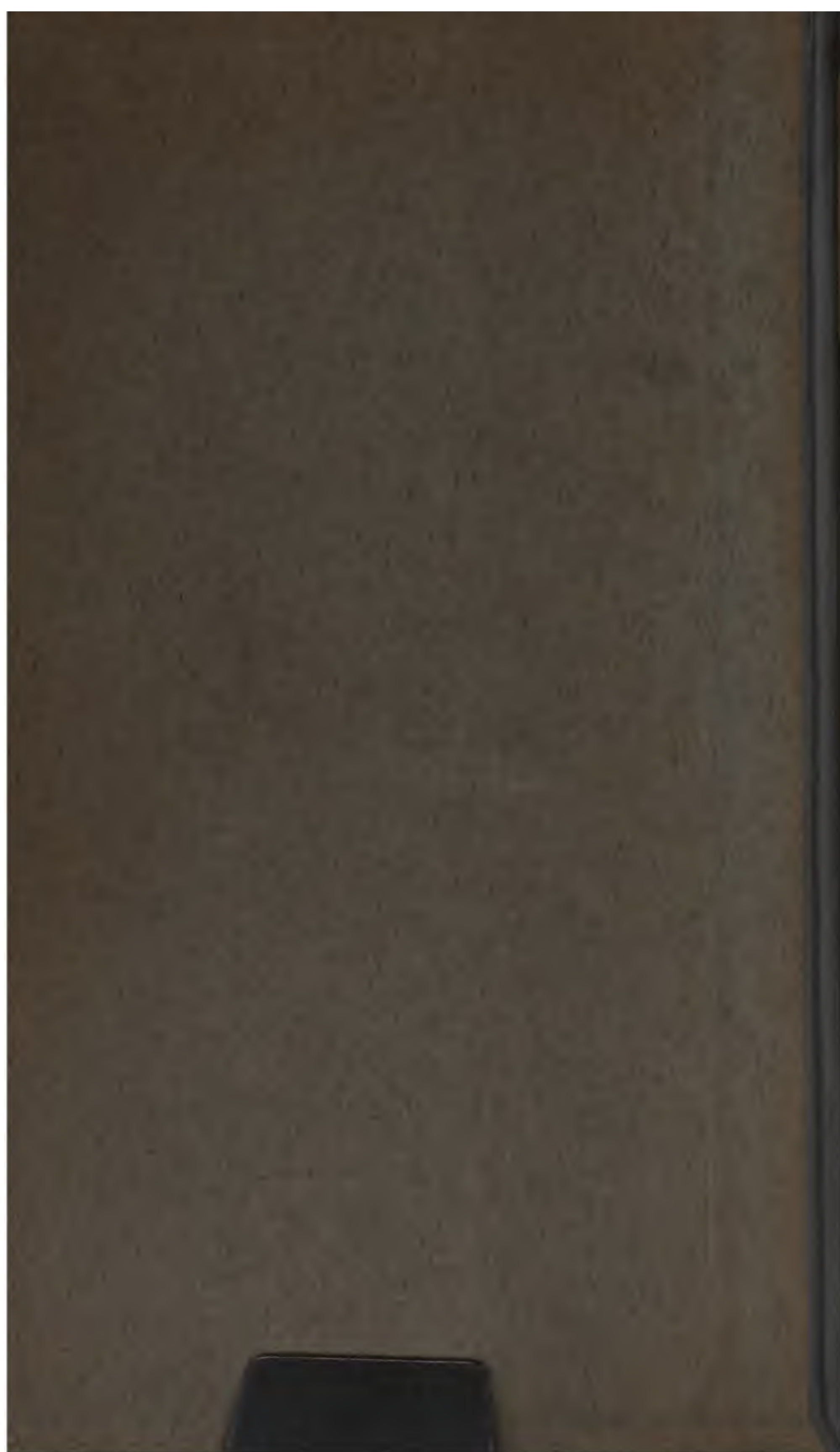
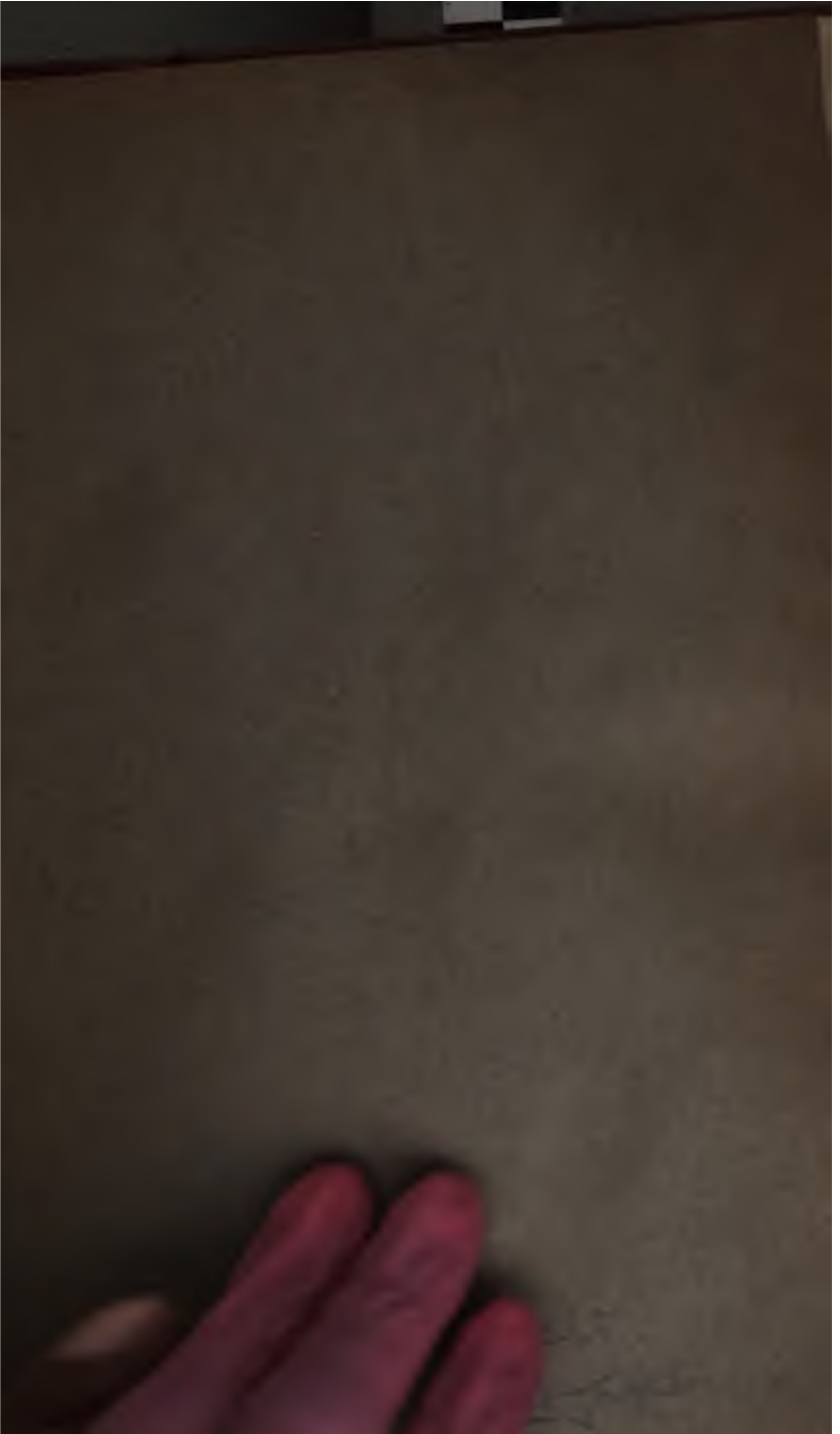

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

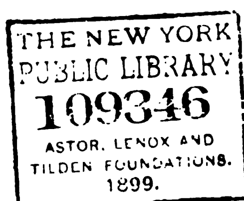
TE

UTRECHT

1878 — 1879.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1880.

Stoomdruk van P. W. VAN DE WEIJER, Utrecht.

INHOUD.

Wetten en besluiten betreffende het Hooger Onderwijs.

Blz.

Inrichting en Geschiedenis der Universiteit.

Bijlagen.

WETTEN EN BESLUITEN

BETREFFENDE

HET HOOGER ONDERWIJS.

(*Vervolg van Jaarboek* 1877—1878, *bl.* 73.) 1)

BESLUIT *van den* 10*den Augustus* 1879 *no.* 36, *over de aanvragen om verlof tot afwezigheid door hoogleeraren, lectoren enz.* (gewijzigd bij dat van 1 *Maart* 1879 *no.* 7.)

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ. ENZ. ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenl. Zaken, van 6 Augustus 1878, Litt. H., afd. Onderwijs.

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

dat op aanvragen om verlof tot afwezigheid, met geheel of gedeeltelijk behoud van jaarwedde, zal worden beschikt

a. door onzen Minister van Binnenl. Zaken, voor zooveel betreft de hoogleeraren, lectoren, directeuren van kabinetten en verzamelingen en van de beambten bij de Rijksuniversiteiten, wier benoeming door Ons of door Onzen voornoemden Minister geschiedt, indien het verlof voor langer dan acht dagen; door

---

1) Het opschrift van het op bl. 61 volgg. aldaar afgedrukte Besluit moet gelegen worden: *Besluit* enz. (gewijzigd bij dat van 4 *Juni* 1878 (*Stb.* no. 86) en van 23 *September* 1878 (*Stb.* no. 139.)

Curatoren der Rijksuniversiteiten, indien het voor korter termijn wordt aangevraagd. 1)

b. door Curatoren der Rijksuniversiteiten, voor zooveel aangaat de beambten, wier benoeming, krachtens art. 62 der Wet op het Hooger Onderwijs, van 28 April 1876 (Stb. no. 102), aan hen is opgedragen, en het aangevraagd verlof niet langer duurt dan ééne maand;

c. door onzen Minister voornoemd, voor zooveel het sub *b.* bedoelde verlof voor langer dan ééne maand wordt aangevraagd.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

Het Loo den 10 Augustus 1878.

(get.) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KAPPEYNE.

De Minister van Justitie,

(get.) H. J. SMIDT.

---

1) De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, bij de toezending van dit Besluit, HH. Curatoren medegedeeld, dat het niet van toepassing is op afwezigheid van hoogleeraren, ten gevolge van hun lidmaatschap der Koninklijke Academie van Wetenschappen. De goedkeuring hunner benoeming tot lid dier Academie wordt geacht het verlof tot bijwoning van hare vergaderingen in te sluiten.

WET *van den 25sten December* 1878 (*Stb. no.* 222), *houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is de regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende in overeenstemming te brengen met de bepalingen der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

ART. 1. De titel van arts verleent de bevoegdheid tot uitoefening der geneeskunst in haren vollen omvang en wordt verkregen door het afleggen van het praktisch arts-examen.

ART. 2. Bij het praktisch arts-examen worden voldoende bewijzen gevorderd van praktische kennis aan het ziekbed en van bekwaamheid in het verrigten van heel- en verloskundige kunstbewerkingen en het gereed maken van recepten.
Het wordt gesplitst in een algemeen geneeskundig en een heel- en verloskundig gedeelte.
Voor de toelating tot het eerste gedeelte moet de verklaring worden overgelegd van een hier te lande bevoegd geneeskundige, dat de

candidaat gedurende minstens twee jaren de genees- en heelkundige behandeling van zieken gevolgd heeft, en voor de toelating tot het tweede gedeelte het bewijs, dat hij, in tegenwoordigheid van een bevoegd verloskundige, hier te lande minstens tien gewone en twee buitengewone verlossingen verrigt heeft.
Ingeval niet beide gedeelten gelijktijdig met goed gevolg worden afgelegd, wordt aan hem, die bij het eerste gedeelte voldaan heeft, hiervan een bewijs uitgereikt, tegen overlegging waarvan hij tot het tweede gedeelte afzonderlijk wordt toegelaten.

ART. 3. Tot het afleggen van het praktisch arts-examen zijn alleen bevoegd zij:

a. die bedoeld zijn in art. 94 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, of volgens de bepalingen dier wet met de zoodanigen gelijk staan;

b. die achtereenvolgens met goed gevolg de twee natuurkundige en het theoretisch geneeskundig examen, bedoeld in artt. 4, 5 en 6, hebben afgelegd, of met de zoodanigen gelijk staan.

ART. 4. Het *eerste natuurkundig* examen betreft:

a. de natuurkunde;

b. de scheikunde;

c. de plantkunde.

Tot het afleggen van dit examen zijn alleen bevoegd zij:

1°. die blijkens een getuigschrift, afgegeven door curatoren van een gymnasium met zesjarigen cursus, het overgangsexamen van de vierde naar de vijfde klasse van dat gymnasium of het toelatings-examen tot laatstgenoemde klasse met goed gevolg hebben afgelegd, of blijkens gelijksoortig getuigschrift, afgegeven door curatoren van een pro-gymnasium, de lessen in de hoogste klasse van dat pro-gymnasium ten einde toe met vrucht gevolgd hebben;

2°. die in het bezit zijn van het getuigschrift, verkregen door het met goed gevolg afleggen van het eind-examen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, bedoeld in art. 57, of van het examen A, bedoeld in art. 59 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), houdende regeling van het middelbaar onderwijs;

3°. die op de wijze, door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te bepalen, voldoende bewijzen hebben geleverd, dat zij tot de beoefening der natuurkundige wetenschappen genoegzaam voorbereid zijn.

ART. 5. Het *tweede natuurkundig* examen betreft:

a. de ontleedkunde;

b. de physiologie en weefselleer;

c. de algemeene ziektekunde;

d. de pharmakognosie.

ART. 6. Het *theoretisch geneeskundig* examen betreft:

a. de ziektekundige ontleedkunde;

b. de pharmakodynamie;

c. de bijzondere pathologie en therapie;

d. de gezondheidsleer;

e. de theoretische heelkunde;

f. de theoretische verloskunde.

ART. 7. Bevoegd tot het afnemen der examens, in artt. 4, 5 en 6 bedoeld, en tot het uitreiken van het getuigschrift aan hen, die zoodanig examen met goed gevolg hebben afgelegd, zijn:

a. wat betreft het examen van art. 4, de faculteiten der wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche universiteiten;

b. wat betreft de examens van artt. 5 en 6, de faculteiten der geneeskunde aan die universiteiten.

Voor het afleggen van elk dezer examens wordt in handen van den voorzitter der faculteit, welke het examen afneemt, eene som van vijftig gulden betaald.

In geval van afwijzing wordt voor de eerste herhaling van een examen geene betaling gevorderd.

De opbrengst der gestorte gelden strekt tot presentiegeld voor de leden der faculteit, door wie het examen wordt afgenomen.

ART. 8. De titel van tandmeester verleent de bevoegdheid tot het

uitoefenen der tandheelkunst, waaronder verstaan wordt de plaatselijke behandeling van ziekten der tanden, der tandkassen en van het tandvleesch.

De titel wordt verkregen door het met goed gevolg afleggen van een praktisch examen, waarbij voldoende bewijzen gevorderd worden van praktische kennis van de operatieve tandheelkunde en van het inzetten van kunsttanden en gebitten.

ART. 9. Bevoegd tot het afleggen van het praktisch examen als tandmeester zijn alleen zij, die met goed gevolg het theoretisch examen in de tandheelkunde hebben afgelegd.

Dat examen betreft:

a. de ontleedkunde van de tanden, de tandkassen en het tandvleesch;

b. de physiologie dezer deelen;

c. de gezondheids-, ziekte- en geneesleer dezer deelen, daaronder begrepen de onderkenning der ziekten van de tanden, de tandkassen en het tandvleesch, waarvan de oorzaak algemeen is of in andere deelen zetelt.

d. de geneesmiddelleer en de recepteerkunde, voor zooveel noodig tot het voorschrijven van de plaatselijke geneesmiddelen bij de ziekten der genoemde deelen.

Van het examen in de vakken, onder letters *a* en *b* vermeld, zijn vrijgesteld zij:

1°. die met goed gevolg aan eene Nederlandsche universiteit het examen, naastvoorgaande aan dat ter verkrijging van den doctoralen graad in de faculteit der geneeskunde, hebben afgelegd of, voor zooveel die faculteit betreft, vermeld zijn in art. 119 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs;

2°. die voldaan hebben aan het *tweede* natuurkundig examen, bedoeld in art. 5, of met de zoodanigen gelijk staan.

ART. 10. Tot het afnemen van het theoretisch examen als tandmeester en het uitreiken van het getuigschrift aan hen, die dat

examen met goed gevolg hebben afgelegd, zijn bevoegd de faculteiten der geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten.

Voor het afleggen van dit examen wordt in handen van den voorzitter der faculteit, die het examen afneemt, eene som van vijf en twintig gulden betaald.

De twee laatste zinsneden van art. 7 zijn ten deze toepasselijk.

ART. 11. De titel van apotheker verleent de bevoegdheid tot uitoefening der artsenijbereidkunst en wordt verkregen door het afleggen van het praktisch apothekers-examen.

Bij dat examen worden voldoende bewijzen van praktische kennis gevorderd der artsenijbereidkunst en der scheikundige analyse, zoo in de apotheek als in het laboratorium.

Voor de toelating tot het examen moet worden overgelegd de verklaring van een hier te lande bevoegd apotheker, dat de candidaat gedurende minstens twee jaren de uitoefening der artsenijbereidkunst onder de leiding van zulk een bevoegde gevolgd heeft.

ART. 12. Bevoegd tot het afleggen van het praktisch apothekers-examen zijn alleen zij:

a. die bedoeld zijn in art. 96 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, of volgens hare bepalingen met de zoodanigen gelijk staan;

b. die het theoretisch apothekers-examen, in art. 13 bedoeld, met goed gevolg hebben afgelegd.

ART. 13. Het *theoretisch apothekers*-examen betreft:

a. de artsenijbereidkunde;

b. de toxicologie;

c. de analytische scheikunde.

ART. 14. Bevoegd tot het afnemen van het theoretisch apothekers-examen en tot het uitreiken van het getuigschrift aan hen, die dat examen met goed gevolg hebben afgelegd, zijn de faculteiten der wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche universiteiten.

De drie laatste zinsneden van art. 7 zijn ten deze toepasselijk.

ART. 15. Bevoegd tot het afleggen van het theoretisch apothekers-

examen zijn alleen zij, die met goed gevolg het *eerste* natuurkundig examen hebben afgelegd, in art. 4 bedoeld, of met de zoodanigen gelijk staan, en bovendien bewijzen geleverd hebben van kennis der beginselen van de natuurlijke geschiedenis van dieren en delfstoffen.

ART. 16. De bevoegdheid tot het verleenen van verloskundigen raad en bijstand als vroedvrouw wordt verkregen door het afleggen van een theoretisch en praktisch examen in de verloskunde.
Voor de toelating tot dit examen moet het bewijs worden overgelegd, dat de candidaat als leerling-vroedvrouw, onder de voorwaarden, door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te bepalen, bij een geneeskundigen inspecteur is ingeschreven en daarna minstens tien gewone verlossingen in tegenwoordigheid van een bevoegd verloskundige hier te lande verrigt heeft.

ART. 17. Als apothekers-bedienden met gelijke bevoegdheden en verpligtingen, als volgens de bestaande wetten en wettelijke verordeningen die zijn des hulpapothekers, kunnen worden toegelaten zij, die na volbragten achttienjarigen leeftijd met goed gevolg een examen hebben afgelegd, waarbij genoegzame bewijzen gevorderd worden van kennis en geschiktheid, noodig tot het gereed maken van recepten.

ART. 18. De examens, in artt. 2, 8 en 11 bedoeld, worden kosteloos afgenomen door commissiën, wier voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen jaarlijks door Ons benoemd worden.
De voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen dier commissiën genieten reis- en verblijfkosten en presentiegeld, door Ons te bepalen.
De examens worden in het openbaar gehouden, met uitzondering van die aan het ziekbed, in het scheikundig laboratorium, en die in de verloskunde, welke alleen kunnen bijgewoond worden met vergunning van den voorzitter der examinerende commissie.

ART. 19. Aan ieder, die aan het examen voldaan heeft, wordt, nadat hij in handen van den voorzitter der commissie eene som van vijf en twintig gulden gestort heeft, een diploma uitgereikt, dat hem het regt geeft om den titel te voeren:

a. in geval van art. 2, van *arts;*

b. in dat van art. 8, van *tandmeester;*

c. in dat van art. 11, van *apotheker.*

ART. 20. De examens, in artt. 16 en 17 bedoeld, worden kosteloos afgenomen door commissiën, zamengesteld uit den geneeskundigen inspecteur of adjunct-inspecteur der provincie, waarin het examen gehouden wordt, als voorzitter, en twee deskundige leden, door Onzen Minister, met de uitvoering dezer wet belast, te benoemen. De leden genieten reis- en verblijfkosten en presentiegeld, door Ons te bepalen.
Aan de vroedvrouw of aan den apothekers-bediende, die aan het examen voldaan heeft, wordt hiervan, na voorafgaande storting in handen van den voorzitter der commissie van eene som van vijf gulden, een getuigschrift uitgereikt.

ART. 21. Zij, die voldaan hebben bij het examen als arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw of apothekers-bediende, leggen, voordat zij als zoodanig worden toegelaten, in handen van den voorzitter der examinerende commissie den volgenden eed (of belofte) af:
„Ik zweer (beloof), dat ik de genees-, heel- en verlos- (tandheelartsenijbereid-, verlos-) kunst, volgens de daarop wettelijk vastgestelde bepalingen, naar mijn beste weten en vermogen zal uitoefenen en dat ik aan niemand zal openbaren wat in die uitoefening als geheim mij is toevertrouwd of ter mijner kennis is gekomen, tenzij mijne verklaring als getuige of deskundige in regten gevorderd of ik anderzins tot het geven van mededeeling door de wet verpligt worde.
Zoo waarlijk helpe mij God Almagtig! (Dat beloof ik.)"

ART. 22. Tot het afleggen der in het voorgaand artikel bedoelde examens wordt minstens tweemaal 's jaars gelegenheid gegeven. Onze Minister, met de uitvoering dezer wet belast, bepaalt de plaatsen waar en den tijd waarop de examinerende commissiën bijeenkomen.
De door de candidaten gestorte gelden worden, na aftrek van de kosten van vergadering der commissie, waaronder echter niet mede-

gerekend worden de reis- en verblijfkosten en vacatiegelden, in 's Rijks schatkist gestort.

Al hetgeen verder tot de regeling dier examens betrekking heeft wordt door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur vastgesteld.

ART. 23. Benoembaar tot militaire artsen zijn alleen zij, die volgens de wet bevoegd zijn tot uitoefening der geneeskunst in haren vollen omvang in het geheele Koningrijk; tot militaire apothekers zij, die volgens de wet de bevoegdheid van apotheker hebben verkregen.

Overgangsbepalingen.

ART. 24. Ieder, die op het tijdstip, waarop deze wet in werking treedt, bevoegd is tot uitoefening van genees-, heel-, verlos-, tand heel- of artsenijbereidkunst of tot uitbreiding zijner bevoegdheid door het afleggen van een aanvullingsexamen, behoudt die bevoegdheid.

Ieder, die op bedoeld tijdstip door het afleggen van eenig examen de bevoegdheid verkregen had tot het afleggen van een ander examen of tot het genot van eenigerlei vrijstelling bij dergelijk examen, behoudt die bevoegdheid met opzigt tot de gelijksoortige examens, af te leggen volgens deze wet.

ART. 25. Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip.

Alsdan vervallen de wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van genees-kundige, apotheker, hulp-apotheker, leerling-apotheker en vroed-vrouw, gewijzigd bij de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* no. 97), en de artt. 1 tot 6 van de wet van 24 Junij 1876 (*Staatsblad* n°. 117), houdende regeling van de voorwaarden tot verkrijging der afzonderlijke bevoegdheid tot uitoefening der tandheelkunst en van de uitoefening dier kunst, en alle uit die bepalingen voortgevloeide algemeene verordeningen.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministeriële Departementen, Autoriteiten, Collegiën en

Ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te 's Gravenhage, den 25sten December 1878.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

KAPPEYNE.

Uitgegeven den *een en dertigsten* December 1878.

De Minister van Justitie,

H. J. SMIDT.

BESLUIT *van den 2den Februarij* 1879 (Stb. no. 29), *houdende regeling van de jaarwedden der hoogleeraren aan de Rijksuniversiteiten.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 24 December 1878, lit. Q, afdeeling Onderwijs;

Gelet op art. 52 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* nº. 102);

Den Raad van State gehoord (advies van 28 Januarij 1879, no. 15);

Gelet op het nader rapport van Onzen Minister voornoemd, van 31 Januarij 1879, lit. L, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Indien niet bij zijne aanstelling anders bepaald is, geniet elk hoogleeraar aan eene Rijksuniversiteit eene jaarwedde aanvankelijk van f 4000, vervolgens, ingaande met den eersten dag van het vierendeeljaars, volgende op dat, waarin hij, te rekenen van den dag, waarop hij zijne lessen als hoogleeraar heeft aangevangen, zijn vijfjarigen diensttijd volbragt heeft, van f 5000, en daarna, na nogmaals volbragten vijfjarigen diensttijd, van f 6000.

ART. 2. Deze regeling geldt mede voor de in dienst zijnde hoogleeraren, voor zooveel hunne jaarwedde minder bedragen mogt dan bij toepassing daarvan het geval zijn zou, en met dien

verstande, dat vroeger volbragte diensttijd, ook vóór 1 October 1877, als hoogleeraar aan eene der Rijks-hoogescholen mede in rekening wordt gebragt.

Art. 3. De in artikel 1 omschreven verhooging van jaarwedde gaat voor den betrokken hoogleeraar gepaard met eene vermindering der personele toelage, hem, krachtens art. 110 der aangehaalde wet, bij Ons besluit van 13 November 1877, nº. 3, verleend, tot het bedrag van de hier bedoelde verhooging, of doet die toelage, voor het geval dat deze minder dan de verhooging bedraagt, vervallen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 2den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

KAPPEYNE.

Uitgegeven den *zevenden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,

H. J. SMIDT.

BESLUIT *van den 12den Februarij* 1879 (Stb. nº. 33), *bepalende dat de wet van* 25 *December* 1878 (Staatsblad nº. 222), *houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediënde, in werking treedt op* 1 *Augustus* 1879.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 10 Februarij 1879, litt. H, afdeeling Medische Politie;

Gezien art. 25 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* nº. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen, dat die wet in werking treedt op 1 Augustus 1879.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 12den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *negentienden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

BESLUIT *van den 12den Februarij* 1879 (*Stb. n°.* 34), *tot regeling van de examens ter verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester of apotheker, door de faculteiten der wis- en natuurkunde en der geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten af te nemen.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ, ENZ.,

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 2 Januarij 1879, litt. G., afdeeling Medische Politie;

Overwegende, dat het noodzakelijk is regelen te stellen omtrent de examens ter verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester of apotheker, door de faculteiten der wis- en natuurkunde en der geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten af te nemen;

Gelet op artt. 7, 10 en 14 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende;

Den Raad van State gehoord (advies van den 4den Februarij 1879, n°.25),

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister van 10 Februarij 1879, n°. 27, afdeeling Medische Politie;

Hebben goedgevonden en verstaan:

ART. 1. De examens, tot het afnemen waarvan de faculteiten der wis- en natuurkunde en der geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten, bij de artt. 7, 10 en 14 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), zijn bevoegd verklaard, worden gehouden met inachtneming der voorschriften van ons tegenwoordig besluit.

ART. 2. Voor het afleggen van deze examens worden door de examinerende faculteit twee tijdvakken aangewezen, een van zes

weken in de eerste acht maanden en een van vier weken in de vier laatste maanden van het burgerlijk jaar.
De faculteit kan niettemin tot het afleggen van een examen op een anderen tijd vergunning verleenen.
Dag en uur van elk examen worden bepaald door den voorzitter der faculteit of het lid, dat hem vervangt.

ART. 3. De faculteit vergadert tot het houden van het examen met minstens drie leden. Zij examineert niet meer dan éénen candidaat te gelijk.
Zij beslist omtrent den uitslag van het examen bij meerderheid van stemmen.
Staking van stemmen geldt voor afwijzing.
De afwijzing geschiedt voor hoogstens een jaar.
Daarvan wordt binnen vier en twintig uren door het voorzittend lid aan de *gelijknamige faculteiten* der andere universiteiten kennis gegeven.

ART. 4. De ondervraging geschiedt in het Nederlandsch, tenzij de faculteit, op verzoek van den candidaat, het gebruik eener vreemde taal vergunt.
De examens worden in het openbaar gehouden, tenzij de faculteit, om redenen van welvoegelijkheid, anders beveelt.

ART. 5. De duur der examens wordt bepaald:
voor die, af te nemen door de wis- en natuurkundige faculteit, op minstens een uur;
voor het tweede natuurkundig examen, vermeld in art. 5 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), op minstens twee uren;
voor het eerste gedeelte van het theoretisch geneeskundig examen, vermeld in art. 6 dier wet, welk examen in twee deelen gesplitst wordt, op minstens twee uren;
voor het tweede gedeelte op minstens een uur.
Na gunstigen afloop van het eerste gedeelte wordt de dag voor het tweede gedeelte door de faculteit met tusschenruimte van minstens vier en twintig uren bepaald.
De faculteit kan aan den candidaat schriftelijke beantwoording van op te geven punten in dien tusschentijd opleggen.

ART. 6. Aan de examinerende faculteit moet door den candidaat worden overgelegd:

a. om te worden toegelaten tot het *eerste* natuurkundig examen, vermeld in art. 4 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), het bewijs, dat hij verkeert in een der gevallen bij dat artikel onder n°s. 1, 2 of 3 voorzien;

b. om te worden toegelaten tot het *tweede* natuurkundig examen, vermeld in art. 5 dier wet, het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd eerste natuurkundig examen bij eene der faculteiten van de wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche universiteiten, of hetgeen daarmede gelijkstaat;

c. om te worden toegelaten tot het *theoretisch* geneeskundig examen, vermeld in art. 6 dier wet, het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd *tweede* natuurkundig examen bij eene der faculteiten van de geneeskunde aan de Nederlandsche universiteiten, of hetgeen daarmede gelijkstaat;

d. om te worden toegelaten tot het *theoretisch apothekersexamen*, vermeld in art. 14 dier wet, het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd *eerste* natuurkundig examen en bovendien geleverde bewijzen van de kennis der beginselen van de natuurlijke geschiedenis van dieren en delfstoffen bij eene der faculteiten van de wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche universiteiten of hetgeen daarmede gelijkstaat;

e. om bij het *theoretisch* examen in de tandheelkunde, vermeld in art. 9 dier wet, te worden vrijgesteld voor de vakken, in dat artikel opgenoemd onder letters *a* en *b*, het bewijs dat de candidaat verkeert in een der gevallen, aldaar omschreven onder n°s. 1 en 2;

f. om te worden toegelaten tot eenig examen, behoudens in het geval, voorzien in het voorlaatste lid van art. 7 dier wet, het bewijs van in handen van den voorzitter der faculteit of van het lid, dat dezen vervangt, de som, bij meergemelde wet voor het af te leggen examen bepaald, te hebben gestort.

ART. 7. Aan hem, die met goed gevolg examen heeft afgelegd, wordt hiervan een in de Nederlandsche taal opgesteld, gedagteekend en door den voorzitter der faculteit of het lid, dat dezen vervangt, onderteekend getuigschrift uitgereikt.

ART. 8. De faculteiten der Rijksuniversiteiten beschikken bij het

houden dezer examens over hare gewone vertrekken en hulpmiddelen. De pedellen dier universiteiten staan daarbij de faculteiten ten dienste.

ART. 9. Bij geschillen over de toepassing van dit besluit wordt door den voorzitter der faculteit of het lid dat dezen vervangt, zoo noodig, de beslissing ingeroepen van Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast.

ART. 10. Dit besluit treedt in werking tegelijk met de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 12den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

KAPPEYNE.

Uitgegeven den *negentienden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,

H. J. SMIDT.

BESLUIT *van den 12den Februarij* 1879 (*Stb. n*°. 35), *regelende de examens van hen, die de bewijzen wenschen te leveren, dat zij tot de beoefening der natuurwetenschappen genoegzaam voorbereid zijn.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 2 Januarij 1879, litt. G, afdeeling Medische Politie;

Overwegende, dat het noodzakelijk is regelen te stellen omtrent de bewijzen, te leveren door hen, die wenschen aan te toonen, dat zij tot de beoefening der natuurkundige wetenschappen genoegzaam voorbereid zijn;

Gelet op art. 4, n°. 3, van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende;

Den Raad van State gehoord (advies van 4 Februarij 1879, n°. 25);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 10 Februarij 1879, n°. 27, afdeeling Medische Politie;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Aan hen, die de bewijzen wenschen te leveren dat zij tot de beoefening der natuurkundige wetenschappen genoegzaam voorbereid zijn, wordt de gelegenheid gegeven tot het afleggen van een examen volgens de bepalingen van dit besluit.

ART. 2. Het examen betreft:

a. de Nederlandsche taal;

b. de gronden der Fransche taal;

c. de gronden der Hoogduitsche taal;

d. de gronden van de reken- en van de stelkunde tot aan de hoogere vergelijkingen;

e. de lagere meetkunde tot de stereometrie en de platte en bolvormige driehoeksmeting ingesloten.

Zij, die bij eene der commissiën, bedoeld in art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), houdende regeling van het middelbaar onderwijs, eene acte voor schoolonderwijs hebben verkregen, zijn van het examen in die vakken, waarvoor zij bevoegd zijn verklaard, vrijgesteld.

ART. 3. Het examen is kosteloos.
Het wordt schriftelijk en mondeling en, voor zooveel het laatste betreft, in het openbaar afgenomen.

ART. 4. Aan ieder, die voldaan heeft, wordt een getuigschrift uitgereikt dat hij kan worden toegelaten tot het eerste natuurkundig examen, vermeld in art. 4 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222).
Afwijzing geschiedt hoogstens voor een jaar. Binnen den termijn, door de commissie bepaald, wordt de afgewezene ook bij geene andere commissie tot het examen toegelaten.

ART. 5. De voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen der commissie of commissiën, met het afnemen van het examen belast, worden jaarlijks, in te gaan met den eersten Augustus, door Ons benoemd.
De commissie wordt, zoo noodtg, in den loop des jaars door Ons aangevuld.

ART. 6. De commissie houdt minstens tweemaal in het jaar zitting.
Onze Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast, bepaalt den tijd wanneer en de plaatsen waar de commissie of commissiën zullen bijeenkomen.

De voorzitter der commissie brengt den tijd, gedurende welken het examen zal worden afgenomen, bij openbare aankondiging ter algemeene kennis.

Art. 7. De kosten van het examen zijn voor rekening van het Rijk.
De voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen dier commissiën genieten reis- en verblijfkosten en presentiegeld, door Ons te bepalen.

Art. 8. Hij, die zich aan het examen wenscht te onderwerpen, meldt zich aan bij den voorzitter der commissie.
Dag en uur van het examen worden bepaald door den voorzitter der commissie of het lid, dat hem vervangt, en aan den belanghebbende door den secretaris schriftelijk medegedeeld.

Art. 9. De commissie beraadslaagt en beslist niet dan bij tegenwoordigheid van minstens twee derden harer leden.
Bij verhindering van een der leden wordt, zoo noodig, door den voorzitter der commissie of het lid, dat hem vervangt, een plaatsvervanger opgeroepen.
Het besluit tot al of niet toelating wordt opgemaakt bij meerderheid van stemmen der tegenwoordige leden.
Staking van stemming geldt voor afwijzing.

Art. 10. De voorzitter der commissie wordt, zoo noodig, vervangen door het eerstbenoemd lid, dat ter vergadering aanwezig is.
De voorzitter of het lid, dat hem vervangt, regelt de werkzaamheden en leidt de beraadslagingen der commissie.
Verschillen, in den boezem der commissie gerezen, onderwerpt hij, zoo noodig, aan de beslissing van Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) belast.
Hij onderteekent met den secretaris de uit te reiken getuigschriften en geeft aan de voorzitters der andere commissiën, zoo die er zijn, kennis van de gedane afwijzingen en den termijn, waarvoor zij zijn geschied.

Art. 11. Na den afloop harer werkzaamheden brengt de commissie aan Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878

(*Staatsblad* n°. 222) belast, een beredeneerd verslag van hare bevinding uit.

ART. 12. Dit besluit treedt in werking tegelijk met de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 12den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

Uitgegeven den *negentienden* Februarij 1879.
De Minister van Justitie,
H. J. SMIDT.

BESLUIT *van den 12den Februarij* 1879 (Stb. no. 36), *tot regeling der examens als arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en aphothekers-bediende.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 2den Januarij 1879, litt. G., afdeeling Medische Politie;

Overwegende, dat het noodzakelijk is regelen te stellen omtrent de examens als arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende;

Gelet op de artt. 2, 8, 11, 16, 17, 22 en 24 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* no. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers bediende;

Den Raad van State gehoord (advies van den 4den Februarij 1879, no. 25);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 10 Februarij 1879, no. 27, afdeeling Medische Politie;

Hebben goedgevonden en verstaan:

§ 1. *Van de examens als arts, tandmeester of apotheker.*

ART. 1. De voorzitters, leden, leden-plaatsvervangers en secretarissen van de commissiën, belast met het afnemen der examens, bedoeld in artt. 2 en 11 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad*

no. 222), worden jaarlijks, in te gaan den eersten Augustus, door Ons benoemd.
De commissie wordt, zoo noodig, in den loop des jaars door Ons aangevuld.
De commissie, belast met het afnemen van de examens, bedoeld in art. 2 van genoemde wet, is mede bevoegd tot het afnemen der examens, in art. 8, en van die tot uitbreiding van bevoegdheid in het 2de lid van art. 24 dier wet vermeld.

ART. 2. Hij, die zich aan het examen wenscht te onderwerpen, meldt zich schriftelijk aan bij den voorzitter der commissie, onder overlegging der bewijzen, bij de wet voor zijne bevoegdheid of toelating gevorderd.
In geval van twijfel omtrent de genoegzaamheid dier bewijzen onderwerpt de voorzitter der commissie of het lid, dat hem vervangt, het geschilpunt aan de beslissing van Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* no. 222) belast.
De dag en het uur van het examen van den belanghebbende worden door den voorzitter der commissie of het lid, dat hem vervangt, bepaald en aan den belanghebbende door den secretaris der commissie schriftelijk medegedeeld.

ART. 3. De voorzitter der commissie wordt, zoo noodig, vervangen door het eerstbenoemde lid, dat ter vergadering tegenwoordig is, tenzij bij meerderheid van stemmen der aanwezige leden een ander lid daarvoor wordt aangenomen.

ART. 4. De commissie beraadslaagt en beslist niet dan bij tegenwoordigheid van minstens de grootste helft der leden.
Het besluit tot al of niet toelating wordt opgemaakt bij meerderheid van stemmen der aanwezige leden.
Staking van stemmen geldt voor afwijzing.
Bij verhindering van een der leden wordt, zoo noodig, door den voorzitter of het lid, dat hem vervangt, een plaatsvervanger opgeroepen.

ART. 5. De voorzitter of het lid, dat hem vervangt, regelt de werkzaamheden en leidt de beraadslagingen der commissie.
Hij onderwerpt verschillen, in den boezem der commissie gerezen,

zoo noodig, aan de beslissing van Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* no. 222) belast. De diploma's, in art. 19, en de bewijzen, in het laatste lid van art. 2 dier wet vermeld, worden door hem en den secretaris onderteekend.

ART. 6. De ondervraging geschiedt in het Nederlandsch, tenzij de commissie, op verzoek van den belanghebbende, het gebruik eener vreemde taal vergunt.

ART. 7. Na den afloop harer werkzaamheden brengt de commissie aan Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* no. 222) belast, een beredeneerd verslag van hare bevinding uit.

§ 2. *Van de examens als vroedvrouw of als apothekers-bediende.*

ART. 8. Onze Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* no. 222) belast, wijst jaarlijks de provincie of provinciën aan, waarin de examens, in artikel 20 dier wet vermeld, zullen worden gehouden.
Bij verhindering van den inspecteur of adjunct-inspecteur der provincie wordt hij tijdelijk vervangen door een adjunct-inspecteur, hiertoe, ingevolge artikel 20 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* no. 58), aan te wijzen.
Bij verhindering van een lid der commissie roept de voorzitter een der plaatsvervangers op, voor dat geval aangewezen door Onzen Minister, met de uitvoering der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* no. 222) belast.

ART. 9. De commissie kan niet beraadslagen noch beslissen dan in eene voltallige vergadering.
Het besluit wordt opgemaakt met meerderheid van stemmen.

ART. 10. Die zich aan het examen als vroedvrouw of apothekers-bediende wenscht te onderwerpen, wendt zich tot den voorzitter der commissie, onder overlegging der bewijzen, voor hare of zijne toelating bij de wet gevorderd.
Deze bepaalt dag en uur van het examen en geeft daarvan aan den belanghebbende kennis.
De ondervraging geschiedt in het Nederlandsch.

ART. 11. Zij, die ingevolge het tweede lid van artikel 16 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) als leerling-vroedvrouw begeert te worden ingeschreven, meldt zich in persoon aan bij den geneeskundigen inspecteur, binnen wiens ambtsgebied zij met der woon gevestigd is. De inspecteur gaat tot de inschrijving niet over, dan na zich te hebben overtuigd:

1°. dat de leerling-vroedvrouw den leeftijd van achttien jaren heeft volbragt;

2°. dat zij behoolijk lager onderwijs met vrucht genoten heeft;

3°. dat zij niet lijdt aan een of ander voor de uitoefening van het beroep als vroedvrouw hinderlijk ligchaamsgebrek, en in het algemeen eene goede gezondheid geniet;

4°. dat zij is van onbesproken zedelijk gedrag, ten blijke waarvan hem een bewijs moet worden overgelegd, afgegeven door den burgemeester harer woonplaats binnen eene maand vóór den dag der overlegging.

Het bewijs van inschrijving moet om geldig te blijven telkens na verloop van een jaar door den inspecteur van zijn visa worden voorzien. Het kan door hem, indien de leerling-vroedvrouw niet langer voldoet aan de voorwaarden, onder n°s. 3 en 4 gesteld, worden ingetrokken Bij overbrenging harer woonplaats binnen het ambtsgebied van een anderen inspecteur doet de leerling-vroedvrouw binnen eene maand na hare vestiging in de nieuwe woonplaats het bewijs van het visa van den geneeskundigen inspecteur dier woonplaats voorzien. Bij gebreke daarvan verliest het zijne geldigheid.

ART. 12, Het examen als vroedvrouw betreft:

A. voor zooveel aangaat het *theoretisch* gedeelte:

a. algemeene kennis van het zamenstel van het menschelijk ligchaam en van zijne verrigtingen,

b. meer bijzondere kennis van het bekken en van de vrouwelijke zachte geslachtsdeelen;

c. de kennis van den loop der zwangerschap, der baring en van het kraambed in den regelmatigen toestand en van den daarbij te verleenen bijstand;

d. de kennis van de meest voorkomende stoornissen gedurende

de zwangerschap, de baring en het kraambed en van de daartegen in te roepen hulp.

B. voor zooveel aangaat het *praktisch* gedeelte:

a. de aanwijzing op het droogę bekken of op het fantôme van het werktuigelijk verloop der baring bij de verschillende liggingen der vrucht;

b. het uitvoeren van kunstbewerkingen, tot welke eene vroedvrouw volgens de bestaande wettelijke bepalingen bevoegd is.

Art. 13. Bij het examen als apothekers-bediende moeten bewijzen worden geleverd:

a. van met vrucht genoten behoorlijk lager onderwijs;

b. van bedrevenheid in het verstaan van recepten, in het Latijn geschreven;

c. van kennis der geneesmiddelen, voor zooveel als noodig is voor de gewone receptuur, van het vroegere medicinaal gewigt en van het Nederlandsche stelsel van maten en gewigten.

d. van bekwaamheid in het gereedmaken van recepten.

Slotbepaling.

Art. 14. Dit besluit treedt in werking tegelijk met de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 12den Februarij 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

KAPPEYNE.

Uitgegeven den *negentienden* Februarij 1879.

De Minister van Justitie,

H. J. SMIDT.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Studiejaar 1878—1879.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. W. C. MEES, *President* (benoemd bij besl. van 28 April 1869 n°. 2, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1887.

Mr. H. H. Baron ROËLL (benoemd bij besl. van 25 April 1859 n°. 64, en 25 Aug. 1877 n°. 20) tot 30 Sept. 1885.

Mr. H. G. RÖMER (benoemd bij besl. van 15 Juni 1870 n°. 8, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1881.

Mr. H. ROIJAARDS VAN SCHERPENZEEL (benoemd bij besl. van 7 Dec. 1876 n°. 25, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1889.

Mr W. R. BOER (benoemd bij besl. van 21 April 1878 n°. 8) tot 30 Sept. 1883

Secretaris van Curatoren.

Mr. J. F. B. BAERT (benoemd bij besl. van 19 Jan. 1875 n°. 8, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1882.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: J. A. FRUIN.
Assessoren: J. J. VAN OOSTERZEE, G. J. LONCQ C. J.z., N. W. P. RAUWENHOFF, W. G. BRILL.
Secretaris van den Senaat: E. MULDER.

Voorzitter	*Secretaris*	van de Faculteit der
N. BEETS.	J. J. VAN OOSTERZEE.	Godgeleerdhed.
J. A. FRUIN.	H. J. HAMAKER.	Rechtsgeleerdheid.
G. J. LONCQ C. J.z.	G. VAN OVERBEEK DE MEIJER.	Geneeskunde.
C. H. D. BUYS BALLOT.	H. C. DIBBITS.	Wis- en Natuurkunde.
W. G. BRILL.	C. M. FRANCKEN.	Letteren en Wijsbegeerte.

HOOGLEERAREN.[1])

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. I. DOEDES (22 Juni 1859).
de encyclopaedie der godgeleerdheid,
de geschiedenis der leer aangaande God,
de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen,
de uitlegging van het Nieuwe Testament.

J. J. VAN OOSTERZEE (30 Jan. 1863).
de oud-christelijke letterkunde,
de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst,
de wijsbegeerte van den godsdienst.

1) Bij de namen der Hoogleeraren worden vermeld de dagteekening hunner inwijdingsredevoering of publieke les, alsmede de vakken, die hun bij de invoering der wet van 28 April 1876 (Stbl. n⁰. 102) of bij hunne benoeming zijn opgedragen, met de later daarin gebrachte wijzigingen.

N. BEETS (16 Maart 1875).
de geschiedenis van het christendom,
de zedekunde.

J. J. P. VALETON Jr. (8 Dec. 1877).
de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst,
de Israëlitische letterkunde of inleidingswetenschap tot het Oude Testament,
de uitlegging van het Oude Testament.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

G W. VREEDE (29 Maart 1842).
de wijsbegeerte van het recht,
het strafrecht (*tijdelijk*),
de strafvordering (*tijdelijk*),
het staatsrecht,
het volkenrecht,
het administratief recht.

B. J. LINTELO Baron DE GEER VAN JUTPHAAS (22 Sept. 1848).
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.

J. A. FRUIN (12 Oct 1859).
het burgerlijk recht,
het handelsrecht.

H. J. HAMAKER (12 Dec 1877).
de encyclopaedie der rechtswetenschap,
de burgerlijke rechtsvordering,
het internationale privaatrecht.

J. Baron d'AULNIS DE BOUROUILL (23 Maart 1878).
de staathuishoudkunde,
de statistiek,
de staatkundige geschiedenis.

Faculteit der Geneeskunde.

G. J. LONCQ C. J.z. (23 Sept. 1840).
de geneeskunde,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer.
F. C. DONDERS (18 Jan. 1848).
de physiologie,
de oogheelkunde.
L. C. VAN GOUDOEVER (3 Dec. 1849).
de heelkunde.
W. KOSTER (26 Sept. 1862).
de ontleedkunde.
T. HALBERTSMA (15 Oct. 1867).
de verloskunde en de leer der vrouwenziekten.
Th. W. ENGELMANN (20 Maart 1871).
de algemeene physiologie en de vergelykende biologie,
de weefselleer,
het experimenteele gedeelte der pharmakodynamie, bepaaldelijk de medische toxikologie.
S. TALMA (6 Oct. 1876).
de ziektekunde,
de ziektekundige ontleedkunde,
de propaedeutische kliniek.
G. VAN OVERBEEK DE MEIJER (14 Dec. 1877).
de gezondheidsleer,
de geneeskundige politie,
de gerechtelijke geneeskunde.
H. SNELLEN (15 Dec. 1877).
de oogheelkunde

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. HARTING (8 Dec. 1843).
de zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.

N. BEETS (16 Maart 1875).
de geschiedenis van het christendom,
de zedekunde.
J. J. P. VALETON Jr. (8 Dec. 1877).
de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst,
de Israëlitische letterkunde of inleidingswetenschap tot het Oude Testament,
de uitlegging van het Oude Testament.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

G W. VREEDE (29 Maart 1842).
de wijsbegeerte van het recht,
het strafrecht (*tijdelijk*),
de strafvordering (*tijdelijk*),
het staatsrecht,
het volkenrecht,
het administratief recht.
B. J. LINTELO Baron DE GEER VAN JUTPHAAS (22 Sept. 1848).
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.
J. A. FRUIN (12 Oct 1859).
het burgerlijk recht,
het handelsrecht.
H. J. HAMAKER (12 Dec 1877).
de encyclopaedie der rechtswetenschap,
de burgerlijke rechtsvordering,
het internationale privaatrecht.
J. Baron d'AULNIS DE BOUROUILL (23 Maart 1878).
de staathuishoudkunde,
de statistiek,
de staatkundige geschiedenis.

Faculteit der Geneeskunde.

G. J. LONCQ C. J.z. (23 Sept. 1840).
de geneeskunde,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer.

F. C. DONDERS (18 Jan. 1848).
de physiologie,
de oogheelkunde.

L. C. VAN GOUDOEVER (3 Dec. 1849).
de heelkunde.

W. KOSTER (26 Sept. 1862).
de ontleedkunde.

T. HALBERTSMA (15 Oct. 1867).
de verloskunde en de leer der vrouwenziekten.

Th. W. ENGELMANN (20 Maart 1871).
de algemeene physiologie en de vergelykende biologie,
de weefselleer,
het experimenteele gedeelte der pharmakodynamie, bepaaldelijk de medische toxikologie.

S. TALMA (6 Oct. 1876).
de ziektekunde,
de ziektekundige ontleedkunde,
de propaedeutische kliniek.

G. VAN OVERBEEK DE MEIJER (14 Dec. 1877).
de gezondheidsleer,
de geneeskundige politie,
de gerechtelijke geneeskunde.

H. SNELLEN (15 Dec. 1877).
de oogheelkunde

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. HARTING (8 Dec. 1843).
de zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.

C. H. D. BUYS BALLOT (16 Nov. 1847).
de proefondervindelijke natuurkunde,
de physische aardrijkskunde.
C. H. C. GRINWIS (16 Oct. 1867),
de wiskunde,
de mechanica,
de mathematische natuurkunde.
E. MULDER (4 Dec. 1868).
de organische scheikunde,
N. W. P. RAUWENHOFF (25 April 1871).
de botanie.
J. A. C. OUDEMANS (13 Juni 1856 tot 30 Sept. 1857; — 20 Jan 1876).
de sterrekunde.
H. C. DIBBITS (23 Juni 1876).
de anorganische scheikunde.
H. WEFERS BETTINK (15 Dec. 1877)
de artsenijbereidkunde.
W. KAPTEIJN (16 Febr. 1878).
de analytische meetkunde,
de beschrijvende meetkunde,
de integraalrekening,
de theorie der functiën,
de waarschijnlijkheidsrekening.
C. E. A. WICHMANN (22 Maart 1879.)
de geologie,
de mineralogie,
de palaeontologie,
de kristallographie

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. W. OPZOOMER (9 Juni 1846).
de geschiedenis der wijsbegeerte,

de logica,
de metaphysica,
de zielkunde.

W. G. BRILL (23 Juni 1859).
de Nederlandsche taal- en letterkunde,
het Middelnederlandsch,
het Gothisch,
de vaderlandsche geschiedenis.

H. VAN HERWERDEN (28 Oct. 1864).
de Grieksche taal- en letterkunde,
de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst.

P. DE JONG (12 Febr. 1869).
de Hebreeuwsche letterkunde,
de Israëlitische oudheden.

J. A. WIJNNE (29 Sept. 1873).
de algemeene geschiedenis,
de politische aardrijkskunde

C. M. FRANCKEN (4 Nov. 1877).
de Latijnsche taal- en letterkunde,
de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst.

Hoogleeraar-titulair.

Dr. J. P. T. VAN DER LITH (benoemd bij besl. van 24 Mei 1867 no. 52).
de psychiatrie.

Hoogleeraren aan de Instelling tot het opleiden van Leeraren voor het Hervormde Kerkgenootschap.

E. H. LASONDER (29 Mei 1878).
T. CANNEGIETER (18 Nov. 1878).

LECTOREN.

Dr. P. Q. BRONDGEEST (benoemd bij besl. van 3 Aug. 1867 n°. 67, en 13 Oct 1877 n°. 3).
de physiologische diagnostiek,
oefeningen in het gebruik van den keelspiegel,
de kliniek der keelziekten,
de chemische diagnostiek.

Dr. Th. DENTZ (benoemd bij besl. van 28 Sept. 1877 n°. 4).
de tandheelkunde.

Dr. J. E. VAN DER MEULEN (benoemd bij besl. van 21 Oct. 1877 n°. 23).
de verbandleer,
de operatieve chirurgie.

PRIVAATDOCENTEN

toegelaten bij beschikking des Ministers van Binnenlandsche Zaken)

Dr. J. H. HISGEN (beschikking van 4 Jan. 1873 n°. 24, afd. Onderwijs).
de Hoogduitsche taal- en letterkunde.

Dr. G. P. WESSELINK (beschikking van 1 Febr. 1879 G, afd. Onderwijs).
de physische diagnostiek.

ADSISTENTEN

bij de

Anatomie	Dr. C. A. Lamping (1 Jan. 1875).
Physiologie.	S. Birnie (1 April 1878).
Pathologie	Dr. D. de Snoo (1 April 1878 — 30 Juni 1879).
Medische kliniek	Dr. G. P. Wesselink (1 Jan. 1876).

Chirurgie	D. Gorter (1 Jan 1878).
Verloskunde	Dr. A. W. van Haagen (1 Jan. 1877).
Verloskundige polikliniek .	Dr. F. E. Vos (1 April 1875).
Scheikunde (Leeuwenbergh)	H. G. L. van der Meulen (1 Febr. 1879).
Scheikunde (de Hoogt) .	Dr. G. Doyer van Cleeff (1 Febr. 1877).
Natuurkunde	W. C. L. van Schaik (1 Sept 1878).
Natuurlijke historie . . .	Dr. R. Horst (18 Nov. 1871).
Botanie	Dr. H. F. Jonkman (15 Febr. 1876)

PEDELLEN.

N. JANSSEN.
J. N. DE KRUYFF.

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

Bibliotheek der Universiteit.

P. A. Tiele, *Bibliothecaris* (benoemd bij ministerieele beschikking van 12 Maart 1879 E, afd. Onderwijs.)
D. A. Balfoort, *Custos*
P. J. D. van Dokkum, *Amanuensis*.

Anatomisch Kabinet.

Prof. W. Koster, *Directeur*.
L. van der Wurff, *Custos, Prosector bij de anatomische lessen*.

Physiologisch Laboratorium.

Prof F. C. Donders, *Directeur*.
D. B Kagenaar, *Amanuensis*.

Pathologisch Instituut.

Prof. S. Talma, *Directeur*.

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. P. Harting, *Directeur.*
Dr. R. Horst, *Conservator.*
C. Mulié, *Custos.*

Physisch Laboratorium.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Directeur.*
J. J. van Dreeven, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium „Leeuwenbergh."

Prof. E. Mulder, *Directeur.*
M. J. van der Star, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium aan De Hoogt.

Prof. H. C. Dibbits, *Directeur.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. Wefers Bettink, *Directeur.*

Hortus Botanicus en Botanisch Laboratorium.

Prof N. W. P. Rauwenhoff, *Directeur.*
G. van den Brink, *Hortulanus.*
A. A. M. de Liefde, *Amanuensis.*

Astronomisch Observatorium.

Prof. J A. C. Oudemans, *Directeur.*
C. Verloop Cz., *Amanuensis.*

ZIEKENHUIS.

(Bij art. 7 van het Koninklijk Besluit van 27 *Maart* 1817 is bepaald, dat het College van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen zich met de Curatoren der Hoogeschool zal hebben te concerteeren, ten einde het Ziekenhuis op de meest geschikte wijze tevens dienstbaar te maken aan het Academisch clinisch onderwijs).

Dr. M. Imans, *Geneesheer-Directeur.*
Dr. P. Q. Brondgeest, *tweede Geneesheer.*

Dr. J. C. van der Meulen, *Heelmeester.*
G. van Zalm, *eerste Apotheker.*
L. H. H. Enters, *tweede Apotheker.*

L. F. van Antwerpen. }
J. P. Beekman. } *Hulpapothekers.*

J. Krijnders, *Econoom.*

Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen.

Prof. J. P. Th. van der Lith, *Geneesheer Directeur.*
Dr. P. Wellenbergh. }
Dr. A. A. Land, } *Geneesheeren.*

Nederlandsch Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
Prof. H. Snellen, *eerste Geneesheer.*
Dr. M. J. Bouvin, *tweede Geneesheer.*

Koninklijk-Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Hoofd-directeur.*
Dr. M. Snellen, *Directeur der afdeeling Waarnemingen te land.*
P. F. Baron van Heerdt, *Directeur der afdeeling Zeevaart.*
W. van Hasselt, *Adsistent-Directeur derzelfde afdeeling.*

SERIES LECTIONUM
IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA
HABENDARUM INDE A DIE XVII M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCCLXXVIII USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXIX

RECTORE MAGNIFICO

IACOBO ANTONIO FRUIN.

In Facultate Iuridica.

	hora
G. G. VREEDE Philosophiam iuris tradet, diebus lunae et veneris, ...	IX.
Ius publicum Batavum exponet, diebus lunae et martis,	X.
Iurisdictionis administrativae, quae dicitur, principia, causis selectis illustranda, tractabit, die lunae, hora I, die iovis, ...	XII.
Ius gentium Europaeum tradet, die martis, hora IX, die veneris, ...	I.
Ius criminale docebit, diebus mercurii et iovis, . . .	XI.
Codicem quaestionum criminalium explicabit, die mercurii, hora I, die veneris. . . , . . . , ...	XI.
B. I. L. DE GEER Institutiones Iustiniani interpretabitur, diebus lunae et mercurii, hora X, diebus martis et iovis, ...	IX.
Iuris Digestorum selecta capita exponet, die martis, hora X, die mercurii, hora I, die iovis, ...	IX.
Loca Digestorum difficiliora interpretabitur, die veneris,	X.
Historiam iuris Romani tradet, diebus lunae, horis XI et I, die martis, ...	I.

	hora
I. A. FRUIN Ius civile Nederlandicum docebit, diebus lunae, mercurii, iovis et veneris, ...	IX.
Ius mercatorium et maritimum tradet, diebus mercurii, iovis et veneris, ...	X.
H. I. HAMAKER Encyclopaediam et Methodologiam Iuris tradet, die mercurii, hora XI, die iovis, ...	X.
Methodum procedendi in causis civilibus exponet, die iovis, hora I, die veneris, ...	XII.
Ius inter gentes privatum docebit, diebus lunae et martis,	XI.
I. D' AULNIS DE BOUROUILL Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet, die lunae, hora II, die martis,	XII.
Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit, die mercurii, ...	XII.
Statistices methodum exponet, die lunae, hora XII, die martis, ...	I.
Historiam Europae politicam enarrabit, diebus mercurii et iovis, ...	II.

Lectiones de iure patrio antiquo quis habiturus sit, quibusque diebus et horis, postea indicabitur.
Publice disputandi exercitiis praeësse parati sunt Iuris Professores.

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. HARTING Zoölogiam docebit:	
Zoölogiam generalem, deinde Aves, Pisces, exponet, diebus lunae et martis, ...	XII.
Mollusca, Echinodermata, Coelenterata, Protozoa, diebus mercurii et iovis, ...	XII.
Histologiam, Anatomiam et Physiologiam comparatam, diebus martis et iovis, ...	II.
Exercitationibus in laboratorio zoötomico quotidie praeërit.	
C. H. D. BUYS BALLOT Physicam experimentalem tradet, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora XI, die veneris, ...	XII.

	hora
Capita selecta Physices (de Capillaritate, alia) pro provectioribus, diebus iovis et veneris, ...	X.
Geographiam physicam et Meteorologiam, diebus martis et iovis, ...	III.
Exercitationes practicas praeërit, diebus veneris et saturni, horis pomeridianis.	
C. H. C. GRINWIS Stereometriam post ferias hiemales docebit, diebus martis, mercurii et iovis, ...	VIII.
Algebram superiorem docebit, diebus martis et iovis,	IX.
Mechanicam analyticam, diebus martis et iovis, . .	XII.
Physicam mathematicam, diebus lunae, mercurii et veneris,	XII.
E. MULDER Chemiam organicam docebit, diebus lunae, martis et mercurii, ...	IX.
Chemiam syntheticam et Thermochemiam, in provectiorum discipulorum usum, diebus iovis et veneris,	IX.
Toxicologiam et Chemiam pharmaceuticam, die veneris,	X.
Experimenta in Laboratorio Chemico quotidie moderabitur.	
N. G. P. RAUWENHOFF Botanicam docebit:	
Morphologiae Phanerogamarum elementa, die lunae .	X et I.
Anatomen et Physiologiam plantarum atque familiarum naturalium descriptionem trabet, diebus martis, mercurii et iovis, ...	X.
Capita selecta Botanices, die mercurii, ...	XI.
Exercitationibus microscopicis praeërit, diebus veneris, et saturni, ...	X—XII.
Provectiorum experimenta quotidie moderabitur.	
I. A. C. OUDEMANS docebit:	
Astronomiam theoreticam elementarem, diebus lunae et mercurii, ...	X.
Astronomiam quam popularem vocant, usque ad Kal. Martias diebus lunae, mercurii et veneris, hora pomeridiana VI.	
Astronomiam theoreticam provectioribus tradet, horis postea indicandis,	
Theoriam motus corporum coclestium, diebus luaae et iovis, ...	XI.
Astronomiam practicam, diebus martis et mercurii, .	XI.

	hora
Observandi exercitiis, favente tempestate, praeërit, diebus et horis auditoribus commodis.	
H. C. Dibbits docebit:	
Chemiam anorganicam, diebus iovis, veneris et saturni,	IX.
Chemiam theoreticam (Thermochemiam, alia), die mercurii,	X.
Chemiam practicam, diebus mercurii et iovis, . . .	II—IV.
Experimentis provectiorum quotidie praeërit.	
H. Wefers Bettink tractabit de Medicamentis Pharmacopoeae Neerlandicae, diebus iovis, veneris et saturni,	IX.
Pharmacognosin tradet, diebus iovis et veneris, , . .	I.
Nutrimentorum praecipuorum adulterationis indicia exponet, horis auditoribus commodis,	
Exercitationes medicinae candidatorum in praeparandis medicamentis, data opportunitate, moderabitur, diebus et horis maxime commodis.	
G. Kapteijn docebit:	
Theoriam functionum, diebus martis, iovis et saturni,	IX.
Calculum integralem, die mercurii et veneris, . . .	IX.
Geometriam analyticam, horis postea indicandis,	
Geometriam descriptivam, diebus veneris et saturni, .	X.
Elementa matheseos, diebus martis, mercurii et iovis,	VIII.
Theoriam probabilitatis, die mercurii, ...	I.

In Facultate Litterarum en Philosophiae.

C. G. Opzoomer Logicam et Psychologiam docebit, diebus veneris et saturni, ...	II.
Metaphysicam, die iovis, ...	I.
Historiam philosophiae, die saturni	I.
Aestheticam, die veneris, ...	I.
G. G. Brill Grammaticen et litteras Nederlandicas docebit, diebus lunae et mercurii, ...	I.
Litteras Medio-Nederlandicas, die iovis, ...	I.
Historiam patriae tradet, die veneris, hora III, et saturni,	X.
Linguam Gothicam docebit, die iovis, ...	IX.
Caeterae ad obtinendum doctoratum in Litteris Neder-	

hora

landicis requisitae disciplinae tradentur horis postea indicandis.

H. van Herwerden lectiones de litteris Graecis habebit, diebus lunae et martis, hora X, mercurii, hora XI, interpretaturus Acharnas Aristophaneas et Herodotum, et expositurus historiam comoediae Graecae.

Antiquitates Graecas tradet, diebus lunae et martis, . XI.

Provectiores discipulos, etiam eos, qui nondum gradum Candidati assecuti sunt, docebit artem criticam, emendandis scriptis Lucianeis, die mercurii . . . XII.

Candidatorum studia Graeca moderabitur domi suae, die iovis, horis vespertinis. . . . . VI—VIII.

P. de Jong litteras Hebraicas docebit, diebus lunae et martis, hora XI, mercurii, ... X.

Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus lunae, martis et mercurii, ... IX.

J. A. Wijnne historiam antiquam ennarrabit, die mercurii, hora IX, die iovis, hora X, die veneris, ... IX.

Historiam recentiorem et Geographiam politicam exponet, die mercurii, hora X, die iovis, hora XI, die veneris, X.

Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet, die lunae, hora II, die martis, ... I.

G. M. Francken de elegiacis Romanis exponet, Tibulli selecta et Ciceronis Caelianam interpretabitur, diebus martis, iovis et veneris;

Antiquitates Romanas tradet die lunae, hora XII, diebus veneris et saturni, ... XI.

Plauti Epidicum (ed. Goetz, 1878), Iuvenalis satiras selectas, tractabit, diebus martis et mercurii, . . . II.

In Facultate Medica.

G. I. Loncq Pharmacognosin et naturalem medicaminum historiam docebit, prioris semestris diebus lunae, mercurii et veneris, ... IX.

Pharmacodynamicam sive doctrinam de viribus medica-

hora

minum eorumque usum exponet, altero semestri, diebus lunae, mercurii et veneris, ... X.

Pathologiam et Therapiam specialem tradet, diebus martis et iovis, ... X.

Exercitationes clinicas in arte medica moderabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, ... XI—I.

Policlinico denique medico praeërit, alternis diebus.

F. C. DONDERS Physiologiam docebit, die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris, ... X.

Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur, diebus martis et iovis, ... II—IV.

Ophthalmologiam docebit, diebus mercurii et veneris . III.

L. C. VAN GOUDOEVER Theoriam artis chirurgicae docebit, diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina,

Exercitationes clinicas et policlinicas in arte chirurgica moderabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horis IX—XI, die saturni, ... VIII—X.

Operationes chirurgicas in vivo vel ipse instituet vel instituendas curabit, die iovis, ... VIII.

G. KOSTER Anatomen, tum systematicam, tum topographicam, docebit, die lunae, hora I, die martis, hora XI, die mercurii, hora X, diebus iovis et veneris, . . XI.

Evolutionem partium in embryone, post ferias paschales, exponet, iisdem diebus et horis,

Exercitationes anatomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabitur.

T. HALBERTSMA Artem Obstetriciam docebit, diebus lunae et iovis, ... I.

Doctrinam Operationum tradet et Operationibns Obstetriciis praeërit, die veneris, ... I.

Operationes gynaecologicas in vivis instituet, qualibet oblata occasione,

Policlinico gynaecologico praeërit et gynaecologiam docebit, die martis, ... XII—II.

TH. G. ENGELMANN Biologiam generalem et comparatam docebit, die lunae, hora II, die mercurii, ... I.

	hora
Histologiam, diebus martis et iovis, ...	I.
Toxicologiam medicam experimentalem, die saturni, .	X—XII.
Exercitationes microscopicas moderabitur, diebus martis et iovis, ...	II—IV.
F. C. Donders et Th. G. Engelmann experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeërunt.	
S. Talma Clinicen propaedeuticam docebit, diebus lunae et martis, hora IX; usque Kal. Mart., die lunae etiam,	X.
Pathologiam generalem, die lunae, hora XI, die veneris,	II—IV.
Anatomen pathologicam, diebus iovis et veneris, hora IX; usque ad Kal. Mart., die veneris etiam, ...	X.
Sectiones cadaverum aliasque exercitationes pathologico-anatomicas practicas moderabitur, die lunae, hora II, die saturni, ...	I.
Indagationibus pathologicis quotidie praeërit.	
G. van Ovbrbeek de Meijer Hygieinen et Politiam medicam docebit, diebus martis et saturni, hora II dimidiata; Medicinam forensem, diebus lunae et iovis, hora II dimidiata.	
H. Snellen Ophthalmiatricam docebit, die mereurii, hora II, die saturni, ...	X—XII.
Ophthalmoscopiam tradet, diebus mercurii et saturni, .	IX.
Operationes ophthalmiatricas instituet, diebus martis et veneris, ...	XI.
I. P. T. van der Lith in nosocomio psychiatrico medicus primarius, Professoris titulo ornatus,	
Exercitationes clin icas psychiatricas moderabitur, diebus lunae et saturni, horis postea indicandis.	
P. Q. Brondgeest, Medicinae Lector, Artis diagnosticae propaedeutica docebit, altero semestri, diebus lunae et mercurii, ...	VIII—X.
Zoöchemiam, diebus martis et saturni, ...	IX.
Chemiam diagnosticam, die martis, ...	II.
Laryngoscopii usum, altero semestri, die veneris, . .	I.
Exercitationes policlinicas in morbis laryngis moderabitur, die lunae, hora III, die iovis, ab hora XI ad I dimidiatam.	

hora

TH. DENTZ, Medicinae Lector, morbos dentium eorumque curationem exponet, die lunae, ab hora XI ad I dimidiatam, altero semestri etiam die iovis, . . . XI.

J. E. VAN DER MEULEN, Medicinae Lector, Operationes chirurgicas in cadavere instituet, Akiurgiam i. e. indicationes et methodos operationum atque instrumentorum usum docebit, deligandi denique exercitia moderabitur, diebus martis et iovis, ... II—IV.

In Facultate Theologica.

I. I. DOEDES Encyclopaediam Theologiae tractabit, die lunae II.
Historiam doctrinae de Deo, usque ad Kalendas Martias, diebus martis, hora II, mercurii, ... I.
Historiam Religionum, inde a Kalendis Martiis, diebus martis, hora II, mercurii, ... I.
Exegesin librorum Novi Foederis, diebus lunae et martis, I.
Iuris ecclesiastici Nederlandici Reformati principia exponet, usque ad ferias hiemales, die mercurii, . .

I. I. VAN OOSTERZEE Historiam librorum Novi Foederis tradet, diebus martis et mercurii, ... XI.
Historiam Dogmatum Religionis Christianae, die iovis, X.
Philosophiam Religionis, diebus martis et mercurii, . X.
Dogmaticam Christianam, usque ad ferias hiemales, die iovis, ... XI.

N. BEETS Historiam Ecclesiae Christianae tractabit, diebus martis et mercurii, ... IX.
Ethicen, diebus iovis et veneris, ... IX.

I. I. P. VALETON JR. Historiam religionis Israëliticae tractabit, die lunae, ... X.
Historiam librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ... II.
Exegesin librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ... I.

Publice disputandi exercitiis praeësse parati sunt Theologiae Professores.

hora

Theologiam Biblicam et Theologiam Practicam tractabunt Theologiae Professores, ab Ecclesia Reformata Nederlandica designati.

I. H. HISGEN, Phil. theor. Mag., Litt. hum. Doctor, Litteras Germanicas in Academia Rheno-Traiectina legendi venia impretata, selecta quaedam praecipuorum scriptorum opera interpretabitur, et Litterarum Germanicarum historiam, inprimis inde a saeculo XVIII, exponet, diebus et horis postea indicandis.

Bibliotheca Academia diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XI ad IV, feriarum autem tempore iisdem diebus, ab hora I ad III, unicuique patebit.

Musea et hortus Botanicus quotidie patebunt.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET STUDIEJAAR 1878—1879,

UITGEBRACHT

den 16den September 1879

DOOR

Mr. J. A. FRUIN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

DR. E. MULDER.

Stoomdruk, P. W. van de Weijer, Utrecht.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN GIJ ALLEN, DIE DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID TE DEZER PLAATSE UWE BELANGSTELLING IN ONZE UNIVERSITEIT BETOONT,

Hooggeachte Toehoorders!

Moriturus Vos saluto. Op het punt van de Rectorale waardigheid aan mijn opvolger over te dragen, heet ik, voor het laatst in die waardigheid opgetreden, U hartelijk welkom te dezer plaatse en wensch U en mij zelf kracht en opgewektheid toe tot de taak, die wij gereed staan gezamenlijk te hervatten. Het studiejaar vangt onder gunstige voorteekenen aan. De zorgen en verdrietelijkheden, aan de vestiging van een nieuwen toestand verbonden, die ons in het tijdperk van overgang, waarin wij nu twee jaren geleefd hebben, en niet het minst in de eerste maanden van den vorigen cursus te vaak van ernstiger bezigheden aftrokken, zijn thans voorbij, en alles schijnt aan te duiden, dat wij een rustigen en kalmen tijd te gemoet gaan, dien wij onverdeeld aan de studiën zullen kunnen toewijden.

Ook het afgeloopen jaar is, met uitzondering dan van zijn eerste maanden, rustig en kalm en in vele opzichten voorspoedig en gelukkig geweest. Wel heeft onze Universiteit onder mijn bewind, behalve de schoone dagen, die mijn voor-

ganger haar toewenschte, ook niet schoone en zelfs sombere dagen beleefd, maar toch mag ik, bij het nederleggen van mijn ambt, ook nu weder even als vóór 13 jaren met dankbaarheid zeggen, dat de geschiedenis harer lotgevallen gedurende mijn Rectoraat meer stof geeft tot blijdschap over *laeta* dan tot droefenis over *tristia*.

Evenwel ook aan *tristia* heeft het niet ontbroken. Al heeft ook onze Universiteit in haar eigen kring geen groote verliezen te betreuren gehad, zij heeft toch den terugslag gevoeld van de rampen, welke in het afgeloopen studiejaar het vaderland getroffen hebben. En deze zijn zwaar geweest. Tot tweemalen toe binnen weinige maanden werden Vorst en volk in rouw gedompeld door den dood van een lid van het koninklijk huis. In de eerste helft van Januari, juist toen wij gereed stonden Nederlands Koning en nieuwe Koningin, zoo pas in den echt verbonden, op Hun doortocht naar de hoofdstad onze eerbiedige hulde te brengen, kwam de droevige tijding tot ons, dat 's Konings eenige Broeder, de voortreffelijke en veelgeliefde Prins, dien wij nog zoo kort te voren, toen hij met zijne jeugdige gemalin binnen onze stad vertoefde, feestelijk begroet en verwelkomd hadden, door een te vroegen dood was weggerukt. In de smart der natie over zijn verscheiden kon onze Universiteit van ganscher harte deelnemen. Gevestigd in een provincie, die meer wellicht dan eenige andere het voorrecht had gehad den doorluchtigen Vorst in haar midden te zien, was zij telkens in de gelegenheid geweest op te merken en te waardeeren, hoe goed hij de schoone taak begreep en volbracht, die, inzonderheid in onzen tijd, in de kleinere staten voor de leden der vorstelijke familie is weggelegd, en gevoelde zij zich, ook om zijne belangstelling in kunst en wetenschap en het warme hart, dat hij meer dan eens getoond had haar toe te dragen, nauw aan hem verbonden. Het besef van het onherstelbare verlies, door het volk in hem geleden, de deelneming in den rouw van het koninklijk huis, de eerbied vooral voor de smart der zwaar

beproefde Prinses, wier huwelijksgeluk van zoo korten duur was geweest, zetelden, gelijk in aller harten, zoo diep ook in de onze, dat zelfs de glans van dien dag, waarop wij het voorrecht hadden onze jeugdige Koningin aan de zijde van haar doorluchtigen Gemaal, in de hoofdstad des rijks, voor het eerst te begroeten en geluk te wenschen, ons niet tot onvermengde feestvreugd stemmen kon. Helaas, nog nauwlijks was de nagalm van het gejuich, dat toen voor het vorstelijk echtpaar opging, weggestorven, toen Koning en natie door een nieuwen slag getroffen werden. Uit den vreemde verspreidde zich de mare, dat weder een andere telg van het geliefde Oranjehuis, de rijkbegaafde Prins, die wij gehoopt hadden dat eens over onze kinderen en kleinkinderen als Koning regeeren zou, in de volle kracht van den mannelijken leeftijd aan eene hevige ziekte bezweken was. Het gevoel van smart, waarmede de natie die tijding vernam, was een ander, maar niet minder diep, dan dat, waarmede zij den dood van Prins Hendrik vernomen had. Had zij bij diens graf vooral gedacht aan wat hij voor haar geweest was, bij het graf van den Prins van Oranje dacht zij vooral aan wat hij, ware hem een langer leven gegund geweest, voor haar had kunnen worden. Op hem, wiens voortreffelijke aanleg haar het recht gaf te hopen, dat hij, eens tot den troon geroepen, op waardige wijs de plichten zou vervullen, die een Vorst jegens zijn volk te vervullen heeft, had zij vele schoone verwachtingen voor de toekomst gebouwd. Nu die niet verwezenlijkt zullen worden, bemoedigt het haar te weten, dat hij, die thans met een bloedend hart de eerste plaats naast den troon heeft ingenomen, behalve van den vorstelijken titel, erfgenaam wil zijn ook van de schuld jegens het land, die zijn koninklijke broeder onvoldaan heeft moeten nalaten.

De eenige doode, dien wij dit jaar binnen den kring der Universiteit zelve te betreuren hadden, is een harer kweekelingen, Tjitte Brandsma, kandidaat in de Godgeleerdheid,

die reeds in het begin van den cursus overleed. Hij was een jongeling van goede verwachting, die de liefde zijner ouders, de achting zijner leermeesters, de toegenegenheid zijner medestudenten genoot en verdiende.

In het College van Curatoren is geene verandering gekomen. Want Mr. Nicolaas Pieter Jacob Kien, die weinige weken geleden in hoogen ouderdom overleed, had reeds korten tijd na de invoering der nieuwe wet zich wegens zijne verzwakte gezondheid verplicht gezien zijne betrekking neder te leggen. Aan de waardige hulde, hem ten vorigen jare door mijn ambtsvoorganger gebracht, behoef ik niets toe te voegen. Slechts dit getuigenis ben ook ik, op grond mijner persoonlijke ervaring, aan zijn nagedachtenis verschuldigd, dat hij te midden der beslommeringen van de gewichtige staatsambten, die hij bekleedde, de belangen onzer Hoogeschool nooit vergeten, maar zoo lang en waar hij kon ijverig en trouw behartigd heeft. Hij was daarom in ons Curatorium op zijne plaats. Want dat ook Gij, Mijne Heeren, voor de bezorging dier belangen tijd noch moeite ontziet, weten alle leden van den Senaat, en niemand beter dan hij, die als Rector Magnificus van nabij heeft mogen zien, hoe Gij uwe moeielijke taak opneemt. Ik, die nu ten tweedenmale dit voorrecht had, acht het voor de Nederlandsche Universiteiten een wezenlijk geluk, dat het bij de behandeling der tegenwoordige wet geen onzer wetgevende mannen in den zin is gekomen, de colleges van Curatoren bij amendement af te schaffen en door iets nieuws te vervangen. Waar die colleges zoo zijn samengesteld als het Uwe, en dan nog hun een Secretaris ter zijde staat, zoo bekwaam, zoo ijverig, zoo hulpvaardig, als dien Gij het geluk hebt te bezitten, zou ons, indien wij ze hadden moeten missen, dat gemis noch door den Kanselier noch door den Administrateur-Inspecteur, dien men ons aanvankelijk wilde geven, vergoed kunnen zijn.

Al heeft ook uit de breede rij der Hoogleeraren en Lectoren de onverbiddelijke dood niemand weggerukt, hij heeft toch

velen hunner getroffen in wat hun het liefste was. Wij hebben van ganscher harte in Uw rouw gedeeld, hooggeschatte Engelmann, Kapteyn, Lasonder, Wijnne, Valeton, van Oosterzee, toen U in den loop van dit studiejaar een dierbare Vader of Moeder, een aanvallig kind, een teedergeliefde zuster ontviel. Wij hebben Uw smart verstaan en zijn met U bedroefd geweest, waarde Buys Ballot, toen die waardige en trouwe gade, die ook wij hoogachtten en liefhadden, omdat wij haar kenden, U van het harte werd gescheurd. Wij hebben de scherpte gevoeld van het zwaard, dat U, waarde Beets, door de ziele voer, toen Gij tot tweemalen toe binnen weinige maanden „een dochter U lief en waard, een vreugd van meer dan twintig jaren, in Uw arm bezwijken zaagt." Moge U allen kracht worden geschonken om Uw leed te dragen, en de herinnering aan het gelukkige verleden U vertroosten en opbeuren! Ons beurt de gedachte op, dat wij althans uit den kring onzer ambtgenooten zelven geen enkelen aan het graf hebben moeten afstaan.

Met onvermengde blijdschap mogen wij daarom U in ons midden welkom heeten, waarde Wichmann. Gij neemt geene plaats in, die door den dood van een onzer ambtgenooten was ledig geworden, maar bezet een leerstoel, die nu voor het eerst wordt opgericht. Door omstandigheden van den wensch onzer Curatoren en der Regeering onafhankelijk, had tot dusver het voorschrift der wet, dat aan elke Universiteit onderwijs wordt gegeven in de Geologie en Mineralogie, aan de onze nog niet tot uitvoering kunnen komen. Door Uwe komst is thans sedert de Paaschvacantie aan dat voorschrift voldaan, en zoo voldaan als wij gewenscht hadden. Reeds hebt Gij U door de degelijkheid van Uw onderwijs de achting, door de vriendschappelijke wijze, waarop Gij met hen omgaat, de toegenegenheid uwer ambtgenooten en leerlingen gewonnen. Moogt Gij spoedig U in onzen kring tehuis, en in dit voor U vreemde land niet eenzaam gevoelen. Nu Gij U de vacantie ten nutte hebt gemaakt om te zorgen, dat Gij er niet alleen zult zijn, hebben wij daarop alle vertrouwen.

Onze blijdschap over de aanwinst in Dr. Wichmann gedaan wordt getemperd door de gedachte aan een verlies, dat onze Universiteit, in het bijzonder de Geneeskundige Faculteit, in dezen cursus gevoelen zal. De Heer Prof. van der Lith deed ons kort vóór de vacantie mededeeling van zijn besluit om zich niet langer beschikbaar te stellen voor het onderwijs in de Psychiatrie. Reeds vóór den aanvang van het nu geëindigde studiejaar had hij aan de Regeering te kennen gegeven, dat hij zich ontslagen rekende van de opdracht, die hij daartoe in der tijd van haar ontvangen had, maar door den aandrang van Heeren Curatoren en van zijne ambtgenooten had hij zich toen laten bewegen, om, zoo al niet als Universiteitsleeraar, dan toch als Geneesheer-Directeur van het Krankzinnigengesticht, nog gedurende een jaar zijn onderwijs voort te zetten. Thans echter heeft hij gemeend zich, ook zoo zelfs, niet verder met die taak te mogen belasten. De motieven van dit besluit getuigen van zijne liefde voor de wetenschap en zijne belangstelling in onze Hoogeschool. Hij is van oordeel, dat zijn mandaat tot het geven van psychiatrisch onderwijs met de invoering der nieuwe wet is vervallen, en dat, indien hij er nog langer als tot dusver mede bleef voortgaan, de oprichting van een leerstoel voor volledig onderwijs in dit vak van wetenschap wellicht vertraagd zou worden. Wij zijn hem erkentelijk voor het offer, dat hij brengt, en hopen dat het doel, dat hij zich voorstelt, bereikt zal worden. Maar deze hoop voor de toekomst kan ons moeielijk troosten over het verlies dat wij nu lijden. Het geneeskundig onderwijs, aan onze Universiteit, dat in dezen cursus, door de toelating van Dr. G. P. Wesselink als Privaatdocent in de Physische Diagnostiek, al weder in volledigheid gewonnen heeft, zal het gemis van lessen over de Psychiatrie, vooral nu die tot dusver door een man als Prof. van der Lith gegeven werden, diep gevoelen.

Nu Dr. Wichmann het Professoraat in de Geologie en Mineralogie aanvaard heeft, is nog slechts een der leerstoelen,

waarvan de oprichting met zoovele woorden door de nieuwe wet gevorderd wordt, die van het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis, onvervuld gebleven. Ik wil de Regeering niet van plichtverzuim beschuldigen, omdat zij niettegenstaande den drang onzer Curatoren en der Rechtsgeleerde Faculteit tot nog toe geweigerd heeft tot de vervulling daarvan over te gaan; de wet laat haar een termijn van vijf jaren, en zij is dus, strikt genomen, niet in gebreke. Maar wel noem ik het hoogst bevreemdend en onverklaarbaar, dat juist het oud-vaderlandsche recht het eenige vak van onderwijs zijn moet, waarvoor men van dien termijn gebruik maakt. Er is misschien geen leerstoel, op welks oprichting, lang voordat de wet die bevolen had, zoo van alle zijden, ook buiten den kring der Universiteit, is aangedrongen, als deze. Nadat Thorbecke, reeds vóór 40 jaren geglimlacht had over eene natie, die wel veel werk maakte van de Historia juris Romani, maar nog niet eens met het verzamelen van de bouwstoffen voor haar eigen rechtsgeschiedenis een aanvang had gemaakt, zijn de onverschilligen langzamerhand wakker geworden en is de studie van het nationale recht begonnen te herleven. Maar hoe zou zij zich tot een krachtig leven ontwikkelen kunnen, zoolang zij niet in het Academisch onderwijs vertegenwoordigd was? De opneming van het oud-vaderlandsche recht onder de Universitaire vakken was dan ook een der eerste eischen, door de rechtsgeleerden eenstemmig aan elke nieuwe wet op het Hooger Onderwijs gesteld. En toen de Regeering reeds in het eerste ontwerp getoond had, dat zij bereid was aan dien eisch te voldoen, was er niemand die zich tegen haar voorstel verzette. Men heeft toen en later wel getwist over de vraag, of niet de studie van het oud-vaderlandsche recht aan onze Universiteiten de plaats behoorde in te nemen, die tot dusver aan die van het Romeinsche was toegekend geworden, maar dat zij voor het minst naast deze en met haar gelijk moest staan, daaraan werd door niemand getwijfeld. En thans, nu de wet alzoo beslist heeft, nu zij heeft bevolen,

dat er aan elke Universiteit een leerstoel voor het oud-Nederlandsche recht zal worden opgericht, meent de Regeering genoeg te doen met slechts aan eene der drie Rijks-Universiteiten dien leerstoel te bezetten. Op een tijd, waarop in alle Germaansche Staten meer en meer aan de studie van het oud-nationale recht de plaats wordt gegeven, die haar toekomt, zien wij in Nederland, dat sedert meer dan 40 jaren eene wetgeving heeft, die voor een goed deel in nationalen bodem wortelt, die studie, in strijd met de bedoeling der wet, op den achtergrond gesteld en verwaarloosd. Moge het onzen Curatoren, die ook hier weder getoond hebben hoe ijverig zij de belangen en rechten der Hoogeschool voorstaan, spoedig gelukken de Regeering te bewegen, dat zij ons niet langer onthoude wat ons toekomt.

Wij mogen met te meer grond vertrouwen, dat zij bereid zal zijn aan onzen wensch te voldoen, omdat zij nog onlangs op onbekrompen wijze getoond heeft voor de volledigheid van het onderwijs in de rechtsgeleerde vakken, ook aan onze Universiteit, tegen geene geldelijke offers op te zien. Zij heeft terecht begrepen, dat de veelomvattende taak, die zoolang onze Vreede haar vervulde niet behoefde verdeeld te worden, thans nu hij haar zal nederleggen, voor de krachten van een enkelen te zwaar zou zijn. In de eerste dagen der vacantie kregen wij het bericht, dat het den Koning behaagd had, met ingang van dezen cursus het onderwijs in het Nederlandsche Strafrecht en de Nederlandsche Strafvordering op te dragen aan Mr. M. S. Pols, en dat in het Nederlandsche Staats- en Administratieve recht, het Volkenrecht en de Wijsbegeerte des rechts aan Mr. J. de Louter. Met levendige blijdschap hebben wij deze mededeeling ontvangen. Was de splitsing van vakken, die op deze wijze tot stand komt, reeds op zich zelve gewenscht, nu zij ons twee docenten geeft als de voortreffelijke mannen, wier namen ik zoo even noemde, mogen wij haar voor onze Universiteit eene hoogst gelukkige gebeurtenis rekenen. Van

mij, die reeds sedert een reeks van jaren aan beiden door nauwe vriendschapsbanden verbonden ben, zult Gij niet vergen, dat ik de groote verwachtingen uitspreek, waarmede de Rechtsgeleerde Faculteit hen in haar midden ziet plaats nemen. Trouwens, wat is het noodig? zij zijn u geen onbekenden. De wetenschappelijke naam van Mr. Pols, den grondigen kenner niet slechts van het burgerlijke maar ook van het militaire Strafrecht, den medeontwerper van het nieuwe Strafwetboek, dat binnen en buiten ons land gelijkelijk gewaardeerd en geprezen wordt, is sedert langen tijd gevestigd, en Mr. de Louter, weleer een der uitstekendste kweekelingen onzer Hoogeschool, heeft gedurende de twee jaren, dat hij het Hoogleeraarsambt aan de Amsterdamsche Universiteit bekleedde, het bewijs geleverd, hoezeer hij den lof verdiende, die hem als docent en geleerde van uit Nederlandsch Indië naar het moederland was voorafgegaan. Mogen wij spoedig het voorrecht hebben, hen de taak te hooren aanvaarden, die hun zoo goed is toebetrouwd!

Toch is de vreugde, waarmede wij hen tot ons zien komen, niet onvermengd, want hun optreden is tevens het aftreden van hem, dien wij zoo noode uit ons midden zien heengaan, van onzen hooggeschatten Vreede. Na acht en dertig jaren lang zijn beste krachten aan onze Universiteit te hebben toegewijd, legt hij heden de taak neder, die wij hem zoo gaarne nog langer hadden zien vervullen. Dat hij, haar nederleggende, tevens voor goed van de Universiteit afscheid neemt, is het gevolg van eene bepaling der nieuwe wet, die, door welk beginsel dan ook ingegeven, tegenover het stelsel, waaronder wij vroeger geleefd hebben, naar mijn oordeel, alweder geen verbetering is. Het eervol Emeritaat, hetwelk onder het Besluit van 1815 aan den Hoogleeraar op 70jarigen leeftijd verleend werd, onthief hem wel van de verplichtingen aan zijn ambt verbonden, maar verbrak daarom niet zijne verbintenis tot de Hoogeschool. Het liet hem de bevoegdheid om onderwijs te geven, en vergunde hem daardoor, zoo lang zijne krachten het toelieten, ten nutte zijner leerlingen werkzaam te

blijven. Aan deze verstandige regeling, die ik nooit door iemand heb hooren afkeuren, heeft onze Rechtsgeleerde Faculteit het te danken gehad, dat zij Holtius en Ackersdijk, nadat zij den zeventigjarigen leeftijd bereikt hadden, nog eenige jaren heeft mogen behouden. Thans heeft men begrepen dit te moeten veranderen, en voor het eervol Emeritaat is het eervol ontslag in de plaats gekomen. Aan deze nieuwigheid, die nu voor het eerst aan onze Universiteit wordt toegepast, hebben wij het te wijten, dat onze Vreede vroeger dan noodig was afscheid neemt — niet van ons Goddank — maar van de Hoogeschool. Hoe gaarne had zij dat afscheid nog verschoven gezien. Want thans, nu zij hem zal moeten missen, gevoelt zij dieper dan ooit, hoeveel hij voor haar was. Ik zal het niet wagen u te schetsen wat hij gedurende een tijdsverloop van bijna veertig jaren als geleerde en leeraar der wetenschap geweest is. Het zou ook ontijdig en overbodig zijn. Zijne wetenschappelijke werkzaamheid, die reeds voordat hij het Hoogleeraarsambt aanvaardde begonnen was, is thans, nu hij het nederlegt, gelukkig nog niet geëindigd. De zware ziekte, die hem gedurende de laatste maanden van het vorige studiejaar buiten staat stelde zijne Professorale verplichtingen zoo nauwgezet waar te nemen als wij dat van hem gewoon waren, is thans weder geweken, en wij mogen daarom de hoop koesteren, dat hij nog gedurende eenigen tijd aan de wetenschap, die hem dierbaar is, die uitnemende diensten zal kunnen bewijzen, waarvoor landgenooten en vreemden erkentelijk zijn. En wat hij voor het onderwijs was, daarvoor heeft hij mijn getuigenis niet noodig. Voor 13 jaren, toen hij zijn zilveren ambtsfeest vierde, en ook nu onlangs weder, op den laatsten dag van het studiejaar, hebben zij, die vroeger en later het voorrecht hadden tot zijne leerlingen te behooren, op aandoenlijke wijze getoond, hoeveel zij gevoelden hem verschuldigd te zijn. Wat zou ik aan die indrukwekkende getuigenis nog kunnen toevoegen? Neen ons, zijn ambtgenooten, voegt alleen een woord van dankbare

hulde aan zijn rechtschapen karakter en zijn edel hart. Wat ik hem op den laatsten dag zijner Academische werkzaamheid ook uit Uw naam gezegd heb, durf ik hier herhalen, dat hij, de man van karakter en overtuiging, die nooit en ter wille van niemand of niets die overtuiging verloochend of verzwegen heeft, bij zijn heengaan, in onzen uitgebreiden kring, in een kring van mannen van de meest uiteenloopende politieke en religieuse meeningen, geen enkelen vijand achterlaat — wat zeg ik? — geen enkelen, die niet met eerbied tot hem opziet, hem niet hoogacht en liefheeft.

Treden wij ten gevolge van de splitsing der vakken, tot dusver aan Prof. Vreede opgedragen, en van de komst van Dr. Wichmann het nieuwe studiejaar met versterkte gelederen in, des te meer verheugen wij ons, ook het getal der Hoogleeraren, van wege de Hervormde Kerk belast met het onderwijs in die deelen der godgeleerde wetenschap, welke, naar het beginsel der nieuwe wet, niet meer van staatswege gegeven worden, belangrijk versterkt te zien. Door de komst van Dr. T. Cannegieter, dien wij in November des vorigen jaars zijn ambt in het openbaar hebben hooren aanvaarden, is hun getal niet alleen versterkt, maar verdubbeld, en wat nog meer zegt, voltallig geworden. Door zijn optreden, waarin wij ons voor wetenschap en kerk beiden verheugen, zijn onze ambtgenooten Doedes en van Oosterzee thans geheel ontheven van de taak, die zij, op verzoek van de Synode en met vergunning der Regeering, op zich hadden genomen, om tot op de komst der kerkelijke Professoren het onderwijs te geven, dat aan dezen was opgedragen. Voor de welwillendheid, waarmede zij die taak aanvaardden, en de wijze, waarop zij haar vervulden, zijn ook wij hun dank verschuldigd.

Dat er onder hen, die dankbaarheid schuldig zijn, althans sommigen gevonden worden, die gaarne dankbaarheid betoonen, is U onlangs gebleken, hooggeachte van Oosterzee,

door de onderscheiding, die Gij van eene buitenlandsche Vorstin ontvangen mocht, ter erkenning van uitstekende diensten, door U aan eene schoone zaak bewezen.

Ook U, waarde Donders, heeft het dit jaar aan onderscheidingen niet ontbroken. Ik zal de breede lijst niet oplezen der Academiën en andere geleerde lichamen, die U onder hunne leden hebben opgenomen. Voor U hebben zulke onderscheidingen, die Gij niet noodig hebt, minder beteekenis dan voor hen die ze U toekennen, omdat dezen door U te onderscheiden zich zelf onderscheiden, en door U aan zich te verbinden hun eigen roem verhoogen.

Die verdienstelijke mannen onderscheiden, onderscheiden zichzelf. Het was vooral ook in die overtuiging dat onze Senaat vóór eenige maanden, op het voorstel der Letterkundige Faculteit, eenparig en gaarne het Doctoraat in de Nederlandsche Letterkunde toekende aan den Heer J. Beckering Vinckers, leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Kampen. De wetenschappelijke titel, waarop hij, naar het oordeel van alle Nederlandsche taalgeleerden, recht had, mocht hem niet langer worden onthouden.

Over den staat der Academische gebouwen en der materiëele hulpmiddelen van het onderwijs zal ik zeer kort zijn. Hoeveel daarover te zeggen zou vallen, de ondervinding heeft geleerd dat wij beter doen dit teedere punt in het openbaar zoo weinig mogelijk aan te roeren. Ik kan dus volstaan met een enkel woord, inzonderheid over de aanwinsten en verbeteringen, die wij in den afgeloopen cursus verkregen hebben.

De plaats, waar ik tot u spreek, herinnert ons, dat althans een der bescheiden wenschen, die wij bij den aanvang daarvan uitspraken, vervuld is. Het leed der ballingschap is voorbij, en wij beginnen onze werkzaamheden weder als van ouds in ons eigen Auditorium. Na er ruim anderhalf jaar van verstoken te zijn geweest, hebben wij het op den heugelijken Dies onzer Hoogeschool, dien wij ook nu weder more majorum met vreugde en feestelijkheid gevierd hebben, van den bouwmeester

teruggekregen. Wat ik bij die gelegenheid gezegd heb, zal ik niet herhalen. Ik ben niet zeker, dat deze thans weder tot kapittelkamer gerestaureerde gehoorzaal op U allen denzelfden indruk maakt, dien ik, reeds toen ik haar voor het eerst binnentrad, ervan gekregen en tot op heden behouden heb, en waarvan ik in de rede, die ik op den Dies hield, rekenschap heb gegeven. Laat mij daarom thans alleen een paar wenschen uitspreken, waarin ongetwijfeld door U allen gedeeld wordt. De eerste is deze, dat het spreekgestoelte en de zetels, waarmede wij ons tot dusverre behelpen moeten, hoe eer hoe beter, gelijk ons beloofd is, door andere vervangen worden. Voor het Auditorium in zijn vroegeren toestand waren zij voldoende en zelfs doelmatig; in het tegenwoordige zijn zij niet alleen een anachromisme, dat het kunstgevoel pijnlijk aandoet, maar ook, ten gevolge van de gewijzigde inrichting der zaal, onvoldoende en ondoelmatig. Zoolang hierin geene verandering komt, kan de restauratie niet voltooid heeten. Maar ernstiger nog meen ik uit Uw aller naam er bij onze Curatoren op te moeten aandringen, dat zij de Regeering pogen te overtuigen van de noodzakelijkheid om de zeer gebrekkige akoestiek der zaal te verbeteren. Men heeft bij de restauratie uit het oog verloren, dat een gehoorzaal een zaal is, waarin gehoord moet kunnen worden, en dat het gemis van dit onmisbaar vereischte aan hen, die haar te gebruiken hebben, door de schitterende kleuren van wanden en gewelven niet vergoed wordt. Reeds toen wij op den Dies hier voor het eerst bijeenkwamen, hebben wij ondervonden, dat, niettegenstaande al de voorzorgsmaatregelen door de Curatoren en door ons genomen, deze prachtige zaal voor haar eigenlijke bestemming bijna onbruikbaar is geworden, en de ervaring, sedert bij publieke promotiën opgedaan, heeft geleerd, en die, welke wij heden opdoen, leert, vrees ik, opnieuw, dat het kwaad nog erger is dan wij toen dachten. Van ons, die de restauratie niet gevraagd hebben, is het zeker geen onbillijk verzoek, dat men het spoedig op afdoende wijze verhelpe.

Ook nog aan een anderen wensch, dien wij ten vorigen jare uitspraken, is sedert voldaan of zal althans weldra voldaan worden. De meerdere ruimte, waaraan onze Academische Bibliotheek dringende behoefte heeft, is haar verzekerd door den op last der Hooge Regeering gedanen aankoop van een huis en tuin in de Wittevrouwenstraat, belendende aan het perceel, dat reeds in 1876 tot hetzelfde doel was aangekocht. Met de verbouwing en inrichting van het aldus verkregen terrein zal, naar wij vertrouwen, in den loop van dit studiejaar een aanvang worden gemaakt. Wanneer daarbij het reeds vroeger ontworpen, goed gekozen, plan gevolgd wordt, zal het ons, wanneer eens het werk voltooid is, vooreerst niet ontbreken aan overvloedige en geschikte plaats om onzen boekenschat te bergen. Zij zal dan zelfs zoo groot zijn, dat de Regeering zich niet door de vrees voor gebrek aan ruimte behoeft te laten bewegen om ons te beperken in de middelen, die wij tot uitbreiding ook van dezen laatsten noodig hebben. Na de opheffing van het zoogenaamde Academische fonds, waarvan onze Curatoren ook ten behoeve der Bibliotheek een zoo verstandig gebruik plachten te maken, is het dubbel noodig geworden, dat de Staat die middelen op onbekrompen wijze verstrekke.

Wat het beheer en de inrichting der Bibliotheek betreft, gaan wij eene schoone toekomst te gemoet, nu het den Minister van Binnenlandsche Zaken behaagd heeft, het gewichtige ambt van Bibliothecaris, door den dood van Dr. P. J. Vermeulen vacant geworden, optedragen aan den Heer P. A. Tiele. Wat wij van hem, den uitnemenden Bibliograaf, verwachten mogen, weten allen, die hem in zijne vorige betrekking te Leiden of ook reeds, al is het eerst sedert enkele maanden, hier bij ons aan het werk hebben gezien.

Het zou ondankbaar zijn te ontkennen, dat wij sedert het begin van den vorigen cursus ook nog in andere opzichten zijn vooruitgegaan. Het uitstekend ingerichte, in alle opzichten aan de verwachting beantwoordende, Physische Laboratorium is

in het bezit gekomen van eene even voortreffelijke als kostbare verzameling instrumenten, die, ten gevolge van de ijverige bemoeiingen onzer Curatoren, met groote mildheid door de Regeering zijn verstrekt. Ook sommige der andere Laboratoria, de Hortus en het Astronomische Observatorium zijn verrijkt met althans enkele der meest noodige werktuigen en hulpmiddelen, die zij tot nog toe ontbeerden, of hebben het uitzicht gekregen, dat die hun eerlang verschaft zullen worden. Maar met dat al is de lijst van hetgeen wij nog noodig hebben veel grooter dan die van hetgeen wij reeds hebben verkregen. De toestand der Academische gebouwen is, op enkele gelukkige uitzonderingen na, én wat de ruimte én wat de inrichting betreft, verre van voldoende. Aan onze herhaalde gegronde klachten over den gebrekkigen staat van het Pharmaceutische en een der beide Chemische Laboratoria, over de bekrompenheid van het Pathologische Instituut en het volstrekt ontbreken van een behoorlijk Laboratorium voor Chemische Diagnostiek en Zoöchemie is, niettegenstaande den aandrang der Curatoren, nog in geen enkel opzicht te gemoet gekomen. Ook wat den toestand der instrumenten en verzamelingen aangaat, blijven de oude klachten haar recht behouden. Voor sommige vakken van onderwijs is het apparaat ontoereikend en verouderd, voor andere ontbreekt het geheel. Zoo is, om slechts dit eene voorbeeld te noemen, de Mineralogische verzameling, met behulp waarvan onze ambtgenoot Wichmann zijn onderwijs geven moet, zoo onvolledig, dat er heel wat noodig zal zijn om haar maar eenigszins aan de eerste behoeften te doen beantwoorden. Alleen van den toestand der Geologische verzameling valt niets kwaads te zeggen. Zij bestaat niet.

Ik zou, indien ik alles wilde opnoemen wat ons ontbreekt, aan het gezegde nog veel moeten toevoegen. Maar, ik acht dit niet noodig, en, zoo als ik reeds zoo even zeide, zelfs niet geraden. De gebreken en leemten, waarop ik nog zou kunnen wijzen, zijn aan u even goed bekend als aan mijzelf, en zij, die buiten den kring der Universiteit staan,

schijnen er toch niet aan te willen gelooven of althans niet van te willen hooren. Voor het Lager en Middelbaar Onderwijs wordt bij ons in den tijd dien wij beleven maar zelden te veel gevraagd, bij het Hooger daarentegen heeten de billijkste eischen overdreven. In het nu afgeloopen studiejaar hebben wij dit weder ondervonden. De Nederlandsche Universiteiten hebben toen, niet uit eigen beweging, maar op uitnoodiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken, aan de Regeering medegedeeld, wat er, niet in eens, maar gaandeweg gedurende een termijn van vijf jaren, tot hare volledige door de wet zelve gewilde inrichting en toerusting, gevorderd zou worden. Het eindcijfer van het gevraagde was zeker hoog, maar toch niet hooger dan men op het oogenblik, toen de wet bepaalde dat er in Nederland vier Universiteiten zouden zijn, door zich behoorlijk op de hoogte te stellen, had kunnen weten dat het zijn zou. Maar men had zich nu eens niet behoorlijk op de hoogte gesteld, en vandaar de ontzetting, waarmede de door de Regeering aan de Tweede Kamer medegedeelde wenschen der Universiteiten vernomen werden. Er ging een ware storm op niet tegen hen, die begonnen waren eer zij zich bezonnen hadden, maar tegen hen, die als eerlijke mannen naar waarheid hadden gezegd wat hun gevraagd was. De gedachte, dat er misschien alleen daarom veel verlangd werd, omdat er tot inhaling van het lang verzuimde veel noodig was, kwam bij de meesten niet op. Neen, eischen, die zooveel kosten zouden, konden niet anders dan overdreven zijn, en zonder nader onderzoek moesten zij daarom worden afgewezen. Een deftig en bezadigd dagblad ging zelfs zoo ver van zijne diepe verontwaardiging te kennen te geven over de vermetelheid van geleerde lichamen, die in een tijd van financiëelen nood, zooals het vaderland nu beleefde, met zulke eischen voor den dag durfden komen, en kastijdde op de meest gestrenge wijze de begeerlijkheid der „om goud schreeuwende bende." Maar niet buiten de Kamer alleen, ook daar binnen wekten de door de Regeering in cijfers overgezette mededeelingen der

Universiteiten zulk een schrik, dat, blijkens het Verslag over Hoofdstuk V der Staatsbegrooting, in de meeste afdeelingen in goeden ernst de vraag werd gesteld, of, vooral ook met het oog op de financiën, de drie Rijksuniversiteiten, tot wier bestendiging men juist twee jaren geleden, zonder discussie, besloten had, wel konden behouden worden. Gelukkig gaf die vraag, waarschijnlijk ten gevolge van het verstandige en waardige antwoord, dat er door de Regeering op gegeven werd, alleen maar in de afdeelingen tot gedachtenwisseling aanleiding en werd zij bij de openbare beraadslaging niet herhaald. De storm is dus even spoedig afgedreven als hij onverwachts was opgekomen, en ik meen mij te mogen vleien, dat hij vooreerst niet weder zal opsteken. Maar toch is het gebeurde voor ons eene waarschuwing om niet door te luide te klagen over het vele dat ons ontbreekt, aan onkundigen en kwaadwilligen het voorwendsel te geven om ons van overdreven eischen te beschuldigen. Onze Curatoren kennen onze behoeften en zullen die, zooals wij van hen gewoon zijn, te bekwamer tijd en met behoedzaamheid aan de Regeering voordragen. En van haar, gelijk van de Vertegenwoordiging des volks, die toch niet in de luim van een oogenblik maar na rijpen rade besloten heeft, dat er in Nederland drie Rijksuniversiteiten moeten zijn, mogen wij verwachten en vertrouwen, dat zij haar, niet in eens, wat niemand verlangt, maar langzamerhand en gestadig, de middelen zal verschaffen, die zij noodig hebben om haar gewichtige taak op waardige wijze te vervullen en den wetenschappelijken rang des lands op te houden.

Trouwens dat eene wetenschappelijke inrichting, ook al staan haar aanvankelijk slechts geringe hulpmiddelen ten dienste, door het beleid en de toewijding van hen, die aan haar hoofd staan, bloeien en groot worden kan, bewijst de geschiedenis der in onze stad gevestigde instelling, aan wier zilveren feest wij onlangs hebben deelgenomen. Het was een schoone dag, waarde Buys Ballot, de 1ste Februari dezes jaars, waarop Gij te midden van tal van vrienden, vereerders en belang-

stellenden, die hier uit alle oorden des lands waren samengevloeid om U hun achting en erkentlijkheid te betoonen, het jubilé mocht vieren van het door U gestichte en door U beroemd geworden Meteorologische Instituut. Wat toen in voor U en ons onvergetelijke woorden door meer bevoegden dan ik ter Uwer eere gezegd is, zal ik hier niet herhalen. De gehoorzaal der Universiteit is de plaats niet om U dank te brengen voor de diensten, die Gij door Uwe stichting niet aan haar alleen, maar aan het geheele vaderland, ja aan de geheele beschaafde wereld, bewezen hebt. Alleen daarvoor mogen wij U hier dank brengen — en wij doen het van ganscher harte — dat Gij door die stichting aan haar te verbinden en daardoor aan haar onderwijs een hulpmiddel te verschaffen, dat geene andere der Nederlandsche Universiteiten zich beroemen mag te bezitten, den luister van haar naam, die reeds aan U alleen zooveel luister ontleent, nog hebt verhoogd. Ook in haar belang zij het U gegeven nog een reeks van jaren voort te arbeiden aan Uwe schoone taak!

Ik heb aan den eisch der wet voldaan en u verslag gegeven van de gewichtigste lotgevallen der Universiteit gedurende het afgeloopen studiejaar. Maar toch acht ik mijn taak nog niet geëindigd. Ik heb mij de vraag gesteld, die zich ten vorigen jare ook mijn geachte ambtsvoorganger stelde, of het, nu ik voor het laatst als Rector Magnificus in eene vergadering van Curatoren, Hoogleeraren en Studenten het woord voer, niet nog ten slotte mijn plicht is den indruk weder te geven, welken de werking der nieuwe wet op ons, die geroepen zijn haar ten uitvoer te leggen, in dit studiejaar gemaakt heeft. Evenals hij, heb ik gemeend deze vraag toestemmend te moeten beantwoorden, en even als hij moet ik dan tot mijn leedwezen verklaren, dat die indruk ook nu weder in meer dan één opzicht ongunstig is geweest. Ik zal bij het motiveeren van dit oordeel niet te haastig en niet te gestreng wezen. Er zijn onder de voorschriften dezer wet sommige, waarover de gevoelens onder ons

nog uiteenloopen. Er zijn er andere, in welker afkeuring wij wel nu reeds eenstemmig zijn, maar die wij toch erkennen moeten, dat na eene ervaring van nauwelijks twee jaren nog niet met volkomen juistheid beoordeeld kunnen worden. Er zijn er eindelijk ook, die, ofschoon op zichzelf stellig verkeerd, toch door eene voorzichtige toepassing grootendeels onschadelijk gemaakt kunnen worden, en daarom bij het bepalen van ons oordeel niet in aanmerking komen. Zoo hebben wij nog onlangs de nadeelige gevolgen, die de verplichte jaarlijksche aftreding van den Secretaris van den Academischen Senaat voor de behoorlijke bewaring en rangschikking van ons archief zou kunnen hebben, weten af te wenden, door de zorg daarvoor aan een bijzonderen Archivaris, onzen om zijne nauwkeurigheid bekenden ambtgenoot Rauwenhoff, op te dragen. Het is niet op dergelijke, door de praktijk gemakkelijk goed te maken, noch op twijfelachtige gebreken der wet, dat ik het oog heb, wanneer ik, zonder vrees voor tegenspraak, over haar aanvankelijke werking een ongunstig oordeel uitspreek. Zij heeft er, helaas, andere en grootere, over welker schadelijke gevolgen geen verschil van gevoelen meer mogelijk is, en die alleen door de tusschenkomst van den wetgever zijn weg te nemen. Uit meerdere, die mij voor den geest komen, wil ik, om niet te veel van uwe aandacht te vergen, er slechts één noemen, in mijne schatting wellicht het allergrootste. Ik bedoel de ongelukkige bepaling der artikelen 64 en 65 over de gelden, die voor het volgen der lessen aan den Staat moeten betaald worden. Van welken kant wij dit voorschrift ook bezien, altijd moet het oordeel erover ongunstig zijn. Het werkt demoraliseerend op de studenten, omdat het hen als uitlokt tot belastingontduiking en wetsovertreding; het is een bron van beslommeringen en verdrietelijkheden voor de Curatoren en den Rector, en het berokkent aan de schatkist, in wier belang het vooral geschreven is, bij toeneming groote financiëele teleurstellingen. Bij het aanhoudend stijgen der kosten van het Hooger Onderwijs, mag ook de laatstgenoemde

zijde der kwestie niet worden voorbijgezien, en het is door eenvoudige cijfers aan te toonen dat, ook van die zijde beschouwd, het voorschrift der wet geen doel treft. In de Memorie van Toelichting tot het wetsontwerp, dat later de wet is geworden, waaronder wij leven, schatte de Minister Heemskerk het gezamenlijke aantal studenten der drie Rijksuniversiteiten, die jaarlijks, let wel, *alle* lessen zouden volgen, op ongeveer 1250, en bijgevolg het bedrag der gelden, die de Staat voor het volledig onderwijs alleen zou ontvangen, op *f* 250.000 per jaar. En wat heeft de uitkomst geleerd? De statistiek der beide andere Universiteiten kan ik niet raadplegen, maar aan de onze heeft in dit Rectorale jaar, hetwelk, wat het getal studenten betreft, vergeleken met andere jaren, gunstig mag worden genoemd, het aantal van hen, die *alle* lessen volgden, niet meer bedragen dan 190, en het totaal der betaalde gelden, niet voor het volledig onderwijs alleen, maar daarvoor en voor enkele lessen te zamen, nog geen *f* 42.000. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat onder die 190 studenten meer dan 100 Theologanten waren, en dat dezen in het oorspronkelijke stelsel van den Minister niet aan de Universiteit zouden komen, en dus door hem bij zijne raming niet werden medegeteld, dan zal ik wel niet hebben voor te rekenen, dat, zelfs al mochten de resultaten te Leiden en Groningen gunstiger zijn geweest dan bij ons, toch nog op verre na niet de helft is verkregen van de door den Minister onderstelde cijfers. Schijnt dus, reeds uit het financiëele oogpunt alleen, eene wijziging van dit onderdeel der wet niet ongeraden, er zijn andere en gewichtiger redenen, ook buiten die welke ik u reeds noemde, waarom die wijziging dringend noodzakelijk is. De bepaling van art. 65, welke den studenten, wanneer zij hoogstens vier lessen wenschen te volgen, de vrijheid laat om voor elke les afzonderlijk te betalen, maar, zoodra zij er vijf of meer willen volgen, hen verplicht tot het betalen der volle bijdrage voor het volledige onderwijs verschuldigd, werkt verderfelijk op de studiën. Zij moedigt aan en lokt uit tot het groote kwaad,

dat ons Hooger Onderwijs reeds onder de oude wet bedierf, en dat juist, naar velen hoopten, door deze wet zou worden te keer gegaan: de studie uitsluitend voor het examen. Het bestaan en voortwoekeren van dit kwaad wordt door niemand ontkend. Ten vorigen jaren antwoordde de onlangs afgetreden Minister van Binnenlandsche Zaken op de vraag, in de afdeelingen der Tweede Kamer gedaan, naar de oorzaken van het afnemend getal toehoorders op de Academische lessen, dat dit ongelukkige verschijnsel moest worden toegeschreven „aan het meer en meer veldwinnen der neiging om alleen die lessen te volgen, waarin gelezen wordt over een vak, in hetwelk bij het examen wordt ondervraagd." Hoe kon het een zoo schrander man als hem ontgaan, dat die neiging door het ongelukkige artikel der wet over de collegegelden krachtig wordt in de hand gewerkt? Om de zaak ook voor oningewijden duidelijk te maken, helder ik haar op door een voorbeeld uit de faculteit, waartoe ik behoor. De student in de rechten wordt, onder de tegenwoordige regeling, bij het Candidaats-examen ondervraagd in vier vakken, het Romeinsche recht, de geschiedenis daarvan, de Encyclopaedie der Rechtswetenschap en de Staathuishoudkunde; hij kan dus, indien hij zich alleen voor het examen wenscht voor te bereiden, met het volgen van vier lessen volstaan. Maar er worden in zijne faculteit nog andere lessen gegeven, die, indien hij zich werkelijk wetenschappelijk wenscht te vormen, voor hem van het hoogste belang zijn, b. v. die over de Pandecten, welke hem grondiger en vollediger kennis van het Romeinsche recht zullen verschaffen dan bij het examen van hem gevergd wordt, en die over de Rechtsphilosophie, die een onmisbare inleiding zijn tot al zijne verdere studiën. Voorheen, onder de oude wet, werd dan ook het bewijs van hem gevorderd, dat hij die beide lessen gevolgd had, maar onder de tegenwoordige wet zijn de testimonia vervallen, en niemand vraagt er hem naar, of hij ze al dan niet heeft bijgewoond. Voor den nog jongen man, die niet altijd zijn eigen belang begrijpt, zou, reeds indien er voor

hem geene financiëele kwestie mede in verband stond, de verleiding groot zijn om zich tot het volstrekt onmisbare te bepalen, en geen lessen te volgen over vakken, waarin de Staat geen kennis van hem eischt. Maar nu komt nog bovendien de Staat hem zeggen: zietoe wat gij doet; stelt gij u met vier lessen tevreden, dan vorder ik maar *f* 120 van u, maar wilt gij er nog een vijfde bij volgen, dan moet gij mij voor die vijfde alleen nog *f* 80 betalen. Is het wonder dat hij thans voor de verleiding bezwijkt? En laat ons nu niet alleen denken aan diegenen, voor wie die geldelijke opoffering weinig of niets beteekent, maar vooral ook aan hen, die zoo gaarne hun dorst naar wetenschap bevredigen zouden, maar eene jaarlijksche belasting van *f* 200 niet kunnen dragen; de eersten verleidt de Staat tot het volgen van zoo weinig mogelijk lessen, deze laatsten dwingt hij er bijkans toe. Ook dit jaar weder heeft de ondervinding het geleerd. Er zijn onder mijn Rectoraat lessen in zoogenoemde onverplichte vakken gegeven, die aanvankelijk, toen er nog minder gestreng op gelet werd, of de schatkist er het hare voor ontvangen had, althans door eenige weinige belangstellenden werden gevolgd, maar die terstond verlaten werden, toen men aan de fiscale bepalingen der wet de hand begon te houden. Het is een groote fout van den wetgever, dat hij zulke gevallen niet voorzien, en daarom, ook al wilde hij de vrijheid laten om voor enkele lessen afzonderlijk te betalen, de bijdrage voor het volledige onderwijs niet lager heeft gesteld. Eene jaar aan jaar terugkeerende belasting van *f* 200. is voor velen te hoog. Dit openbaart zich ook nog in een ander hoogst bedenkelijk verschijnsel. Onder de oude wet, toen de betaling, eens voor een bepaald college gedaan, de bevoegdheid gaf om het zoo lang bij te wonen als men wilde, was het niet ongewoon, dat de lessen over hetzelfde vak meerdere jaren aaneen door dezelfde studenten gevolgd werden. Tegenwoordig is dit anders geworden; zij die ze thans gedurende één jaar gevolgd hebben, komen, op slechts enkele

uitzonderingen na, in het tweede jaar niet terug. De lijst van hen, die, na gedurende het vorige jaar voor alle of zelfs maar voor sommige lessen betaald te hebben, onder mijn Rectoraat voor *geen enkele* les zijn ingeschreven en dus rechtens geen studenten waren, is onrustbarend groot.

Ik wees tot dusver alleen op den ongunstigen invloed, dien de artt. 64 en 65 der wet uitoefenen op het volgen der lessen over de vakken, welke aan die waarover de examina loopen verwant zijn. Behoef ik, na hetgeen ons daaromtrent gebleken is, nog iets te zeggen van hun invloed op de lessen over vakken van wetenschap, die tot de examina en de maatschappelijke betrekking, die men later wenscht te bekleeden, niet in rechtstreeksch verband staan? Het Hooger Onderwijs heeft, ook volgens het eerste artikel der tegenwoordige wet, eene tweeledige strekking. Het moet niet alleen tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waartoe eene wetenschappelijke opleiding vereischt wordt, maar ook tot zelfstandige beoefening der wetenschap, om haarzelf alleen, vormen en voorbereiden. En hoe is het tegenwoordig met die zelfstandige beoefening der wetenschap gesteld? Helaas, ook in dit opzicht zijn wij sterk achteruit gegaan. De les van Stuart Mill, dat het niet genoeg is aan de Hoogeschool alleen dat vak van wetenschap, hetwelk later in de maatschappij ons hoofdvak zijn zal, zoo grondig te bestudeeren als wij het bestudeeren kunnen, maar dat wij er ons ook op moeten toeleggen om bovendien nog iets te weten te komen, en goed te weten te komen, van andere voorwerpen van menschelijke belangstelling, wordt in onzen tijd meer en meer in den wind geslagen. Ik ben waarlijk geen laudator temporis acti, maar het wordt mij toch wel eens bang om het hart, wanneer ik terugdenk aan mijn eigen Academiejaren, toen de lessen van Jan van der Hoeven over de Anthropologie en van Kaiser over de populaire Sterrekunde, niettegenstaande het lastige avonduur waarop deze laatste gegeven werden, door eene schaar van studenten uit alle faculteiten werden gevolgd, en

ik daartegenover dan in de Bijlagen der jongste Staatsbegrooting lezen moet, dat er aan onze Universiteit lessen zijn, die én om de wetenschap die er onderwezen, én om de wijze waarop er onderwezen wordt, door alle studenten behoorden gevolgd te worden, en die toch ter nauwernood een enkelen toehoorder vinden.

Het zou niet alleen onbillijk, het zou ook ongerijmd zijn, deze toenemende verslapping van den lust tot grondige en zelfstandige studie alleen aan de gebrekkige bepalingen der tegenwoordige wet toe te schrijven. Ik weet zeer goed, dat zij lang voor de invoering dier wet begonnen en aan andere oorzaken te wijten is. Maar van den wetgever, die het kwaad kende, hadden wij mogen verwachten, dat hij het met alle middelen bestreden zou hebben, in plaats van het, zooals hij nu deed, door zijne fiscale bepalingen in de hand te werken. Wilt gij den invloed dier bepalingen in cijfers zien? Laat mij u dan ten slotte nog iets mededeelen uit de statistiek van het thans verloopen studiejaar. Zooals ik reeds zeide, was het aantal der nieuwaangekomene studenten betrekkelijk groot: tegen 88, die mijn voorganger inschreef, schreef ik er 130 in. Het feitelijke cijfer van al de studenten te zamen was dus zeker grooter dan in het vorige jaar, en toch bedroeg het aantal der bij den Rector bekende, dat wil zeggen, van hen die zich voor het volgen van lessen hadden doen inschrijven, nog 45 minder dan toen. Ik schreef er in het geheel niet meer in dan 356, en van dezen — gij hebt het zoo even gehoord — waren er slechts 190, die zich voor het volledige onderwijs lieten inschrijven. Van de 166 overigen verlangden er 49 vier lessen, 36 drie, 40 twee, en 41 niet meer dan ééne les te volgen.

Ik heb tot toelichting dezer cijfers niets te zeggen. Voor mij, en, naar ik vertrouw, ook voor u, zijn ze voldoende om de noodzakelijkheid eener onverwijlde wijziging van artt. 64 en 65 der wet te staven. Ook de Regeering zelve schijnt die noodzakelijkheid in te zien; althans zij verklaarde reeds bij de

laatste Begrooting, dat zij zich bezighield met te overwegen in welken zin de wijziging zou behooren plaats te hebben. Mij komt het voor, dat die overweging niet lang behoeft te duren. Belangrijke verlaging der bijdrage voor het volledige onderwijs, en beperking van het recht om zich voor enkele lessen te doen inschrijven tot exceptioneele, door de faculteiten te beoordeelen gevallen, schijnt mij het aangewezen middel om de misbruiken, waaraan ik u herinnerde, te keer te gaan. Ik heb echter hierover geen advies te geven. De Regeering, die thans twee bij uitnemendheid bevoegden in haar midden heeft, beslisse naar hare wijsheid.

Maar in welken zin dan ook, voorziening is noodig. Zoolang zij uitblijft, zal het grootste kwaad, dat wij in onze tegenwoordige Universitaire toestanden te betreuren hebben, niet alleen bestendigd maar ook gestadig verergerd worden. Daarom, hoe vele andere gebreken ik in de bestaande wetgeving erken, en hoe gaarne ik ook die door eene verstandige en bedachtzame herziening wensch te zien wegnemen, zijn toch de artt. 64 en 65 der wet voor mij de eerste, waarvan herziening noodzakelijk is, het vóór alles delenda Carthago.

Doch wat zal de wijziging dier artikelen baten, zoolang niet Gij, Mijne Heeren Studenten, in wier belang alleen wij haar vragen, zelven toont te beseffen, wat Uw belang van U eischt. Vanae leges sine moribus. Indien Gij U zelven behoorlijk rekenschap gaaft van het doel, waartoe Gij de Universiteit bezoekt, zou de herziening der wet, die wij thans noodig achten, voor de meesten Uwer onnoodig zijn; indien Gij er U, als zij eens tot stand zal zijn gekomen, geen rekenschap van geeft, zal zij het bestaande kwaad niet keeren. Meent niet, dat Gij genoeg hebt gedaan, indien Gij aan de Hoogeschool zooveel kennis van eenig vak van wetenschap U hebt eigen gemaakt, dat Gij aan de matige eischen van een examen voldoen en den Doctoralen titel behalen kunt. Zij, die met niet meer kennis dan daartoe noodig is de maatschappij in-

treden, mogen in de betrekking, die zij zich kiezen, bruikbare practici kunnen zijn, den naam van wetenschappelijk gevormde mannen verdienen zij niet. Een Uwer voormalige leermeesters, heeft het voortreffelijk gezegd: „het is niet in het ambt, het bedrijf of de bediening, dat het eigenlijk hoogere ligt, maar in de institutie, die er toe gevorderd wordt, in het bezit van die breedere ontwikkeling, zonder welke men voor de bediening niet goed is voorbereid." Ik durf van U vertrouwen, dat Gij het nieuwe studiejaar intreedt met het ernstige voornemen om met dit wijze woord Uw voordeel te doen. Gij hebt jaren lang voor de vrijheid van studie, die Gij door de oude wet aan banden waandet gelegd, geijverd en gestreden — niet met het doel om van eene nieuwe wet de vrijheid te erlangen tot niet-studeeren — maar met het doel om de beste uren Uws levens nog aan iets hoogers te kunnen besteden dan aan de voorbereiding voor eene reeks van examens. Op den weg, die naar dit schoone doel leidt, heeft de nieuwe wet, hoe groot dan ook hare gebreken mogen zijn, U althans eenige schreden verder gebracht. Verzuimt dan ook niet het bewijs te leveren, dat Gij de vrijheid, U aanvankelijk gegund, waardeert en haar waardig zijt.

Eene schoone gelegenheid om te toonen, dat Gij zelfstandige studie liefhebt, opent U de wedstrijd, waartoe, ingevolge de bepalingen der wet, onlangs wederom alle Nederlandsche studenten, ditmaal door Rector en Senaat van onze Universiteit, zijn opgeroepen. Moge het mijn opvolger gegeven worden, als hij, bij den aanvang van het volgende studiejaar, de eereprijzen zal uitreiken, velen Uwer als overwinnaars te begroeten. Niet aan U zelf alleen, maar ook aan de Hoogeschool, die ons dierbaar is, zijt Gij verplicht naar die eer te dingen. Want voor haar voortbestaan en haar bloei is het de eerste voorwaarde, dat zij in haar kweekelingen bewijzen kan, de zetel te zijn van zelfstandige wetenschap en algemeene beschaving, de tempel der *artes liberales* en van het *studium generale*.

Studium generale! Nu ik deze woorden uitspreek, verrijst voor mijn geest het beeld van dien grooten geleerde, die, zoolang wij het geluk hadden hem te bezitten, nooit heeft opgehouden door woord en voorbeeld tot dat studium generale aan te sporen en op te wekken, en die thans, nu de rusttijd voor hem gekomen is, nog de laatste krachten van zijn verzwakt lichaam ten beste geeft, om er met onverzwakte geestkracht voor te strijden. Ik acht het een gelukkig voorteeken voor onze Universiteit en voor den geest, die gedurende dit studiejaar haar leeraren en leerlingen zal bezielen, dat daarin aan haar hoofd zal staan hij, die langer dan een onzer in de school van dien grooten meester is opgevoed, de leerling en zoon van dien beroemden vader!

Neem dan Gij, hooggeachte Mulder, mijne plaats in en de macht van mij over, die ik U gaarne overgeef.

Salve iterumque salve, Rector Magnifice!

Moge onder en door Uw bewind onze Universiteit groeien en bloeien!

DE STRIJD

TUSSCHEN

HET CANONIEKE EN HET ROMEINSCHE RECHT

IN DE MIDDELEEUWEN

EN HET TIJDVAK VAN DE REPUBLIEK

DER

VEREENIGDE NEDERLANDEN.

REDEVOERING,

UITGESPROKEN OP DEN JAARDAG DER UNIVERSITEIT,
26 MAART 1879, IN HET GERESTAUREERDE
GROOTE AUDITORIUM,

DOOR DEN

RECTOR MAGNIFICUS

Mr. J. A. FRUIN.

Zijt welkom, MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT, zijt welkom op den heuglijken Jaardag onzer Hoogeschool, weder als van ouds in ons eigen Auditorium!

Gij ziet, het is uitgekomen zooals wij gedacht hadden. De bouwmeester heeft ons geduld op eene lange proef gesteld, maar aan de verwachting, die de Regeering en de vrienden der historische kunst van hem koesterden, ten volle beantwoord. Hij heeft de hem opgedragen taak voortreffelijk vervuld. Het voormalige Groot Kapittelhuis van den Dom, indertijd, toen het door de Vroedschap onzer stad tot Auditorium der Illustre, weldra ook der Hooge School bestemd was geworden, op haar last daartoe ingericht en in later tijd herbouwd, is, ofschoon het ook voortaan het Auditorium der Universiteit zal zijn, onder zijn bekwame leiding, geheel en al in den oorspronkelijken toestand hersteld. De restauratie mag volkomen geslaagd heeten. Uit de oude zaal, tot haar primitieven omvang teruggebracht, is met zorg alles verwijderd wat zou kunnen herinneren aan de bestemming, die zij nu bijna 250 jaren gehad heeft en ook voortaan hebben zal. Verdwenen — niet, wat reeds lang had moeten geschied zijn, vervangen — maar verdwenen is de beeltenis van den eersten koning uit het Oranjehuis, aan wien de Hoogeschool, na de afschudding van het juk der Fransche overheersching, haar wedergeboorte te danken had. Verdwenen zijn de gedenkborden,

telkens bij de plechtige viering harer eeuwfeesten en halve eeuwfeesten aan de wanden gehangen; verdwenen ook de wapentrofeeën, ter vereeuwiging van de vaderlandsliefde der Academische jongelingschap weleer aan de Orchestra bevestigd. En die Orchestra zelf, vanwaar reeds bij de inwijding der Illustre School een „musicorum cohors incredibili cum voluptate ingredientium aures permulcebat", vanwaar in later tijd ook ons wel niet altijd welluidende, maar toch blijde tonen tegenklonken, en, beter nog dan dit, lieve vriendelijke oogen belangstellend op ons plachten neder te zien, ook zij is ten offer gebracht aan de onverbiddelijke eischen der historische kunst, die, zoo het schijnt, alleen naar de oorspronkelijke, niet naar de tegenwoordige bestemming der oude gebouwen vragen mag.

Zoo is dan, waarheen wij den blik wenden, het nieuwe voorbijgegaan, en ziet, alles is weder oud geworden. De zoldering boven ons, de wanden rondom ons, de vloer beneden ons, het schittert alles opnieuw van het blinkende goud en de bonte kleuren der middeleeuwen. Op den muur tegenover mij, nog voor korten tijd door de Orchestra aan het oog onttrokken, prijken weder, als in den tijd der bisschoppelijke grootheid, de wapenschilden der edele mannen van het Sticht, waarbij, vooral niet over het hoofd te zien, dat der doorluchte Graven van Goer, hetwelk zonder deze restauratie waarschijnlijk voor kunst en historie verloren zou zijn geweest. En achter mij, op dezelfde plaats, vanwaar, zoolang ons heugt, het misteekende gelaat van den Oranjevorst ons aanstaarde, schijnt de weder te voorschijn gebrachte venster-nis gereed om het beeld te ontvangen van den eenen af anderen kerkvorst. Inderdaad, de gedaanteverwisseling is zoo volkomen, dat wij alleen maar ons zelven hebben weg te denken, om ons te kunnen voorstellen, dat zoo aanstonds door gindsche deur de achtbare rij der kanunniken zal binnentreden, om hier, als s' Bisschops raad of als lid van de Staten des lands, te beraadslagen over de hoogste belangen van het Sticht, of wel, op den kerkelijken feestdag,

van hieruit in plechtigen optocht naar de Domkerk te gaan tot volbrenging van het mandaat des Heeren.

Gaat het U als mij, M. H., dan brengt Gij welverdiende hulde aan het talent van den kunstenaar, die niet zoo verrassende getrouwheid het verleden weet te doen herleven, maar wekken toch de herinneringen, die zijn kunstwerk in de eerste plaats voor ons oproept, bij U geene andere gewaarwording dan een gevoel van verluchting en dankbaarheid, dat het tijdvak, waartoe zij behooren, voor altijd voorbij is. Want het is een donker tijdvak onzer historie. De geschiedenis van de meeste der tegenwoordige Nederlandsche gewesten, ten tijde van het wereldlijke bewind der Utrechtsche Bisschoppen, is de geschiedenis eener eindelooze reeks van gruwelijke oorlogen, niet door alle, als deelen van een zelfde vaderland vereenigd, tegen den gemeenschappelijken vijand, maar ter wille van heerschzuchtige vorsten door het eene gewest tegen het andere gevoerd. En het Sticht zelf, dat wellicht het meest van die buitenlandsche beroerten te lijden had, is op dienzelfden tijd ook inwendig het model van een slecht geregeerden staat, waar de vrijheid, niet door orde gewaarborgd, nu eens in bandeloosheid ontaardt, dan weder onderdrukt wordt, totdat zij eindelijk, als de laatste der bisschoppelijke landsheeren het gezag heeft moeten afstaan, voor goed onder vreemde overheersching tenietgaat, en voortaan in bedwang wordt gehouden door de tegen de stad gerichte kanonnen van het wel niet meer te restaureeren Vredeburg. Op de beelden van dat verleden kan de Nederlander, die zijn vaderland en de vrijheid liefheeft, niet met welgevallen het oog laten rusten.

Maar ook bij den man der wetenschap wekken zij geene andere dan sombere en benauwende herinneringen. Want in de tijden, waarin zij hem verplaatsten, zwaaide de Utrechtsche Bisschop, behalve den wereldlijken schepter over het Sticht, tevens over het grootste gedeelte van het tegenwoordige Nederland den kerkelijken kromstaf. De rijkgetooide zaal, waarin wij ons bevinden, was niet slechts de raadzaal der landsre-

geering, maar inzonderheid ook de vergaderzaal eener geestelijkheid, die, zoowel over het verstand als over het gemoed heerschappij voerend, zich gerechtigd achtte de wetenschap in het afgebakende spoor te houden en haar te straffen zoo zij het waagde daarvan aftewijken.

Gelukkig daarom, dat dit oude gebouw nog andere herinneringen voor ons oproept. Van de trotsche monumenten uit het bisschoppelijke tijdvak, die ons hier omringen, wenden onze oogen zich onwillekeurig tot het bescheiden opschrift op het venster nevens mij, hetwelk in kleine, weinig in het oog vallende letters, de herinnering bewaart, dat in deze zaal op den 23sten Januari 1579 de Unie van Utrecht gesloten werd.

Dat, M. H., is de herinnering, die elke andere bij ons verdringt. Wat aan deze prachtige zaal haar hooge beteekenis en waarde geeft, is het feit, dat binnen haar middeleeuwsche wanden de nieuwe Nederlandsche Staat is gesticht, die, in strijd met de begrippen en neigingen der middeleeuwen ontstaan, ondanks hun verzet is blijven voortbestaan tot op heden. Het zijn niet de Bisschoppen en Kapittelheeren uit den grijzen voortijd, wier statige gestalten hier het sterkst tot onze verbeelding spreken; het zijn die der achtbare mannen, die, vóór nu driehonderd jaren, hier het plechtige verbond hebben gesloten, dat onder Gods zegen den nieuwen tijd deed triomfeeren over den ouden. Zoo volkomen is die triomf geweest, dat wij kunnen doen, en gaarne doen, wat hun onmogelijk zou zijn geweest, dat wij de oude vormen, die zij met den verouderden inhoud te gelijk bestreden en vernielden, weder kunnen opbouwen en restaureeren, in de vaste overtuiging dat de middeleeuwsche kunstvorm niet schaden kan en er nooit meer toe kan opwekken om de voor altijd verworpen begrippen, die er oorspronkelijk mede samenhingen, insgelijks in hun eer te herstellen. Gelukkiger dan onze vaderen in den vaak hachelijken strijd, kunnen wij het schoone en goede en ware, dat wij ook in de middeleeuwsche kunstgewrochten en gedachten en toestanden erkennen, waardeeren en zelfs

navolgen. Het gevoel van onze kracht maakt ons billijk jegens hetgeen wij niet meer hebben te vreezen.

Bij den beoefenaar der rechtswetenschap wekken die oude thans weer vernieuwde vormen en versierselen nog bijzondere herinneringen. Zij roepen hem het rechtsstelsel voor den geest, dat aan de kerkelijke beschaving, waarvan zij de gedenkteekenen zijn, eigenaardig paste. De oude zaal der kanunniken herinnert als van zelf aan het Canonieke recht. In de tijden, waarin zij nog diende tot het doel, waartoe de bouwmeester haar bestemd had, waarin het gewaad, de taal, de denkbeelden van hen, die er vergaderden, met dien tot de zinnen sprekenden tooi der wanden en gewelven overeenkwamen, heerschte over den staat en de maatschappij het Roomsch-kerkelijke recht, dat, tegelijk met de Roomsche kerkleer, door de voorstanders der nieuwe richting fel bestreden en van de vroegere alleenheerschappij beroofd is. In zijne plaats kwam toen even uitsluitend een ander recht, dat van het oude Rome, hetwelk in den tijd der Renaissance, bij het herleven van den smaak voor al het antieke, tegelijk met de wijsbegeerte en de wijsheid der oude wereld, vanzelf terugkeerde. Het was een onmeedoogende, hardvochtige strijd, dien dat nu weder ten troon verheven recht het Canonieke aandeed, een strijd, waarbij naar de schatting van ons, dien het, nu hij voorbij is, gemakkelijk valt onpartijdig te zijn, de waarheid en de billijkheid niet altijd waren aan de zijde der Romanisten. Gelukkig ook hier weder wij, die, zonder vrees voor den terugkeer van wat verouderd en terecht verworpen is, niet alles wat men destijds wegwierp terecht verworpen hebben te oordeelen, maar het goede behouden en zelfs uit de puinhoopen van het verleden weder te voorschijn brengen mogen.

Het is uit dien strijd tusschen het Canonieke en het Romeinsche recht, die, in de middeleeuwen begonnen, hier te lande inzonderheid na de stichting van de Republiek der Vereenigde Nederlanden met groote felheid gevoerd is, dat ik U in dit uur enkele bijzonderheden wensch te herinneren. Zoowel de

plaats waar, als het oogenblik waarop ik tot U spreek, schijnen mij tot de behandeling van juist dit onderwerp gereede aanleiding te geven. Het Kapittelhuis van den Dom, waarin wij heden voor het eerst na zijne restauratie weder zijn bijeengekomen, was, als vergaderzaal der Roomsche geestelijkheid, eeuwen lang voor ons land de zetel van het Canonieke recht, en later, toen het tot Auditorium der Hoogeschool verbouwd was geworden, de kampplaats, van waaruit Gereformeerde Theologen en Juristen hunne hevigste aanvallen tegen het Pauselijke rechtsboek richtten. Maar ook met het oog op den tijd, dien wij beleven, schijnt het mij gepast nog eens op dien ouden sedert lang beslisten kamp terug te zien. Eene niet minder felle bestrijding toch dan eens het Canonieke recht van het Romeinsche te verduren had, heeft in onze dagen het Romeinsche recht op zijn beurt te verduren van een ander recht, dat, door Canonisten en Romanisten beiden bijkans van zijn geboorte af onderdrukt en in de ontwikkeling gestuit, eerst in den nieuweren tijd is begonnen te herleven. In Duitschland, in ons vaderland en elders staat op dezen oogenblik het nationaal-Germaansche recht niet minder vijandig tegenover het Romeinsche dan weleer het Romeinsche recht tegenover het Canonieke. Niet slechts door de heftigheid, maar inzonderheid ook door de eenzijdigheid, waarmede hij gevoerd wordt, herinnert deze strijd onzer dagen aan dien van vroeger eeuwen, waarover ik U heden spreken zal. Met niet minder onredelijken ijver dan toen sommige Romanisten alles afkeurden wat van Canoniekrechtelijken oorsprong was, zien wij thans sommige Germanisten te velde trekken tegen alles wat Romeinsch is. Zoo dreigt die strijd, zelfs in de schatting van hen, die er zich over verheugen dat hij is uitgebroken, en die het een gelukkig teeken des tijds achten, dat het Romeinsche recht de alleenheerschappij begint te verliezen, voor maatschappij en rechtsontwikkeling onvruchtbaar en zelfs noodlottig te worden. Gelijk uit dien der Canonisten en Romanisten eerst toen het goede is voortgekomen, toen de nieuwere rechtsschool de beide vijandelijke

elementen had verbonden tot één geheel, waarin elk van hen aandeel heeft overeenkomstig zijn blijvende waarde, zoo zal ook de partijschap van onzen tijd dan eerst vruchten dragen, wanneer de eenzijdigheid, die haar nu nog kenmerkt, in eene hoogere eenheid zal zijn opgelost.

Het heeft dus niet alleen een historisch, maar ook een actueel belang, dat wij ons dien ouden strijd tusschen Canonisten en Romanisten in het geheugen terugroepen. Voor hetgeen ik U daarover zal mededeelen vraag ik een welwillend gehoor. Ik doe het niet zonder schroom. Want al durf ik vertrouwen, dat Gij welwillend zult zijn, dat Gij hooren zult, durf ik slechts hopen. Weest zeker, dat ik van de inspanning, die Gij daarvoor zult moeten overhebben, niet te veel zal vergen. Zelfs ten koste der volledigheid, zal ik zoo kort mogelijk zijn.

Op den 23sten Maart van het jaar 1636, den laatsten Zondag vóór de inwijding der Utrechtsche Hoogeschool, hield de beroemde Hoogleeraar Gijsbertus Voetius, des voormiddags in de Domkerk, eene leerrede, tot voorbereiding der aanstaande plechtigheid. Naar aanleiding van Lucas II. vs. 46: „En het geschiedde na drie dagen, dat zij hem vonden in den tempel, zittende in het midden der leeraren, hen hoorende en ondervragende", handelde de geleerde redenaar daarin opzettelijk: „vande nutticheyt der Academiën ende Scholen, mitsgaders der wetenschappen ende consten, die in deselve gheleert werden." Het geheele, later uitgegeven 1), Sermoen is een pleidooi ten voordeele der wetenschappen. Nadat de tekst verklaard en aangetoond is, dat de plaats, waar Jesus, volgens het verhaal van Lucas, door zijn ouders werd aangetroffen, reeds een Academie of Hoogeschool geweest moet zijn, worden de verschillende vakken, die te Utrecht zullen worden onderwezen, een voor een nagegaan en in bescherming

---

1) Utrecht, bij P. Roman, 1636.

genomen tegen de mogelijke bedenking, dat zij niet uit God en dus verwerpelijk zouden zijn. Met een beroep op tal van plaatsen uit de Heilige Schrift toont de spreker aan, dat die bedenking ongegrond is. Zoo wordt de beschuldiging tegen de Medicina ofte Geneeskonst ingebracht, dat zij niet alleen „een geleerde quellinghe van 's menschen leven ende een moeyelijcke pijnbanck vanr zijn lichaem", maar ook „een kleyn vertrouwen op de hulpe Godts" is, afgewezen met de opmerking, dat God „dit studium ende professie in de Schrifture wel anders vereert heeft, dewyle hy hem selven met haren naem noemt : Ik ben Uw geneesmeester." Op gelijksoortige gronden worden daarna ook de overige, thans tot de Philosophische faculteit behoorende, Natuurwetenschappen vrijgesproken van de verdenking, dat zij niet meer zijn zouden dan „verwerringe, onbeschofte subtylheit ende vreemde tooverie." Van de Physica geeft de Heilige Geest zelf „een volmaeckte *ideam* of gronttee-keninge", in Genesis I en II, en Salomo, van wien geschreven staat, dat zijne wijsheid te boven ging de wijsheid van die van het Oosten ende der Egyptenaren, was inzonderheid wijs in Plant- en Dierkunde. Immers „hij sprack van boomen, van den cederboom op den Libanon tot den hyssope, die uit de muer wast; hij sprack oock van beesten, van gevogelte, van cruy-pende dieren ende van visschen." Ook de Astronomie is eene voortreffelijke wetenschap, tot welker beoefening God zelf „alle fraye geesten ende verstanden, jae alle menschen" uitnoodigt: Heft uwe oogen omhoogh ende siet wie dit alles geschapen heeft — „al wil hij ook niet, dat wij deze studie misbruiken om curieuselijck te willen weten wat wy alles ende perfectelijck soo niet weten en konnen", noch „tot superstitieuse voorsegginghen". Niet minder Gode welgevallig is de Arithmetica ofte Telconste, hetwelk onder anderen hieruit blijkt, dat God in de Heilige Schrift „verscheyden telstucken heeft laeten beschryven, als b. v. „in het vierde Boek van Moses, in het 1 cap., de additie ende summa van het gantsche legher der Israëliten"; in Genesis VI vs. 15 de multiplicatie,

die daar gebruikt wordt om te berekenen hoe ruim de ark moest zijn tot berging van al de dieren; elders ook de divisie; terwijl eindelijk „vry wat te speculeren valt over het getal van het beest in de Openbaring". Geheel op dezelfde wijs worden nog vele andere Natuurkundige en vervolgens ook de Litterarische en Historische vakken behandeld en verdedigd. Maar hiertoe bepaalt zich de redenaar niet. Voor elke wetenschap in het bijzonder onderzoekt hij, na ze verdedigd te hebben, ook nog waartoe zij bovenal dient en waarom zij beoefend moet worden. De slotsom van dit onderzoek komt voor alle hierop nêer, dat haar studie, ofschoon ook op zichzelf goed en bevorderlijk tot s' menschen welzijn, toch inzonderheid hieraan haar belang ontleent, dat zij „geen kleyne hulpe brenght om verscheyden stucken der Theologie ende passagiën der Schriftueren te beter te verstaen ende uyt te legghen." Zoo ontvangen — om slechts enkele voorbeelden te noemen, want ik mag niet te uitvoerig zijn — door de studie der Medicijnen „specialycken de miraculen Christi haer licht ende rechte verclaeringe", doet die der Astronomie ons het stilstaan der zon op Josua's bevel, haar teruggaan op den zonnewijzer van Achaz, en haar verduistering in Egypte en tijdens het lijden van Christus te beter begrijpen, en is die der Arithmetica inzonderheid dienstig tot opheldering van de Bijbelsche Chronologieën en tot reductie der maten, ellen, gewichten en munten, in de Heilige Schrift vermeld.

Bedrieg ik mij niet, dan heeft hetgeen ik U tot dusver uit de rede van Voetius voorlas voor ons allen, tot welke faculteit wij ook behooren, historisch belang, omdat het ons doet zien, hoe weinig verandering er nog, een eeuw na de Reformatie, gekomen was in de denkbeelden der Theologen over de verhouding van de verschillende wetenschappen tot de Godgeleerdheid. Historisch belang heeft de rede van den Utrechtschen Hoogleeraar echter inzonderheid voor de wetenschap, waarover ik hem voorloopig heb laten zwijgen, voor de Rechtsgeleerdheid. Niet om de wijze waarop deze verdedigd

wordt. Die is voor haar dezelfde als voor hare zusters. „Er zijn", zegt Voetius, „sommighe luyden, die haer verachten ende seggen: Wat is van de krommen ende rechten? die het er oock voor houden, dat de rechtsgheleerden enckel verwerders ende quelgeesten van het menschelicke geslachte zijn, ende dat derhalve die faculteyt ende studiën onnuttelijck ende te vergeefs ghehanteert of opghehouden worden." Maar hijzelf is van een gansch ander gevoelen. „Wil men de rechtsgeleerden, 't zy Antecessores of voorgangers, 't zy Practisynen of Advokaten, veroordeelen, soo moet men met eenen sententie strijcken teghen die uytgelesenen uyt de Levieten des Ouden Testamentes, ende onder hen den man Godes Esdra, die haer werck was in de rechten té studeeren". „Bovendien mentioneert de Heilige Apostel Paulus, ghelijck hy Lucas den medicijnmeester noemt, oock Zenas den wet- ofte rechtsgeleerde, daermede dese beroepinge als eerlijck en goddelijck approbeerende; want hij en zoude geen bekenden ende gheloovigen Christenen desen tytel gegeven hebben, byaldien dat het een infaem ampt of godloos bedrijf hadde gheweest. Advysen, raden, consultatiën gheven, advocateren, voorspreken, iemands goede saecke waernemen, zijn deuchdelijck recht voorstaen, het en zijn gheen dingen, die nae yets quaedts of onbehoorlijckx luyden. Godt wordt onse raedtsheer, zijn woordt onse raedtslieden genoemt, ende Christus was, volgens Johannes, in zijn ampt een voorspraeck, een Advocaet". Ook, wat haar doel betreft, heeft de Rechtsgeleerdheid, volgens Voetius, met de overige wetenschappen gemeen, dat zij hulpwetenschap der Theologie, en, in de praktijk, helpster van de ware kerk is. Wel is zij ook op zich zelf nuttig en noodig: de policie en de burgerlijke regeering moeten staande gehouden worden, en dit is niet mogelijk zonder wetten en rechten, en zonder mannen, die de wetten en rechten verstaan, „om in alle voorvallende ende perplexe saecken te oordeelen wat recht of onrecht is." Maar vooral toch is zij een voortreffelijk middel tot verklaring van vele stukken der Theologie en vele plaatsen

der Schrift, „als het stuck van de voldoeninghe ende borchtochte Christi voor ons, van de rechtveerdichmaeckinghe, van de aenneminge tot kinderen etc., ende voorts de gantsche thien geboden". „Die dese studiën onder de Christenen soude willen verachten, die most met eenen een groot-deel van den Bijbel in der acht doen, waer van erfenissen, panden, leenen, restitutie, koopen, lossen en dergelijcke rechtsmateriën gesproken werdt, die door de Theologanten selve met de borgerlijcke ende Roomsche wetten vergheleecken, ja door behulp derselven te beter verclaert werden". Bovendien — en ziehier inzonderheid het praktische nut der Rechtsgeleerdheid — is zij „een nootsaeckelijk middel om de waere Religie ende Kercke te behouden, voort te planten, uyt te breyden, het vervallene te herstellen, te reformeren, de quade saecken ende abuysen der ketteren ende des Antichristes te achterhalen ende teghen te gaen". Den raad der rechtsgeleerden heeft men noodig „in het voorsichtich regeeren der Kercke, in het naeuwe onderscheiden van het kerckelijck ende het polityek, waartoe sy dan selfs in het corpus van de Roomsche of keyserlijcke rechten, als sy daerin studeren en dat wel practiseren, seer schoone aenleydinge, groote occasie, ja nootsakelijckheyt vinden."

Ik herhaal het: niet om de wijze, waarop hier de Rechtsgeleerdheid verdedigd of haar doel omschreven wordt, is dit laatste citaat merkwaardig. Het staat nu eenmaal bij Voetius vast — Gij hebt het gehoord — dat alle menschelijke wetenschap aan de Godgeleerdheid ondergeschikt is, en dat haar meerdere of mindere waarde moet worden afgemeten naar de diensten, die zij aan de kerk bewijzen kan. Waarom zou er op dien algemeenen regel juist voor de Rechtsgeleerdheid eene uitzondering door hem moeten worden toegelaten? Daarvoor bestaat geen reden. Niet dus om hetgeen zij volgens hem te doen heeft, verdient zijn oordeel over haar onze aandacht, maar om hetgeen voor hem Rechtsgeleerdheid is. Gij hebt het waarschijnlijk reeds opgemerkt: er bestaat voor hem geen andere dan die vervat is in het corpus der Roomsche

of keizerlijke rechten. Dat is voor hem het boek der wijsheid, waarin de Jurist te studeeren en — onder anderen ook om het kerkelijke wel te scheiden van het politieke — te practiseeren heeft, en waarin ook de Theoloog verklaring heeft te zoeken van de rechtstermen der Heilige Schrift. Wederkeerig moet ook de Jurist in den Bijbel het licht zoeken ter verklaring van de Roomsche wetten, want de Bijbel is de fontein, waaruit deze als beekjes zijn afgeleid. Zoo ondubbelzinnig mogelijk wordt dit gezegd: „De Schrifltuere is de suyvere ende onghevalschte fonteyne van alle rechtsgeleertheyt, van alle goede wetten, en volgens dien van de Roomsche wetten of de keyserlijcke rechten, die in Academiën uytgeleyt ende gheleert werden. Tot die fonteyne moet men alles brengen ende daervandaen de beeckxkens wederom leyden. Ende" — let wel — „wert niet qualyck gheseyt van geleerde Theologanten, dat de Roomsche rechten daervandaen haren eersten oorspronck hebben."

Is deze uitspraak niet hoogst opmerkelijk? Door een Christelijk Theoloog van onverdachte rechtzinnigheid, den meest gestrengen der Dordsche vaderen, den fellen hater en vervolger van alle superstitie en afgoderije, wordt hier in eene kerkelijke rede verkondigd, niet alleen dat de alpha en omega der juridische wijsheid in het corpus der Roomsche wetten vervat is, maar zelfs dat die Roomsche wetten haren oorsprong nemen uit de Heilige Schrift. De Roomsche wetten! Niet de wetgeving der Christelijke Keizers alleen, neen, maar *de* Roomsche wetten, zonder eenige beperking, het geheele gerecipiëerde recht, d. i. alzoo, voor verreweg het grootste gedeelte, het recht van een Heidensch volk, tot stand gekomen in een tijd, toen het, zooals Luther zegt, van God noch van Christus wist. Waarlijk het schijnt onverklaarbaar, dat een Christelijk Theoloog zoo spreken kan. Toch wordt het volkomen verklaard, wanneer wij ons herinneren, in welke richting zich gedurende de middeleeuwen en tot op den tijd van Voetius de rechtswetenschap bewogen had.

De Katholieke kerk, hoeveel zij er ook toe heeft bijgedragen om het Romeinsche recht over Europa te verbreiden, heeft er nooit aan gedacht het zoo hoog te stellen, als wij het zoo even Voetius hebben hooren doen. In de alleroudste tijden zien wij haar onveranderlijk uitgaan van het beginsel, dat niet het recht van het Roomsche rijk, noch eenig ander recht, maar uitsluitend de Heilige Schrift de richtsnoer is voor den handel en den wandel der Christenen. Toen in de tweede eeuw na Christus de tot diens leer bekeerde Britsche Koning Lucius aan Paus Eleutherius verzocht hem de Romeinsche wetten mede te deelen, daar hij die in zijn rijk wilde invoeren, gaf hem de Paus ten antwoord, dat het den Christenvorst betaamde te regeeren — niet naar veranderlijke wetten, die ten allen tijde door de kerk konden worden veroordeeld — maar naar de eeuwige en onveranderlijke voorschriften van het Oude en Nieuwe Testament. En in later tijd, toen de Kerk, vooral na den ondergang van het Westersche rijk, deels om sociale, deels om politieke redenen, waaraan ik thans niet te herinneren heb, het Romeinsche recht in haar bijzondere bescherming genomen had, toen dit in het tijdvak der persoonlijke rechten het uitsluitende recht harer geestelijkheid geworden was, en zij zelve gezegd werd er naar te leven, weigerde zij toch het te erkennen als het algemeen menschelijke, door God zelf ingegeven recht. Integendeel, zoowel in de geschriften der kerkvaders als in de uitspraken der Pausen wordt telkens den geloovigen voorgehouden, dat er geen ander algemeen menschelijk recht is dan het Natuurrecht, in het Evangelie geopenbaard, hetwelk ons gebiedt den naasten te doen wat wij willen dat onszelf zal geschieden, en ons verbiedt den naasten te doen, wat wij willen dat onszelf niet geschieden zal. Alleen dus voor zooveel het Romeinsche recht daarmede overeenstemt, behoort het te worden nageleefd. Ook in dit tijdvak alzoo was de keizerlijke wetgeving verre van absoluut gezag voor de kerk te hebben. Zij had er sympathie voor, en bediende er zich van, maar beschouwde haar toch niet anders dan als een on-

volmaakt en veranderlijk recht. Al spoedig zien wij haar betrekking ertoe nog minder innig worden. Naarmate zij in de nieuw gestichte Germaansche rijken een meer zelfstandige plaats begint intenemen, en het van haar zelf uitgaande Canonieke recht zich meer ontwikkelt, vervallen ook de redenen, waarom zij het tot dusver bijzonder begunstigd had. Wel blijft zij er zich voortdurend van bedienen om haar eigen recht aantevullen, en past zij het als zoodanig in de geestelijke gerechten toe; wel verzet zij er zich nog niet tegen, dat haar geestelijkheid het ook wetenschappelijk beoefent, maar het „Ecclesia vivit secundum legem Romanam" verliest toch meer en meer zijn beteekenis. Om de dagelijks ontstaande nieuwe toestanden en betrekkingen, waarin zij geplaatst werd, te regelen, was een recht, dat voor geheel andere toestanden gegeven was, op den duur niet bruikbaar; ook als hulprecht kon het telkens minder dienst doen, of werd het althans bij de gestadige ontwikkeling van het Canonieke recht telkens minder noodig. In het straks nader te vermelden Decreet van Honorius III wordt gezegd, dat er in de kerkelijke gerechten maar zelden zaken voorkomen, die niet naar de Canonieke rechtsregelen kunnen worden uitgewezen, en die overtuiging schijnt reeds in de 12de eeuw tamelijk wel bij de kerk gevestigd te zijn geweest. Van dien tijd af zien wij haar dan ook eene telkens meer onverschillige, ten laatste zelfs vijandige, houding tegenover het Romeinsche recht aannemen. Tegen de wetenschappelijke studie ervan door de geestelijkheid, die zij tot nog toe waarschijnlijk wel niet goedgekeurd, maar althans toegelaten had, begint zij zich thans te verzetten. In 1131 verbood het Concilie van Reims de studie der keizerlijke rechten voorloopig nog alleen aan de monniken, maar nadat dit verbod eerst door het tweede Lateraansche Concilie, daarna door dat van Tours, en daarna nog eens door Alexander III vernieuwd was geworden, strekte eene eeuw later, in 1219, Honorius III het tot de priesters, en alzoo tot de geheele geestelijkheid, uit. Het is hier de plaats niet om partij te kiezen in den strijd van

meeningen, die over de gronden van dit verbod nog altijd gevoerd wordt. Het gevoelen van von Savigny 1), later inzonderheid door Muther 2) op nieuw verdedigd, dat het werd ingegeven door de vrees, dat de geestelijkheid zich meer en op wereldsche studiën toeleggen en daardoor hare theologische en kerkelijke verplichtingen verzuimen zou, is ongetwijfeld, althans gedeeltelijk, juist. Er bestond tot die vrees maar al te gegronde aanleiding. Zooals Muther terecht opmerkt, was de verleiding om zich, ten koste hunner eigenlijke kerkelijke werkzaamheid, aan de betrekkingen van het burgelijke leven toe te wijden, voor de middeleeuwsche geestelijken uitermate groot. In het uitsluitende bezit van de kennis der Latijnsche taal en zelfs van de kunst van schrijven en lezen, waren zij ook voor het wereldlijke bestuur onontbeerlijk geworden, en dit beloofde hun grooter aanzien, macht en rijkdom, en vooral een vrijer leven, dan binnen de muren van het klooster of in de pastorie hun deel kon zijn. Met het oog op zulk een verlokkende toekomst, waren zij dan ook bij toeneming wereldsche wetenschappen en inzonderheid wereldsch recht gaan studeeren; in het midden der 12de eeuw klaagt de heilige Bernardus, dat zelfs in het paleis van den Paus meer van de wetten van Justinianus dan van de wetten des Heeren vernomen wordt. Tegen dit ergerlijke misbruik was het verbod van Honorius zeker wel in de eerste plaats gericht. Maar dat het tevens eene daad van vijandelijkheid tegen het Romeinsche recht zelf was, wordt, dunkt mij, bewezen door het feit, dat met het zoo even genoemde Decreet een ander gepaard ging, waarbij, onder bedreiging van den kerkelijken ban, verboden werd, aan de Universiteit te Parijs en in den omtrek voorlezingen over de keizerlijke rechten te houden of bij te wonen. Men heeft vóór eenige

---

1) Gesch. des Röm. Rechts im Mittelalter. III. bl. 363 volgg.

2) Römisch. und canon. Recht im deutschen Mittelalter (Zur Gesch. der Rechtswissensch. und der Universit. in Deutschland, Jena 1876, blz. 5.)

jaren betoogd, dat dit laatste verbod, waardoor de studie van het wereldlijke recht ook voor leeken belemmerd werd, zijn grond hierin vond, dat de kerk, ondanks hare vroegere sympathieën voor het Romeinsche recht, er ten laatste om zijn heidenschen oorsprong afkeerig van was geworden. Maar dit is niet te bewijzen en zelfs om tal van reden niet waarschijnlijk. Waarschijnlijker komt mij het gevoelen van Stobbe 1) voor, dat de Paus dezen gewichtigen stap deed, omdat er, bepaaldelijk over de betrekking tusschen Kerk en Staat, veel in het Corpus Juris voorkomt, wat met de kerkleer in strijd is; omdat hij het bedenkelijk achtte juist in dien tijd aan leeken zoowel als aan geestelijken een boek in handen te geven, waaruit zij leeren konden, dat zijn voorgangers hun macht voor een groot deel aan de Roomsche keizers te danken hadden gehad, en dat dezen in vroeger eeuwen algemeene conciliën bijeengeroepen, of de bijeenroeping daarvan, door den Paus gedaan, bekrachtigd en de besluiten dier conciliën goedgekeurd hadden. Wat er van zij, dat de beide decreeten, waardoor dan ook uitgelokt en hoe dan ook bedoeld, de studie van het wereldlijke recht door die van het Canonieke wilden verdringen, valt niet te loochenen. De ervaring heeft geleerd, dat het op den duur voor de kerk onmogelijk was ze met gestrengheid te handhaven. In Duitschland en Italië, waar het verbod alleen de geestelijken betrof, werd het juist om de redenen, die er waarschijnlijk aanleiding toe hadden gegeven, door de keizers tegengewerkt. Bovendien zelfs aan de geestelijken bleek het ondoenlijk voortdurend de studie te verbieden van een recht, dat, als aanvulling van het Canonieke, in de geestelijke gerechten toch niet volstrekt gemist kon worden. Vandaar tal van dispensatiën, nu eens aan dezen of genen geestelijke in het bijzonder, dan weder, voor de geestelijken in het algemeen, aan

1) Krit. Vierteljahrschr. f. Gesetzgeb. u. Rechtswissensch. XI bl. 10 volgg. (tegen Schmidt, Die Reception des röm. Rechts in Deutschland, bl. 116 volgg.)

bepaalde Universiteiten (zooals aan die van Bologna en Pisa, en later ook aan vele in Duitschland) *de speciali gratia* verleend. Ten aanzien van de leeken was het verbod alleen te handhaven, indien het wereldlijk gezag er toe wilde medewerken. Voor Duitschland en Italië wist men vooraf, dat daaraan niet te denken viel, maar voor de niet tot het Duitsche Rijk behoorende landen kon eene poging met eenige kans van slagen gewaagd worden. In 1254 ging Innocentius IV daartoe over; hij trachtte het tweede Decreet van Honorius tot geheel Frankrijk, Engeland, Schotland, Spanje en Hongarije uit te strekken. Maar zijne poging mislukte. Voor de Parijser Universiteit, maar voor haar ook alleen, bleef de uitsluiting van het Romeinsche recht, door de Fransche Koningen, om welke reden dan ook — wellicht ter wille van de rechtsschool van Orléans — stilzwijgend bekrachtigd, tot in de nieuwere tijden bestaan. Zelfs Cujacius moest nog dispensatie vragen, voordat hij zijn beroemden cursus beginnen kon; eerst in 1679 werd het verbod door eene Ordonnance van Lodewijk XIV buiten werking gesteld. De kerk zelf heeft het echter nooit willen terugnemen; ofschoon telkens minder streng gehandhaafd, is het rechtens van kracht gebleven.

Ten deele moet het ongetwijfeld hieraan worden toegeschreven, dat aan de in 1427 gestichte Hoogeschool van Leuven, ofschoon daar ook in het Romeinsche recht onderwijs werd gegeven, toch het Canonieke voortdurend hoofdzaak bleef, en dat aan de Duitsche Universiteiten, die, te beginnen met die van Praag in 1380, gedurende de 14e en 15e eeuw in grooten getale werden opgericht, de studie der rechtswetenschap aanvankelijk zelfs geheel opging in die van het kerkelijke recht. Aan grondige wetenschappelijke studie van het Romeinsche recht, dat nog niet tot de wereldlijke gerechten was doorgedrongen, en tot welks subsidiaire toepassing in de geestelijke rechtbanken eene oppervlakkige kennis der hoofdbeginselen voldoende was, werd nog slechts weinig behoefte gevoeld. En zoowel de Professoren als de Studenten behoorden nog meerendeels tot

den geestelijken stand, die, al had hij zich ook uit wetenschappelijken zin tot de studie van het wereldlijke recht aangetrokken gevoeld, er door het verbod der kerk van werd teruggehouden. Eerst tegen of juister nog na het midden der 15ᵉ eeuw zien wij aan de Duitsche Universiteiten geregeld onderwijs in het Romeinsche recht geven; vóór dien tijd bestaan de juridische faculteiten bijna uitsluitend uit Canonisten, en dragen daarom dan ook niet zelden dan naam van Facultates of Universitates Canonistarum. Zoo was het o a. te Praag. Maar ook elders, waar zij Faculteiten van de *beide* rechten heeten, staat het Romeinsche recht niet alleen op den achtergrond, maar wordt dikwijls zelfs in het geheel niet gegeven. Van de Universiteit te Weenen schrijft Aeneas Silvius, dat zij een school was van „vrije kunsten, godgeleerdheid en Pauselijk recht", en dit bleef zij tot in 1494; eerst toen begon men er Romeinsch recht te onderwijzen. In 1444 klaagt de Hoogeschool te Heidelberg, dat het ontbreken van colleges over de meer en meer in gebruik komende keizerlijke rechten haar bloei vermindert, en dringt daarom bij den Paltsgraaf aan op de benoeming van twee Legisten; in 1457 richt die van Keulen tot Paus Calixtus III het verzoek, dat hij den geestelijken, die bij haar studeeren, vergunnen zal de colleges over het Romeinsche recht bij te wonen, opdat zij zoo doende het Canonieke recht te beter mogen leeren verstaan. Dat men het verzoek dus motiveerde, bewijst dat men de behoefte aan zelfstandige studie van het Romeinsche recht toen nog niet gevoelde of althans tegenover den Paus niet durfde erkennen. Toch wordt dit langzamerhand anders. In de tweede helft der 15ᵉ en het begin der 16ᵉ eeuw zien wij de geleerde Juristen, tot dusver nog meestal aan buitenlandsche Universiteiten gevormd, meer en meer in de wereldlijke rechtbanken plaats nemen, en nu ook door den invloed der Duitsch-Roomsche keizers de studie van het Roomsche recht in Duitschland zelf meer op den voorgrond treden. Vooral nadat Maximiliaan I in het beroemde Privilege, tot stichting der Universiteit te

Wittenberg in 1502 aan Frederik van Saksen verleend, verklaard had, dat de bescherming en bevordering der wetenschap inzonderheid den keizer tot taak was gesteld, en hij alzoo tegen de tot dus ver onbetwiste oppermacht der kerk op geestelijk gebied openlijk in verzet was gekomen, wordt zoowel aan de nu eerst gestichte als aan de reeds bestaande Hoogescholen — hetzij naast, hetzij boven het Canonieke — aan het Romeinsche recht eene plaats verzekerd. Reeds 18 jaren vroeger had Frederik III, bij het bekrachtigen van den Pauselijken stichtingsbrief voor Tübingen, de studie daarvan in zijne bijzondere bescherming genomen, en het een voorwerp zijner hooge zorg genoemd, dat de constitutiën en wetten van zijne voorgangers, de Roomsche keizers goddelijker gedachtenis, meer en meer in de ooren zijner onderdanen werden ingegoten, dewijl het zijne vaste overtuiging was, dat alleen daardoor het Duitsche rijk behouden en vermeerderd kon worden.

Toch bleef, niettegenstaande deze toenemende begunstiging van het Romeinsche recht door de keizers, de studie daarvan aan bijna alle Universiteiten, ook nog in de eerste jaren der 16e eeuw, bij die van het Canonieke recht achterstaan. Volgens het programma der lessen van de juridische faculteit te Rostock voor het jaar 1520, is aldaar wel het aantal docenten voor de beide rechten gelijk, maar toch het Canonieke recht kennelijk de hoofdzaak; volgens dat van Wittenberg voor 1507 zijn aldaar acht Canonisten, van wie echter een over het Leenrecht leest, en slechts twee Civilisten, een voor den Codex en een voor de Instituten. En aan andere Universiteiten is de verhouding voor de Legisten soms nog ongunstiger.

Dertig of veertig jaren later is zij in Noord-Duitschland volkomen omgekeerd, en aan alle Universiteiten het Canonieke recht voor het Romeinsche teruggetreden. Te Rostock doceert in 1549 van de vier juridische professoren slechts één de Decretalen, en dat nog wel alleen, omdat de kennis daarvan onontbeerlijk is voor het Procesrecht, en te Wittenberg — want ik wil mij tot deze beide, ook zoo straks genoemde

Universiteiten bepalen — is reeds in 1536 het getal der Canonisten van acht tot op één verminderd. — Waaraan hebben wij dezen plotselingen omkeer toe te schrijven? Behoef ik het te zeggen? hij was de eerste vrucht der Kerkhervorming op het gebied der Rechtswetenschap.

Reeds bij hun eerste optreden hadden de Hervormers aan het Canonieke recht den oorlog verklaard. Niemand hunner met zooveel heftigheid als Luther. Op den 10den December 1520 verbrandde hij voor de Elsterpoort te Wittenberg, met de Pauselijke banbul, ook een exemplaar van het Pauselijk wetboek, ten teeken dat hij het daarin vervatte recht verwierp en er alle gezag aan ontzegde. En dat hem dit ernst was, toonde hij metterdaad. Dat tengevolge van zijn invloed de colleges over het kerkelijke recht te Wittenberg voorloopig gestaakt werden, was hem op ver na niet genoeg; niets meerder of minder verlangde hij dan de onverwijlde afschaffing van het geheele Corpus Juris Canonici. Openlijk komt hij er voor uit, dat het hem hierom te doen is. „Het gansche geestelijke recht," zoo spreekt hij, „en inzonderheid de Decretalen, moest, indien het wel was, van de eerste tot de laatste letter, vernietigd worden. Wij hebben genoeg aan de Heilige Schrift, waarin ons duidelijk is voorgeschreven, hoe wij ons in alle dingen te houden hebben, en aan het lezen daarvan doet het studeeren in de kerkelijke rechten maar kwaad. Waarom zouden wij die ook bestudeeren? Het is alles toch maar vergeefsche moeite en bedrog, want de Paus zelf houdt er zich niet aan. Voor hem en zijne vleiers is tegenwoordig geestelijk recht niet wat in de boeken staat, maar wat zijzelf goedvinden, en daarom doen wij wijs hun voorbeeld te volgen, en, al mocht er in die boeken wat goeds staan, ze ook maar weg te werpen." Indien het nog noodig was, zouden deze woorden den eigenlijken grond van Luthers haat tegen het kerkelijke wetboek aan het licht brengen. Het was zijn haat tegen den Paus en het geestelijk gezag, dien

hij er op overbracht. Zoo als meer van zijn tijdgenooten verkeerde hij in de niet geheel juiste meening, dat het Corpus Juris Canonici zijn wettelijke kracht bij alle Duitsche gerechten alleen aan het Pauselijk gezag verschuldigd was, en juist daarom was het hem een gruwel en een ergenis. Al is ook in vervolg van tijd de heftigheid, waarmede hij aanvankelijk aan die ergernis lucht gaf, eenigszins bekoeld, en al hebben ook zelfs zijne denkbeelden omtrent de mogelijkheid eener geheele afschaffing van het kerkelijke wetboek later wijziging ondergaan, zijn haat tegen het Pauselijk recht is altijd even fel gebleven. Nog op het laatst van zijn leven hooren wij hem spijtig voorspellen, dat het na zijn dood weêr met nieuwe kracht het hoofd zal opsteken; en zoolang hij leefde, heeft hij niets verzuimd om dit te voorkomen. Zelfs zijn vriendschap met den man, aan wien hij eens zoo nauw verbonden was, met Hieronymus Schürpf, den door karakter niet minder dan door schranderheid en bekwaamheid uitmuntenden rechtsgeleerde, zijn trouwen bondgenoot en woordvoerder op den Rijksdag te Worms, heeft hij ervoor overgehad. Schürpf, ofschoon de beginselen der Hervorming met hart en ziel toegedaan, dacht over het Canonieke recht anders dan Luther. Waar de voorschriften ervan hem in strijd schenen te zijn met de Heilige Schrift, aarzelde hij niet die te verwerpen; waar ze er daarentegen mede overeenstemden, of hij althans niet door ééne ondubbelzinnige, niet voor tweëerlei uitlegging vatbare Bijbelplaats bewijzen kon, dat dit niet het geval was, begreep hij het gezag van Paus en Kerk te moeten blijven volgen. Zoo hield hij — en juist dit gaf aanleiding tot zijne breuk met Luther — vast aan het Canoniekrechtelijke dogma, dat de zoogenaamde *sponsalia clandestina*, de heimelijke verlovingen, door werkelijke huwelijksvoltrekking gevolgd, een geldigen en onverbrekelijken band knoopten. Luther daarentegen wilde aan zulke verbintenissen, zonder de toestemming en buiten weten der ouders aangegaan, hoegenaamd geene kracht toegekend hebben, en kon het, in zijn meer heftigen dan redelijken ijver, den ouden

vriend niet vergeven, dat deze van eene andere meening was. In den strijd, die hierover en over de kwestie van de bigamie, het tweede of verder huwelijk der geestelijken, tusschen hen beiden ontstond, liet de groote Hervormer zich niet alleen over het Canonieke recht, maar ook over Schürpf in bewoordingen uit, die wij uit eerbied voor zijn nagedachtenis best doen te vergeten. De onverzoenlijke haat, dien hij tot zijn dood toe aan het Canonieke recht bleef toedragen, maakte hem noodzakelijk tot een vriend, en de kracht der passie, die in hem was, welhaast tot een overdreven bewonderaar van het Romeinsche recht. Ofschoon geen jurist en met het Corpus Juris Romani wel niet meer dan oppervlakkig bekend, kon het hem toch niet ontgaan, dat hij het kerkelijke recht alleen dan met kans op goeden uitslag bestrijden kon, wanneer hij er een ander recht tegenoverstelde en in de plaats ervan aanbeval. En welk recht anders zou hij daartoe hebben kunnen gebruiken dan het Romeinsche? Het nationale recht was reeds destijds in vele streken van Duitschland door de vreemde rechten verdrongen, en ook daar waar het nog niet geheel was weggestorven had het toch niet genoeg levenskracht meer om een zoo ontwikkeld recht als het Canonieke te kunnen vervangen. Alleen de nog veel meer ontwikkelde Romeinsche wetgeving met haar het geheele rechtsleven omvattende, scherp geformuleerde beginselen en rijke casuistiek, was hiertoe berekend. Bovendien had die wetgeving, om de daarin voorkomende voorschriften over de verhouding van Kerk en Staat, en om de vervolgingen, die zij juist wegens die voorschriften van het Pauselijk gezag te lijden had gehad, een bijzonder recht op de sympathie der Hervormers. Zoo kwamen dezen — niet Luther alleen, maar ook Melanchton en meer anderen — er natuurlijk en als vanzelf toe, die hooggestemde lofredenen op het Romeinsche recht te houden, waarmede men nog in onzen tijd wel eens minder vurige bewonderaars tot zwijgen poogt te brengen. „Ik sidder over het geheele lichaam" — zoo spreekt Melanchton — „bij de gedachte aan al de ongelukken,

die er over Duitschland komen zouden, indien het eens dit geleerde rechtsboek, dit sieraad van de raadzaal, verliezen moest. Want als wij het niet meer hadden, het is niet te zeggen, wat een dwingelandij er dan in de hoven, wat een barbaarschheid in de gerechten, kortom wat een verwarring in het geheel burgerlijke leven ontstaan zou." — En Luther: „Wat behoeft het vele woorden? Het keizerlijke recht, waarnaar het Roomsche Rijk nog heden ten dage geregeerd wordt, en tot den jongsten dag geregeerd zal worden, is maar heidensche wijsheid, welke de Romeinen, voordat Rome nog van God en Christus gehoord had, vastgesteld en verordend hebben. Maar toch ben ik overtuigd, dat, wanneer nu alle juristen in éénen koek gebakken en alle wijzen in éénen drank gebrouwen werden, zij niet alleen zulke dingen niet voor den dag zouden brengen, maar er ook zoo goed niet over zouden denken en spreken. Om kort te gaan, zij hebben geleefd en zullen niet meer leven, die in het bestuur der wereldsche zaken zooveel wijsheid getoond hebben."

Een eervol en veelbeteekenend getuigenis voor het Romeinsche recht voorzeker, doch waarvan de beteekenis toch eerst recht goed uitkomt door de tegenstelling, die onmiddellijk volgt: „Zie daartegenover nu eens wat een kinderachtig, onnoozel, en ellendig ding dat geestelijke recht is, waarvan, al hebben ook nog zooveel heilige en voortreffelijke menschen er zich mede afgegeven, de juristen zelven zeggen: Purus Canonista est magnus asinista. En dat moet men ook wel zeggen, want het is de zuivere waarheid".

Ik noodig U uit, M. H., thans met mij naar Utrecht terug te keeren en eene korte nabetrachting te houden over de predikatie van Prof. Voetius

Toen hij haar uitsprak waren meer dan honderd jaren sedert Luther's optreden voorbij gegaan, honderd jaren, waarin veel gebeurd was, en die ook in de denkbeelden van den eersten tijd

der Hervorming belangrijke wijzigingen hadden gebracht. Aan de mogelijkheid eener formeele afschaffing van het Canonieke rechtsboek werd, niettegenstaande de Hessische Kerkordening van 1526 werkelijk gepoogd had dit te doen, door niemand in Duitschland meer geloofd. Zelfs aan die Universiteiten, waar, gelijk wij gezien hebben, het onderwijs in het Romeinsche recht, dat vóór de Hervorming bijzaak was geweest, reeds spoedig daarna hoofdzaak was geworden; werd daarom dat in het Canonieke niet geheel verzuimd, en, althans voor zooveel het voor de studie van Proces- of Strafrecht noodig was, nog steeds gegeven. En op de colleges over het Privaatrecht werd het Romeinsche recht voorgedragen, zooals het gerecipiëerd en in de wereldlijke gerechten ingevoerd was, dat wil dus zeggen met de daarin door het Canonieke recht gebrachte wijzigingen, voor zooveel die niet, als strijdig met de beginselen der Hervorming, waren vervallen. Dit laatste was ook het geval aan de Nederlandsche Universiteiten. Afzonderlijke lessen over het Canonieke recht — en als men zich den tijd harer oprichting herinnert kan dit niet bevreemden — werden aan geen van haar gehouden; indien er niet, zooals nu en dan het geval was, ook Leenrecht en Politica gedoceerd werden, bepaalde zich het onderwijs tot het Romeinsche recht Maar even als in Duitschland werd daarbij ook op de van het Canonieke recht afkomstige wijzigingen acht geslagen. Wel werd het aantal daarvan, tengevolge van de toenemende wettelijke regeling van juist zulke instituten, waarbij het Canonieke recht van de Romeinsche beginselen het meest was afgeweken, zooals b. v. het huwelijk, steeds kleiner, maar het bleef toch nog altijd groot genoeg om stof tot bespreking van menig Canoniekrechtelijk dogma te geven. Dit nu was voor de echte gereformeerden een ergenis, en voor niemand meer dan voor onzen Voetius. De jaren, die sedert den tijd van Luther voorbij waren gegaan, waren voor hem niet geweest; hij was nog even heftig en fel als toen deze zijn eersten kruistocht tegen het kerkelijke wetboek begon. De mantel van den grooten Hervormer was waarlijk niet op zijne

schouders gevallen, maar één ding toch, diens Pausenhaat en verfoeiing van al wat van den Paus afkomstig scheen, had hij van hem geërfd. Vandaar ook bij hem die afkeer van het geestelijke recht, en, bewùst of onbewust, uit hetzelfde beginsel als bij Luther, die diepe eerbied en warme liefde voor het Romeinsche. Gij hebt het gehoord: de gedachte dat dit een niet Christelijk, van een Heidensch volk tot ons gekomen recht is, rijst niet bij hem op; hij ziet er het middel in om de verfoeielijke Pauselijke rechten te verdringen, en daarom heeft het voor hem een goddelijken uit de Schrift af te leiden oorsprong. Op elk gebied van het recht moet het gelden; vóór alles op dat der kerk — waarop in Duitschland, tot zijn groote ergernis, het Canonieke recht nog altijd gezag had — maar ook op dat van het Privaatrecht, waar men hoe eer hoe beter de Pauselijke wijzigingen moet uitwisschen. Dat ik de eigenlijke gedachte van Voetius niet misversta, meen ik te kunnen bewijzen door hetgeen ongeveer 20 jaren na de inwijding onzer Academie uit zijn school te voorschijn kwam. In 1657 verscheen hier te Utrecht een opmerkelijk boekje over „het gebruik van het Romeinsche en het Canonieke recht in de Vereenigde Nederlanden," in het Latijn geschreven door den man, die van al Voetius' tijdgenooten in karakter en denkwijs wel het meest met hem overeenkwam, door zijn zoon Paulus, Hoogleeraar in de Rechten aan onze Hoogeschool. 1) Voor wie dat boekje leest is het inderdaad niet overbodig, dat de auteur, in een naschrift, zich verdedigt tegen de aantijging van Maresius, dat veel van hetgeen op zijn naam uitkomt geschreven wordt door zijn vader. Want werkelijk het is of wij den vader hooren, en dat dan ook deze in het boekje althans de hand heeft gehad, is reeds bij de eerste lezing ervan duidelijk. Het geheele opstel is niet anders

---

1) De usu iuris civilis et canonici in Belgio Unito deque more promovendi doctores utriusque iuris, etc. Ultraiect. (Joh. à Waesberge) 1657.

dan een requisitoor tegen het Canonieke recht, een breed uitgesponnen betoog, dat dit in de Vereenigde Gewesten geen rechtskracht heeft noch ooit gehad heeft, en in geen enkel opzicht aan het Romeinsche recht derogeert Niet een zijner voorschriften heeft in foro eenig bindend gezag, en om hun innerlijke waarde behoeft men ze niet over te nemen, want, op weinige uitzonderingen na, zijn de Pauselijke rechten ongerijmd, vol onoplosbare tegenstrijdigheden en in strijd met het natuurlijke en Goddelijke recht. En nu het praktische doel van het boekje Het is een protest tegen de, naar zijn oordeel, hoogst verkeerde gewoonte, die de Nederlandsche Universiteiten van de Duitsche hebben overgenomen, om ook nu nog, na de Reformatie, de juridische Studenten te promoveeren in de *beide* rechten, dat is dus, behalve in het Romeinsche, ook in het verfoeilijke Pauselijke recht. Die gewoonte is hem eene ergernis. Wel laat hij zich, blijkbaar omdat zij door de Magistraat in stand wordt gehouden, als een voorzichtig man, in zeer gematigde bewoordingen over haar uit. Hij wil ze niet onbepaald afkeuren, want zij is wellicht in vroeger tijden redelijk geweest, en in het recht komen wel meer dingen voor, die, ofschoon nu onredelijk, toch juist omdat zij vroeger redelijk waren, behouden blijven. Niettemin behoort ze te worden afgeschaft. Het Canonieke recht heeft in de Vereenigde Nederlanden noch formeel noch materiëel eenige kracht. Er een Doctoraat in toe te kennen is dus eene ongerijmdheid, die met het Canonieke recht zelf had behooren te verdwijnen. Dit besluit is, dunkt mij, nog zoo onjuist niet. Maar toch hebben de Voetiussen, zoomin wat dit laatste punt als wat de door hen verlangde algeheele terzijdestelling van het Canonieke recht betreft, hun zin gekregen. Weinige jaren later reeds kwam hun beider ambtgenoot Regneri ab Oosterga, in een afzonderlijk geschrift, tegen de beweringen en wenschen van Paulus op 1); en vóór nog de

1) Cypriani Regneri ab Oosterga, Censura Belgica ad ius

eeuw ten einde was, gaf de jongere Antonius Matthaeus, ook een ijverig Protestant, juist omdat in het Canonieke recht geen college gegeven werd, ten behoeve zijner studenten er een Handboek over in het licht. 1) Voor zooveel ik weet, is de strijd sedert niet hernieuwd. Nog bijna twee eeuwen lang zijn de rechtsgeleerde faculteiten blijven voortgaan Doctoraten in de beide rechten toe te kennen, en de geestverwanten van Voetius, al bleven zij het afkeuren, berustten allengs in hetgeen zij niet bij machte waren te veranderen.

Het viel hun te lichter erin te berusten, omdat, al wisten zij het ook zelf niet, hun afkeer van het Canonieke recht niet voortsproot uit eene volledige kennis zijner beginselen en veroordeeling daarvan op theoretische en praktische gronden. De rechtsleer werd alleen daarom verworpen, omdat zij van gelijken oorsprong was als de kerkleer, die men had afgezworen, omdat zij van dezelfde kerkvergaderingen en van dezelfde Pausen afkomstig was als de kerkelijke dogmata, die men had leeren verfoeien. Het was niet om haar inhoud, maar om haar oorsprong, dat de Canonistische leerstellingen geen genade konden vinden in de oogen der Gereformeerde Theologen en Juristen. In de opvatting van het recht en de toepassing daarvan op het maatschappelijke leven verschilden dezen niet wezenlijk van de zoozeer door hen gehate tegenpartij. Reeds in de eerste tijden na de zegepraal der Hervorming, toen die haat het allerfelst was, bleek dit bij meer dan ééne gelegenheid. Op het onverwachtst kwam soms op het een of ander gewichtig punt overeenstemming tusschen de mannen der nieuwe richting en de Canoniekrechtelijke schrijvers aan het licht, en bleek het daardoor overtuigend, dat het eigenlijk geen strijd van beginselen was, die hen van elkander vervreemdde.

Canonicum', cum dissertatione de usu iuris Canonici et de consuetudine promovendi iuris utriusque Doctores, etc. Traiecti 1669.

1) Manuductio ad ius Canonicum, Leidae 1706.

Uit tal van voorbeelden, die van die overeenstemming gegeven zouden kunnen worden, kies ik het merkwaardigste, hunne eensgezindheid omtrent het dogma van den woeker.

Geen leerstuk zoo echt middeleeuwsch, zoo in merg en been anti-Romeinsch als dit.

Uitgaande van het bekende woord van Christus: „Leent zonder iets weder te hopen," had de kerk, reeds van de eerste tijden des Christendoms af, het leenen van geld op interessen gestreng afgekeurd en aan haar geestelijken verboden. Allengs was dit verbod ook tot de leeken uitgestrekt. De conciliën van Parijs en Constanz hadden besloten, dat aan den woekeraar, dat is aan dengene, die van het door hem uitgeleende geld interessen nam, de Sacramenten niet zouden worden uitgedeeld, en dat geen Christen met hem verkeer zou houden. Nog in dezelfde eeuw werd deze straf verzwaard en tegen de overtreding van het verbod de excommunicatie bedreigd. De belemmering, die hieruit voor het verkeer ontstond, werd langzamerhand nog grooter, toen zich door de consequente toepassing van het eens aangenomen beginsel het begrip van woeker belangrijk uitbreidde. Niet alleen op de eigenlijke interessen, onverschillig of die in geld of in vruchten betaald werden, paste men het verbod toe, maar kortom op alles wat de schuldenaar, bij de terugbetaling van het kapitaal, meer dan dit alleen aan den schuldeischer uitkeerde. Het maakte zelfs geen verschil, of dit meerdere een materiëel of een immateriëel voordeel was; de schuldeischer, die geld uitleende met het beding, dat het hem zou worden terugbetaald als het geld hoogere waarde had, was niet meer woekeraar dan de schuldeischer, die uitleende onder beding, dat de schuldenaar hem den een of anderen dienst bewijzen of een beleediging vergeven zou. Christus zelf immers had geen verschil gemaakt; leent, had hij gezegd, zonder *iets*, wat het ook zijn moge, weder te hopen. Maar ook op het woord *hopen* moest nadruk worden gelegd. Niet in dien zin, dat

men wel meer ontvangen mocht dan men had gegeven, indien men er maar niet op gehoopt, d. i. het bedongen had — neen, reeds de enkele ontvangst van het meerdere, zonder voorafgaand beding, was, althans volgens de leer der meeste Canonisten, ongeoorloofd — maar in dien zin, dat ook het enkele hopen of bedingen, zonder dat het bedongene werkelijk ontvangen werd, onder het verbod viel. Dit volgde niet alleen uit de woorden van Christus, maar ook uit den aard van het verbod, dat gegeven was om de onsterfelijke ziel te behouden, en waarbij dus in de eerste plaats op de bedoeling van den handelenden persoon moest gelet worden.

Dat er, bij zulk eene uitlegging van het kerkelijke voorschrift, niet veel menschelijke bedrijven waren, waarop dit geen toepassing vond, valt in het oog. Wel het allerminst kon de koophandel er aan ontsnappen; reeds van den tijd van Urbanus III af werden handeldrijven en woekeren volkomen gelijkgesteld; en, naar het beginsel der kerk, bestond er ook tusschen beiden geen wezenlijk onderscheid. De koopman, die de door hem ingekochte goederen voor een hoogeren prijs verkoopt dan hij ervoor betaald heeft, of die op krediet duurder verkoopt dan à kontant, krijgt even goed meer terug dan hij heeft uitgegeven, als de geldschieter, die behalve het kapitaal ook interessen ontvangt. Het een is even zondig als het ander. Ook de wissel, die tegen het einde der middeleeuwen meer en meer in gebruik kwam, kon eigenlijk geen genade vinden. Hij was toch in de meeste gevallen niets anders dan eene bedekte geldleening, en juist eene bedekte leening, eene ontduiking alzoo van het kerkelijke voorschrift, was voor het zieleheil dubbel gevaarlijk. Zoo ontwikkelde zich het verbod in de toepassing geleidelijk tot de formule, die het eindelijk aannam, dat het geld volstrekt onvruchtbaar is en geene winsten hoegenaamd mag afwerpen.

Natuurlijk echter was het, ondanks de gestrenge straffen tegen de overtreding ervan bedreigd, op den duur niet mogelijk het in al zijn consequentiën toe te passen. Het verkeer was reeds

toen zelfs te uitgebreid, de handel te levendig om een voorschrift, dat de maatschappij tot den natuurstaat en de gemeenschap van goederen zou hebben teruggebracht, te kunnen opvolgen. De Kerk zelve zag ten laatste in, dat dit niet mogelijk was, en liet daarom allengs tal van uitzonderingen op het verbod toe, deels de personen, deels de bedrijven betreffende. Onder die der eerste soort is vooral merkwaardig het privilege der Israëlieten, wien men reeds vroeg het woekeren vergunde, op grond dat het voorschrift tot behoud der ziel gegeven was, en de Kerk voor de ziel der Joden, die toch door God verworpen waren, geen zorg behoefde te dragen. De tallooze uitzonderingen der tweede soort alle te vermelden is niet doenlijk. Men begon in het algemeen te stellen, dat het natuurlijk wel verboden bleef interessen te nemen, maar dat het geen bezwaar had meer terug te ontvangen dan men had genomen, indien dat meerdere vergoeding was van verrichten arbeid of bewezen dienst. Zoo mocht de koopman voor de goederen, die hij op de eene plaats had ingekocht, en die hij, na ze weder verkocht te hebben, op eene andere plaats te lèveren had, wel geen hoogeren prijs dan dien van den inkoop, maar toch, behalve dezen, nog de transportkosten in rekening brengen. Evenzoo stond het hem vrij, indien hij de goederen, alvorens ze te verkoopen, eenige bewerking had doen ondergaan, b. v. indien hij van het door hem ingekochte ijzer werktuigen had gemaakt, zich buiten den inkoopsprijs ook de waarde van zijn arbeid te doen vergoeden. Een merkwaardige toepassing van deze wijze van redeneeren is nog in ons tegenwoordig wisselrecht overgebleven. De wissel was in de tweede helft der 16de eeuw, ondanks het woekerverbod, zoo algemeen in gebruik gekomen, dat het niet anders kon, of ook hem ten gevalle moest eene uitzondering worden toegelaten. Het geschiedde dan ook. In 1575 verklaarde Paus Pius, met terzijdestelling en wederlegging van alle vroegere bedenkingen, het gebruik van wissels kerkelijk geoorloofd. Een der gronden, waarop die beslissing berustte, was deze, dat de wisseltrekking uit haren aard met geldverzending van

de plaats der trekking naar die der betaling gepaard gaat, en dat, daar de kosten hiervan natuurlijk door den nemer vergoed moeten worden, de trekker dus geen woeker pleegt door meer van den nemer te ontvangen dan hij dezen door den betrokkene laat uitbetalen. Maar uit den wissel zelf moest dan ook blijken, dat er geldverzending had plaats gehad — anders toch was hij vermomde leening op interessen — en de trekking moest derhalve geschieden van de eene plaats op de andere. Al kon men ook dit op den duur niet streng volhouden, zoodat men zich later met eene trekking binnen dezelfde stad, maar van de eene straat op de andere, tevreden moest stellen, men hield toch, ook nadat de ware reden lang vergeten was, aan het formeele vereischte vast, en schreef het nog in het jaar onzes Heeren 1838 voor, in het Nederlandsche Wetboek van Koophandel. Wie zich een denkbeeld wil vormen van den invloed, dien het woekerdogma, nadat het door honderden van zulke uitzonderingen gewijzigd was, op het maatschappelijke verkeer uitoefende, kan met vrucht het nog niet in zijn geheel maar toch reeds meer dan eens gedeeltelijk uitgegeven Tractaat over den woeker raadplegen, dat de Leipziger Jurist Christoph Kuppener in 1509 samenstelde. 1) De auteur, aan eene koopmansfamilie verwant, behandelt den handel in zijn geheelen omvang, en onderzoekt voor elk daartoe behoorend bedrijf, of het kerkelijk al dan niet toegelaten is. Hij let daarbij niet alleen op de letter, maar inzonderheid ook op den geest van het dogma, hetwelk, omdat het uitsluitend door zorg voor de onsterfelijke ziel is ingegeven, zoo ruim mogelijk moet worden opgevat. Zoo is voor hem de vraag, of de handel in het algemeen geoorloofd is, afhankelijk van het doel, waarmede men handeldrijft. Doet men het om zijn huisgezin eerlijk te onderhouden en veel aan de armen te kunnen wegschenken,

1) Bij Muther, Aus den Universitäts- und Gelehrtenleben im Zeitalter der Reformation, Erlangen 1866, bl. 156 volgg., en Neumann, Geschichte des Wuchers in Deutschland, Halle 1865, bl. 584 volgg.

dan is er niets tegen te zeggen; doet men het daarentegen om vuig gewin, dan is het een groot kwaad. Ook wat de waren betreft, waarin men handelt, is geen algemeene regel te geven; het koopen en verkoopen van sommige is onschuldig, van andere daarentegen doodzonde. De handel in blanketsel b. v. is onvoorwaardelijk verboden, die in andere middelen tot verhooging van vrouwelijke schoonheid niet onvoorwaardelijk. Koopen de vrouwen zulke waren met het doel om haar eigen mannen te beter te behagen, dan bezwaren zij haar ziel niet, maar hopen zij er andere mannen door te bekoren, dan is zulk een handel goddeloos.

Ik zou U gaarne nog meer bijzonderheden uit dit merkwaardige boekje mededeelen. Maar de tijd, dien ik tot spreken beschikbaar heb, laat het niet toe, en het reeds gezegde is voldoende om U althans eenige voorstelling te geven van de hoofdbeginselen der woekerleer in haar toepassing op den handel, zoo als zij vóór en na Kuppener tallooze malen door de Canonisten ontvouwd is, en zooals zij nog, toen de Hervorming aanbrak, het maatschappelijk verkeer van geheel Europa beheerschte.

En welke was nu de houding, die de Hervorming tegenover haar aannam? Trad zij van stonde aan tegen haar in het strijdperk, om, even als Luther wilde doen met het Canonieke rechtsboek, waarin zij geschreven stond, haar van de eerste tot de laatste letter uittewisschen en te vernietigen? Geenszins. Het viel den Hervormers lichter het Pauselijke wetboek te verbranden, dan de begrippen en beginselen van het Pauselijke recht, die zij met de moedermelk hadden ingezogen, uit te werpen. Melanchton, de warme lofredenaar der Romeinsche wetgeving, is op het punt van den woeker zoo anti-Romeinsch en zoo Canonistisch mogelijk, en Luther predikt met niet meer geestdrift tegen den Paus, dan voor het van de Pausen afkomstige dogma. Al de smaadreden en vervloekingen, die eeuwen lang door de Apostelen van het Canonieke recht over het hoofd van de geldgierige kooplieden

en van de verfoeielijke woekeraars waren uitgestort, worden thans, soms in nog heftiger taal, herhaald door den Apostel der Reformatie. Slechts Calvijn en enkele zijner volgelingen toonen ook hier zich van hun eigen beginsel bewust; de groote meerderheid der Hervormers staat in den strijd van het verkeer tegen de begrippen der middeleeuwsche kerk aan de zijde dezer laatste. En zooals in Duitschland was het ook in de Nederlanden. Hier waar de Hervorming de overwinning had behaald en de Gereformeerde kerk de kerk van den Staat was geworden, heerschte een eeuw na Calvijn op den kansel en in de school nog het middeleeuwsche wanbegrip. Het openbaarde zich in zijn volle kracht bij gelegenheid van den vermaarden strijd, die inzonderheid hier ter stede gevoerd werd, over de banken van leening. De hardheid, waarmede de Synode de pachters dier banken, de tafelhouders of lombarden, zooals zij genoemd werden, bejegende en hen verbande van de tafel des Heeren, vond haar grond niet zoozeer in de misbruiken, waaraan zij zich schuldig maakten, als in het vasthouden door de predikanten aan de verouderde leer van kerkvaders en conciliën. Het dogma van den woeker was niet meer in al zijn gevolgen toe te passen op eene maatschappij, die zich aan de oude toestanden, waarin het was opgekomen, ontworsteld had, maar het beginsel ervan werd nog altijd gehandhaafd, zij het dan ook slechts in de toepassing op een enkelen tak van bedrijf. Het is opmerkelijk, dat juist de eerste kweekeling onzer Hoogeschool, die hier tot Doctor in de Rechten bevorderd was, in dien strijd over de banken betrokken werd. Hij was de zoon van een tafelhouder, en werd wegens die smet, zoo wij Voetius mogen gelooven, niet tot de promotie toegelaten, dan nadat hij beloofd had het bedrijf van zijn vader nimmer te zullen uitoefenen. Dat de vader het zoo had uitgeoefend, dat het hem tot oneer strekte, werd door niemand beweerd; het was alleen het naleven eener kettersche dwaalleer, die hem ten laste werd gelegd. En de bestrijders dier ketterij, de handhavers der middeleeuwsche rechtzinnig-

heid, het waren vooral de felle haters van het Pauselijk gezag en van het Pauselijke recht Niemand die zich bij deze gelegenheid krachtiger en stelliger uitliet dan alweder Voetius; niemand die zich zoo vast overtuigd toonde als hij; de heftigste Katholieke ijveraar had het hem onmogelijk kunnen verbeteren.

Maar reeds toen was eene macht aan het opkomen, die het groote beginsel der Hervorming beter toonde te begrijpen dan hij en de zijnen, en de nieuwe begrippen ook daar toepaste waar zijn bekrompenheid het niet waagde. De rechtswetenschap, die eeuwen lang onder de voogdij der middeleeuwsche Kerk had gestaan, en thans, volgens hem, zich als dienaresse der Gereformeerde Godgeleerdheid met eene bescheiden plaats aan de voeten van deze tevreden moest stellen, had zich aan die dienstbaarheid onttrokken en de gehoorzaamheid — zij het ook nog niet uitdrukkelijk opgezegd — toch feitelijk reeds nu en dan geweigerd. Haar beoefenaars, onverschillig of zij ter misse of ter prediking gingen, volgden ten opzichte van het leerstuk van den woeker, reeds ten tijde dat Voetius' invloed hier te lande het grootst was, de zuiver Romeinsche beginselen, en gedoogden, even als de juristen van den klassieken tijd, het nemen van interessen met de eenige beperking van een wettelijken standaard. Ik behoef U Cujacius en Donellus niet te noemen; zij, in zoo menig opzicht elkanders tegenstanders, stemmen hier met elkander overeen; daar waar zij de leer der geldleening ontvouwen, vermelden zij het kerkelijk woekerverbod terloops als een historisch verschijnsel, maar passen overigens, zoo goed als zonder uitzondering, de zuiver Romeinsche rechtsregelen toe. Molinaeus, nevens hen een der grootste rechtsgeleerden van zijn tijd, gaat nog verder. Hij tast de woekerleer in het hart aan, en verwerpt haar in beginsel en gevolgen, „ne necessitati commerciorum laqueus injiciatur." Maar deze allen hadden zich reeds verklaard voordat de beslissende strijd hier te lande gestreden werd. De eer van toen het meest tot de overwinning te hebben bij-

gedragen komt naast Grotius, ook hier weder den baanbreker, boven ieder ander toe aan een geleerde, die zeker in scherpzinnigheid met zijn groote voorgangers niet mag worden gelijkgesteld, maar die ditmaal toch nog scherper zag dan zij, aan Claudius Salmasius. In zijn beroemde Tractaten over den woeker verwerpt en bestrijdt hij niet alleen het Canoniekrechtelijke dogma, maar ook zelfs de Romeinsche theorie van den rentestandaard. Hij, philoloog en met de rechtsgeleerdheid slechts van terzijde bekend, was wellicht juist uit dien hoofde minder vooringenomen met de begrippen, die de Juristen hadden overgeërfd uit den Romeinschen keizertijd, en kon daarom met vrijer blik de moderne maatschappij, haar belangen en behoeften gadeslaan. Hij was de eerste van allen, die inzag en aantoonde, dat de vrijheid om te koopen en te verkoopen, om te huren en te verhuren, ook aan het koopen en huren van kapitaal toekomt, en dat dan door de concurrentie vanzelf de waarde zal blijken, die op een gegeven tijd en onder gegeven omstandigheden het uitgeschoten geld voor gever en nemer bezit. Door deze eenvoudige waarheid helder in het licht te stellen, is hij niet alleen de voorlooper geweest van Adam Smith en de Economisten van den nieuwen tijd, maar ook door de methode van onderzoek, die hem die waarheid deed vinden, een der grondleggers van de moderne rechtsschool.

Aan die school van zelfstandige rechtsstudie, die niet van uit de besloten kampplaats eener kerkelijke partij, maar van uit het vrije veld der wetenschap het leven en de samenleving overziet, die het oude en het nieuwe beide onpartijdig beoordeelt en ervan aanneemt wat goed is, heeft onze maatschappij het te danken, dat zij geregeerd wordt door wetten, die voor haar staat van beschaving passen en haar geleidelijke ontwikkeling niet of slechts bij uitzondering en tijdelijk belemmeren. De juristen dier school ijveren zoo min voor of tegen het Canonieke, als voor of tegen het Romeinsche of eenig ander recht. In den fellen strijd tusschen de zoogenaamde Romaniseerende en Germaniseerende richtingen der rechtswetenschap,

waarvan in onze dagen vooral Duitschland het tooneel is, sluiten zij zich bij geen der beide strijdende partijen onvoorwaardelijk aan. Zoo min als zij zich door het drijven van de kerkelijke ijveraars der 17e eeuw hebben laten overhalen om het Pauselijke recht, uit haat jegens het gezag waarvan het afkomstig was, te veroordeelen en uit te werpen, laten zij zich thans door de ijveraars van het Germanisme overhalen, om uit verbolgenheid over de wijze waarop weleer de receptie van het Romeinsche recht in complexu is opgedrongen en doorgedreven, over het Romeinsche recht in complexu het banvonnis uit te spreken. Die receptie moge de ontwikkeling van het nationale recht op gewelddadige wijze gestoord en gestuit hebben, zij is in elk geval een historisch feit, waaraan niet meer te veranderen valt. Het gerecipiëerde recht, thans nu het eeuwen lang onze maatschappelijke toestanden heeft beheerscht, van den troon te willen stooten, om in zijn plaats het inheemsche recht, dat erdoor verdrongen werd, weder ten troon te verheffen, ware een even vruchteloos en onzinnig pogen, als dat van sommige Romanisten der vorige eeuw om aan het recht van Rome ook in die materiën, waarbij het nationale recht zijn machtigen invloed wederstaan en zichzelf gehandhaafd heeft, de alleenheerschappij te willen toekennen. Voor beide uitersten wacht de moderne school zich even zorgvuldig. Zij volgt den weg, door Kierulff aangewezen en door de jongste codificatiën betreden, die nog onlangs ook hier te lande als de beste is aanbevolen 1), den weg eener zelfstandige, noch Romanistische noch Germanistische, maar waarlijk nationale rechtsontwikkeling, die, door geschiedenis en wijsbegeerte voorgelicht, de eens aangenomen regels toetst aan de behoeften en belangen der hedendaagsche maatschappij, en ze daarnaar, zoo noodig, wijzigt en vernieuwt. Zoo onderzoekt zij alle dingen en behoudt er het goede van, het goede niet alleen van het Germaansche en het Romeinsche, maar ook van het Canonieke

1) Door Modderman, De Receptie van het Romeinsche Recht. Gron. 1874, bl. 87.

recht. Veel van het geen de onberaden ijveraars uit den tijd van Voetius reeds daarom alleen wilden wegwerpen, omdat het van Pauselijken oorsprong was, wordt door de moderne rechtsschool beter en voor onze maatschappij passender geoordeeld dan de daarmede strijdige beginselen van het Romeinsche recht. Zij verliest niet uit het oog, dat die maatschappij geen heidensche maar een Christelijke is, en dat de kerk der middeleeuwen vooral naar den geest des Christendoms de Romeinsche rechtsbeginselen heeft vervormd. Zoo min als Luther's voortreffelijke vriend, kan zij er toe besluiten, om, ter wille van den kerkhaat alleen, een wetboek ten vure te doemen, waarin de overtuigingen en ervaringen der Christenheid gedurende een tijdvak van meer dan duizend jaren zijn bijeenverzameld, en dat onder den gezegenden invloed der Reformatie voor een nieuw tijdvak is vruchtbaar gemaakt. Hoe dankbaar ook aan de Hervormers, dat zij, door aan het Romeinsche recht de plaats terug te geven, waarvan het door het geestelijke recht was verdrongen, het maatschappelijke verkeer hebben helpen bevrijden uit de kluisters, waarin de middeleeuwsche kerk het geketend had, toch erkent en waardeert zij de weldaden, die zedelijkheid en beschaving aan datzelfde geestelijke recht verschuldigd zijn. Wanneer zij roemt in den vooruitgang, die er na en door de Hervorming in het onderlinge verkeer der volken gekomen is, dan vergeet zij daarom niet, dat de middeleeuwsche kerk de eerste is geweest, die — zooals onlangs voortreffelijk werd gezegd 1) — tegenover den Romeinschen stelregel: „wie Rome's bondgenoot niet is, is Rome's vijand", het verheven beginsel heeft gesteld eener onder één geestelijk opperhoofd staande gemeenschap van natiën met gelijke rechten en verplichtingen, en daardoor den grondslag heeft gelegd voor dat moderne volkenrecht, dat onze Grotius heeft opgebouwd. En ook dit wordt niet door haar vergeten, dat, gelijk op het

1) Door Hinschius, in von Holtzendorff's Encyclopaedie der Rechtswissenschaft, I (System. Darstell.)

gebied van het Strafrecht door den weldadigen invloed der Canonieke rechtsbeschouwing het humaniteitsbeginsel gezegevierd en de theorie der zedelijke verbetering van den misdadiger die van de wraak en de wedervergelding vervangen heeft, zoo ook op het gebied van het Privaatrecht, door dienzelfden invloed, naast het Romeinsche beginsel van het jus strictum aan het ethische en billijkheids-beginsel voor altijd eene plaats is verzekerd.

Ziedaar, M. H., welke herinneringen en gedachten de plaats waar ik tot U spreek, bij mij heeft opgewekt. Een oude zaal, door middeleeuwsche handen voor middeleeuwsche doeleinden gebouwd en ingericht, bij den aanvang van den nieuwen tijd voor nieuwe behoeften verbouwd, en, wij moeten het erkennen, misvormd, thans in haar oorspronkelijken toestand hersteld, maar bestemd tot den dienst van onze hedendaagsche maatschappij: die gedaanteverwisseling beeldt, naar het mij voorkomt, af wat in de wetenschap in het algemeen, en inzonderheid in de wetenschap van het recht, is gedaan en nog verder te doen staat. Waar te veel en te onbesuisd gesloopt is door de Hervormers der 16de eeuw of door de wetgevers van latere tijden, wier haat of eenzijdigheid niet wisten te onderscheiden en met het kwade ook het goede verwierpen, moet het kalme en onpartijdige onderzoek hun vonnis herzien, en, waar en voor zoo veel het onredelijk blijkt te zijn, casseeren. Maar ook alleen wanneer het onredelijk blijkt te zijn. Geen neiging tot hetgeen onherroepelijk voorbij is, geen blinde liefde voor een of ander tijdvak uit de geschiedenis der beschaving, mag de denkbeelden, die in dat tijdvak heerschten, op nieuw trachten in te voeren in eene maatschappij die eraan ontwassen is. De behoeften van het tegenwoordige moeten de maatstaf zijn, waarmede wij meten. Eene zaal, zoo kunstig gerestaureerd als deze, zou niet een eer maar een schande voor haar verbouwers zijn, indien zij tot het gebruik, waartoe zij dienen moet, door de restauratie minder

geschikt ware geworden. Wij zien gaarne de kunst van het verleden gepaard aan de wetenschap van het heden; wij wenschen oud en nieuw beiden zooveel doenlijk in eere te houden en tot beschaving en veredeling der menschheid aan te wenden, maar aan de schoonheid van het oude offeren wij de waarheid van het nieuwe niet op. Met blijdschap kunnen wij onze Universiteit weder haar zetel zien innemen in de oude Kapittelzaal van den Dom, waaraan zoovele herinneringen verbonden zijn. Dat zal haar niet beletten te blijven, wat zij altijd geweest is: een kweekschool voor den hedendaagschen staat en de hedendaagsche maatschappij — zooals het in krachtige taal op den gedenkpenning van haar eerste eeuwfeest staat uitgedrukt:

TEMPLUM SAPIENTIAE, ATRIUM LIBERTATIS.

Ik heb gezegd.

BIJLAGEN.

I.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteiten der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1sten keer	64	18	31	11	5	129
„ 2den „	26	12	6	4	1	49
„ 3den „	28	24	6	1	2	61
„ 4den „	27	12	2	2	1	44
„ 5den „	19	6	7	3	2	37
„ 6den „	6	3	7	3	2	21
„ 7den „	1		3		3	7
„ 8sten „			1			1
„ 9den „		1	1		1	3
„ 10den „	1					1
Totaal. .	172	76	64	24	17	353.

	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
Voll. Ond.	103	31	33	13	9	189
4 lessen	6	25	16	2		49
3 „	8	13	6	4	5	36
2 „	31	2	2	2	2	39
1 „	24	5	7	3	1	40
Totaal. .	172	76	64	24	17	353.

II.

UITSLAG DER EXAMENS.

	1878—1879.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Candidaats-examen in de Godg. (1e ged.)	21	19	2
„ „ „ (2e ged.)	21	17	4
„ „ „ (1e en 2e ged.)	5	5	
Doctoraal „ „	4	4	
Candidaats-examen in de Rechten.	27	23	4
Doctoraal „ „ Rechtswetenschap.	27	23	4
Candidaats „ „ Geneeskunde.	13	12	1
Doctoraal „ „ „	9	8	1
Klein Mathesis-examen.	1	1	
Groot „ „	20	18	2
Propaed. examen in de Geneeskunde.	11	7	4
Doctoraal „ „ Scheikunde.	1	1	
„ „ „ Plant- en Dierkunde.	1	1	
Propaed. examen voor de Rechten.	35	25	10
„ „ „ Godgeleerdheid.	26	18	8
Candidaats- „ „ Klass.Letterkunde.	3	3	
Doctoraal „ „ „ „	4	4	
Totaal . . .	229	189	40.

Van de 30 candidaten, die het Admissie-examen (Staatsblad 1853 n°. 31) aflegden, werden 12 toegelaten en 18 afgewezen. 1)

1) In het Jaarboek van 1877—1878 bl. 111 moeten de cijfers van het in dat aar gehouden Admissie-examen gelezen worden: 21 — 14 — 7.

III.

De Hoogleeraren, in den loop van het studiejaar benoemd (*zie Verslag bl.* 7 *en* 13), hebben hun ambt aanvaard:

1879.

22 Maart. Dr. C. E. A. Wichmann, met eene redevoering in de Hoogduitsche taal, over *die Umbildung und Zersetzung der Gesteine*. (Tot dusver niet in druk verschenen.)

De door de Nederlandsche Hervormde Kerk benoemde Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, Dr. T. Cannegieter, aanvaardde zijn ambt op 18 November 1878, met eene redevoering over *Kerk*, *Kerkleer*, *Kerkrecht*. (Groningen, J. B. Wolters, 1878.)

IV.

PRIJSVRAGEN,

DOOR

RECTOR EN SENAAT

DER

UNIVERSITEIT TE UTRECHT

den 1sten Mei 1879 uitgeschreven.

Overeenkomstig art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling der navolgende onderwerpen, opgegeven door de

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

I.

Welke is de aard van het *Recht van Terughouding* (*Jus Retentionis*), naar het Romeinsche en het hedendaagsche recht?

II.

Eene ontwikkeling en beoordeeling van de verschillende leerstellingen over de oorzaken en de gevolgen van veranderingen in den stand der rente.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

I.

Men verlangt eene beschrijving van het *Collenchym*, namelijk van de vormen, waaronder het optreedt, van de plaatsen, die het inneemt in verschillende planten en plantendeelen, en vooral van zijne ontwikkelingsgeschiedenis.

Deze beschrijving moet steunen op eigen onderzoekingen, en van afbeeldingen, zooveel mogelijk ook van praeparaten, vergezeld gaan.

II.

Men verlangt een onderzoek omtrent electrische en magnetische evenwichtsoppervlakken en eene uiteenzetting van de toepassingen, waartoe hun gebruik aanleiding geeft.

Faculteit der Geneeskunde.

Men verlangt een kritisch-historisch en experimenteel onderzoek naar de anatomische veranderingen, die zich na doorsnijding eener zenuw ontwikkelen in de zenuw zelve, vooral op de plaats van doorsnijding, en in een of ander eindorgaan.

II.

De Faculteit vraagt een kritisch-historisch en experimenteel onderzoek naar de werking van *Secale cornutum.*

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

I.

Quaeritur Commentatio de M. Caelio Rufo.

II.

De Faculteit verlangt eene doorloopende behandeling van de

Alexandreis der Middeleeuwen (naar MAERLANTS *Alexanders' Geesten*), ter verklaring van den inhoud uit de theologische, de cosmologische en de natuur- en moraal-philosophische voorstellingen en in het algemeen uit den staat der geesten in dien tijd.

Faculteit der Godgeleerdheid.

I.

Er wordt gevraagd een historisch-kritisch onderzoek naar den persoon en de werkzaamheid van Johannes Presbyter.

II.

Wat kan er rechtstreeks of zijdelings uit de verschillende berichten des Bijbels worden opgemaakt aangaande de aanleiding tot de splitsing van de beide Israëlietische rijken na Salomo, en den invloed dien deze splitsing op den gang van beider godsdienstige ontwikkeling geoefend heeft?

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin zij gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met een andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1880 toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een gezegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1880 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd, en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

V.

PROMOTIËN,

van 17 Sept. 1878 tot 12 Juli 1879.

A. Volgens het Organiek Besluit van 2 Aug. 1815 nº. 14.

Faculteit der Godgeleerdheid.

1878.

27 *Sept.* Christoffel Johannes Montijn, van Goudriaan, privaat. Proefschrift: *De jongste hypothesen aangaande den bouw van het vierde Evangelie getoetst. Magna cum laude.*

1879.

5 *April.* Gerhard Herman Johannes Wilhelm Jacobus Geesink, van Amsterdam, publiek. Proefschrift: over *Gerard Zerbolt van Zutfen. Cum laude.*

19 *Juni.* Tiemon Frederik Westrik, van Stroobos, privaat. Proefschrift: *De echtheid van den tweeden brief aan de Thessalonicensen op nieuw onderzocht. Cum laude.*

20 *Juni.* Francis van Gheel Gildemeester, van Breda, publiek. Proefschrift: *Populaire Evangelieprediking. Magna cum laude.*

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1878.

20 *December.* Jacob Dirk Carel van Heeckeren van Kell, van Angerlo, privaat. Proefschrift: *De praerogatieven der kroon. Cum laude.*

1879.

5 *Maart.* Coenraad Elias Harbord, van Nijmegen, publiek. Proefschrift: *Iets over uitlevering van misdadigers* (*Wet van* 6 *April* 1875: *Stb. no.* 66.) *Cum laude.*

6 *Juni.* Adriaan Daniel de Vries Az. van Amsterdam, publiek. Stellingen. *Cum laude.*

27 *Juni.* Warner Lulofs, van Amsterdam, publiek. Proefschrift. *De Passage-overeenkomst. Cum laude.*

4 *Juli.* Arnoldus Adriaan Pit, van Doorn, privaat. Proefschrift: *De leer der kosten en uitgaven* (impensae), *volgens het Nederlandsch burg. recht. Magna cum laude.*

11 *Juli.* Ferdinand Willem Jacob Hendrik van der Sandt, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot de verklaring van* 37 § 6 *D. de adquir der. dom.* (41.1) *en L.* 13 *D. de donat.* (39.5). *Cum laude.*

Faculteit der Geneeskunde.

1878.

27 *Sept.* Willem Schutte, van Amsterdam privaat. Proefschrift, *Beri-Beri beschouwd als secundaire perniciеuse anaemie. Cum laude.*

1879.

8 *April.* Hendrik Rikkers Fischer, van Drachten, privaat. Proefschrift: *Over het ontstaan van gezwellen in de borstholte. Cum laude.*

30 *Mei.* Willem Marie van Loon, van Hilversum, privaat. Proefschrift: *De bloeding uit de navelstreng bij het pasgeboren kind gerechtelijk geneeskundig beschouwd. Cum laude.*

27 *Juni.* Cornelis Pieter Christoffel Bosch, van Utrecht, privaat. Proefschrift: *Iets over Sarcomen. Cum laude.*

9 *Juli.* Henricus Antonius Josephus Giesbers, van Mook (Limburg), privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot de kennis van primair levercarcinoom. Cum laude.*

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1879.

30 *Mei.* Jan Lorié, van Rotterdam, privaat. Proefschrift: *Bij-*

drage tot de kennis der Javaansche Eruptiefgesteenten. Magna cum laude.

13 *Juni.* Gerhardus Johannes Legebeke, van Kampen, privaat. Proefschrift: *De functie van Green. Magua cum laude.*

12 *Juli.* Henricus Franciscus Jonkman, van Leeuwarden, privaat. Proefschrift: *De geslachtsgeneratie der Marattiaceeën. Magna cum laude.*

Faculteit der Letteren en Wijsbeerte.

1879.

28 *Juni.* Bastiaan Jan Goedhart, van Dordrecht, privaat. Proefschrift: *De Aristarchi commentatione περὶ τοῦ ναυστάθμου* instauranda. *Magna cum laude.*

5 *Juli.* Jacob Hendrik Slothouber, van Randwijk, privaat. Proefschrift: *Observationes ad Paroemiographos. Magna cum laude.*

8 *Juli.* Hendrik Philip Meijer, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *Miscellanea critica.*

B. Volgens de Wet van 28 April 1876 (Stb. nº. 102.)

In de Rechtswetenschap.

1878.

6 *December.* Eilko Eger Sickinghe, van Groningen, privaat. Proefschrift: *Het verzuim der huwelijksafkondigingen bij huwelijken in het buitenland voltrokken.*

1879.

18 *Januari.* Caesar Voûte, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *Iets tot toelichting van den regel: Bodemerij draagt geen avarij.*

14 *Mei.* Albert Charles Labouchère, van Parijs, privaat. Proefschrift: *Iets over de bekrachtiging van verdragen met vreemde mogendheden.*

4 *Juni.* George Justinus van Everdingen, van Deil, privaat. Proefschrift: *Iets over het voormalig Forum privilegiatum van Professoren en Studenten.*

16 *Juni.* Adriaan Johan Emanuel Arnold Bik, van Cheribon, privaat. Proefschrift: *Iets over het conflict tusschen de Nederlandsche en de Nederlandsch-Indische wetgeving, in zake van voogdij en toeziende voogdij.*

23 *Juni.* Mathield Marie Willem Pennink, van IJsselstein, privaat. Proefschrift: *De aansprakelijkheid van den schipper in verband met het algemeene handelsbelang.*

4 *Juli.* Jan Elias Huydecoper, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over den ambtseed.*

7 *Juli.* Rudolph Willem Carel van den Wall Arnemann, van Willemstad, privaat. Proefschrift: *De misdaad van abortus.*

In de Geneeskunde.

1879.

13 *Maart.* Arie Mijnlieff, van Nieuwerkerk a/d. IJssel, privaat. Proefschrift: *Over Cystotomia hypogastrica.*

5 *April.* Cornelis Winkler, van Vianen, privaat. Proefschrift: *Over Virus tuberculosum. Cum laude.*

14 *Mei.* Damis de Snoo, van Geervliet, privaat. Proefschrift: *Over de ontwikkeling van de Epitheliumcel. Cum laude.*

Promotie honoris causa.

in de Nederlandsche Letterkunde.

1879.

5 *Februari.* Jan Beckering Vinckers, van Winschoten.

VI.

NAAMLIJST DER STUDENTEN,

VOOR DE EERSTE MAAL

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VAN

Prof. J. A. FRUIN,

voor den Cursus 1878/79. 1)

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1878.				
24 Sept.	Willem Eliza Rijnbende.	R.	20 Mei 1860.	Amsterdam.
,,	Petrus van der Crab.	R.	25 Maart 1859.	Amboina.
,,	Leopold Ferdinand Dentz.	M.	12 Aug. 1858.	Amsterdam.
,,	Unico Hendrik Strick van Linschoten.	R.	16 Maart 1859.	Zeist.
,,	Karel Alphons Hubert Marie van den Boogaart.	M.	7 Mei 1861.	Well (Limburg.)
,,	Lambertus Rinkel.	R.	25 ,, 1855.	Hilversum.
,,	Jacobus Antonius Godefridus Clemens Troseé.	R.	23 Nov. 1859.	Boxmeer.
,,	Jan Willem Marie Bosch.	R.	22 Sept. 1860.	Utrecht.
,,	Nicolaas Petrus van Spanje.	M.	2 ,, 1859.	Utrecht.
,,	Leonard Elisa van Petersom Ramring.	R.	15 Febr. 1860.	Ellekom.
,,	Antonie Cornelis Oudemans.	Ph.	12 Nov. 1858.	Batavia.
,,	Cornelis Joan den Tex Bondt.	R.	17 Aug. 1860.	Amsterdam.
,,	Karel Wigbold Rutger van Basten Batenburg.	M.	10 Sept. 1860.	Lichtenvoorde.

1) Door de letters G., R., M., Ph. en L. worden de faculteiten van *Godgeleerdheid*, *Rechtsgeleerdheid*, *Geneeskunde*, *Wis- en Natuurkunde*, *Letteren en Wijsbegeerte* aangeduid

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1878.				
24 Sept.	Henri Theodoor Marius van Zwicht.	M.	21 Juni 1860.	Utrecht.
26 Sept.	Pieter Jacobus Rinders.	M.	17 Oct. 1859.	Breskens.
„	Albertus Josephus van Rijckevorssel van Kessel.	R.	12 „ 1859.	's Bosch.
„	Maarten Iman Pauw tot Wieldrecht.	R.	1 Febr. 1860.	Utrecht.
„	Jan Jacob van Valkenburg.	Ph.	19 April 1858.	Leeuwarden
„	Guillaume Jean Théodore Stratenus.	R.	1 Maart 1858.	Hannover.
„	Aart Gerritszoon van de Koppel.	R.	5 Febr. 1855.	Emmikhoven.
27 Sept.	Rinze Zijlstra Jr.	G.	18 „ 1857.	IJtens.
„	Jan Jurrien Moolhuizen.	G.	27 Oct. 1858.	Emlenkamp (Pruissen.)
„				
„	Jacques Arnold Fijnvandraat.	M.	20 Dec. 1858.	Zwartsluis.
„	Adriaan Beets.	L.	28 Juli 1860.	Utrecht.
	Cornelis Pieter Jan Verhoeff.	M.	6 Jan. 1861.	Berkenwoude.
„	Johan Christiaan Schreuder.	M.	24 Dec. 1858.	Leeuwarden
„	Willem Herman Albert Clfford.	R.	11 Aug. 1858.	Nieuwersluis.
„	Marius Adrianus Kreling.	L.	2 Nov. 1861.	Deventer.
„	Auke Gorter.	M.	21 April 1852.	Sneek.
28 Sept.	Arnold Ekker.	Ph.	17 Mei 1861.	Rotterdam.
„	Jacobus Martinus Clinge Doorenbos.	M.	28 Febr. 1860.	Hoofdplaat
„	Constantijn Abraham Lodewijk Jacobse Boudewijnse.	M.	31 Jan. 1857.	Middelburg
„	Johannes Cornelis Adriaan Jacobse Boudewijnse.	M.	11 Dec. 1858.	Middelburg
„	André Cornelis Abrahem Jacobse Boudewijnse.	R.	15 Juni 1855.	Middelburg

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1878.				
28 Sept.	Josephus Johannes Scheltema.	M.	21 Sept. 1860.	Oldeberkoop.
1 Oct.	Willem Frederik Verhoeff.	M.	29 Mei 1858.	Utrecht.
„	Egbert David van Cappelle.	L.	29 Maart 1852.	Doetichem.
„	Johan Adolf de Jonge van Zwijnsbergen.	R.	25 April 1860.	Helvoirt.
2 Oct.	Gerardus Wilhelmus Marie Hoeben.	M.	27 Aug. 1860	Breda.
„	Jan Brandt.	Ph.	26 Sept. 1853.	Amsterdam.
„	Hendrik Johan Westrik.	G.	8 Jan. 1856	Staphorst.
„	Isaäk Gerrit Ten Noever de Brauw.	M.	13 „ 1861.	Woerden.
„	Anton Joseph August van Hinsbergh.	M.	17 „ 1859.	Utrecht.
4 Oct.	Marinus Adrianus Rouwenhorst.	G.	2 Maart 1857.	Apeldoorn.
„	Gijsbert Johannes van Hemert.	G.	4 April 1851.	Haaften.
„	Johan Cornelis de Hoog.	G.	7 Oct. 1858.	Ophemert.
„	Gerrit Spijkerboer.	G.	13 Dec. 1857	Oosterwolde
„	Karel Alexander Nijenhuis.	G.	11 Maart 1858.	Gorssel.
„	Cornelis Bouthoorn.	G.	19 Oct. 1848.	Langeruigeweide.
„	Louis Constant Hubert Goossens.	M.	11 Dec. 1858	Venlo.
7 Oct.	Jan Hendrikus Houtzagers.	G.	27 Maart 1857.	Utrecht.
„	Diederik Jacob Adrianus Albertus van Lawick van Pabst.	R.	16 Febr. 1860.	Vreeland.
10 Oct.	Leonard Willem Buurman.	G.	20 Nov. 1859.	Zuid-Beierland.
„	Johannes Bernardus Theodorus Hugenholtz.	G.	29 Maart 1859.	Kampen.
„	Joost Johann Herman Kater.	R.	29 Nov. 1855.	Sambas (Borneo.)

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1878.				
10 Oct.	Arie Tap.	G.	27 Febr. 1860.	Ressen.
„	Gerardus Engel Bouwers.	Ph.	5 Aug. 1857.	Lellens.
„	Joannes Henricus Hanken.	M.	18 Jan. 1856.	Rotterdam.
16 Oct.	Jan van der Weide.	G.	1 Mei 1859.	Harlingen.
„	Willem Einthoven.	M.	21 „ 1860.	Samarang.
„	Johan Willem Frederik Gobius du Sart.	G.	28 Jan. 1860.	St. Jansga.
„	Willem Andries Bronsveld.	G.	27 Mei 1856.	Harderwijk.
„	Nikolaas Schouten Czn.	G.	15 Aug. 1850.	Polsbroek.
„	Adolph Frederik Adriani.	G.	3 Juli 1858.	Utrecht.
„	Martinus Gijsbertus Carolus Simons.	Ph.	8 Oct. 1861.	Arnhem.
17 Oct.	Eugen Kenessey.	G.	8 Dec. 1855.	Kungos (Hongarije.)
„	Josef Horvath.	G.	20 Oct. 1852.	Gyalakuta (Hongarije.)
21 Oct.	Dagobert Turck.	G.	1 Jan. 1857.	Simmern.
„	Christian Schmitt.	G.	26 Dec. 1856.	Sanddorf (Rheinpfalz)
„	Otto Kappesser.	G.	7 Febr. 1856.	Imsbach (Baijer. Pfalz.)
„	Ernst Kappesser.	G.	29 Dec. 1857.	Imsbach (Baijer. Pfalz).
„	Arthur Geibel.	G.	6 Jan. 1856.	Steeg (Duitland.)
„	Daniel Muller.	G.	23 Aug. 1858.	Weilerbach. (Baijer.) (Rheinpfalz)
„	Heinrich Drescher.	G.	30 Oct. 1856.	Winterborn. (Rheinpfalz)

DATUM VAN INSCHRIJVING	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1878.				
21 Oct.	Herman Franssen.	G.	28 Nov. 1860.	Amsterdam.
„	Willem Pieter Abraham Dijkgraaff.	Ph.	8 Sept. 1858.	's Hage.
„	Dirk Cladder.	G.	29 Aug. 1859.	Amsterdam.
26 Oct.	Cornelis Louis François van Schelven.	G.	5 April 1858	Gent (België.)
„	Pierre Antoine Henri Rijkebusch.	M.	25 „ 1859.	Utrecht.
„	Johan Hendrik van 't Hoff.	G.	6 Sept. 1857.	Breda.
„	Johannes Pot.	G.	20 Febr. 1855.	Vriezenveen.
„	Petrus van Binnendijk.	G.	7 Jan. 1858.	Utrecht.
„	Herman Bruyel.	G.	6 Febr. 1859.	Doetichem.
„	Hendrik Huibrecht Meulenbelt.	G.	4 Maart 1859.	Rotterdam.
„	Johannes Gerribertus Harthoorn.	G.	3 Febr. 1858	Breda.
„	Martinus Beversluis.	G.	14 Aug. 1856.	Dordrecht.
„	Joan Frederik Verhoeff.	G.	8 Maart 1860.	Zevenbergen.
„	Lambertus Hermanus Rienderhoff.	G.	28 Febr. 1861.	Zutphen.
„	Lucas Jacob van der Veen.	Ph.	2 Mei 1854.	Diepenveen
30 Oct.	Jacobus Joannes van Bergen.	M.	22 April 1856.	Oss.
31 Oct.	Nicolaas Cornelis Jacobus de Minjer.	G	30 Oct. 1854.	Amsterdam.
2 Nov.	Anthonie de Broekert.	G.	12 Juni 1857.	Middelburg.
„	Leendert Martinus van Noppen.	G.	12 Febr. 1858.	Wissekerke.
„	Jorden Steenbeek.	G.	28 April 1859.	Eerbeek.
„	Evert Loen.	G.	6 Maart 1859.	Lemmer.
„	Henri Hamburg.	M.	25 Febr. 1856.	Amsterdam.
4 Nov.	Frederik Kijftenbelt.	G.	2 Maart 1835.	Eibergen.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1878.				
8 Nov.	Johannes Cornelis Prins.	G.	1 Juli 1860.	Nijkerk.
9 Nov.	Johannes Jacobus van Rijn.	Ph.	23 Nov. 1855.	Boxmeer.
13 Nov.	Alfred Frans Timmermans.	M.	16 Juni 1854.	Roermond.
15 Nov.	Jacob Bajema.	G.	28 „ 1844.	Warns.
15 Nov.	Ferdinand Gonzalve Théodore Pahud de Mortanges.	R.	26 Mei 1857.	Batavia.
28 Nov.	Frank Willem Jacob Wolf.	G.	28 Jan. 1860.	Beekbergen
2 Dec.	Bauke Nicolaas Bersma.	M.	2 April 1856.	Vrouwen-Parochie.
9 Dec.	Johannes Pauwe.	G.	7 Jan. 1849.	Amersfoort.
11 Dec.	Pieter Johannes Willem Klaarhamer.	G.	17 Sept. 1848.	Amsterdam.
14 Dec.	Lambertus Gerrit Martinius.	M.	31 Mei 1857.	Veenendaal
1879.				
25 Jan.	Johan Willem Frederik Jozef van Eecke.	M.	23 April 1860.	Boyolalie.
„	Johannes Rijndert Husen.	G.	13 Sept. 1859.	Deventer.
1 Feb.	Sigbert Clemens Soer.	M.	16 Nov. 1861.	Oldenzaal.
7 Feb.	Henri Simon Pinkhoff.	M.	29 Aug. 1851.	's Bosch.
13 Feb.	Pieter Bongers.	G.	26 Aug. 1859.	Nieuwlekkerland.
„	Lammert Balk.	G.	19 Oct. 1859.	Elburg.
„	Willem Callenfels.	G.	12 Juli 1859.	Vlissingen.
„	Jacobus Dommisse.	G.	2 Oct. 1859.	Vlissingen.
„	Jacob Cornelis van der Hoeven.	G.	1 Maart 1859.	Rotterdam.
„	Nicolaas Pieter van der Stok.	M.	2 Juni 1841.	Zuilen.
20 Feb.	Boudewijn Bollée.	G.	25 Febr. 1858.	Harderwijk.
27 Feb.	Willem Nicolaas Coenen.	L.	22 Aug. 1853.	Utrecht.
„	Adrianus Middelkoop.	G	30 April 1859.	Schoonrewoerd.
„	Bernardus Wissing.	G.	7 Dec. 1859.	Loenen (Gelderland.)

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1879.				
27 Feb.	Dirk Albertus van Haselen.	G.	17 Dec. 1858	Amersfoort.
17 Maart	Cornelis Jan van Arkel.	G.	4 Maart 1858.	's Gravesande.
„	Johannes Hendrik Westrik.	G.	30 Sept. 1859	Staphorst.
20 Maart	Petrus Herman Hugenholtz.	G.	11 Juni 1849.	Cillaarshoek.
21 Maart	Abraham ten Have.	G.	18 Dec. 1854.	Hilversum.
1 Mei	Joannes Jacobus Hubertus Maessen.	Ph.	2 Juli 1856.	Echt (Limburg.)
12 Juni	Henri Bonaventura Frackers.	Ph.	9 Nov. 1854	Venlo.
„	Willem van Hasselt.	Ph.	25 Sept. 1846.	Kampen.
9 Sept.	Jan Willem del Campo genaamd Camp.	Ph.	1 Maart 1834.	Willemstad.

VII.

Adres van den Senaat der Universiteit aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, naar aanleiding van het bij Koninklijke Boodschap van 29 Augustus 1878 bij haar ingekomen Wetsontwerp, *tot wijziging van sommige bepalingen der Wet van 28 April 1878 (Stbl. n°. 102), tot regeling van het Hooger Onderwijs.*

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De Senaat der Rijks-Universiteit te Utrecht, kennis genomen hebbende van het, bij Koninklijke boodschap van 29 Augustus l.l., aan Uwe Vergadering aangeboden wetsontwerp, tot wijziging van sommige bepalingen der Wet van 28 April 1876 (Stbl. n°. 102), tot regeling van het Hooger Onderwijs, acht zich verplicht, zijne bezwaren tegen art. 4 van dat wetsontwerp aan U kenbaar te maken. Zij zijn geheel dezelfde en berusten op dezelfde gronden, als die Rector en Senaat der Rijks-Universiteit te Leiden, in hun adres van 1 October l.l., voor U hebben uiteengezet. Ook naar zijne overtuiging, zal elke verlenging van het tijdperk van overgang ten hoogste nadeelig zijn, zoowel voor het Gymnasiaal als voor het Universitair Onderwijs, omdat daardoor voor geruimen tijd de innerlijke hervorming der Gymnasia verschoven en het zoogenaamde Admissie-examen tot de Universiteit, over welks verkeerde werking allen het eens zijn, met al de daarmede samenhangende misbruiken, die thans aan sommige Gymnasia, ten opzichte der promotie, plaats grijpen, bestendigd zal worden.

Zich op grond dezer overwegingen ten volle vereenigende met de conclusie van Rector en Senaat der Universiteit te Leiden, dat eene spoedige algeheele uitvoering der Wet van 26 April 1876 wenschelijk en noodzakelijk is, verzoekt de Senaat U met aandrang, aan art. 4 van het genoemde wetsontwerp, hetwelk die wet, in een harer gewichtigste onderdeelen, nog gedurende eenige jaren eene doode letter wil doen blijven, Uwe goedkeuring te onthouden.

De Senaat der Rijks-Universiteit te Utrecht,

(was get.) J. A. FRUIN, Rector Magnificus.

(was get.) E. MULDER, Secretaris.

Utrecht, 11 November 1878.

VIII.

Adressen van de Faculteit van Wis- en Natuurkunde aan de Staten-Generaal, naar aanleiding van het Wetsontwerp, *tot regeling der voorwaarden ter verkrijging van de bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende.*

A.

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal

De Faculteit der Wis- en Natuurkunde aan de Rijks-Universiteit te Utrecht heeft met groote belangstelling kennis genomen van het onlangs U aangeboden wetsontwerp tot regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende, alsmede van het daarop betrekking hebbende adres, door de Faculteit der Wis- en Natuurkunde aan de Rijks-Universiteit te Leiden in Augustus l.l. tot Uwe Vergadering gericht. De in dit adres vermelde bezwaren tegen het genoemde wetsontwerp worden door de Faculteit te Utrecht volkomen toegestemd, terwijl zij als hare vaste overtuiging uitspreekt, dat de aanneming van het wetsontwerp, zonder aanbrenging der verlangde wijzigingen, tot groot nadeel zou strekken van het onderwijs in de natuurwetenschappen aan de Nederlandsche Universiteiten. Zij acht zich alzoo verplicht, het genoemde adres der Faculteit te Leiden, om de daarin uiteengezette redenen, wat zijnen inhoud betreft, ten krachtigste bij U te ondersteunen, en dringt — ingeval

Uwe Vergadering meent, dat de eischen van het in art. 4 en art. 15 van het wetsontwerp genoemde eerste natuurkundig examen in de wet behooren te worden omschreven — met nadruk bij U aan op het aanbrengen van al die wijzigingen in het wetsontwerp, welke in het adres der Leidsche Faculteit worden verlangd.
De Faculteit kan zich echter niet ontveinzen, dat zij er ernstige bezwaren tegen heeft, dat de eischen voor het genoemde eerste natuurkundig examen voor aanstaande artsen en apothekers worden opgenomen in eene wet. Indien toch — zooals blijkt uit de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp, § 3, 2e alinea — het genoemde en andere examina zooveel mogelijk gelijk zullen worden aan de Universiteits-examina, dan behooren de eischen daarvan niet bij eene wet, maar overeenkomstig art. 84 der Wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), tot regeling van het Hooger Onderwijs, na ingewonnen advies van de Senaten der Rijks-Universiteiten, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te worden vastgesteld.
De Faculteit verzoekt U derhalve, de daarop betrekking hebbende artikelen in het wetsontwerp te doen vervallen.

Namens de Faculteit der Wis- en Natuurkunde
aan de Rijks-Universiteit te Utrecht:

(was get.) BUYS BALLOT, Voorzitter.
(was get.) H. C. DIBBITS, Secretaris.

Utrecht, 2 October 1878.

B.

Aan
de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

De Faculteit der Wis- en Natuurkunde aan de Rijks-Universiteit te Utrecht heeft de eer zich tot Uwe Vergadering te wenden, met verzoek het wetsontwerp tot regeling der voorwaarden ter verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekers-bediende niet te bekrachtigen.

Zij heeft door de spoedige bijeenroeping Uwer Vergadering den tijd niet uitvoerige beschouwingen daaromtrent te leveren, en bepaalt zich dus thans eenvoudig tot het wijzen op de adressen, door de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, door den hoogleeraar Dr. F. C. DONDERS, door de Faculteiten der Wis- en Natuurkunde aan de Rijks-Universiteiten te Leiden en te Utrecht, en door de leden der Commissie, die voor het jaar 1877—78 belast was met het afnemen van het eerste natuurkundig examen voor aanstaande artsen en hulp-apothekers, omtrent dit wetsontwerp tot de Tweede Kamer der Staten Generaal gericht.

Zij vreest, dat het peil van het onderwijs aan de Nederlandsche Universiteiten door deze wet zal verlaagd worden, aangezien het onmogelijk is, dat Hooger onderwijs gelijkelijk gegeven worde voor hen, die behoorlijk voorbereid zijn, en voor hen, die de noodige kundigheden niet bezitten.

Zij betreurt het ook ten sterkste, dat de aanstaande geneeskundigen de kennis der dierkunde zouden missen, zoo noodig en onmisbaar voor de beoefening der vergelijkende ontleedkunde; en bovenal heeft zij er bezwaar in, dat dergelijk programma worde opgenomen in eene wet.

Om welke redenen zij, vast overtuigd van het groote gevaar, dat door deze wet het Hooger onderwijs bedreigt, de vrijheid neemt, U de aanneming van het genoemde wetsontwerp met aandrang te ontraden

Namens de Faculteit der Wis- en Natuurkunde
aan de Rijks-Universiteit te Utrecht:

(was get.) BUYS BALLOT, Voorzitter.
(was get.) H. C. DIBBITS, Secretaris.

Utrecht, 15 October 1878.

JAARBOEK

DER

IJKS-UNIVERSITEIT

TE

UTRECHT

1879—1880.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1881

JAARBOEK

DER

IJKS-UNIVERSITEIT

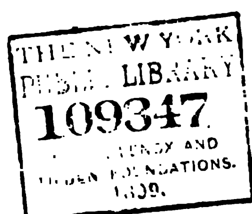
TE

UTRECHT

1879—1880.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1881

Stoomdruk van P. W. van de Weijer, Utrecht.

INHOUD.

Inrichting en Geschiedenis der Universiteit.

Bijlagen.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Studiejaar 1879—1880.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. W. C. MEES, *President* (benoemd bij besl. van 28 April 1869 n°. 2, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1887.

Mr. H. H. Baron ROËLL (benoemd bij besl. van 25 April 1859 n°. 64, en 25 Aug. 1877 n°. 20) tot 30 Sept 1885.

Mr. H. G. RÖMER (benoemd bij besl. van 15 Juni 1870 n°. 8, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1881.

Mr. H. ROIJAARDS VAN SCHERPENZEEL (benoemd bij besl. van 7 Dec. 1876 n°. 25, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1889.

Mr. W. R. BOER (benoemd bij besl. van 21 April 1878 n°. 8) tot 30 Sept. 1883.

Secretaris van Curatoren.

Mr. J. F. B. BAERT (benoemd bij besl. van 19 Jan. 1875 n° 8, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1882.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: E. MULDER.
Assessoren: J. J. P. VALETON Jr., J. A. FRUIN, G. J. LONCQ C. Jzn., H. VAN HERWERDEN.
Secretaris van den Senaat: N. BEETS.

Voorzitter.	*Secretaris.*	van de Faculteit der
N. BEETS.	J. I. DOEDES	Godgeleerdheid.
J. A. FRUIN.	J. DE LOUTER.	Rechtsgeleerdheid.
G. J. LONCQ C. Jz.	G. v. OVERBEEK DE MEIJER.	Geneeskunde.
C. H. D. BUIJS BALLOT.	H. C. DIBBITS.	Wis- en Natuurkunde.
W. G. BRILL.	C. M. FRANCKEN.	Letteren en Wijsbegeerte.

HOOGLEERAREN.[1])

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. I. DOEDES (22 Juni 1859).
de encyclopaedie der godgeleerdheid,
de geschiedenis der leer aangaande God,
de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen,
de uitlegging van het Nieuwe Testament.

J. J. VAN OOSTERZEE (30 Jan. 1863.)
de oud-christelijke letterkunde,
de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst,
de wijsbegeerte van den godsdienst.

1) Bij de namen der Hoogleeraren worden vermeld de dagteekening hunner inwijdingsredevoering of publieke les, alsmede de vakken, die hun bij de invoering der wet van 28 April 1876 (Stbl. n°. 102) of bij hunne benoeming zijn opgedragen, met de later daarin gebrachte wijzigingen.

N. Beets (16 Maart 1875).
de geschiedenis van het christendom,
de zedekunde.

J. J. P. Valeton, Jr. (8 Dec. 1877).
de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst,
de Israëlitische letterkunde of inleidingswetenschap tot het Oude Testament,
de uitlegging van het Oude Testament.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

B. J. Lintelo Baron de Geer van Jutphaas (22 Sept. 1848).
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.

J. A. Fruin (12 Oct. 1859).
het burgerlijk recht,
het handelsrecht.

H. J. Hamaker (12 Dec. 1877).
de encyclopaedie der rechtswetenschap,
de burgerlijke rechtsvordering,
het internationale privaatrecht.

J. Baron d'Aulnis de Bourouill (23 Maart 1878).
de staathuishoudkunde,
de statistiek,
de staatkundige geschiedenis.

M. S. Pols (26 Sept. 1879).
het strafrecht,
de strafvordering.

J. de Louter (18 Oct. 1879).
de wijsbegeerte van het recht,
het staatsrecht,
het volkenrecht,
het administratief recht.

Faculteit der Geneeskunde.

G. J. Loncq C. Jz. (23 Sept. 1840).
de geneeskunde,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer.
F. C. Donders (18 Jan. 1848).
de physiologie,
de oogheelkunde.
L. C. van Goudoever (3 Dec. 1849).
de heelkunde.
W. Koster (26 Sept. 1862).
de ontleedkunde.
T. Halbertsma (15 Oct. 1867).
de verloskunde en de leer der vrouwenziekten.
Th. W. Engelmann (20 Maart 1871).
de algemeene physiologie en de vergelijkende biologie,
de weefselleer,
het experimenteele gedeelte der pharmakodynamie, bepaaldelijk de medische toxikologie.
S. Talma (6 Oct. 1876).
de ziektekunde,
de ziektekundige ontleedkunde,
de propaedeutische kliniek.
G. van Overbeek de Meijer (14 Dec. 1877).
de gezondheidsleer,
de geneeskundige politie,
de gerechtelijke geneeskunde.
H. Snellen (15 Dec. 1877).
de oogheelkunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. Harting (8 Dec. 1843).
de zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.

C. H. D. Buijs Ballot (16 Nov. 1847).
de proefondervindelijke natuurkunde,
de physische aardrijkskunde.
C. H. C. Grinwis (16 Oct. 1867).
de wiskunde,
de mechanica,
de mathematische natuurkunde.
E. Mulder (4 Dec. 1868).
de organische scheikunde,
de toxicologie.
N. W. P. Rauwenhoff (25 April 1871).
de botanie.
J. A. C. Oudemans (13 Juni 1856 tot 30 Sept. 1857; — 20 Jan. 1876).
de sterrekunde.
H. C. Dibbits (23 Juni 1876).
de anorganische scheikunde.
H. Wefers Bettink (15 Dec. 1877).
de artsenijbereidkunde.
W. Kapteijn (16 Febr. 1878).
de analytische meetkunde,
de beschrijvende meetkunde,
de intregaalrekening,
de theorie der functiën,
de waarschijnlijkheidsrekening.
C. E. A. Wichmann (22 Maart 1879).
de geologie,
de mineralogie,
de palaeontologie;
de kristallographie,

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. W. Opzoomer (9 Juni 1846).
de geschiedenis der wijsbegeerte,

de logica,
de metaphysica,
de zielkunde.

W. G. Brill (23 Juni 1859).
de Nederlandsche taal- en letterkunde;
het Middelnederlandsch,
het Gothisch,
de vaderlandsche geschiedenis.

H. van Herwerden (28 Oct. 1864).
de Grieksche taal- en letterkunde,
de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst.

P. de Jong (12 Febr. 1869).
de Hebreeuwsche letterkunde,
de Israëlitische oudheden.

J. A. Wijnne (29 Sept. 1873).
de algemeene geschiedenis,
de politische aardrijkskunde.

C. M. Francken (4 Nov. 1877).
de Latijnsche taal- en letterkunde,
de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst.

Hoogleeraar-titulair.

Dr. J. P. T. van der Lith (benoemd bij besl. van 24 Mei 1867 n°. 52).
de psychiatrie.

Hoogleeraren aan de Instelling tot het opleiden van Leeraren voor het Hervormde Kerkgenootschap.

E. H. Lasonder (29 Mei 1878).
T. Cannegieter (18 Nov. 1878).

LECTOREN.

Dr. P. Q. Brondgeest (benoemd bij besl. van 3 Aug. 1867 n°. 67 en 13 Oct. 1877 n°. 3).
de physiologische diagnostiek.
oefeningen in het gebruik van den keelspiegel,
de kliniek der keelziekten,
de chemische diagnostiek.

Dr. Th. Dentz (benoemd bij besl. van 28 Sept. 1877 n°. 4).
de tandheelkunde.

Dr. J. E. van der Meulen (benoemd bij besl. van 21 Oct. 1877 n°. 23).
de verbandleer,
de operatieve chirurgie.

Dr. M. Weber (benoemd bij besl. van 14 April 1880 n°. 23).
de ontleedkunde.

PRIVAATDOCENTEN

(toegelaten bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken).

Dr. J. H. Hisgen (beschikking van 4 Jan. 1873 n°. 24, afd. Onderwijs).
de Hoogduitsche taal- en letterkunde.

Dr. G. P. Wesselink (beschikking van 1 Febr. 1879 G, afd. Onderwijs).
de physische diagnostiek.

Dr. H. F. Jonkman (beschikking van 7 Oct. 1879 E, Onderwijs).
de morphologie en de systematiek der planten.

ADSISTENTEN

bij de

Anatomie . . . . Dr. C. A. Lamping (1 Jan. 1875).
Physiologie . . . . S. Birnie (1 April 1878).
Pathologie . . . . H. B. van Nes (1 Sept. 1879).

Medische kliniek	Dr. G. P. Wesselink (1 Jan. 1876).
Chirurgie	D. Gorter (1 Jan. 1878 — 31 Dec. 1879); J. A. Guldenarm (1 Jan. 1880).
Verloskunde	Dr. A. W. van Haagen (1 Jan. 1877 — 30 April 1880), C. E. Paling (1 Mei 1880).
Verloskundige polikliniek. .	Dr. F. E. Vos (1 April 1875).
Scheikunde (Leeuwenbergh)	H. G. L. van der Meulen (1 Febr. 1879).
» (de Hoogt) . .	. . . .
Natuurkunde	W. C. L. van Schaïk (1 Sept. 1878).
Natuurlijke historie. . . .	Dr. R. Horst (18 Nov. 1871).
Botanie	Dr. H. F. Jonkman (15 Febr. 1876.)

PEDELLEN.

N. Janssen.
J. N. de Kruijff.

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

Bibliotheek der Universiteit.

P. A. Tiele, *Bibliothecaris* (benoemd bij ministeriëele beschikking van 12 Maart 1879 E, afd. Onderwijs.)
D. A. Balfoort, *Custos.*
P. J. D. van Dokkum, *Amanuensis.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. W. Koster, *Directeur.*
L. van der Wurff, *Custos*, *Prosector bij de anatomische lessen.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
D. B. Kagenaar, *Amanuensis.*

Pathologisch Instituut.

Prof. S. Talma, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie

Prof. P. Harting, *Directeur.*
Dr. R. Horst, *Conservator.*
C. Mulié, *Custos.*

Physisch Laboratorium.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Directeur.*
J. J. van Dreeven, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium „Leeuwenbergh."

Prof. E. Mulder, *Directeur.*
M. J. van der Star, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium aan De Hoogt.

Prof. H. C. Dibbits, *Directeur.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. Wefers Bettink, *Directeur.*

Hortus Botanicus en Botanisch Laboratorium.

Prof. N. W. P. Rauwenhoff, *Directeur.*
G. van den Brink, *Hortulanus.*
H. A. M. de Liefde, *Amanuensis.*

Astronomisch Observatorium.

Prof. J. A. C. Oudemans, *Directeur.*
C. Verloop Cz., *Amanuensis.*

ZIEKENHUIS.

(Bij Art. 7 van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1817 is bepaald, dat het College van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen zich met de Curatoren der Hoogeschool zal hebben te concerteeren, ten einde het Ziekenhuis op de meest geschikte wijze tevens dienstbaar te maken aan het Academisch clinisch onderwijs).

Dr. M. Imans, *Geneesheer-Directeur.*
Dr. P. Q. Brondgeest, *tweede Geneesheer.*
Dr. J. E. van der Meulen, *Heelmeester.*
M. Henstĕdt, *eerste Apotheker (waarnemend).*
. . . . *tweede Apotheker.*

F. L. van Antwerpen, } *Hulpapothekers.*
P. Beekman, }
J. Krijnders, *Econoom.*

Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen.

Prof. J. P. Th. van der Lith, *Geneesheer-Directeur.*
Dr. P. Wellenbergh, } *Geneesheeren.*
Dr. A. A. Land, }

Nederlandsch Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
Prof. H. Snellen, *eerste Geneesheer.*
Dr. M. J. Bouvin, *tweede Geneesheer.*

Koninklijk-Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Hoofd-Directeur.*
Dr. M. Snellen, *Directeur der afdeeling Waarnemingen te land.*
P. F. Baron van Heerdt, *Directeur der afdeeling Zeevaart.*
W. van Hasselt, *Adsistent-Directeur derzelfde Afdeeling.*

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE RHENO-TRAIECTINA

HABENDARUM INDE A DIE XVI M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCCLXXIX USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXX

RECTORE MAGNIFICO

EDUARDO MULDER.

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

	hora
P. Harting Zoölogiam docebit:	
Zoölogiam generalem, deinde Mammalia, Reptilia, diebus lunae et martis, ...	XII.
Arthrozoa, Vermes, diebus mercurii et iovis, . . .	XII.
Histologiam, Anatomiam et Physiologiam comparatam, diebus martis et iovis, ...	II.
Exercitationibus in laboratorio zoötomico quotidie praeërit.	
C. H. D. Buys Ballot Physicam experimentalem tradet, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora XI; die veneris et saturni, ...	XII.
Capita selecta Physices (de lumine, alia) provectioribus explicabit, diebus iovis et veneris, ...	X.
Geographiam physicam et Meteorologiam, diebus martis et iovis, ...	III.
Exercitationes practicas moderabitur, die veneris et saturni, horis pomeridianis.	
C. H. C. Grinwis Calculum differentialem docebit, diebus martis, mercurii et iovis, ...	I.
Mechanicam analyticam, diebus martis et iovis, . .	XII.

	hora
Physicam mathematicam, diebus lunae, mercurii et veneris, ...	XII.
E. MULDER Chemiam organicam docebit, diebus lunae, martis et mercurii, ...	IX.
Chemiam syntheticam et Thermo-chemiam, in provectiorum discipulorum usum, diebus iovis et veneris, .	IX.
Toxicologiam, die veneris, ...	X.
Experimenta in laboratorio chemico quotidie moderabitur.	
N. G. P. RAUWENHOFF Botanicam docebit:	
Morphologiae Phanerogamarum elementa, deinde familiarum naturalium descriptionem tradet, die lunae, .	X et I.
Anatomen et Physiologiam plantarum docebit, diebus martis et mercurii, ...	X.
Anatomen et Physiologiam, in provectiorem discipulorum usum, die iovis, ...	X.
Exercitationibus microscopicis et phytographicis praeërit, diebus veneris, horis XI—XII et I—IV, et saturni,	X—XII.
Provectiorum experimenta quotidie moderabitur;	
I. A. C. OUDEMANS docebit:	
Astronomiam theoreticam elementarem, diebus lunae et mercurii, ...	X.
Astronomiam theoreticam provectioribus tradet, diebus martis et iovis, ...	X.
Theoriam motus corporum coelestium, diebus lunae et mercurii, ...	XI.
Astronomiam practicam, diebus martis et iovis, . .	XI.
Observandi exercitiis favente tempestate praeërit, diebus et horis auditoribus commodis.	
H. C. DIBBITS docebit:	
Chemiam anorganicam, diebus iovis, veneris et saturni,	IX.
Chemiam theoreticam (Thermo-chemiam, alia), die veneris,	X.
Chemiam practicam, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, ...	II—IV.
Experimentis provectiorum quotidie praeërit.	
H. WEFERS BETTINK tradet Chemiam pharmaceuticam, diebus iovis, veneris et saturni, ...	IX.
Medicamina, quae dicuntur Galenica, tractabit, die saturni, ...	X.

hora

Exercitationes medicinae candidatorum in praeparandis medicamentis, data opportunitate, moderabitur, diebus et horis maxime commodis.

G. KAPTEIJN docebit:

Stereometriam et Trigonometriam, post ferias hiemales, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, ... VIII.

Geometriam analyticam, diebus veneris et saturni, . X.

Theoriam probabilitatis, die saturni, ... IX.

Calculum integralem, diebus martis, mercurii et iovis, IX.

C. E. A. WICHMANN docebit:

Mineralogiam, diebus veneris et saturni, ... XI.

Crystallographiam, die mercurii, ... II.

Petrographiam, diebus et horis auditoribus commodis;

Exercitationibus microscopicis praeerit diebus martis et veneris . . . . II et III.

In Facultate Litterarum et Philosophiae.

C. G. OPZOOMER Logicam et Psychologiam docebit, diebus veneris et saturni, . , ... II.

Metaphysicam, die iovis, ... I.

Historiam philosophiae, die saturni, ... I.

Aestheticam, die veneris, ... I.

G. G. BRILL Grammaticen et litteras Nederlandicas docebit, diebus lunae et mercurii, ... I.

Litteras Medio-Nederlandicas, die iovis, ... IX.

Historiam patriae tradet, die martis, hora II, et veneris, IX.

Linguam Gothicam docebit, die lunae, ... IX.

Caeterae ad obtinendum doctoratum in Litteris Nederlandicis requisitae disciplinae tradentur horis postea indicandis.

H. VAN HERWERDEN Lectiones de litteris Graecis habebit, diebus lunae et martis, hora X, die mercurii, hora XI, interpretaturus Thucydidis librum II ex edit. sua apud Kemink et fil., Homeri Odyssae lib. VI et fortasse unum alterumve locum Herodoteum, et expositurus historiam litterariam quae ad hos scriptores pertinet;

	hora
Antiquitates Graecas tradet, diebus lunae et martis, .	XI.
Provectiores discipulos, etiam eos, qui nondum gradum Candidati assecuti sunt, docebit artem criticam, emendandis scriptis Lucianeis, die mercurii, . . .	XII.
Candidatorum studia Graeca moderabitur domi suae, die iovis horis vespertinis, ...	VI—VIII.
P. DE JONG litteras Hebraicas docebit, diebus lunae et martis, hora XI, mercurii, ...	X.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus lunae, martis et mercurii, ...	IX.
J. A. WIJNNE historiam antiquam enarrabit, die mercurii, hora IX, die iovis, hora X, die veneris, ...	IX.
Historiam recentiorem et Geographiam politicam exponet, die mercurii, hora X, die iovis, hora XI, die veneris,	X.
Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet, die lunae, hora II, die martis, ...	I.
C. M. FRANCKEN Horatii Epistolas, Taciti Annalium librum II interpretabitur, diebus martis, iovis, veneris, . .	XII.
Catulli carmina aliquot et Lucretii partes selectas tractabit, usque ad Kal. Mart., diebus martis et mercurii, hora II, die saturni, ...	XII.
Litterarum Latinarum historiam exponet, post Kal., Mart., diebus et horis iisdem;	
Antiquitates Romanas tradet die lunae, hora XII, diebus veneris et saturni, ...	XI.
Latine scribendi disserendique et interpretandi exercitationes moderabitur, die veneris, horis vespertinis, .	VI—VIII

In Facultate Medica.

G. I. LONCQ Pharmacognosin et naturalem medicaminum historiam docebit, prioris semestris diebus lunae, mercurii et veneris, ...	IX.
Pharmacodynamicam sive doctrinam de viribus medicaminum eorumque usum exponet, altero semestri, diebus lunae, mercurii et veneris, ...	X.

hora

Pathologiam et Therapiam specialem tradet, diebus martis et iovis, ... X.

Exercitationes clinicas in arte medica moderabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, ... XI—I.

Policlinico denique medico praeërit, alternis diebus.

F. C. Donders Physiologiam docebit, die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris, ... X.

Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur, diebus martis et iovis, ... II—IV.

Ophthalmologiae capita selecta tradet, diebus mercurii et veneris, ... III.

L. C. van Goudoever Theoriam artis chirurgicae docebit, diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina;

Exercitationes clinicas et policlinicas in arte chirurgica moderabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horis IX—XI, die saturni, ... VIII—X.

Operationes chirurgicas in vivo vel ipse instituet vel instituendas curabit, die iovis, ... VIII.

G. Koster Anatomen, tum systematicam, tum topographicam, docebit, die lunae, hora I, die martis, hora XI, die mercurii, hora X, diebus iovis et veneris, . . XI.

Evolutionem partium in embryone, post ferias paschales, exponet, iisdem diebus et horis;

Exercitationes anatomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabitur.

T. Halbertsma Artem obstetriciam docebit, diebus lunae et iovis, ... I.

Doctrinam Operationum tradet et Operationibus Obstetriciis praeërit, die veneris, ... I.

Policlinico gynaecologico praeërit et exercitationes clinicas in gynaecologia moderabitur, die martis, . . XII—II.

Operationes gynaecologicas in vivis instituet, qualibet oblata occasione.

Th. G. Engelmann Biologiam generalem et comparatam docebit, die lunae, hora II, die mercurii, ... I.

Histologiam, diebus martis et iovis, ... I.

Toxicologiam medicam experimentalem, die saturni, . X—XII.

hora

Exercitationes microscopicas moderabitur, diebus martis et iovis, ... II—IV.

F. C. Donders et Th. G. Engelmann experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeërunt.

S. Talma Clinicen propaedeuticam docebit, diebus lunae et martis, hora IX; usque ad Kal. Mart., die lunae, etiam . . . . X.

Pathologiam generalem, die lunae, hora XI, die veneris, II—IV.

Anatomen pathologicam, diebus iovis et veneris, . . IX.

Sectiones cadaverum aliasque exercitationes pathologico-anatomicas practicas moderabitur, die lunae, hora II, die saturni, ... I.

Indagationibus pathologicis quotidie praeërit.

G. van Overbeek de Meijer Hygieinen et Politiam medicam docebit, diebus martis et saturni, hora II dimidiata;

Medicinam forensem, diebus lunae et iovis, hora II dimidiata.

H. Snellen Ophthalmiatricam docebit, die mercurii, hora II, die saturni, ... X—XII.

Ophthalmoscopiam tradet, usque ad Kal. Mart., die mercurii, hora I, die saturni, ... IX.

Operationes ophthalmiatricas instituet, diebus martis et veneris, ... XI.

Policlinicum ophthalmiatricum in nosocomio morbis oculorum curandis destinato quotidie, horis X—XII, medicinae candidatis patebit.

P. Q. Brondgeest, Medicinae Lector, Artis diagnosticae propaedeutica docebit, altero semestri, diebus lunae et mercurii, ... IX.

Zoöchemiam, diebus martis et saturni, ... IX.

Chemiam diagnosticam, die martis, hora III dimidiata;

Laryngoscopii usum, altero semestri, die veneris, hora I dimidiata;

Exercitatione policlinicas in morbis laryngis moderabitur, die lunae, hora III, die iovis, ab hora XI ad I dimidiatam.

	hora
TH. DENTZ, Medicinae Lector, morbos dentium eorumque curationem exponet, die lunae, ab hora XI ad I dimidiatam, altero semestri etiam die veneris, . . .	X.
J. E. VAN DER MEULEN, Medicinae Lector, Operationes chirurgicas in cadavere instituet, Akiurgiam i. e. indicationes et methodos operationum atque instrumentorum usum docebit, deligandi denique exercitia moderabitur, diebus martis et iovis, ...	II—IV.

In Facultate Theologica.

I. I. DOEDES Historiam doctrinae de Deo tractabit, usque ad Kalendas Martias, diebus lunae et martis, . .	II.
Historiam Religionum, inde a Kalendis Martiis die martis, ...	II.
Exegesin librorum Novi Foederis, diebus lunae, martis et mercurii, ...	I.
I. I. VAN OOSTERZEE Philosophiam Religionis tradet, diebus martis et mercurii, . . , ...	X.
Historiam Dogmatum Religionis Christianae die iovis, .	X.
Historiam librorum Novi Foederis, diebus martis et mercurii, ...	XI.
N. BEETS Historiam Ecclesiae Christianae tractabit, diebus martis et mercurii, ...	IX.
Ethicen, diebus iovis et veneris, ...	IX.
I. I. P. VALETON JR. Historiam religionis Israëliticae tractabit, die lunae, ...	X.
Historiam librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ...	II.
Exegesin librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris,	I.

Publice disputandi exercitiis praeësse parati sunt Theologiae Professores.

In Facultate Iuridica.

B. I. L. DE GEER Institutiones Iustiniani interpretabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, . .	IX.

hora

Iuris Digestorum selecta capita exponet, die martis hora XI, die veneris, ... XI et XII.

Historiam iuris Romani tradet, diebus lunae et mercurii, hora XI, die iovis, ... X.

I. A. FRUIN Ius civile Nederlandicum docebit, diebus lunae, mercurii, iovis et veneris, ... IX.

Ius mercatorium et maritimum tradet, diebus mercurii, iovis et veneris, ... X.

H. I. HAMAKER Encyclopaediam et Methodologiam Iuris tradet, diebus lunae et martis, ... X.

Methodum procedendi in causis civilibus exponet, diebus lunae et mercurii, hora XI, die martis, ... X.

Ius inter gentes privatum docebit, die mercurii, hora I, die iovis, ... II.

I. D'AULNIS DE BOUROUILL Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet, die lunae, hora II, die martis, XII.

Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit, die mercurii, ... XII.

Statistices methodum exponet, die lunae, hora XII, die martis, ... XI.

Historiam Europae politicam enarrabit, die mercurii, hora II, die iovis, ... I.

M. S. POLS Ius Criminale et Methodum procedendi in causis criminalibus docebit, diebus et horis postea indicandis.

I. DE LOUTER Philosophiam iuris, Ius publicum et administrativum et Ius Gentium tradet, diebus et horis post ferias indicandis, ... IX.

Cathedra iuris patrii antiqui vacat.

Publice disputandi exercitiis praeësse parati sunt Iuris Professores.

E. H. LASONDER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,

Theologiam Biblicam tractabit, die veneris, hora X et die saturni, ... IX.

	hora
Theologiam Practicam tractabit, die veneris, hora XI, eandemque, coniunctim cum Exercitationibus Homileticis, die saturni, ...	X.
Historiam Missionis Christianae enarrabit die martis,	VIII.
T. CANNEGIETER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,	
de Theologia Dogmatica disseret, die mercurii, hora II, et die iovis, ...	XI.
Historiam Ecclesiae Reformatae Nederlandicae eiusque dogmatum enarrabit die iovis, ...	VIII.
Iuris ecclesiastici Reformati Nederlandici principia exponet, die veneris, ...	VIII.

I. H. HISGEN, Phil. theor. Mag., Litt. hum. Doctor, Litteras Germanicas in Universitate Rheno-Traiectina interpretandi venia impetrata, selecta quaedam praecipuorum scriptorum opera explicabit et Litterarum Germanicarum historiam, inprimis inde a saeculo XVIII, exponet, diebus et horis postea indicandis.

G. P. WESSELINK, Medicinae Doctor, Artem diagnosticam physicam in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, Percussionem, Auscultationem aliasque, quae morborum diagnosin spectant, methodos physicas exponet atque discentium exercitia moderabitur, diebus et horis postea indicandis.

Bibliotheca Universitatis diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XI ad IV, feriarum autem tempore iisdem diebus, ab hora I ad III, unicuique patebit.

Musea et Hortus Botanicus quotidie patebunt.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET STUDIEJAAR **1879—1880**,

UITGEBRACHT

den 21sten September 1880

DOOR

D^R^. E. MULDER,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

DR. P. DE JONG.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET STUDIEJAAR **1879—1880,**

UITGEBRACHT

den 21sten September 1880

DOOR

D^R^. E. MULDER,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

DR. P. DE JONG.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Lectoren, Doctoren en Studenten!

Is het goed te rusten na verrichten arbeid, wenschelijk is het te arbeiden na genoten rust. Versterkt met nieuwe krachten, zullen we wederom de moeielijke taak, ons ter vervulling opgedragen, aanvaarden, zoodra de valvae van Minerva's Tempel worden ontsloten, teneinde te voldoen aan den onleschbaren dorst naar wetenschap. Alvorens evenwel aan het vurig verlangen van zoovelen kan worden gevolg gegeven, die met ongeduld dit oogenblik verbeiden, moet eerst de Wet worden geëerbiedigd, welke terecht den aftredenden Rector Magnificus voorschrijft, om in het openbaar een Verslag te geven van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar, en dan tevens die waardigheid over te dragen aan zijn opvolger. Ook al gebood de Wet zulks niet, de Senaten zouden zich zeker bewust zijn van de noodzakelijkheid er van. Een Universiteit toch heeft hare gebreken en is daarenboven onderhevig aan voortdurende verandering; en hoe ligt zou het eene deel zich ontwikkelen ten koste van het andere, en zouden ziekelijke toestanden in het leven worden geroepen, indien niet van tijd tot tijd een onderzoek werd ingesteld, met het doel, om, met waardeering van het goede haar eigen, toch te trachten, bestaande kwalen op te sporen en aan te wijzen.

Zoo begreep het zonder twijfel de Wetgever, toen hij bepaalde, dat telken male, als de aarde een nieuwe wenteling om de zon had volbracht, sints de inwerkingtreding der Wet op het Hooger Onderwijs, de Rectoren de fata hunner Universiteit den Volke zouden verkondigen. Ik volvoer deze laatste rectorale werkzaamheid, mij opgedragen, met genoegen, al ben ik mij bewust van de bezwaren, daaraan onvermijdelijk verbonden. Voor dat ik mij evenwel van dezen plicht ga kwijten, mag ik U hartelijk welkom heeten op deze plaats. Na vele maanden van ingespannen arbeid scheidden ons eenige weken van rust; maar thans hebben wij het voorrecht elkander, meerendeels in gezondheid, weder te zien, allen bezield met een en dezelfde hoofdgedachte en wel die aan de Universiteit, welke ons lief en dierbaar is en waaraan we zoo gaarne onze krachten wijden. Met reden zal men verlangen een zooveel mogelijk kort en zaakrijk overzicht en inzicht van hetgeen der Universiteit in het afgeloopen jaar is wedervaren. Waarmede zal ik aanvangen? Met wat anders zou ik bovenal behoefte gevoelen de fata inteleiden, dan met datgene, wat ons pleegt te vervullen als we een goed vriend ontmoeten, wien eenig leed is overkomen. En in ons midden zijn er tot mijn leedwezen, die moesten ondervinden, als ieder op zijn beurt moet doen, dat het leven bij veel goeds ook veel droevigs oplevert, en met de lichtzijde van ons bestaan ook een schaduwzijde is verbonden, waartoe wel in de eerste plaats behoort dat banden van hoogere orde, die ons als met dit leven vereenigen, indien zij worden geslaakt, de teederste snaren in ons gemoed kunnen doen trillen. Dat hebt Gij op nieuw ondervonden, waarde Beets, van Herwerden, Halbertsma, Franken en Baert! die van Uwe zijde zaagt heengaan bloedverwanten, welke U dierbaar zijn. In groote mate was dit Uw deel, geachte de Louter! Nauwelijks gevestigd in deze Academiestad, te midden van velerlei bezigheden, aan Uw nieuwen werkkring verbonden, die geheel Uw hoofd en hart behoefden, werd, na weken van angst en

zorg, van U een offer geëischt. Toch hebben Uwe krachten U niet begeven, maar hebt Ge ze weten te verzamelen en Uwe werkzaamheden verricht, als ware Uw gemoed niet vervuld met gedachten van een andere natuur. Hoe innig leed deed het Uwen vrienden, toen een tweede zware beproeving U trof. Moge de noodige sterkte U worden geschonken, om dit alles te kunnen dragen!

Heeft de dood in het afgeloopen jaar de Hoogleeraren, aan deze Universiteit werkzaam, gespaard, Hij strekte zijne hand uit naar twee onzer vroegere ambtgenooten, erkende Priesters der wetenschap.

In Gerardus Johannes Mulder verloor Nederland een ijverig beoefenaar der Scheikunde. Deze geleerde verwierf in 1825 den doctoralen titel aan onze Hoogeschool, werd in 1840 aan haar verbonden en was sints 1868 Emeritus-Hoogleeraar. Zijne werkzaamheden in de Maatschappij strekten zich uit over een periode van niet minder dan 55 jaren, waarin door hem een arbeids-vermogen werd ontwikkeld, dat zeldzaam mag worden genoemd.

Het zou voorzeker belangrijk kunnen wezen, van dit energierijke leven een overzicht te geven. Meer bevoegden mogen dit evenwel doen, en niet onwaarschijnlijk zullen leerlingen een beeld van hun leermeester trachten te schetsen in zijn werken en streven.

Met G. J. Mulder zag de Utrechtsche Academie haren tweeden Hoogleeraar van dit geslacht ten grave dalen. Velen Uwer zullen zich nog wel levendig herinneren den beminnelijken J. A. Mulder, van nature rijk begaafd, maar wiens levensdraad, helaas! zoo vroeg moest worden afgesneden.

Het Hooger Onderwijs trof een tweede niet minder gevoelige slag in den dood van onzen algemeen geachten George Willem Vreede. Op de meest welsprekende wijze vertoonde zich de bijzondere gehechtheid aan dezen uitstekenden man bij de laatste hulde, gebracht aan zijn stoffelijk overschot, toen ambtgenoot en vriend, oud-leerling en leerling,

als om strijd, zijn zeldzame deugden in gevoelvolle taal trachtten te schetsen. Utrecht had dan ook het voorrecht genoten, Vreede ongeveer 40 jaren te mogen bezitten en hem daarvan 38 jaren te zien optreden als Hoogleeraar. Het behoeft wel niet te worden gezegd, dat het zelfs voor bevoegden onmogelijk is, iemand als Vreede in weinige trekken terugtegeven; daartoe was zijn aanleg te rijk, zijn kennis te omvangrijk, zijn wetenschap te groot. Maar meer dan de geschiedkundige en rechtsgeleerde, staat ons Vreede voor den geest als mensch. Welk een zeldzame opgewektheid bij onzen vooral in de laatste jaren zoo zwaar beproefden vriend! Vervuld als met jeugdige geestdrift, was hij tot het einde van zijn leven gewoon, zijn plichten te volbrengen, en allen, die hem naderden, te stemmen tot wat edels en goeds. Geen wonder, want hem bezielde een heilig vuur, dat van geen blusschen weet, en eenmaal geboren, niet voor vernietiging vatbaar is.

De Universiteit had in het afgeloopen jaar tevens te betreuren het verlies door den dood van Gerhard Karel Nicolaas Giese, Frederik Adriaan Schnell, beiden Studenten in de Rechtsgeleerdheid; en van Willem Frederik Adriaan Roosenburg, Student in de Geneeskunde.

Heeft onze Academie haar aandeel gehad in leed: zij kan ook wijzen op gunstige feiten en verschijnselen. Daartoe mag gerekend worden het voorrecht, dat te beurt viel aan Neêrland's Koning en Koningin, derhalve ook aan Nederland, hetwelk onafscheidbaar verbonden is met het veelgeliefde Huis van Oranje.

Een nieuwe telg in ons Koninklijk Huis is een parel te meer aan de Kroon, en toegerust met de deugden der Vorstelijke Voorvaderen, een onschatbaar *juweel*, in welks glans Neêrland's Volk zich zoo gaarne zal verheugen.

Ook de Universiteit als zoodanig heeft redenen tot dankbaarheid. Zoo heeft zij veel behouden van wat zij met recht meende te kunnen verliezen. Hoe gaarne gedenken wij in

de eerste plaats iemand, die in ons midden een eereplaats bekleedt, den hooggeachten Mr. Baron Roëll, die na een veeljarigen vruchtrijken arbeid in zijn gewichtige betrekking van Commissaris des Konings in Noord-Holland, gemeend heeft, in het belang van het hem zoo dierbaar Vaderland, zijn taak te moeten doen toevertrouwen aan jongere krachten. De vrees, die zich van sommigen meester maakte, dat wellicht het Curatorium een zijner edelste organen zou verliezen, heeft zich tot ons aller voldoening niet verwezenlijkt. Ik ben verzekerd, de tolk te wezen van de voldoening mijner ambtgenooten, wanneer door mij de wensch wordt uitgesproken, dat de Universiteit zich nog vele jaren zal mogen verheugen in het bezit van onzen Roëll, dien wij zoo noode zouden missen, overtuigd als wij zijn, dat de zorgen voor de Universiteit door hem en de andere Leden van dit achtbare College bij voortduring met warmte worden behartigd.

Van een meer ernstigen aard scheen volgens enkelen de kans, om een onzer ambtgenooten te verliezen, met name Engelmann, wien een leerstoel in de Physiologie te Freijburg werd aangeboden. Mag deze benoeming eenigermate beschouwd worden als een teeken van waardeering: het was zijn vrienden aangenaam, te mogen vernemen, dat na weging en overweging — naar wij vertrouwen op een gevoelige balans — de schaal is overgeslagen naar Nederland, zijn tweede Vaderland.

Een onderscheiding van een anderen aard viel te beurt aan den Hoogleeraar Donders, die een ordeteeken ontving, waarmede wij allen hem geluk wenschen.

Groot was de deelneming in de eer, U geachte Brill! door Z. M. onzen Koning bewezen, die een zwak bewijs van waardeering wenschte te geven — zonder dat daartoe een dringende aanleiding bestond — aan den man, van wien allen het eens zijn, dat hij behoort tot die uitgelezen schaar van hen, welke steeds een goed doel beoogen met goede middelen

en daarom ware achting genieten. — Denken wij slechts aan onzen van Rees en Vreede. En zal het »virtus nobilitat", op Uwe borst gehecht, U in waarde niet doen rijzen, toch was de onderscheiding, U ten deel gevallen, aan Uw ambtgenooten hoogst aangenaam.

Een onderscheidings-teeken, ingesteld door de Keizerin van Rusland, in vele opzichten zeer merkwaardig, werd geschonken aan onzen even hooggeachten als gevierden ambtgenoot van Oosterzee.

Het geslacht »onderscheiding" bevat een menigte species, variteiten en sub-variteiten; en het zou zeker niet onbelangrijk wezen, daarvan een overzicht te geven. Dit ligt evenwel geheel buiten mijn bestek; toch doet het ons goed, behalve op de genoemden, U ook nog te mogen wijzen op een andere soort van onderscheiding en wel van hoogen rang. [1]) Het voorrecht namelijk, dat U te beurt valt, geachte ambtgenoot Loncq! van niet minder dan 40 rectorale jaren te hebben beleefd aan onze Hoogeschool en 23 Sept. Uw 40-jarig Hoogleeraarschap te gedenken, brengen wij tevens terug tot de categorie van onderscheidingen. Inderdaad, hoe weinigen is het gegeven, gedurende zulk een tijdruimte achtereenvolgens hun krachten te mogen wijden aan den dienst van den Staat, en dat wel in eenzelfden werkkring van zooveel gewicht. Vermochten wij niet de meest tastbare bewijzen aantetoonen voor hetgeen wij genoodzaakt zijn te erkennen als een feit: het zou voor ons een theorie, ja een hypothese — wat meer is, een hoogst gewaagde hypothese zijn — om in U, op wiens krachten menig jongeling naijverig zou kunnen wezen, den drager te zien van een 40-jarig Hoogleeraarschap, voorafgegaan door een 5-jarig Lectoraat. Gedurende ongeveer een

[1]) Het volgende was toegedacht aan den Hoogleeraar Loncq die evenwel door een ligte ongesteldheid verhinderd was, de plechtigheid bij te wonen.

halve eeuw werd derhalve door U onderwijs gegeven, Hooger Onderwijs.

Zeg het ons, geachte Jubilaris! wij zullen er steeds een diep geheim van maken, zeg het ons, is door U het middel op nieuw ontdekt, waarvan geschreven staat: »Conservat sanitatem et ex sene facit juvenem?" De Wet op het Hooger Onderwijs had voorzeker niet gerekend op Hoogleeraren als U, en toch, weldra zal zij haar Art. 58 op U moeten toepassen. Men zou geneigd zijn te vragen, waarom in Nederland een uitzondering gemaakt en het prijzenswaardige voorbeeld van andere Landen niet nagevolgd? Zijn een Chevreul, een Dumas, een Wöhler en zoovele andere mannen van wetenschap, die reeds lang hun zeventigsten verjaardag hebben ververgeten — zoo bereikte Chevreul den ouderdom van 95 jaar — niet als met jeugdige krachten werkzaam, en roepen zij niet al wat jong is op tot den arbeid? Neemt een wetenschappelijk man niet dikwerf toe in waarde, naarmate hij stijgt in leeftijd? En behoort Nederland niet tot die gelukkige Landen, welke den ouderdom eeren en achten, wel te verstaan, wanneer hij wordt bekroond door een hooger streven? Maar loopen wij niet vooruit; de dag, waarop de Wetgever zich zonder voorbeeld zal hebben te schamen over Art. 58, is nog niet aangebroken. Het is geenszins het getal 70, maar dat van 40, hetwelk de gedachten van Uwe ambtgenooten en van allen, die U dierbaar zijn, vervult. Ontvang dan van hem, die daartoe nog het privilegium bezit, de warmste gelukwenschen op dezen zoo heuchelijken dag. — Gezondheid is de grootste schat, gezondheid zij U gegeven; en het goede, thans Uw deel, blijve Uw levenszon uitmaken, die nog vele jaren moge schijnen, niet door wolken, maar een helderen dampkring! —

Onze Universiteit was, hoe rustig ook alles voor veler oog verliep, rijk aan belangrijke gebeurtenissen. Is een Universiteit eenigermate te vergelijken met een levend organisme, dat onderhouden wordt door een voortdurende stofwisseling; uit-

voerbaar is het wel niet, een beschrijving te geven van al processen, die in haar plaats grepen. Slechts hier en da kan een greep worden gedaan en in ruwe trekken eenig den beeld worden gegeven van haar veelzijdig stoffelijk en geesteli bestaan gedurende den laatsten jaarkring.

Onder de processen, die zich als van zelven op den voo grond stellen, neemt een eerste plaats in: het optreden va nieuwbenoemde Hoogleeraren, te allen tijde beschouwd a een zaak van het grootste gewicht. En zoo was het wederoı dit jaar, toen twee Hoogleeraren — reeds benoemd onder h rectoraat van mijn' ambts-voorganger — het spreekgestoelt beklommen met het hoofddoel, een beeld te ontwerpen va de vakken, hun toevertrouwd, en belangstellenden te doe kennen de wijze, waarop zij voornemens zijn, te trachten aan hun roeping te beantwoorden.

Mr. Meinardus Siderius Pols, benoemd tot Hoogleeraa in het Strafrecht en de Strafvordering, aanvaardde zijn amb den 26sten September met een rede over: »Het bestaan, d ontwikkeling en de tegenwoordige toestand van het Nede landsch Strafrecht" Behoef ik het te zeggen, dat deze rede uitgesproken door *iemand*, die een bijzondere theoretische e praktische studie heeft gemaakt van het strafrecht, met be langstelling werd gevolgd?

Mr. Jan de Louter, benoemd tot Hoogleeraar in de Wijs begeerte van het Recht, het Staatsrecht, het Volkenrecht e het Administratieve Recht, hield den 18den October een red over: »Het verband der Staats-Wetenschappen," die in hoog mate de aandacht gaande maakte der talrijke toehoorders.

De ambtgenooten Pols en de Louter hebben de eer - om dit even in herinnering te brengen — de taak te ve vullen, die vroeger alleen werd waargenomen door onze onvergetelijken Vreede. Dat door beiden aan hun hoogge schatten voorganger een warme hulde werd gebracht, z overbodig zijn medetedeelen. Op mij rust nog de aangenam taak, U geachte Pols en de Louter! de noodige krachte

en opgewektheid toetewenschen, bij Uw optreden als Hoogleeraren aan deze Universiteit, voor den gewichtigen werkkring, die reeds door U werd aangevangen. Wij weten het, Gij zult medewerken, om meer en meer in ons midden te bevestigen den geest van onafhankelijkheid, waarin vooral mannen als Vreede ons voorgingen, en trachten, hun deugden te doen voortleven.

Het doceerend personeel werd niet alleen versterkt in de Faculteit der Rechts-Wetenschap, maar ook in die der Geneeskundige, en wel door de benoeming van Dr. Max Weber, gewezen Assistent bij de Ontleedkunde aan de Gemeente-Universiteit van Amsterdam, tot Lector aan deze Universiteit in gemeld vak van wetenschap. Kwijten wij ons van de taak, om den nieuw benoemde voldoening toetewenschen in de waarneming van den moeielijken werkkring, dien hij geroepen is, weldra te aanvaarden: het vervult ons met leedgevoel, dat de komst van den Heer Weber in verband is te brengen met den gezondheids-toestand van den Hoogleeraar Koster Moge deze beproefde ambtgenoot terug erlangen, wat hij in den dienst der wetenschap verloor, en gunstige invloeden hem weder versterken, teneinde hem in staat te stellen als weleer, bij voortduring vele krachten te wijden aan den arbeid, dien hij liefheeft.

De Faculteit der Wis- en Natuurkunde nam in doceerend vermogen toe, in zooverre als Dr. H. F. Jonkman, Assistent aan het Botanisch Laboratorium, werd toegelaten als Privaat-docent, waardoor de band, die hem vereenigt met de Alma Mater, een weinig meer is toegehaald. Dr. Jonkman opende in Januari een cursus over de Systematiek der Phanerogamen met een openingsles in het Botanisch Laboratorium, waarin hij tot onderwerp had gekozen de beantwoording der vraag: »Welken ontwikkelingsgang heeft de Systematiek der planten in den loop der tijden gevolgd, en welke zijn voor haar de gewichtigste momenten geweest?"

Zooals bekend, is het vooral op dit gedeelte der Botanie,

dat onze beroemde Miquel zijn onverwelkbare lauwere behaalde. En zonder twijfel zal de Heer Jonkman zich zij grooten Meester ten voorbeeld stellen, door menige belang rijke bijdrage te leveren tot de kennis van dat schoone ge deelte dier overschoone wetenschap, welke gedurende vel eeuwen de *eerste* mannen onder hare beoefenaars mocht teller

Is het te wenschen, dat er in Nederland veel zal worde geofferd aan de Systematiek der plant, en aan de morphologi in 't algemeen: niet minder krachten mogen gewijd worde aan de scheikundig-physiologische studie der plant, korte uitgedrukt: de scheikunde der plant, waarvan ten slotte a het andere een uitvloeisel is. Dit geldt niet alleen van de physiologie der plant, maar ook van dier en mensch. De physiologische Laboratoria hebben door de aanstelling van scheikundige Assistenten het vooruitzicht geopend, dat de physiologische scheikunde van mensch en dier aan de Universiteiten tot meer ontwikkeling zal komen.

De mogelijkheid is thans ook daar, dat de physiologisch-synthetisch scheikundige richting, in Nederland nauwelijks bij *naam* bekend — in het Buitenland evenwel in vollen bloei — zal wortel schieten en hare takken doen reiken tot de inrich tingen van meer zuiver scheikundigen aard, zoodat eei hechtere band allen vereenigt, dan thans het geval is. Alleei dán zal de aanstaande Geneeskundige meer en meer de vrucht ten plukken van de Scheikunde, die met de Natuurkunde e Wiskunde de basis vormt, waarop hij geheel zijn leven moe bouwen. Inderdaad, wat is een Geneeskundige zonder c noodige kennis aangaande deze wetenschappen?

Men bedenke toch, dat het dierlijk organisme en dus oc dat van den mensch, niets anders is dan een zeer sameng steld Laboratorium; en dat de processen, die men beoefe in reageerbuizen, kolven en retorten, calorimeters en zo meer, in den grond dezelfde zijn als die, voorkomende i den Geneeskundige en zijne patienten.

Is toepassing van Natuurkunde en Scheikunde op physiolo

gisch gebied hoog aanteschrijven: de schoonste aller toepassingen eener zuivere wetenschap is zonder twijfel die *op* een zuivere wetenschap, en daartoe behoort vooral te worden genoemd de wederkeerige toepassing van Natuurkunde en Scheikunde. Ook dit gedeelte der Natuurwetenschap wordt in Nederland veel te weinig beoefend. Assistenten, Privaatdocenten en Lectoren zouden, in vereeniging met Hoogleeraren, niet weinig kunnen bijdragen tot een meer harmonische ontwikkeling der verschillende deelen van dit groote gebouw. Maar vele krachten zijn noodig, want praktische arbeid vereischt een groote hoeveelheid tijd, zal hij eenige noemenswaardige uitkomsten opleveren. Men geve daarom aan Laboratoria vele en zooveel mogelijk blijvende krachten, en zorge er in de eerste plaats voor, dat de inrichtingen van Middelbaar Onderwijs de Rijks-Universiteiten niet berooven van jeugdige, ware beoefenaars der wetenschap. Vraag het aan iederen planten-physioloog, aan iederen hortulanus, of, indien te veel jeugdige sappen, aan welken boom ook, worden ontnomen, dit geen invloed uitoefent niet alleen op den bloei der plant, maar niet minder op hare vrucht? Wat sommigen mogen beweren: Assistenten en Privaat-docenten moeten *zoolang* verbonden blijven aan onze Laboratoria, dat zij daarmede één zijn geworden — als van een eeuwenoud gebouw de steen met den mortel — en zelfs de Scheikunde niet in staat zou wezen hen te scheiden.

Van de Docenten, die in verschillende isomeriën van Hoogleeraar, Lector, Privaat-docent en Assistent achtereenvolgens optraden, zijn wij genaderd tot de Studenten, op wier belangen een aanzienlijk deel van ons streven is gericht. Bepaalt een grooter of kleiner aantal Studenten, binnen zekere grenzen, in geenen deele den bloei eener Universiteit: toch bestaat nog zoozeer de gewoonte, betrekkelijk veel waarde toe te kennen aan het quantum, dat ook in dit Verslag een korte statistieke opgave niet mag ontbreken.

Onder mijn rectoraat dan werden voor de eerste maal in

het Album ingeschreven 136 Studenten (en voor de elfde maal *een* student). In dit opzicht heeft dus de Universiteit gegronde redenen tot tevredenheid. Verschillende oorzaken schijnen te hebben samengewerkt tot dit hoogere cijfer in vergelijking met de laatste jaren. In het geheel werden ingeschreven 403 Studenten. Het getal der promotiën bedroeg 40, waarvan 2 openbare en 38 private promotiën.

In het afgeloopen jaar liet de goede geest der Studenten niet te wenschen over, en de 19e Maart, — de dag, waarop de geboorte der Hoogeschool luisterrijk werd herdacht — legde door de hulde, bewezen aan Rector, Secretaris en nieuw benoemde Hoogleeraren, op nieuw getuigenis af van den band, dien Hoogleeraren en Studenten vereenigt. De belangen van het onderwijs kunnen wel niet anders, dan daardoor worden bevorderd; wat meer is: zij zijn er afhankelijk van, en de grenzen tusschen Docent en Student komen als te vervallen, indien het algemeene streven een geest ademt, eener Universiteit waardig.

Is reeds het »jurare in verba magistri" voor goed teruggebracht tot de geschiedenis, dán is er zelfs geen sprake van een »magister" in eigenlijken zin, want de wetenschap wordt beoefend uit zuivere liefde tot haar, als een onuitputtelijke bron tot veel schoons en goeds; een Wet op Hooger Onderwijs is dan geheel overbodig, en aan examens behoeft dus niet te worden gedacht. Het verzamelen van wetenschappelijke kennis als middel, om eenigermate den weg te vinden, die zou kunnen leiden tot het heiligdom — namelijk tot de wetenschap der methode — is dan geen last, maar een lust, en meer dan dit, een hartstocht, waarvan het evenwel geraden is, niet te veel de slaaf te wezen, want vergeten wij het niet: »de waarheid moet ons vrij maken." Terecht worden geen middelen aangewend, teneinde een ziekelijke ontwikkeling in dien zin te voorkomen; integendeel er schijnt schier geen grens gesteld aan het bijeenbrengen van allerlei hulpbronnen, die kunnen medewerken, om tot het doel te

leiden. Van algemeen belang is en zal steeds blijven een goed doorvoede Bibliotheek. Maar welke beteekenis heeft deze, indien daaraan niet verbonden zijn catalogi, die aan billijke eischen voldoen? Daarvan doordrongen, bestaat zelfs aan deze Akademie het prijzenswaardig streven, om één volledigen alphabetischen catalogus te vervaardigen. Doelmatig ingerichte catalogi voor de Rijks-Universiteiten zouden in staat zijn, van haar als 't ware één geheel te maken, en vele werken zouden dan de eer niet behoeven te hebben, van driemaal vertegenwoordigd te zijn. Dit zou dan aanleiding geven tot besparing van uitgaven en ruimte, die aan deze inrichtingen ten goede kunnen komen. Maar wat zeg ik? Dat was immers in volkomen strijd met den bestaanden geest, die allen afkeer schijnt te hebben van centralisatie, en zich meer aangetrokken schijnt te gevoelen tot decentralisatie; en in de meening, een geschikte verdeeling van arbeid voortestaan, in waarheid vele nuttige krachten verstrooit.

De Bibliotheek werd ook dit jaar vermeerderd met een groot aantal boekwerken, waartoe medewerkte het huwelijk van den oudsten zoon des Rajah's Lourindro Mahun Tagore, die daarin aanleiding vond, om onze Universiteit te gedenken.

Tot mijn bevreemding heb ik niets vernomen van een afschaffen van boeken, en toch voor een goede stofwisseling in een lichaam is een zekere verhouding noodig tusschen ontvangst en verlies. Reeds werd dan ook vroeger de wensch uitgesproken, dat er op nieuw een uitbreiding van localiteit mocht plaats hebben.

Van niet minder belang dan een doeltreffende Bibliotheek, zijn voor het onderwijs goed ingerichte Collegezalen. Hier vooral moet voldaan zijn aan de eischen der hygiëne, betreffende de temperatuur der in te ademen lucht, samenstelling dezer laatste enz. Het kan mij niet vergund wezen, in nadere bijzonderheden te treden; maar daaromtrent zijn alle Docenten en Studenten het eens, dat een frissche, ruime gehoorzaal meer aanleiding geeft, de wetenschap met volle

teugen te genieten, dan een, die lijdende is door gebrek aan licht, lucht, warmte en ruimte, of deze grootheden niet bevat in de gewenschte verhouding. Door de onvermoeide zorg van Curatoren kan de Universiteit wijzen op vele voortreffelijke College-zalen, maar voor het grootste gedeelte behooren deze tot Laboratoria, welke laatste noodwendig van Staatswege van het noodige worden voorzien. Er schijnt echter groote kans te bestaan, dat ook voor niet-Hoogleeraar-directeuren, — voor zooverre deze tot nog toe verstoken zijn van goede Rijksgehoorzalen, — deze leemte zal worden aangevuld. Niemand verwachte echter, dat zij in 't klein zullen zijn, wat dit Auditorium in 't groot is, en om verschillende redenen zou dit ook niet wenschelijk wezen. De kunst bloeie, maar niet *overal* aan de Universiteit verlustige zich het oog op een wijze, als het geval is in deze herboren indrukwekkende Kapittelzaal, thans voltooid. Richt Uw oog, waarheen Ge wilt, en ik vraag U, is hier geen zeldzame overeenstemming tusschen de verschillende deelen? En indien er op dit oogenblik iets mocht ontbreken aan de harmonie, zijt er verzekerd van, dat wij dit aan ons zelven hebben te wijten.

De belangen van het onderwijs vorderen, dat ieder jaar in het Verslag der lotgevallen in 't kort gewag wordt gemaakt van de inrichtingen die er zijn, en tevens van de inrichtingen die er niet zijn, maar wier geboorte wenschelijk zou wezen. Laboratoria, Sterrewacht, Musea van Natuurwetenschappen, Verzamelingen van corpora chemica en zoo meer, ook zij zijn even zoo vele onmisbare bestanddeelen eener Universiteit, beteekenisvolle voedings-stoffen voor dit georganiseerde lichaam.

Onwillekeurig valt thans onze aandacht in de eerste plaats op het Zoölogisch Museum en Laboratorium van den Nestor der Faculteit van Wis- en Natuurkunde, onzen hooggeschatten Harting, die zelfs in den avond van zijn leven niet ophoudt, met de grootste warmte werkzaam te zijn in verschillende richtingen, en velen onzer tot voorbeeld is.

Het kleine Koningrijk, thans voor zijn wetenschap beschik-

baar gesteld, werd als 't ware voet voor voet en niet zonder inspanning door hem veroverd — al was het dan ook zonder gebruik te maken van nitraten en fulminaten — en »de Hoogt" opgevoerd tot een ongekenden toestand van ontwikkeling. Terwijl in Nederland aan de wenschen van niet weinigen — en daaronder zelfs vreemdelingen — bij hun optreden wordt te gemoet gekomen — van sommigen zelfs vóór hun inwerking treden — waren en zijn er nog in Nederland mannen, terug te brengen tot die merkwaardige reeks van hen, die zich vooral verdienstelijk maakten jegens de wetenschap, welke na jaren volharding en strijd verkregen, wat zij noodig en wenschelijk achtten. De Directeur van het Zoölogisch Museum en Laboratorium — het behoeft wel niet gezegd te worden — stelde geen hooge eischen en is, voor zooverre mij bekend, tevreden met de middelen, hem sints weinige jaren geschonken, omdat deze hem toelaten, in ieder deel van het vak zijner keuze te arbeiden en te doen arbeiden. Maar wie is in staat, zich eenig denkbeeld te vormen van de ontsteltenis, die zich van onzen ambtgenoot moet hebben meester gemaakt, toen, eenige maanden geleden, en wel op Dinsdag 9 December, weinige minuten na twee uur, veel uitnemends van deze Inrichting dreigde aan de stofwisseling te worden prijs gegeven door een scheikundig proces, reeds tot eenige ontwikkeling gekomen in een der afvoerkanalen voor de gasvormige producten van een verwarmings-toestel. Het gold hier niet alleen een »to be or not to be" eener schoone verzameling, bijeengebracht ten koste van jaren inspanning, maar daarenboven werd het bestaan bedreigd van een menigte Noordpool-bewoners op spiritus, door den Heer van Lith de Jeude — Candidaat in de faculteit der Wis- en Natuurkunde en een onzer Poolfactoren — ontwoekerd aan die noordelijkste aller streken. Dank zij de tegenwoordigheid van den Directeur en Conservator, benevens de uitwerking van een geïmproviseerden bluschtoestel, en niet te vergeten de boven allen lof verheven

Het Laboratorium voor Botanie — even als dat voor Natuurkunde met veel zorg tot stand gebracht — is als 't ware nog te jeugdig, om noemenswaardige gebreken te hebben. Hetzelfde mag geacht worden te gelden voor de inrichtingen van Physiologie, Pathologie en Anatomie.

Al deze Laboratoria trachten bij voortduring een beteekenisvolle plaats intenemen. Over 't algemeen schijnt daarvan met belangstelling te worden gebruik gemaakt, wat mij meer bepaald bekend is van eenigen, staande onder toezicht van Hoogleeraren der Faculteit van Wis- en Natuurkunde. Ook Leeuwenbergh had in dit opzicht groote reden tot tevredenheid. En wie telt het aantal moleculen, wederom dit jaar *daar* in beweging gebracht?

In het belang van het onderwijs is het echter goed, er op te wijzen, dat b. v. propaedeutici — om van andere niet te gewagen — ongeveer 12 uren in de week beschikbaar hebben tot het werken in 5 Laboratoria, dus nagenoeg evenveel als nog voor weinige jaren aan één Laboratorium kon worden gewijd. Bezoekt men tegenwoordig een grooter aantal Laboratoriën; een ongeveer gelijk getal uren zelfs aan oraal onderricht wordt in *alle* vakken gegeven.

In 't algemeen is het verschijnsel bevreemdend, dat een eenvoudige waarheid nog maar geen ingang vindt, namelijk deze, dat het niet genoeg is, voedsel toe te dienen, maar dit ook moet worden opgenomen en verteerd. En leveren Laboratoria tot dit laatste niet vooral de noodige hoeveelheid pepsine? Voor onderwijs en wetenschap onmisbaar, maken zij daarvan als 't ware het lichaam uit. Het is toch in de Laboratoriën, dat niet alleen gemeten en gewogen wordt, maar ook vooral gewikt, gedacht en onderzocht. Wat deze inrichtingen als zoodanig betreft: de natuuronderzoeker heeft een afkeer van alles, wat maar eenigermate den schijn van weelde zou kunnen verraden; hij verlangt niet meer, dan hem noodig toeschijnt, met het oog op onderzoek. Het is den natuuronderzoeker toch zeer goed bekend uit de ge-

schiedenis der wetenschap, dat de waarheid liever een schamele *hut* intreedt, dan in een paleis. Maar dit sluit niet uit, dat aan zekere voorwaarden moet voldaan zijn, zullen inrichtingen voor natuuronderzoek aan het doel kunnen beantwoorden. En wel zijn het in de eerste plaats de vier elementen van Empedocles, die naar behooren moeten vertegenwoordigd zijn, en daarenboven de essentia quinta, terug te brengen tot een goede subsidie. Het kan namelijk voorkomen — en somtijds is dit het geval, dat voor een instrument, of onderzoek een betrekkelijk groote som is uit te geven.

De subsidie nu dient een zoodanige te wezen, dat men telken jare daarvan iets vermag aftezonderen, ten einde daarin te voorzien. Het kan zijn goede zijde hebben, er aan te herinneren, dat ondersteuning van wege particulieren in geenen deele verwerpelijk is. Dat dit in het Buitenland niet behoort tot de onbekende verschijnselen, kan ten overvloede nog blijken uit het volgende voorbeeld:

De Heer J. C. Jacobsen deed een Laboratorium bouwen bij zijn bierbrouwerij te Calsberg nabij Koppenhagen, voor de Scheikunde van het bier. Aan de Koninklijke Academie van wetenschappen van Denemarken nu is door hem toegewezen een kapitaal van 1.400.000 francs voor het onderhoud dezer inrichting, welke tot den dood van hem en zijn echtgenoote een jaarlijksche toelage geniet van 28.000 francs.

Dit voorbeeld vinde navolging! En zij, die gezegend zijn met aardsche goederen, moge het wel bedenken, dat geen kapitaal meer rente kan opleveren en vaster staat, dan dat, hetwelk aangewend wordt tot wetenschappelijke doeleinden. Het is evenwel geen vereischte te geven in zijn leven: ook legaten kunnen goede diensten bewijzen.

Maar waarheid *is* en *blijft* het, dat in bijkans ieder onderdeel der Natuurwetenschap in den regel veel kan worden gedaan met betrekkelijk weinig middelen; en niet zelden zijn die prachtige gebouwen, voor den dienst der wetenschap ingericht, tempels, waar de wetenschap meer wordt *aangebeden*

dan *aangekweekt.* En toch, *Hooger Onderwijs* eischt in de eerste plaats beoefening en wel in den vorm van onderzoek, waarbij echter alles zooveel mogelijk moet zijn buitengesloten, dat middellijk of *on*middellijk aanleiding zou kunnen geven tot eenige toepassing van niet wetenschappelijken aard, als de kanker, die voortdurend tracht te knagen aan de ontwikkeling van wetenschap en moraliteit.

Hooger Onderwijs! Is de naam van *Hooge*school verdwenen uit de Wet, toch bleef: de Wet op het *Hooger* Onderwijs. Kennis aangaande de beteekenis, daaraan te hechten, is van zooveel belang voor een dusgenaamde Universiteit, dat onwillekeurig in ieder Verslag telken jare onder uiteenloopende vormen daaraan een gedeelte wordt gewijd. En aan die gewoonte moet men vasthouden, want datzelfde Hooger Onderwijs tracht voortdurend door verschillende invloeden naar beneden te gaan en te ontaarden in een ander onderwijs, dat — hoe uitstekend ook en wellicht uit een praktisch oogpunt meer doeltreffend — niet dat eigenaardige bevat, een eigendom van hetgeen bij alle beschaafde volken is bestempeld met den schoonen naam van »Hooger Onderwijs," die, alhoewel een comparativum bevattende, een streven insluit naar het superlativum. Over Hooger Onderwijs is reeds *zoo*veel gesproken en geschreven, de gedachten van wetenschappelijk meest uiteenloopende mannen zijn daarover zóó dikwerf gegaan, dat men alligt in de meening zou verkeeren, dat de tijd is gekomen, om zich de meest duidelijke begrippen te vormen van een volmaakte Universiteit, dus ook van volmaakt Hooger Onderwijs.

En toch, hoeveel verschil in opvatting bestaat er niet met betrekking tot den zin, daaraan te hechten! Kunnen de mannen van wetenschap gesplitst worden in voorstanders der beoefening van zuivere wetenschap en van *toe*gepaste (deze laatste *niet* op te vatten in den zin van *toe*gepaste *zuivere* wetenschap), door enkelen wordt de voorkeur gegeven aan een harmonisch putten uit de zuivere en onzuivere bron.

Het is geen geheim, dat de zuivere wetenschap in Nederland zeer hare bestrijders heeft en steeds had, maar ook gelukkig mag roemen op voortreffelijke vertegenwoordigers. Toch wint de *toe*gepaste wetenschap het van de zuivere in *zoo* verre, als het aantal bevorderaars van toepassing veel grooter is, dan dat der aanbidders van de scientia purissima. Bevreemdend is dit verschijnsel wel niet: *toe*gepaste wetenschap heeft namelijk veelal wat verleidelijks, niet het minst uit een *finantiëel* oogpunt. Daarbij komt, dat beoefening eener zuivere wetenschap in den regel een grootere mate van inspanning vereischt, wijl zij veelal meer veelzijdige en diepe kennis vordert. De beoefenaar van *toe*gepaste wetenschap daarentegen werpt zich op ontdekkingen en uitvindingen, de vruchten in den regel der zuivere wetenschap, en tracht deze aan zich dienstbaar te maken; terwijl hij voor zich *zoo*veel annexeert van het wetenschappelijk terrein, als noodig is, om aan zaken van toepassing het gewenschte relief te geven. Opmerkenswaardig is hij in vele opzichten. Zoo maakt onze geachte vriend zich veel wetenschappelijke termen eigen, spreekt bij voortduring met den grootsten lof over wetenschap — van niet weinigen heeft hij zich eenige kennis verzameld en genoeg om in den waan te kunnen verkeeren, van deze te hebben overzien — en dikwerf gelukt het hem, den indruk te geven, dat deze termen bij hem zijn gerijpt tot begrippen, die hij, geleid door de meest zuivere philantropie, wel zoo goed is, den volke in schijn te leeren, het liefst op plaatsen, waar veler oogen op hem gericht zijn, want wijselijk zegt de eenvoudige en onbaatzuchtige: »men moet het licht laten schijnen voor velen."

Dat de groote menigte toepassing verlangt, is niet euvel te duiden, maar een Universiteit moest wezen een inrichting, omgeven met minstens twee Chinesche muren, waar niemand werd toegelaten, die de toepassing wil dienen.

De vraag zou kunnen gedaan worden »wat is te verstaan onder *zuivere* en wat onder *toe*gepaste wetenschap? Een scherpe definitie is wel niet te geven; toch schijnt het mogelijk

eenigermate de grenzen aftebakenen. En zonder twijfel mag elke wetenschap, die beoefend wordt, zonder daarbij de gedachte te koesteren aan eenig stoffelijk voordeel of eenige nevenbedoeling, buiten de wetenschap gelegen, worden teruggebracht tot de bron, waaruit het goede ontspringt; in tegenovergesteld geval kan zij worden genoemd: *toegepaste* wetenschap. Zoo is de Litterator in den regel een voorstander der zuivere wetenschap. Voor hem is evenwel de verleiding niet groot, ontrouw te zijn aan zijn vak, want te vergeefs zou hij met zijn Cicero en Homerus ter markt gaan. Veel verleiding daarentegen biedt de Natuurwetenschap aan. Door vele eeuwen is dan ook vooral op dit terrein een hevige strijd gevoerd tusschen *zuivere* en *toe*gepaste wetenschap; en alhoewel de eerste als overwinnende luide wordt toegejuicht, neemt dit niet weg, dat er nog steeds schermutselingen plaats hebben. En daar zijn er, die niet alleen den dood betreuren der Alchemie, maar nog droomen van in de toekomst te zullen zien optreden zekere Alwetenschap als een onuitputtelijk middel tot stoffelijke weldaden.

Gelukkig is de algemeene geest van een anderen aard, en daaromtrent zijn de weldenkenden het eens, dat ten minste aan een Universiteit de wetenschap moet geleerd worden om haar zelve, en de vraag naar toepassing een zonde is, waarvoor *geen* vergeving is te bekomen.

Wat geldt van toepassing, is tevens waar voor zoogenaamde populaire wetenschap. Behoeft het te worden herinnerd, dat de rijkdom aan populaire litteratuur en voordrachten een even groote bron is tot armoedige kennis, die de oppervlakte maar niet vermag te verlaten, maar waarvoor de geachte schrijver of gevierde redenaar een zeldzamen lof inoogst. De populaire man, hij gordt zich niet aan ten strijde voor de zuivere wetenschap. De geheele richting toch eener wetenschap is lijnrecht gekeerd tegen populariteit, want haar streven — om van het bijzondere op te klimmen tot het algemeene, bovenal naar de kennis der methode van onder-

zoek — hoe zou deze aan de menigte behagen, die hoogstens vermag, eenige onsamenhangende feiten in het geheugen te prenten. De man van toepassing maakt noodwendig jacht op populariteit; zooals hij veelal het vak zijner *keuze* tracht dienstbaar te maken aan zijn niet te verzadigen hartstocht naar eer en weelde. Hij is ook in zooverre zeer gevaarlijk, als hij in schijn een voorvechter is der zuivere wetenschap, maar in waarheid vele middelen aanwendt, om hare ontwikkeling te stuiten.

Raadpleegt men de ondervinding, dan leert zij, dat de wetenschap, en daarmede het Hooger Onderwijs, uitsluitend bloeit door den heilzamen invloed van hen, die — met terzijdestelling van een streven naar uitwendig vertoon, om niet eens te gewagen van een »fames auri" — haar dienen als hun hoogste goed. *Deze* alleen leiden een zelfstandig bestaan, in tegenstelling van die uitverkorenen des volks, welke door bewegingen van allerlei aard er steeds op uit zijn zich te verheffen. De laatsten zijn populair in den waren zin des woords en niet ongelijk aan de »Spanish men of war," welke daar in den Oceaan als zeepbellen door den wind worden heengedreven.

De invloed van dergelijke mannen is, niettegenstaande de velerlei pogingen, daartoe hunnentwege aangewend, betrekkelijk gering, want tegenover hen vertoonen zich figuren van een ander gehalte, als een v. d. Hoeven, een van Rees, een Miquel, een Holtius — maar waar zou ik eindigen, indien ik deze allen wilde opnoemen; trouwens zij zijn velen Uwer beter bekend, dan mij, die oprechte vrienden, niet van nuttige kennis, maar van nuttige wetenschap. En Nederland was zeker wel het meest in aanzien en stond het hoogst in ontwikkeling, toen het zich rijk mocht noemen aan wetenschappelijke, dus zelfstandige persoonlijkheden bij uitnemendheid, als een Vondel, een Hugo de Groot, een Huygens, een Leeuwenhoek, een Swammerdam. De gedachte aan dergelijke groote hervormers moest meer levendig wor-

den gehouden. Dan ook zou tevens de kans geringer zijn, dat eenige Dii minorum gentium den scepter zwaaien en vergoding der toepassing, onder schijnbare aanbidding der zuivere wetenschap, ingang doen vinden.

Ik waag het nauwelijks uittespreken, maar zou het niet aanbevelenswaardig zijn, een leerstoel te scheppen in ieder algemeen erkend hervormer in Nederland, op het gebied van wetenschap? Klinkt het thans nog eenigermate vreemd, te spreken van een Hoogleeraar in Huygens, een Ambtgenoot in Swammerdam, een cursus over Leeuwenhoek: gewoonte vermag veel, en in stede van verwondering te wekken, zouden zulke leerstoelen waarschijnlijk weldra op den waren prijs gesteld en zelfs geacht worden, plichtmatig te zijn.

Men moge standbeelden oprichten, gedenkpenningen doen slaan, gesteenten plaatsen met indrukwekkende opschriften en inschriften — onder begeleiding eener hoogdravende rede en vliegende tonen — in kerkgebouwen en gevels van huizen: de geest van talentvolle mannen spreekt uit hun werken, die, zoo noodig, door deskundigen tot een meer doeltreffenden vorm kunnen herleid worden en in verband gebracht met onzen tijd. De rijke *vruchten* van Neêrland's bodem zouden aldus meer leven in Nederland, en de vergelijking tusschen hetgeen gisteren en heden tot stand kwam, beter zijn te maken, en dat wel in het belang van de ontwikkeling der wetenschap en zedelijkheid. Om alleen maar eens te gewagen van de Scheikunde: hoe velen, of liever hoe weinigen is het bekend, dat in het laatst der vorige eeuw voortreffelijke Scheikundigen in Nederland werkzaam waren, die een methode van onderzoek volgden, nog in onze dagen als de *eenige* wetenschappelijke genoemd? En spreek eens van »de vloeistof der Hollanders," en ik vraag U, zullen de meesten niet onwillekeurig *hoogstens* denken aan Bleeker's drank voor Choleralijders?

Het staat vast: Nederland kent zijn geniën, die eenmaal de vaan der wetenschap hoog ophielden, niet voldoende. Men

heeft hier allerminst 't oog op een populaire kennis van schrijvers en geschriften, maar op een zooveel mogelijk streng wetenschappelijke behandeling, zoodat Docent en Student steeds een ideaal voor oogen kunnen hebben, een ideaal, ontleend aan eigen bodem — en reeds daardoor bovenal geschikt ter opwekking — waarom heen zich dan als van zelf rangschikt al wat er voortreffelijks leefde en leeft in de wetenschap. En uit de werken dezer stichters zal dan blijken, hoe zij, afkeerig van alle toepassing — tenzij die met de meest zuivere doeleinden — zich beijverden, om door de wetenschap zich zelven en anderen te vormen.

Maar van niet minder gewicht is de studie van hun leven, die hen doet kennen als edel en goed, *eenvoudig* van natuur, en ofschoon niet vrij van die zwakheden, waarvan er voor ieder sterveling eenigen zijn weggelegd, toch mogen gesteld worden als een voorbeeld ter navolging, zoowel in het huiselijk, als maatschappelijk leven, en dat wel als *jongeling*, man en grijsaard; tot bakens op den weg, die beoefenaars der wetenschap hebben te volgen, indien zij niet alleen kundig, maar grondig gevormd willen worden, bovenal het hoofddoel wenschen te bereiken, om namelijk te zijn ten einde toe, ieder op *zijne* wijze, een bron tot wat uitnemends.

De mannen van beteekenis, zij vertoonen reeds vroeg dien onleschbaren dorst naar ware ontwikkeling, welke bij hen als aangeboren schijnt te wezen. De wettige zonen van Apollo, zij worden niet gemaakt, maar geboren. Kunstmatige cultuur levert hier geen noemenswaardige vruchten op, en niet zonder reden wijden sommige Docenten liever hunne krachten aan arbeidlustigen, dan aan die tragen in den lande, welke den dag zouden willen beginnen, wanneer de zon is ondergegaan. Houden we bovenal hen in eer, die als Prometheus wat vuur aan den hemel ontnemen.

Er valt wel niet aan te twijfelen, of de bedoeling van den Wetgever met Art. 49 van de Wet op het Hooger Onderwijs — volgens hetwelk jaarlijks beurtelings aan iedere Universiteit

tien prijsvragen moeten uitgeschreven worden — twee in elke Faculteit — was onder *anderen*, deze zeldzame vruchten, op onzen bodem geteeld, beter aan het licht te doen komen.

In het afgeloopen Academiejaar was de Utrechtsche Universiteit aan de beurt, om aan Studeerenden op Nederlandsche instellingen van Universitair Onderwijs de gelegenheid te geven, zich in het strijdperk te wagen, en met gespannen verwachting zullen velen den uitslag wenschen te vernemen. Ik verzoek den Secretaris van den Senaat de goedheid te willen hebben, het Programma der judicia voor te lezen.

»OORDEEL over de antwoorden op de prijsvragen, die den 1sten Mei 1879 door RECTOR EN SENAAT DER RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT zijn uitgeschreven, ingevolge art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs.

De Faculteiten der Geneeskunde en der Letteren en Wijsbegeerte ontvingen op de door haar uitgeschreven vragen geen antwoorden.

Op de prijsvraag door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid uitgeschreven:

»Welke is de aard van het *Recht van Terughouding* (*Jus Retentionis*) naar het Romeinsche en het hedendaagsche Nederlandsche recht?"

is slechts één antwoord ingekomen, onder de spreuk: »*Du choc des opinions jaillit la vérité.*"

De schrijver heeft klaarblijkelijk veel moeite aan zijn stuk besteed, maar het heeft hem bij de bewerking aan genoegzame kennis van het rechts-systeem ontbroken om aan het retentie-

recht overal zijne juiste plaats en zijne ware beteekenis aan te wijzen. Hij vat het in den meest ruimen zin op en zoekt den grond er voor terecht in de aequitas, maar stelt zich dan tevreden met al de bijzondere gevallen te vermelden, waarin bevoegdheid tot terughouding in dien ruimen zin kan voorkomen, zoowel tegenover een zakelijk als tegenover een persoonlijk recht. Daardoor volgen zich zonder nadere onderscheiding de verschillende gevallen op, waarin zich die bevoegdheid tot retentie op eenigerlei wijze vertoont en wordt er zelfs onder gerangschikt, wat er niet toe behoort.

Zoo ziet de schrijver in het recht des verkoopers, om het gekochte slechts tegen aanbieding van den prijs te leveren, een retentie-recht. Ook zijn die gevallen, waar retentie het eenig middel is om zich tegen schade te waarborgen, niet onderscheiden van die, waarin ook eene vordering ten dienste staat, en mist men bij de verschillende gevallen de juiste aanwijzing van den omvang waarin, en van de middelen waardoor dit recht geldend kan worden gemaakt.

Is dit nu slechts vooral als een gebrek in de methode van behandeling te beschouwen, wat de schrijver omtrent de bijzondere gevallen mededeelt, is dikwijls zoo onvolledig en oppervlakkig, toont zoo weinig kennis van de literatuur, dat ook daardoor dit stuk voor eene bekroning niet in aanmerking kan komen. Dit is niet alleen bij de behandeling van het Romeinsche recht het geval, maar ook, en vooral, bij die van het hedendaagsche Nederlandsche recht, waar de schrijver, blijkbaar niet lettende op het onderscheid tusschen de romeinsche en de hedendaagsche wijze van rechtsvordering, bevoegdheid tot terughouding meent te vinden, waar die bij ons onbekend is en ook niet noodig zoude zijn. De onbestemdheid van het begrip zelf, door den schrijver aan recht van terughouding gehecht, het gebrek aan juiste en scherpe formuleering, brengt den schrijver gedurig in verwarring. Al brengt derhalve de Faculteit gaarne hulde aan de loffelijke poging van den schrijver, om de gestelde vraag te beantwoorden, en aan

den ijver, daaraan besteed, zij vindt veel te groote gebreken, om zijn werk der bekroning te kunnen waardig keuren.

Op de vraag naar »Eene ontwikkeling en beoordeeling van »de verschillende leerstellingen over de oorzaken en de gevolgen »van veranderingen in den stand der rente," ontving de Faculteit der Rechtsgeleerdheid één antwoord, onder de spreuk: »*Veritatem spectamus, non, quod quis finxit.*"

De schrijver van dit antwoord bleek een helder en stelselmatig overzicht te hebben gegeven van het leerstuk des rentestands. Zelfstandig in zijne oordeelvellingen en bijna steeds recht op het doel afgaande, toonde de schrijver groote bedrevenheid in de behandeling van economische vragen. Hij gaf eene over het algemeen juiste ontvouwing en deugdelijke critiek van de verschillende leerstellingen, sedert de voorgaande eeuw over den rentestand verkondigd. Wel had de Faculteit gaarne gezien, dat de schrijver, waar hij de *gevolgen* naging der wisselingen in den rentestand, meer zijne aandacht had gewijd aan den invloed dier wisselingen op het bedrag van arbeidsloonen en van ondernemerswinsten; wel zouden voorts statistische opgaven haar welkom geweest zijn ter bevestiging van het beweerde causaalverband tusschen vele maatschappelijke verschijnselen, waarop de schrijver wijst — maar niettemin deden de vele voortreffelijke hoedanigheden der verhandeling de Faculteit zonder aarzelen besluiten, om haar der bekroning waardig te keuren.

Bij de opening van den naambrief en het daarop gevolgd persoonlijk onderhoud, bleek de verhandeling geschreven te zijn door

JOHANNES JOSEPHUS IGNATIUS HARTE,

Candidaat in de Rechtswetenschap aan de Rijks-Universiteit te Utrecht.

Op de door haar uitgeschreven *botanische* prijsvraag:

»Men verlangt eene beschrijving van het *Collenchym*, namelijk »van de vormen, waaronder het optreedt, van de plaatsen, »die het inneemt in verschillende planten en plantendeelen, en »vooral van zijne ontwikkelingsgeschiedenis.

»Deze beschrijving moet steunen op eigen onderzoekingen »en van afbeeldingen, zooveel mogelijk ook van praeparaten, »vergezeld gaan;"

heeft de Faculteit der Wis- en Natuurkunde twee antwoorden ontvangen, het eene geteekend met de woorden van SCHWENDENER (*Das mechanische Princip*, pag. 1): »*Sobald die nämliche* »*Zelle gleichzeitig oder abwechslend zwei oder drei verschie-* »*dene Verrichtungen übernimmt, tritt auch im anatomischen* »*Character derselben eine entsprechende Veränderung ein*;" het andere met de spreuk: »*In magnis voluisse sat est*"

Het eerstgenoemde antwoord mag in vele opzichten voortreffelijk genoemd worden. Aan de hand der geschiedenis en door eigen waarnemingen onderzoekt en vergelijkt de schrijver vorm, bouw en plaats der collenchym-cellen bij verschillende planten. De ontwikkeling van het collenchym bestudeert hij zoowel door talrijke metingen van de cellen, als door onderzoek van de cel-deelingen en verdikkingen van den wand in de weefsels van jeugdigen en ouderen leeftijd.

Bij het nagaan van de veranderingen en de langzame overgangen tot parenchym éénerzijds, tot sclerenchym anderzijds, wordt terecht de mechanische beteekenis van het collenchym, in den zin van SCHWENDENER's bekend werk, op den voorgrond gesteld, en wordt in een aantal gevallen duidelijk aangetoond, hoe het genoemde weefsel een ander karakter en eene andere plaats verkrijgt, naar gelang van de physiologische rol, die het te vervullen heeft.

De geheele verhandeling (van 19 platen en 207 voortreffelijke microscopische praeparaten vergezeld) getuigt van onmiskenbaar talent. De schrijver heeft de opgegeven vraag breed opgevat en grondig en critisch behandeld; hij toont goed op

de hoogte te zijn van de oudere en nieuwere literatuur, die op zijn onderwerp betrekking heeft, en hij beschrijft in duidelijken, helderen stijl de uitkomsten van zijn onderzoek.

De Faculteit heeft dan ook niet geaarzeld, aan deze verhandeling den gouden eerepenning toe te kennen.

Bij de opening van het naambriefje en het daarop gevolgde persoonlijk onderhoud, bleek de schrijver te zijn:

EDUARD GILTAY,

Student in de Wis- en Natuurkunde aan de Rijks-Universiteit te Leiden.

Het tweede antwoord, met het motto: »*In magnis voluisse sat est,*". getuigt evenzoo van grondige studie, van groote vlijt en volharding, en het zou, wanneer het alléén ingezonden ware geweest, voor bekroning waarschijnlijk zeer in aanmerking gekomen zijn. De verhandeling, waarbij 2 platen met 26 figuren en 143 grootendeels fraaie praeparaten gevoegd zijn, bestaat uit twee hoofdafdeelingen, waarvan de eerste een historisch overzicht van het door anderen medegedeelde, de tweede de eigen onderzoekingen van den schrijver bevat. Met groote nauwkeurigheid worden, in het laatstgenoemde gedeelte, plaats, vorm en bouw der collenchym-cellen bij een aantal Phanerogamen beschreven. Goed geslaagd is vooral het hoofdstuk over de ontwikkelings-geschiedenis van het collenchym, waarin de schrijver in bijzonderheden het eerste optreden der collenchymatische verdikkingen bij een vijftal planten opspoort en in het algemeen tot dezelfde uitkomsten geraakt, als de schrijver van het eerstgenoemde antwoord.

Toch staat de verhandeling in wetenschappelijke waarde niet gelijk met de vorige. Het onderwerp is niet zóó breed opgevat en de stof niet even goed verwerkt; aan het historisch overzicht ontbreekt voldoende critiek; de eigen waarnemingen

worden niet evenzóó onderling en met die van anderen vergeleken; aan den scheikundigen aard van den celwand en vooral aan de mechanische beteekenis van het weefsel is niet die aandacht geschonken, die wenschelijk was. Aan den anderen kant echter bevat de verhandeling zóóveel goeds en geeft zij blijk van zóó ernstige en degelijke studie, dat de Faculteit haar eene eervolle vermelding alleszins waardig keurt.

Als schrijver dezer verhandeling heeft zich, na oproeping in de dagbladen en het daarop gevolgde persoonlijk onderhoud, bekend gemaakt,

CORNELIS VAN WISSELINGH,

Student in de Wis- en Natuurkunde aan de Rijks-Universiteit te Utrecht.

Op de door haar uitgeschreven *Wis- en Natuurkundige* prijsvraag:

»Men verlangt een onderzoek omtrent electrische en mag»netische evenwichtsoppervlakken en eene uiteenzetting van »de toepassingen, waartoe hun gebruik aanleiding geeft;"

heeft de Faculteit één antwoord ontvangen onder het motto »*Nosce te ipsum.*"

De schrijver dezer verhandeling toont in de potentiaal-theorie en de deelen der wiskundige analyse, die hij bezigt, goed te huis te zijn. De uiteenzettingen zijn over het algemeen te roemen en, op een paar uitzonderingen na, scherp en duidelijk. Meestal in korten, gedrongen, doch tevens sierlijken vorm neergeschreven, kan het geheel als een zeer fraai opstel, als eene kleine verhandeling over evenwichts-oppervlakken worden beschouwd.

Veel ontbreekt er echter, wat had behooren behandeld te worden. De verhandeling bevat geene volledige uiteenzetting van hetgeen omtrent dit onderwerp bekend is. Dit wordt

ook niet vergoed door eigene onderzoekingen van den schrijver. Het geleverde bevat weinig oorspronkelijks bij vele verdiensten.

De Faculteit heeft daarom besloten, aan dit antwoord eene eervolle vermelding toe te kennen.

Als schrijver dezer verhandeling heeft zich, na oproeping in de dagbladen en het daarop gevolgd persoonlijk onderhoud, bekend gemaakt:

JAN DE VRIES,

Candidaat in de Wis- en Natuurkunde aan de Universiteit te Amsterdam.

De Faculteit der Godgeleerdheid ontving op haar eerste prijsvraag geen antwoord.

Op de tweede: »Wat kan er rechtstreeks of zijdelings uit »de verschillende berichten des Bijbels worden opgemaakt »aangaande de aanleidingen tot de splitsing van de beide »Israelietische rijken na Salomo, en den invloed dien deze »splitsing op den gang van beider godsdienstige ontwikkeling »geoefend heeft?" kwamen twee antwoorden in. Het eerste, onder het motto: »*Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτῆν διαμερισθεῖσα ἐρημοῦται.* Luk. XI: 17," is blijkbaar geschreven zonder dat de steller zich behoorlijk rekenschap gegeven heeft van wat door de Faculteit werd verlangd. Zoo zag hij bij de behandeling van het tweede gedeelte der vraag geheel over het hoofd, dat er naar den invloed gevraagd werd, dien de splitsing der rijken op beider *godsdienstige* ontwikkeling geoefend heeft, en gaf hij, in stede van zich hieraan te houden, niet weinig beschouwingen over gansch andere zaken ten beste. Zijn herhaalde verontschuldigingen hierover zouden alleen dan kunnen gelden, wanneer de vraag zelf goed was beantwoord, maar dit is niet het geval. Niet minder onvoldoende is wat de schrijver in het eerste deel zijner verhandeling geeft. Na

eene »algemeene inleiding", waarin niets wordt behandeld dan wat volstrekt niet ter zake dient, doorloopt de schrijver in eene »inleiding tot het eerste deel" in korte trekken de geschiedenis van Israel van zijn vertrek uit Egypte tot op David, om vervolgens uitvoerig bij dezen, als ook bij Salomo en Rehabeam, stil te staan. Maar ook hier komt het punt in questie nergens tot zijn recht, en terwijl aan de gegevens uit den tijd vóór David veel te weinig plaats wordt toegekend, verliest de schrijver zich in het hoofddeel zijner verhandeling in combinatiën en beschouwingen, waaraan alle bewijskracht ontbreekt. Voor het overige toont de schrijver oppervlakkig bekend te zijn met een en ander dat als resultaat van historische critiek beschouwd kan worden, maar geeft daarbij overvloedig blijken, in de toepassing daarvan, gelijk in de wetenschappelijke behandeling van Israels geschiedenis, zelf teneenemale vreemdeling te wezen. Redenen te over, waarom aan eene bekroning niet gedacht worden kon.

Niet minder ongunstig is het oordeel der Faculteit over het tweede antwoord, onder het motto: »*Leest men ook druiven van doornen, of vijgen van distelen?* Matth. VII : 16", hetwelk, op gansch ander standpunt geschreven, even weinig wetenschappelijke waarde bezit. Onbegrijpelijk rijk aan taal- en stijlfouten, laat het in vorm en inhoud alles te wenschen over. Heeft ook de schrijver in sommige opzichten een beter oog gehad dan zijn mededinger op hetgeen in de vraag werd verlangd, ook hem is het niet gelukt, het onderwerp meester te worden en te komen tot juiste afbakening van het terrein; en terwijl in de eerste helft van zijn antwoord een en ander, dat bijzonder besproken had moeten worden, met stilzwijgen voorbij gegaan of niet dan zeer oppervlakkig behandeld is, is vooral in het laatste gedeelte, met voorbijgang van het punt in questie, een groote plaats ingeruimd aan wat zonder schade had kunnen worden gemist. Voor gebrek aan alle methode pleit bovendien, dat de oorspronkelijke tekst volstrekt niet geraadpleegd en de Nederlandsche vertaling ook daar gevolgd is waar deze klaar-

blijkelijk foutief is, en niet minder dat de schrijver zich teneenemale onbekend betoont met de allereenvoudigste historisch-critische en isagogische questiën en geen enkel spoor verraadt van kennis genomen te hebben ook van de meest voor de hand liggende literatuur. Aan bekroning viel ook hier niet te denken."

Ik verzoek den Heer Giltay, uit mijne hand den hem toegekenden gouden eerepenning te ontvangen.

Als vertegenwoordiger der Universiteit wensch ik U geluk met deze onderscheiding. Van alle overwinningen zijn zij, behaald op zedelijk en wetenschappelijk gebied, met recht het hoogst aangeschreven, want lauweren, dáár verkregen, zijn onvergankelijk, voor zooverre in *deze* van onvergankelijkheid sprake kan wezen. De door U behaalde eer evenwel wijst er slechts op, dat later wat goeds van U kan worden verwacht. Daarom zij deze eerepenning voor U meer, dan haar naam in *schijn* verkondigt. Zie er *niet* in een onsterfelijk getuigschrift van Uw streven, maar een bewijs, dat Ge U hebt begeven op een goeden weg, die leiden kan tot de wetenschap; zie in haar een prikkel tot wat hoogers. Laat de glans van het edele metaal U niet verblinden, maar blijf woekeren met Uwe vermogens. —

Het oordeel van de Faculteit der Wis- en Natuurkunde bewijst in niet geringe mate, dat het antwoord op dezelfde vraag ingezonden door U, Mijnheer van Wisselingh! *groote* verdiensten bezit; en het is mij aangenaam, U daarvan een schriftelijk bewijs te mogen geven.

En zonder twijfel zal het mede U ter aanmoediging strekken, Mijnheer de Vries! dat aan Uwe mathematisch-physi-

sche Prijs-verhandeling een eervolle vermelding is ten deel gevallen. »Verba volant, scripta manent.”

Inderdaad het doet ons goed, de meest sprekende bewijzen te mogen aanschouwen, dat er aan de Universiteiten *jongelingen* zijn, die hunne edelste krachten willen inspannen en zonder twijfel eenmaal het vaderland tot sieraad zullen verstrekken. Dat hebt ook Gij getoond, Mijnheer Harte! — en ik kwijt mij van een hoogst aangenamen plicht, om U dezen gouden penning te overhandigen. Beoogt de Wet met dit eereteeken *vooral*, ijverige en kundige Muzenzonen aan te sporen tot het goede, wij zijn er van overtuigd, aldus zal het door U worden opgevat; en Gij zult er toe medewerken, dat de bedoeling der Wet worde verwezenlijkt en Nederland de vruchten plukke van een instelling, die, gelijk de ondervinding leerde, *niet* alleen een lichtzijde heeft.

Een kleine prijs werd U gegeven, nu wachte U de groote prijs, namelijk deze, dat men van U mag getuigen: »Hij maakte zich verdienstelijk jegens de Wetenschap.”

- - - - -

Gaan wij van den Rex metallorum thans over tot de Regina; van de eerepenningen, waarvan het goud wellicht nauwelijks den smeltkroes heeft verlaten, tot de Fasces, die reeds meer dan twee eeuwen het licht mochten weerkaatsen van die zon aller zonnen, en vervullen wij de laatste werkzaamheid krachtens de Wet, door de waardigheid, waarmede ik een jaar ben bekleed geweest, met deze Fasces over te dragen aan mijn opvolger, den Hoogleeraar de Jong, die bij Koninklijk Besluit van 3 Juli werd benoemd tot Rector Magnificus der Utrechtsche Universiteit.

Het zal U gaan als anderen en mij, hooggeachte Ambtgenoot! en in U vele gewaarwordingen worden opgewekt. En

hoe kan het anders? De waardigheid toch, die door U wordt aanvaard, is, U bekend, van groote beteekenis, want de Rector Magnificus, hoewel zijn werkkring van zeer tijdelijken aard moet wezen, is het hoofd van den Senaat van een der drie Rijks-Universiteiten, van een der drie Rijks-sterren, die over Nederland licht hebben te verspreiden.

Ontvang onze goede wenschen voor Uw rectoraat in milden overvloed! Onder Uw bestuur kome de Universiteit een schrede nader tot het ideaal, van namelijk meer en meer te worden *niet* een bron tot kennis, maar tot wetenschap; *niet* een school van middelbaar onderwijs, maar van Hooger Onderwijs, waar mannen worden gevormd in grooten getale, die zelf denken, zelf handelen, mannen van karakter, en niet minder oprechte beoefenaars van groote deugden, die meer nog dan wetenschappelijke ontwikkeling het Vaderland tot heil kunnen strekken.

Onder Uw bestuur zij rust en vrede, en ga het der Universiteit wèl in allen deele!

Ik heb gezegd.

SYNTHESE EN ANALYSE

IN DE

NATUUR

EN DE

NATUURWETENSCHAP.

REDEVOERING,

UITGESPROKEN OP DEN JAARDAG DER UNIVERSITEIT,
19 MAART 1880, IN HET GERESTAUREERDE
GROOT AUDITORIUM,

DOOR DEN

RECTOR MAGNIFICUS

Dr. E. MULDER.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT!

Wederom is een jaar voorbij volgens onze oude tijdrekening en gedenken wij den geboortedag der Hoogeschool, terwijl door den Rector Magnificus de moeielijke taak is te vervullen, in dit uur het woord te voeren tot deze aanzienlijke vergadering.

Over welk ontwerp zal hij het wagen iets mede te deelen?

De scheikunde dezer dagen is minder aangewezen, tot zulk een doel te worden dienstbaar gemaakt, zooals de ondervinding voldoende heeft aangetoond. De weg namelijk, door haar ingeslagen, is van zuiver wetenschappelijken aard; de kennis, vereischt tot het kunnen volgen van gewichtige vraagstukken, te veel omvattend; maar bovenal, de hoofdbegrippen, waartoe het geheel is terug te brengen, kan men slechts meer of min tot zijn eigendom maken ten koste van een ingespannen arbeid.

Spreker mag evenwel niet ontveinzen, dat nog andere redenen van kracht zijn, om de keuze van een onderwerp te bepalen tot een eenigzins ander gebied. Het kan wel geen bevreemding verwekken, dat een betrekkelijk nog jeugdige wetenschap als de Scheikunde, snel toeneemt in ontwikkeling. Vooral was

dit zeer merkbaar in de laatste twintig jaren. De Scheikunde nu is de wetenschap bij uitnemendheid van materie, en dientengevolge eenigermate te beschouwen als de basis der natuurwetenschap; iedere groote vordering op haar veld doet zich dan ook door alle deelen der natuurwetenschap gevoelen. In Nederland was die snelle wasdom aan velen niet welgevallig, en het is genoeg bekend, welke uiteenloopende middelen werden aangewend, ten einde de ontwikkeling dezer wetenschap in Nederland te belemmeren. Die tegenstand heeft evenwel niet mogen baten; alle conspiraties tegen de moleculen zijn verijdeld, en de overwinning is behaald. En niet alleen is de strijd gewonnen, maar reeds vangt de nieuwere Scheikunde aan, in Nederland haren invloed zelfs op toegepaste natuurwetenschap te doen gelden. Waar zulke teekenen zich voordoen, mag Spreker te minder aanleiding geven, om andermaal zekere gevoeligheid jegens zijn trouwe vrienden, de moleculen, te doen opwekken. Het doel dezer samenkomst mag dan ook geen ander wezen dan een eenvoudig woord van deze plaats te doen uitgaan.

»*Synthese en analyse in de natuur en de natuurwetenschap*," moge het onderwerp wezen hiertoe gekozen, terwijl enkele trekken, ontleend aan de natuurwetenschap en hare geschiedenis, daarbij tot leiddraad zullen dienen.

De eerste bouwstoffen voor den tempel der natuurwetenschap konden wel niet anders dan van weinig beteekenis zijn. In den aanvang namelijk werd de mensch zeker meer bepaald door de gedachte, zich zijn bestaan te verzekeren, maar toch als gevolg daarvan reeds genoodzaakt eenige kennis te nemen van zijn omgeving; aan sommige planten, dieren en mineralen werden namen gegeven; enkele hemellichamen onderscheiden; het meer of minder *zwaar* zijn van voorwerpen moest al spoedig de aandacht trekken, en een geloof aan het bestaan van materie levendig worden; bewegings-verschijnselen gaven aanleiding tot eenige ontwikkeling der begrippen van *ruimte* en *tijd;* vergelijking van voorwerpen onderling leidde tot

een leeren kennen van verschil in grootte, dus van *maat*, en een ongelijk zwaar zijn later tot de uitvinding van *balans* en *gewicht*.

Niet alleen zal de mensch zich reeds vroeg eenige kennis hebben eigen gemaakt van grootheden, die ten grondslag liggen aan de natuurwetenschap, en uit de natuur als 't ware door analyse verkregen, maar ook eenige grootheden hebben leeren verbinden, zoo door het volgen der beweging van voorwerpen, *afstand* en *tijd* en aldus het begrip van *snelheid* synthetisch hebben doen ontstaan. Langzamerhand vingen afgetrokken begrippen aan, een meer bepaalden vorm te verkrijgen. Lengte en inhoud werden in getallen teruggegeven; lijnen getrokken, figuren gemaakt, en, aanvankelijk onwillekeurig, eenige eigenschappen dezer ontdekt; getallen werden door letters vervangen; — de wiskunde, de hoeksteen van het gebouw der natuurwetenschap, was geboren. De natuurwetenschap vangt dan ook aan met een Pythagoras. En mocht een Aristoteles veel kennis van mineraal, plant en dier verzamelen, een Hippocrates goede diensten bewijzen aan de wetenschap, na een Pythagoras werd een Euclides vereischt ter vorming van een Archimedes.

De afhankelijkheid van de wetenschap der materie ten aanzien der wiskunde, die te samen mogen geacht worden de natuurwetenschap uit te maken, schijnt ter verklaring niet moeielijk. De grootheden toch, vooral herleid tot hare grondgrootheden, zijn vóor beiden gedeeltelijk dezelfde, terwijl het hoofddoel bij de beoefening van iedere wetenschap, en zoo ook der natuurwetenschap in de eerste plaats, zooals bekend is, dáárin bestaat, om uitgaande van meer of min samengestelde grootheden, zooveel mogelijk af te dalen tot de fundamenteele grootheden, en te leeren, hoe deze in hoedanigheid en hoeveelheid van elkander afhangen. Voor de wiskunde nu zijn de fundamenteele grootheden als aangewezen door de natuur. Er is geen wetenschap, waarin het betrekkelijk zoo gemakkelijk valt door deze en eenige eenvoudige waarheden,

die niet meer vatbaar schijnen voor analyse, op te klimmen tot meer en meer samengestelde waarheden, of anders uitgedrukt, waarin de methode der synthese vergelijkenderwijze minder bezwaar ontmoet.

De vorm in de wiskunde aangewend om hare waarheden terug te geven, schijnt daarenboven weinig vatbaar voor verbetering. De wiskunde leert ook niet alleen afgetrokken denken, maar tevens waarnemen, in zooverre b. v. als daarin eigenschappen van figuren, in hoofdzaak ontleend aan de natuur, worden nagegaan. Op het gebied van de wetenschap der materie, namelijk van natuurvoortbrengselen en natuurverschijnselen, is veel betrekkelijk anders. De grootheden, die hieraan ten grondslag liggen, zijn slechts ten deele bekend en veelal door analyse met groote inspanning uit de natuur afgezonderd of aftezonderen. Wat al arbeid van groote mannen werd niet gevorderd, alvorens het verschil tot helderheid was gekomen tusschen *massa* en *gewicht*, en *massa* als een onveranderlijke grootheid, *gewicht* daarentegen als een veranderlijke werd beschouwd. Het is ook geen gemakkelijke taak op dit gebied, de grootheden in eenheden nauwkeurig uittedrukken; hoeveel eeuwen zelfs waren niet noodig, eenheid te brengen in de eenheden, zoo b. v. van *lengte* en *massa*. De wiskunde nu ontmoet dezen weerstand niet. In de wetenschap der materie moet gemeten en gewogen worden. Tot dit *wegen* en *meten* worden veelal toestellen vereischt, die met zorg moeten vervaardigd zijn, en hoe volkomen ook, slechts de waarheid ten deele doen kennen. De *wiskundige* daarentegen is van instrumenten nagenoeg onafhankelijk.

In geenen deele kan het derhalve bevreemding verwekken, dat de wiskunde het meest ontwikkelde gedeelte uitmaakt der natuurwetenschap, en zeer waarschijnlijk zal zij dit tot in de verste toekomst blijven. In haar, de wetenschap van verhouding, leert men daarenboven de methode van synthese en analyse op de meest heldere wijze kennen, terwijl *leer der verhouding*, *analyse* en *synthese*, de drie hoofd-elementen

vormen van ieder deel der natuurkennis. Er valt dan ook wel niet aan te twijfelen, of Archimedes zou zijn belangrijke ontdekkingen niet hebben kunnen doen, ware hij niet gevormd in de eerste aller wetenschappen.

Was de beoefening der stof met Archimedes een belangrijke phase van ontwikkeling ingetreden, toch werden niet minder dan 20 eeuwen vereischt, om de eenvoudige waarheid tot genoegzame rijpheid te doen komen, dat alle grondige kennis van natuurvoortbrengselen en natuurverschijnselen berust op *meten* en *wegen*, en zulks niettegenstaande de balans reeds door Archimedes werd ingevoerd, en deze schoone woorden werden uitgesproken:

»Numero, mensura, pondere Deus Mundum fecit."

Op het gebied van natuuronderzoek is evenwel een gedachte, zelfs van hoogere orde, meer het zaad, en de waarneming de bodem, waarin, slechts onder gunstige omstandigbeden, dit zaad tot ontwikkeling kan komen en vruchten afwerpen. Maar juist dat waarnemen, zelfs als zoodanig, bovenal evenwel in analytischen zin, waarmede ik bedoel een terugbrengen zooveel mogelijk van het waargenomene tot de elementaire grootheden, en een leeren kennen van de mate van afhankelijkheid dezer, vorderde en vordert nog steeds de grootste inspanning van den geest. Niettegenstaande de empirische methode door Archimedes genoegzaam tot ontwikkeling was gebracht, om daarop systematisch voorttebouwen, werd zijn voorbeeld, beoefening der natuur vooral in de meer onmiddellijke omgeving, nagenoeg niet opgevolgd, maar waren het meer de bewegingsverschijnselen van hemellichamen, die aanleiding gaven tot eenvoudige waarnemingen. De verleiding tot een bouwen van hypothesen op zwakken bodem was vooral zeer groot in die eerste ontwikkelingsphase der wetenschap, toen deze nog over weinig feiten had te beschikken. Zoo moest de Aarde, of liever de mensch, gedurende vele eeuwen de spil zijn, waarom zich het Heelal beweegt, en mocht het eerst Copernicus gelukken, aan de Aarde de reeds te lang ge-

noten rust te ontnemen. Zijn wijze om de structuur het planetenstelsel voortestellen, meer een hypothese de vrucht van waarneming, nam de plaats in van het st van Ptolemaeus, en werd, onder anderen, nader beve door Tycho-Brahe. De weg der natuurwetenschap thans gebaand. De telescoop werd uitgevonden, e Galileï de geniale gedachte geboren, om dezen te ric naar den sterrenhemel. De eene ontdekking volgde o andere. Met meer nauwkeurigheid kon thans de plaats hemellichamen worden bepaald, en dientengevolge Ke zijn wetten ontdekken; de wiskunde nam een ongek vlucht, en in niet mindere mate hare toepassing op de terie, door het genie van een Galileï, een Descar een Leibnitz en een Newton. De wetten van den va lichamen werden ontdekt, alsmede die der algemeene zwa kracht door Newton; en met deze laatste was de gro overwinning behaald op het gebied der natuurwetensc want de beweging der hemellichamen, voor zooverre be het planetenstelsel, was thans op voldoende wijze tot eler taire grootheden mathematisch terugtebrengen. Voortreffe vruchten dezer wetten bleven niet achterwege. De p van een tot dusverre onbekende planeet kon worden aa wezen, alvorens te zijn waargenomen, en Leverrier kon planetenstelsel physisch-mathematisch in een arbeid te geven, naar het oordeel van deskundigen onovertroffen. wetten van Newton waren op hare beurt de vrucht van lange keten van mathematische berekeningen, waaraan noodige gegevens ten grondslag strekten. Zelfs zijn g vermocht niet, zulke wetten te denken, maar alleen vinden. Dat Newton de bewegingsverschijnselen der hem lichamen terugbracht tot een theorie, die der algemeene zwaa kracht, is, daargelaten dat dit denkbeeld wellicht reeds vroe meer of minder duidelijk was uitgesproken, voor de wet schap van weinig belang, want deze theorie is als zooda onvruchtbaar; en moge het voorzeker een schoone lege

genoemd worden, dat een vallende appel bij Newton de theorie der zwaartekracht deed ontwaken, de verdiensten van Newton zijn evenwel gelegen in zijn wetten, door Cavendisch en anderen met proeven in een physisch kabinet bebevestigd. Zij zijn even zoo vele grondwetten der materie, de basis der mechanica van Hemel en Aarde.

Tal van verschijnselen zijn nu door het analytisch talent van een Galileï en een Newton tot hunne elementaire grootheden teruggebrengen in mathematischen zin. En analyse leidt tot synthese; veelal is zelfs de analytische weg de voorbereidende, om te kunnen komen tot synthese als einddoel van het streven, terwijl men met de wiskunde, dien machtigsten aller hefboomen, nieuwe vormen van afhankelijkheid der grootheden vermag te ontdekken.

Moet de mathematische synthese en analyse ook in hare toepassing op de stof beschouwd worden als de meest volkomen vorm: er zijn ook andere vormen van analyse en synthese van groot belang, als noodzakelijke overgangen tot dien hoogsten toestand, en wel analyse en synthese van bewegingsvormen der stof en van de stof als zoodanig. Zoo leerde Newton licht onderwerpen aan een analyse door een prisma, en omgekeerd door een lens synthetisch terugbrengen tot den oorspronkelijken staat. Deze en andere eigenschappen van het licht leidden tot een theorie van groote beteekenis, de undulatie-theorie van onzen onsterfelijken Huygens.

De lichtstralen vormen naar deze theorie een toestand van golvende beweging eener stof, van den aether, die de ruimte zou vullen en alle lichamen doordringen. Wellicht is deze gedachte te beschouwen als de meest geniale, ooit uitgesproken, en niet ten onrechte voorzeker is onze Huygens vergeleken met Newton. De hooge vlucht, door de natuurwetenschap genomen, moet voor een groot deel middellijk en onmiddellijk aan deze theorie worden toegeschreven. Door het aannemen van verschillende toestanden van beweging verklaart zij alle verschijnselen en wetten van het licht op zeer

eenvoudige wijze, en zijn physisch-mathematische analyse en synthese op dit gebied tot groote ontwikkeling gekomen.

De analyse is echter niet volkomen, want de aard van den aether is onbekend; en alhoewel de aether als elementaire grootheid wordt beschouwd, is deze in werkelijkheid een hypothetische stof, van wier natuur niets met zekerheid bekend is. Dit ontneemt evenwel in geenen deele de waarde aan gemelde theorie, welke zich reeds twee eeuwen staande houdt, en niet alleen van onberekenbaar gewicht is voor de leer van het licht, maar dit tevens moet wezen voor die der warmte. De zon toch b. v. straalt niet alleen licht, maar ook warmte uit, die zich dus ook als aethergolven zal voortplanten. De warmtestralen moeten dan dezelfde wetten volgen als die van het licht, zooals ook door proeven is gestaafd.

De leer der warmte kon evenwel niet tot genoegzame ontwikkeling komen zonder een grondige kennis der stof. En *deze* wachtte op een streng doorvoeren van een hoogst eenvoudige waarheid, reeds sints eeuwen bekend, dat *stof* gewicht bezit, en dat *stof niet* kan verloren gaan. Eerst in het laatst der vorige eeuw vond Lavoisier aanleiding in de ontdekking der zuurstof door Priestley en Scheele, om met wegen en meten de stof te volgen, en aldus den grondslag te leggen tot dit gedeelte der natuurwetenschap. Lavoisier wendde tot dit doel de synthetische en analytische methode aan, maar onderwierp de stof vooral aan de synthese. Toegerust met alle gaven, die den man van wetenschap tot sieraad strekken, hield hij zich streng aan de waarneming, en liet zich op dit te ontginnen gebied nagenoeg niet in met theorie of hypothese. De grootste weerstand was thans overwonnen, en de wetenschap der stof, als zoodanig, kon zich met verbazende snelheid ontwikkelen. Weinige jaren na de invoering der methode van dezen uitstekenden man zien we dan ook reeds Dalton optreden met de wet der veelvoudige verhoudingen, waarop hij zijne theorie der atomen grondvestte, die echter niet tot een genoegzame hoogte kon worden opge-

voerd zonder meer kennis aangaande de gassen. Werd daartoe veel bijgedragen door Lavoisier, welke, onder anderen, eenige gassen als grondstoffen had leeren beschouwen, te weinig waarde was gehecht aan *algemeene* eigenschappen, aan wetten der gassen. Toch hadden Mariotte en Boyle reeds de verhouding der gassen tegenover druk nagegaan. Later leerden Charles en Gay-Lussac de verhouding kennen bij verschillende temperaturen, en gaf Gay-Lussac zijn scheikundige wet. Thans was er voedsel in genoegzame mate aanwezig voor een zeer eenvoudige theorie, door Gay-Lussac en Avogadro aan de wetenschap geschonken. Kan men zich inderdaad iets eenvoudigers denken, dan dat in éénzelfde maat der gassen, onder overigens gelijke omstandigheden, een gelijk aantal kleine deeltjes of moleculen voorhanden is? Deze theorie is van onschatbare waarde, en met die van Huygens de meest gewichtige op het gebied der natuurwetenschap. In de eerste plaats dient zij tot uitgangs-punt bij de bepaling van de betrekkelijke gewichten der atomen (kleinste deeltjes), waaruit de moleculen (kleine deeltjes) naar de theorie van Dalton zijn samengesteld; en in die atoom-gewichten bezit de wetenschap een uitstekend middel, om grondstoffen en samengestelde lichamen uit te drukken in eenvoudige vormen, die op hunne beurt, in verband met onderzoek aangaande *verbinding* en *verplaatsing*, aanleiding gaven tot de zoogenaamde leer der waarden, — een niet te versmaden hulpmiddel tot het geven van eenig denkbeeld met betrekking tot de wijze van rangschikking der kleinste deeltjes.

En hiermede heeft de theoretische analyse en synthese, als altijd steunende op de waarneming, vooralsnog haar glanspunt bereikt. Daarentegen nemen analyse en synthese, opgevat in zuiver stoffelijken zin, bij voortduring toe in ontwikkeling. Gesteund door de theorie, als brandpunt der bestaande kennis, is de wetenschap, vooral door de methode der synthese, na een onvermoeiden arbeid van vele voortreffelijke mannen gedurende bijkans een eeuw, in staat gesteld,

eenigermate theoretisch een blik te slaan in de betrekkelijke structuur der materie. Het kan wel niet moeielijk wezen in te zien, dat de ontwikkelings-toestand van de wetenschap der natuur vooral wordt bepaald door de bestaande kennis aangaande de materie als zoodanig. De natuurwetenschap toch beperkt zich in hoofdzaak tot de studie van de materie en hare uitingen, welke laatste in het meest innige verband moeten staan met de structuur van die geheimzinnige grootheid, waaraan de wetenschap zich niet mag onttrekken. De uitkomst nu van al dat streven is van een zeer eenvoudigen aard. Het molecuul kan bestaan uit één atoom, maar ook uit velen zijn opgebouwd. Is het molecuul nog al samengesteld, dan kunnen de atomen beschouwd worden verbonden te zijn tot ketens, draadvormig of ringvormig, zonder of met zijketens. Men kan zich voorstellen, hoe de verbeelding aan dit gebied gaarne hare krachten wijdde. Zoo had Ampère, in het begin dezer eeuw, een poging aangewend — meer te beschouwen als een speling van het vernuft — om moleculen terug te brengen tot krystalvormen; later door zekeren Gaudin met eenigen ernst opgevat. Dat met nagenoeg hetzelfde recht ons planetenstelsel en andere stelsels tot krystallen zouden kunnen herleid worden, behoeft geen betoog. Onwillekeurig brengt dit in herinnering een lijvig boekdeel van een schrijver, wiens naam spreker gelukkig is ontgaan, om plant, dier en mensch tot krystallen terug te brengen. De mensch herleid tot een dodecaëder! Inderdaad, welke hoogere eischen zou men aan een wetenschap wenschen te stellen! Men ziet het, op nieuw wordt bevestigd, dat hoe meer men afwijkt van hetgeen de waarneming leert, des te grooter bestaat de kans tot dwalen.

Van werkelijk wetenschappelijke beteekenis daarentegen zijn de krystalelementen van Delafosse, die eenig denkbeeld geven van de synthese van krystallen. Maar van oneindig grooter gewicht is de geniale greëp van Hauy, om die duizenden krystalvormen analytisch terug te brengen tot eenige weinige

typen, tot krystalsystemen; deze had de ontdekking door Mitscherlich tengevolge van de wet der isomorphie, die met scheikundige analyse aanleiding gaf tot een theoretisch leeren kennen der betrekkelijke structuur van vele mineralen, waardoor de Mineralogie tot wetenschap werd verheven.

Men heeft het reeds doen opmerken, — kennis aangaande de betrekkelijke structuur der materie kan geacht worden den grondslag uittemaken van alle kennis der materie; een waarheid, die wederom recht duidelijk uitkomt bij de leer der warmte. De bestaande theorie namelijk neemt aan, dat niet alleen de hemellichamen hunne bewegingsvormen hebben, maar ook de kleine en kleinste deeltjes. Deze eenvoudige gedachte, reeds vaag uitgesproken vóór vele eeuwen, onder anderen door Lucretius, niet vreemd aan het vernuft van Descartes en onzen Huygens, duidelijk in woorden gebracht door Bernouilli, maar, vooral voor gassen, tot een hooge ontwikkeling opgevoerd door Joule, maakt thans den grondslag uit van de zoogenaamde theorie der warmte. Laat het mij vergund wezen, de ontwikkeling dezer theorie ten overvloede nog in enkele eenvoudige trekken te schetsen.

In overeenstemming dan met de waarneming leert zij, dat de temperatuur van een lichaam afhankelijk is van de snelheid van beweging der deeltjes, en dat tusschen gassen, vloeistoffen en vaste stoffen in dit opzicht slechts een betrekkelijk verschil bestaat. Is de beweging der deeltjes zeer snel, dan zijn deze lichtgevend, tot rust kunnen zij niet worden gebracht. Groote massa's kunnen deze beweging voortplanten op de deeltjes, en omgekeerd. Zoo is, om een bekend voorbeeld te nemen, warmte, b v. in stoom aangewend, in staat een gewicht op te heffen. Maar men weet tevens, en hier treedt wederom een groote waarheid aan 't licht, dat daarbij warmte wordt verbruikt, welke, in deze of gene eenheid uitgedrukt, gelijk is in hoeveelheid aan die, welke bij vallen vrijkomt; en dat zulks niet alleen geldt voor een aangetrokken of opgeheven worden b. v. van eenig gewicht door of van

de Aarde, en hemellichamen tegenover elkander, maar tevens voor een naderen of verwijderd worden van deeltjes tot of van elkander.

Binnen zekere grenzen zou men dus atomen kunnen beschouwen als kleine hemellichamen, en hemellichamen als groote atomen. Vertolkt in de wetenschappelijke taal, luidt het, dat de beweging van stof, of wat hetzelfde is *energy van beweging*, kan worden verbruikt, om daarbij over te gaan in zoogenaamd *potentiëele energy*, en omgekeerd.

Verschillende vormen nu van bewegings-energy komen voor in de beweging van groote massa's, in licht en warmte van gewone stof en aether, verder in de nog zoo raadselachtige electriciteit, — al welke vormen in elkander kunnen worden omgezet, zonder verlies van energy, die evenmin kan vernietigd worden als materie, en gelijk deze laatste een standvastige grootheid is. Voorzeker een eenvoudige algemeene waarheid, maar zooals veelal het geval is, juist daardoor een waarheid van groot gewicht, die dan ook in ieder gebied van de wetenschap der materie als doordringt. In grondbeginsel reeds bekend aan Newton, met proeven gedeeltelijk gestaafd door Rumford, werd zij, vooral in de laatste jaren, vruchtbaar door de theoretische en praktische werken van Mayer en Joule.

Inderdaad, het moge geoorloofd zijn den meesten eerbied te koesteren voor zoovele belangrijke uitkomsten van onderzoek, waardoor het gegeven is, de materie in alle richtingen, hetzij scheikundig, physisch, of physisch-mathematisch, analytisch en synthetisch te beoefenen, — toch waarheen men zich ook begeve, steeds stuit men op een natuurlijke grens. Het zijn geen hooge rotsen, die den ingeslagen weg weldra ontoegankelijk maken, maar een ondoordringbaar duister; een gebied zonder licht en warmte, waarop geen leven mogelijk is. Hoe systematisch dan ook het gebouw der natuurwetenschap gedeeltelijk moge opgetrokken zijn, niets valt gemakkelijker dan te wijzen op groote leemten.

Zoo zijn de wetten van Newton bekend, maar van de wetten van aantrekking der deeltjes en kleinste deeltjes is nog niets bepaalds te zeggen, en toch moeten deze de basis vormen van de Newtonsche wetten. Bepalingen aangaande de hoeveelheid warmte, door stoffen opgenomen bij verwarming, of bij scheikundige verbinding en ontleding vrijkomende, zouden deze wetten kunnen leeren kennen. Dulong en Petit schonken aan de wetenschap als eerste vrucht op dit gebied hunne wet der atoomwarmte; Favre en Silbermann, Thomsen en Berthelot verrijkten haar met een machtig materiaal aan thermo-chemische bepalingen. Maar dit alles is nog niet toereikend. Nog ontbreken eenige onmisbare gegevens, alvorens aan een physisch-wiskundige analyse en synthese in gemelden zin kan worden gedacht, en bij voortduring worden krachten aangewend, om deze kennis te erlangen.

Beoefent de scheikunde vooral stelsels van betrekkelijk evenwicht, van niet minder belang is de studie der *voorwaarden* tot scheikundig evenwicht. Het was de groote Berthollet, die het waagde den eersten stap te doen op dit veld van onderzoek, na hem Deville en Berthelot, daarin gevolgd door Guldberg en Waage. De drie laatstgenoemden hebben zelfs uitkomsten aangaande verbinding en ontleding weten te brengen in eenvoudige wiskundige vormen, die met de waarneming vrij wel overeenstemmen. Guldberg en Waage en zoo ook Thomsen zijn evenwel, naar het oordeel van Berthelot, te ver gegaan in het maken van algemeene gevolgtrekkingen, waartegen deze natuurkundige zich krachtig verzet. Hoogstwaarschijnlijk bestaat hier van beide zijden eenige overdrijving. Hoe dit ook zij, men heeft zich in de mijn begeven ter ontginning, (veelal) gewapend met den calorimeter in plaats van de lamp van Davy. En we twijfelen er niet aan, eenmaal zal de wetenschap leeren, of de wetten der kleinste deeltjes dezelfde zijn als die waaraan de hemellichamen gehoorzamen, dan wel of ze een

eenigzins ander karakter bezitten. In ieder geval zal tusschen beiden een innig verband bestaan.

Behalve genoemde grens ontmoeten we een andere op den weg van analyse en synthese in *stoffelijken* zin. De thans bestaande scheikundige analyse eindigt met het atoom, waarmede de synthese aanvangt. De vraag: is het atoom een elementaire grootheid, gelijk aan de vraag, of het atoom een onveranderlijke grootheid is, vermag de wetenschap evenwel niet te beantwoorden. Maar aan pogingen ook in dien zin heeft het niet ontbroken. Warmte en electriciteit moesten hier wonderen verrichten. Onder den invloed van deze kunnen namelijk grondstoffen overgaan in gloeienden gasvorm, en dan met een prisma een zoogenaamd afgebroken spectrum geven. Lockyer vooral heeft gewezen op zekere mate van veranderlijkheid en overeenkomst in de spectra van sommige grondstoffen. Maar in den gloeienden gasvorm verkeeren de deeltjes in beweging, wier aard afhankelijk is van de temperatuur, en voortgeplant door den aether, invloed kan uitoefenen op het spectrum van eenig element. Het zou dus bedenkelijk wezen, uit de spectra te willen besluiten tot een al of niet samengesteld zijn van grondstoffen.

Toch is de natuurkundige geneigd aan te nemen, dat de atomen, alhoewel onder de bekende invloeden niet vatbaar voor merkbare verandering, desniettegenstaande samengesteld zijn, en mogelijk alle stof uit één enkele stof is opgebouwd.

Van hypothesen, dienaangaande gegeven, is de hypothese van Thomson zeker wel de meest merkwaardige. Volgens hem bestaat het heelal uit een vloeistof, en zijn hiervan deelen, verschillend in massa, door een onbekende oorzaak in beweging gekomen met een eigenaardigen bewegingsvorm; *deze zijn de atomen*, welke zich zonder wrijving in de vloeistof bewegen en niet vatbaar voor verandering, elkander aantrekken door de vloeistof, als gevolg van hun bewegings-toestand. Hiermede zou die geheimzinnige aantrekkingskracht komen te vervallen, ook ten aanzien van hemellichamen.

De hypothese, waarvan men de kiem reeds aantreft in werken van Newton, getuigt voorzeker van vernuft. De vraag is echter, of zij met de bekende feiten in verband zal zijn te brengen. Hoewel dit voor het oogenblik niet het geval is, mag toch het verschijnsel belangrijk geacht worden, dat meer en meer de neiging veld wint, een aantrekken op afstand te verklaren door een voortplanting van beweging van stof op stof. De oplossing van het vraagstuk is echter nog te zwaar. Maar zelfs al mocht b. v. de theorie van Thomson zich ontwikkelen tot een als die van onzen Huygens, dan nog is de analyse niet volkomen en stuit men zoowel op de vraag, welke is de natuur van die vloeistof, als daarenboven nog op een andere, hoe werd zij vervormd tot atomen?

Zoo is *ieder* onderzoek beperkt, heeft *ieder* deel der natuurwetenschap zijn grenzen, en zullen deze wel altijd blijven bestaan. Zelfs den wiskundige, dien men in zwakke oogenblikken zou wanen een vrijkaart te hebben voor het heelal, — wie heeft hem niet somwijlen op aandoenlijke wijze hooren weeklagen, dat hij met zijn grootheden een reis aanvaardende, bij zekere grenzen was teruggewezen met de woorden »tot hiertoe en niet verder." Sunt certi denique fines. Maar wat schaadt dit aan het streven van den natuurkundige? Voor hem toch is toegankelijk een veld van onderzoek, waarop dwalen nagenoeg onmogelijk is, en een veld van bespiegelingen, waarop hij niet dan met de grootste omzichtigheid den voet kan zetten, 't geen vooral dáár het geval is, waar hypothese en hypothetische hypothese welig opgroeien. Behoedzaamheid is hem daarom aanbevolen, of hij wordt gelijk aan zekere natuurkundigen, die hun spirit trachten te verscherpen door spiritisme, en wetenschap pogen te halen uit goocheltoeren.

Analyse en synthese hebben hare grenzen, in welke richting men zich ook bewege. Bepalen we ons thans vooral bij analyse en synthese van natuurvoortbrengselen. Synthese is hier in 't algemeen moeielijker, naarmate deze voortbreng-

selen meer samengesteld zijn. Wel is het b. v. mogen gelukken, sommige mineralen synthetisch te vervaardigen, maar in den regel levert dit in zooverre bezwaar op, als de meeste mineralen bestaan uit isomorphe mengsels, daarentegen deed de wetenschap analytisch groote stappen., vooral in scheikundigen zin.

Merkwaardig ook zijn de uitkomsten der physisch-scheikundige analyse met den spectroscoop, welke analyse, aanvangende met grondstoffen, zich uitstrekte tot de zon en tot nevelvlekken, en thans een grootere mate van waarschijnlijkheid geeft aan de hypothese, dat ons planetenstelsel, dus ook de Aarde, door verdichting zou ontstaan zijn uit een nevelbol, onder vrijkomen van energy.

Op welke wijze de mineralen op Aarde door synthese en analyse zijn ontstaan en nog steeds worden gevormd, trachten geoloog en mineraloog optesporen. Vele feiten maken het zoo goed als zeker, dat onze planeet den hoogsten trap van ontwikkeling nog niet heeft bereikt. In haar kern schijnt nog veel energy opgehoopt, en ten gevolge van drukking, de gloeiende inhoud in nagenoeg vasten staat te verkeeren, onder het genot van een tamelijk atomistische rust. Maar vermindert deze druk, b. v. door afkoeling der Aarde en daarmede ontstane spanning tusschen korst en kern, dan kunnen breuken, opheffingen en verschuivingen ontstaan, gloeiende massa's worden uitgeworpen, en processen plaats hebben, die meer schijnen te getuigen van analyse dan van synthese.

De oppervlakte der Aarde vertoont een ander leven. Onder den invloed van lucht, water en warmte worden gesteenten omgezet in voedsel voor de plant, die op hare beurt weer mensch en dier tot voedsel verstrekt. Moge zich hier krachtsuiting der stofwisseling in mindere mate vertoonen, — daarentegen, welke schier onuitputtelijke bron van wonderen der schepping! Scheikundige en morphologische synthesen schijnen te wedijveren om een maximum van ontwikkeling. Bij voort-

during tracht de wetenschap dat machtige materiaal van het organische rijk te verwerken. Mannen als Linnaeus en Cuvier rangschikten het vooral naar uitwendige vormen. Maar ook de structuur werd beoefend met ongewapend en gewapend oog, en onderling vergeleken. De morphologische analyse leerde, vooral door een Malpighi, een Treviranus, een Hugo von Mohl en een Schwann, de cel beschouwen als de grootheid, waaruit alle andere vormen in het organische rijk worden afgeleid. Robert Brown ontdekte de celkern, terwijl Max Schultze en anderen het protoplasma deden kennen in plant en dier, en de groote beteekenis hiervan voor het leven der cel, welke zelfs uitsluitend uit protoplasma kan zijn opgebouwd. Van een synthese in eigenlijken zin is noodwendig hier geen sprake, wel van een theoretische synthese; aldus op te vatten, dat de analyse kan leiden tot een leeren kennen met meer of minder waarschijnlijkheid van de wijze, waarop de celvorming geschiedt en tot de kennis waarop van de cel de weefsels en organen worden afgeleid, die ten slotte het individu opbouwen. Ook de scheikundige onderwierp plant en dier aan een ontleding, door daaruit vele verbindingen aftezonderen, deze in samenstelling nategaan, en verschillende deelen aan een onderzoek te onderwerpen. De uitkomst is even eenvoudig als schoon. Behalve onverbrandbare bestanddeelen is het slechts een vijftal grondstoffen, en van deze weder vooral de *koolstof*, die in plant en dier de hoofdrol heeft te vervullen. Maar meer kennis werd vereischt voor een genoegzaam volledig wetenschappelijke analyse. Plant en dier leven en zijn bij voortduring onderhevig aan stofwisseling. Welk voedsel nemen zij op? Hoe wordt het verwerkt? Welke stoffen worden uitgescheiden? In welke verhouding staan zij tot den dampkring of het water, waarin zij leven? Bonnet, Priestley, Ingenhousz, Senebier en Lavoisier openden dit gebied van onderzoek, waaraan later zoovele uitnemende mannen hun krachten hebben gewijd. Belang-

rijke feiten werden aan 't licht gebracht. Men ontdekte, dat de plant haar voedsel ontleent aan bodem en dampkring, en dat zij onder den invloed van de energy der zon, uit eenige *eenvoudige* verbindingen meer *samengestelde* opbouwt, zooals vetten, zetmeelachtige stoffen en eiwitstoffen, — materialen ter voeding van mensch en dier.

Het scheikundig *hoofd*proces der plant is gebleken te zijn dat van synthese, van mensch en dier dat van analyse. De energy der zon, verbruikt door de plant, komt na het vergaan der plant en dier ten slotte weder vrij, terwijl de materie terugkeert tot den oorspronkelijken toestand, om andermaal der plant tot voedsel te kunnen dienen; — en zoo vormen plant en dier in stoffelijken zin eenigermate een cyclus.

Was ons de geschiedenis bekend van eenig atoom van U of van mij, zij zou voorzeker getuigen van een veelbewogen leven. Dan eens een deel uitmakend van gesteenten, water of lucht, dan weer van plant en dier, van een conservatief of een liberaal, soms vervolgd door den scheikundige, en aldus eeuw in eeuw uit rusteloos en gejaagd en zelfs in zoogenaamd vrijen staat onmeedoogend heen en weder geslingerd, — ziedaar het leven der atomen.

De kennis van uit- en inwendige vormen van plant en dier, scheikundige samenstelling, voeding, ja zelfs van de meest ontwikkelde levensverschijnselen, vermochten den natuurkundige nog niet te bevredigen. Als van zelf stelde hij zich vragen: welk is het verband tusschen de individuen behoorende tot het dierenrijk, tusschen die in het plantenrijk, dieren- *en* plantenrijk, eindelijk tusschen de bewerktuigde en onbewerktuigde natuur.

In de eerste plaats, is de *soort* een onveranderlijke of een veranderlijke grootheid? Fossielen wijzen op een vroeger leven in 't algemeen van minder ontwikkeling, op vormen, die vergaan zijn. Van vele bestaande individuen mag de wetenschap niet zeggen, of zij moeten gerekend worden te behooren tot planten- of dierenrijk, omdat zij als 't ware den overgang

schijnen uit te maken der twee afdeelingen van het organische rijk.

Geoffroy-St. Hilaire, Goethe, Lamarck, Darwin en anderen beschouwen de *soort* als voorbijgaande vormen van een veranderlijke type. De aanhangers der veranderlijke soort trachten morphologisch aantetoonen, hoe zich in de natuur lagere organismen in planten- en dierenrijk ontwikkelen tot hoogere. Deze laag in de organische keten staande individuen moeten evenwel ook uit iets zijn ontstaan; en de vraag lag voor de hand, of deze niet zijn voortgekomen uit onbewerktuigde natuur. Het behoeft wel geen betoog, dat deze weg ons eindelijk er toe kan brengen, het atoom te beschouwen als de urmaterie van al het bestaande. Reeds schijnen enkele natuurkundigen de vorming van lagere organismen in den vorm van protoplasma-lichaampjes, bijv. in den Oceaan, uit onbewerktuigde stoffen niet zoo onwaarschijnlijk te achten. De morpholoog ontmoet evenwel hier, namelijk in den Oceaan, den scheikundige, die over stof nog wel wat wenscht mede te spreken, vooral waar het geldt scheikundige synthese. En nu weet de scheikunde wel, b. v een ureum en indigoblauw op te bouwen uit grondstoffen, of wijnsteenzuur als dat der plant te vervaardigen, maar een synthese van eiwitstoffen, waaruit protoplasma in hoofzaak is opgebouwd, zonder welk geen organisch leven mogelijk schijnt te wezen, ligt thans nog verre buiten het bereik der wetenschap. De scheikunde toch houdt zich in hoofdzaak bezig met de synthese van stoffen van een betrekkelijk zeer eenvoudigen aard, en reeds vereischt dit een strengen arbeid. Op den weg, door haar ingeslagen, zal zij zeker in de toekomst met hare atomen menig prachtig gebouw doen verrijzen, maar de tijden zijn voorbij, dat zij streeft naar wat zij zich bewust is niet te kunnen bereiken. Integendeel plaatst zij op vasten bodem steen op steen, gecementeerd met hare onschatbare atomistische theorie, en daarbij een weinig hypothese, evenals het water, een bestanddeel uitmakende van den mortel. Laat ons met dank-

baarheid de vruchten van dit streven gadeslaan, en m
geduld nog eenige eeuwen wachten, of zij het zal kunne
brengen tot en met de synthese van eiwitstoffen. Maar scheppe
we ons intusschen geen droombeelden eener synthese va
protoplasma, en laten we dit gerust over aan de phantaisië
van mannen als Jules Verne. Protoplasma toch toon
door zijn eigenschappen een levende stofmassa te zijn, d
zich kan onderhouden en vermenigvuldigen. Schwann
Pasteur en anderen hebben daarenboven genoegzaam beweze
dat voor het ontstaan zelfs der kleinste organismen,
kiemen moeten gegeven zijn, al schijnt overigens aan
daarvoor vereischte voorwaarden te zijn voldaan. Maar w
synthetici en een Pasteur niet vermogen, kan daarom bij
een Neptunus in staat zijn te doen; van waar anders di
kiemen? William Thomson stelde de hypothese, dat d
meteorieten wel de dragers zouden kunnen wezen van zoo
danige kiemen. Hij zelf noemt deze hypothese, hoewel *wil
phantastisch*, toch niet onwetenschappelijk. In ieder gev
zou daarmede het bezwaar zijn verplaatst en niet opgeheve
Erkennen wij het maar, — onder het verblindend licht va
de »zon der gerechtigheid," is de grond van het bestaan
voor den mensch in duisternis gehuld, en met al zijn voo
treffelijke gaven zullen de geheimen der organische synthe
door hem wel nimmer aan de natuur worden ontwoekerd.

Tot nog toe had men slechts op 't oog de materie in ha
physisch leven en bewegen; het gezegde geldt noodwendi
zoo mogelijk nog meer, van het wonder aller wondere
namelijk van het zoogenaamd psuchisch leven.

Dat bijv. een aarde wordt aangetrokken door de zon, b
vreemdt ons niet. Deze en andere uitingen der stof als zo
danig, hoe duister ook, wanneer we trachten daarin die
door te dringen, zijn zonneklaar in vergelijking met h
psuchisch bestaan, schijnbaar zoo innig verbonden aan d
der stof. Vestigen we de aandacht op een hoog georganiseer
individu. Het lichaam is niets anders dan een kunstig werken

scheikundig Laboratorium. Spijsverteering, ademhaling en alle verrichtingen kunnen worden teruggebracht tot de aantrekking van atoom tot atoom; niet aldus evenwel de psuchische uitingen, al schijnen deze zonder stofwisseling onmogelijk. Pogingen, om alle levensverschijnselen te herleiden tot aantrekking der stof, zijn met meer of minder talent beproefd. Uit een wetenschappelijk oogpunt mag daartegen geen bezwaar bestaan, wanneer men zich slechts streng houdt aan hetgeen de waarneming leert.

Om evenwel *aantenemen*, dat de stof als zoodanig bij zekere mate van organisatie met psuchische activiteit zou kunnen optreden, maar beneden deze grens een ziellooze, doode massa vormt, slechts gehoor gevende aan physische wetten, veronderstelt het bestaan van een scherpe scheiding, welk vermoeden door niets wordt gerechtvaardigd. Een noodzakelijk gevolg dezer veronderstelling moet dan ook wezen een vereenzelvigen van stof en geest. Minder materialistisch, schijnen sommige de psuche met een haakje te willen bevestigen aan het atoom. Arme psuche, indien ge veroordeeld mocht wezen, al die bewegingen naar de heerschende theorie, met het atoom mede te maken; maar driewerf ongelukkige psuche, indien ge mocht bevestigd zijn aan de Wirbel-atomen van Thomson! Zelfs gebonden aan een eeuwigdraaiend rad, zou uw bestaan oneindig gelukkiger zijn te noemen.

Laten we echter liever terugkeeren tot de werkelijkheid en houden we vast aan de waarneming, en dan blijkt onder anderen, dat de scheikundige praeparaten in de Laboratoria rustig blijven op hunne plaats (tenzij bekende oorzaken daarin wijziging brengen); en zoolang dit het geval is, zullen materie en psuche beschouwd moeten worden als twee verschillende grootheden, die echter onder sommige omstandigheden op elkander kunnen reageeren, samentreffende in de hersenen. Aldaar moet dus een scheikundige verbinding zijn, waarop de psuche het eerst ageert, en omgekeerd. Zal de scheikundige deze stof eenmaal leeren kennen en tevens hare

betrekkelijke structuur-formule? Reeds heeft de analyse een aanvang genomen, maar als altijd zal zij ook hier een asymptotisch leven leiden en steeds naderen tot de waarheid, zonder haar te bereiken.

De menschelijke geest erkent niettemin veelal ongaarne het bestaan van grenzen, aan ieder onderzoek gesteld, ten gevolge van de beperktheid zijner zintuigen, hulpmiddelen en aanleg; en in den regel tracht hij die grenzen te overschrijden. Niet te vreden met een streven naar kennis aangaande bouw en leven van *atoom*, *molecuul* en *cel*, wenscht hij zelfs meer of min doortedringen in de grootste aller grootheden. Een morphologisch leeren kennen eenigermate van het heelal, een terugbrengen van bewegingen van hemellichamen tot wetten, bevredigde niet. Ook het heelal leidt een leven als het planetenstelsel, als de Aarde, als het mineraal; — en de vraag, die hij zich stelt is: waarin bestaat in hoofdzaak dit leven, en welke is de toekomst van het heelal?

Vergunt mij nogmaals het woord te geven aan de wetenschap, maar thans voor het laatst. De energy der zon, waarvan het leven op de Aarde nagenoeg geheel afhankelijk en zonder twijfel in hoeveelheid begrensd is, verspreidt zich, ook voor zooverre deze tijdelijk door de Aarde of andere planeten mocht zijn vastgelegd, door de ruimte als energy van beweging.

De lichamen van het planetenstelsel schijnen door hun medium eenigen weerstand te ontmoeten; dientengevolge zouden eenmaal alle planeten moeten vallen op de Zon en daarmede één massa vormen. Hetzelfde moet dan tevens gelden voor andere stelsels als zoodanig en tegenover elkander, ook met betrekking tot energy. Inderdaad de toekomst zou donker zijn, en het heelal volgens Clausius den dood te gemoet gaan. Wel zou door het vallen der hemelbollen op elkander ten slotte één gloeiende massa ontstaan, maar de energy ook van deze moet zich gelijkmatig verdeelen, en het einde zou wezen één stofmassa, drijvende in den on-

metelijken aetheroceaan, in een toestand van dezelfde beweging, als de laatste vrucht van het streven der stof naar evenwicht. Maar reeds doen zich stemmen hooren in een anderen zin. De ruimte is oneindig groot en evenzoo ook te beschouwen de hoeveelheid vloeistof, die haar zou vervullen. De duizenden gloeiende bollen, die zich, schijnbaar onregelmatig verspreid, aan ons oog vertoonen, maken wellicht een oneindig klein gedeelte uit van het bestaande, in welk geval de hoeveelheid energy *oneindig groot* moet wezen. Het oneindig groote nu sterft niet zoo spoedig den hongerdood. Vertrouwen wij daarenboven, dat de natuur wel op groote schaal verspreide energy van beweging zal kunnen verzamelen tot een vorm, geschikt om op doode stofmassa's de synthese toe te passen en deze te doen leven en herleven tot een geheel van heerlijke scheppingen, in een *planten-* of *dierenrijk*, of nieuwe, ons onbekende rijken.

En mocht het eens wezen, dat de natuur de natuur niet vermag te redden van een wissen dood, dan blijft er nog altijd een andere Macht over; — een Macht, die verre verheven is boven alle stof en energy, — een Macht, die, om te eindigen met een gedachte van Newton, nog wel in staat zal zijn, de doode stofmassa tot een vernieuwd leven op te wekken.

BIJLAGEN.

I.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteiten der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1sten keer	55	31	34	16		136
„ 2den „	45	15	21	9	2	92
„ 3den „	28	10	4	3		45
„ 4den „	21	14	6	1	3	45
„ 5den „	21	6	7	3		37
„ 6den „	7	7	9	4	2	29
„ 7den „	2	3	4	1	2	12
„ 8sten „			1			1
„ 9den „		1	2			3
„ 10den „			1		1	2
„ 11den „	1					1
Totaal.	180	87	89	37	10	403
Voll. Ond.	110	20	51	19	5	205
4 lessen	2	48	23	1	1	75
3 „	15	6	6	7	2	36
2 „	31	8	5	5		49
1 „	22	5	4	5	2	38
Totaal.	180	87	89	37	10	403

II.

UITSLAG DER EXAMENS.

	1879—1880.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Candidaats-examen in de Godg. (1e ged.)	21	21	
„ „ „ (2e ged.)	20	18	2
„ „ „ (1e en 2e ged.)	7	7	
Doctoraal-examen „ „	6	6	
Candidaats-examen in de Rechten.	17	12	5
Doctoraal „ „ Rechtswetenschap.	24	16	8
„ „ „ Staatswetenschap.	2	2	
Candidaats „ „ Geneeskunde.	7	6	1
Doctoraal „ „ „	10	10	
Groot Mathesis-examen.	28	25	3
Propaed. examen in de Geneeskunde.	10	7	3
Candidaats „ „ Wis- en Sterrekunde.	1	1	
„ „ „ Artsenijbereidkunde.	1	1	
Doctoraal „ „ Wis- en Sterrekunde.	1	1	
„ „ „ „ „ Natuurkunde.	1	1	
„ „ „ Scheikunde.	1	1	
„ „ „ Plant- en Dierkunde.	1	1	
Propraed. examen voor de Godgeleerdheid.	51	42	9
„ „ „ Rechten.	32	22	10
„ „ „ Klass.Letterkunde.	1	1	
Examen bedoeld in Staatsblad 1877 n°. 159 art. 6.	1	1	
Totaal . . .	243	202	41

Van de 21 candidaten, die het Admissie-examen (Staatsblad 1853 n°. 31) aflegden, werden 14 toegelaten en 7 afgewezen.

III.

De Hoogleeraren in den loop van den Cursus 1879/80 (*zie Verslag bl.* 10) hebben hun ambt aanvaard:

1879.

26 September, Mr. M. S. Pols, met een rede over: „Het bestaan, de ontwikkeling en de tegenwoordige toestand van het Nederlandsch Strafrecht."
Utrecht, J. L. Beijers

18 October, Mr. J. de Louter, met een rede over: „Het verband der Staats-Wetenschappen."
Utrecht, J. L. Beijers.

IV.

PROMOTIËN,

van 25 Sept. 1879 tot 9 Juli 1880.

A. Volgens het Organiek Besluit van 2 Aug. 1815 nº. 14.

Faculteit der Godgeleerdheid.

1879.

27 *Sept.* Cornelis Christiaan Schot, van Babauw (Timong Koepang, N.-Indië), publiek, *cum laude*. Proefschrift: *Voorbereiding en aanvang der in de Ned. Herv. Kerk in de* 1ste *helft der* 19e *eeuw voorgevallene afscheiding.*

1880.

27 *Mei.* Johannes Theodorus de Visser, van Utrecht, publiek, *cum laude*. Proefschrift: *De Daemonologie van het O. Testament.*

1 *Juli.* Luitjen Wagenaar, van Heerenveen. Proefschrift: *Het „Réveil" en „de Afscheiding"* (*Bijdrage tot de Ned. K. G. van de* 1ste *helft der* 19e *eeuw.*

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1879.

30 *Sept.* Willem Bakker GGz. van Groningen. Privaat, stellingen.

Faculteit der Geneeskunde.

1879.

25 *Sept.* Gerardus Adrianus van Arkel, van 's Gravesande, privaat,

cum laude. Proefschrift: *Over de werking van Secale Cornutum bij de baring.*

25 *Sept.* Arnold Willem van Haagen, van Utrecht, privaat, *cum laude.* Proefschrift: *Bijdrage tot de auscultatorische verschijnselen bij gravidae.*

26 *Sept.* Jan Teunis van den Heuvel, van Wanroy (N. B.), privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over het Chinine-exantheem.*

27 *Sept.* Johannes Borst, van Alkemade, privaat, *cum laude.* Proefschrift: *Over de werking van Pilocarpine, vooral bij hydrops.*

27 *Sept.* Philip Kooperberg, van Oosterhout, privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot de casuistiek der ruggewervel-fracturen.*

29 *Sept.* Leonardus Petrus Johannes Berends, van Nijmegen, privaat. Proefschrift: *De behandeling van het genu volgum.*

29 *Sept.* Johannes Cornelis Kuijper, van Soestdijk, privaat. Proefschrift: *Proeven van verklaring der verschijnselen van loodvergiftiging bij den mensch.*

30 *Sept.* Hendrik de Vries, van Amsterdam, privaat. Proefschrift. *Eclamsia puerperalis.*

30 *Sept.* Jacobus Hubertus Gerards, van Bocholtz, privaat, *cum laude.* Proefschrift: *Eenige opmerkingen over de behandeling van ulcera cruris*

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1879.

26 *Sept.* Johannes Mattheus Antonius Kramps, van Grave, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: *Bijdrage tot de kennis der Ureïden.*

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1879.

29 *Sept.* Fredericus Henricus Coenen, van Gent, privaat, *cum laude.* Proefschrift: *De usu particulae conditionalis apud Aristophanem.*

B. Volgens de Wet van 28 April 1876 (Stb. n°. 102.)

In de Rechtsgeleerdheid.

1879.

31 *October.* Arnoud Jan de Beaufort, van Utrecht, Proefschrift:

Eenige opmerkingen naar aanl. van Art. 916 *Wetboek van Koophandel.*

4 *November.* Johannes Luden, van Amsterdam. **Proefschrift:** ***Het onvolledige en het Procura-Endossement.***

17 *November.* Christiaan Lijdius Rahder, van Westerbork. **Privaat.** Proefschrift: ***Eenige aanteekeningen op het Landrecht van Drenthe*** van 1412.

28 *November.* Martin Marie Rosman, van Ternate, **privaat. Proefschrift:** ***Over het Begrip, de Uitdrukking en den Invloed der Openbare Meening in den vrijen Staat.***

1880.

19 *Januari.* Petrus Lodewijk Albertus Collard, van **Breda, privaat.** Proefschrift: ***De Actis Paulianae inzonderheid naar het Ned. Burg. Recht.***

28 *Januari.* Dirk Johan Lodewijk Schumm, van **Heerewaarden,** publiek. Proefschrift: ***Eenige aanmerkingen op Art.*** 1917 ***B. W.***

4 *Februari.* Gerard van Eck, van **Arnhem, privaat. Proefschrift:** ***Het vrije Notariaat.***

17 *Maart.* Johan Karel Hendrik Enderlein, van **Kampen, privaat.** Proefschrift: ***De wederzijdsche verplichting van bloed- en aanverwanten, volg. het Ned. B. W.***

17 *Maart.* Rudolph Antoni Peter Sandberg tot **Essenburg, van** Wierden, (Gelderland), privaat. **Proefschrift:** ***Het recht van den Staat op de verlatene erfenis.***

9 *April.* Willem de Ridder, van Utrecht, **privaat. Proefschrift:** ***Eenige beschouwingen over het Leerstuk der Recidive.***

26 *Mei.* Hendrik Keppel Hesselink, van **Warnsfeld, privaat.** Proefschrift: ***De Troons-opvolging in Nederland.***

28 *Mei.* Antony Moens, van Edam, **privaat. Proefschrift:** ***Het tijdstip, waarop de failliet het beheer zijner goederen verliest.***

28 *Mei.* Johannes Maximiliaan **Govert Diederik van Slingelandt,** van Wanneperveen, privaat Proefschrift: ***Het Domicilie.***

31 *Mei.* Willem Jan Jacob **Besier, van Wageningen, privaat.** Proefschrift: ***Blijft na de verjaring nog eene Naturalis Obligatie over?***

7 *Juni.* Maurits Cornelis Bisdom, van **Utrecht, privaat. Proefschrift:** ***Eenige beschouwingen over Art.*** 6 ***Burgerlijke Regtsvordering.***

18 *Juni.* Willem Dolk, van **Leur (Noord-Brab.), privaat. Proefschrift:** ***Internationaal recht I Personenrecht.***

5 *Juli.* Adrien Joseph van den **Bergh, van Roermond, privaat.**

Proefschrift: *Familie-diefstal Art.* 380 *Code Penal en Art.* 343 *Ontwerp Wetb. v. Strafrecht.*

5 *Juli.* Jan Constantijn Nicolaas van Eijs, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over het aanbod van gereede betaling, gevolgd van Consinatie.*

6 *Juli.* Antonius Joannes van Vollenhoven, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over Naturalisatie.*

9 *Juli.* Antonius Nilant, van Goor, privaat. Proefschrift: *Art.* 9 *van de Wet, houdende Alg. bepalingen der Wetgeving van het Koningrijk.*

9 *Juli.* Minard Tydeman, van Tiel, privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot de Geschiedenis der Bodemery.*

In de Geneeskunde.

1880.

14 *Februari.* Dirk Gorter van Dokkum, privaat. Proefschrift: *Verslag der chirurg. kliniek te Utrecht van* 1 *Jan.* 1878 *tot* 30 *Juni* 1879.

18 *Juni.* Cornelis ten Bosch, van Oostvoorne, privaat. Proefschrift: *De physiologische werking van Chinamine.*

In de Wis- en Natuurkunde.

1880.

11 *Maart.* Jacob Robbers, van Zutphen, privaat. Proefschrift: *De berekening der loopbaan van de planeet* (182) Elsbeth.

In de Letteren en Wijsbegeerte.

1880.

23 *Maart.* Johannes Andreas Stricker, van Dordrecht, privaat, Proefschrift: *De Tragicorum anachronismis.*

V.

NAAMLIJST DER STUDENTEN,

VOOR DE EERSTE MAAL

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT V

Prof. E. MULDER,

voor den Cursus 1879/80. [1])

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOOR' PLAAT
1879.				
23 Sept.	Johannes Campagne.	M.	2 April 1862.	Utrecht.
„	Rijk van Eck.	Ph.	29 Dec. 1859.	Tiel.
„	Bastiaan v. Tienhoven v. d. Bogaard.	R.	25 Febr. 1860	Werkendam.
„	Arie Jan Hoorweg.	M.	16 Maart 1858.	Krimpe a/d L
„	Alexander Hendrik Metelerkamp.	R.	17 Juli 1860.	Utrecht
„	Frederik v. d. Poll.	R.	17 Maart 1860.	Zeist.
„	Johan Christiaan Bätz.	M.	8 Jan. 1859	Utrecht
„	Cornelis Frank Marinus Deeleman.	G.	21 April 1861.	Rotterd
„	Jacob Juliaan Antonie Herman.	G.	14 Mei 1861.	Delftsha
„	Johannes Marinus Simon Baljon.	G.	5 Juli 1861.	Rotterd
„	Hendrik Gideon Botermans.	G.	25 Dec. 1859.	Rotterd
„	Paulus Pieter Couvret.	G.	19 Dec. 1860.	Rotterd
„	Mijndert Henstedt.	Ph	30 April 1843	Utrecht.

1) Door de letters G., R., M., Ph. en L. worden de faculteiten van *Godgeleerdh Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte* aanged

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1879.				
3 Sept.	Lammert Balk.	G	19 Oct. 1859.	Elburg.
"	Dirk Bax.	G.	4 Aug. 1859.	Vuursche.
"	Jan Eringa.	G.	11 Febr. 1855.	Hijdaard.
"	Nantko Pieter Fockens. Czn.	G.	25 Sept. 1859.	Nieuwolde.
"	Jacob Hoek.	G.	27 Febr. 1861.	Schiedam.
"	Augustus Gerard Theodoor Becking.	M.	26 Febr. 1860.	Batavia.
"	Auske Fokstra.	M.	20 April 1860.	Nije-haske.
"	Jacobus Johannes Poort.	M.	10 Oct. 1860.	Amersfoort.
"	Johannes Nicolaas Poort.	M.	10 Oct. 1860.	Amersfoort.
"	Jacob Adolph Ruijs.	M.	20 Juni 1860.	Putten.
"	Louis Frederik Christiaan Alers.	M.	14 Maart 1860.	Hillegersberg.
"	Willem Hendrik Cox.	M.	29 Nov. 1861.	Batavia.
"	Jacob Eliza van Persijn.	M.	30 Sept. 1860.	Bloemendaal.
"	Hubert Scheepers.	Ph.	21 Febr. 1859.	Gulpen.
"	Christiaan Johannes Daniël Herman.	R.	17 Jan. 1863.	Delftshaven
"	Charles Ferdinand Pahud de Mortanges.	R.	29 Nov. 1860.	Tjandjor, Java.
"	Petrus Josephus Maria Schaepman.	R.	7 Mei 1860.	Zwolle.
"	Arnoldus Johannes Maria Vos de Waal.	R.	7 Nov. 1858.	Raalter.
"	Jan Karel Hendrik Turk.	R.	17 Febr. 1861.	Amersfoort.
"	Hendrik Johannes Christiaan Isaäc de Jong.	R.	27 Juni 1859.	Utrecht.
"	Jacob Albert Philip Leonard Ram.	R.	28 Febr. 1860.	Utrecht.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBO[illegible] PLA[illegible]
1879.				
23 Sept.	Gustaaf Angelus Felix Cortvriendt.	R.	10 Juni 1855.	IJzen
24 Sept.	Hartog Jakob Hamburger.	Ph.	9 Maart 1859.	Alkm
„	Charles Verhaegh.	M.	9 April 1856.	Baarl
„	Frederik Hendrik Bohré.	M.	31 Jan. 1862.	IJseln
„	Willem v. d. Beke Callenfels.	G.	12 Juli 1859.	Vlissi
„	Petrus Antonie Nicolaas Stephanus v. Meurs.	R.	7 April 1860.	Arnh
„	Adolf Frederic Arnold Ferdinand Geselschap.	M.	19 April 1859	IJseln
„	Augustus Philipsen.	M.	18 Mei 1854.	Tiel.
„	Jan Hugo Martinius.	M.	29 Aug. 1862.	Veen
25 Sept.	Pieter Maats à Stuling.	M.	1 Aug. 1861.	Ilpen
26 Sept.	Willem van Esveld.	G.	21 Juni 1860.	Nijke
„	Hendricus Gerardus van Endt.	G.	11 April 1861.	Utrec
„	Jacobus Dommisse.	G.	2 Oct. 1859	Vlissi
„	Geert van Dijk.	G.	12 April 1860.	Warn
„	Hermanus van den Bijtel.	G.	3 Dec. 1860.	IJlst.
27 Sept.	Gerardus Josephus Teljer.	M.	21 Juli 1861.	Vrees
„	Willem Henri Julius.	Ph.	4 Aug. 1860.	Zutph
„	Benjamin Gerard Elize Wessel van Dugteren.	M.	11 Mei 1861.	Utrec
„	Cornelis Grebe de Haan.	M.	31 Dec. 1858.	Krali
„	Willem van Son.	R.	9 Febr. 1860.	Arnh
„	Dirk Bastert.	R.	9 Juni 1860.	Maar
„	Lodewijk Constantijn Brouerius v. Nidek.	R.	1 Juli 1858.	Mena Cele
„	Ernst Meinrad Theresia v. Bönninghausen.	R.	3 Sept. 1862.	Tübb
„	Johannes Cornelis Heijning.	R.	4 Juli 1857.	Batav
„	Willem Antonie Oudegeest.	R.	21 Juni 1860.	Maur
„	Johan Anton Ament.	R.	22 Oct. 1859.	Cheri

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1879.				
0 Sept.	Carel Marius Rasch.	R.	19 April 1859.	's Gravenhagen.
„	Hermanus Henricus Everts.	R.	11 Jan 1861.	Twello.
„	Philip Pelgrim Carel Henri Everts.	R.	11 Jan. 1861.	Twello.
„	Jacob Eduard Boddaert.	R.	16 Sept. 1861.	Middelburg
„	Ernest Mathien Louis Wenmaekers.	R	31 Dec. 1859.	Maastricht.
„	Herman Arnold Ameshoff.	R.	30 Juli 1860.	Amsterdam
„	Jan Ernst Marie Karel Wildeman.	R.	30 Nov. 1860.	Venlo.
„	Herman Johan v. Lulofs Umbgrove.	R.	1 Jan. 1862.	Zutphen.
„	Egon Paul Gerard Elisabeth v. Heijden.	M.	30 Juni 1862.	Tubbergen.
„	Antonio Rutherus Adrianus van Beekum.	M	7 Mei 1860.	Noordeloos
„	Cornelis Jan van Arkel.	G.	4 Maart 1858.	's Gravesande.
„	Teunis Dalhuijsen.	G.	21 Dec. 1852.	Kampen.
„	Jan Schrijver.	G.	12 April 1861.	Weesper-Carspel.
„	Adriaan de Haan.	G.	31 Maart 1861.	Weesp.
„	Ubo Jan Kapteijn.	M.	22 April 1860.	Bodegraven
„	Frans Matheus Daniëls.	Ph.	4 Nov. 1860.	Nijmegen.
„	Adriaan Maarten Marie Montijn.	R.	2 Mei 1863.	Gouda.
1 Oct.	Jacob Cornelis Guilhelmus Gobius du Sart.	G.	8 Dec. 1861.	Arnemuiden.
„	Anthonie Johannes Adrianus Vermeer.	G.	14 Nov. 1860.	Koudekerke.

DATUM VAN INSCHRIJVING	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS
1879.				
6 Oct.	Nicolaas Adrianus Kortlandt.	M.	30 Mei 1861.	Rotterd
„	Jacob Versteeg.	M.	1 Juli 1862.	Scherp zeel.
„	Willem Frederik Duker.	M.	1 April 1850.	Enkhui
„	Jan Wouterus Beerenkamp.	G.	18 Jan. 1858.	Barnev
„	Dirk Albertus van Haselen.	G.	17 Dec. 1858.	Amersf
„	Willem van der Spek.	G.	10 Febr. 1855.	Haarle
„	Hermanus Waardenburg.	G.	22 Aug. 1857.	Franek
„	Arie Jacob v. Wijngaarden.	G.	8 Dec. 1851.	Nieuw
„	Jacob Ossewaarde.	G.	25 Mei 1857.	Wilheln nadorp
„	Paulus Cornelius Anthonius Halffman.	G.	9 April 1851.	Maarte dijk.
„	Gerard Salomons.	G.	5 Juli 1858.	Oosterb
„	Pieter Franciscus v. d. Nieuwenhuizen.	G.	1 Dec. 1855.	Dordre
„	Johannes Cornelis Leusden.	Ph.	19 Dec. 1861.	Schoonl ven.
„	Cornelis Wilhelmus Coenen.	Ph.	29 Aug. 1859.	Leiden.
„	Adolf Ellinger.	Ph.	9 Juli 1862.	Batavia.
9 Oct.	Bernardus Wissing.	G.	1 Dec. 1859.	Loenen Nijmeg
11 Oct.	Petrus Herman Hugenholtz.	G.	11 Juni 1849.	Cillaars-hoek.
„	Marinus de Puy.	G.	7 Mei 1860.	Zwolle.
„	Adrianus Middelkoop.	G.	30 April 1859.	Schoon woerd.
„	Stefanus Maria Leonardus Josephus Gast.	M.	27 Jan. 1858.	Schaijk.
18 Oct.	Jurianus Karel Pieter Maks.	G.	19 Dec. 1858.	Borneo.
„	Frederik Johan Egbert Adriaan Bade.	R.	10 Febr. 1858.	Amster

ATUM VAN RIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
179.				
Oct.	Hendrik François Scholten.	M.	13 Dec. 1860	Winterswijk.
"	Peter Martin.	G.	14 Dec. 1857.	Boekenan.
"	Edmund Bōithe.	G.	3 Febr. 1853.	Fara, Hongarije
"	Geza Szabo.	G.	8 Nov. 1860.	Boldog, Hongarije.
"	Hans Stilgenbauer.	G.	23 Dec. 1855.	Hochspeijer
"	Wilhelm Rupp.	G.	8 Sept. 1857.	Callbach.
"	Ludwig Neudoerffer.	G.	6 Juli 1858.	Stromberg.
"	Georg Mohr.	G.	7 Dec. 1854.	Callbach.
"	August Schaefer.	G.	3 Aug. 1854.	Mannbach.
Oct.	Jacob Knecht.	G.	21 April 1858.	Wattweijler
"	Constans Nicolaï.	M.	14 Mei 1861.	Veldhoven.
"	Antonius Marie Aloysius Smits.	R.	21 Juni 1854.	Amsterdam
"	Evert Cornelis van Leersum.	M.	12 Febr. 1862.	Utrecht.
Oct.	Johannes Herman Feringa.	G.	26 Mei 1859.	Amsterdam
Oct.	Louis Abraham Hartlooper.	Ph.	24 Febr. 1861.	Middelburg
"	Dirk Jacob Karres.	G.	2 Febr. 1858.	Amsterdam
"	Alphonse Finckel.	M.	16 Oct. 1860.	Rotterdam.
Oct.	Victor Verhaegh.	Ph.	8 Dec. 1860.	Baarlo.
Nov.	Maximiliaan Frederik van Lennep.	G.	2 Sept. 1859.	Nijmegen.
"	Frederik Adolf v. Schaick.	G.	6 Dec. 1856.	Amsterdam
Nov.	Louis Bartholomaeus Cornelis Quaedvlieg.	Ph.	24 Mei 1860.	Beek in Limburg.
Dec.	Wouter Martinus Dirk v. Veen.	G.	15 Jan. 1861.	Eettren.
Dec.	Roelf Menno Jager Meezenbroek.	M.	27 Jan. 1859	Veendam.
Dec.	Iodocus Heringa.	Ph.	6 Mei 1844.	Utrecht.
180.				
Jan.	Jacob Hanekuijk.	R.	21 Aug. 1859.	Harlingen.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOOI PLAA
1880.				
19 Jan.	Adriaan Cornelis Gerrit Post.	M.	12 Maart 1858.	Maarte dijk.
22 Jan.	Bernard Snellen.	M.	27 Oct. 1861.	Moordı
28 Jan.	Martinus Johannes Sanders.	G.	5 Jan 1860.	Apeldo
"	Jacob v. d. Spek.	G.	6 Nov. 1860.	Maasla
5 Febr.	Pieter Denijs.	Ph.	5 Febr. 1856.	Alkmaa
"	Wijtze de Jonge.	G.	24 April 1860.	Smilde.
12 Febr.	Hendrik Jan Bisperink.	G.	28 Mei 1854.	Borcul
26 April.	Johannes Bungeroth.	G.	27 April 1857.	Boppar Rhein.

Uitgaven van J. L. BEIJERS te Utrecht:

DE UTRECHTSCHE ARCHIEVEN. I. Schilders-vereenigingen te **Utrecht.** Bescheiden uit het gemeente-archief uitgegeven door Mr. S. Muller Fz. Roy. 8vo. f 2.25

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenis van Nederland, meer bepaaldelijk van **Utrecht.** 3 dln. 4to. (*f* 30.—) f 10.—

Mr. W. J. Baron d'ABLAING VAN GIESENBURG, Gemeentewapens van **Utrecht.** 4to. 6 platen met 77 wapens. f 1.80

Dr. H. J. BROERS, UTRECHT. Historische wandelingen. 2e druk. Post 8vo. f 1.90

Dr. A. H. G. P. VAN DEN ES, Het vierde eeuwfeest van het stedelijk gymnasium te **Utrecht.** Feestrede en feestgave. Gr. 8vo. f 1.—

HET GILDEBOEK. Tijdschrift voor kerkelijke kunst en oudheidkunde, uitgegeven door het **St. BERNULPHUS GILDE TE UTRECHT.** 1e—3e deel, met platen. Gr. 4to. Per deel. f 6.—

JAARBOEK der Rijks-Universiteit te **Utrecht** 1877—1878. (1e jaargang) Roy. 8vo. f 1.90

JAARBOEK der Rijks-Universiteit te **Utrecht** 1878—1879. (2e jaargang) Roy. 8vo. f 2.25

J. VAN LIEFLAND, UTRECHT'S oudheid. Gr. 4to. Met 62 platen. (*f* 30.—) f 15.—

LODEWIJK MULDER, Proeve van eene statistiek van het schoolverzuim in de provincie **Utrecht.** fol. f 1.—

Prof. Dr. P. L. MULLER, De **UNIE VAN UTRECHT.** 2e druk. Post 8vo. Met facsimile van de onderteekening der Unie. f 1.30

Mr. S. MULLER Fz., Catalogus van het Museum van oudheden te **Utrecht.** Roy. 8vo. Met 3 gelith. platen. f 1.75

——————— Catalogus van den topographischen atlas der provincie **Utrecht.** Roy. 8vo. f 1.25

——————— Catalogus van den topographischen atlas der stad **Utrecht.** Roy. 8vo. Met gelith. platte gronden. f 1.60

——————— Catalogus van den historischen atlas van **Utrecht.** Roy. 8vo. f 1.—

Mr. S. MULLER Fz., De schilderijen van Jan van Scorel in het Museum Kunstliefde te **Utrecht** beschreven en toegelicht. Post 8vo. met 2 bladen waarop 37 wapens. f 0.90

PLAKKAATBOEK. — Vervolg van Mr. Johan van de Water's groot Plakkaatboek 's Lands van **Utrecht** van den vroegsten tijd af tot het jaar 1805, door Mr. C. W. Moorrees en Dr. P. J. Vermeulen. 2 deelen. Gr. folio (*f* 33.50) f 7.50

G. VAN RIJN, De **Schoutensteegsche** tekentjes en tafelcoeckgens. Gr. 8vo. Met 8 lithogr. en facs. f 1.—

Tijdschrift voor oudheden, statistiek, zeden en gewoonten, regt, genealogie en andere deelen der geschiedenis van het bisdom, de provincie en de stad **Utrecht.** Uitgegeven door Dr. P. J. Vermeulen. 4 deelen. Gr. 8vo. met platen (*f* 21.50) f 5.—

JAARBOEK

DER

IJKS-UNIVERSITEIT

TE

UTRECHT

1880—1881.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1882.

JAARBOEK

DER

IJKS-UNIVERSITEI

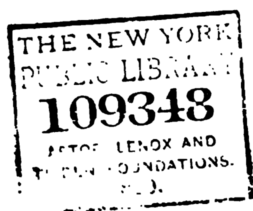
TE

UTRECHT

1880 — 1881.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1881

Stoomdruk van P. W. VAN DE WEIJER, Utrecht.

WETTEN EN BESLUITEN

BETREFFENDE

HET HOOGER ONDERWIJS.

(*Vervolg van Jaarboek* 1878—1879.)

BESLUIT *van den 31sten December* 1879 *no.* 24, *houdende vaststelling van het Reglement op het beheer en het gebruik der verzamelingen, inrigtingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Universiteiten des Rijks.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ. ENZ. ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 29 December 1879, Litt. M., afd. Onderwijs;
Gelet op art. 48 alinea 2 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad nº. 102);

Hebben goedgevonden en verstaan:

vast te stellen een Reglement op het beheer en het gebruik der verzamelingen, inrigtingen en hulpmiddelen voor het Onderwijs aan de Universiteiten des Rijks, gelijk dat bij het tegenwoordig besluit is gevoegd.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

's Gravenhage, den 31 December 1879.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
SIX.

REGLEMENT *op het beheer en het gebruik der verzamelingen, inrigtingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Universiteiten des Rijks.*

ART. 1. Van alle verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan iedere Rijks-Universiteit wordt eene volledige lijst door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken vastgesteld, en zoo noodig gewijzigd. Die lijst en de later daarin door hem te brengen wijzigingen, worden opgenomen in de Nederlandsche Staatscourant.

ART. 2. Het onmiddelijk beheer en dagelijksch toezigt over de in art. 1 genoemde verzamelingen en hulpmiddelen is opgedragen aan de ambtenaren daartoe, Curatoren der Rijks-Universiteit waartoe zij behooren gehoord, door Ons of met Onze magtiging door Onzen voornoemden Minister benoemd.

ART. 3. Het gebruik van elk der in art. 1 bedoelde verzamelingen en hulpmiddelen, is onderworpen aan het toezigt van den daartoe volgens art. 2 aangewezen ambtenaar en wordt aan niemand toegestaan zonder zijne toestemming, behoudens beroep op Onzen in art. 1 genoemden Minister.

ART. 4. De in art. 2 bedoelde ambtenaar is belast met de zorg voor het onderhoud, de rangschikking, het catalogiseren en de etiquettering der voorwerpen van de verzameling en der hulpmiddelen door hem beheerd. Hij legt daarvan een inventaris aan, die steeds volledig wordt bijgehouden en in de inrigting voorhanden is. Hij zendt daarvan voor de eerste maal een afschrift aan Curatoren, en deelt jaarlijks in Januarij aan hen de wijzigingen mede die daarin in het afgeloopen jaar zijn gebragt.

ART. 5. Hij kan met goedkeuring van Curatoren nieuwe voor-

werpen aankoopen of door ruiling van exemplaren die in dubbel voorhanden zijn de verzameling uitbreiden.

ART. 6. Zonder zijne uitdrukkelijke goedkeuring wordt geen voorwerp of hulpmiddel vervoerd buiten het gebouw, waarin het bewaard wordt.

ART. 7. Van elk buiten het in art. 6 bedoeld gebouw te vervoeren voorwerp of hulpmiddel houdt hij aanteekening, en zorgt dat die voorwerpen in ongeschonden staat terug bezorgd worden. Het daarvoor door den leener af te geven bewijs van ontvangst wordt bij terugbezorging aan dezen terug gegeven.

ART. 8. Hij laat bezoekers toe in de verzameling, wanneer dit voor het gebruik waartoe zij bestemd is geen bezwaar doet ontstaan. Zoodra het belang van het onderwijs of der inrigting het verbiedt, wordt bezoek geweigerd.

ART. 9. De laboratoria zijn bestemd tot oefening in de praktijk van het leervak en tot het verrigten van wetenschappelijke onderzoekingen. Daarin worden geene werkzaamheden of proefnemingen verrigt dan met goedkeuring van den ambtenaar, volgens art. 2 met het beheer dier hulpmiddelen belast.

Art. 10. Aan de studenten wordt tot de verzamelingen en hulpmiddelen toegang verleend desgevorderd op vertoon van het bewijs van inschrijving als student. Bij uitzondering kan aan niet-studenten voor een korten tijd het verrigten van werkzaamheden of het nemen van proeven tegen vergoeding der kosten door Curatoren toegestaan worden.

ART. 11. Aan de in het vorige artikel genoemde personen wordt desverlangd door den ambtenaar in art. 2 bedoeld, voor een door hem te bepalen tijdperk eene werkplaats in de verzameling of het laboratorium aangewezen, voor zoover de ruimte dit toelaat en de aanvrager van voldoende voorbereiding en ontwikkeling blijk geeft.

ART. 12. Van die werkplaatsen kan dagelijks op de uren, door

den in het vorig artikel bedoelden ambtenaar onder goedkeuring van Curatoren vastgesteld, gebruik gemaakt worden, behalve op Zondag. Afwijking van die uitzondering kan door genoemden ambtenaar toegestaan worden.

ART. 13. Elk gebruiker is voor de hem toevertrouwde hulpmiddelen aansprakelijk en wegens de door zijn opzet of onachtzaamheid toegebragte schade tot vergoeding gehouden.

ART. 14. In geval van misbruik, van wangedrag, van vervreemding van eigendom en van weigering tot schadevergoeding, wordt de toegang en het gebruik tot de verzamelingen en hulpmiddelen in art. 1 bedoeld, behoudens beroep op Curatoren, ontzegd.

ART. 15. De instructiën voor de beambten bij de in art. 1 bedoelde verzamelingen enz. werkzaam, worden door Onzen in dat artikel genoemden Minister, Curatoren gehoord, vastgesteld.

ART. 16. Is het naar zijn oordeel noodig omtrent het beheer of gebruik van eenige der verzamelingen of hulpmiddelen in art. 1 bedoeld, bijzondere bepalingen vast te stellen wegens den bijzonderen aard dier verzameling of van dat hulpmiddel, dan geschiedt dit, met inachtneming der bepalingen van dit besluit door Onzen in dat artikel genoemden Minister, Curatoren gehoord.

Behoort bij Koninklijk besluit van 31 December 1879, N°. 24.

Mij bekend.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

MINISTERIE
van
BINNENLANDSCHE ZAKEN,
31 Dec. 1880 I. I. afd. O.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gelet op art. 1 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24.

Heeft goed gevonden vast te stellen de volgende lijst van de verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijks-Universiteiten.

Rijks-Universiteit te Utrecht.

Bibliotheek.
Anatomisch Instituut.
Pathalogisch Instituut.
Ziekenhuis.
Physiologisch laboratorium.
Verzameling van natuur- en scheikundige hulpmiddelen voor de geneeskundige kliniek.
Verzameling van heelkundige instrumenten.
Verzameling van instrumenten voor de operatieve chirurgie op he lijk en voor het onderwijs in de verbandleer.
Verzameling van instrumenten voor het tandheelkundig onderwijs.
Verzameling van gynaecalogische instrumenten en praeparaten.
Pharmacologische verzameling.
Verzameling van instrumenten voor het laryngologisch onderwijs.
Verzameling van instrumenten voor Zoöchemische onderzoekingen.
Verzameling van instrumenten voor physiologie toegepast op diagnostiek.
Hygienisch instituut.
Physisch laboratorium.
Astronomisch observatorium.
Hortus.
Botanisch laboratorium en botanisch museum.

Museum van natuurlijke historie en zoölogisch laboratorium.
Scheikundig laboratorium Leeuwenbergh.
Scheikundig laboratorium aan de Hoogt.
Pharmaceutisch laboratorium.
Mineralogisch en geologisch instituut.

's Gravenhage 31 December 1880.

Uitgegeven voor woordelijk gelijkluidend uittreksel uit de geparafeerde minuut.

De Secretaris Generaal

HUBRECHT.

[*Ned. Staatscourant* 1881, *n*°. 4, 9].

MINISTERIE
van
BINNENLANDSCHE ZAKEN,
31 Dec. 1880 H. H. afd. O.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gelet op art. 2 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879 n°. 24.

Heeft goedgevonden voor zooveel noodig te bepalen dat met het beheer van ieder der hieronder genoemde verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijks-Universiteiten belast blijven de ambtenaren bij ieder dier inrigtingen hieronder vermeld:

Rijks-Universiteit te Utrecht.

Bibliotheek: de directeur (bibliothecaris);
Anatomisch instituut: de hoogleeraar in de ontleedkunde;
Pathologisch instituut: de hoogleeraar in de pathologie;
Physiologisch laboratorium: de hoogleeraar in de physiologie;
Natuurkundig laboratorium: de hoogleeraar in de natuurkunde;
Sterrewacht: de hoogleeraar in de sterrekunde;
Hortus: de hoogleeraar in de botanie;
Botanisch Museum: de hoogleeraar in de botanie;
Museum van natuurlijke historie en Zoölogisch laboratorium: de hoogleeraar in de Zoölogie;
Scheikundige laboratoria: de hoogleeraren in de scheikunde;
Pharmaceutisch laboratorium: de hoogleeraar in de artsenijbereidkunde.

's Gravenhage 31 December 1880.

Uitgegeven voor woordelijk gelijkluidend uittreksel uit de geparafeerde minuut.
De Secretaris Generaal,
HUBRECHT.

MINISTERIE
van
BINNENLANDSCHE ZAKEN,
30 Dec. 1880 L. L. afd. O:

REGLEMENT *op den werkkring en de verpligtingen der beambten bij de Rijks-Universiteiten.*

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Gelet op art. 62, 1e lid der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* no. 102);

Gezien het Koninklijk besluit van 8 Februari 1879, no. 2, alsmede art. 15 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, no. 24;

Heeft goedgevonden:

de instructiën bij de aangehaalde wettelijke bepalingen bedoeld vast te stellen bij het volgende *Reglement op den werkkring en de verpligtingen der beambten bij de Rijks-Universiteiten.*

§ 1. *Van de ambtenaren bedoeld in art. 2 van het Koninklijk besluit van* 31 *December* 1879 *no.* 24 *aan wie het onmiddellijk beheer en dagelijksch toezigt over de verzamelingen en hulpmiddelen is opgedragen.*

ART. 1. Tot het beheer bedoeld in art. 2 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879 no. 24, behoort onverminderd de bepalingen van dat besluit, de geheele administratie, het geldelijk beheer daaronder begrepen, alsmede het naauwkeurig bijhouden en de zorgvuldige bewaring van het archief der in dat artikel vermelde instellingen.

ART. 2. De ambtenaren, in deze paragraaf bedoeld, regelen de

werkzaamheden der tot hun beheer behoorende beambten en hun ambtelijken werktijd.

Deze overschrijdt voor de beambten in paragraaf 3 bedoeld in den regel niet het maximum van zes uren daags.

ART. 3. Zij zenden jaarlijks uiterlijk op 25 September aan Curatoren een uitvoerig verslag omtrent de door hen beheerde verzameling of inrigting.

Dit verslag loopt over het laatst verstreken studiejaar en betreft:

a. het personeel;

b. den toestand van het gebouw;

c. den toestand van het meubilair;

d. den toestand van de verzameling of inrigting;

e. de aanwinsten en verliezen met vermelding of de aanwinsten door koop, ruil of geschenk zijn verkregen;

f. het geldelijk beheer, wat betreft het laatst verloopen burgerlijk jaar;

g. de maatregelen, welke zij in het belang van de verzameling of inrigting wenschelijk achten.

ART. 4. Zij zenden jaarlijks in December aan Curatoren een staat, waarop ieder onbruikbaar geworden voorwerp, tot hun beheer behoorende vermeld is.

Des geraden onderwerpen zij daarbij een voorstel tot verkoop of ruiling van dat voorwerp aan de goedkeuring van Curatoren.

Met de tot verkoop aangewezen voorwerpen handelen Curatoren op de wijze voorgeschreven bij Koninklijk besluit van 31 December 1847 no. 106.

De ruiling of opruiming krachtens dit artikel wordt ter plaatse waar het voorwerp in den in art. 9 bedoelden inventaris vermeld staat, met opgave van dagteekening, aangeteekend.

ART. 5. De bibliotheek van iedere Rijks-Universiteit omvat, behalve de boekwerken en handschriften in het daarvoor bestemde gebouw aanwezig de zoodanige, die door haren directeur (bibliothecaris) tijdelijk in musea of laboratoria zijn gedeponeerd.

Zoodanig depôt wordt aldaar door hem gevestigd op aanvrage en

volgens aanwijzing van een der in deze paragraaf bedoelde ambtenaren, na onderling overleg. Bij verschil daaromtrent beslissen Curatoren, behoudens beroep van den belanghebbende op den Minister van Binnenlandsche Zaken.
De ambtenaren met het beheer van musea of laboratoria belast, zenden in de eerste week van iedere maand aan den directeur (bibliothecaris) eene lijst van alle boek- en plaatwerken die gedurende de vorige maand, onder welken titel ook, voor hun museum of laboratorium zijn verkregen en mitsdien tot de Universiteitsbibliotheek behooren.
Zij stellen deze werken ter beschikking van den directeur (bibliothecaris) of diens gemagtigde, zoo dikwijls hij toegang verlangt tot het museum of laboratorium om die werken bij de Universiteitsbibliotheek in te lijven.

ART. 6. Het is den ambtenaren, in deze paragraaf bedoeld niet geoorloofd voor eigen gebruik eene verzameling te hebben soortgelijk als die waarover zij beheer voeren.
Zij drijven geen handel in voorwerpen, die in de door hen beheerde verzameling kunnen opgenomen worden.
Op ambtenaren, aan wie uitsluitend het beheer eener boekverzameling is opgedragen is alleen het tweede lid van dit artikel toepasselijk.

ART. 7. Zij zijn verantwoordelijk voor de bewaring en instandhouding van alles wat aanwezig is in de door hen beheerde verzameling of inrigting en mogen geen voorwerp daartoe behoorende vervreemden, behoudens het bepaalde bij art. 5 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24.

ART. 8. De voorwerpen, ten behoeve der verzameling of inrigting ontvangen brengen zij ten spoedigste in een dagregister, waarvan het model door Curatoren wordt vastgesteld.
De voorwerpen, inzonderheid die welke in de kasten of galerijen zijn tentoongesteld worden zooveel mogelijk voorzien van een stempel ten bewijze dat zij aan het Rijk toebehooren of van etiquetten vermeldende de gewone en wetenschappelijke benamingen en aanwijzingen omtrent hun aard en afkomst.

ART. 9. Ieder blad van den inventaris bedoeld in art. 4 van het

Koninklijk besluit van 31 December 1879 n°. 24, wordt door den Secretaris van Curatoren gewaarmerkt.
Op dien inventaris worden de dubbelen afzonderlijk vermeld; en bij ruiling afgeschreven met vermelding van hetgeen daarvoor in de plaats is verkregen.

ART. 10. Zij stellen de voorwerpen die een hoogleeraar of lector ten behoeve van zijn onderwijs uit de door hen beheerde verzameling of inrigting ten gebruike verlangt, ten dien einde beschikbaar onverminderd de bepalingen van art. 3 en 6 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879, n°. 24.
Voorwerpen, waarvan slechts één exemplaar aanwezig is, worden in geen geval buiten het museum in gebruik gegeven.
Bij geschil over de toepassing van dit artikel beslissen Curatoren, behoudens beroep op den Minister van Binnenlandsche Zaken.

ART. 11. Zij zenden jaarlijks vóór 1 Mei, voor zooveel hun beheer betreft, aan Curatoren eene in bijzonderheden uitgewerkte begrooting van alle gewone en buitengewone uitgaven voor het volgende dienstjaar.
Die begrooting wordt gesplitst in de volgende onderdeelen:
Als gewone uitgaven worden opgegeven die voor:

a. personeel;

b. het schoonhouden, verlichten, verwarmen en onderhouden der lokalen en van het meubilair;

c. het aankoopen en onderhouden van voorwerpen voor de verzameling van werktuigen en gereedschappen;

d. het aankoopen van boeken, plaatwerken en tijdschriften alsmede van de voor bindwerk noodige gelden;

e. het aankoopen der benoodigdheden tot het nemen van proeven en het doen van wetenschappelijke waarnemingen;

f. briefporten, vrachten en verdere huishoudelijke uitgaven.

Buitengewone uitgaven worden voor elke rubriek afzonderlijk uitgetrokken.

ART. 12. Bedraagt de som van twee of meer rubrieken van uitgaaf, onder *b*—*f* van het vorig artikel genoemd, minder dan *f* 100 dan

worden die uitgaven in éénen post uitgetrokken en de omschrijving van dien post dier overeenkomstig gewijzigd.
Gelden voor ééne rubriek van uitgaven toegestaan worden niet voor eene andere gebruikt, dan met magtiging van Curatoren. Van iedere magtiging doen Curatoren bij het verleenen daarvan, mededeeling aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.
Maandelijks zenden de in deze paragraaf bedoelde ambtenaren de declaratiën wegens de ten laste van hun beheer in de vorige maand gedane bestellingen en dien ten gevolge verstrekte leverantien aan den Secretaris van Curatoren.
Binnen ééne maand na deze inzending zendt de Secretaris de declaratien, door Curatoren goedgekeurd, aan het Departement van Binnenlandsche Zaken.

ART. 13. De ambtenaren, in deze paragraaf bedoeld, zorgen dat in het gebouw der door hen beheerde verzameling of inrigting steeds een nauwkeurig bijgehouden inventaris aanwezig is van het daartoe behoorend meubilair.
Zij waken dat in het gebouw, waarover zij het beheer voeren, petroleum niet worde gebruikt, tenzij bij onvermijdelijke noodzakelijkheid.
Bij brand in of nabij de door hen beheerde verzameling of inrigting begeven zij zich ten spoedigste derwaarts.

§ 2. *Van de overige beambten.*

ART. 14. De beambten, in deze paragraaf bedoeld gedragen zich bij de vervulling hunner ambtspligten naar de aanwijzigingen, hun te dien aanzien verstrekt door den ambtenaar, aan wien het beheer der verzameling of intigting, waartoe zij behooren, is toevertrouwd.
Zij zijn verantwoordelijk voor de pligtmatige uitvoering van de hun opgedragen werkzaamheden en voor de aan hunne meer bijzondere zorgen toevertrouwde voorwerpen van die verzameling of inrigting.

ART. 15. Zij dragen zorg, dat van de in het vorige artikel bedoelde voorwerpen door derden alleen worde gebruik gemaakt, wanneer daartoe door den daar bedoelden ambtenaar toestemming is verleend.

16. Gebreken aan de gebouwen, het meubilair, de voor-
n en instrumenten brengen zij ter zijner kennis.

17. Wanneer de verzameling of inrigting voor het publiek
nd is en verder op alle uren, waarop de ambtenaar, in art.
noemd het verlangt, zijn zij aldaar aanwezig.
5 is op hen toepasselijk.

18. Bij brand in of nabij de verzameling of inrigting, waar-
zij zijn verbonden, begeven zij zich ten spoedigste derwaarts.

19. Bewonen zij een Rijksgebouw dan mogen zij geen nacht
n dat gebouw doorbrengen, zonder goedkeuring van den in
4 bedoelden ambtenaar.
er vergunning van Curatoren doen zij geene personen bij zich
en, die niet tot hun gezin behooren.

20. Voor alles wat tot het doen van uitgaven voor hunne
aamheden aanleiding geeft, wenden zij zich tot den in art. 14
lden ambtenaar.

Van de conservatoren, adsistenten, observatoren en administrateurs.

21. De *Conservatoren* zijn belast met de bewaring, plaatsing,
rijving en rangschikking der voorwerpen, die meer bepaald
hunne zorg zijn toevertrouwd; het bijhouden der dagregisters
n hunne afdeeling inkomende en daarvan uitgaande voorwerpen
et alles wat hun door den ambtenaar in art. 14 bedoeld in
betrekking wordt opgedragen.

22. Zij houden toezigt op de werkzaamheden der praepara-
, custoden, amanuenses, schrijvers, bewaarders, helpers en
den voor zoover die werkzaamheden voorwerpen betreffen,
bijzonder aan hunne zorg toevertrouwd.

23. Zij zorgen dat alles wat ten behoeve van het onderwijs
lers is gebruikt, na terugontvangst behoorlijk worde geborgen.

24. Zonder vergunning van den in art. 14 bedoelden amb-

tenaar mogen zij geen deel van de verzameling, waaraan zij verbonden zijn, wetenschappelijk beschrijven noch deze beschrijving openbaar maken.

ART. 25. De *adsistenten* zijn den hoogleeraar, aan wien zij zijn toegevoegd, behulpzaam bij de wetenschappelijke werkzaamheden, de akademische lessen, de praktische oefeningen, het gereedmaken der proeven, het zamenstellen en bijhouden der catalogi en bij alles wat hij in het belang van zijn universitair onderwijs verlangt.

ART. 26. De *observatoren* zijn belast met de sterrekundige waarnemingen, onder toezigt van den hoogleeraar, die hunne werkzaamheden regelt.

ART. 27. Zij dragen zorg dat hunne opteekeningen en waarnemingen de bijzonderheden bevatten, die voor latere herleidingen noodig kunnen zijn.

ART. 28. De uitkomsten der waarnemingen maken zij niet openbaar, dan met goedvinden des hoogleeraars.

ART. 29. De *administrateur* is belast met de correspondentie en de administratieve en huishoudelijke aangelegenheden van het museum; met de bewaring der archieven; met het afgeven der lastbrieven voor de levering van benoodigdheden, alles naar aanwijzing van den in art. 14 bedoelden ambtenaar.

ART. 30. Hij doet de verschotten voor de loopende dienst desverkiezende uit eene hem ter goede rekening te verstrekken som.

§ 4. *Van de amanuenses, custoden, praeparateurs, bewaarders, schrijvers, bedienden en helpers in de musea en bibliotheken.*

ART. 31. De beambten, in deze paragraaf bedoeld, zijn behulpzaam bij alles, wat in het belang van het museum of de bibliotheek door den in art. 14 bedoelden ambtenaar of krachtens art. 22 van dit reglement door de Conservatoren van hen wordt gevorderd. Worden lessen van hooger onderwijs in het museum of de biblio-

theek gegeven, dan verrigten zij ook daarbij de diensten, die van hen worden gevorderd, volgens de regelen daaromtrent door den in art. 14 bedoelden ambtenaar met den hoogleeraar of lector vastgesteld. De laatste alinea van art. 10 is op dit geval toepasselijk. Art. 24 geldt ook voor deze beambten.

ART. 32. Het is hun verboden in het museum voor anderen dan voor het Rijk eenigerlei werkzaamheid te verrigten.

ART. 33. Van alle ontvangsten ten behoeve van het museum of de bibliotheek geven zij dadelijk kennis aan den in art. 14 bedoelden ambtenaar.

ART. 34. Alle voorwerpen, die niet meer ten dienste van het museum of de bibliotheek kunnen gebruikt worden, stellen zij ter hand aan den in art. 14 bedoelden ambtenaar.

ART. 35. De werkzaamheden der *praeparateurs* worden geregeld door den Conservator in wiens afdeeling zij werkzaam zijn.

ART. 36. De *custos* heeft het toezigt op de bedienden en bezorgt het schoonhouden der galerijen. Art. 40 is op hem toepasselijk.

ART. 37. De *bedienden* begeleiden de bezoekers die tot het museum of de bibliotheek worden toegelaten en zorgen dat zij geen tabak rooken.
Art. 40 is op hen toepasselijk.

ART. 38. Het vragen van fooijen is hun verboden. Ontvangen zij ze ongevraagd, dan doen zij daarvan telken dage opgave aan den administrateur of aan den in art. 14 bedoelden ambtenaar, die het ontvangene na verloop van elk kwartaal onder hen verdeelt.

§ 5. *Van de amanuenses, prosectoren, custoden, hulpcustoden en bedienden bij de laboratoria.*

ART. 39. De *amanuenses*, *prosectoren*, *custoden*, *hulpcostoden en bedienden* bij de laboratoria zijn den in art. 14 bedoelden ambtenaar

of diens adsistent behulpzaam bij de akademische lessen, de pral tische oefeningen, het gereedmaken en rangschikken der praeparater het zamenstellen en bijhouden der catalogi, het maken van inve tarissen en bij alles wat door genoemden ambtenaar in het bela van zijn universitair onderwijs of van het laboratorium, waarbij werkzaam zijn, van hen wordt gevorderd.

ART. 40. De *custoden*, *hulpcostoden en bedienden* zorgen voor l tijdig openen en sluiten, het verlichten, verwarmen, luchten schoonhouden van het gebouw, waarin zij dienst doen.

§ 6. *Van den hortulanus en de arbeiders in den kruidtuin.*

ART. 41. De *hortulanus* is, onder toezigt van den hoogleeraa belast met het kweeken en behandelen der planten en gewasser de inzameling der zaden, de zorg voor het materieel van de kruidtuin, de bewaring der brandstoffen en met alles wat in h belang van den kruidtuin van hem wordt gevorderd.

ART. 42. Hij houdt de vereischte registers der gewassen of ander voorwerpen, voorziet de gewassen van etiquetten en legt ten minst eenmaal 's jaars een staat van de voor ruiling bestemde zaden a den hoogleeraar voor.

ART. 43. Zonder toestemming van den hoogleeraar ruilt hij ge planten of zaden, doet geen boomen of heesters vallen en ver dert niets in den aanleg van den tuin.

ART. 44. Hij houdt toezigt op de bedienden en regelt hur werkzaamheden in overleg met den hoogleeraar.

ART. 45. Hij doet den hoogleeraar de noodige voorstellen herstel en aanvulling van het ontbrekende en tot alles wat, n zijne meening in het belang van den kruidtuin wenschelijk is.

ART. 46. De *knechts en arbeiders in den kruidtuin* werken ald op de uren en verrigten de werkzaamheden door den hortula met goedkeuring van den hoogleeraar te bepalen.

Art. 47. Zij kunnen door den hortulanus worden aangewezen om de bezoekers in den tuin te vergezellen en zorgen dat de gewassen door dezen niet worden beschadigd.
Art. 40 is op hen van toepassing.

§ 7. *Van de pedellen en den portier bij de algemeene dienst der universiteit.*

Art. 48. De *pedellen* verrigten de werkzaamheden, die hun door Curatoren of den Rector-Magnificus betreffende de dienst der Universiteit worden opgedragen.

Art. 49. Een der pedellen begeeft zich dagelijks naar den Secretaris van Curatoren, de andere naar den Rector Magnificus, ten einde hunne bevelen te vernemen.
Wekelijks verwisselen zij deze dienst.

Art. 50. Zij doen dienst bij de vergaderingen van Curatoren en van hoogleeraren.
De oproepingsbriefjes tot het bijwonen dezer vergaderingen brengen zij tijdig rond op aanwijzing van den Secretaris van Curatoren, van den Secretaris van den Senaat of der Faculteiten.
Tot het bijwonen der examens en promotiën roepen zij de leden der faculteit en den examinandus op en zorgen zoo noodig voor het aanplakken der daartoe betrekkelijke kennisgevingen.

Art. 51. Bij alle plechtigheden der Universiteit zijn zij in de ambtsbekleeding, door Curatoren voorgeschreven, tegenwoordig. Zij gedragen zich daarbij naar de voorschriften van den Rector Magnificus tot handhaving der orde.

Art. 52. Zij zorgen voor de aankondiging op de daarvoor aangewezen plaats van alles wat hun, betreffende de universitaire lessen, met voorkennis van den Rector Magnificus wordt opgedragen.

Art. 53. De *portier of concierge* is belast met het openen, sluiten en schoonhouden van het Universiteitsgebouw, het verwarmen en luchten der localen en met alles wat Curatoren in het belang der Universiteit van hem vorderen.

§ 8. *Van het beheer der hulpmiddelen voor het onderwijs, niet behoorende tot de musea, laboratoria of bibliotheken.*

ART. 54 Zijn voorwerpen, van welken aard ook, niet behoorende tot de verzamelingen of inrigtingen (musea, loboratoria, bibliotheken) doch bestemd tot hulpmiddel bij de lessen der hoogleeraren of lectoren aan deze tot dat gebruik ter hand gesteld, dan worden deze aangemerkt als belast met het beheer dier voorwerpen in den zin van art. 2 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879 N°. 24 en zijn op hen, behalve de bepalingen van dat besluit, de artt. 1, 4, 7, 8, eerste lid, 9 en 13 laatste lid van dit reglement, toepasselijk.

's Gravenhage, 30 December 1880.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

MINISTERIE
van
BINNENLANDSCHE ZAKEN
31 Dec. 1880 N. N. afd. O.

REGLEMENT *op de Ziekenhuizen.*

De Minister van Binnenlandsche Zaken.

Gelet op art. 62 1e lid der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* no. 102);

Gezien het Koninklijk besluit van 8 Februari 1879, no. 2, alsmede art. 15 en 16 van het Koninklijk besluit van 31 December 1879 no. 24

Overwegende dat het noodzakelijk is voor het beheer en gebruik van de ziekenhuizen bij de Rijks-Universiteiten, voor zoover deze inrigtingen aan het Rijk toebehooren, bijzondere bepalingen vast te stellen, waarbij tevens de werkkring en de verpligtingen der daartoe behoorende beambten, kan worden geregeld;

Heeft goedgevonden:

vast te stellen het navolgende:

REGLEMENT.

§ 1. *Van de Directie.*

ART. 1. De directie is opgedragen aan een Directeur en/of Directrice (Vader en/of Moeder) die in het ziekenhuis wonen.
Zij doet niemand bij zich inwonen.
De artikelen 4, 9 en 13 van het Reglement op den werkkring en de verpligtingen der beambten van de Rijks-Universiteiten vastgesteld bij Ministerieële beschikking van 30 December 1880 La LL, Afd. O. zijn op haar toepasselijk.

ART. 2. Zij is belast met het beheer der huishouding, de handhaving der orde in het gebouw en het toezigt op het personeel.
Voor zooveel deze instructie daarin niet voorziet, regelt zij de werkuren der suppoosten en bedienden.
De ziekenoppassers en oppasseressen, dienstboden, wakers, waaksters en daglooners kunnen door de directie, zonder opgaven van redenen, in hunne betrekking worden geschorst.
De directie ziet toe dat nauwkeurig worde boek gehouden van alles wat ingeslagen, verstrekt, ontvangen en uitgegeven wordt. Zij is verantwoordelijk voor de bewaring en instandhouding van alles wat behoort tot de dienst van het ziekenhuis.

ART. 3. De wijze van verpleging en de geheele geneeskundige behandeling der zieken is overgelaten aan de hoogleeraren en hunne adsistenten. Zij geven daaromtrent de noodige inlichtingen aan de directie en zien toe dat deze behoorlijk worden nagekomen.
Zij wenden zich tot de Directie ten aanzien van elke voorziening betreffende het huishoudelijk beheer en de dienst van het personeel, voor zoover dit met de ziekenverpleging in verband staat.
De omtrent dit beheer en personeel noodige schikkingen en bevelen behooren uitsluitend tot het beheer der directie, die daarvoor verantwoordelijk is.

ART. 4. De directie zendt jaarlijks, uiterlijk op 25 September, aan Curatoren een uitvoerig verslag omtrent den toestand van het ziekenhuis.
Dit verslag loopt over het laatst verstreken studiejaar en betreft:

a. het personeel;

b. den toestand van het gebouw;

c. den toestand van het meubilair;

d. den toestand van de instrumenten en hulpmiddelen;

e. het getal der verpleegden in ieder der afdeelingen;

f. het geldelijk beheer wat betreft het laatst verloopen burgerlijk jaar;

g. de maatregelen welke zij in het belang van het ziekenhuis wenschelijk acht;

h. den toestand der apotheek;

ART. 5. Zij zendt jaarlijks voor 1 Mei voor zooveel haar beheer betreft, aan Curatoren eene in bijzonderheden uitgewerkte begrooting voor het volgende dienstjaar van alle uitgaven.

Die begrooting wordt gesplitst in

1°. *personeel*; afzonderlijk voor de beambten genoemd in elke § dezer instructie.

2°. *materieel*:

a. voeding;

b. geneesmiddelen;

c. Kosten van bewassching;

d. aankoop en onderhoud van kleedingstukken;

e. aankoop en onderhoud van ledikanten, matrassen en verdere benoodigdheden voor ligging, met uitzondering van bedlinnen;

f. aankoop en onderhoud van linnen goederen en andere manufacturen;

g. aankoop en onderhoud van meubelen;

h. aankoop en onderhoud van instrumenten;

i. aankoop en onderhoud van glas- en aardewerk alsmede van voorwerpen voor huisselijk gebruik;

k. schoonhouden der lokalen, daaronder begrepen de aanschaffing van schoonmaakgereedschappen;

l. bureaubehoeften, briefporten, vrachten en andere huishoudelijke uitgaven;

zijn uitgaven noodig, die niet behooren tot de in het vorige artikel genoemde, dan worden daarvoor afzonderlijke posten onder *m* enz. uitgetrokken.

ART. 6. Zij zorgt dat boven het krankbed van elken verpleegde duidelijk zigtbaar zijn het nummer, waaronder hij in het register van opneming is vermeld, alsmede de voor elken dag door den hoogleeraar of adsistent voor dien verpleegde schriftelijk voorgegeschreven wijze van behandeling.

ART. 7. Jaarlijks binnen vier maanden na afloop van het dienstjaar, waarop zij betrekking heeft, doet de Directie, rekening aan Curato-

ren over dat dienstjaar. Zij zendt hun de rekening en verantwoording van haar beheer, zoo dikwijls dat door hen verlangd wordt.

ART. 8. Maandelijks op den door hen te bepalen dag zendt zij alle te betalen declaratien ten laste van het ziekenhuis behoorlijk geverifieerd aan Curatoren.

ART. 9. Ten genoegen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, en tot het bedrag door hem te bepalen, stelt de directie borgtogt van haar beheer.
De gelden, ingevolge de artikelen 84 en 89 of uit anderen hoofde wegens het ziekenhuis van derden ontvangen, stort zij in Januarij en in Julij over in 's Rijks schatkist. Hare verantwoording deswege met de kwitantie van storting zendt zij telkens aan Curatoren.
Ontvangt zij gelden ter goede rekening van het Rijk dan zorgt zij voor stipte nakoming voor zooveel haar betreft, der bepalingen van de wet van 5 October 1841 (Staatsblad n°. 40.).

ART. 10. De directie is verantwoordelijk voor de kleedingstukken, het geld en de voorwerpen van waarde welke door de patienten bij hunne opneming in het ziekenhuis medegebragt en haar ter hand gesteld zijn.
Na herstel of overlijden geeft zij die voorwerpen tegen een reçu aan regthebbenden terug.

ART. 11. Geeft een zieke den wensch te kennen naar het bezoek van een door hem of door haar aan te wijzen geestelijke, dan draagt de directie zorg dat deze zoo spoedig mogelijk met den wensch in kennis wordt gesteld.

ART. 12. Van alle geboorten en sterfgevallen in het ziekenhuis doet zij aangifte bij den burgerlijken stand, overeenkomstig de bepalingen van het burgerlijk wetboek.

§ 2. *Van de adsistenten in het Ziekenhuis.*

ART. 13. De werkzaamheden der adsistenten in het ziekenhuis en de genees- heel- en verloskundige hulp door hen te verleenen worden door de hoogleeraren, elk voor zijne afdeeling geregeld.

Zij houden registers van alle zieken die op de klinieken en poliklinieken behandeld worden.
De hoogleeaar zorgt dat er altijd geneeskundige hulp in het ziekenhuis voorhanden zij.
ART. 14. Bij onstentenis van den hoogleeraar, aan wien zij zijn toegevoegd, kunnen zij hem vervangen, mits zij daartoe volgens de wet op de uitoefening der geneeskunst bevoegd zijn.

ART. 15. Wanneer zij buiten het ziekenhuis bezoeken bij patienten afleggen, kunnen zij zich daarbij door een of meer studenten in de faculteit der geneeskunde, daartoe door den hoogleeraar aangewezen, doen vergezellen.

ART. 16. De inwonende adsistenten verleenen hunne hulp, ook als die door een anderen hoogleeraar, dan aan wien zij zijn toegevoegd, tijdelijk verlangd wordt.
Bij het voorkomen van belangrijke ziektegevallen, zorgen zij dat daarvan terstond kennis worde gegeven aan den hoogleeraar, dien het aangaat.
Althans een hunner is ten allen tijde in het ziekenhuis aanwezig.
Zij zorgen dat de personen, die hen bezoeken zich vóór middernacht verwijderen, en brengen geen nacht, buiten het gebouw door, zonder toestemming van den hoogleeraar aan wien zij zijn toegevoegd.

ART. 17. De artikelen 16, 18 en 20 der ministericele beschikking van 30 December 1880 L^a LL, afd. O zijn op hen toepasselijk.

§ 3. *Van den boekhouder.*

ART. 18. De boekhouder staat onder [illegible]zigt der directie, die zijne werkzaamheden regelt.

ART. 19. Hij is dagelijks van des voormiddags 9 tot des namiddags [illegible] uren, des Zondags van 12—1 uur, op het bureau van het ziekenhuis aanwezig, onverminderd zijne verpligting om aldaar werkzaam [te] zijn, zoo dikwijls de dienst dit, naar het oordeel der directie [no]odig maakt.

ART. 20. Hij staat de directie ter zijde in alles wat de administratie betreft en houdt de boeken geregeld bij.
Hij vervangt de directie wanneer hare afwezigheid niet langer dan een dag duurt.

§ 4. *Van de beambten, uitgezonderd die in de vorige paragrafen genoemd.*

ART. 21. De beambten in het opschrift dezer § bedoeld, zijn ondergeschikt aan de directie en voor zooveel het geneeskundige betreft ook aan de hoogleeraren en hunne adsistenten.

ART. 22. Zij, die in het gebouw wonen, mogen zich daaruit niet verwijderen zonder vergunning van de directie, noch iemand bij zich doen inwonen.
Zij, die niet aldaar wonen begeven zich in geval van brand in of nabij het gebouw, ten spoedigste derwaarts.

ART. 23. De werkzaamheden der beambten en hun ambtelijke werktijd, voor zoover deze instructie daarin niet voorziet, worden door de directie in overleg met de hoogleeraren of hunne adsistenten geregeld.

ART. 24. Alles wat zij bij de dienst van noode hebben wordt door hen bij de directie aangevraagd.
Gebreken aan het gebouw, de voorwerpen en instrumenten, brengen zij ter harer kennis.

ART. 25. Bij het verlaten en binnentreden van het gebouw zijn zij aan de visitatie onderworpen, bedoeld bij art. 74 van dit reglement.

ART. 26. Het vragen van fooien of geschenken, is hun verboden. Ontvangen zij ze ongevraagd, dan doen zij daarvan telken dage opgave aan de directie, die het ontvangene na verloop van elk kwartaal onder hen verdeelt.

§ 5. *Van de beambten in de Apotheek.*

ART. 27. De Apotheker is belast met en verantwoordelijk voor de dienst in de apotheek.

ART. 28. Hij bezorgt zoo spoedig mogelijk de geneesmiddelen voor de verpleegden in de ziekenzalen en geeft die, welke in de polikliniek worden voorgeschreven, af aan hen, die geregtigd zijn ze gratis te ontvangen.
Onder geenerlei voorwendsel is hij bevoegd aan wie het ook zij, behalve de hierboven genoemde personen, geneesmiddelen af te leveren, noch aan iemand iets uit de apotheek ten gebruike af te staan.

ART. 29. Hij zorgt dat ten allen tijde van alle artikelen eene genoegzame hoeveelheid in de apotheek voorhanden is en vraagt daartoe maandelijks het benoodigde schriftelijk bij de directie aan.

ART. 30. Hij ziet bij de levering nauwkeurig toe op de deugdelijkheid en de hoeveelheid der geleverde waar.

ART. 31. Hij houdt aanteekening van alle door hem afgegeven geneesmiddelen, met vermelding van den tijd van afgifte.

ART. 32. Jaarlijks, vóór 25 September levert hij bij de directie een staat der apotheek over het afgeloopen studiejaar in.
Hij legt daarbij over opgaven:

1° van de in dat jaar aangekochte geneesmiddelen, verbandgoederen en ander materieel en van hetgeen daarvan bij het einde van dat jaar aanwezig was;

2° van de vervaardigde praeparaten;

3° van de afgeleverde geneesmiddelen.

ART. 33. Aan de opdragt van hoogleeraren of adsistenten om scheikundige onderzoekingen te doen in het belang van het ziekenhuis, geeft hij ten spoedigste gevolg.

ART. 34. Hij doet jaarlijks vóór 15 April aan de directie schriftelijk opgave van alles wat voor de dienst van het volgend jaar moet worden aanbesteed en vermeldt daarin het minimum en maximum van de vermoedelijk noodige hoeveelheid. Hij zorgt dat de monsters voor de aanbesteding in tijds gereed zijn en geeft aan de gegadigden de noodige inlichtingen.

ART. 35. Ontslag wordt door hem ten minste drie maanden te voren door tusschenkomst van Curatoren aangevraagd.

ART. 36. De Hulpapotheker en de Stamper staan den apotheker ter zijde in alles, wat door hem, voor de dienst der apotheek, van hen wordt gevorderd.

ART. 37. Bij ontstentenis van den apotheker zijn diens verpligtingen op den hulpapotheker toepasselijk.

§ 6. *Van den Magazijnmeester.*

ART. 38. De Magazijnmeester draagt zorg voor de goederen in de magazijnen, houdt daarvan naauwkeurig boek en houdt de magazijnboeken behoorlijk bij. Deze zijne boeken laat hij elke maand door de directie viseren en geeft haar kennis, wanneer aanvulling voor de magazijnen noodig is.

ART. 39. Hij onderzoekt bij elke levering de hoeveelheid en de deugdelijkheid der geleverde goederen en levensmiddelen en geeft telkens aan de directie kennis van den uitslag van zijn onderzoek, wanneer die hoeveelheid of deugdelijkheid iets te wenschen overlaat.

ART. 40. Aan den hoofdziekenoppasser of de hoofdziekenoppasseres bij elke afdeeling geeft hij een door hen gewaarmerkte inventaris of van al hetgeen aan zijne of hare afdeeling is verstrekt.

§ 7. *Van den Machinist en den Stoker.*

ART. 41. De Machinist is belast met de zorg voor de stoomketels en stoommachines, de ketels en buizen voor de verwarming der corridors, de waterleidingen, pompen, gastoestellen, brandblusch-middelen en alle mechanische inrigtingen.
Hij draagt zorg dat op den vereischten tijd de noodige hoeveelheid stoom voorhanden zij.

ART. 42. Bij noodzakelijke reparatien of veranderingen van de

werktuigen of inrigtingen die tot zijn werkkring behooren, verleent hij zijne hulp, voor zoover dit met zijne gewone werkzaamheden vereenigbaar is.

Den stoker en zoo noodig den anderen beambten geeft hij de aanwijzingen die zij bij het verrichten van mechanische werkzaamheden behoeven.

ART. 43. In overleg met den badmeester neemt hij des morgens vroeg maatregelen voor de verwarming van het badwater.

ART. 44. De Stoker is den machinist behulpzaam, volgt diens bevelen op en vervangt hem bij ontstentenis.

§ 8. *Van den amanuensis bij de lijkopeningen.*

ART. 45. De Amanuensis is bij de lijkopeningen tegenwoordig en draagt zorg dat de lijken van patienten op behoorlijke wijze in de daarvoor bestemde bewaarplaats worden geplaatst.

ART. 46. Zonder toestemming van de hoogleeraren of adsistenten laat hij niemand bij de lijken toe.

§ 9. *Van den badmeester en de badvrouw.*

ART. 47. De Badmeester overlegt met den machinist de maatregelen voor de verwarming van het badwater.

Hij zorgt, in overleg met de badvrouw, dat het linnengoed in de badkamer aanwezig is.

Hij verwarmt de badkamer tot de voorgeschreven temperatuur.

ART. 48. De badmeester en de badvrouw ontvangen van de hoofdziekenoppassers en oppasseressen der verschillende afdeelingen de noodige aanwijzingen naar aanleiding van de aldaar voorhanden badlijsten.

Zij dienen de baden toe op de wijze en in de volgorde door de hoogleeraren of adsistenten voorgeschreven.

ART. 49. Bij het komen van nieuwe patienten in het ziekenhuis

worden de door de hoogleeraren of adsistenten voorgeschreven reinigingsbaden gegeven, waarbij adsistentie wordt verleend door de ziekenoppassers en oppasseressen der afdeeling, waarin de lijders verpleegd zullen worden.

ART. 50. Op een door de adsistenten te bepalen uur doen badmeester en badvrouw hun verslag omtrent alles, wat bij de baden belangrijks is voorgevallen.

ART. 51. Desgevorderd verleenen de badmeester en badvrouw ook des nachts hunne hulp tot het geven van baden aan lijders.

ART. 52. Zij geven geene baden aan personen die niet in het ziekenhuis verpleegd worden, tenzij deze voorzien zijn van een bewijs van een der hoogleeraren of adsistenten aan de geneeskundige dienst in het ziekenhuis verbonden.

ART. 53. De badvrouw zorgt dat de badkamers worden gereinigd en dat de benoodigdheden tijdig in orde zijn.
Zij bewaart zorgvuldig de sleutels die haar door de directie worden ter hand gesteld.

ART. 54. Des avonds ziet de badmeester alles na, wat tot de badinrigting behoort, geeft het linnengoed ter berging aan de badvrouw en zorgt in overleg met den machinist dat er des nachts steeds warm water voorhanden is.

§ 10. *Van de hoofdziekenoppassers en oppasseressen en de ziekenoppassers en oppasseressen.*

ART. 55. De hoofdziekenoppassers en oppasseressen hebben het toezigt over de oppassers en oppasseressen, wakers, waaksters en andere bedienden tot hunne afdeeling behoorende.
Klachten over de dienst brengen zij ter kennis van de directie

ART. 56. Zij zijn tegenwoordig op de poliklinieken.
Zij gaan de localen en wandelplaatsen, tot hunne afdeeling behoorende rond, en waken dat daar alles in orde zij.

ART. 57. Gelden of kostbaarheden door hen bij de patienten gevonden, geven zij af aan de directie.

ART. 58. Zij zorgen voor de reiniging der nieuw opgenomen verpleegden en voor de zuivering hunner kleederen.
Zoo de uitvoering van art. 6 van dit reglement hun wordt opgedragen, zorgen zij voor stipte naleving.

ART. 59. Geen bezoekers worden door hen in de ziekezalen toegelaten, tenzij voorzien van een bewijs van toegang, door de directie of de hoogleeraren of adsistenten, belast met degeneeskundige dienst in het ziekenhuis, afgegeven.
Zij zien toe dat verpleegden en hunne bezoekers zich betamelijk gedragen, dat laatstgenoemden geen eet- of drinkwaren medebrengen en in den regel niet langer dan een kwartieruurs vertoeven en dat alles geweerd worde wat de goede zeden zou kunnen kwetsen of aanstoot geven.

ART. 60. Zij zorgen dat alle localen in hunne afdeeling behoorlijk gereinigd en de lucht ververscht wordt.
Wekelijks of zoo noodig meermalen voorzien zij hunne onderhoorigen en de verpleegden van schoon bedlinnen.

ART. 61. Zij zijn jegens de directie verantwoordelijk voor de boeken, die ten dienste der verpleegden worden afgegeven en voor de wederoplevering der flesschen en potjes uit de apotheek afgeleverd. Zij zorgen dat de geneesmiddelen door de verpleegden gebruikt worden en dat de spijzen en dranken hun worden uitgereikt. Zij houden de spijsboeken bij en geven de spijslijsten dagelijks aan den hoogleeraar of adsistent hunner afdeeling ter teekening.

ART. 62. Zij zorgen dat de verpleegden niet uitgaan zonder verlof van den hoogleeraar of adsistent, tot wiens afdeeling de verpleegde behoort, en dat ontslagen patienten zoo spoedig mogelijk vertrekken.

ART. 63. Wordt door een verpleegde de tegenwoordigheid van een geestelijke gewenscht, dan geven zij hiervan kennis aan de directie.

ART. 64. Zonder toestemming van den hoogleeraar of adsistent, geven zij aan de verpleegden geene inlichtingen aangaande den aard hunner ziekte.

ART. 65. Zij voorzien de lijken van het noodige linnen en brengen die op de voorgescheven wijze naar het doodenhuis.
Alle voorwerpen van waarde welke bij overledenen gevonden worden stellen zij aan de directie ter hand.

ART. 66. Na overlijden of ontslag der verpleegden doen zij de kribben, het linnen en beddegoed reinigen.

ART. 67. Zij houden een register van het getal der inkomende, uitgaande, verplaatste en overleden verpleegden, volgens een hun te verstrekken model.
Dat register leggen zij maandelijks aan den adsistent der afdeeling en aan de directie over.

ART. 68. Zij dragen zorg dat alle orderbriefjes door de hoogleeraren of de adsistenten voor de geneeskundige dienst afgegeven, onmiddelijk bij de directie op het bureau worden bezorgd.

ART. 69. Zij geven bijzonder acht op vuur en licht en doen niets koken op tafel- of andere lichten.

ART. 70. Zij zijn verantwoordelijk voor den inboedel welke hun volgens een door de directie onderteekenden inventaris wordt toevertrouwd.
Alle drie maanden doen zij aan de directie, op een door haar te bepalen dag opgave van het linnen en beddegoed en alles wat onder hunne bewaring is.

ART. 71. Indien zij uit hunne betrekking wenschen te worden ontslagen geven zij daarvan ten minste drie maanden te voren kennis aan de directie.

ART. 72. Zij worden bijgestaan door de ziekenoppassers en oppasseressen in alles wat de behandeling en de hulp der verpleegden betreft en in de werkzaamheden, hun bij de vorige artikelen opgedragen.
Evenmin als hunne helpers mogen zij zonder toestemming van den

hoogleeraar of adsistent hunner afdeeling den verpleegden iets verschaffen buiten hetgeen door het ziekenhuis wordt verstrekt.
Zij dragen zorg dat de ziekenoppassers of bedienden hun werk niet door de verpleegden doen verrigten.

§ 11. *Van de Portiers.*

ART. 73. De portier in zijne werkzaamheden bijgestaan en gehoorzaamd door den tweeden portier en bij ontstentenis door hem vervangen, verrigt zijne dienst in de portierskamer.
Hij is gekleed in de hem verstrekte uniform.

ART. 74. Hij laat niemand tot het ziekenhuis toe, die niet verbonden is aan het ziekenhuis of het bewijs van toegang bezit vermeld in art. 59. al. 1.
Hij visiteert de mannelijke personen die het gesticht betreden, uitgezonderd de hoogleeraren, de adsistenten en den directeur; bij vrouwelijke personen de directrice uitgezonderd, heeft deze visitatie plaats door eene dienstbode door de directie aantewijzen.
De verpleegden worden bij het aangaan op gelijke wijze gevisiteerd.
Weigering om zich aan de visitatie te onderwerpen brengt hij terstond ter kennis van de directie wier beslissing hij afwacht alvorens den in- of uitgang toe te staan.

ART. 75. De portier laat de bedienden of suppoosten aan wie het uitgaan is toegestaan, niet uit dan op vertoon van een door de directie afgegeven bewijs.
Komen zij later dan op den bepaalden tijd terug, dan geeft hij daarvan kennis aan de directie.

ART. 76. Hij laat de personen, die verlangen de hoogleeraren, hoofdbeambten of andere inwonende personen te spreken, in de spreekkamer en laat hen aandienen. Hij bedient het schellenbord.

ART. 77. Hij neemt de brieven, pakketten en boodschappen, in ontvangst en bezorgt die op het bureau van de directie.

ART. 78. Aan hem, die het gesticht verlatende iets voor de sup-

poosten verlangen te geven wijst hij de daartoe geplaatste fooijenbus aan.

ART. 79. Hij draagt zorg dat op het aanplakbord geene aanplakkingen worden gedaan, zonder voorkennis en goedvinden van de directie.

ART. 80. Het is hem niet geoorloofd aan iemand der inwonenden eenig voorwerp te schenken of te verkoopen.

§ 12. *Van de dienstboden, daglooners, schoonmaaksters, wakers, waaksters en den tuinman.*

ART. 81. Voor zoover de hier bedoelde suppoosten niet in het gebouw woonachtig zijn, zorgen zij op de navolgende tijden in het gebouw aanwezig te zijn:
de daglooners en schoonmaaksters van des morgens zes tot des avonds acht uren;
de wakers en waaksters van des avonds negen tot des morgens zeven uren, wanneer het een nachtwaak, en van des morgens zeven tot des avonds negen uren, wanneer het een dagwaak betreft.

ART. 82. De wakers kleeden zich de zalen te betreden waarin zij dienst doen met den gewonen linnen dienstjas dien zij bij het verlaten der zalen weder afleggen.

§ 13. *Van de zieken.*

ART. 83. De zieken die tegen betaling verpleegd worden zijn onderscheiden in twee klassen.
In de eerste klasse wordt ieder patient verpleegd in een afzonderlijk, goed gemeubeld vertrek, dat voorzien is van alles wat in een ziekenkamer vereischt wordt.
In de tweede klasse worden in zoodanig vertrek twee zieken verpleegd.

ART. 84. De verpleegkosten in de eerste klasse bedragen *f* 6.— daags; in de tweede klasse *f* 3.— daags, zij worden bij termijnen van acht dagen vooruit aan de directie betaald en, bij vertrek binnen

dien tijd, voor de dagen, waarop geene verpleging is genoten, teruggegeven.

Onder de verpleegkosten zijn niet begrepen de honoraria voor professorale consulten, wanneer patienten, die zich niet voor het onderwijs beschikbaar hebben gesteld, die verlangen. De uit dien hoofde verschuldigde honoraria kunnen door de hoogleeraren afzonderlijk aan zoodanige patienten in rekening worden gebracht.

Art. 85. De zieken van elke dezer klassen genieten geheele verpleging, met inbegrip van voeding, geneesmiddelen en genees- heel- of verloskundige behandeling door den adsistent der afdeeling, waarin zij worden opgenomen, of door den hoogleeraar, wanneer de patient zich voor het onderwijs beschikbaar stelt.

Art. 86. Over het opnemen van zieken in het belang van het onderwijs voor zoover de ruimte het toelaat, beslissen hoogleeraren, ieder voor zijne afdeeling.

De kosten der verpleging van deze zieken, wanneer zij niet behooren tot die welke in art. 88 genoemd zijn, komen zoolang hun verblijf in het ziekenhuis duurt, ten laste van het Rijk.

Art. 87. De hoogleeraren, ieder in zijne afdeeling, zijn bevoegd patienten, in het belang van het onderwijs opgenomen, het gesticht te doen verlaten, zoodra hunne verpleging niet meer voor het onderwijs dienstig wordt geacht.

Art. 88. Zijn met de gemeente waar de Rijks-Universiteit is gevestigd bepalingen gemaakt wegens het opnemen van zieken, dan zorgen Curatoren dat die bepalingen getrouw worden nageleefd.

Art. 89. Zieken, die niet in het ziekenhuis verpleegd worden, kunnen op vertoon van een bewijs, afgeleverd door een geneeskundige, en goedgekeurd door een der in het ziekenhuis werkzame hoogleeraren of adsistenten, gebruik maken van de baden in het ziekenhuis, op het door de directie te bepalen tijdstip.

De daarvoor aan de directie vooruit te betalen kosten zijn *f* 1.— voor een gewoon bad en *f* 1.50 voor een kunstbad.

§ 14. *Slotbepaling.*

ART. 90. Dit Reglement geldt ook voor de Rijksbeambten werkzaam in de ziekenhuizen, niet aan het Rijk toebehoorende, noch van Rijkswege beheerd.

's Gravenhage, 30 December 1880.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut.

De Secretaris-Generaal.

HUBRECHT.

WET *van den 23sten April* 1880 (Stb. n°. 65), *tot aanvulling van art. 2 der Wet van 1 Junij* 1865 (Stb. n°. 60), *regelende de uitoefening der geneeskunst.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat aanvulling van art. 2 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatbslad* n°. 60), regelende de uitoefening der geneeskunst, noodzakelijk is;

Zoo is het dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Eenig artikel.

Aan art. 2 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), regelende de uitoefening der geneeskunst, wordt de volgende alinea toegevoegd:

„Desgelijks behouden Wij Ons voor aan vreemdelingen, die, na afgelegd examen, het regt tot uitoefening der geneeskunst in haren geheelen omvang in een ander rijk verkregen hebben, onder bepaalde voorwaarden vergunning te geven tot die uitoefening op Nederlandsche zeeschepen, met uitzondering van oorlogsvaartuigen. Die vergunning kan ten allen tijde worden ingetrokken."

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministeriële Departementen, Autoriteiten, Collegiën en

Ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegegeven op het Loo, den 23 April 1880.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

Uitgegeven den *eersten* Mei 1880.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT *voor het Collegie van Curatoren der Rijks-Universiteiten, goedgekeurd bij Besluit van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 28 Junij 1880.*

ART. 1. Curatoren vergaderen bij voorkeur [*te Utrecht*] den eersten Vrijdag van iedere maand, en voorts zoo dikwijls de president-curator dit noodig acht of twee leden hem dit schriftelijk met opgave van redenen verzoeken.
De vergaderingen worden in het universiteits-gebouw gehouden. De president-curator kan, in bijzondere gevallen, daarvoor eene andere plaats aanwijzen.

ART. 2. Spoedeischende gevallen uitgezonderd, worden curatoren ten minste drie dagen te voren door den secretaris schriftelijk tot de vergadering opgeroepen.
Het oproepingsbiljet vermeldt de voornaamste punten van behandeling.

ART. 3. De president-curator is belast met de leiding der vergadering.
Hij verleent het woord in de orde waarin het gevraagd is.
Zonder voorafgaand verlof van de vergadering voert niemand meer dan twee malen het woord over hetzelfde onderwerp, met uitzondering van den president, den rapporteur eener commissie en den voorsteller van eenig voorstel.

ART. 4. De orde der vergadering is:

a. vaststelling van de notulen betreffende het verhandelde in de vorige vergadering;

b. mededeeling van de sedert de vorige vergadering ingekomen stukken en van het krachtens art. 5 daaraan gegeven gevolg;

c. behandeling van de onderwerpen, welke blijkens de notulen in de vorige vergadering aanhangig zijn gebleven;

d. behandeling der aan de orde zijnde onderwerpen in do president te bepalen volgorde;

e. voorstellen van de leden.

ART. 5. Eenvoudige en spoedeischende zaken kunnen doo president-curator tusschentijds worden afgedaan. Telkens a geschiedt, doet hij daarvan in de eerstvolgende vergadering ve

ART. 6. Bij ontstentenis wordt de president-curator vervanger den oudsten curator, volgens de orde van aanstelling.

ART. 7. Het staat aan ieder lid der vergadering vrij, zonder melding van redenen, in de notulen te doen aanteekenen d zich met een genomen besluit niet heeft vereenigd.

ART. 8. Alle besluiten worden genomen bij volstrekte meerde van stemmen.
Over zaken wordt mondeling gestemd; staken de stemmen, wordt het voorstel geacht niet te zijn aangenomen.
De leden stemmen naar volgorde der presentielijst.
De president-curator brengt het laatst zijne stem uit.
Benoeming van personen geschiedt bij ongeteekende bri
Wanneer bij eerste stemming niemand de volstrekte meerde verkrijgt, heeft er eene tweede vrije stemming plaats. Wannee deze geene volstrekte meerderheid oplevert, wordt er gestemd schen hen, die de meeste stemmen bekwamen.
Als meer personen een gelijk getal stemmen verkrijgen, heeft schen deze eene tusschenstemming plaats. Bij staking der stem tusschen twee personen beslist het lot.

ART. 9. Tot het nemen van een besluit wordt de aanwezi ter vergadering van de volstrekte meerderheid der leden va collegie vereischt.

ART. 10. Curatoren kunnen aan een of meer hunner leden bep opdragten doen. De commissiën worden door den president-cu benoemd. Bestaat eene commissie uit meer dan twee leden benoemt zij uit haar midden een rapporteur.

Art. 11. Brengt eene commissie schriftelijk rapport uit, dan wordt dit bij het archief gevoegd. Van een mondeling wordt de conclusie in de notulen vermeld.

Art. 12. De president-curator kan omtrent bepaalde onderwerpen geheimhouding opleggen.

Art. 13. Alle inrigtingen en verzamelingen der Universiteit worden ten minste éénmaal 's jaars door het collegie of door eene commissie uit zijn midden bezocht. In de eerstvolgende vergadering wordt van de bevinding schriftelijk rapport uitgebragt.

Art. 14. Ten minste éénmaal 's jaars wordt door eene commissie uit het collegie een onderzoek ingesteld naar den toestand van het archief en omtrent de stukken en bescheiden, betreffende het geldelijk beheer, waarmede de secretaris belast is. Gelijktijdig worden zijne boekhouding en de staat zijner kas onderzocht. De commissie brengt in de eerstvolgende vergadering van hare bevinding schriftelijk rapport uit.

Art. 15. De inrigting van het archief en van de daartoe behoorende registers geschiedt volgens de regelen daartoe door curatoren te stellen.

Art. 16. De zorg voor de huishoudelijke behoeften van het collegie en voor aanschaffing van het noodige materieel is, volgens de daaromtrent door den president-curator te geven voorschriften, opgedragen aan den secretaris.

Art. 17. Bij ontstentenis van den secretaris wordt zijne betrekking waargenomen door den curator, hiertoe door het collegie aantewijzen.

Goedgekeurd.

's Gravenhage, 28 Junij 1880.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(get.) SIX.

INSTRUCTIE *voor den Secretaris van elk Collegie van Curatoren der Rijks-Universiteiten, goedgekeurd bij Besluit van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 28 Junij 1880.*

ART. 1. Onverminderd het bepaalde bij art. 16 van Zijner Majesteits besluit van 3 December 1878 (*Staatsblad* n°. 174) en artt. 1 en 16 van het huishoudelijk reglement voor elk collegie van curatoren der Rijks-Universiteiten, verrigt de secretaris, ten dienste van het collegie of van bijzondere commissiën uit dat collegie, al de werkzaamheden, welke hem worden opgedragen.

ATT. 2. Hij zorgt voor het tijdig bijeenroepen der vergaderingen.

ART. 3. Hij opent de stukken aan het collegie gerigt, wanneer hem dit door den president-curator is opgedragen, en stelt ze, des verlangd met praeadvies voorzien, aan dezen ter hand.

ART. 4. Hij zorgt voor de rondzending bij de leden van het collegie van die stukken, welke daartoe, hetzij door den president-curator hetzij door een besluit der vergadering worden aangewezen, en voegt er, des verlangd, eene nota van toelichting bij.

ART. 5. Hij volgt omtrent de inrigting van het archief en de bijhouding der daartoe behoorende registers en indices de daarvoor door curatoren te stellen regelen, die aan den Minister van Binnenlandsche Zaken worden medegedeeld.

ART. 6. Hij woont alle vergaderingen van het collegie bij en houdt aanteekening van het aldaar verhandelde. Het ontwerp der notulen van de vorige vergadering wordt, na vooraf aan den president-curator ter lezing te zijn gezonden, in de volgende door den secretaris ter vaststelling aangeboden.

ART. 7. Hij bewaart al wat tot het archief behoort zorgvuldig, en is daarvoor persoonlijk aansprakelijk.

ART. 8. Hij geeft aan niemand, behalve aan de leden van het collegie, inzage der hem toevertrouwde registers en stukken, tenzij op schriftelijke magtiging van den president-curator. Hij onthoudt zich van mededeelingen aan derden omtrent hetgeen hem in zijne betrekking ter kennis komt.

ART. 9. Hij onderteekent, ten bewijze van juistheid, de afschriften of uittreksels van uitgaande stukken of besluiten.

ART. 10. Hij stelt tijdig vóór den aanvang der vergadering aan den president-curator de agenda van de, naar zijn beste weten, te behandelen onderwerpen ter hand.

ART. 11. Hij zorgt dat in elke vergadering, die hij gehouden is bij te wonen, voorhanden zijn:

1°. de op de te behandelen onderwerpen betrekkelijke stukken;

2°. de registers en indices, vermeld in art. 5 hiervoren;

3°. het huishoudelijk reglement voor het collegie; de instructiën voor den secretaris en van allen, die verder bij de Universiteit in dienst zijn;

4°. het noodig materiëel en voorts hetgeen, naar zijn oordeel, tot voorlichting der vergadering kan dienstig zijn.

ART. 12. Hij geeft, zooveel van hem afhangt, ten spoedigste uitvoering aan de genomen besluiten en ontwerpt de daartoe noodige stukken, welke hij zoodra mogelijk aan de goedkeuring van den president-curator onderwerpt.

ART. 13. Hij bezorgt het schrijf-, druk-, lithographisch en ander werk, waarvoor het collegie heeft te zorgen.

ART. 14. Hij zorgt, zooveel van hem afhangt, dat ontwerpen van de rekening en verantwoording, bedoeld in art. 13 van Zijner Majesteits besluit van 3 December 1878 (*Staatsblad* n°. 174) en

van het verslag en de begrooting, bedoeld in art. 73. der Wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) respectievelijk vóór 1 April, vóór 1 October en vóór 15 Mei van ieder jaar aan het collegie worden ingediend.

ART. 15. Hij geeft, zoo dikwijls hem dit door het collegie of een zijner leden gevraagd wordt, inzage van het archief en van zijn geldelijk, beheer alsmede van alle daarop betrekkelijke registers en bescheiden.

ART. 16. Hij geeft, in geval van verhindering om zijne werkzaamheden waar te nemen, daarvan onverwijld kennis aan den curator, die hem, op grond van art. 17 van het huishoudelijk reglement voor het collegie vervangt, alsmede aan den president-curator.

's Gravenhage, 28 Junij 1880.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(get.) SIX.

BESLUIT *van den 30sten October* 1880 (Stb. n°. 187), *houdende vaststelling van een reglement betreffende de toelating van studenten in de geneeskunde aan de Universiteiten hier te lande tot de verbindtenis bedoeld bij art.* 18 *der Wet van 2 Augustus* 1880 (Stb. n°. 145) [*tot regeling van de betrekkingen en rangen, de opleiding en de bevordering van het personeel der geneeskundige dienst bij de landmagt.*]

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Willende, ingevolge het slot der eerste alinea van art. 18 der Wet van den 2den Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 145), regelen stellen nopens de toelating van studenten in de geneeskunde aan de universiteiten hier te lande tot de verbindtenis, bij dat wetsartikel bedoeld;

Op de voordragt van Onzen Minister van Oorlog, van den 30sten Augustus 1880, Kabinet, litt. U^{28};

Den Raad van State gehoord (advies van den 5den October 1880, n°. 16);

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Oorlog, van den 25 October 1880, Kabinet, litt. B^{37};

Hebben goedgevonden en verstaan ten aanzien van de voorschreven toelating vast te stellen het bij dit besluit gevoegde reglement.

Onze Minister van Oorlog is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk, met het daarbij behoorende reglement, in het

Staatsblad zal worden geplaatst, en waarvan een afschrift aan den Raad van State zal worden gezonden.

Het Loo, den 30sten October 1880.

WILLEM

De Minister van Oorlog,

REUTHER.

Uitgegeven den *dertienden* November 188

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

REGLEMENT betreffende de toelating van studenten tot eene verbindtenis voor de geneeskundige dienst der landmagt.

ART. 1. De verbindtenis, bedoeld bij art. 18 der Wet van 2 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 145) (*a*), is eene tweeledige.

Zij omvat voor den student:

1°. de verpligtingen, omschreven bij art. 9 der wet; en

2°. de verpligting om het Rijk gedurende vijf achtereenvolgende jaren als gewoon vrijwilliger bij de landmagt te dienen, indien hij wegens slecht gedrag, wegens gebrek aan vlijt, of wegens onwil, ingevolge art. 15 van dit reglement, van de sub 1° bedoelde verpligtingen wordt ontheven, of wel indien hij, door de benoeming tot officier van gezondheid niet aan te nemen of aan de uitnoodiging der militaire autoriteit tot het afleggen van den voor den officier bepaalden militairen eed niet te voldoen, zich aan die verpligtingen onttrekt.

Onverminderd het bepaalde bij art. 15, kan de student, bij uitzondering, op eigen verzoek, door den Koning geheel of ten deele worden ontheven van de voorschreven verbindtenis.

ART. 2. Tot eene verbindtenis, als bij het voorgaande artikel omschreven, worden, behoudens het bepaalde bij art. 3, toegelaten

(*a*) Jaarlijks kunnen eenige studenten in de geneeskunde aan de universiteiten hier te lande worden toegelaten tot de verbindtenis om, na het verkrijgen van den titel van arts, eene benoeming tot officier van gezondheid der 2e klasse bij het personeel van de geneeskundige dienst der landmagt aan te nemen. De verdere regeling dier toelating geschiedt bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur.

Het aantal studenten, dat tot zoodanige verbindtenis kan worden toegelaten, wordt telken jare door Onzen Minister van Oorlog bepaald.

Dit aantal wordt in de *Staatscourant* bekend gemaakt.

studenten in de geneeskunde aan de universiteiten hier te lande, Nederlanders volgens de Wet van 28 Julij 1850 (*Staatsblad* n°. 44), die

a. ligchamelijk in allen deele voor de militaire geneeskundige dienst geschikt zijn, en

b. van een goed zedelijk gedrag zijn en, indien zij vroeger bij 's Rijks zee- of landmagt hebben gediend, de militaire dienst op eervolle wijze hebben verlaten.

ART. 3. Tot de verbindtenis, bedoeld bij de twee voorgaande artikelen, worden niet toegelaten:

1°. zij, die volgens art. 3, sub *a*, der Wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) tot het afleggen van het *practisch arts-examen* bevoegd, ouder zijn dan 27 jaren;

2°. zij, die aan het candidaats-examen in de geneeskunde hebben voldaan, maar tot het afleggen van het *practisch arts-examen* nog niet bevoegd en ouder dan 25 jaren zijn;

3°. zij, die, ouder dan 23 jaren, nog niet bevoegd zijn tot het afleggen van het candidaats-examen in de geneeskunde.

ART. 4. In de maand Januarij van elk jaar wordt in de *Staatscourant* bekend gemaakt, hoeveel studenten in het ingetreden jaar tot de bij art. 1 omschreven verbindtenis zullen worden toegelaten.
Zoo noodig, kan dat getal in den loop van het jaar bij nadere oproeping worden vermeerderd.

ART. 5. Verzoeken tot het aangaan van zoodanige verbindtenis worden binnen den tijd, door den Minister van Oorlog bij de in het voorgaande artikel bedoelde aankondiging te bepalen, schriftelijk aan den Minister ingediend.
Het verzoek wordt gedaan door den student zelven, indien hij meerderjarig is: in het tegenovergestelde geval door hem of haar, die de ouderlijke magt of de voogdij over den student uitoefent.

ART. 6. Bij het verzoek, waarvan bij het voorgaande artikel sprake is, moeten worden overlegd:

a. eene geboorte-acte van den student;

b. een bewijs, dat hij *Nederlander* is volgens de Wet van 28 Julij 1850 (*Staatsblad* n°. 44);

c. een bewijs van goed zedelijk gedrag, te zijnen aanzien afgegeven door het hoofd der gemeente of de hoofden der gemeenten, waar hij gedurende de drie laatste jaren vóór den aanvang zijner studiën gevestigd was;

d. indien de student minderjarig is, een gezegelde en geregistreerde verklaring van hem of hâar, die de ouderlijke magt of de voogdij over den student uitoefent, dat hun zoon of pupil nooit lijdende is geweest aan krankzinnigheid of vallende ziekte; is de student meerderjarig, dan eene gelijke verklaring van hem zelven;

e. zoo mogelijk, eene door de faculteit der geneeskunde van de universiteit, waarbij de student is ingeschreven, afgegeven verklaring nopens zijn gedrag, zijn aanleg en zijn ijver;

f. een bewijs, dat hij zijne pligten ten aanzien der nationale militie heeft vervuld, of dat hij tot geene dienst bij de militie gehouden is of geweest; en eindelijk

g. indien hij bij de universiteit reeds aan een of meer examens heeft voldaan, de bewijzen, daartoe betrekkelijk.

ART. 7. Indien het getal der zich aanbiedende studenten grooter is dan dat bedoeld in art. 4, komen voor eene toelating in de eerste plaats in aanmerking de studenten, die bereid zijn de verbindtenis aan te gaan tegen genot der premiën, waarvan sprake is sub *a* van art. 9.

Evenzoo hebben zij, die de verbindtenis wenschen aan te gaan onder genot van tegemoetkoming en premiën, als bedoeld sub *b* van art. 9, de voorkeur boven hem, die slechts toelating verlangen tegen het genot van tegemoetkomingen, als bedoeld bij *c* van genoemd artikel.

Bedraagt het getal der studenten, die, naar dien maatstaf, gelijke aanspraken op toelating hebben, meer dan het voor hen beschikbare getal plaatsen, dan zal het lot beslissen, wie hunner voor plaatsing in aanmerking komen.

ART. 8. De student, die tot het aangaan der verbindtenis word toegelaten, zal, indien hij meerderjarig is, aan het Departemen van Oorlog moeten inzenden:

1°. eene authentieke akte, opgemaakt overeenkomstig het bij d reglement gevoegde model A, betreffende de verbindtenis van de student en de eventuele terugbetaling van het geld, door hem ' 's Rijks kas te genieten;

2°. eene gezegelde verklaring, overeenkomstig het bij dit reglem behoorende model B, strekkende tot staving van het vermogen d borgen tot de terugbetaling sub 1°. bedoeld. Is de student mind jarig, dan geldt de bedoelde verpligting niet den student, ma zijn vader of voogd. De akte wordt alsdan opgemaakt volgens h bij dit reglement gevoegde model C, terwijl dan tevens nog mo worden overgelegd, behalve de sub 2°. bedoelde verklaring model I eene verklaring, opgemaakt volgens het bij dit reglement gevoeg model D, waarbij de student de verbindtenis aangaat, bedoeld b art. 1 van dit reglement.

De toelating geschiedt niet, indien de in dit artikel genoemde stuk ken — van de authentieke akten de eerste grosse in executoriale vorm — niet op het daartoe door den Minister van Oorlog te b palen tijdstip bij het Departement van Oorlog zijn ingekomen.

ART. 9. De student, die de bovenbedoelde verbindtenis heeft aa gegaan, zal genieten:

a. premiën, op den voet en tot het bedrag, aangewezen bij art. 11;

b. eene tegemoetkoming en premiën, volgens het bepaalde art. 12; of wel

c. eene tegemoetkoming, hem per drie maanden te voldoen het bedrag en onder de voorwaarden, bij art. 13 omschreven.

Wordt de student ontheven van de verpligtingen, bedoeld sub van art. 1, dan wordt de betaling dier tegemoetkomingen en p miën te zijnen aanzien gestaakt.

ART. 10. De tegemoetkomingen, bedoeld sub *b* en *c* van het vorig artikel, worden bij het einde van elke drie maanden uitgekeerd. Zij worden uitbetaald aan den student zelven, indien deze meerde

jarig is, en aan hem of haar die de ouderlijke magt of de voogdij over hem uitoefent, zoolang hij de regten der meerderjarigen niet bezit.

Art. 11. De premiën, bedoeld sub *a* van art. 9, worden uitgekeerd tot het bedrag en in voege, als bij onderstaande tabelle is aangewezen:

Wanneer de student de verbindtenis heeft aangegaan.	bedraagt de premie, na het voldoen aan het			
	A. examen bevoegdheid gevende tot het afleggen van het candidaats-examen.	B. candidaats-examen in de geneeskunde.	C. doctoraal examen in de geneeskunde.	D. practisch arts-examen.
a. reeds bevoegd zijnde tot het afleggen van het *practisch arts-examen.* . .	"	"	"	*f* 5000
b. na het met goed gevolg afleggen van het *candidaats-examen* in de geneeskunde en vóór het voldoen aan het *doctoraal examen* in de geneeskunde . . .	"	"	*f* 2400	2600
c. bevoegd zijnde tot het afleggen van het *candidaats-examen* in de geneeskunde.	"	*f* 1000	1500	2500
d. voordat hij de bevoegdheid tot het afleggen van het *candidaats-examen* in de geneeskunde bezit .	*f* 500	1000	1500	2000

ART. 12. De tegemoetkoming en premiën, bedoeld sub *b* van artikel 9, worden uitgekeerd tot het bedrag en in voege, als bij onderstaande tabelle is aangewezen.

Wanneer de student de verbindtenis heeft aangegaan.	bedraagt de tegemoetkoming per 3 maanden.	bedraagt de premie na het voldoen aan het			
		A. examen bevoegdheid gevende tot het afleggen van het candidaats-examen.	B. candidaats-examen.	C. doctoraal examen in de genees-kunde.	D. practisch arts-examen.
a. reeds bevoegd zijnde tot het afleggen van het *practisch arts-examen* . . .	*f* 300	„	„	„	Zooveel als de student aan tegemoetkoming minder genoten heeft dan f 5000.
b. na het met goed gevolg afleggen van het *candidaats-examen* in de geneeskunde en vóór het voldoen aan het *doctoraal examen* in de geneeskunde . . .	200	„	„	*f* 1000	Zooveel als de student aan tegemoetkoming en premie minder genoten heeft dan f 5000.
c. bevoegd zijnde tot het afleggen van het *candidaats-examen* in de geneeskunde	150	„	*f* 500	800	
d. voordat hij de bevoegdheid tot het afleggen van het *candidaats-examen* in de geneeskunde bezit .	100	*f* 250	500	800	

ART. 13. De tegemoetkoming, waarvan sprake is sub *c* van art. 9, bedraagt:

a. 400 gulden per drie maanden voor hem, die, bij de toelating tot de verbindtenis, reeds bevoegd was tot het afleggen van het *practisch arts-examen*;

b. 300 gulden per drie maanden voor den student, die de verbindtenis heeft aangegaan, na aan het *candidaats-examen* in de geneeskunde te hebben voldaan en zonder nog de bevoegdheid te bezitten, sub *a* van dit artikel bedoeld;

c. 200 gulden per drie maanden voor den student, die de verbindtenis heeft aangegaan, na de bevoegdheid tot het afleggen van het *candidaats-examen* te hebben verkregen, doch nog voordat aan dit examen door hem is voldaan;

d. 150 gulden per drie maanden voor den student, tot de verbindtenis toegelaten, zonder nog de bevoegdheid te bezitten, bij *c* van dit artikel genoemd.

Wanneer den student, die tegemoetkoming volgens dit artikel genoten heeft, bij het verkrijgen van den titel van arts nog geen volle *vijf duizend gulden* aan tegemoetkoming is uitbetaald, zal hem het minder genotene worden uitgekeerd, nadat hij het bewijs, bedoeld bij art. 19, sub *a*, der Wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), aan het Departement van Oorlog heeft ingezonden.

ART. 14. De uitkeering der tegemoetkomingen, volgens de artt. 12 en 13, wordt geschorst, wanneer de student niet binnen den tijd, bij onderstaande tabelle aangewezen, het in die tabelle mede aangewezen examen met goed gevolg heeft afgelegd.

Voor den student, die de verbindtenis heeft aangegaan:	A. Examen bevoegdheid gevende tot het afleggen van het candidaats-examen	B. Candidaats-examen.	C. Doctoraal examen in de geneeskunde.	D. Practisc arts-examen
a. reeds bevoegd zijnde tot het afleggen van het *practisch arts-examen* . . .	„	„	„	twee jare
b. na het met goed gevolg afleggen van het *candidaats-examen* in de geneeskunde en vóór het voldoen aan het *doctoraal examen* in de geneeskunde . . .	„	„	twee jaren.	vier jaren.
c. bevoegd zijnde tot het afleggen van het *candidaats-examen* in de geneeskunde	„	twee jaren.	vier jaren.	zes jaren.
d. voordat hij de bevoegdheid tot het afleggen van het *candidaatsexamen* in de geneeskunde bezit .	twee jaren.	vier jaren.	zes jaren.	acht jaren.

De betaling der tegemoetkoming wordt hervat, nadat de student binnen den bovengenoemden, voor zijn categorie aangewezen, tijd aan het naastvolgende examen heeft voldaan.

ART. 15. De student wordt van de verpligtingen, omschreven sub 1°. van art. 1, in de volgende gevallen ontheven:

a. indien uit een, jaarlijks door hem te ondergaan, militair ge-

neeskundig onderzoek blijkt, dat hij physiek ongeschikt is geworden om later als officier van gezondheid bij de landmagt te dienen;

b. indien hij, naar het oordeel van den Minister van Oorlog — den rector magnificus der universiteit gehoord — door slecht gedrag moet geacht worden niet waardig te zijn om eenmaal tot officier van gezondheid te worden benoemd;

c. indien hij, door gebrek aan vlijt, onwil of gemis van aanleg, naar het oordeel van de hoogleeraren der medische faculteit bij de universiteit, in zijne studiën dermate achterlijk is, dat hij vermoedelijk nimmer, en althans niet vóór de intrede van zijn 31ste levensjaar, den titel van *arts* zal kunnen verkrijgen.

Heeft de ontheffing plaats wegens eene ligchamelijke ongeschiktheid, welke niet het gevolg is van ongeregeld gedrag of eigen moedwillige handelingen, dan wordt tevens de ontheffing verleend van de verpligtingen, omschreven sub 2°. van art. 1, en van die aangegaan bij een der authentieke akten, waarvan sprake is bij art. 8.

ART. 16. De student, die de verbindtenis heeft aangegaan, wordt, nadat hij den titel van arts verkregen heeft en mits hij niet ouder dan 30 jaren zij, tot officier van gezondheid der 2de klasse bij de landmagt benoemd, al bestaat er op dat tijdstip geene vacature in die betrekking.

Behoort bij het Koninklijk besluit van 30 October 1880 (*Staatsblad* n°. 187).

Mij bekend,

De Minister van Oorlog,

REUTHER.

Model A.

Den . . . . zijn voor mij . . . . , notaris, residerende te . . . . , verschenen . . . . , student in de medicijnen aan de universiteit te . . . . en . . . . en . . . . (borgen), wonende te . . . . , allen aan mij notaris bekend, die allen verklaarden, volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het bij 's Konings besluit van den 30sten October 1880 (*Staatsblad* n°. 187) vastgesteld reglement, en wijders:

a. . . . . (de student) de verbindtenis aan te gaan, omschreven in art. 1 van het reglement, onder verpligting tot terugbetaling van het door hem uit 's Rijks kas genotene bedrag der *premiën*, *tegemoetkomingen* of *premiën en tegemoetkomingen*, voor 't geval hij van de in art. 1, sub 1°., van dat reglement vermelde verpligtingen, hetzij op eigen verzoek, hetzij overeenkomstig art. 15 van dat reglement, mogt worden ontheven of wel zich aan die verpligting onttrekt, hetzij door de benoeming tot officier van gezondheid niet aan te nemen, hetzij door aan de uitnoodiging der militaire autoriteit tot het afleggen van den voor den officier bepaalden militairen eed niet te voldoen;

b. de tweede en de derde comparanten zich te stellen als borgen voor meergenoemden . . . . (den student) en zich derhalve als zoodanig persoonlijk, ieder, met hem, hoofdelijk voor het geheel en onder renunciatie aan alle exceptiën en voorregten, door de wet aan borgen in regten toegekend, te verbinden tot de voldoening der bovenvermelde terugbetaling, voor het geval . . . . (de student) in gebreke mogt blijven die terugbetaling te doen binnen een jaar, nadat zij door den Minister van Oorlog is gevorderd.

(Hier nog te doen volgen wat bij notariële akten vereischt wordt.

Model B.

De burgemeester der gemeente . . . . verklaart, dat . . . . en . . . . (de borgen) . . . . bij hem ter goeder naam en faam bekend staan als genoegzaam gegoed om te kunnen voldoen aan de geldelijke verpligtingen, die zij op zich namen, ingevolge akte, gepasseerd voor den notaris . . . ., residerende te . . . . , den . . . .

De burgemeester voornoemd,

Model C.

Den . . . . zijn voor mij . . . . , notaris, residerende te . . . . , verschenen . . . . (de vader of $\frac{\text{voogd}}{\text{voogdes}}$ van den student), wonende te . . . . en . . . . en . . . . (de borgen), wonende te . . . . , allen aan mij notaris bekend, die allen verklaarden volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het bij 's Konings besluit dd. 30 October 1880 (*Staatsblad* n°. 187) vastgestelde reglement; en wijders:

a. de eerste comparant in $\frac{\text{zijne}}{\text{hare}}$ hoedanigheid van $\frac{\text{vader}}{\text{voogd}}$ / moeder en voogdes van den minderjarigen . . . . (naam van den student), student aan de universiteit te . . . . , dezen minderjarige te verbinden tot de verbindtenis, omschreven in art. 1 van dat reglement, en tot de verpligting tot terugbetaling van het door den genoemden . . . . (student) uit 's Rijks kas genoten bedrag der *premiën*, *tegemoetkomingen* of *premiën en tegemoetkomingen*, voor het geval hij van de in art. 1, sub 1°., van dat reglement omschreven verpligtingen, hetzij op verzoek, hetzij overeenkomstig art. 15 van dat reglement, mogt worden ontheven, of wel zich aan die verpligtingen onttrekt, hetzij door de benoeming tot officier van gezondheid niet aan te nemen, hetzij door aan de uitnoodiging der militaire autoriteit tot het afleggen van den voor den officier bepaalden militairen eed niet te voldoen;

b. de tweede en de derde comparanten zich te stellen als borgen voor meergenoemden . . . . (den minderjarigen student) en zich derhalve als zoodanig persoonlijk, ieder, met hem, hoofdelijk voor het geheel en onder renunciatie aan alle exceptiën en voorregten, door de wet aan borgen in regten toegekend, te verbinden tot de voldoening van bovenvermelde terugbetaling, voor het geval . . . . . . (de student) in gebreke mogt blijven die terugbetaling te doen binnen een jaar, nadat zij door den Minister van Oorlog is gevorderd.

(Hier nog te doen volgen wat bij notariële akten vereischt wordt.)

Model D.

De ondergeteekende . . . ., student in de medicijnen aan de universiteit te . . . ., verklaart volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het bij 's Konings besluit dd. 30 October 1880 (*Staatsblad* n°. 187) vastgestelde reglement en de verbindtenis te willen aangaan, bedoeld bij art. 1 van dat reglement.

Te . . . ., den . . . .

Gezien voor legalisatie,

De burgemeester,

BESLUIT *van den 21sten Junij* 1881 (Stb. n°. 69), *houdende nadere bepalingen ten aanzien van het eindexamen der gymnasia, bedoeld in de Wet van* 28 *April* 1876 (Stb. n°. 102).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ. ENZ. ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 7 Junij 1881, n°. 2096, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat Ons besluit van 29 Junij 1878 (*Staatsblad* n°. 98) (*a*) wijziging van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 86) (*b*) noodzakelijk maakt, en dat tevens aan het tweede lid van art. 13 der Wet op het hooger onderwijs (*c*) gevolg moet worden gegeven;

Den Raad van State gehoord (advies van 14 Junij 1881, n°. 9);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 16 Junij 1881, n°. 2194, afdeeling onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der Wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), worden, voor elke twaalf

(*a*) Zie *Jaarboek* 1877—1878 bl. 33 volgg.

(*b*) Zie *Jaarboek* 1877—1878 bl. 40 volgg.

(*c*) Bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur wordt door Ons bepaald, van welke vakken zij, die andere van Staatswege ingestelde en gedeeltelijk dezelfde vakken omvattende examens met goed gevolg hebben afgelegd, bij de in artt. 11 en 12 omschreven examens zullen zijn vrij gesteld.

xaminandi of minder, gehouden op drie achtereenvolgende, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken jaarlijks voor elk gymnasium en voor de in art 12 bedoelde commissie aan te wijzen, dagen.

ART. 2. Op den eersten dag wordt examen afgenomen van alle examinandi te zamen; op den tweeden dag alleen van diegenen onder hen, die het in het eerste lid van art. 11 der wet bedoelde getuigschrift verlangen voor de faculteiten der godgeleerdheid, der regtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte; op den derden dag alleen van hen, die het getuigschrift verlangen voor de faculteiten der geneeskunde of der wis- en natuurkunde.

Indien zich voor het examen, waarvoor de tweede dag bestemd was, niemand heeft aangemeld, wordt het examen van den derden dag op den tweeden dag gehouden.

Acht de meerderheid der examinatoren of die der gecommitteerden het noodzakelijk dat, ten behoeve van een of meer examinandi, de duur van het examen met een dag wordt verlengd, dan wordt de belanghebbende daarmede in kennis gesteld en hem medegedeeld welke dag daartoe door examinatoren of gecommitteerden is bestemd.

ART. 3. Het schriftelijk examen van den eersten dag omvat:

a. het vertalen uit het Grieksch in het Nederlandsch;

b. een opstel in het Nederlandsch over een door elken examinandus uit een zestal opgegevene te kiezen onderwerp;

c. de stelkunde tot en met de tweede-magtsvergelijkingen;

d. de meetkunde tot en met de stereometrie;

e. het vertalen uit het Fransch, Duitsch en Engelsch in het Nederlandsch.

ART. 4. Het mondeling examen van den eersten dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

het vertalen en verklaren van eenvoudig Attisch proza (b. v. van Xenophon, Lysias of Isocrates);

het vertalen en verklaren van Grieksche Epische poëzij;

het vertalen en verklaren van Latijnsch proza (b. v. van Cicero, Sallustius of Livius);

4°. het vertalen en verklaren van gemakkelijke Latijnsche poëzij (b. v. van Ovidius of Virgilius);

5°. de geschiedenis, bepaaldelijk de in het zesde studiejaar behandelde gedeelten der nieuwe geschiedenis.

ART. 5. Het schriftelijk examen van den tweeden dag omvat het vertalen uit het Nederlandsch in het Latijn.

ART. 6. Het mondeling examen van den tweeden dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

1°. het vertalen en verklaren van moeijelijker Attisch proza (b. v. van Plato of Demosthenes);

2°. het vertalen en verklaren van Grieksche dramatische poëzij;

3°. het vertalen en verklaren van moeijelijker Latijnsche poëzij (b. v. van Horatius);

4°. de Romeinsche antiquiteiten;

5°. de wiskunde, omschreven in art. 3, sub 3 en 4.

Is het bij art. 4 genoemde examen op den eersten dag niet afgeloopen, dan kan dit op den tweeden dag worden voortgezet.

ART. 7. Het schriftelijk examen van den derden dag omvat:

1°. het vertalen uit het Nederlandsch in het Latijn;

2°, de reken- en stelkunde tot en met de reken- en meetkundige reeksen en de logarithmen, en de meetkunde tot en met de bolvormige trigonometrie.

ART. 8. Het mondeling examen van den derden dag omvat de bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn, en van de onderwerpen in dat schriftelijk werk behandeld.

Verder:

1°. het vertalen en verklaren van moeijelijker Attisch proza (b. v. van Plato of Demosthenes);

2°. het vertalen en verklaren van Grieksche dramatische poëzij;

3°. het vertalen en verklaren van moeijelijker Latijnsche poëzij (b. v. van Horatius).

Is het bij art. 4 genoemde examen op den eersten dag niet afgeloopen, dan kan dit op den derden dag worden voortgezet.

ART. 9. Van de bij dit besluit bedoelde examens in eenig vak, bij de vorige artikelen genoemd, zijn vrijgesteld zij, die, volgens de wet op het middelbaar onderwijs, bevoegd zijn tot het geven van onderwijs in dat vak.

ART. 10. Van de examens in eenig onderdeel der wiskunde, bij de artt. 3, 6, 7 en 8 bedoeld, zijn vrijgesteld:

a. zij die met goed gevolg hebben afgelegd het examen, omschreven in art. 2 van het Koninklijk besluit van 12 Februarij 1879 (*Staatsblad* n°. 35) (*a*), voorbereidende tot het artsexamen;

b. zij die met goed gevolg hebben afgelegd het examen, omschreven in het Koninklijk besluit van 11 Julij 1871 (*Staatsblad* n°. 76) van adjunct-ijker.

ART. 11. Zij, die bevoegd zijn tot het geven van lager onderwijs in een of meer der in art. 3, sub 5, genoemde vreemde talen, zijn vrijgesteld van het examen in die taal.

ART. 12. Dit besluit treedt in werking op den vijfden dag na dien der afkondiging.

Op dat tijdstip vervalt Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 86). (*b*)

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* en tegelijkertijd in de *Staatscourant* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Wildungen, den 21sten Junij 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
SIX.

Uitgegeven den *zes en twintigsten* Junij 1881.

De Minister van Justitie,
A. E. J. MODDERMAN.

(*a*) Zie *Jaarboek* 1878—1879 bl. 19 volgg.
(*b*) Zie *Jaarboek* 1877—1878 bl. 40 volgg.

WET *van den 28sten Junij* 1881 (Stb. n°. 107), *tot wijziging van eenige artikelen der Wet van 28 April* 1876 (Stb. n°. 102), *houdende regeling van het hooger onderwijs.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is nadere regelen te verordenen betreffende het bijwonen der lessen aan de Universiteiten des Rijks;

Zoo is het dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Het opschrift der vijfde paragraaf van hoofdstuk III en de artt. 63 tot en met 67 der Wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) worden gelezen als volgt: (*a*)

§ 5. *Van het bijwonen der lessen aan de Rijks-Universiteiten.*

ART. 63. Ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren is voor elk studiejaar door hem, die dit onderwijs een of meermalen bijwoont, eene som verschuldigd van *f* 200, die in 's Rijks schatkist gestort wordt.
Terugbetaling dier gelden geschiedt uitsluitend indien door overlijden

(*a*) Zie den oorspronkelijken tekst in *Jaarboek* 1877—1878 bl. 17 volgg.

vóór den aanvang der lessen van deze geen gebruik is gemaakt en alsdan op aanvrage der erfgenamen.
Behalve voormelde *f* 200 wordt ter zake van het onderwijs door hoogleeraren en lectoren geenerlei betaling gevorderd.

ART. 64. Het regt tot het bijwonen van het onderwijs wordt verkregen door inschrijving bij den rector-magnificus, behoudens het bepaalde bij art. 66.
De inschrijving geschiedt kosteloos; de rector-magnificus geeft daarvan een door hem onderteekend bewijs af, in den vorm door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken te bepalen; zij geldt voor het studiejaar, waarin zij is geschied, en geeft voor dat jaar regt op toegang tot alle lessen aan elke Rijks-Universiteit zonder onderscheid, alsmede tot alle inrigtingen en verzamelingen der Universiteiten, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van de artt. 48 en 82.
De rector-magnificus gaat niet over tot de inschrijving, tenzij hem het bewijs is vertoond dat de belanghebbende de gelden, bedoeld bij artikel 63 of 106, tweede lid, heeft betaald, òf tot de promotie is toegelaten, òf eene Rijksbeurs geniet, òf ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren eene som van *f* 800 heeft betaald.
Voor de studenten en kweekelingen, bedoeld in art. 106, bedraagt deze som *f* 400.

ART. 65. Hij, die zonder daartoe geregtigd te zijn, eens of meermalen het onderwijs aan eene Rijks-Universiteit bijwoont, wordt gestraft met eene geldboete van *f* 200 tot *f* 250 voor de eerste maal; bij herhaling met eene geldboete van *f* 250 tot *f* 300, en vervolgens telkens met eene geldboete van *f* 500.

ART. 66. Onze Minister van Binnenlandsche Zaken; de daartoe door hem aan te wijzen personen; curatoren, hoogleeraren, lectoren, beambten der Universiteiten en de in art. 60 bedoelde privaatdocenten zijn ten alle tijde bevoegd alle lessen aan elke Universiteit bij te wonen.
Hoogleeraren en lectoren zijn, ieder voor zooveel hunne lessen betreft, bevoegd gedurende enkele uren aan personen, die volgens art. 64 niet zijn ingeschreven, toegang tot hunne lessen te verleenen.

ART. 67. Hij, die tot de in art 84 bedoelde promotie is toegelaten; òf eene Rijksbeurs geniet; òf de ƒ 800 of ƒ 400, bedoeld aan het slot van art. 64, heeft betaald, is van de betaling, bij art. 63 of 106 voorgeschreven, vrijgesteld. Niettemin is hij na de bij art. 64 bedoelde inschrijving geregtigd tot toegang tot de inrigtingen en verzamelingen, bedoeld in het tweede lid van art. 64, onder het daarbij vermelde voorbehoud.

Aan hem, die ten hoogste twee lessen van hoogleeraren of lectoren wenscht te volgen, kan daartoe door curatoren der Universiteit, telkens voor één studiejaar, verlof worden verleend. In dat geval is ter zake van dit onderwijs eene som verschuldigd van ƒ 30 voor iedere les, en, zoo de les in een halfjarigen cursus gegeven wordt, ƒ 15, welke gelden in 's Rijks schatkist gestort worden. Het tweede en derde lid van art. 63 zijn op deze gelden van toepassing.

Het regt tot het bijwonen van dit onderwijs wordt verkregen door inschrijving bij den rector-magnificus, die daartoe niet overgaat, tenzij hem het bewijs is vertoond dat het bedoelde verlof van curatoren verkregen is en voormelde gelden betaald zijn.

De rector-magnificus geeft van die inschrijving een door hem onderteekend bewijs af, in den vorm door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken te bepalen.

Curatoren verstrekken hem, op vertoon van dat bewijs, eene verklaring tot welke der inrigtingen en verzamelingen, in het eerste lid van dit artikel vermeld, hij mag worden toegelaten, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van de artt. 48 en 82.

Artikel 2.

Het tweede lid van art. 106 der Wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* nº. 102) wordt gelezen als volgt:

Zij die daarvan wenschen gebruik te maken, betalen de helft der sommen in de artt. 63 en 67 vermeld.

Zij worden door den rector-magnificus ingeschreven op de wijze in art. 64 bepaald. Hij gaat hiertoe niet over dan nadat zij, of, zijn zij minderjarig, hun vader of voogd, zich schriftelijk hebben verbonden tot betaling van ƒ 200, ingeval de ingeschrevene tot eenig examen bij eene faculteit, die der godgeleerdheid uitgezonderd, zal zijn toegelaten, en wel vóór het afleggen van dat examen. Bij

gebreke dier inschrijving zijn zij niet geregtigd tot den toegang hierboven vermeld.

Artikel 3.

Deze wet verbindt met den aanvang van het studiejaar 1881—1882.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle ministeriële Departementen, Autoriteiten, Collegiën en Ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden. (*a*)

Gegeven te Wildungen, den 28sten Junij 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

SIX.

Uitgegeven den *negenden* Julij 1881.

De Minister van Justitie,

A. E. J. MODDERMAN.

(*a*) Zie het beneden medegedeelde adres, door den Senaat der Rijks-Universiteit te Utrecht, vóór het aannemen dezer Wet bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Studiejaar 1880—1881.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. W. C. MEES, *President* (benoemd bij besl. van 28 A[illegible] 1869 n°. 2, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 18[illegible]

Mr. H. H. Baron ROËLL (benoemd bij besl. van 25 April 18[illegible] n°. 64, en 25 Aug. 1877 n°. 20) tot 30 Sept. 1885.

Mr. H. G RÖMER (benoemd bij besl. van 15 Juni 1870 n°. en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept 1881.

Mr H. ROIJAARDS VAN SCHERPENZEEL (benoemd bij b[illegible] van 7 Dec. 1876 n°. 25, en 25 Aug. 1877 n°. 28) 30 Sept. 1889.

Mr. W. R. BOER (benoemd bij besl. van 21 April 1878 n°. tot 30 Sept. 1883.

Secretaris van Curatoren.

Mr. J F. B. BAERT (benoemd bij besl. van 19 Jan. 1875 n° en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1882.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

:or Magnificus: P. DE JONG.
ɜssoren: J. I. DOEDES, J. A. FRUIN, G. J. LONCQ C. Jzn., J. A. C. OUDEMANS.
'etaris van den Senaat: H. J. HAMAKER.

Voorzitter.	*Secretaris.*	van de faculteit der
BEETS.	J. J. P. VALETON.	Godgeleerdheid.
ι. FRUIN.	J. DE LOUTER.	Rechtsgeleerdheid.
[. LONCQ C. Jz.	G. v. OVERBEEK DE MEIJER.	Geneeskunde.
I. D. BUIJS BALLOT.	H. C. DIBBITS.	Wis- en Natuurkunde.
ɔE JONG.	C. M. FRANCKEN.	Letteren en Wijsbegeerte.

HOOGLEERAREN.[1])

Faculteit der Godgeleerdheid.

. DOEDES (22 Juni 1859).
de encyclopaedie der godgeleerdheid,
de geschiedenis der leer aangaande God,
de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen,
de uitlegging van het Nieuwe Testament.

. VAN OOSTERZEE (30 Jan. 1863).
de oud-christelijke letterkunde,
de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst,
de wijsbegeerte van den godsdienst.

Bij de namen der Hoogleeraren worden vermeld de dagteeke- hunner inwijdingsredevoering of publieke les, alsmede de en, die hun bij de invoering der wet van 28 April 1876 (Stbl. 102) of bij hunne benoeming zijn opgedragen, met de later in gebrachte wijzigingen.

N. BEETS (16 Maart 1875).
de geschiedenis van het christendom,
de zedekunde.

J. J. P. VALETON, JR. (8 Dec. 1877).
de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst,
de Israëlitische letterkunde of inleidingswetenschap
het Oude Testament,
de uitlegging van het Oude Testament.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

B. J. LINTELO Baron DE GEER van Jutphaas (22 Sept. 18
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.

J. A. FRUIN (12 Oct. 1859).
het burgerlijk recht,
het handelsrecht.

H. J. HAMAKER (12 Dec. 1877).
de encyclopaedie der rechtswetenschap,
de burgerlijke rechtsvordering,
het internationale privaatrecht.

J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL (23 Maart 1878)
de staathuishoudkunde,
de statistiek,
de staatkundige geschiedenis.

M. S. POLS (26 Sept. 1879).
het strafrecht,
de strafvordering.

J. DE LOUTER (18 Oct. 1879).
de wijsbegeerte van het recht,
het staatsrecht,
het volkenrecht,
het administratief recht.

Faculteit der Geneeskunde.

J. J. LONCQ C. Jz. (23 Sept. 1840).
de geneeskunde,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer.

F. C. DONDERS (18 Jan. 1848).
de physiologie,
de oogheelkunde

L. C. VAN GOUDOEVER (3 Dec. 1849).
de heelkunde.

W. KOSTER (26 Sept. 1862).
de ontleedkunde.

T. HALBERTSMA (15 Oct. 1867).
de verloskunde en de leer der vrouwenziekten.

TH. W. ENGELMANN (20 Maart 1871).
de algemeene physiologie en de vergelijkende biologie,
de weefselleer,
het experimenteele gedeelte der pharmakodynamie, bepaaldelijk de medische toxikologie.

S. TALMA (6 Oct. 1876).
de ziektekunde,
de ziektekundige ontleedkunde,
de propaedeutische kliniek.

G. VAN OVERBEEK DE MEIJER (14 Dec. 1877).
de gezondheidsleer,
de geneeskundige politie,
de gerechtelijke geneeskunde.

H. SNELLEN (15 Dec. 1877).
de oogheelkunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. HARTING (8 Dec. 1843).
de zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.

C. H. D. BUIJS BALLOT (16 Nov. 1847).
de proefondervindelijke natuurkunde,
de physische aardrijkskunde.

C. H. C. GRINWIS (16 Oct. 1867).
de wiskunde,
de mechanica,
de mathematische natuurkunde.

E. MULDER (4 Dec. 1868).
de organische scheikunde,
de toxicologie.

N. W. P. RAUWENHOFF (25 April 1871).
de botanie.

J. A. C. OUDEMANS (13 Juni 1856 tot 30 Sept. 1857; Jan. 1876).
de sterrekunde.

H. C. DIBBITS (23 Juni 1876).
de anorganische scheikunde.

H. WEFERS BETTINK (15 Dec. 1877).
de artsenijbereidkunde.

W. KAPTEIJN (16 Feb. 1878).
de analytische meetkunde,
de beschrijvende meetkunde,
de integraalrekening,
de theorie der functiën,
de waarschijnlijkheidsrekening.

C. E. A. WICHMANN (22 Maart 1879).
de geologie,
de mineralogie,
de palaeontologie,
de kristallographie.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. W. OPZOOMER (9 Juni 1846).
de geschiedenis der wijsbegeerte,

de logica,
de metaphysica,
de zielkunde.

W. G. BRILL (23 Juni 1859).
de Nederlandsche taal- en letterkunde,
het Middelnederlandsch,
het Gothisch,
de vaderlandsche geschiedenis.

H. VAN HERWERDEN (28 Oct. 1864).
de Grieksche taal- en letterkunde,
de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst.

P. DE JONG (12 Febr. 1869).
de Hebreeuwsche letterkunde,
de Israëlitische oudheden.

J. A. WIJNNE (29 Sept. 1873).
de algemeene geschiedenis,
de politische aardrijkskunde.

C. M. FRANCKEN (4 Nov. 1877).
de Latijnsche taal- en letterkunde,
de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst.

Hoogleeraar-titulair.

Dr. J. P. T. VAN DER LITH (benoemd bij besl. van 24 Mei 1867 n°. 52).
de psychiatrie.

Hoogleeraren aan de Instelling tot het opleiden van Leeraren voor het Hervormde Kerkgenootschap.

E. H. LASONDER (29 Mei 1878).
T. CANNEGIETER (18 Nov. 1878).

LECTOREN.

)r. P. Q. BRONDGEEST (benoemd bij besl. van 3 Aug. n°. 67 en 13 Oct. 1877 n°. 3).
de physiologische diagnostiek,
oefeningen in het gebruik van den keelspiegel,
de kliniek der keelziekten,
de chemische diagnostiek.

Dr. TH. DENTZ (benoemd bij besl. van 28 Sept. 1877 i
de tandheelkunde.

Dr J. E. VAN DER MEULEN (benoemd bij besl. van 21 1877 n°. 23).
de verbandleer,
de operatieve chirurgie.

Dr. M. WEBER (benoemd bij besl. van 14 April 1880 n°.
de ontleedkunde.

Dr. J. H. GALLÉE (benoemd bij besl. van 6 Febr. 1881 n
de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansch
wetenschap in het algemeen en der Germaans
het bijzonder,
het Angelsaksisch of Middelhoogduitsch,
de beginselen van het Sanskrit.

PRIVAATDOCENTEN

(toegelaten bij beschikking van den Minister var landsche Zaken).

Dr. J. H. HISGEN (beschikking van 4 Jan. 1873 n Onderwijs).
de Hoogduitsche taal- en letterkunde.

Dr. G. P. WESSELINK (beschikking van 1 Febr. Onderwijs).
de physische diagnostiek.

Dr. H. F. JONKMAN (beschikking van 7 Oct 1879 I
de morphologie en de systematiek der p

ADSISTENTEN
bij de

Anatomie.	Dr. C. A. Lamping (1 Jan. 1875 — 31 Dec. 1880).
Physiologie	S. Birnie (1 April 1878 — 31 Dec. 1880), Dr. G. Waelchli (1 Jan. 1881).
Pathologie	H. B. van Nes (1 Sept. 1879).
Medische kliniek	Dr. G. P. Wesselink (1 Jan. 1876).
Chirurgie	J. A. Guldenarm (1 Jan. 1880).
Verloskunde	C. E. Paling (1 Mei 1880 — 31 Dec. 1880), B. Freriks (1 Jan. 1881).
Verloskundige polikliniek. .	Dr. F. E. Vos (1 April 1875).
Scheikunde (Leeuwenbergh).	H. G. L. van der Meulen (1 Febr. 1879).
„ (de Hoogt) . .	S. Birnie (1 Jan. 1881).
Natuurkunde.	W. C. L. van Schaik (1 Sept. 1878).
Natuurlijke historie. . . .	Dr. R. Horst (18 Nov. 1871).
Botanie.	Dr. H. F. Jonkman (15 Febr. 1876 — 31 Dec. 1880), J. W. F. J. van Eecke (1 Jan. 1881).

PEDELLEN.

N. Janssen.
J. N. de Kruijff.

WETENSCHAPPELIJKE INRIGHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

Bibliotheek der Universiteit.

P. A. Tiele, *Bibliothecaris* (benoemd bij ministerieele beschikking van 12 Maart 1879 E, afd. Onderwijs).

D. A Balfoort, *Custos.*

P. J. D. van Dokkum, *Amanuensis.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. W. Koster, *Directeur.*
L. van der Wurff, *Custos*, *Prosector bij de anatomische lessen.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
D. B. Kagenaar, *Amanuensis.*

Pathologisch Instituut.

Prof. S. Talma, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. P. Harting, *Directeur.*
Dr. R. Horst, *Conservator.*
C. Mulié, *Custos.*

Physisch Laboratorium.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Directeur.*
J. J. van Dreeven, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium „Leeuwenbergh."

Prof. E. Mulder, *Directeur.*
M J. van der Star, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium aan De Hoogt.

Prof. H. C. Dibbits, *Directeur.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. Wefers Bettink, *Directeur.*

Hortus Botanicus en Botanisch Laboratorium.

Prof. N. W. P. Rauwenhoff, *Directeur.*
G. van den Brink, *Hortulanus.*
H. A. M. de Liefde, *Amanuensis.*

Astronomisch Observatorium.

Prof. J. A. C. Oudemans, *Directeur.*
C. Verloop Cz., *Amanuensis.*

ZIEKENHUIS.

(Bij Art. 7 van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1817 is bepaald, dat het College van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen zich met de Curatoren der Hoogeschool zal hebben te concerteeren, ten einde het Ziekenhuis op de

meest geschikte wijze tevens dienstbaar te maken aan het Academisch clinisch onderwijs).

Dr. M. Imans, *Geneesheer-Directeur.*
Dr. P. Q. Brondgeest, *tweede Geneesheer.*
Dr. J. E. van der Meulen, *Heelmeester.*
M. Henstëdt, *eerste Apotheker* (*waarnemend*).
L. J. van der Veen, *tweede Apotheker.*

F. L. van Antwerpen (— Febr. 1881), }
P. Beekman, } *Bedienden.*
A. A. D. van Dolder (Febr. 1881), }
J. Krijnders, *Econoom.*

Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen.

Prof. J. P. Th. van der Lith, *Geneesheer-Directeur* (— 1 Sept. 1881).
Dr. A. Th. Moll, *Geneesheer-Directeur* (1 Sept. 1881)
Dr. P. Wellenbergh, }
Dr. A. A. Land (— Maart 1881), } *Geneesheeren.*
W. Littel (1 Mei 1881), }

Nederlandsch Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
Prof. H. Snellen, *eerste Geneesheer.*
Dr. M J. Bouvin, *tweede Geneesheer.*

Koninklijk-Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Hoofd-Directeur.*
Dr. M. Snellen, *Directeur der afdeeling Waarnemingen te land.*
P. F. Baron van Heerdt, *Directeur der afdeeling Zeevaart.*
B. J. G. Volck, *Adsistent-Directeur derzelfde afdeeling.*
W. van Hasselt, *Directeur der derde afdeeling.*

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE RHENO-TRAIECTINA

HABENDARUM INDE A DIE XXI M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCC
USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXI

RECTORE MAGNIFICO

PETRO DE JONG.

In Facultate Litterarum et Philosophiae.

C. G. Opzoomer Logicam et Psychologiam docebit, diebus veneris et saturni, ...
Metaphysicam, die veneris, ...
Historiam philosophiae, die saturni, ...

G. G. Brill Grammaticen et litteras Nederlandicas docebit, diebus lunae et mercurii . . . .
Litteras Medio-Nederlandicas, die iovis, ...
Historiam patriae tradet, die martis, hora II, et veneris,
Linguam Gothicam docebit, die lunae, ...
Caeterae ad obtinendum doctoratum in Litteris Nederlandicis requisitae disciplinae tradentur horis postea indicandis.

H. van Herwerden lectiones de litteris Graecis habebit, diebus lunae et martis, hora X, die mercurii, hora XI, interpretaturus Antiphontis orationem de caede Herodis, contiones e libris VI et VII Thucydidis (edit. suae apud Kemink et fil.), Sophoclis Oedipum Regem, et expositurus historiam litterariam quae ad hos scriptores pertinet;

	hora
Antiquitates Graecas tradet, diebus lunae et martis, .	XI.
Provectiores discipulos, etiam eos, qui nondum gradum Candidati assecuti sunt, docebit artem criticam, emendandis scriptis Lucianeis, die mercurii, ...	XII.
Candidatorum studia Graeca moderabitur domi suae, die mercurii, horis vespertinis	VI—X
P. DE JONG litteras Hebraicas docebit, legendis II Reg. Cap. XIII: et sequentibus, diebus lunae et martis, hora XI, mercurii, ...	X.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus lunae, martis et mercurii, ...	IX.
J. A. WIJNNE historiam antiquam enarrabit, die mercurii, hora IX, die iovis, hora X, die veneris, ...	IX.
Historiam recentiorem et Geographiam politicam exponet, die mercurii, hora X, die iovis, hora XI, die veneris,	X.
Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet, die lunae, hora II, die martis, ...	I.
C. M. FRANCKEN Ciceronis de Oratore librum I, Plauti Aulularíam (secundum editionem suam Groning. 1877) interpretabitur, diebus martis, iovis, veneris, . . .	XII.
Persii, Iuvenalis, Taciti partes selectas cum philologiae studiosis tractabit, usque ad Kal. Mart., diebus martis et mercurii, hora II, die saturni, ...	XII.
Litterarum Latinarum historiam exponet, post Kal. Mart., diebus et horis iisdem;	
Antiquitates Romanas tradet die lunae, hora XII, diebus veneris et saturni, ...	XI.
Latine scribendi disserendique et interpretandi exercitationes moderabitur, horis postea indicandis.	

In Facultate Medica.

G. I. LONCQ Pharmacognosin et naturalem medicaminum historiam docebit, prioris semestris diebus lunae, mercurii et veneris, ...	IX.
Pharmacodynamicam sive doctrinam de viribus medicaminum eorumque usum exponet, altero semestri, diebus lunae, mercurii et veneris, ...	X.

Pathologiam et Therapiam specialem tradet, diebus martis et iovis . . . .

Exercitationes clinicas in arte medica moderabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, ... X

Policlinico denique medico praeerit, alternis diebus.

F. C. Donders Physiologiam docebit, die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris,

Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur, diebus martis et iovis, ... II-

Ophthalmologiae capita selecta tradet, die mercurii, .

L. C. van Goudoever Theoriam artis chirurgicae docebit, diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina;

Exercitationes clinicas et policlinicas in arte chirurgica moderabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horis IX—XI, die saturni, ... VIII

Operationes chirurgicas in vivo vel ipse instituet vel instituendas curabit, die iovis, ...

G. Koster Selecta anatomes capita tractabit, diebus mercurii et veneris, ...

Evolutionem partium in embryone exponet, horis postea indicandis.

G. Koster et M. Weber exercitationes anatomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabuntur.

T. Halbertsma Artem obstetriciam, tum theoreticam, tum practicam et gynaeco-pathologiam docebit, die lunae, horis I—III, diebus martis et iovis, ...

Policlinico gynaecologico praeerit, die mercurii, . . .

Operationes gynaecologicas in vivis instituet qualibet oblata occasione.

Th. G. Engelmann Biologiam generalem et comparatam docebit, die lunae, hora II, die mercurii, . . .

Histologiam, diebus martis et iovis, ...

Toxicologiam medicam experimentalem, die saturni, . X-

Exercitationes microscopicas moderabitur, diebus martis et iovis, ... II

F. C. Donders et Th. G. Engelmann experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeerunt.

hora

S. TALMA Clinicen propaedeuticam docebit, diebus lunae et martis, hora IX; usque ad Kal. Mart., die lunae, etiam . . . . X.

Pathologiam generalem, die lunae, hora XI, die veneris, II—IV.

Anatomen pathologicam, diebus iovis et veneris, . . IX.

Sectiones cadaverum aliasque exercitationes pathologico-anatomicas practicas moderabitur, diebus lunae et saturni, ... II.

Indagationibus pathologicis quotidie praeerit.

G. VAN OVERBEEK DE MEIJER Hygieinen et Politiam medicam docebit, prioris semestris diebus martis et saturni, alterius semestris diebus lunae, martis, iovis et saturni, hora II dimidiata; post ferias paschales privatim capita selecta tradet, die mercurii, hora II dimidiata;

Medicinam forensem docebit, prioris semestris diebus lunae et iovis, hora II dimidiata.

H. SNELLEN Ophthalmiatricam docebit, die mercurii, hora II, die saturni, ... X—XII.

Ophthalmoscopiam tradet, usque ad Kal. Mart., die mercurii, ... I.

Operationes ophthalmiatricas instituet, diebus martis et veneris, ... XI.

Policlinicum ophthalmiatricum in nosocomio morbis oculorum curandis destinato quotidie, horis X—XII, medicinae candidatis patebit.

P. Q. BRONDGEEST, Medicinae Lector, Artis diagnosticae propaedeutica docebit, altero semestri, diebus lunae et mercurii, ... IX.

Zoochemiam, diebus martis et saturni, ... IX.

Chemiam diagnosticam, die martis, hora III dimidiata;

Laryngoscopii usum, altero semestri, die veneris, hora II dimidiata;

Exercitationes policlinicas in morbis laryngis moderabitur, diebus lunae et veneris, hora III dimidiata.

TH. DENTZ, Medicinae Lector, Policlinico odontiatrico praeerit, simulque morbos dentium eorumque curationem exponet, die mercurii, hora X; altero semestri

etiam operationes odontiatricas in ore facticio demonstrabit atque discentium exercitia moderabitur, die iovis,

J. E. VAN DER MEULEN, Medicinae Lector, Operationes chirurgicas in cadavere instituet, Akiurgiam i. e. indicationes et methodos operationum atque instrumentorum usum docebit, deligandi denique exercitia moderabitur, diebus martis et iovis, ... I

M WEBER, Medicinae Lector, Anatomen tum systematicam, tum topographicam docebit, die lunae, hora I, die martis, hora XI, die mercurii, hora X, die iovis,

---

In Facultate Theologica.

I. I. DOEDES Encyclopaediam Theologiae tradet, inde a Kalendis Februariis, diebus lunae et martis, . . .

Historiam doctrinae de Deo tractabit, usque ad Kalendas Februarias, diebus lunae et martis, ...

Exegesin librorum Novi Foederis tradet diebus lunae, martis et mercurii, ...

I. I. VAN OOSTERZEE Philosophiam Religionis tradere perget, diebus martis et mercurii, ...

Historiam Dogmatum Religionis Christianae recentiorem, die iovis, ...

Historiam librorum Novi Foederis, diebus martis et mercurii, ...

N. BEETS Historiam Ecclesiae Christianae tractabit, diebus martis et mercurii, ...

Ethicen, diebus iovis et veneris, ...

I. I. P. VALETON JR. Historiam religionis Israëliticae tractabit, die lunae, ...

Historiam librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris,

Exegesin librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris,

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Theologiae Professores.

In Facultate Iuridica.

B. I. L. DE GEER Institutiones Iustiniani interpretabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, .

	hora
Iuris Digestorum selecta capita exponet, diebus martis et veneris, ...	XI.
Historiam iuris Romani tradet, diebus lunae et mercurii, hora XI, die iovis, ...	X.
I. A. Fruin Ius civile Nederlandicum docebit, diebus mercurii, iovis et veneris, hora IX, die mercurii,	XII.
Ius mercatorium et maritimum tradet, diebus mercurii, iovis et veneris, ...	X.
H. I. Hamaker Encyclopaediam et Methodologiam Iuris tradet, diebus lunae et mercurii, ...	XII
Methodum procedendi in causis civilibus exponet, diebus lunae et mercurii hora XI, die martis, ...	X.
Ius inter gentes privatum docebit, diebus et horis sibi et auditoribus commodis.	
I. d'Aulnis de Bourouill Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet, die lunae, hora I, die martis, ...	XII.
Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit, die martis, hora XI, die mercurii, . .	I.
Statistices methodum exponet, die lunae, ...	II.
Historiam Europae politicam enarrabit, die mercurii, hora II, die iovis, ...	I.
M. S. Pols Ius Criminale docebit, diebus iovis, veneris et saturni, ...	XI.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet, diebus iovis et veneris, ...	XII.
I. de Louter Philosophiam iuris docebit, diebus lunae et saturni, ...	IX.
Ius publicum Nederlandicum tradet, diebus lunae et saturni, hora X, die martis, ...	IX.
Ius gentium exponet, die mercurii, ...	IX et X.
Ius, quod dicitur, administrativum Nederlandicum docebit, hora postea indicanda.	
Cathedra iuris patrii antiqui vacat.	
Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Iuris Professores.	

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum h

P. Harting Zoologiam docebit:
Zoologiam generalem, deinde Aves, Pisces, diebus lunae et martis, ...
Mollusca, Echinodermata, Coelenterata, Protozoa, diebus mercurii et iovis, ...
Histologiam, Anatomiam et Physiologiam comparatam, diebus martis et iovis, ...
Exercitationibus in laboratorio zootomico quotidie praeerit.
C. H. D. Buys Ballot Physicam experimentalem tradet, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora XI; die veneris colloquiis vacabit ante meridiem.
Capita selecta Physices (de calore, alia) provectioribus explicabit, diebus mercurii et iovis, ...]
Geographiam physicam et Meteorologiam, diebus martis et iovis, ... III
Exercitationes practicas moderabitur, diebus veneris et saturni, horis pomeridianis.
C. H. C. Grinwis docebit:
Stereometriam et Trigonometriam, post ferias hiemales, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, ... VIII.
Algebram superiorem, diebus martis et iovis, . . . II.
Physicam mathematicam, diebus lunae, mercurii et veneris, XII.
E. Mulder Chemiam organicam docebit, diebus lunae, martis et mercurii, ... IX;
Chemiam syntheticam et Thermo chemiam, in provectiorum discipulorum usum, die iovis, ... IX.
Toxicologiam, die veneris, ... X.
Experimenta in laboratorio chemico quotidie moderabitur.
N. G. P. Rauwenhoff Botanicam docebit:
Morphologiam generalem, deinde Cryptogamarum historiam exponet, diebus lunae, martis et mercurii, . X.
Anatomen et Physiologiam plantarum in provectiorum discipulorum usum, die iovis, ... X.
Exercitationibus microscopicis et phytographicis praeerit, diebus martis, horis I—III, veneris, horis X—XII et I—IV et saturni, ... X—XII.

	hora
Provectiorum experimenta in laboratorio botanico quotidie moderabitur;	
Excursionibus botanicis praeerit, diebus et horis postea indicandis.	
I. A. C. OUDEMANS docebit:	
Astronomiam theoreticam, diebus lunae et mercurii, .	X.
Astronomiam popularem, diebus martis, et iovis, . .	X.
Theoriam motus corporum coelestium, diebus lunae et mercurii, ...	XI.
Astronomiam practicam, diebus martis et iovis, . . .	XI.
Observandi exercitiis favente tempestate praeerit, diebus et horis auditoribus commodis.	
H. C. DIBBITS docebit:	
Chemiam anorganicam, diebus iovis, veneris et saturni,	IX.
Chemiam theoreticam (Thermo-chemiam, alia), die veneris,	I.
Chemiam practicam, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, ...	II—IV.
Experimentis provectiorum quotidie praeerit.	
H. WEFERS BETTINK tradet Chemiam pharmaceuticam, diebus iovis, veneris et saturni, ...	IX.
Pharmacognosin exponet, et Medicamina, quae dicuntur Galenica, tractabit, diebus iovis et veneris, hora I, die saturni, ...	X.
Experimenta in laboratorio pharmaceutico quotidie moderabitur;	
Exercitationes medicinae candidatorum in praeparandis medicamentis, data opportunitate, moderabitur, diebus et horis maxime commodis.	
G. KAPTEIJN docebit:	
Geometriam descriptivam, diebus martis et mercurii, hora I, die veneris, ...	X.
Theoriam probabilitatis, die saturni, ...	IX.
Calculum integralem, diebus martis, mercurii et iovis,	IX.
C. E. A. WICHMANN docebit:	
Geologiam generalem, diebus iovis, veneris et saturni,	IX.
Crystallographiam, die veneris, ...	X.
Exercitationes practicas quotidie moderabitur.	

E. H. LASONDER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,

Theologiam Biblicam tractabit, die veneris, hora X et die saturni, ...

Theologiam Practicam tractabit, die veneris, hora XI, eandemque, coniunctim cum Exercitationibus Homileticis, die saturni, ...

Historiam Missionis Christianae enarrabit die martis, .

T. CANNEGIETER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor, de Theologia Dogmatica disseret, die mercurii, hora II, et die iovis, ...

Historiam Ecclesiae Reformatae Nederlandicae eiusque dogmatum enarrabit die iovis, ...

Iuris ecclesiastici Reformati Nederlandici principia exponet, die veneris, ...

I. H. HISGEN, Phil. theor. Mag., Litt. hum. Doctor, Litteras Germanicas in Universitate Rheno-Traiectina interpretandi venia impetrata, selecta quaedam praecipuorum scriptorum opera explicabit et Litterarum Germanicarum historiam, inprimis inde a saeculo XVIII, exponet, diebus et horis postea indicandis.

G. P. WESSELINK, Medicinae Doctor, Artem diagnosticam physicam in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, Percussionem, Auscultationem aliasque, quae morborum diagnosin spectant, methodos physicas exponet atque discentium exercitia moderabitur, diebus et horis postea indicandis.

H. F. JONKMAN, Math. Mag., Phil. nat. Doctor, Morphologiam et Taxonomiam Phanerogamarum in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, Organographiam, deinde Phytographiam atque Familiarum naturalium descriptionem tractabit, die martis, ...

hora

xpositionem criticam et comparatam systematum botanicorum dabit, postea de Spadicifloris (Palmis, Pandanaceis, Aroïdeis, aliis) exponet, in provectiorum usum, die iovis, ... II.

Bibliotheca Universitatis diebus lunae, martis, mercurii, is, veneris et saturni, ab hora XI ad IV, feriarum em tempore iisdem diebus, ab hora I ad III, unique patebit.

Musea et Hortus Botanicus quotidie patebunt.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET STUDIEJAAR 1880—1881,

UITGEBRACHT

den 20sten September 1881

DOOR

Dr. P. DE JONG,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Dr. S. TALMA.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN, DOCTOREN, STUDENTEN! U ALLEN, DIE DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID UWE BELANGSTELLING IN ONZE UNIVERSITEIT BETOONT, HEET IK WELKOM TE DEZER PLAATSE!

Het studiejaar 1880—1881 snelt ten einde. Nog slechts :inige oogenblikken en de Rector Magnificus, door beurt-rwisseling tot die waardigheid aangewezen, verlaat zijn hoog stoelte, om het aan zijn opvolger af te staan. Hij doet t gewillig en dankbaar. Gewillig, want een primus inter ıres begeerde hij niet te zijn. Het lot der hooge boomen, e blootstaan aan veel wind, kwam hem nimmer benijdens-ıardig voor. Maar ook dankbaar doet hij het, dankbaar ›or het vele goede, dat hij mocht ondervinden, niet 't minst ›or de blijken van welwillendheid van Heeren Curatoren, mbtsbroeders en Studenten, die hem de vervulling zijner ak zoo gemakkelijk hebben gemaakt. Den korten tijd, dien :t hem nog vergund is zijn verheven standpunt in te nemen, il hij zich te nutte maken om een blik te werpen op het ar, dat achter ons ligt. De eisch der wet valt hier samen et eene behoefte des harten.

Het studiejaar, dat wij herdenken, mocht niet eindigen, ›ordat van ons vaderland een zwaar offer was geëischt. Zijne oninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden werd

op 84jarigen leeftijd, na eene kortstondige ziekte, door den dood weggerukt. Diep, zeer diep zal het verlies van dezen braven Vorst worden gevoeld. Zijne kinderen missen in hem een teederlievend vader, het Koninklijk Huis een sieraad, raadsman en steun, en de natie, die hem hartelijk liefhad, haar weldoener en haar trots. Bij de zware en talrijke verliezen, die ons geliefd Oranjehuis in de laatste jaren ondervond, werden aller oogen en harten gevestigd op dien beminnelijken Vorst, die op hoogen leeftijd ons nog behouden bleef. Is het wonder dat de gedachte aan dankbaarheid voor zijn langdurig bezit verdrongen wordt door het gezicht op de bedroevende leegte, door zijn verscheiden nu weer vergroot? De gansche natie treurt, ook onze Universiteit, over den edele, die van ons is weggegaan. Zijne nagedachtenis zal bij ons in eere blijven.

Voor onze Hoogeschool was dit jaar in menig opzicht gelukkig, ook door de weinige verliezen, die wij te betreuren hebben.

Het College van Curatoren onderging geene verandering. De voortdurende zorgen van U, EdelGrootAchtbare Heeren, voor de belangen onzer Universiteit en de hulpvaardigheid van Uwen ijverigen Secretaris kunnen wij moeielijk op de rechte waarde schatten. Zeer verheugde ons, hooggeachte Roijaards van Scherpenzeel, Uwe benoeming tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw, welke Gij als Curator onzer Universiteit mocht ontvangen. Het is eene welverdiende erkenning van hetgeen Gij in deze betrekking voor ons waart. Van harte wenschen wij U geluk met deze onderscheiding. Mocht zij er toe bijdragen om U nog lang te verbinden aan eene inrichting, die U heeft gekweekt, en die de achting voor Uwe vaderen, meer dan Ge wellicht vermoedt, op U heeft overgebracht.

Aan het College van Professoren werd één door den dood ontrukt. Het was de emeritus-Hoogleeraar Dr. Bernard ter Haar, die den 19 Nov. 1880 op 74jarigen leeftijd te

Velp overleed. In ons midden was hij werkzaam van 1854 tot 1874, toen zijne geschokte gezondheid hem drong om zijn eervol ontslag aan te vragen. Zijne laatste levensdagen bracht hij in zijn geliefd Velp door. De wensch reeds zijner jeugd:

In zulk een oord, waar heuvlen staan in 't ronde
En de aarde bloeit, zij in zulk oord mijn graf!

werd vervuld. Zijn stoffelijk overschot, waaraan ook de Senaat door afgevaardigden de laatste eer bewees, rust op het kerkhof te Rozendaal:

Daar in de schaûw van lariks, beuk en linden,
In d'opgang naar der heuvlen kruin,
— Door de avondzon getint met wieglend licht en bruin —
Daar mocht hij dan zijn laatste rustplaats vinden!

Ter Haar als geleerde en dichter te schetsen zou hier niet ter plaatse zijn. Het zal elders en door een meer bevoegde hand geschieden. Maar van den waardigen overledene kunnen wij niet scheiden zonder een woord van sympathie, zonder onze bewondering te hebben uitgedrukt voor de vele gaven, hem verleend, voor de degelijkheid van zijne kennis, de mildheid van zijn geest, de zoetvloeiendheid zijner taal, en bovenal voor de fijnheid van zijn gevoel en den adel zijns harten. Och! dat er vele zulke profeten in Israël gevonden werden!

Al werd door den onverbiddelijken dood slechts één in de rij der Professoren geveld, toch hadden verscheidene hunner het verlies van hun dierbare familieleden te betreuren. Dit hebt Gij ondervonden, waarde Dibbits, Pols en Rauwenhoff, die een Uwer ouders, Gij, Harting en Wichmann, die een geliefd kind, Gij eindelijk d'Aulnis de Bourouill, die eene zuster van Uwe zijde zaagt weggenomen. Hartelijk hebben wij allen in Ulieder rouw gedeeld, ook in Uwe vrees, waarde van Herwerden, die gelukkig niet bewaarheid werd. Wanneer ik van de *tristia* tot de *laeta* overga en het oog

richt op U, geachte jubilaris Loncq, gevoel ik mij met gezegde indeeling niet weinig bezwaard. Ja, ongetwijfeld, is het ons eene stof van vreugde, als wij het geluk herdenken van een man als U 40 jaren in ons midden te hebben gehad en U nog te mogen aanschouwen zoo gezond en krachtig, als hadt Gij Uwe jeugd vernieuwd. Maar ach! wat worden die vreugdetonen door andere, sombere, overstemd. Het studiejaar, 't welk met Uw jubilé begon, moet — de harde wet gebiedt — met Uwe verbanning eindigen en die droevige ure, door U en ons met gelijken weerzin verbeid, zij is gekomen. Uwe verbanning! Alsof die mogelijk ware! Alsof banden, gedurende een gansch menschenleven geknoopt, in eens op gegeven bevel konden worden verbroken! Alsof onze Alma Mater hare verloren kinderen niet medetelt! Neen, waarde Loncq, ook na de zoogenaamde scheiding blijft Gij onzer een, en, waar wij U de verzekering geven dat onze achting en liefde U zullen blijven volgen, ontvang daar tevens — en ik verstout mij zoo te spreken uit naam van Curatoren, Ambtgenooten en Studenten — onzen schuldigen en innigen dank voor het vele en goede, dat Gij waart voor de Universiteit in het algemeen en, in zoo menige verhouding, voor ieder onzer in het bijzonder. Zij Uwe rust U tot heil, gelijk Uw werken anderen tot zegen was!

Onvermengd mag onze vreugde heeten bij de gedachte aan Uw jubilé, waarde Francken, die 25 jaar aan het Hooger Onderwijs verbonden waart. Meer dan 20 jaren waart Gij daarvan werkzaam aan de Groningsche Universiteit, maar dit heeft niets ontnomen aan de sympathie, waarmede wij Uw feest hebben gevierd. Wij kenden U, althans Uwe verdiensten, en ontvingen U met liefde in eenen kring, waarin ik geloof te mogen zeggen dat het U goed is te zijn. Mocht Gij nog lang de onze wezen en voortgaan op het gebied der wetenschap de eervolle plaats in te nemen, welke Uwe vakgenooten U gaarne toekennen!

Onvolledig zou mijne opsomming der *laeta* zijn, indien ik

geene melding maakte van de onderscheiding aan twee onzer Senatoren ten deel gevallen. Aan U, geachte van Overbeek de Meijer, die door den Minister van Onderwijs in Frankrijk benoemd zijt tot „Officier d'Académie", en U, gevierde Donders, die aan Uwe talrijke eeretitels die van „Officier van het Legioen van Eer" zaagt toegevoegd. Het kan eener Universiteit niet onverschillig zijn de verdiensten harer leden in den vreemde zoo erkend en gehuldigd te zien en het is daaraan dat ik de vrijmoedigheid ontleen U uit aller naam geluk te wenschen.

Bracht de dood van ter Haar, als emeritus-Hoogleeraar, geene verandering in het onderwijzend personeel, het eervol ontslag, aan Loncq verleend, moest eene ten gevolge hebben. Het door hem gegeven onderwijs werd bij koninklijk besluit van 30 Juni l.l. opgedragen aan zijn geliefden leerling, weldra onzen Rector Magnificus, Dr. S. Talma, welke tevens ontheven werd van het onderwijs in de Pathologie en Pathologische Anatomie. Wij zeggen U dank, waarde Talma, voor 't geen Gij als Hoogleeraar in genoemde vakken gedurende 5 jaar voor onze Universiteit zijt geweest. Moeielijk zal het U vallen, zelfs met Uwe erkende bekwaamheden, het voetspoor van Uwen waardigen leermeester na te treden. Maar dat het U aan den ernstigen wil er toe niet zal ontbreken, daarvan zijn wij overtuigd. Houd Gij U verzekerd, dat Uw welslagen de bevrediging zal zijn onzer hoogste wenschen. Tot het geven van onderwijs in de vakken, tot dusver aan Talma opgedragen, werd bij hetzelfde koninklijk besluit als Hoogleeraar benoemd Dr. C. A. Pekelharing, leeraar aan de Rijks-veeartsenijschool alhier. Reeds op den dag van morgen hoopt deze verdienstelijke geleerde zijn ambt te aanvaarden. Aan mijnen opvolger blijft het voorbehouden hiervan verslag te doen.

Maar niet slechts verandering, ook vermeerdering onderging het doceerend personeel.

De juridische Faculteit zag haren wensch vervuld en verkreeg

een Hoogleeraar in het oud vaderlandsch recht en zijne geschiedenis. Een geacht oud leerling onzer Hoogeschool, die als Professor aan de Amsterdamsche Universiteit de vuurproef doorstond, Mr. C. Pijnacker Hordijk, werd bij koninklijk besluit van 1 Maart l.l. benoemd tot deze betrekking, welke hij, naar wij vernemen, spoedig aanvaarden zal.

Aan de Faculteit der letteren en wijsbegeerte werd een Lector toegevoegd. Bij Zijner Majesteits besluit van den 6 Febr. j.l. verkreeg Dr. J. H. Gallée de bevoegdheid om onderwijs te geven in de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder, het Angelsaksisch of Middelhoogduitsch en de beginselen van het Sanskrit. In de daaropvolgende maand ving hij zijn onderwijs aan met eene schoone rede over vergelijkende taalkunde.

Zoo gaat de regeering voort, zij het ook langzaam en zuiniglijk, de door de wet gevorderde leerstoelen te bezetten. Het kost haar moeite, de zware lasten, die zij vrijwillig op zich nam, te torsen en deze voor haar nog te vermeerderen, mag onmeêdoogend schijnen. En toch, te ontkennen valt het niet, dat de behoefte aan nieuwe leerstoelen voor vakken, in de wet niet vermeld, zich reeds krachtig gevoelen doet. Ik wijs b.v. op het Assyrisch. De beoefening dezer taal, waaraan in het midden dezer eeuw voornamelijk Engelsche en Fransche geleerden zich wijdden, werd langen tijd met zeker wantrouwen gadegeslagen. De grondslag, waarop zij werkten, werd verdacht en van de uitkomsten hunner studiën, hoe belangrijk overigens, weinig, althans niet de gewenschte kennis genomen. Sinds echter de steenen boekenschat in het Britsch Museum in de laatste jaren zoo belangrijk vermeerderd werd, George Smith zijne ontdekkingen deed en de Hoogleeraar Schrader in Duitschland de Assyrische taalstudie voor het wetenschappelijk publiek rechtvaardigde, namen de zaken een anderen keer. Het wantrouwen begon meer en meer te wijken, de lust tot deze studie ontwaakte en in tal van werken worden

thans de verrassendste resultaten ons medegedeeld, resultaten die diep ingrijpen in menig ander gebied, ja er de punten van het meeste gewicht gaan beheerschen. Waar gij den voet zet op O. Testamentisch gebied, 't zij Antiquiteiten, Geographie of Historie, zoowel van de vroegere als latere tijden, overal ontmoet gij den Assyrioloog. Geen geschiedkundige die zich bezighoudt met de historie der oude Oostersche volken, geen Semitist die zich inlaat met vergelijkende taalstudie, of hij stuit op dien steenen kolos met zijn geheimzinnig schrift en wordt gedwongen, zoo hij den naam van wetenschappelijk man niet verbeuren wil, met hem rekening te houden. In Engeland en Frankrijk gaat eene breede rij van geleerden voort zich met deze studie onledig te houden, in Duitschland vormde zich reeds eene goede school van jeugdige Assyriologen, die zich over de Universiteiten verspreidt, in Nederland — aan zijne 4 Universiteiten zal zulk een leerstoel, naar ik vrees, nog lang tot de pia vota behooren, en wel óm zijne 4 Universiteiten.

Van Curatoren en Professoren gaan wij over tot hun noodzakelijk complement: de Studenten.

Uit hunne rij werd, voor zoover mij bekend is, één door den dood weggenomen, t. w. Jean Henri des Tombe, student in de rechtsgeleerdheid, die op ruim 23jarigen leeftijd aan zijne ouders ontviel.

Het aantal der door mij ingeschrevenen bedroeg 385, waaronder 125 voor de eerste maal. Dat het eerstgenoemd getal de werkelijke bevolking onzer Universiteit slecht wedergeeft, is bekend. Volgens den Utrechtschen Studenten-Almanak bedraagt deze 550, een verschil alzoo van 165, wier namen in het Album van den Rector Magnificus ontbreken. Opmerking verdient het verder, dat van deze 165 niet ingeschrevenen 76 tot de juridische en 64 tot de medische Faculteit behooren. De overige 25 zijn over de drie andere Faculteiten verdeeld. Tot nadere toelichting diene nog, dat tegenover 76 niet inge-

schreven, 79 wel ingeschreven juristen staan, t. w. 20 voor volledig onderwijs, 49 voor 4 lessen, 1 voor 3, 2 voor 2 en 7 voor eene enkele les. Op gelijke wijze staan tegenover 64 niet ingeschreven medici, 72 die wel zijn ingeschreven, namelijk 18 voor volledig onderwijs, 27 voor 4 lessen, 10 voor 3, 3 voor 2 en 14 voor eene enkele les. De opgegeven getallen leeren dus, dat van de juridische en medische Studenten aan onze Universiteit slechts even de helft zijn ingeschreven en van deze helft nog maar een vierde, van 't geheel derhalve een achtste deel voor volledig onderwijs.

Had de Regeering bij hare wet van 28 April 1876 zich voorgesteld dat ieder Akademieburger door jaarlijks eene som van *f* 200 te betalen zich den toegang tot alle lessen der Universiteit zou verzekeren, de door mij bijgebrachte cijfers kunnen bewijzen hoe weinig hare verwachting verwezenlijkt is. Om het ingeslopen kwaad te weren en voor de belangen der schatkist beter te zorgen, heeft nu de Regeering den 28 Juni ll. eene wet uitgevaardigd, die reeds met den aanvang van den cursus 1881—1882 verbindt, waarbij eenige artikelen der eerstgenoemde wet, de bekende causae malorum, worden gewijzigd.

Het hoofddoel dezer nieuwe verordening is om de vrijheid slechts enkele lessen tegen verminderde betaling te volgen, aan den student te ontnemen en de inschrijving voor volledig onderwijs voor hem verplichtend te maken. Wel kan volgens Art. 67 aan iemand die ten hoogste twee lessen van hoogleeraren of lectoren wenscht te volgen, daartoe door Curatoren der Universiteit telkens voor één studiejaar verlof worden verleend, maar blijkens de memorie van toelichting komt dit Art. alleen hem ten goede, die geene universitaire opleiding wenscht. Voor studenten, die deze wel verlangen, geldt de algemeene regel dat de jaarlijksche som van *f* 200 verschuldigd is door hem die het onderwijs aan eene Rijks-Universiteit eens of meermalen bijwoont. Woont hij het bij, zonder aan dezen eisch te hebben voldaan, dan wordt hij gestraft met eene geldboete van *f* 200 tot *f* 250 en telkens met eene hoogere,

zoo hij zijn vergrijp herhaalt. De verplichting tot betaling voor het volgen der lessen houdt evenwel op, zoodra de gestorte gelden een bedrag van *f* 800 hebben bereikt.

Dwang bestaat er dus voortaan om bij inschrijving *f* 200 te betalen, maar daarnevens de oude vrijheid, waarvan onze juristen en medici zoo ruimschoots gebruik hebben gemaakt, om tot die inschrijving in 't geheel niet over te gaan.

Wat zal nu de vermoedelijke uitwerking der nieuwe verordening zijn? De wet zal doel treffen in die Faculteiten, waarin 1°. het onderwijs aanschouwelijk en proefondervindelijk is, de student alzoo genoodzaakt wordt het te volgen, en waarin 2°. het bijwonen der lessen minstens 4 jaren duren moet. Alle berekeningen om op de som van *f* 800 iets te bezuinigen houden hier van zelve op, om de eenvoudige reden dat bezuiniging onmogelijk is. Maar hoe zal het zijn in andere Faculteiten, waar het onderwijs niet zoo onmisbaar is en waar op den studietijd van 4 jaren kan worden afgedongen? Men denke b.v. eens aan de juridische Faculteit, waarvan ongeveer de helft der studenten, zooals wij zagen, de lessen niet bijwoonde. Zullen deze het doen, nu de wet eene verhoogde bijdrage van hen eischt? Zal niet veeleer het verzuimen van het onderwijs aangemoedigd worden door het grooter voordeel dat het nu biedt? Nog op andere wijze kan op de som van *f* 800 worden afgedongen. Die tot de promotie is toegelaten, is volgens de nieuwe verordening van de betaling der *f* 200 vrijgesteld. Indien men dus zijn studietijd bekort — en de aanstaande jurist, wiens propaedeutisch examen vervalt, zal daartoe vooral gelegenheid hebben — kan men aanmerkelijke winsten behalen. De hoegrootheid der winst hangt van de snelheid der studie af. Spoed is dus een eerste vereischte en zoo dreigt de Akademische loopbaan van velen eene renbaan te worden, waarop de examina nog meer dan vroeger gehate slagboomen zullen zijn.

Niets werkt, naar mijne overtuiging, schadelijker dan de mogelijkheid, door de vroegere wet gegeven en de nu gewij-

zigde gelaten, om deze en dergelijke berekeningen te maken. Men valle daarover den student niet al te hard. De wetgever zelf wekt bij hem het streven op om op de minst kostbare wijze zijn doel te bereiken, stelt hem, in geval van afwijzing op examina, voor het moeielijk dilemma om óf *f* 200 uit te geven tot voortzetting van studien, wier voltooiing onzeker is, óf de lessen, die hij behoeft, in 't geheel niet te volgen. De wetgever is oorzaak dat geld en wetenschap op de weegschaal geworpen worden en de doorslag van den evenaar heeft zeker evenmin gestrekt om de studie te baten als het gevoel der Hoogleeraren te streelen.

Volgens mijne meening moet er in eens eene vaste som worden geheven, hetzij van de lessen die tot een examen leiden, hetzij van het examen zelf. Moeten daartoe de hoofdbeginselen der wet van 1876 worden aangetast, ook in deze gewijzigde wet zijn zij niet onaangeroerd gebleven. Volgens de jongste verordening betalen de studenten in de Godgeleerdheid, even als vroeger, de helft der bijdragen van de overige studenten, dus jaarlijks *f* 100 en een maximum van *f* 400. Daardoor hebben zij toegang tot alle lessen aan elke Rijks-Universiteit. Om nu evenwel te voorkomen dat het voorrecht, hun verleend, niet worde misbruikt tot ontduiking van betaling der gewone bijdrage van *f* 200, mogen zij niet worden ingeschreven dan nadat zij of, zijn zij minderjarig, hun vader of voogd, zich schriftelijk hebben verbonden tot betaling van *f* 200, ingeval de ingeschrevene tot eenig examen bij eene Faculteit, die der Godgeleerdheid uitgezonderd, zal zijn toegelaten, en wel vóór het afleggen van dat examen. Gelijktijdige studie in Theologie en Letteren, of Theologie en Rechten is aan onze Universiteit niet ongewoon. Indien zoodanig Theoloog zich nu aan het examen in de Letteren of Rechten wenscht te onderwerpen zonder de lessen, in die Faculteit gegeven, te volgen, zal hij toch gehouden zijn *f* 200 vóór het afleggen er van te betalen, in weerwil dat de Wet van 1876 uitdrukkelijk verklaart, dat ieder tot het afleggen

xamens moet worden toegelaten, onverschillig waar hij
arvoor vereischte kundigheden heeft opgedaan.
erken evenwel gaarne, al brengt de gewijzigde wet ons
vaar wij zijn willen en moeten, dat wij bij vroeger ver-
n zijn vooruitgegaan. Laten wij verder hopen dat de bij
erezen bezwaren in de praktijk blijken zullen van geen
en aard te zijn.

aad en goed zijn steeds dooreengemengd. Gelukkig als
oede de overhand heeft en stof tot tevredenheid op-
. Dit geldt ook van onze wetenschappelijke inrichtingen
el in de eerste plaats van het Auditorium. Door het
engen van gordijnen is dit werkelijk meer eene gehoorige
eworden. Bovendien werd de tot dusverre ledige muziek-
e met 2 damesbanken, 7 muzieklessenaars en 14 krukjes
muziekanten gestoffeerd en geene geringe voldoening was
ns den 26 Maart op laatstgenoemde zetels, in stede van
de musici, zonen van onze alma mater te zien plaats
. Te meer moet deze rolsverwisseling door ons worden
rdeerd, daar er uitzicht bestaat dat hun optreden eene
de hulde wordt, die zij aan onzen dies brengen. Na
ijval, dien hunne eerste proefneming ondervond, kan er,
ik, maar ééne stem zijn om hen daartoe aan te moe-
Op onze blijvende erkentelijkheid zouden zij daardoor
raak maken.
onze Universiteits-bibliotheek werden de werkzaamheden
le verbetering van den alphabetischen en die tot voor-
ing van den systematischen catalogus geregeld voortgezet.
Manuscripten-verzameling bekwam geschenken van de
ve van den Hoogleeraar L. G. Pareau, eenige Hand-
en in ruil uit het archief der provincie Utrecht en een
door aankoop. Tot deze laatste behoort een fraaie
van den Saksenspiegel.
r aanzienlijk werd dit jaar het aantal gedrukte werken
erderd. Verschillende oorzaken werkten hiertoe mede.

In de eerste plaats de kredieten, uit het Akademiefonds toegestaan, die het mogelijk maakten eene menigte boeken over onderscheidene vakken aan te koopen, onder anderen ook uit de bibliotheken van onze overleden Hoogleeraren G. J. Mulder en Vreede. Maar ten tweede ook het buitengewoon groot getal geschenken, 't welk onze boekerij bekwam. Omstreeks 400 nummers werden op last der Regeering uit de dubbelen der koninklijke bibliotheek aan de onze afgestaan. Bovendien ontving zij in den loop van dit jaar van den Rajah Sourindro Mohun Tagore eene gift, eenig in hare soort, namelijk eene verzameling boeken in 't Sanskrit, uit 125 nummers bestaande, handelende de omni re scibili, over godgeleerdheid en wijsbegeerte, burgerlijk en kerkelijk recht, genees-, wis-, schei-, sterren-, taal- en letterkunde. Het geheel, hetzij gij let op de keurige typographische uitvoering, of op de gelijkvormige prachtbanden van groen leder met gouden stempels en rugversiering — is een echt vorstelijk geschenk, dat den hoogen gever alle eer aandoet.

Den vermoeienden arbeid om in korten tijd in tal van musea, laboratoria en wat dies meer zij, U rond te leiden, kan ik U en mijzelven grootendeels besparen. Behalve de aanwinst van eenige praeparaten en instrumenten is de toestand in de meeste dezelfde als vroeger, d. w. z., bevredigend. In sommige evenwel hebben veranderingen plaats gegrepen. Voor de Astronomie kwam het nieuwe observatiegebouw gereed om eerlang in gebruik te worden genomen. Aan de te kleine collegekamer der Anatomie werd eene zoodanige wijziging aangebracht, dat het getal zitplaatsen met 12 kan worden vermeerderd. Voor andere inrichtingen zijn belangrijke verbeteringen aanstaande. In de maand Juli dezes jaars heeft de aanbesteding plaats gehad voor de verbouwing van een gedeelte der Statenkamer ten dienste van het onderwijs in de Geologie en Mineralogie. Bovendiën bestaat er hoop dat betreffende het te bouwen laboratorium voor Pharmacie, Gezondheidsleer enz. in een volgend verslag gunstige mededeelingen kunnen geschieden.

Stof is er dus, gelijk ik zeide, tot tevredenheid, maar die tot klagen is niet geheel weggenomen. De tandheelkundige kliniek, in het IJzeren Hek gehouden, vraagt dringend om een beter lokaal. Het hoofddeksel van Leeuwenbergh, over welks slechten staat reeds voor 3 jaar klachten rezen, is er in dien tusschentijd niet op verbeterd. De toestand van 't chemisch laboratorium aan de Hoogt blijft steeds uiterst gebrekkig en in de behoefte aan eene directeurswoning bij het observatorium moet nog altijd worden voorzien.

Van den ijver en de volharding onzer Curatoren mogen wij verwachten dat zij middelen zullen weten te beramen om aan de genoemde bezwaren te gemoet te komen.

Het studiejaar, dat gelijktijdig met zijn verslag ten einde spoedt, had een bijzonder feestelijk karakter. Het sloot het 49e lustrum van 't bestaan onzer Hoogeschool. Is het wonder dat allen die prijs stellen op het behoud van onzen ouden Dies — en hierin doen geene Hoogleeraren voor Studenten en ook geene Studenten voor Hoogleeraren onder — dezen Dies vooral met opgewektheid hebben gevierd? De deelneming der Studenten openbaarde zich in een overrijk onthaal op feesten, die, hoe ook beschouwd, naar de zorg waarmede zij waren voorbereid, naar de pracht er in ten toon gespreid, naar het schoone weder waarmede zij werden begunstigd, of naar het schitterend effect dat zij hebben gehad, onovertroffen mogen heeten. Wat echter de geestdrift dier dagen niet weinig heeft verhoogd, was de deelneming van Heeren Curatoren. Met een maaltijd, den 24 Juni aan het gansche Akademisch personeel of zijne vertegenwoordigers aangeboden, werd van hunne zijde de feestweek op alleraangenaamste wijze ingeleid Door dit niet verwacht, maar des te meer gewaardeerd blijk van instemming werd het feest eerst in waarheid een Akademisch feest en de gedachte bij ieder verlevendigd aan den engen band, die Curatoren, Hoogleeraren en Studenten verbindt. Het bleek in menige uiting aan dien vroolijken disch,

van hoeveel belang voor de maatschappij dat drievoudig snoer werd geacht. Mocht het na het gevierde lustrum versterkt, met verhoogde veerkracht de toekomst tegengaan en rijke vruchten afwerpen voor het dierbaar vaderland!

Het oogenblik van mijn aftreden is daar. Ontvang Gij, waarde Hamaker, die als Secretaris mij trouw ter zijde stondt, mijn dank, en Gij, geachte Talma, bij koninklijk besluit tot mijn opvolger benoemd, neem Gij mijne fasces en, tegelijk met deze, mijne hulde aan. Ondervind bijval op al Uw werk. Het ambt van Rector Magnificus valle U licht en de Universiteit ga onder Uw bewind eene schoone toekomst tegen!

IK HEB GEZEGD.

DE STRIJD

VOOR DE

VRIJHEID DER ACADEMIE,

gedurende de eerste vijftig jaren van haar bestaan,

DOOR DE

STEDELIJKE REGEERING

TEGEN DE KERK GEVOERD.

REDEVOERING.

UITGESPROKEN OP DEN JAARDAG DER UNIVERSITEIT,
DEN 26sten MAART 1881,

DOOR DEN

Rector Magnificus

Dr. P. DE JONG.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

Hooggeachte Toehoorders!

Ne sutor ultra crepidam. Die wijze les der ouden heb ik bij mijn optreden voor U niet ter harte genomen. Aanleiding tot deze buitensporigheid gaf mij het verlangen om aangaande Christianus Ravius, die kort na de stichting onzer Akademie alhier de Oostersche talen onderwees, eenige nadere bijzonderheden te weten te komen. Ik nam daartoe de Acta onzer Hoogeschool ter hand en vond weinig of niets, maar, langer dan voor mijn doel noodig was in deze oude oorkonden bladerende, werd ik geboeid door de merkwaardige geschiedenis van onze Alma Mater gedurende de eerste halve eeuw van haar bestaan. De gedachte rees bij mij op hieraan voor dezen dag een onderwerp te ontleenen. Geschikt was het zeker. Wie zou op den geboortedag der Hoogeschool niet gaarne vernemen wat zij in hare jeugd heeft doorleefd? Bovendien kon het, naar ik meende, meer bevoegden eens herinneren aan de dringende behoefte, waarin „een gedenkboek der Hoogeschool, ter gelegenheid van haar vijfde halve eeuwfeest" zou voorzien. Doch hoe geschikt ook, gemakkelijk was voor mij

het onderwerp niet. Want wat ik U naar aanleiding onzer Acta wenschte te geven, eischte een nader onderzoek van de Notulen der Vroedschap dezer stad, alsmede van kerkelijke archieven, zoowel van den Utrechtschen kerkeraad als van de Provinciale Synode. Ik heb mij op dit mij vreemde gebied gewaagd. Mocht mijn moed blijken naar Uwe schatting geen overmoed te zijn geweest!

Aan eene volledige geschiedenis van die veelbewogen vijftigjarige periode viel bij de enge grenzen mij gesteld natuurlijk niet te denken. Slechts een greep wensch ik in dit tijdperk te doen. Ik wil namelijk Uwe aandacht bepalen bij den strijd voor de vrijheid der Akademie, door de stedelijke Regeering tegen de Kerk gevoerd. De genoemde onuitgegeven bescheiden zullen hierbij hoofdbron zijn.

Vijftien jaren vóór de stichting der Illustre school had de nationale Synode te Dordrecht plaats gehad. De overeenkomst was getroffen, dat de Gereformeerde religie tot staatsgodsdienst verheven, op de machtige bescherming der Regeering rekenen mocht; dat hare belijders en zij alleen toegang zouden hebben tot alle openbare ambten van hooger en lager rang, terwijl de dissenters, hiervan uitgesloten, in de vrije Republiek slechts geduld, d. w. z., binnen de engst mogelijke grenzen teruggedrongen zouden worden.' Alles scheen aan de heerschende Kerk eene schoone toekomst te voorspellen. Toch hadden die vijftien jaren niet gegeven, wat zij beloofden. Vooreerst stak de onderdrukte partij der dissenters gedurig stouter het hoofd weder op en overschreed de haar gestelde grenzen, en ten andere, wat erger was, het verbond tusschen Kerk en Staat bleek niet zoo innig en vast te zijn als de bestrijding des gemeenschappelijken vijands dit vorderde. Het werd hoe langer hoe duidelijker dat de samenkoppeling beider belangen eene gedwongene was en dat zij heterogene bestanddeelen waren. De geloofsijver der Regeering was aanmerkelijk bekoeld, de zaken der religie stonden bij haar, naar het oordeel der kerkelijken, niet genoeg op den voorgrond, en vandaar

dat dezen zich gedrongen gevoelden dubbele waakzaamheid tegenover vriend zoowel als vijand in acht te nemen. En schreef nu de nationale Synode van Dordrecht in hare 138e sessie voor „dat de kerckelijcke vergaderingen neerstige wacht houden over de kudden die haer bevolen zijn: datse in tijts haer stellen tegen alle nieuwicheden die in de kercke souden mogen oprijsen, ende de selve als oncruyt uyt den acker des Heeren uytroyen, datse goede acht nemen op de Scholen ende de Leeraren in de selve, opdat uyt besondere ghevoelens ende quade meyningen die de jeucht souden mogen ingeplant werden, niet wederom eenich verderf voor de kercke ende de Republycke veroorsaeckt en werde" — het was dan te wachten dat de stichting der Illustre school niet onopgemerkt door de kerkelijken zou worden voorbijgegaan.

Nauwelijks was dan ook het besluit tot die stichting genomen of de Heeren Cornelius Dunganus, Predikant, en Floris de Goijer, Ouderling, als gecommitteerden van den kerkeraad der Gereformeerde gemeente alhier, compareerden in de vergadering der Vroedschap op den 21 April 1634 [1], haar „congratulerende over haer loffelijk voornemen van een Illustre Schole in dese oude, vermaerde ende welgelegen Stadt op te rechten, midtsgaders versoeckende ende recommanderende met verscheyde redenen dat doch mede een Professor Theologiae beroepen mochte worden gelijck in alle andere Illustre Scholen." De Vroedschap verklaart dat dit hare meening steeds was geweest en nog is, en gelast hare gecommitteerden bij de Predikanten alhier informatien in te winnen, wie de bekwaamste zou zijn om tot Professor Theologiae beroepen te worden. Met gemeen overleg wordt zoo Alting, Professor te Groningen, en na zijn bedanken, Gijsbertus Voetius, Predikant te Heusden, gekozen.

Deze wijze van handelen in 't beroepen van Professoren draagt de goedkeuring der hoogere Kerkbesturen niet weg.

---

1) Zie Notulen der Vroedschap van dien tijd.

Naar aanleiding van een gravamen der Classis van Utrecht 't welk door de Provinciale Synode van Utrecht wordt ge deeld, wordt er, nog geene drie maanden na het beroep va Voetius, besloten door de Deputati Synodi de Vroedscha te verzoeken „alsoo bij de Nationale Synode a°. 1619 gehou den seeckere ordre beraemt is, concernerende de Scholen Illustre Scholen ende Academien, ende het becleden van die met bequame onderwijsers ende Professoren, dat de Vroet schap de selve Ordre in serieuse consideratie wil nemen." [1] Volgens die „seeckere ordre" hier bedoeld en in de Post-acta Synodi te vinden, „sullen in die Provincien daar Universiteyten of hooge scholen zijn, de Heeren Staten van de selve Provincien versogt werden, datse in de bestellinge van de selve scholen gelieven te letten op dese navolgende Articulen" — zij zijn 10 in getal, slechts 5 zal ik U mededeelen —

Art. III. „Dat behalven de Polityke Persoonen als Curatoren ook een Predicant of twee dese sorge en opsigt werde aanbevoolen, om te nauwer toesigt te hebben op de Theologische Faculteyt.

IV. Dat tot de professie der Theologie niemant beroepen werde, dan met toestemminge des Synodi, ende desselfs Gedeputeerden; welke het vrijstaan sal uyt ieder Classis eenige Predicanten bij een te roepen, om over dese beroepinge met malcanderen te beraatslaan, enz.

V. Dat in de beroepinge der Professoren, niet alleen der Theologie, maar ook der andere Faculteyten, en wel meest der Hebreeusche en Griekse Talen, als ook der Philosophie, goede sorge werde gedragen, dat geene andere beroepen en werden, dan die uytmunten in geleertheyt en verstand, ende die vermaart zijn: aan welker Godsaligheyd en vromigheyd des levens niet getwijffelt werd. Ende die haar vast houden aan de van ouds gereformeerde Leere, en noyt regtveerdig

1) Zie Notulen der Vroedschap van 25 Febr. en ult. Aug. 1635.

reden tot suspicie van onsuyverheyd in de Leere gegeven hebben.

VI. Dat alle Professoren van yder Faculteyt en konst, tot betuyginge van hare overeenstemminge in de regtsinnige Leere, in den aanvang van hare bedieninge de Formulieren van eenigheyd, de belydenis en de Catechismus deser Kerken onderteekenen.

IX. Oft niet geraden zy dat de Professoren der Theologie in de Synodus verschijnen, en aldaar rekenschap geven van hare Leere, en het oordeel des Synodi zijn onderworpen."

De Vroedschap dezer stad — zoo lezen wij kortaf in hare Notulen — „gehoort de lecture van de voorseyde ordre, verclaert den goeden ijver van gemelten Synode tot bevorderinge van de nieuw opgerechte Illustre Schole alhier haer aengenaem te syn ende opt geene voorseyd te sullen letten sulcx den dienst van de kercke ende Schole vereysschen sall."

De lezing van de „seeckere ordre" bekeerde de Vroedschap niet. Op den 24 Oct 1636 [1]) verschenen vier gecommitteerden van den Utrechtschen kerkeraad in hare vergadering. Dunganus, de bovenvermelde Predikant, was gestorven en zij wenschten de opengevallen plaats in 't ministerie aangevuld te zien. De Vroedschap, dit verzoek vernemende, denkt aan de versterking, welke de Theologische Faculteit aan de Akademie (waartoe de Illustre school inmiddels verheven was) behoeft en slaat aan den kerkeraad voor naar een Predikant uit te zien, aan wien tegelijk de waardigheid van Professor Theologiae zou kunnen worden opgedragen. De kerkeraad keurt dit denkbeeld goed, maar stelt, ook in 't belang der Akademie, voor, „daar de persoon ende gaven Voetii alhier nu bekent ende de kerckenraedt ende gemeente ten hoochsten lieff ende aengenaem zijn", dat deze en de nieuw te benoemen Professor te samen één enkel Leeraarsambt zullen waarnemen.

---

1) Zie Notulen der Vroedschap.

Hiertoe wordt besloten. Carolus Dematius, Predikant te Middelburg, door den kerkeraad aanbevolen, zag zich genoodzaakt te bedanken, maar de daarop gekozene, Meynhardus Schotanus, Theol. Doctor en Prof. te Franeker, nam de beroeping aan.

De hoogere kerkbesturen, het feitelijk bewijs ziende dat de invloed op de benoeming van Theologische Professoren, door de Post-acta hun toegekend, door de Vroedschap weinig werd geteld, bonden nu den strijd met een gevaarlijker wapen aan. Zij maakten gebruik van het 55e artikel der kerkeordeningen, welke in de nationale Synode te Dordrecht gesteld, op den 6 Aug. van 't jaar 1619 door de Ed. Mog. Heeren Staten van Utrecht waren goedgevonden en geärresteerd. Dit artikel luidt aldus: „Niemandt van de Gereformeerde Religie sal hem onderstaen eenigh boeck ofte schrift van hem ofte van eenen anderen gemaeckt ofte overgheset, handelende van de Religie, te laten drucken ofte andersins uyt te gheven, dan 't selfde voor henen doorsien ende goet gekent zijnde van de Dienaren des Woords zijns Classis, ofte particulieren Synodi ofte Professoren der Theologie van dese Provincien, doch met voorweten zijnes Classis." Hun goed recht om invloed uit te oefenen op de Akademie, bepaaldelijk op de Theologische Faculteit, waarbij hunne belangen ten nauwste betrokken waren, wilden zij handhaven. De aanval ging uit van de classe van Rhenen-Wijck, waar sommige broederen zich bezwaard gevoelden over eenige duistere woorden, voorkomende in een werkje van Martinus Schoock, leerling en vriend van G. Voetius, welk geschrift klaarblijkelijk niet was gerevideerd. Vier gravamina werden nu geformuleerd, 't eerste aan de kerkeordeningen, de drie andere aan de Post-acta ontleend [1]). Deze gravamina werden op den 15 Aug. 1637 op de classicale vergadering te Utrecht voorgesteld en overwogen om in Sept. in de provinciale Synode te worden ge-

1) Zie Notulen der Vroedschap van 16 Aug. 1637 en Acta Classis Ultraject. van 15 en 16 Aug. 1637.

bracht. Het resultaat der overweging in de classicale vergadering was gunstig.

Op 't 1e gravamen: „Off niet een yder van de gereformeerde religie int uytgeven van Theologische Schriften sich volcomentlijck behoort te gedragen nae den 55en art. van de geärresteerde kerckenordre

Wort geandtwöort dat men sich nae den 55en art. van de kerckenordre sal reguleren.

2e grav.: Off de professoren Theologiae volgens de Post-acta Synodi Nationalis niet en moeten beroepen worden met toestemminge ende advys van de Synodus ofte ten minsten van de Gedeputeerden desselven

Andtwoordt dat men sich nae de Resolutie des Synodi Nationalis in post-actis behoort te reguleren.

3e grav.: Off behalven eenige politicque mannen van de gereformeerde religie oock niet 'een oft liever meer predicanten tot opsienders der Academie a Synodo behoren gestelt te worden opdat nae behoren op de faculteyt der Theologie, haer actien ende disputatien gelet worde

Andtwoordt dat men sal inhereren de Acten Synodi Nationalis in post-actis ende dat men 't selve als oock het voorgaende d'Achtb. magistraet reverentelyck sal bekendt maken.

4e grav.: Off de Professoren Theologiae geoorloft sy quodlibetica te disputeren

De Classis andtwoort dat se 't selve verbijgaet ten waer eenige casus ofte artykel des gelooffs werde geallegeert die quod-libetice ware gedisputeert."

Eindelijk werd er besloten door de Deputati Classis Martinus Schoock over zijn werk te onderhouden.

Middelerwijl was het gerucht van 't geen er in den boezem der kerkelijke collegiën omging tot den Akademischen Senaat doorgedrongen en had er groote sensatie te weeg gebracht. Reeds des voormiddags van den volgenden dag, den 16 Aug., verschenen — zoo lezen wij — „nae versochte audientie ter vergaderinge van vroetschap Bernardus Schotanus, Juris

et Matheseos Professor ende p. t. Rector Magnificus, G bertus Voetius, Theologiae, ende Antonius Matthae Juris Professor ende p. t. Assessores uyt de naem ende d last van de samentlijcke professoren der Academie alh voordragende dat in de Classe van Rhenen ende Wijck wa geconcipieert ende op de jegenwoordige Classicale vergaderi alhier voorgestelt ende geventileert omme op d'aenstae Synode deser provincie gebracht te worden eenige gravam rakende ende preiudicerende de Professores Theologiae, d'A demie ende consequentelick oock de Vroetschap als Insteld ende Oprechters derselver, slaende op seecker boeckgen Martino Schoock onlancx int druck uytgegeven en andere schriften bij de Profess. Theolog. ende andere noch te geven, dewelcke alle bij de Deputatis Synodi gevisite souden worden alvorens te mogen doen drucken ende sodane visitatie ofte censure der boecken eygentlijck com teert de Professoren der respective faculteyten die dese aengaen ende dat sulcx in andere provincien ende Academ geuseert wordt, Dat haer E. hierover niet geerne alhier cla tich gevallen souden hebben ten ware onder de voorsey gravamina mede geweest waren eenige poincten de regeri van de Academie ende opsicht der professoren ende dersel lessen toucherende, Versoecken dat de Vroetschap soda voorsieninge beliefde te gebruycken, dat de gemelte gravami op d'aenstaende Synode voorseyd niet gebracht en worde alsoo, 't sij daer op aldaer dan gedisponeert worde oft nie 't selve preiudiciabel ende nadeelich soude sijn d'Academ alhier ende derselver Professoren vermidts de geruchten d daer uyt dan gespargeert souden worden tot derselver achte deel, 't welck d'Heeren Comparanten soo hooch waren achten dat sy verclaerden liever haer ampten te willen reliqueren d de voorseyde gravamina te moeten aennemen."

De hooge ernst, die uit deze laatste woorden spreekt, spoor de Vroedschap tot onverwijld handelen aan. Op staanden vo werd de Secretaris Nypoort afgezonden met een tweeled

verzoek aan de klassicale vergadering, 1° dat zij afschrift zou geven van de gisteren behandelde gravamina, en 2° dat de vergadering zóó lang bijeen zou blijven totdat de Vroedschap de gravamina onderzocht en hare meening er over te kennen gegeven zou hebben. Hierin wordt bewilligd. De drie eerste punten der gravamina worden daarop des voor- en namiddags in de vergadering van den stedelijken Raad rijpelijk overwogen, en als slotsom aan het klassikaal kerkbestuur medegedeeld, dat de Vroedschap „verclaert ten hoochsten genegen te syn tot alle 't gene is streckende tot opbouwinge van de gemeynte Christi ende weeringe van alle inconvenienten daartegens, van meyninge synde dienvolgens de voorverhaelde poincten nae haer gewichte in naerdere serieuse bedenckinge te nemen ende te verstaen wat diensaengaende in de Academien der nabuyrige provincien wort geobserveert, vertrouwende ondertusschen ende verclarende om verscheyden goede consideratien geerne te sullen sien dat de meergemelte drie poincten niet en worden gebracht ter Synodale vergaderinge deser provincie."

Het verlangde wordt verkregen. „De Classis — lezen wij — dese saecke in serieuse bedenckinge hebbende genomen verstaet dat men sal inhereren de Andtwoordt bij den Classis over de voorseyde gravamina gegeven, als ordre ende resolutie synde des Synodi Nationalis, doch opdat met de minste offensien deselve mochten worden ingevoert ende gepractiseert, heeft de Classis gecommitteert D. Busschof, Teckmannus, Suavius, Knijff ende Heldius, respective predicanten tot Utrecht, Breuckelen ende Vaert, dewelcke by haere Ed. Achtbare ernstelijck sullen aenhouden ten eynde de voorschreven Synodale resolutien in toekomende mogen worden achtervolcht, versoeckende de corresponderende classen van Amersfoort ende Rhenen-Wijck dat haere E. gelieven te verwachten de devoiren van de voorseyde gecommitteerden alvorens deselve als gravamina ter vergaderinge des Synodi deser provintie werden gebracht."

Zoo werd de aanval op de vrijheid der Akademie nog in zijnen loop gestuit en zien wij het vreemd verschijnsel zich

voordoen, dat er een tijdperk van schier 30 jaren volgt, waarin steeds tegen de synodale resolutiën gehandeld wordt, zonder dat er eenige botsing ontstaat en zonder dat de punten van verschil zijn uit den weg geruimd. De Vroedschap benoemt de Professoren in de Godgeleerdheid na ingewonnen advies van de Theologische Faculteit, zonder eenig kerkbestuur te raadplegen, zelfs den kerkeraad niet, wat zij vroeger had gedaan. Dat de Kerk, hoe leed dit haar deed, hierin leerde berusten, is nog te begrijpen. Het is mij namelijk niet gebleken dat de Vroedschap *in rechten* aan de Post-acta gebonden was. Maar anders was dit met het 55e artikel der kerkeordeningen. Deze waren door de Ed. Mog. Heeren Staten van Utrecht goedgevonden en geärresteerd.

Het goed recht, door dit artikel haar toegekend, wilde de Kerk niet prijs geven. In ieder der eerstvolgende jaren van 1637—39 herhaalt de Provinciale Synode [1]) met nadruk, te persisteeren bij haar gevoelen, dat een ieder van de gereformeerde religie in 't uitgeven van Theologische schriften volkomenlijk zich behoort te gedragen naar dit 55e art. Toch verschijnen de Akademische geschriften, zonder aan de kerkelijke revisie onderworpen te zijn geweest. Hoe kon de Kerk hiermede vrede hebben?

De verklaring hiervan valt samen met de toelichting van een ander niet minder merkwaardig feit, dat namelijk dezelfde man, die in 1637 zeer heftig voor de vrijheid der Akademie tegen de Kerk streed, in 1666 juist de tegenovergestelde rol vervulde en optrad als kampvechter voor de rechten der Kerk tegen de Hoogeschool.

Die man was Gijsbertus Voetius.

Al leert het voorafgaande dit niet met even zoovele woorden, wij weten uit Voetius' eigen getuigenis in een zijner werken [2]), dat hij het was, die met Meinardus Schota-

1) Zie Acta van 1637 sessio 8a n° 7, van 1638 n° 42 en van 1639 sessio 4a n° 20.

2) Zie *Politica Ecclesiastica*, Pars 2a, p. 84.

nus den Senaat en de Vroedschap aanspoorde tot den vermelden kamp voor de vrijheid der Akademie. De redenen, die hem hiertoe bewogen en die hij in 1669 t. a. pl. [1]) zelf ons mededeelt, rechtvaardigen zijn gedragslijn niet. Zij waren deze: 1° omdat het strijdt met de waardigheid van een Theologisch Professor, die zelf voorganger is in 't hoogste ressort, om een, twee of drie Predikanten als voorgangers te volgen en van hun oordeel afhankelijk te zijn. 2° Omdat het kerkrecht blijkens 't vermelde art. 55 aan de Akademische Theologen de bevoegdheid toekent om censuur te oefenen over uit te geven Godgeleerde geschriften, waaruit dan 't besluit getrokken wordt: „ergo non est juris ecclesiastici, nec ulla ratio suadet, ut ipsorum theses judicio et censurae deputatorum concionatorum prius subjiciantur." Dit besluit is valsch. De woorden van 't artikel luiden, zooals men zich herinnert, dat niemand eenig theologisch werk zal uitgeven dan 't geen goedgekeurd is „van de Dienaren des Woords zijns Classis, ofte particulieren Synodi ofte Professoren der Theologie van dese Provincien, *doch met voorweten zijnes Classis.*" Op deze laatste woorden is niet gelet. De Professoren zijn adviseurs, maar vormen de rechtbank niet. Volgens de redeneering van Voetius zouden de Dienaren des Woords hunne Theologische geschriften evenzeer aan de kerkelijke censuur hebben kunnen onttrekken; doch hoe de Provinciale Synode hierover geheel anders dacht, had kort te voren de ervaring van den bovenvermelden Predikant Cornelius Dunganus nog geleerd. Niets verder brengen ons de redenen die Voetius daarna aanvoert, dat zulk eene censuur lastig zou zijn bij het Akademisch onderwijs en dit schier onmogelijk zou maken; dat de Predikanten van dien tijd meerendeels verregaand onkundig waren, van noodzakelijke wetenschappen als philosophie en Oostersche talen niet het minste begrip hadden en dus geheel onbekwaam waren om censuur te oefenen; dat de weinigen, die

1) Ib. p. 83.

meer ervaren waren, nog niet altijd eene plaats in de hoogere kerkelijke Collegies bekwamen, maar die vaak aan meer eerzuchtigen moesten afstaan; dat vele onwetende Predikanten werktuigen waren van dissenters, van Remonstranten vooral, en dat hij er niet toe kon medewerken om van zulk eene nieuwigheid, als dit Collegie van contrôle, „novitatis — zegt hij — orthodoxis et per tot annos probatis theologis (quales nos per Dei gratiam) contumeliosae", het eerste slachtoffer te worden.

Al deze redenen mogen de wenschelijkheid bewijzen, maar zij bewijzen geenszins het recht om zich aan den eisch van Art. 55 te onttrekken.

Niets is duidelijker dan dit: Voetius was door dien eisch gekrenkt. Hij, die als lid der Nationale Synode van Dordt, als prediker te Heusden, als geducht bestrijder van Remonstranten en Roomschen, zich boven anderen een grooten naam had verworven, wiens verdiensten gehuldigd waren door zijne benoeming tot 't Hoogleeraarsambt, die deze betrekking nauwelijks had aanvaard of zijn roem was reeds wijd en zijd verbreid, hij die, volgens Gentman [1]), der Kerk was „tot een fakkel in de nare duisternis en gelijck een Jethro tot oogen in de woestijne", hij zou zich aan het oordeel van twee, drie eenvoudige predikanten onderwerpen! Voetius, in de volle kracht van den mannelijken leeftijd, stond toen op het toppunt van zijn roem. Zijn invloed was schier onbeperkt. De Regeering der stad eerde en ontzag hem. Onder de leden van den Akademischen Senaat was hij facile primus. En in de Kerk, waar zijn persoon en gaven, gelijk ons boven bleek, „ten hoochsten lieff ende aengenaem" waren en waar hij alomme bekend, geliefd en gevreesd was als een trouw wachter op Sions muur, gaf niemand den toon aan zooals hij. Hoe zou het hooger kerkbestuur in zijn strijd voor Art. 55 dien krachtigen Herkules, door de Regeering gerugsteund, hebben kunnen

1) *Lijck-predikatie over de dood van den hoog-beroemden Heere Gisbertus Voetius*, p. 4.

wederstaan? Het boog, al geschiedde het noode en onder protest, het hoofd in den schoot, om in de toekomst alle heil te verwachten juist van den vijand die hen bestreed.

De Akademie zou niet zonder contrôle blijven. Dit wist het hooger kerkbestuur wel en dit mag hen ook tot toegeven hebben gestemd. Voetius zou voortaan wel zorgen dat de zuivere leer der Kerk daar geene schade leed 't zij door eenige benoeming van een Theologiae Professor, 't zij door eenig Akademisch geschrift. Hoe weinig het vertrouwen in hem, in weerwil van den strijd, was geschokt, blijkt uit een besluit, in 1640 door de Provinciale Synode genomen [1]), om hem „seer ernstelijck ende vrindelijck te versoecken, dat sijn Eerw. gelieve benevens andere hoochgeleerde mannen te wederleggen den Catechismum ende andere diergelijcke schriften der Remonstranten, die dagelix meer ende meer openbaren, hoe verre sij tot de Socinianery comen te vervallen." Het goed vertrouwen van 't kerkbestuur heeft Voetius niet beschaamd.

In gloeienden ijver voor de zaak der religie had Voetius wellicht zijns gelijken niet. In de godsdienst, door Jezus gepredikt, had hij het hoogste goed leeren kennen en in 't vermogen, 't welk de drang zijns gemoeds hem schonk, om in bezielde, aangrijpende taal anderen dat goed aan te prijzen, lag 't geheim zijner kracht. Streng in leven en leer, kon hij geen naam-Christendom dulden. „Vae vobis, vae mihi, — zoo luidt het tot zijne studenten [2]) — vae Theologis omnibus, si religioni studemus, si pietatem aliis instillamus, cujus gustum forte nunquam percepimus; si per ludum et jocum latera et guttur exercemus in omnium peccata detonantes, interim ipsi intercutibus vitiis scatemus; si alios flere volumus, et privatim aut nos inter nos suaviter deliciamur; si omnes commovemus et ipsi non movemur; si pro fide disputamus et contra fidem vivimus." De Akademie moest dan ook zijn „een *ἀσκητήριον*,

1) Zie hare Acta, Sessio 8, n°. 4.

2) In zijne *Oratio inauguralis de pietate cum scientia conjungenda* p. 35

een gymnasium pietatis," maar die vroomheid was aan de leer der Dordtsche vaderen onafscheidelijk gebonden. De koningin der Faculteiten was hem de Theologische „Ad vos — zoo sprak hij de studenten dezer Faculteit aan [1]) — me converto, Theologi, coelestis Philosophiae, juris divini, spiritualis Medecinae, sacrarum literarum, antiquissimae et authenticae historiae, sublimis eloquentiae studiosi, studiorum et studiosorum omnium basis et fastigium, compendium et perfectio, regula et amussis, currus Israelis et equites ejus." De andere Faculteiten waren ancillae, der koningin dienstbaar. Alle hadden zich te bewegen op vaste, aangewezen banen om der Gereformeerde leer niet gevaarlijk te worden. Had de theoloog zich te houden aan 't geen de Synode van Dordt had bepaald, zoo de jurist aan 't Romeinsche recht, de philosoof aan de oude wijsbegeerte, te weten die van Aristoteles, en gelijk de geneeskundige zich had te wachten om gevaarlijke nieuwigheden als Harvey's gevoelen omtrent den bloedsomloop voor te staan, zoo moest de natuurkundige Kepler's meening aangaande de beweging der aarde verwerpen op grond dat die „rotatio terrae diurna et annua veritati divinae, sacris literis revelatae, directe et evidenter repugnat." [2])

De Akademie op Gereformeerden grondslag te vestigen zou Voetius niet gemakkelijk zijn.

Onder zijne ambtgenooten bevond zich zekere Henricus Renerius, Professor in de Philosophie, welke in zijne lessen de door Voetius aangewezen baan niet vermocht te volgen en die, bij alle waardeering van Aristoteles als wijsgeer, zich in zijn streven naar waarheid meer tot Cartesius dan tot den man van Stagira voelde aangetrokken. Tot botsing met dezen beminnelijken en bescheiden geleerde kwam het niet. Slechts zeer kort mocht de Akademie zich in zijn bezit verheugen. Reeds den 18den Maart 1639 hield de Hoogleeraar

1) Zie genoemde *Oratio* p. 29.
2) Zie Acta Senatus Acad. fol. 52 v.

in de Historie, de begaafde Aemilius, op hem de lijkrede, waarin hij, gewagende van Renerius' waar- en vrijheidszin, die hem met gezag en overlevering deed breken, zich aldus uitliet [1]): „Zijn wij der oudheid grooten dank verschuldigd, wijl zij ons in menig onderzoek loffelijk is voorgegaan, toch hebben de Muzen niet den Grieken alléén hare gaven geschonken, en zijn er ook na Hercules krachtvolle mannen, na Plato verstandige geesten opgestaan. Ongetwijfeld zouden onze voorouders, weêr op aarde verschenen, veel in het nakroost moeten prijzen en verheffen — veel daarentegen in zich-zelven moeten laken en veroordeelen. Heeft ook niet Aristoteles, de vader der peripatetici, het zich veroorloofd van zijnen meester af te wijken, wijl hij Plato wel, doch meer der waarheid genegen was? Waarom nu zouden wij, zoo vaak het die waarheid geldt, niet handelen even als hij? Ontneemt ons echter die vrijheid, en wij zullen, als ongeoefende rekruten, steeds bij het a. b. c. der wetenschap blijven staan." Merkwaardig protest, in de Domkerk ten aanhooren van het gansche Akademisch personeel uitgesproken!

Aemilius was de eenige niet, die alzoo dacht. Een nog vuriger bewonderaar van Renerius was Henricus Regius, Professor in de Medicijnen, welke evenwel van zijn geliefden leermeester en vriend niet de bescheidenheid had overgenomen, en hij was het, die door jeugdige opgewondenheid en onstuimigen ijver het reeds smeulend twistvuur ontstak.

Mijn bestek gedoogt niet U de langdurige veeten te beschrijven, waarvan de jeugdige Akademie nu het schouwtooneel werd. Genoeg zij het te vermelden, dat Voetius in 1639 met moed en kracht den hardnekkigen strijd begon en dat hij, gesteund door de stedelijke Regeering en door de groote meerderheid zijner ambtgenooten, aanvankelijk gezegevierd heeft.

---

1) Zie A. C. Duker in zijn belangrijk proefschrift *School-gezag en eigen onderzoek*, Leiden, 1861, bl. 62 v.

Wij verplaatsen ons in 't voorjaar van 1662. Voetius telt reeds 73 jaar. Drie en twintig jaren lang heeft hij gestreden en nog is hij onvermoeid. Den steun der Regeering heeft hij in den vervlogen tijd ruimschoots ondervonden. Geen enkel ambtgenoot kreeg hij in de Theologische Faculteit, zoo als hij zelf roemend getuigt [1]), of hij ademde met hem denzelfden geest en ook met zijne beide tegenwoordige ambtgenooten, Essenius en Nethenus, vormt hij een drievoudig snoer dat niet licht verbroken zou worden. Ook mocht hij met betrekking tot de philosophie, die hem zoo vele zorgen baarde, onder de Akademische wetten en statuten, door de Vroedschap gearresteerd, de bepaling opgenomen zien: „Philosophi ab Aristotelis philosophia non recedunto neque publice neque privatim" [2]). Bovendien benoemde de Vroedschap den 24 Mei 1641 [3]) zijn zoon Paulus Voetius tot Extraordinarius Professor Metaphysices, omdat, zoo het heet, „sijn bijwesen de Vader in studiis seer dienstich ende ten hoochsten aengenaem soude wesen, willende mede denselven sijn E. Vader in desen gratificeren ten respecte van de sonderlinge goede diensten die deselve de Kercke ende Academie alhier is doende." En voordat nog deze zoon in 1654 een leerstoel in de Juridische Faculteit, in plaats van den afgetreden Moreelse, ging innemen, viel den vader het nieuwe voorrecht te beurt, dat een tweede zoon, Daniel, tot buitengewoon Hoogleeraar in de Wijsbegeerte bevorderd werd.

Maar bij al dit goede wat hij herdenken mocht, is er toch veel wat hem groote bekommering baart. De geest van Cartesius waart, in weerwil van 't Akademisch statuut, nog altijd rond in de Hoogeschool. Johannes de Bruyn, Professor in de Mathesis en Physica, is er van doortrokken,

---

1) Zie de *Dedicatio* voor het 3e deel van zijne *Selectae disputationes Theologicae* van 't jaar 1659.
2) Zie *Acta Sen. Acad.* van 't jaar 1643 en 1656.
3) Zie *Notulen der Vroedschap*, afgedrukt bij Duker bl. 220.

Graevius, de opvolger van Aemilius, evenzeer, en wat nog erger is, ook Regnerus van Mansvelt, die in 1660 Voetius' overleden zoon Daniël als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte verving. Hoe diep dit laatste vooral hem griefde, kunt Gij opmaken uit Gentman's verhaal, 't welk U tevens doet zien hoe de hartstocht van den strijd Voetius in de ernstigste oogenblikken des levens bleef beheerschen. „Ick ben — zoo deelt zijn vriend Gentman ons mede [1]) — bij Voetius gekomen, om syn stervenden soone, de professor Daniël, dat puyck der philosophen, voor 't laetste te besoecken, doch quam een oogenblick te laet: dese vader komt my op de voor-vloer tegen, terwijl men besich was om 't lichaem af te leggen. Men sag noch de tranen liggen op syn vaderlycke oog, dat ick sonder schreyen niet en konde aensien. Hy weckte my dadelyck op, om strax na de heeren borgemeesters te gaen, omdat 't hem doen niet soude gepast hebben, en doch te sorgen voor een goet nasaet van syn soon, tot professor, „*een van de oude philosophie.*" Ick beken — voegt Gentman er bij — ick stond verstelt over soo een kloeckmoedige standvastigheyd." Maar onheilspellender dan al het genoemde is voor Voetius het besluit, door de Vroedschap in 't gezegde voorjaar, den 14 April 1662, genomen, waarbij zijn waarde ambtgenoot in de Theologische Faculteit, zijn leerling en vriend, Nethenus, uit zijne betrekking wordt ontslagen.

De stedelijke Regeering was verbolgen en, zooals Voetius wel gissen kon, op Nethenus niet alleen. Wat was er gebeurd?

De strijd over het gebruik der kerkelijke goederen, die al dra na de stichting der Hoogeschool ontstond, was in de laatste jaren weder hevig aan 't woeden. Het punt van verschil kwam vooral hierop neêr: mochten, nadat de kanunniken hun geestelijk en wereldlijk gezag hadden verloren, de inkomsten hunner rijke bezittingen ook nog ten goede komen aan particulieren, kapittelheeren b.v. die tot de Hervormden waren

1) Zie Gentman, l. l., bl. 18.

overgegaan of Gereformeerden die in de rechten van kapittelheeren waren getreden, òf moesten die inkomsten geheel en uitsluitend worden gebezigd ad pios usus ten bate van predikanten en scholen. De eerste meening werd verdedigd door Maresius, Hoogleeraar te Groningen, en anderen met hem, de laatste door Voetius en de zijnen. Men kan zich geen denkbeeld maken van de heftigheid van dezen strijd en van de beroering er door teweeggebracht. Voetius had hierin een werkzaam aandeel gehad. In eene memorie aan de Vroedschap dezer stad van Cyprianus Regneri ab Oosterga, Professor in de Rechten alhier, getuigt deze [1]), dat Voetius „verscheyden boecken door den druck gemeen heeft gemaekt, die binnen dese Stadt publyck zijn verkocht, daer inne sijn E. belieft heeft tegen d'een en d'ander te gebruycken seer scherpe, taxative, injurieuse en vinnige schimpredenen, selfs die tendeerden, ten minsten indirectelijck, tot disrespect van de Heeren Hooghe Overigheden en Magistraet, gelijck bekent is, en al te klaer soude konnen aengewesen werden." De quaestie werd door de Predikanten alhier, die meerendeels van de partij van Voetius waren, op den kansel gebracht en de tegenpartij, waartoe ook de Regeering dezer stad behoorde, van dieverij en kerkroof beschuldigd. Het genot, 't welk particulieren van die geestelijke goederen hadden, stond volgens Ds. Abraham van den Velden gelijk met een „dootslach, vermits de Predikanten ten platten lande en andere (tot wiens behoeve de voorseyde goederen moesten komen) haer levens middelen wierden onthouden [2])." Vooral twee leeraars, de genoemde van den Velden en Johannes Teeling, gingen zóó ver, dat Voetius zelf „siende dat het syn discipulen en socii wat te heet mengden, en de maximes, die hij haer geleert hadde, ontijdich te stijf dreven en dat de voerluy, die hij anders selve de sweep in handen hadt gegeven, wat

1) Zie C. Burman *Trajectum eruditum* p. 256.
2) Zie ibid. p. 257.

getempt diende, eer de wagen aen 't hollen en sij omver raeckten", dat Voetius zelf — zeg ik — hen tot meerder „zedicheydt" vermanen moest [1]). De Regeering maakte korte metten. Nadat de Staten dezer provincie, voor oproer beducht, in 1660 een tiental compagniën krijgsvolk uit de naburige gewesten hadden ontboden en de Vroedschap door die macht was gedekt, ontzette deze de beide genoemde predikanten uit hun ambt en bande hen uit de stad. Het was — zegt de Vroedschap [2]) — „voor de goede ingesetenen deser stadt ende die de selve eenige jaeren te vooren hadden gefrequenteert, notoir, dat veele rechtveerdige, wettige en hoochdringende redenen, nae langdurige te vergeefs gepleegde patientie en veelsins misbruijckte verdraechsaemheyt" aan de Ed. Mog. Heeren Staten en ons deze resolutie hebben afgeperst.

Kort na deze geruchtmakende gebeurtenis behandelde Netheнus de teedere quaestie der kerkelijke goederen op de meest ruwe wijze in een werk, getiteld: *Necessaria defensio concordiae Pastorum Ultrajectinorum*. Hij maakt daarin de Heeren Staten van de stad Groningen en Ommelanden uit voor kerkroovers, Professor Maresius, den tegenstander van Voetius, voor „een waere Bileam, een instrument van de duyvel, een slave van de gierichcyt, die den Prince der duysternisse door het vertonen van het lockaes des bedriechelijcken gelts leydt en drijft waer heenen hij wil...; voor een Advocaet van leugenen en van godloosheyt..., wiens veele quade, valsche, schadelijcke en ergerlijcke en voor de siele der menschen doodelijcke schriften niet en sijn voortgecomen van de geest des mondt Gods, maer die voortgebracht sijn uijt een krenige en stinckende Theologie van een Fransman, Beelsebub aer toe mede werckende," en, van de uitzetting der beide

1) Zie Dr. J. Hartog in zijne merkwaardige verhandeling *het collegie der avanten te Utrecht* in de Gids van 1876, II D., bl. 89.

2) Zie Acta Sen. Acad. van 't jaar 1662, verg. Burman l.l. p. 244 (waar 3 v. o. voor *gebruikte* te lezen *misbruijckte*).

predikanten gewagende, zoo verklaart hij hen onschuldig, zegt dat zij niet als twee Azazels in de woestijn zijn gezonden, maar dat zij gelijk Jezus uit de stad geleid zijnde met eere geleden hebben, dat „haere uijtwerpinge bij God glorieuser soude sijn, als het verblijf van anderen, ende dat die met Christo leden, oock met Christo 't sijner tijt verheerlijckt souden worden."

De Ed. Mog. Heeren Staten van de stad Groningen en Ommelanden beklaagden zich in eene missive, den 1 Nov. 1661 aan de Vroedschap gezonden, over den smaad hun en hunnen Professor primarius Maresius aangedaan en verzochten dat de Vroedschap daarover Professor Nethenus „wilde te reden stellen ende oock na behooren corrigeren, opdat het moge strecken anderen tot een exempel ende de reputatie van haer Ed. mog. Provincie, als oock van haeren Professor primarius publiquelijck mogen werden gevindiceert." De Regeering dezer stad, welke — om hare eigene woorden te gebruiken — „niet meer ter harten nam, als dat de waere Christelijcke gereformeerde religie met alle mogelijcke vlijt ende goeden ijver gehandhaeft en gevordert werde, ende dat tot dien eijnde in d'Academie alhier door alle aendringende devoiren de studerende jeucht onder Gods genadigen segen werde ingescherpt de wijsheijt die suijver, vreetsaem, bescheijden, geseggelijck, vol van barmherticheijt ende van goede vruchten ende ongeveijnst is, ende daer en tegen geweert ende gedetesteert die wijsheyt die partijdelijck oordelende, bitteren nijt ende twistgiericheyt int harte baert, die met opgeblaesentheijt rasende omtrent twistvraegen ende woordenstrijt, meer nijt, twist, lasteringen ende quade nadenckingen, verkeerde krackelingen ende verkeringe der toehoorderen is voortbrengende, dan nutticheyt, leeringe ende stichtinge Gods, die in het geloof is" — (de Regeering) vond zich „om redenen ende goede consideratien haer daer toe moverende, bevoecht ende verplicht den gemelden Professor Nethenus uyt sijne functie ende professie te verlaten."

Voetius viel, gelijk te verwachten was, te gelijker tijd ongenade. Hij had den steun der Regeering, vroeger door m genoten, verbeurd.

Spoedig zou dit blijken. Eene maand na de afzetting van ethenus kwam de Akademische Senaat bijeen om te bessen over de vraag of de stedelijke Regeering niet zou worden ıngesproken over de bestaande vacature in de Theologische aculteit. Men durfde het niet aan en was voor uitstel. Zes eken verliepen, en dezelfde vraag werd in den Senaat herıald, maar nog waren vele leden huiverig. Bij rondvraag aakten de stemmen, en eerst nadat de Rector door zijn votum n doorslag had gegeven, kwam het er toe dat de zaak ın den eersten Burgemeester werd aanbevolen. De laatstnoemde bracht haar in de eerstvolgende raadsvergadering ı, *zonder Voetius en zonder Essenius te raadplegen*, erd den Gecommitteerden tot de Akademische zaken gelast t te zien naar een vroom, kundig, *vredelievend* man, waardig : opengevallen plaats in te nemen [1]). Den 16 Juli 1662 den „d'inclinatien van de Heeren van de Vroedschap op de rsoon van Franciscus Burmannus, pro-Regens van Theologische Collegie tot Leyden" [2]), die de benoeming :h liet welgevallen. Hij was geen man van Voetius' richg, stond zelfs bij velen als Coccejaan en volger van ırtesius in kwaden reuk. Door zijne komst was het gean met de *ὁμόνοια* der Theologische Faculteit, welke Voeus nog in 1659 zoo hoog had mogen roemen. Tot overıat van ramp werd den 21 Juli 1664 aan Louis Wolzogen, Middelburg tot Waalsch predikant alhier beroepen, met n titel van Extraordinarius Professor het recht verleend om rkgeschiedenis te onderwijzen [3]). Wolzogen behoorde r al, even als Burman, tot het vrijzinnige collegie der

---

Zie *Acta Sen. Acad.* van 15 Mei en 26 Juni 1662.
Zie *Notulen der Vroedschap* van dien tijd.
Zie *Notulen der Vroedschap* van dien tijd.

Scavanten of Collegium Cartesianum. De teekenen der tijden werden voor Voetius hoe langer hoe ongunstiger. Had hij vroeger, gesteund door de stedelijke Regeering en de groote meerderheid zijner Ambtgenooten, aanvankelijk mogen zegevieren, nu begonnen de kansen geheel te keeren. De steun der Vroedschap had hem begeven en nog slechts eene kleine minderheid der Professoren stond aan zijne zij. En zoo verwondert het ons niet dat de man, die op het toppunt zijner macht het recht van contrôle der Kerk wel wat overmoedig uit handen nam en die met zijne weinige getrouwen dat recht niet meer kon handhaven, in zijne dagen van onspoed heul en steun gaat zoeken bij de Kerk, welke hij vroeger bestreed.

Nauwelijks heeft Voetius in de Kerk zich teruggetrokken, of wij zien den ouden strijd, welke ongeveer dertig jaren rustte, weer herleven. Ditmaal wordt hij tusschen den kerkeraad en de Vroedschap gevoerd. De vroegere goede verstandhouding tusschen deze twee Collegien had door den twist over het gebruik der kerkelijke goederen voor vijandschap plaats gemaakt en de benoeming van Burman tot Professor had ten gevolge dat de verwijdering nog grooter werd. De kerkeraad, namelijk, was ongenegen om dezen heterodoxen Hoogleeraar voor te dragen tot den halven dienst van 't predikambt, in weerwil dat de Vroedschap in eene missive van den 23 Mei 1663 dit zeer ernstig had aanbevolen. Eerst een jaar later, den 1 Mei 1664, en niet dan na al te harden drang, werd het beoogde doel bereikt en Burman tot Predikant bevestigd [1]).

Aanleiding tot hernieuwing van den ouden strijd gaf Absalom Malecotius, student in de Theologie, die den 16 Juni 1666 [2]) onder het voorzitterschap van Prof. Burman twee corollaria verdedigde van den volgenden inhoud:

1) Zie *Handelingen des Kerkeraads* van 28 Mei 1663 tot 2 Mei 1664.
2) Zie *Acta Sen. Acad.* van 't jaar 1666.

„Socinianorum errori imprudenter velificantur illi qui dicunt sub V. T. plenam peccatorum condonationem fuisse, quoniam ad illam Oeconomiam πάρεσις seu praetermissio, id est, non punitio peccatorum seu remissio tantum, ad N. T. ἄφεσις quoque pertinet." Het punt in geschil komt hierop neder of er met Burman, Coccejus, Grotius en de meeste nieuwere exegeten, tusschen πάρεσις en ἄφεσις onderscheid moet worden gemaakt, dan wel of het, zooals Voetius meende, woorden zijn van gelijke beteekenis.

Het tweede corollarium luidt:

„Observatio diei septimae, qualis nunc est, sub N. T. non introducta est per speciale aliquod divinum praeceptum, sed per politiam, id est, εὐταξίαν Ecclesiasticam, quae certum ordinem cultus divini ita observandum duxit." De viering van den Zondag hield Voetius op grond der tien Geboden voor meer dan eene kerkelijke instelling. Een voorschrift van de viering wordt, gelijk bekend is, in het N. T. niet gevonden.

Eene maand later, den 16 Juli, verzocht Malecoot, die tegen de zomervakantie de Akademie ging verlaten, van den kerkeraad zijne kerkelijke attestatie. Hij verkreeg haar niet dan met deze clausule: Absalom Malecotius, Student, versoeckende kerckelijcke attestatie is eerst gehoort over een corollarium enz. en daer over aen de vergaderinge genoegen gevende met betoninge van berouw is deselve hem toegestaen." De klachten van den aanstaanden proponent over dit getuigschrift, dat hem tot groot nadeel in zijne bevordering strekken zou, hadden geen andere uitwerking dan dat het, acht dagen later, in dezer voege gewijzigd en geboekt werd: „N. N. versoeckende kerckelijcke attestatie is eerst gehoort over een corollarium enz. en daer over aan de vergaderinge genoegen gevende, met bekentenis van onvoorsichtelick die maniere van spreken gebruyckt te hebben, is deselve hem toegestaen." Uit den inhoud dezer attestatien blijkt duidelijk dat Malecoot (welke bekend stond als een braaf, zedig jongman en die na zijne disputatie ook zonder bezwaar tot het H. Avondmaal was

toegelaten) alleen om die corollaria door den kerkeraad w[…] aangevallen en dit was reden dat de Akademische Senaa[…] inbreuk gemaakt ziende op de vrijheid der Hoogeschoo[…] zich de zaak aantrok.

Den 11 Oct. had er eene vergadering plaats, waarin m[…] meerderheid van stemmen werd besloten om zich tegen […] handelingen van den kerkeraad te verzetten. Drie Hooglee[…] aren waren afwezig, één Godgeleerde, Essenius, één Recht[…] geleerde, Paulus Voetius, de zoon van Gijsbertus, […] één uit de Faculteit van Letteren, Berckringer, Professor […] de Welsprekendheid. Twee der aanwezigen konden zich m[…] het genomen besluit niet vereenigen, t. w. Gijsbertu[…] Voetius en Johannes Leusden, linguae Hebraeae Profes[…] sor. Dit genoemde vijftal, allen leden of oud-leden de[…] kerkeraads, vormde de partij der oppositie De strijders voo[…] de vrijheid der Akademie waren acht in getal.

Volgens Senaatsbesluit begaven zich Rector en Assessore[…] naar de Burgemeesteren der Stad om de bezwaren tegen d[…] handelwijze des kerkeraads uiteen te zetten, maar moesten[…] op verzoek van den eersten Burgemeester, den hoofdinhou[…] van het mondeling medegedeelde in eene geschreven memori[…] indienen, 't welk eenige dagen later geschiedde. In dez[…] memorie, zonder twijfel door den schranderen tegenstande[…] van Voetius, Burman, toen Assessor, opgesteld, word[…] aangetoond dat de onderwerpen, in de corollaria behandeld, […] opene vraagstukken waren, waarover geene Synode had beslist, […] dat zeer geachte Gereformeerde Godgeleerden het gevoelen […] van Malecoot deelden, weshalve dit noch heterodox was, noch […] eenige censuur waardig. Met betrekking tot de woorden der […] attestatie, dat Malecoot „onvoorsichtelick die maniere van […] spreken gebruyckt" heeft, zegt de memorie niet zonder grond […] doelende op Voetius en zijne partij: „soo hebben andere […] professoren alhier, in hare disputatien voor desen ende nu noch […] zulke ja harder manieren van spreecken met meenighte gebruyckt […] zonder oyt van kerckenraed daer over in het minste gemoles[…]

teert te zijn, daer het professoren immers so wel past als de studenten sich van alle onvoorsichtigheden te wachten." Mocht de kerkeraad op de gedane wijze te werk gaan, het zou, volgens de memorie, eene zaak zijn „van een seer quade consequentie, konnende alsoo alles onder dien schijn voor den kerckenraed getrocken ende bijsondere eerlijke studenten, ja professoren, na desen oft geene sijn driften, genoteert worden." Maar de kerkeraad heeft — ik geef altijd de memorie weder — noch recht, noch bekwaamheid om te oordeelen over deze of andere dergelijke Akademische quaestien; het is ook „buyten alle gebruyck van alle Academien," ook hier, want „in den jaere 1637, volgens blijck uyt UEd. Achtb. resolutie-boeck, heeft de Academie ende in dezelve bijsonderlijck Dom. Voetius met den hooghsten iver" zich er tegen verzet dat deputati Synodi inspectie of examen zouden hebben van Theologische geschriften — en nu werd deze macht geusurpeerd door een particulieren kerkeraad!

De memorie van den Akademischen Senaat werd door de Vroedschap aan den kerkeraad ter wederlegging afgestaan en, na aldaar in eene Commissie behandeld te zijn, met het antwoord des kerkeraads weder aan de Regeering toegezonden. Dit antwoord rechtvaardigt de door den kerkeraad gepleegde handeling in geenen deele. Van den inhoud der corollaria, van heterodoxie daarin geopenbaard, van aanmerkingen op Malecoot's leven, van verdediging van 't recht des kerkeraads om over Akademische quaestiën te oordeelen, van dit alles, waar het op aankwam, geen enkel woord. Het zeer gerekte stuk verliest zich in algemeenheden of beweegt zich op omwegen en kon, hoe lang ook, de tegenstrijdigheid niet bedekken, die Voetius' daden in 1637 en 1666 aan ieder te aanschouwen gaven.

Het antwoord des kerkeraads werd den 10 Jan. 1667 in den Akademischen Senaat voorgelezen, te gelijk met eenige aanmerkingen die daarop door Rector en Assessoren waren geconcipieerd. Op vijf stemmen na, t w. die van het vroeger

genoemde vijftal, droegen de aanmerkingen de goedkeuring der vergadering weg en werden aan den eersten Burgemeester ter nadere behartiging aangeboden.

Scherp wordt het stuk des kerkeraads in de aanmerkingen doorgehaald. „Men soude het — heet het — met eene antwoorde wederleggen konnen, seggende, dat het begaet ignorationem elenchi, of mistastinge in den staet des geschils, waar door alles, wat daer in bijgebracht wordt, buijten propoost is. De professoren seggen in haar schrift *„dat geen kerckenraed rechter is over de disputatien oft manieren van spreken der professoren in Academie: dat oock de judicature over ongedecideerde questien alleenlijck toequam een Nationael Synode, maer geen particuliere kerckenraden,"* dit was de staet des geschils, en daar van hadden sij het tegendeel mogen beweeren, maar hoe gaan sij te werck? Sij verhalen eerst de meeninge der professoren selve, *dat de kerckenraad onbevoeght is zulx zich te bemoeijen met de saken in de Academie ommegaande, als in desen geschiet is*, ende dadelick daar op het selve sullende wederleggen, stellen zij het soo voor: *dat in twijffel getrocken wordt, of haar de opsicht toekomt over de leere en het leven van de ledematen der gemeynte*, waer in sij notoirlijck verdraijen den staet des geschils. De professoren beswaren sich niet dat den E. kerckenraad opsicht hebbe over leere ende leven der ledematen der gemeynte, en voor soo veel oock der professoren ende studenten, die lidmaten sijn, maar sij klagen, dat sij iemandt censureren over disputatien ende manieren van spreken in de Academien, dat sij oordelen over ongedecideerde questien, welck haer niet toe en komt. Laet sij oordeelen ende attestatien geven aan alle leden der gemeijnte volgens de gemeene belijdenissen des geloofs ende formulieren van eenigheijt, volgens welcke men oordeelt, dat iemand gesond is in 't gelove, maer niet over Academische manieren van spreken, ende dat over ongedecideerde questien, die met geen attestatie der kercke gemeijnschap hebben Dit hadden sij moeten bewijsen, dat sij

daer toe gevoeght zijn, maar daar van is niets te sien in dat geheele lange schrift."

Ontkende de kerkeraad „*geusurpeert te hebben het recht der Academie of superioriteijt der Magistraten, dewijl sij een saeck in de Academie ommegaande niet anders hebben aengemerckt, als voor soo veel die haer opsicht is rakende*, zoo is dit — zeggen de aanmerkingen — buijten reden, alsoo sij hier een saack, voor soo veel die puur Academisch is, hebben aengemerckt, namentlijck, of iemand met seeckere stellinge niet onvoorsichtelick den Socinianen voordeel doet, welck geen questie is van een quaat leven, noch oock van calumnie of injurie, maer van het gevolch eener stellinge, die hoewel se de religie betreft, nochtans, alsoo se van geen synode gedecideert is, puur Academisch is, en soo tot haer niet en behoorde: alsoo het geen kerckenraad toekomt wetten te maken omtrent ongedecideerde questien, maar alleen, als die van synoden gemaackt sijn, deselve uijttevoeren ende te handhaven."

En zeide de kerkeraad met betrekking tot het voorgevallene in het jaar 1637, het afweren der visitatie van de disputatien, „*dat sij luijden sich daer mede d'ordinaire opsicht haers kerckenraeds niet hebben willen ontrecken*, — zoo antwoorden de aanmerkingen daarop: — „dat is waer, maer het is oock waer, dat noch tegenwoordigh niemant sulx soeckt te doen, maer alleen te beletten alle onbehoorlijke usurpatien over het recht der Academie, gelijck doe ter tijdt oock geschiede.".

Voetius, het is duidelijk, heeft ondoordacht gehandeld. Dat het voor hem, den meest rechtzinnigen Theoloog, verschrikkelijk was te moeten hooren onvoorzichtig Sociniaansche dwalingen te begunstigen, kunnen wij ons voorstellen, alsmede dat hij wrevelig den steller van het corollarium wilde treffen. Maar hoe? De dagen waren voorbij dat hij op zijne ambtgenooten of de Regeering rekenen mocht. Hij zette den kerkeraad aan tot den strijd, zonder te bedenken dat hij van het wapen dezer bondgenooten (van Art. 55) zelf de spits had afgebroken. De uitslag kon dan ook niet twijfelachtig zijn. Nadat de be-

kende vijf Professoren te vergeefs een protest hadden ingediend bij de Vroedschap, heeft deze laatste den 26 Jan. 1667, „gehoort de lecture van de Memorie ende verdere stucken, tot conservatie van de behoorlijcke liberteijt van hare Academie, ende tot voorkominge van alle onlusten ende verwijderingen die door dusdanige altercatien tusschen de Academie ende kerckenraadt meer en meer souden mogen komen te verrijsen, goedgevonden en verstaen, dat de kerckenraad onbevoecht is sich te bemoeijen met saken inde Academie omgaande, ende alsulx professoren ofte studenten te censureren of oock kerckelijcke Attestatien te weijgeren, oft die te clausuleren over ende ter sake van lessen, disputatien, corollarien ofte onvoorsichtige, soo sij die noemen, manieren van spreecken, in dezelve gebruyckt, ende dat voor soo veel alle sodanige poincten bij de confessie, gemeene formuliren ende de besluyten van de nationale Synoden niet en zijn gedecideert, nochte gecondemneert. Ende dewijle de kerckenraad toekomt de opsicht ende kennisse niet alleen over leven, maer oock over de leere, zulx die bij de Synoden nationael van Dordrecht is vastgestelt ende dat ten reguarde van alle de ledematen harer gemeijnte ende voor soo veel oock over professoren ende studenten, die ledematen zijn, verstaet de Vroedschap dat soo wanneer de gemelte kerckenraed 't eeniger tijd mochte vermeijnen bij de professoren of studenten tegen deselve leere te zijn gepecceert, ofte door onvoorsichtige stellingen de waarheyt van dien in eeniger wijse te wesen geprejudiceert, ende dat bij professoren ofte studenten contrarie wierde gesustineert, zal de kerckenraed alvorens daar over te oordeelen, ofte eenige censure te oeffenen, gehouden wesen de Heeren Burgemeesteren ende Gecommitteerden tot de Academische zaken ofte oock de Ed. A. Vroedschap daar van kennisse te geven, ten eynde bij haer Ed. over sodanige gevallen in dier voegen moge worden geoordeelt en gedisponeert, als men tot rust en vreede tusschen Academie ende kerckenraed bevinden sal te behoren. Ende worden de Heeren

Commissarissen gelast dese onse resolutie ter eerster vergaderinge van den kerckenraed over te brengen, ende aldaar te doen registreren tot des kerckenraeds naarichtinge ende wijders te besorgen dat het genotuleerde rakende het geven van de attestatie van den student Malecoot uyt het kerckenboeck worde gelicht: gelijck mede den Secretaris bij desen gelast wordt deselve resolutie aan den Rector van de Academie te verhandreyken, omme in het register van de Senaat der Academie insgelijx aengetekent te worden, oock tot haer naerichtinge."

De kerkeraad achtte zich door deze resolutie in zijne rechten verkort en openbaarde zijne gevoeligheid hierover in een lijdelijk verzet. Hij weigerde het genotuleerde aangaande Malecoot uit het kerkeboek te lichten. De Vroedschap, oppermachtig in die dagen, kon dien tegenstand niet dulden. Na herhaalde en vergeefsche aanmaning om uitvoering te geven aan haar bevel, zond zij haren Secretaris Nieustadt in de vergadering des kerkeraads, liet hem het kerkeboek opeischen, de bewuste regelen doorhalen en op den kant aanteekenen, dat zulks op bevel van de Heeren der Vroedschap was geschied 1).

Nog dieper vernedering moest de kerkeraad ondergaan. De Vroedschap, die bij beroeping van predikanten het recht van approbatie had, wees herhaaldelijk de door den kerkeraad voorgedragen personen af en verzocht om anderen te dispicieeren, en toen de kerkeraad ook hierin zich niet naar hare wenschen voegde en talmde met eene nieuwe voordracht te doen, wist zij zelfs van de Provinciale Synode te verkrijgen dat deze deed wat des kerkeraads was en een leen-predikant voor de Utrechtsche gemeente koos 2).

Tusschen twee vijandige machten ingesloten, moest de kerkeraad nu wel het hoofd in den schoot buigen. Slechts een paar malen verstoutte hij zich nog het verboden Akademisch terrein even te betreden. Een zeker diaken, Hochepied,

1) Zie *Handelingen des Kerkeraads* van 29 April 1667.
2) Zie *Notulen der Vroedschap* van 4 Sept. 1667.

deelde namelijk in de kerkeraadsvergadering mede, dat er velen in de gemeente bedroefd waren ter oorzake van een twistgeschrijf tusschen de Professoren Burman en Essenius over den Sabbat. Aan Essenius werd te last gelegd dat hij de woorden van Col. 2 : 16, 17 ontzenuwd had en dat hij in zijn geschrift wel 130 dwalingen had begaan. Derhalve was óf de een een ongodsdienstig man, óf de ander een lasteraar. Hochepied zeide „dat *hij* daer over niet en wilde oordeelen, maer dat hy dat gaf aan dese vergaderinge te oordeelen, om den onnoselen voor te staen ende den schuldigen tot boete te brengen" [1]. Een ander maal werd een student, Joannes Fuijck, over een zeker philosophisch corollarium, 't welk hij onder 't praesidium van Professor Regnerus van Mansfelt verdedigd had, door zijn wijkpredikant aangesproken en vermaand [2]. In beide gevallen was de bloote herinnering aan de genomen resolutie van 26 Jan. 1667 voldoende om den kerkeraad af te weren van het verboden terrein. Later betrad hij het niet meer. De door de Vroedschap gewenschte „behoorlijcke liberteijt" harer Akademie werd geëerbiedigd.

Met den nederlaag des kerkeraads was tevens aan Voetius zijn laatste steun ontnomen. Hij stierf in 1676 en moest nog ruimschoots ervaren dat zijn streven niet slechts ijdel was geweest, maar zelfs het tegengestelde had uitgewerkt van 't geen hij beoogde.

Mijne Heeren! Mijne taak als geschiedschrijver is ten einde. Aan U laat ik over na te denken over het leerrijk feit, dat uit de heerschzucht van Voetius de vrijheid onzer Hoogeschool is geboren.

IK HEB GEZEGD.

---

1) Zie *Acta Sen. Acad.* van Mei 1667 en *Handelingen des Kerkeraads* van 15 April 1667.

2) Zie *Acta Sen. Acad.* van Juli 1668 en *Handelingen des Kerkeraads* van 10 Juli en 10 Aug. 1668.

BIJLAGEN.

I.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteiten der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1sten keer	47	26	29	19	4	125
„ 2den „	41	17	17	12		87
„ 3den „	39	10	11	6	3	69
„ 4den „	28	4		4		36
„ 5den „	16	12	5	1	2	36
„ 6den „	7	2	4			13
„ 7den „	1	6	6	2		15
„ 8sten „	1	1				2
„ 9den „		1				1
„ 12den „	1					1
Totaal.	181	79	72	44	9	385
Voll. Ond.	100	20	18	19	7	164
4 lessen	11	49	27	9	1	97
3 „	15	1	10	6		32
2 „	30	2	3	5	1	41
1 „	25	7	14	5		51
Totaal.	181	79	72	44	9	385

	1880—1881.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewez[illegible]
Candidaats-examen in de Godg. (1e ged.)	28	25	3
„ „ „ (2e ged.)	21	21	
„ „ „ (1e en 2e ged.)	5	5	
Doctoraal-examen „ „			
Candidaats-examen in de Rechten.	23	17	[illegible]
Doctoraal „ „ Rechtswetenschap.	28	20	8
„ „ „ Staatswetenschap.	5	3	2
Candidaats „ „ Geneeskunde.	11	9	2
Doctoraal „ „ „	17	13	4
Groot Mathesis-examen.	25	22	3
Propaed. examen in de Geneeskunde.	25	17	8
Candidaats „ „ Scheikunde.	1	1	
Doctoraal „ „ „	1	1	
„ „ „ Plant- en Dierkunde.	1	1	
„ „ „ Artsenijbereidkunde.	1	1	
Propaed. examen voor de Godgeleerdheid.	34	26	8
„ „ „ Rechten.	33	20	13
Candidaats „ „ Nederl. Letterkunde.	2	2	
Doctoraal „ „ Klass. Letterkunde.	2	2	
Examen bedoeld in Staatsblad 1877 n°. 159 art. 6.	2	2	
Totaal . . .	265	208	57

Van de 29 candidaten, die het Admissie-examen (Staatsblad 1853 n°. 31) aflegden, werden 10 toegelaten en 19 afgewezen.

III

PROMOTIËN,

van 22 September 1880 tot 9 Juli 1881.

Faculteit der Godgeleerdheid.

1881.

22 *Juni.* Johannes Hermanus Gunning Jhz., van Hilversum, privaat. Proefschrift: *de Goddelijke vergelding hoofdzakelijk volgens Exodus* XX : 5, 6 *en Ezechiël* XVIII : 20.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1880.

5 *November.* Jacob Gabriël van Rappard, van Zutphen, privaat. Proefschrift: *Aanteekeningen op artt.* 271, 272, 288, 290 *en* 1006 *van het B. W.*

12 *November.* Mr. Johannes Luden, van Amsterdam, privaat. Stellingen, tot Doctor in de Staatswetenschap.

17 *November.* Philippus Lodewijk van Eeten, van Utrecht, privaat. Proefschrift: *Aanteekeningen op art.* 651 *B. W.*

10 *December.* Henric van Weede, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: *De benoeming van den Burgemeester.*

17 *December.* Carel Lodewijk Dankmeijer, van Samarang, privaat. Proefschrift: *Iets over lijfsdwang inzonderheid bij faillissement.*

17 *December.* Alexander Frederik van Lijnden, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot de leer der verjaring en der wettelijke vervaltermijnen op privaatrechtelijk gebied.*

17 *December.* Alexander Frederik van Lijnden, van Amsterdam, privaat. Stellingen, tot Doctor in de Staatswetenschap.

1881.

11 *Maart.* Alphons van Ryckevorsel, van 's Hertogenbosch, privaat. Proefschrift: *Opmerkingen naar aanleiding van artt.* 606, 1223^b^ *B. W.* 57 *R. V. en* 2 *C. P.*

13 *April.* Gijsbert Carel Duco Huijdecoper, van Zeist, privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over art.* 1934 *B. W.*

25 *Mei.* Charles Philippe du Cloux, van Pankalang-balei, privaat. Proefschrift: *De verantwoordelijkheid van herbergiers en logementhouders voor de goederen der bij hen logeerende reizigers. Artt.* 1746—1748 *B. W.*

25 *Mei.* Frederik Johannes Egtbert Adriaan Bade, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *Aanteekening op art.* 552 *B. W.*

28 *Mei.* Binnert Philip de Beaufort, van Utrecht, privaat. Proefschrift: *Beschouwingen over het Tweegevecht.*

2 *Juni.* Ernst Richard Egbert Brants, van Vorden, privaat. Proefschrift: *Aanteekening op art.* 1054 *en eenige andere artt. van Boek II tit.* 13 *van het B. W.*

8 *Juni.* John Frederik Emptage Claringbould, van Apeldoorn, privaat. Proefschrift: *De voorwaardelijke invrijheidstelling, geschetst in haren geschiedkundigen oorsprong en algemeenen aard.*

23 *Juni.* Ludwig Adolph Georg Wilhelm Neumann, van Amboina, privaat. Proefschrift: *De wettelijke gemeenschap van goederen (Art.* 174—178 *B. W.)*

24 *Juni.* Reep Baudouin Ambroise VerLoren van Themaat, van Amersfoort, privaat. Proefschrift: *Iets over den invloed der dronkenschap op de toerekenbaarheid.*

24 *Juni.* Mr. Albert Charles Labouchère, van Parijs, privaat. Stellingen, tot Doctor in de Staatswetenschap.

25 *Juni.* George Henri Carl Hultman, van Batavia, privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over schorsing van verjaring in het Burgerlijk Recht.*

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1881.

2 *Juni.* Maurits Antonie Brants, van Vorden, privaat. Proefschrift: *Het spijsverteringskanaal bij zoogdieren en vogels.*

Faculteit der Geneeskunde.

1881.

9 *Maart.* Nicolaas van Rijnberk, van Tiel, privaat. Proefschrift: *Over het endemisch ooglijden der minvermogende bevolking te Amsterdam.*

7 *April.* Dirk Leonard Roosenburg, van 's Hertogenbosch, privaat. Proefschrift: *Histiologische veranderingen na acute Myelitis.*

6 *Juli.* Jan Willem van Loon van Iterson, van Woerden, privaat. Proefschrift: *Over den invloed van plaatselijke beleediging op de electrische prikkelbaarheid van hart en gewone spieren.*

9 *Juli.* Quirin César Collard, van Cuyk, privaat. Proefschrift: *De oogen der Studenten aan de Rijks-Universiteit te Utrecht.*

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Geene.

IV.

NAAMLIJST DER STUDENTEN,

VOOR DE EERSTE MAAL

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VAN

Prof. P. DE JONG,

voor den Cursus 1880/81. [1])

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1880.				
22 Sept.	Antoine Nicolas Nolst Trenité.	M.	9 Maart 1862.	Utrecht.
„	Pieter Cornelis Vlaanderen.	M.	15 Mei 1863.	Hilversum.
23 Sept.	Cornelis Johannes Six Dijkstra.	G.	5 Juli 1861.	Cadzand.
„	Willem Hendrik Hoeufft.	R.	28 Sept. 1862.	Haarlem.
„	Johannes Klein.	R.	23 Maart 1862	Kuilenburg.
„	Petrus Hendricus Haanebrink.	R.	16 Maart 1862	Utrecht.
„	Frederik Christiaan Hendrik Roijaards.	R.	12 April 1860.	Utrecht.
„	Johannes Petrus v. d. Brink.	R.	7 Dec. 1862	Utrecht.
„	Alphonse Aloyse Mary Piet Koolen.	M.	19 Mei 1862.	Zevenbergen.
„	Hendrik Das.	M.	18 Aug. 1861.	Utrecht.
„	Berend Rienstra.	Ph.	22 Febr. 1860.	Veere.
24 Sept.	Henricus Germanus Josephus Mattheus Heijmans.	M.	1 Maart 1861.	Utrecht.
„	Jan Huijgens.	M.	5 Febr. 1863	Harderwijk.
„	Paul August Tichelaar.	R.	2 Juni 1861.	Ootmarsum.
„	Cornelis Bernardus Kok.	Ph.	9 April 1861.	Amersfoort.
25 Sept.	Raimond Schuurbeque Boeije.	R.	11 Febr. 1861.	Zutphen.
„	Jacob Eduard Ameshoff.	R.	11 Nov. 1861.	Utrecht.
„	Wibo Bernardus Buma.	R.	14 Juni 1861.	Leeuwarde

1) Door de letters G., R., M., Ph. en L. worden de faculteiten van *Godgeleerdh. Rechtsgeleerdheid*, *Geneeskunde*, *Wis- en Natuurkunde*, *Letteren en Wijsbegeerte* aange

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1880.				
25 Sept.	Pieter Merkus.	R.	22 Dec. 1861	Utrecht.
„	Eugenius Antonius Ferdinand Hubert v. Oppen.	R.	26 Mei 1863.	Maastricht.
„	François Johan Cornelis Verhoeff.	R.	15 Sept. 1860.	Utrecht.
„	Lodewijk Willem v. d. Goes.	R.	9 Aug. 1860	's Hage.
„	Josephus Hubertus Beckers.	Ph.	21 April 1859	Noorbeek.
„	Cornelis Marius Snellen.	M.	16 April 1861	Odijk.
„	Lambertus van Elfrinkhof.	Ph.	16 Mei 1859.	Nijkerk.
„	Nicolaas van Heloma.	R.	24 Febr. 1860.	Velp.
27 Sept.	Gerard Samuël Izaäk Willinge Brantsma.	R.	24 Nov. 1861.	Marssum.
„	Gerardus Nicolaas Cornelis Overwijn.	Ph.	24 Nov. 1859.	Utrecht.
„	Adriaan Dirk Hendrik Kolff.	R.	8 Oct. 1862.	Arnhem.
„	August Louis John Melvill van Carnbée.	R.	29 Aug. 1862.	Oosterbeek.
„	Carel du Rij van Beest Holle.	R.	15 Sept. 1862	Passaroewan.
30 Sept.	Willem Ingenhousz.	R.	2 Dec. 1861.	Breda.
1 Oct.	Johannes Albertus Theodorus Ligterink.	M.	13 Dec. 1860	de Meern.
„	Henri Guillaume Dumont.	M.	17 Jan. 1862	Utrecht.
4 Oct.	Cornelis Pieter Langeveld.	M.	10 Juni 1860.	Genemuiden.
„	Focke Buitenrust Hettema.	L.	6 Juni 1862.	Harlingen.
5 Oct.	Pierre Hendrik Bilgen.	Ph.	21 Aug. 1862.	Suriname.
„	Jan Willem Beckers.	L	31 Jan. 1858.	Maasbracht.
„	Rienk Willem Homan.	L.	22 Aug. 1863.	Dokkum.
„	Hugo Eduard van Leijden.	Ph.	19 Nov. 1859	Krommenie.
„	Willem Hubert Nolens.	R.	7 Sept. 1860.	Venlo.
6 Oct.	Ernst d'Aileux.	G.	8 Nov. 1859.	Altleiningen.
„	Jacob Messer.	G.	28 Maart 1858.	Weisenheim.
„	Otto Klag.	G.	1 Dec. 1859.	Schiersfeld.
„	Gustav Mohr.	G.	10 Febr. 1859.	Niederotterbach.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1880.				
6 Oct.	Wilhelm Schmitt.	G.	17 Oct. 1859.	Speijer.
„	Carl Hinzler.	G.	3 Aug. 1859.	Doerrenbach
„	Fritz Otto.	G.	29 Sept. 1858.	Vildenz.
„	Heinrich Partenheimer.	G.	4 Oct. 1856.	Mandel.
7 Oct.	Hillenius Bruins.	Ph.	14 Mei 1863.	Arnhem.
„	Leendert Jacobus Meijer.	Ph	14 Oct. 1859	Hekendorp.
„	Johannes Cornelis Blonk.	M.	17 Juli 1862.	Stolwijk.
8 Oct.	Jacob van der Spek.	G.	6 Nov. 1861.	Maasland.
„	Pieter Bongers.	G.	26 Aug. 1859.	Nieuw Lekkerland.
„	Samuël Verhoeff.	G.	13 Febr. 1860.	Boskoop.
„	Lodewijk Hijmans.	G.	15 April 1858.	Overschie.
„	Leendert Smit.	G.	10 Juni 1861.	Noordwijk a/Z
„	Johan Hartwigsen.	G.	25 Maart 1862.	Houtrijk en Polanen.
9 Oct.	Jacob Draaisma.	G.	21 Jan. 1856	Deventer.
„	Wilhelmus Martin Ottow.	Ph.	18 Mei 1863.	Ternate.
11 Oct.	Christiaan Welleman.	Ph.	30 Juni 1862.	Krabbendijke.
„	Dirk Zoete.	G.	23 Dec. 1852.	Harlingen.
„	Jacobus Willemse.	G.	5 Aug. 1856.	Middelburg.
12 Oct.	Jan Isidore Keijzer.	Ph.	16 Aug. 1858	Maastricht.
14 Oct.	Antonie Hendriks.	G.	18 Maart 1861.	Hazerswoude.
„	Johannes Philippus Hattink.	G.	17 Jan. 1862.	Rhenen.
„	Hendrik v. Eijck v. Heslinga.	G.	4 Dec. 1860.	Sneek.
„	Gysbert Benjamin Fijnvandraat.	G.	2 Juli 1861.	Zwartsluis.
„	Mej. Albertine Philippine Catharine van Tussenbroek.	M.	4 Aug. 1852.	Utrecht.
„	Jan Jacob Snel.	M.	9 Juni 1862.	Harderwijk.
„	Rikkert Hommes Heidema.	G.	31 Maart 1852	Bedum.
„	Dirk Evert Jan Hupkes.	G.	16 Juni 1859.	Middachtersteeg.
„	Johann Bartalus.	G.	19 Juni 1854.	Benedek.
„	Albert Molnar.	G.	1 Nov. 1856.	N. Körös.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1880.				
14 Oct.	Stefan Köblös.	G.	20 Aug. 1855.	Retteg.
"	Hendrik Willem Marius Hupkes.	G.	19 Mei 1860.	Middachtersteeg.
15 Oct.	Dirk Jan van Dalfsen.	G.	23 Jan. 1856.	Genemuiden.
16 Oct.	Hendrik van Dam.	G.	16 Mei 1861.	Bodegraven.
19 Oct.	Roelof Jan Willem Rudolph.	G.	20 Sept. 1862.	Elst.
20 Oct.	Antonius Franciscus Vos de Wael.	R.	5 Mei 1861.	Zwolle.
22 Oct.	Willem Jan Alphonse Erens.	Ph.	26 April 1859.	Valkenburg.
23 Oct.	Pieter Samuel Meerburg.	G.	19 Juni 1861.	Katwijk a/Z.
"	Johan Déking Dura.	R.	10 Aug. 1853.	Dordrecht.
"	Dirk Snoeck Henkemans.	M.	2 Mei 1861.	s' Hage.
25 Oct.	Gustaaf Alexander Willem Smitshuijsen.	M.	25 Oct. 1861.	Vlissingen.
"	Lodewijk Hendrik Lebbe.	M.	4 Nov. 1861.	Utrecht.
26 Oct.	Johannes Rebel.	M.	29 Jan. 1863	Almen.
"	Didericus Johannes Rebel.	R.	2 Feb. 1861.	Almen.
"	Gerardus Bernardus Wijnhoff.	M.	20 Nov. 1857.	Dordrecht.
"	Jan Lodewijk Pierson.	G.	16 Oct. 1861.	Heinenoord.
29 Oct.	Willem Johan de Wilde.	M.	5 Aug. 1860.	Batavia.
"	Lodewijk Henrick Johan Marie van Asch van Wijck.	R.	28 Maart 1858.	Wijk bij Duurstede.
"	Ate Piebe van der Brug.	M.	19 Dec. 1859.	Workum.
"	Pieter van Gijtenbeek.	M.	17 Aug. 1861.	Anna Paulowna.
"	Herman Pieter Bosscha.	M.	14 Juli 1860.	Kuilenburg.
2 Nov.	Hermann Pracht.	G.	18 Mei 1859.	Schopp. (Bayern).
"	Friedrich März.	G.	15 Juni 1859.	St. Lambrecht.
4 Nov.	Willem Gerardus Johannes Jaarsveld.	M.	15 Dec. 1857	Amsterdam.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE PLAATS.
1880.				
4 Nov.	Hermanus Didericus Tjeenk Willink.	M.	15 Feb. 1857.	Zutphen.
11 Nov.	Hendrik Jacob Wilson.	M.	6 Nov. 1828	Gent.
12 Nov.	Anton Halbertsma.	M.	13 Nov. 1857.	Sneek.
16 Nov.	Henri Benedictus Cohen.	M.	30 Jan. 1862.	Amsterdam
30 Nov.	Dirk Jacobsen.	G.	4 Mei 1857.	s' Hage.
1881.				
12 Jan.	Arie Jan Adolf Hoorweg.	M.	6 Mei 1862	Batavia.
18 Jan.	Willem Lodewijk Borel.	R.	8 Juli 1862	Samarang.
„	Gustaaf Ackens.	Ph.	30 Juni 1854	Kerkrade.
„	John Daniel Kestell.	G.	15 Dec. 1854.	Natal.
22 Jan.	Jurjen de Jong.	Ph.	16 April 1862.	Harlingen.
„	Jorden Marinus Elias Steenbeek.	G.	31 Juli 1861.	Eerbeek.
„	Wybe Jacobus Oosterhoff.	M.	26 Jan. 1842.	Marssum.
25 Jan.	Wouter de Leeuw.	G.	17 Jan. 1861.	Oosterwold
17 Febr.	Harmen Woudstra.	G.	26 Maart 1853.	Eesterga.
„	Adriaan Ferdinand Christiaan Pont.	G.	13 Maart 1861.	's Hage.
„	Abraham van der Hoeven.	G.	1 Feb. 1861.	Rotterdam.
„	Bernard van Eijselstein.	G.	21 Aug. 1861.	Zwolle.
„	Hendrik Limpers.	G.	19 Mei 1861.	Apeldoorn.
„	Johan Coenraad Valentijn Meischke.	G.	22 April 1861.	Soesterberg.
„	Engbertus Hendrik Jonkers.	G.	16 April 1861	Diever.
25 Febr.	George Adolph v. Leeuwen.	M.	7 Aug. 1847.	Utrecht.
4 Mrt.	Willem van Hasselt.	Ph.	25 Sept. 1846.	Kampen.
8 Mrt.	Willem Theodoor Pahud de Mortanges.	R.	18 Oct. 1863.	Tjandjoer.
„	Evert Jan Evers.	Ph.	22 Oct. 1860.	Ellecom.
18 Mrt.	Wolter de Waard.	Ph.	17 Dec. 1856	Groningen.
30 Mrt.	Gerardus van der Waals.	L.	13 April 1851	Leiden.
19 Mei.	Albert Jan Antonie Prange.	Ph.	17 Nov. 1863.	Batavia.

V.

Adres van den Senaat der Universiteit aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, naar aanleiding van het bij Koninklijke boodschap van 6 Juli 1880 bij haar ingediende Wetsontwerp, *tot wijziging van sommige bepalingen der Wet van* 28 *April* 1876 (*Stb. n*°. 102), *tot regeling van het Hooger Onderwijs.*

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen de Senaat der Rijks-Universiteit te Utrecht, dat hij met groote belangstelling kennis genomen heeft van het wetsontwerp, tot wijziging van eenige artikelen der Wet op het Hooger Onderwijs, bij Uwe Vergadering den 7den Juli 1880 ingekomen; dat evenwel naar zijn oordeel tegen de bepalingen van dat ontwerp zoodanige bezwaren bestaan, dat het te vreezen is, dat de bloei van het Universitair Onderwijs daardoor niet zal worden bevorderd. Ook dit ontwerp toch verbindt een voordeel aan het zoo kort mogelijk bijwonen der lessen en geeft aanleiding, dat men in één jaar alle lessen, die men meent noodig te hebben, tegelijk gaat hooren. En de Senaat heeft, bij het opperen van dit zijn eerste bezwaar, niet het oog op hen, die zich, zooveel mogelijk zonder van het Universitair Onderwijs gebruik te maken, voor de examina zullen voorbereiden, maar juist op diegenen die de lessen althans in de examen-vakken wenschen te volgen, en nu gedurende één jaar de lessen voor hun candidaats-examen, en gedurende één ander jaar die voor hun doctoraal-examen zullen

bijwonen, en, om de betaling voor een derde of vierde jaar voor diezelfde of voor andere lessen te vermijden, verder zich van het volgen der lessen zullen moeten onthouden. Hieruit ontstaat het nadeel, dat geen andere lessen dan die over de examen-vakken door hen kunnen gevolgd worden, en dat ook deze lessen slechts één jaar kunnen worden bijgewoond, en dan nog maar voor zoover de tijdsbepaling dier lessen het gelijktijdig volgen toelaat. Juist datgene, wat bij het Universitair Onderwijs vooral wenschelijk is, dat de studie ruim worde opgevat, en niet alleen naar het examen worde ingericht, dat de lust worde opgewekt ook met die onderdeelen der wetenschap kennis te maken, die niet in het examen-program zijn opgenomen, dat zelfs tot andere wetenschappen, dan die waar aan men zich heeft gewijd, de weg open sta: dit meent de Senaat dat door dit ontwerp, als het tot wet verheven wordt, zal worden tegengewerkt. Om voor minder geld gereed te komen, zal men zich twee jaren in het geheel laten inschrijven en aanvankelijk *in* en vervolgens *buiten* de Universiteit zich zoo goed mogelijk voor het verkrijgen der graden voorbereiden. De Senaat erkent het gaarne, er zullen loffelijke uitzonderingen wezen, evenals er die nu zijn, maar hij kan de vrees niet verbergen, dat het bij uitzonderingen blijven zal, zoolang de wet een voordeel verbindt aan beperking en bekorting der studie.

Een tweede bezwaar vindt de Senaat in de bepaling van Art. 65, zooals die in het ontwerp is opgenomen. Er volgt toch uit, dat het bijwonen van lessen, zonder inschrijving, een strafbaar feit wordt, dat tot vervolging aanleiding zal kunnen geven. Wie zullen daarbij de rollen van aanklager of van getuigen moeten waarnemen? Zullen het de hoogleeraar en de medestudenten zijn?

Waarlijk geen beter middel ware er uit te denken om den geest van samenwerking, van onderling vertrouwen, van wederkeerige achting en waardeering, die tusschen hoogleeraren en studenten moet bestaan, zal het onderwijs aan zijn doel kunnen beantwoorden, te vernietigen en allerlei moeilijkheden in het leven te roepen, dan de plaats, die alleen aan de beoefening der wetenschap moet gewijd zijn, te doen dienen om strafbare feiten op te sporen en aan te wijzen. Misschien ligt het in de bedoeling van het ontwerp, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken personen zal aanwijzen om de lessen bij te wonen, die de overtredingen, in Art. 65 bedoeld,

zullen moeten constateeren, maar ook dan zal zeker hunne tegenwoordigheid reeds eenen onaangenamen indruk geven op plaatsen waar men wel hen verwacht, die in de wetenschap belang stellen, maar zeker niet dezulken zoekt, die er slechts politie-toezigt komen oefenen, en het zou niemand mogen bevreemden, indien zulk een toezicht ook de belangstellenden verdreef.

Het is om deze redenen, dat de Senaat eerbiedig het verzoek tot Uwe Vergadering richt om aan dit Ontwerp Uwe goedkeuring te onthouden.

De Senaat der Rijks-Universiteit te Utrecht,

(was get.) E. MULDER, Rector Magnificus.
(was get.) N. BEETS, Secretaris.

Utrecht, Juli 1880.

INHOUD.

Wetten en besluiten betreffende het Hooger Onderwijs.

Inrichting en Geschiedenis der Universiteit.

Bijlagen.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

TE

UTRECHT

1881 — 1882.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1882.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

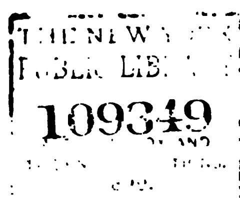
TE

UTRECHT

1881 — 1882.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1882.

Stoomdruk van P. W. van de Weijer, Utrecht.

WETTEN EN BESLUITEN

BETREFFENDE

HET HOOGER ONDERWIJS.

(*Vervolg van Jaarboek* 1880—1881.)

VOORSCHRIFT *voor de opleiding van studenten in de medicijnen aan de Nederlandsche Universiteiten, tot Officier van gezondheid in de Kolonien of bij de Koninklijke Nederlandsche Zeemagt, vastgesteld bij Koninklijk besluit van* 18 *April* 1878, n°. 12, *en gewijzigd bij Koninklijk besluit van* 7 *Maart* 1881 n°. 8.

ART. 1. Voor studenten in de medicijnen aan de Rijks-Universiteiten, — alsmede aan de gemeentelijke Universiteit te *Amsterdam*, — die met goed gevolg het propaedeutisch examen hebben afgelegd, dan wel in het bezit zijn van het bewijs, bedoeld in de 1ste alinea der 3de paragraaf van art. 2 van 's Konings besluit dd. 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), bestaat de gelegenheid om, onder de na te vermelden voorwaarden, van Rijkswege gesubsidieerd, te worden opgeleid tot officier van gezondheid in de Kolonien of bij de Zeemagt.

ART. 2. Het genot der subsidie, in Art. 1 bedoeld, sluit voor den student de verpligting in zich:

a. om den Staat, onmiddelijk na zijne bevordering tot arts, gedurende minstens *acht* achtereenvolgende jaren, als officier van gezondheid te dienen, bij den tak van dienst, waarvoor hij werd opgeleid:

b. om zich, in geval van oorlog of van andere buitengewone omstandigheden, bedoeld bij Art. 184 der Grondwet, — bijaldien

hij met goed gevolg het candidaats-examen in de medicijnen heeft afgelegd, — ter beschikking te stellen van de Regeering, ter indeeling bij den militairen geneeskundigen dienst, op nader te stellen voorwaarden; en

c. om het Rijk gedurende vijf achtereenvolgende jaren als gewoon vrijwilliger (zonder handgeld) bij het leger in Nederland te dienen, bijaldien hij krachtens Art. 9 punt *b* van dit voorschrift wordt ontslagen van de hierboven sub *a* en *b* vermelde verpligtingen, of wel indien hij — tot officier van gezondheid benoemd — niet mogt voldoen aan de uitnoodiging om den eed als zoodanig af te leggen.

Nakoming der verpligting, sub *c* omschreven, wordt niet gevorderd van hen, die krachtens de Wet van 19 Augustus 1861 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 72) vrijstelling van den dienst bij de nationale militie konden doen gelden op andere gronden dan die, vermeld bij punt 6 van Art. 47 dier wet.

Het tijdvak van 8 jaar, in dit artikel sub *a* vermeld, gaat in:

1°. voor den officier van gezondheid der marine, van en met den dag der eedsaflegging;

2°. voor den officier van gezondheid bij het leger in Nederlandsch Indie, van en met den dag van inscheping tot vertrek naar Nederlandsch Indie.

ART. 3. In de maand Mei van elk jaar wordt in de *Nederlandsche Staatscourant* van wege elk der beide ter zake betrokken Departementen, mededeeling gedaan van het aantal studenten, die tusschen 1 Augustus van dat jaar en ultimo Julij daaraanvolgend, overeenkomstig dit voorschrift, ter opleiding voor officier van gezondheid kunnen worden aangenomen

ART. 4. Verzoeken om overeenkomstig dit voorschrift te worden aangenomen ter opleiding tot officier van gezondheid, moeten bij gezegeld request worden ingediend aan het ter zake betrokken Departement, en wel door den student zelf indien hij meerderjarig is, en in het tegenovergestelde geval door diens ouders of voogd. Daarbij behooren te worden overgelegd:

a. een extract-geboorteregister van den student;

b. door hen, die voor de marine wenschen te worden opgeleid,

een bewijs, dat de student Nederlander is, door de overigen een bewijs, dat hij is ingezetene van het Rijk of van zijne Kolonien;

c. een certificaat van goed gedrag, afgegeven door het hoofd der gemeente, waar de student laatstelijk gedurende minstens drie achtereenvolgende maanden verblijf hield;

d. een bewijs van voldoening aan het door den student laatstelijk, met goeden uitslag, afgelegde akademisch examen;

e. een bewijs, dat de student heeft voldaan aan de op hem rustende verpligtingen ten aanzien der nationale militie.

Gunstige beschikking op het verzoek is in de eerste plaats afhankelijk van den uitslag van een militair geneeskundig onderzoek, waaraan de student van Rijkswege wordt onderworpen.

ART. 5. Ter opleiding tot officier van gezondheid, overeenkomstig de bepalingen van dit voorschrift, worden niet aangenomen:

a. doctorandi in de medicijnen, die den vollen ouderdom van 28 jaar hebben overschreden,

b. candidaten in de medicijnen, die den vollen ouderdom van 26 jaar hebben overschreden;

c. propaedeutici, dan wel zij, die, nadat hun werd uitgereikt het bewijs, bedoeld bij de 1ste alinea der 3de paragraaph van artikel 2 van 's Konings besluit dd. 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), geen akademisch examen met goeden uitslag afleggen, — indien zij den vollen ouderdom van 24 jaar bereikt hebben.

Komen bij hetzelfde Departement op denzelfden dag twee of meer verzoeken in, om overeenkomstig de bepalingen van dit voorschrift te worden opgeleid, dan wordt overigens de voorkeur gegeven aan den medicinae-doctorandus, vervolgens aan den candidaat in de medicijnen en daarna aan den propaedeuticus of wel aan den (daarmeê gelijk te stellen) student, wien laatstelijk werd uitgereikt het bewijs, bedoeld in de 1ste alinea der 3de paragraaph van artikel 2 van 's Konings besluit dd. 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87).

Zijn de gelijktijdig inkomende verzoeken van of ten behoeve van studenten die laatstelijk hetzelfde akademische examen met goeden uitslag doorstonden, dan beslist de Minister, bij overigens gelijke aanspraken, zoo noodig na het advies te hebben ingewonnen van de ter zake betrokken faculteiten der Universiteiten.

ART. 6. Wordt op het verzoek gunstig beschikt, dan is de *meerderjarige* student verpligt onmiddellijk aan het Departement waarbij hij solliciteert in te zenden eene authentieke acte, overeenkomstig het bij dit voorschrift gevoegde model A.
Is de student *minderjarig*, dan geldt dezelfde verpligting voor diens ouders of voogd, met dien verstande dat de acte moet zijn opgemaakt naar model C, terwijl bovendien moeten worden ingediend twee verklaringen naar model B en D.
Het verzoek wordt geacht te zijn vervallen, indien bij het Departement, — op het tijdstip, daartoe door den Minister aan te geven, — de voormelde stukken niet zijn ingekomen, wel te verstaan, van de acten, de eerste grosse in executorialen vorm.

ART. 7. De geheele subsidie in art. 1 bedoeld, bedraagt f 8000 (*acht duizend gulden*). Zij wordt uitgekeerd, naar de in art. 8 gestelde regelen, aan den student zelf indien hij meerderjarig is, anders aan diens ouders of voogd, met dien verstande dat aan hem, die bij het aangaan der verbindtenis nog minderjarig was, na zijn meerderjarig worden geen gelden worden uitgekeerd, dan nadat bij het ter zake betrokken Departement is ingekomen de eerste grosse in executorialen vorm eener acte van borgstelling, overeenkomstig het bij dit voorschrift gevoegde model E.

ART. 8. De subsidie wordt uitgekeerd deels als toelagen, deels als premien, naar den volgenden maatstaf:

I. De *toelagen* worden uitgekeerd in termijnen, elk ten bedrage van *f* 200 (*twee honderd gulden*), telkens nadat bij het Departement is ingekomen eene verklaring overeenkomstig model F van den voorzitter der medische faculteit aan de Universiteit, waarbij de student is ingeschreven; die termijnen vervallen 15 Februarij, 15 Mei en 15 November van elk jaar; is de verklaring model F op de genoemde data niet bij het Departement ingekomen, dan is de toelage over de verschenen termijn niet opvorderbaar, tenzij ten genoege des Ministers worde aangetoond, dat redenen, onafhankelijk van den student, de afgifte der verklaring vertraagden.
Geen verklaring is geldig, afgegeven meer dan drie weken *vóór* zij bij het Departement inkomt.
De uitkeering der *toelagen* wordt gestaakt, zoodra de student in

dien vorm de volgende deelen van de geheele subsidie heeft genoten, te weten:

hij, die ter opleiding werd aangenomen, nadat door hem alleen was voldaan aan de eischen, hetzij van het propaedeutisch examen, dan wel van het examen, bedoeld bij de 1ste alinea der 3de paragraaph van art. 2 van 's Konings besluit dd. 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), *f* 3600 (drie duizend zes honderd gulden),

hij, die ter opleiding werd aangenomen als candidaat in de medicijnen, *f* 2400 (twee duizend vier honderd gulden);

hij, die ter opleiding werd aangenomen als doctorandus in de medicijnen, *f* 1200 (twaalf honderd gulden).

II. De *premien* worden uitbetaald als volgt:

a. zoodra bij het ter zake betrokken Departement zijn ingekomen de stukken, bedoeld bij art. 6:

1°. indien de student laatstelijk met goeden uitslag aflegde het propaedeutisch examen, dan wel dat, bedoeld in de 1ste alinea der 3de paragraaph van art. 2 van 's Konings besluit dd. 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), *f* 800 (acht honderd gulden);

2°. indien de student ter opleiding overeenkomstig dit voorschrift wordt aangenomen als candidaat in de medicijnen, *f* 2400 (twee duizend vier honderd gulden);

3°. indien hij als voren wordt aangenomen als doctorandus in de medicijnen, *f* 3400 (drie duizend vier honderd gulden);

b. nadat door den student, die ter opleiding werd aangenomen overeenkomstig dit voorschrift, aan het ter zake betrokken Departement is ingezonden, het bewijs dat hij heeft voldaan:

1°. aan het candidaatsexamen in de medicijnen *f* 800 (acht honderd gulden);

2°. aan het doctoraal examen in de medicijnen *f* 800 (acht honderd gulden);

c. nadat door hem de eed als officier van gezondheid is afgelegd, hetgeen hij aan toelagen en premien te zamen minder genoot dan *f* 8000 (acht duizend gulden).

Indien de student door ziekte of andere, van hem onafhankelijke oorzaken, den geregelden gang zijner studien gestoord zag, kan de ter zake betrokken Minister hem, op zijn verlangen, een voor-

schot van hoogstens *f* 600 (zes honderd gulden) verleenen, op de sub *c* bedoelde premie.

Art. 9. Hij, die volgens de bepalingen van dit voorschrift wordt of is opgeleid tot arts, wordt van de verpligtingen, bij punt *a* en *b* van art. 2 bedoeld, ontslagen en de verdere uitbetaling van de subsidie wordt gestaakt:

a. indien bij een militair geneeskundig onderzoek blijkt, dat hij physiek ongeschikt is geworden voor de waarneming van den militairen geneeskundigen dienst, ook in het garnizoen.

b. indien den Minister, — de geneeskundige faculteit aan de ter zake betrokken Universiteit gehoord, — blijkt dat hij, door gebrek aan aanleg, traagheid of slecht gedrag, geacht moet worden niet in staat te zijn het arts-diploma te verwerven, of wel onwaardig te zijn om tot officier van gezondheid te worden aangesteld.

Wordt het ontslag verleend op den hierboven sub *a* genoemden grond, dan wordt kwijtschelding verleend van de restitutie der genoten subsidie, tenzij physieke ongeschiktheid voor den militairen geneeskundigen dienst het gevolg is van eigen moedwillige handelingen of van ongeregeld gedrag.

Overigens sluit het ontslag steeds onvoorwaardelijk in zich de verpligting tot restitutie van alle genoten gelden, overeenkomstig de acten van borgstelling, model A C en E.

Art. 10. Hij, die overeenkomstig de bepalingen van dit voorschrift werd opgeleid, wordt den Koning voorgedragen ter benoeming tot officier van gezondheid 2de klasse, bij den dienst waarvoor hij zich verbond, zoodra hij bij het ter zake betrokken Departement heeft ingediend het arts-diploma, genoemd in art 5 der wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), en dat wel onverschillig of er op dat oogenblik al dan niet vacaturen in den genoemden rang bestaan.

Art. 11. Overgang van den eenen dienst naar den anderen wordt niet toegestaan dan ingeval ruiling kan plaats hebben, waardoor hij die verlangt over te gaan vervangen wordt bij den dienst dien hij wenscht te verlaten door een student van wien te verwachten is, dat hij nagenoeg op hetzelfde tijdstip als de eerstvermelde het arts-diploma zal verwerven.

Ontslag van de aangegane verbindtenis, op verzoek, wordt in den regel niet verleend; alleen bij hooge uitzondering kan hiervan worden afgeweken.
Wie ingevolge art. 9 van de verbindtenis wordt ontslagen, verliest daardoor alle aanspraken op een later aannemen als arts bij een der beide diensten.

ART. 12. Voor studenten aan de Universiteiten, die voor officier van gezondheid bij de Marine worden opgeleid, krachtens Zijner Majesteits besluit van 17 Mei 1872, n°. 13, bestaat de gelegenheid om hunne studien, overeenkomstig de bepalingen van dit voorschrift voort te zetten, met dien verstande, dat de hun alsnog naar die bepalingen te verleenen subsidie derwijze wordt verminderd, dat de Staat, met inbegrip van hetgeen te hunnen behoeve reeds werd uitgekeerd, — zoowel aan toelagen als aan premien, — niet meer doch ook niet minder aan hunne opleiding ten koste legge dan *f* 8000 (acht duizend gulden).
Zij, die van deze gelegenheid wenschen gebruik te maken, geven daarvan bij gezegeld verzoekschrift kennis aan den Minister van Marine, overeenkomstig de regelen in artt. 4 en 6 gesteld.

ART. 13. Officieren van gezondheid voor den dienst in de kolonien, opgeleid overeenkomstig de bepalingen van dit voorschrift, genieten bij uitzending naar Nederlandsch Indie niet de gratificatie van *f* 600 overeenkomstig Zijner Majesteits besluit van 21 October 1874, n°. 27.

MODELLEN, *behoorende bij het „Voorschrift voor de opleiding van studenten in de medicijnen aan de Nederlandsche Universiteiten, tot officier van gezondheid in de Kolonien of bij de Koninklijke Nederlandsche Zeemagt"*, — *vastgesteld bij Koninklijk besluit van* 18 *April* 1878, *n*°. 21, *en gewijzigd bij Koninklijk besluit van* 7 *Maart* 1881, *n*°. 8.

Model A. (Ad artikel 6.)

Den
verscheen voor mij,
Notaris te , in tegenwoordigheid van en , als getuigen dezer acte,

N. N. , geboren te den , thans student in de medicijnen aan de Universiteit te , — blijkens bewijs van inschrijving, in afschrift, aan de minuut dezer acte gehecht, — die verklaarde volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het „Voorschrift voor de opleiding van studenten in de medicijnen aan de Nederlandsche Universiteiten tot officier van gezondheid in de Kolonien of bij de Zeemagt" (vastgesteld bij Koninklijk besluit van 18 April 1878, n°. 21, en gewijzigd bij dat van 7 Maart 1881, n°. 8), zich te verbinden voor den dienst $\frac{\text{in de kolonien}}{\text{bij de zeemagt}}$, overeenkomstig artikel 2 (twee) van dat voorschrift, en — voor 't geval hij van de verpligtingen hem opgelegd bij punt *a* en *b* van dat artikel mogt worden ontslagen, hetzij op eigen verzoek, dan wel om andere redenen, — daarbij alle verpligtingen op zich te nemen tot restitutie, overeenkomstig artikel 9 (negen) van 't voormelde voorschrift, van de door hem genoten subsidie, en dat wel binnen drie maanden, nadat die restitutie door of van wege den Minister van $\frac{\text{Kolonien}}{\text{Marine}}$ van hem zal zijn gevorderd.

Gedaan te , den

in tegenwoordigheid van bovengenoemde getuigen, en door allen, met mij, notaris, onderteekend.

enz.

Model B. (Ad artikel 6.)

De burgemeester der gemeente
verklaart, dat
en (de borgen)
bij hem ter goeder naam en faam bekend staan als genoegzaam gegoed, om te kunnen voldoen aan de geldelijke verpligtingen, die zij op zich namen, ingevolge acte gepasseerd voor den notaris
te den

Te den

De burgemeester,

Model C. (Ad artikel 6.)

Den verschenen voor mij, , Notaris te , in tegenwoordigheid van en , als getuigen dezer acte,

1°. N. N. (en N. N.) in zijne (hunne) qualiteit van voogd (ouders) van , geboren te den , thans student in de medicijnen aan de Universiteit te , — blijkens bewijs van inschrijving, in afschrift gehecht aan de minuut dezer acte, — die verklaarde(n) volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het „Voorschrift voor de opleiding van studenten in de medicijnen aan de Nederlandsche Universiteiten tot officier van gezondheid in de Kolonien of bij de Zeemagt" (vastgesteld bij Koninklijk besluit van 18 April 1878, n°. 21, en gewijzigd bij dat van 7 Maart 1881, n°. 8) en voor 't geval genoemde student, hetzij op eigen verzoek dan wel om andere redenen mogt worden ontslagen van de verpligtingen, hem opgelegd bij punt *a* en *b* van artikel 2 (twee) van het voorschrift, zich te verbinden tot restitutie, overeenkomstig artikel 9 (negen) van hetzelfde voorschrift, van de subsidie door

of ten behoeve van gezegden student genoten, vóór het tijdstip zijner meerderjarigheid; —

en 2°. en

meerderjarig, wonende te

, die, — gehoord de boven beschreven verklaring van N. N. (en N. N.) zich jegens den Staat der Nederlanden, als borgen en hoofdelijke mede schuldenaren, verklaren te verbinden voor alle geldelijke verpligtingen, welke voor N. N. (en N. N.) uit diezelve door hem (hen) aangegane verbindtenis op hem (hen) rusten, en alzoo alle diezelfde geldelijke verpligtingen te zullen nakomen, en te zullen voldoen al hetgeen hij (zij), N. N. (en N. N) uit voormelden hoofde aan den staat der Nederlanden zal (zullen) verschuldigd worden; alles binnen drie maanden, nadat dit van hen,

en (de borgen) door of van wege den Minister van $\frac{\text{Kolonien}}{\text{Marine}}$ zal zijn gevorderd.

Gedaan te in tegenwoordigheid van bovengenoemde getuigen

en

en door allen met mij, notaris, onderteekend.

enz.

Model D. (Ad artikel 6.)

De ondergeteekende

geboren te , den , thans student in de medicijnen aan de Universiteit te , verklaart volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het „Voorschrift voor de opleiding van studenten in de medicijnen aan de Nederlandsche Universiteiten tot officier van gezondheid in de Kolonien of bij de Zeemagt" (vastgesteld bij Koninklijk besluit van 18 April 1878, n°. 21, en gewijzigd bij dat van 7 Maart 1881, n°. 8), en zich te verbinden, overeenkomstig artikel 2 (twee) van dat voorschrift voor den dienst $\frac{\text{in de Kolonien.}}{\text{bij de Zeemagt.}}$

Te den

enz.

(en

) verklaart zijnen pupil (verklaren hunnen zoon), voornoemden student, vergunning te verleenen tot het aangaan der vorenstaande verbindtenis.

Te den

Gezien voor legalisatie der handteekeningen van (student en

(en).

De burgemeester enz.

Model E. (Ad artikel 7.)

Den verscheen voor , notaris te , in tegenwoordigheid van en , als getuigen dezer acte, — N. N. , geboren te op den , thans student in de medicijnen aan de Universiteit te , — blijkens bewijs van inschrijving, in afschrift aan de minuut dezer acte gehecht, — die verklaarde volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het „Voorschrift voor de opleiding van studenten in de medicijnen aan de Nederlandsche Universiteiten tot officier van gezondheid in de Kolonien of bij de Zeemagt" (vastgesteld bij Koninklijk besluit van 18 April 1878, n°. 21, en gewijzigd bij dat van 7 Maart 1881, n°. 8), zich verbinden voor den dienst $\frac{\text{in de Kolonien}}{\text{bij de Zeemagt}}$, overeenkomstig artikel 2 (twee) van dat voorschrift, en, — voor 't geval hij van de verpligtingen hem opgelegd bij punt *a* en *b* van dat artikel mogt worden ontslagen, hetzij op eigen verzoek dan wel om andere redenen, — daarbij alle verpligtingen op zich te nemen tot restitutie, overeenkomstig artikel 9 (negen) van 't voormelde voorschrift, van de na zijn meerderjarig worden door hem genoten subsidie, — en dat wel binnen drie maanden, nadat die restitutie door of van wege den Minister van $\frac{\text{Koloniën}}{\text{Marine}}$ van hem zal zijn gevorderd.

Gedaan te den

in tegenwoordigheid van bovengenoemde getuigen, en door allen, met mij notaris onderteekend.

enz.

Model F. (Ad artikel 8.)

De hoogleeraar
voorzitter der medische faculteit aan de Universiteit te
verklaart dat N. N. bij die Universiteit ingeschreven als student in de medicijnen, door trouwe studie en goed gedrag aan zijne verpligtingen voldoet.

Te den 18 .

De hoogleeraar voornoemd,
enz.

NB. Dit voorschrift geldt mede voor studenten in de medicijnen, die niet kunnen worden toegelaten tot de universitaire examens, met dien verstande, dat ten opzigte der toepassing van het meervermelde voorschrift, worden geacht overeen te komen;

het examen, omschreven in de 1ste alinea der 3de paragraaph van art. 2 van 's Konings besluit, dd. 27 April 1877 (*Staatsblad* nº. 87), met het eerste natuurkundig examen;

het candidaats-examen in de medicijnen met het tweede natuurkundig examen; en

het doctoraal-examen in de medicijnen met het theoretisch geneeskundig examen, alsmede met het eerste gedeelte van het geneeskundig examen, volgens de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* nº. 97).

Kon. Besluit van 24 Augustus 1882 n°. 12, houdende intrekking der Kon. Besluiten van 10 Augustus 1878 n°. 36 en van 1 Maart 1879 n°. 7 [1]*, en vaststelling van nieuwe bepalingen omtrent het verlof van hoogleeraren en lectoren aan de Rijks-Universiteiten.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ. ENZ. ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 Augustus 1882 n°. 2760, afd. O.

Hebben goedgevonden en verstaan:

met intrekking van Onze besluiten van 10 Augustus 1878 n°. 36 en 31 Maart 1879 n°. 7 te bepalen:

ART. 1. Behalve in de vacantiën zijn hoogleeraren en lectoren niet langer dan één week afwezig buiten de gemeente waar de Rijks-Universiteit, waarbij zij werkzaam zijn, gevestigd is, dan na bekomen verlof, tenzij tot het vervullen van eene opdragt van Regeringswege gedaan of met toestemming der Regering aangenomen. Indien zij door ziekte van langer dan ééne week verhinderd zijn hunne ambtsbezigheden te vervullen, geven zij hiervan kennis aan Curatoren.

ART. 2. Op aanvragen van hoogleeraren en lectoren om verlof wordt beschikt door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, Curatoren gehoord, indien het verlof voor langer dan twee weken,

---

[1]) Zie *Jaarboek* van 1878—1879 bl. 1. volgg.

door Curatoren indien het voor korteren tijd wordt aangevraagd. Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

Het Loo den 24 Augustus 1882.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

C. PIJNACKER HORDIJK.

Overeenkomstig het oorspronkelijke.

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

HUBRECHT.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Studiejaar 1881—1882.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. W. C. MEES, *President* (benoemd bij besl. van 28 April 1869 no. 2, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1887.

Mr. H. H. Baron ROËLL (benoemd bij besl. van 25 April 1859 n°. 64, en 25 Aug. 1877 n°. 20) tot 30 Sept. 1885.

Mr. H. G. RÖMER (benoemd bij besl. van 15 Juni 1870 n°. 8, en 25 Aug. 1871 n°. 28) tot 30 Sept. 1891.

Mr. H. ROIJAARDS VAN SCHERPENZEEL (benoemd bij besl. van 7 Dec. 1876 n°. 25, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1889.

Mr. W. R. BOER (benoemd bij besl. van 21 April 1878 n°. 8) tot 30 Sept. 1883.

Secretaris van Curatoren.

Mr. J. F. B. BAERT (benoemd bij besl. van 19 Jan. 1875 n°. 8, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1882.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: S. TALMA.

Assessoren: J. J. VAN OOSTERZEE, B. J. LINTELO Baron DE GEER van Jutphaas, H. C. DIBBITS, C. W. OPZOOMER.

Secretaris van den Senaat: J. A. WIJNNE.

Voorzitter.	*Secretaris*	van de faculteit der
J. I. DOEDES.	J. J. P. VALETON.	Godgeleerdheid.
H. J. HAMAKER.	C. PIJNACKER HORDIJK tot 10 Febr. 1882, daarna J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL.	Rechtsgeleerdheid.
F. C. DONDERS.	G. VAN OVERBEEK DE MEIJER.	Geneeskunde.
C. H. C. GRINWIS.	W. KAPTEIJN.	Wis- en Natuurkunde.
P. DE JONG.	J. A. WIJNNE.	Letteren en Wijsbegeerte.

HOOGLEERAREN.[1]

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. I. DOEDES (22 Juni 1859).
de encyclopaedie der godgeleerdheid,
de geschiedenis der leer aangaande God,
de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen,
de uitlegging van het Nieuwe Testament.

1) Bij de namen der Hoogleeraren worden vermeld de dagteekening hunner inwijdingsredevoering of publieke les, alsmede de vakken, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Stbl. n°. 102) of bij hunne benoeming zijn opgedragen, met de later daarin gebrachte wijzigingen.

J. J. van Oosterzee (30 Jan. 1863).
de oud-christelijke letterkunde,
de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst,
de wijsbegeerte van den godsdienst.

N. Beets (16 Maart 1875).
de geschiedenis van het christendom,
de zedekunde.

J. J. P. Valeton, Jr. (8 Dec. 1877).
de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst,
de Israëlitische letterkunde of inleidingswetenschap tot het oude Testament,
de uitlegging van het Oude Testament.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

B. J. Lintelo Baron de Geer van Jutphaas (22 Sept. 1848).
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.

J. A. Fruin (12 Oct. 1859).
het burgerlijk recht,
het handelsrecht.

H. J. Hamaker (12 Dec. 1877).
de encyclopaedie der rechtswetenschap,
de burgerlijke rechtsvordering,
het internationale privaatrecht.

J. Baron d'Aulnis de Bourouill (23 Maart 1878).
de staathuishoudkunde,
de statistiek,
de staatkundige geschiedenis.

M. S. Pols (26 Sept. 1879).
het strafrecht,
de strafvordering.

J. de Louter (18 Oct. 1879).
de wijsbegeerte van het recht,
het staatsrecht.

het volkenrecht,
het administratief recht.

C. PIJNACKER HORDIJK (7 Oct. 1881 — 10 Febr. 1882).
het oud-vaderlandsch recht en zijne geschiedenis.

Faculteit der Geneeskunde.

F. C. DONDERS (18 Jan. 1848).
de physiologie,
de oogheelkunde.

L. C. VAN GOUDOEVER (3 Dec. 1849).
de heelkunde.

W. KOSTER (26 Sept. 1862).
de ontleedkunde.

T. HALBERTSMA (15 Oct. 1867).
de verloskunde en de leer der vrouwenziekten.

TH. W. ENGELMANN (20 Maart 1871).
de algemeene physiologie en de vergelijkende biologie,
de weefselleer,
het experimenteele gedeelte der pharmakodynamie, bepaaldelijk de medische toxikologie.

S. TALMA (6 Oct. 1876).
de geneeskunde,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer,
de propaedeutische kliniek.

G. VAN OVERBEEK DE MEIJER (14 Dec. 1877).
de gezondheidsleer,
de geneeskundige politie,
de gerechtelijke geneeskunde.

H. SNELLEN (15 Dec. 1877).
de oogheelkunde.

C. A. PEKELHARING (21 Sept. 1881).
de ziektekunde,
de ziektekundige ontleedkunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. HARTING (8 Dec. 1843).
de zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.
C. H. D. BUIJS BALLOT (16 Nov. 1847).
de proefondervindelijke natuurkunde,
de physische aardrijkskunde.
C. H. C. GRINWIS (16 Oct. 1867).
de wiskunde,
de mechanica,
de mathematische natuurkunde.
E. MULDER (4 Dec. 1868).
de organische scheikunde,
de toxicologie.
N. W. P. RAUWENHOFF (25 April 1871).
de botanie.
J. A. C. OUDEMANS (13 Juni 1856 tot 30 Sept. 1857; — 20 Jan. 1876).
de sterrekunde.
H. C. DIBBITS (23 Juni 1876).
de organische scheikunde.
H. WEFERS BETTINK (15 Dec. 1876).
de artsenijbereidkunde.
W. KAPTEIJN (16 Feb. 1878).
de analytische meetkunde,
de beschrijvende meetkunde,
de integraalrekening,
de theorie der functiën,
de waarschijnlijkheidsrekening.
C. E. A. WICHMANN (22 Maart 1879).
de geologie,
de mineralogie,
de palaeontologie,
de kristallographie.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. W. OPZOOMER (9 Juni 1846).
de geschiedenis der wijsbegeerte,
de logica,
de metaphysica,
de zielkunde.

W. G. BRILL (23 Juni 1859).
de Nederlandsche taal- en letterkunde,
het Middelnederlandsch,
het Gothisch,
de vaderlandsche geschiedenis.

H. VAN HERWERDEN (28 Oct. 1864).
de Grieksche taal- en letterkunde,
de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst.

P. DE JONG (12 Febr. 1869).
de Hebreeuwsche letterkunde,
de Israëlitische oudheden.

J. A. WIJNNE (29 Sept. 1873).
de algemeene geschiedenis,
de politische aardrijkskunde.

C. M. FRANCKEN (4 Nov. 1877).
de Latijnsche taal- en letterkunde,
de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst.

Hoogleeraar-titulair.

Dr. J. P. T. VAN DER LITH (benoemd bij besl. van 14 Mei 1867 n°. 52).
de psychiatrie.

Hoogleeraren aan de Instelling tot het opleiden van Leeraren voor het Hervormde Kerkgenootschap.

E. H. LASONDER (29 Mei 1878).

T. CANNEGIETER (18 Nov. 1878).

LECTOREN.

Dr. P. Q. BRONDGEEST (benoemd bij besl. van 3 Aug. 1867 n°. 67 en 13 Oct. 1877 n°. 3).

de physiologische diagnostiek,

oefeningen in het gebruik van den keelspiegel.

de kliniek der keelziekten,

de chemische diagnostiek,

de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer.

Dr. TH. DENTZ (benoemd bij besl. van 28 Sept. 1877 n°. 4).

de tandheelkunde.

Dr. J. E. VAN DER MEULEN (benoemd bij besl. van 21 Oct. 1877 n°. 23).

de verbandleer,

de operatieve chirurgie.

Dr. M. C. W. WEBER (benoemd bij besl. van 14 April 1880 n°. 23).

de ontleedkunde.

Dr. J. H. GALLÉE (benoemd bij besl. van 6 Febr. 1881 n°. 1).

de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder,

het Angelsaksisch of Middelhoogduitsch,

de beginselen van het Sanskriet.

PRIVAATDOCENTEN.

(toegelaten bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken).

Dr. J. H. HISGEN (beschikking van 4 Jan. 1878 n°. 24, afd. Onderwijs).

de Hoogduitsche taal- en letterkunde.

Dr. G. P. Wesselink (beschikking van 1 Febr. 1879 G, afd. Onderwijs).
de physische diagnostiek.
Dr. H. F. Jonkman (beschikking van 7 Oct. 1879 E, afd. Onderwijs). de morphologie en de systematiek der Phanerogamen.

ADSISTENTEN
bij de

Physiologie	Dr. G. Waelchli (1 Jan. 1881).
Pathologie	Dr. H. Ph. Baudet 1 Oct. 1881)
Medische kliniek	Dr. A. J. Van der Weijde (1 Oct. 1881).
Chirurgie	J. A. Guldenarm (1 Jan. 1880 — 31 Dec. 1881), H. Jonker Jr. (1 Jan. 1882).
Verloskunde	B. Freriks (1 Jan. 1881).
Verloskundige polikliniek .	Dr. F. E. Vos (1 April 1875).
Scheikunde (Leeuwenbergh).	H. G. L. van der Meulen (1 Febr. 1879).
„ (de Hoogt) . .	S. Birnie (1 Jan. 1881).
Natuurkunde.	W. C. L. van Schaik (1 Sept. 1878 — 30 Sept. 1881).
Natuurlijke historie . . .	Dr. R. Horst (18 Febr. 1871).
Botanie	J. W. F. J. van Eecke (1 Jan. — 31 Dec. 1881), B. Snellen (1 Jan. 1882).

PEDELLEN.

N. Janssen.
J. N. de Kruijff.

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

Bibliotheek der Universiteit.

P. A. Tiele, *Bibliothecaris* (benoemd bij ministerieële beschikking van 12 Maart 1879 E, afd. Onderwijs).
D. A. Balfoort, *Custos*.
P. J. D. van Dokkum, *Amanuensis*.

Anatomisch Kabinet.

Prof. W. Koster, *Directeur*.
L. van der Wurff, *Custos*, *Prosector bij de anatomische lessen*.

Physiologisch Laboratorium.

Prof. F. C. Donders, *Directeur*.
D. B. Kagenaar, *Amanuensis*.

Pathologisch Instituut.

Prof. C. A. Pekelharing, *Directeur*.

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. P. Harting, *Directeur*.
Dr. R. Horst, *Conservator*.
C. Mulié, *Custos*.

Physisch Laboratorium.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Directeur*.
J. J. van Dreeven, *Amanuensis*.

Chemisch Laboratorium „Leeuwenbergh."

Prof. E. Mulder, *Directeur*.
M. J. van der Star, *Amanuensis*.

Chemisch Laboratorium aan De Hoogt.

Prof. H. C. Dibbits, *Directeur*.

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. Wefers Bettink, *Directeur*.

Hortus Botanicus en Botanisch Laboratorium.

Prof. N. W. P. Rauwenhoff, *Directeur*.
G. van den Brink, *Hortulanus*.
H. A. M. de Liefde, *Amanuensis*.

Astronomisch Observatorium.

Prof. J. A. C. Oudemans, *Directeur*.
C. Verloop Cz., *Amanuensis*.

ZIEKENHUIS.

(Bij Art. 7 van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1817 is bepaald, dat het College van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen zich met de Curatoren der Hoogeschool zal hebben te concerteeren, ten einde het Ziekenhuis op de meest geschikte wijze tevens dienstbaar te maken aan het Academisch clinisch onderwijs).

Dr. M. Imans, *Geneesheer-Directeur.*
Dr. P. Q. Brondgeest, *tweede Geneesheer.*
Dr. J. E. van der Meulen, *Heelmeester.*
M. Henstëdt, *eerste Apotheker.*
Mej. Ch. Jacobs, *Apotheker.*

P. Beekman, } *Bedienden.*
L. C. Schamper, }
J. Krijnders, *Econoom.*

Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen.

Dr. A. Th. Moll, *Geneesheer-Directenr.*
Dr. P. Wellenbergh, 1e *Geneesheer.*
Dr. G. Luchtmans, 2e *Geneesheer.*

Nederlandsch Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
Prof. H. Snellen, *eerste Geneesheer.*
Dr. M. J. Bouvin, *tweede Geneesheer.*

Koninklijk-Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Hoofd-Directeur.*
Dr. M. Snellen, *Directeur der afdeeling Waarnemingen te land.*
P. F. Baron van Heerdt, *Directeur der afdeeling Zeevaart.*
B. J. G. Volck, *Adsistent-Directeur derzelfde afdeeling.*
W. van Hasselt, *Directeur der derde afdeeling.*

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE RHENO-TRAIECTINA

HABENDARUM INDE A DIE XX M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCCLXXXI
USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXII

RECTORE MAGNIFICO

SAPIO TALMA.

In Facultate Medica.

	hora
F. C. DONDERS Physiologiam docebit, die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris, ...	X.
Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur, diebus martis et iovis, ...	II—IV.
Ophthalmologiae capita selecta tradet, die mercurii, .	III.
L. C. VAN GOUDOEVER Theoriam artis chirurgicae docebit, diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina;	
Exercitationes clinicas et policlinicas in arte chirurgica moderabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horis IX—XI, die saturni.	VIII—X.
Operationes chirurgicas in vivo vel ipse instituet vel instituendas curabit, die iovis, ...	VIII.
G. KOSTER Selecta anatomes capita tractabit, diebus mercurii et veneris, ...	XI.
Evolutionem partium in embryone exponet, horis postea indicandis.	
G. KOSTER et M. WEBER exercitationes aantomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabuntur.	
T. HALBERTSMA Artem obstetriciam, tum theoreticam,	

tum practicam, et gynaeco-pathologiam docebit, die lunae, horis I—III, diebus martis et iovis, . . .

Policlinico gynaecologico praeerit, die mercurii, . . X

Operationes gynaecologicas in vivis instituet qualibet oblata occasione.

Th. G. Engelmann Biologiam generalem et comparatam docebit, die lunae, hora II, die mercurii, . . . I.

Histologiam, diebus martis et iovis, ... I.

Toxicologiam medicam experimentalem, die saturni, . X—XII.

Exercitationes microscopicas moderabitur, diebus martis et iovis, ... II—IV.

F. C. Donders et Th. G. Engelmann experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeerunt.

S. Talma Pathologiam et Therapiam specialem tradet, diebus martis et iovis, ... X.

Clinicen propaedeuticam docebit, diebus martis et iovis, III.

Exercitationes clinicas in arte medica moderabitur, diebus martis et iovis, ... XI.

Policlinico medico praeerit, diebus lunae, mercurii et veneris, ... XI

Pharmacologiam universam, adeoque tum Pharmacognosin, tum Pharmacodynamicam, docebit diebus lunae, mercurii et veneris, ... IX

G. van Overbeek de Meijer Hygieinen et Politiam medicam docebit, prioris semestris diebus martis et saturni, alterius semestris diebus lunae, martis, iovis et saturni, hora II dimidiata; post ferias paschales privatim capita selecta tradet, die mercurii, hora II dimidiata;

Medicinam forensem docebit, prioris semestris diebus lunae et iovis, hora II dimidiata.

H. Snellen Ophthalmiatriam docebit, die veneris, hora III, die saturni, ... X—XI

Ophthalmoscopiam tradet, usque ad Kal. Mart., horis postea indicandis;

Operationes ophthalmiatricas instituet, qualibet oblata occasione;

SERIES LECTIONUM
IN UNIVERSITATE RHENO-TRAIECTINA
ABENDARUM INDE A DIE XX M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCCLXXXI USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXII

RECTORE MAGNIFICO

SAPIO TALMA.

In Facultate Medica.

	hora
. C. DONDERS Physiologiam docebit, die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris, ...	X.
Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur, diebus martis et iovis, ...	II—IV.
Ophthalmologiae capita selecta tradet, die mercurii, .	III.
. C. VAN GOUDOEVER Theoriam artis chirurgicae docebit, diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina;	
Exercitationes clinicas et policlinicas in arte chirurgica moderabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horis IX—XI, die saturni.	VIII—X.
Operationes chirurgicas in vivo vel ipse instituet vel instituendas curabit, die iovis, ...	VIII.
. KOSTER Selecta anatomes capita tractabit, diebus mercurii et veneris, ...	XI.
Evolutionem partium in embryone exponet, horis postea indicandis.	
KOSTER et M. WEBER exercitationes aantomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabuntur.	
HALBERTSMA Artem obstetriciam, tum theoreticam,	

In Facultate Theologica.

I. I. Doedes Historiam doctrinae de Deo tractabit, usque ad Kalendas Martias, die martis, hora II, die mercurii, ... I.

Historiam religionum tradet, inde a Kalendis Martiis, die martis, hora II, die mercurii, ... I.

Exegesin librorum Novi Foederis tradet die lunae, horis I.
I et II, die martis, ... I.

I. I. van Oosterzee Philosophiam religionis tradere perget, diebus martis et mercurii, ... X.

Historiam dogmatum religionis Christianae antiquiorem, die iovis, ... X.

Historiam librorum Novi Foederis, diebus martis et mercurii, ... XI.

N. Beets Historiam Ecclesiae Christianae tractabit, diebus martis et mercurii, ... IX.

Ethicen, diebus iovis et veneris, ... IX.

I. I. P. Valeton Jr. Historiam religionis Israeliticae tractabit, die lunae, ... X.

Historiam librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ... II.

Exegesin librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ... I.

Locos difficiliores V. T. cum provectioribus tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Theologiae Professores.

In Facultate Iuridica.

B. I. L. de Geer Institutiones Iustiniani interpretabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, . IX.

Iuris Digestorum selecta capita exponet, diebus martis, et veneris, ... XI.

	hora
Historiam Iuris Romani tradet, diebus lunae et mercurii, hora XI, die iovis, ...	X.
A. FRUIN Ius civile Nederlandicum docebit, diebus mercurii, iovis et veneris, hora IX, die mercurii, .	XII.
Ius mercatorium et maritimum tradet, diebus mercurii, iovis et veneris, ...	X.
I. HAMAKER Encyclopaediam et Methodologiam Iuris tradet, diebus lunae et mercurii, ...	XII.
Methodum procedendi in causis civilibus exponet, diebus lunae et mercurii, hora XI, die martis, . . .	XII.
Ius inter gentes privatum docebit, diebus et horis sibi et auditoribus commodis.	
D'AULNIS DE BOUROUILL Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet, diebus lunae et martis, . . .	I.
Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit, die martis, hora XI, die mercurii, . .	I.
Statistices methodum exponet, die lunae, ...	II.
Historiam Europae politicam enarrabit, die mercurii, hora II, die iovis, ...	I.
S. POLS Ius Criminale docebit, diebus iovis, veneris, et saturni, ...	XI.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet, diebus iovis et veneris, ...	XII.
DE LOUTER Philosophiam iuris docebit, diebus lunae et saturni, ...	IX.
Ius publicum Nederlandicum tradet, diebus lunae et saturni, ...	X.
Ius gentium exponet, diebus martis et mercurii, . .	IX.
Ius, quod dicitur, administrativum Nederlandicum docebit, diebus martis et mercurii, ...	X.
PIJNACKER HORDIJK, Ius patrium antiquum docebit diebus et horis post ferias indicandis.	

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Iuris Professores.

In Facultate Theologica.

	hora
I. I. DOEDES Historiam doctrinae de Deo tractabit, usque ad Kalendas Martias, die martis, hora II, die mercurii, ...	I.
Historiam religionum tradet, inde a Kalendis Martiis, die martis, hora II, die mercurii, ...	I.
Exegesin librorum Novi Foederis tradet die lunae, horis	I.
I et II, die martis, ...	I.
I. I. VAN OOSTERZEE Philosophiam religionis tradere perget, diebus martis et mercurii, ...	X.
Historiam dogmatum religionis Christianae antiquiorem, die iovis, ...	X.
Historiam librorum Novi Foederis, diebus martis et mercurii, ...	XI.
N. BEETS Historiam Ecclesiae Christianae tractabit, diebus martis et mercurii, ...	IX.
Ethicen, diebus iovis et veneris, ...	IX.
I. I. P. VALETON JR. Historiam religionis Israëliticae tractabit, die lunae, ...	X.
Historiam librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ...	II.
Exegesin librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ...	I.
Locos difficiliores V. T. cum provectioribus tractabit horis sibi et auditoribus commodis.	

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Theologiae Professores.

In Facultate Iuridica.

B. I. L. DE GEER Institutiones Iustiniani interpretabitur, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, .	IX.
Iuris Digestorum selecta capita exponet, diebus martis, et veneris, ...	XI.

hora

[istoriam Iuris Romani tradet, diebus lunae et mercurii, hora XI, die iovis, ... X.
A. **Fruin** Ius civile Nederlandicum docebit, diebus mercurii, iovis et veneris, hora IX, die mercurii, . XII.
ıs mercatorium et maritimum tradet, diebus mercurii, iovis et veneris, ... X.
I. **Hamaker** Encyclopaediam et Methodologiam Iuris tradet, diebus lunae et mercurii, ... XII.
[ethodum procedendi in causis civilibus exponet, diebus lunae et mercurii, hora XI, die martis, . . . XII.
ıs inter gentes privatum docebit, diebus et horis sibi et auditoribus commodis.
ı'Aulnis de Bourouill Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet, diebus lunae et martis, . . . I.
)economiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit, die martis, hora XI, die mercurii, . . I.
tatistices methodum exponet, die lunae, ... II.
[istoriam Europae politicam enarrabit, die mercurii, hora II, die iovis, ... I.
S. Pols Ius Criminale docebit, diebus iovis, veneris, et saturni, ... XI.
[ethodum procedendi in causis criminalibus exponet, diebus iovis et veneris, ... XII.
)e Louter Philosophiam iuris docebit, diebus lunae et saturni, ... IX.
ıs publicum Nederlandicum tradet, diebus lunae et saturni, ... X.
ıs gentium exponet, diebus martis et mercurii, . . IX.
ıs, quod dicitur, administrativum Nederlandicum docebit, diebus martis et mercurii, ... X.
Pijnacker Hordijk, Ius patrium antiquum docebit diebus et horis post ferias indicandis.

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Iuris Professores.

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum

hor

P. Harting Zoologiam docebit:

Zoologiam generalem, deinde Mammalia, Reptilia, diebus lunae et martis, ... I

Arthrozoa, Vermes, diebus mercurii et iovis, . . . I

Histologiam, Anatomiam et Physiologiam comparatam, diebus martis et iovis, ... II

Exercitationibus in laboratorio zootomico quotidie praeerit.

C. H. D. Buys Ballot Physicam experimentalem tradet, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora XI; die veneris colloquiis vacabit ante meridiem:

Capita selecta Physices (de Electricitate, alia) provectioribus explicabit, diebus mercurii et iovis, . . X

Geographiam physicam et Meteorologiam, diebus martis et iovis, ... III

Exercitationes practicas moderabitur, diebus veneris et saturni, horis pomeridianis.

C. H. C. Grinwis docebit:

Calculum differentialem, diebus lunae et veneris, hora I, die mercurii, ... II

Mechanicam theoreticam, diebus martis, iovis et veneris, XI

Physicam mathematicam, horis postea constituendis.

E. Mulder Chemiam organicam docebit, diebus lunae, martis et mercurii, ... IX

Chemiam syntheticam et Thermo-chemiam, in provectiorum discipulorum usum, die iovis, ... IX

Toxicologiam, die veneris, ... X

Experimenta in laboratorio chemico quotidie moderabitur.

N. G. P. Rauwenhoff Botanicam docebit:

Morphologiam generalem, deinde Physiologiae plantarum elementa exponet, diebus lunae, martis et mercurii, X

Capita selecta Botanices in provectiorum discipulorum usum, die iovis, ... X

Exercitationibus microscopicis et phytographicis praeerit, diebus iovis, horis II dimidiata—IV, veneris, horis X—XII et I—IV;

hora

Provectiorum experimenta in laboratorio botanico quotidie moderabitur;

Excursionibus botanicis praeerit, diebus et horis postea indicandis.

A. C. OUDEMANS docebit:

Astronomiam theoreticam elementarem, diebus lunae et mercurii, ... X.

Astronomiam theoreticam, provectioribus, diebus martis et iovis, ... X.

Theoriam motus corporum coelestium, diebus lunae et mercurii, ... XI.

Astronomiam practicam, diebus martis et iovis, . . XI.

Observandi exercitiis favente tempestate praeerit, diebus et horis auditoribus commodis.

. C. DIBBITS docebit:

Chemiam anorganicam, diebus iovis, veneris et saturni, IX.

Chemiam theoreticam (Thermo-chemiam, alia), in provectiorum usum, die veneris, ... I.

Chemiam practicam, diebus mercurii, iovis et veneris, horis II—IV, saturni, ... X—XII.

Analysin spectralem provectioribus exponet, hora postea indicanda;

Experimentis provectiorum quotidie praeerit.

WEFERS BETTINK tradet Chemiam pharmaceuticam, diebus iovis, veneris et saturni, ... IX.

Pharmacognosin exponet, et Medicamina, quae dicuntur Galenica, tractabit, diebus iovis et veneris, hora I, die saturni, ... X.

Pharmacognosin in usum medicinae studiosorum, diebus et horis maxime commodis:

Experimenta in laboratorio pharmaceutico quotidie moderabitur;

Exercitationes medicinae candidatorum in praeparandis medicamentis, data opportunitate, moderabitur, diebus et horis maxime commodis.

KAPTEIJN docebit:

Stereometriam et Trigonometriam post ferias hiemales, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, ... VIII.

	hora
Geometriam analyticam, diebus martis et mercurii, .	I.
Theoriam functionum, die saturni, ...	IX.
Calculum integralem. diebus mercurii et iovis, . .	IX.
C. E. A. WICHMANN docebit:	
Mineralogiam et Crystallographiam, die iovis, hora X, diebus veneris et saturni, ...	XI.
Geologiam chemicam et dynamicam provectioribus exponet, die iovis, ...	I.
Exercitationibus mineralogicis et crystallographicis praeerit diebus iovis et veneris, ...	II—IV.
Experimenta in laboratorio geologico post ferias hiemales quotidie moderabitur.	

In Facultate Litterarum et Philosophiae.

C. G. OPZOOMER Logicam et Psychologiam docebit, diebus veneris et saturni, ...	II.
Metaphysicam, die veneris, ...	I.
Historiam philosophiae, die saturni, ...	I.
G. G. BRILL Grammaticen et litteras Nederlandicas docebit, diebus lunae et mercurii, ...	I.
Litteras Medio-Nederlandicas, die iovis, ...	IX.
Historiam patriae tradet, die martis, hora II, et saturni,	IX.
Linguam Gothicam docebit, die martis, ...	IX.
H. VAN HERWERDEN lectiones de litteris Graecis habebit, diebus lunae et martis, hora X, die mercurii, hora XI, interpretaturus Platonis Convivium et Theocriti idyllia quaedam et locos selectos e libris VI et VII Thucydidis (edit. suae apud Kemink et fil.), et expositurus historiam litterariam, quae ad hos scriptores pertinet;	
Antiquitates Graecas tradet, diebus lunae et martis,	XI.
Provectiores discipulos, etiam eos, qui nondum gradum Candidati assecuti sunt, docebit artem criticam, tentandis Homero et Oratoribus Atticis, die mercurii,	XII.
Candidatorum studia Graeca moderabitur domi suae, die mercurii, horis vespertinis	VI—X.
P. DE JONG litteras Hebraicas docebit, legendis II Reg.	

	hora
Cap. XIX: et sequentibus, diebus lunae et martis, hora XI, mercurii, ...	X.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus lunae, martis et mercurii, ...	IX.
J. A. WIJNNE historiam antiquam enarrabit, die mercurii, hora IX, die iovis, hora X, die veneris, . . .	IX.
Historiam recentiorem et Geographiam politicam exponet, die martis, hora I, die mercurii, ...	X.
Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet, die iovis, hora XI, die veneris, ...	X.
C. M. FRANCKEN leget et (quantum poterit) emendabit Plauti Menaechmos (ed. Brix), Taciti opera minora, diebus martis, iovis, veneris, ...	XII.
Litterarum Latinarum historiam exponet, die saturni,	XI
Antiquitates Romanas tradet die lunae, hora XII, die veneris, hora XI, saturni, ...	X.
Latine scribendi disserendique et interpretandi exercitationes moderabitur, die saturni, ...	XII
I. H. GALLÉE, Litterarum Lector, docebit:	
Grammaticam Sanscritam diebus mercurii et veneris,	I.
Locos selectos e chrestomathia Stänzleri leget, die mercurii, ...	XI.
Grammaticam comparatam linguarum germanicarum docebit, die veneris, ...	II.
Linguam Anglosaxonicam docebit, die saturni. . .	IX.
Linguam Theodiscam medii aevi tradet horis postea indicandis;	
Antiquam Saxonum linguam tradet per priorem anni academici partem die iovis, ...	I.
Linguam Germano-Francicam Reni inferioris tradet per posteriorem anni partem eodem die et hora.	

E. H. LASONDER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,	
Theologiam Biblicam tractabit, die veneris, hora X et die saturni, ...	IX.
Theologiam Practicam tractabit, die veneris, hora XI,	

hc

eandemque, coniunctim cum Exercitationibus Homileticis, die saturni . . . .

Historiam Missionis Christianae enarrabit die martis, VI

T. CANNEGIETER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,

de Theologia Dogmatica disseret, die mercurii, hora II, et die iovis, ...

Historiam Ecclesiae Reformatae Nederlandicae eiusque dogmatum enarrabit die mercurii hora III, et die iovis, VI

Iuris ecclesiastici Reformati Nederlandici principia exponet, die veneris, ... VI

I. H. HISGEN, Phil. theor. Mag., Litt. hum. Doctor, Litteras Germanicas in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, selecta quaedam praecipuorum scriptorum opera explicabit et Litterarum Germanicarum historiam, inprimis inde a saeculo XVIII, exponet, diebus et horis postea indicandis.

G. P. WESSELINK, Medicinae Doctor, Artem diagnosticam physicam in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, Percussionem, Auscultationem aliasque, quae morborum diagnosin spectant, methodos physicas exponet atque discentium exercitia moderabitur, diebus et horis postea indicandis.

H. F. JONKMAN, Math. Mag., Phil. nat. Doctor, Morphologiam et Taxonomiam Phanerogamarum in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, Organographiam, deinde Phytographiam atque Familiarum naturalium descriptionem tractabit, die martis, II

Gymnospermas (Cycadeas, Coniferas et Gnetaceas) explicabit, in provectiorum usum, die iovis, . . . XII

Bibliotheca Universitatis diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XI ad IV, feriarum autem tempore iidem diebus, ab hora I ad III, unicuique patebit.

Musea et Hortus Botanicus quotidie patebunt.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET STUDIEJAAR **1881—1882**,

UITGEBRACHT

den 19^{den} September 1882

DOOR

D^{R}. S. TALMA,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

D^{R}. J. J. P. VALETON.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN VOORTS GIJ ALLEN, VAN WAT RANG OF STAAT, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

Hooggeachte Toehoorders!

De lotgevallen onzer Universiteit in het afgeloopen studiejaar mede te deelen, waartoe de wet mij, den aftredenden Rector Magnificus, verplicht, is een taak welke mij zwaar valt. In woorden uit te drukken de beteekenis der gebeurtenissen, die hier vermeld behooren te worden, is mij bijna onmogelijk. Uwe belangstelling verbetere het gebrekkige, voege het ontbrekende toe.

Gelukkig, bij al de zware verliezen die wij betreuren, is de samenstelling van het hoog geachte college van Curatoren niet veranderd. Wij mogen ons ook verheugen, dat de man, die gedurende vele jaren allen, die aan de Universiteit verbonden waren, tot achting en erkentelijkheid verplichtte, het gewichtig ambt van secretaris van dat college blijft waarnemen. Wat er ook verder gebeuren moge -- dat het bestuur der Universiteit en de behartiging harer belangen zijn toevertrouwd aan mannen, die zooveel bekwaamheid aan zooveel ijver paren, doet ons voor de toekomst het beste hopen.

Er zullen zich in die toekomst vele moeilijkheden voordoen: op ééne, nu reeds bemerkbaar, wil ik een oogenblik Uwe aandacht vestigen.

De omvang, dien vele takken van wetenschap verkregen hebben, maakt splitsing daarvan en verdeeling van arbeid door de beoefenaren dringend noodzakelijk. Het gevaar, dat hierdoor de beoefenaren zelven bedreigt, is nog gering te noemen in vergelijking met dat voor het onderwijs en de studenten.

Zooals het verleden het leerde, zullen in de toekomst eenigen van de vertegenwoordigers der wetenschap zich een te klein arbeidsveld kiezen, onbekommerd om wat daarbuiten ligt, spoedig blind daarvoor. Maar grooter is het gevaar voor de studenten. Tenzij men het aantal takken van wetenschap, waarvan zij kennis hebben te nemen, ongeoorloofd verkleine, zullen zij, zoolang er niet volkomen met de bestaande gewoonten gebroken wordt, steeds meer en meer lessen moeten bijwonen, in meer vakken examen moeten doen, door meer personen ondervraagd worden.

Men pleegt te weinig in aanmerking te nemen, dat de omvang der wetenschap voor een bevredigend onderzoek der bijzonderheden eene voortgezette verdeeling van arbeid noodzakelijk heeft gemaakt, maar dat het onderwijs andere eischen stelt. Als de leeraren na langdurige studie verklaren, dat zij zich gelijktijdig slechts in weinige richtingen kunnen bewegen, eische men van de leerlingen in het begin hunner studiën geene vaardigheid en lust om met snelle afwisseling vele wegen te bewandelen.

Goed onderwijzer is slechts hij, die het verstaat zijne leerlingen met zich te doen denken, hen deelgenoot te maken van zijn wetenschappelijk leven, minstens eenigen van hen met zich denzelfden weg te doen bewandelen, op hunne methode van studie en onderzoek een blijvenden indruk te maken. Niemand vermag dit evenwel, als zijne hoorders velen hooren, als bij afwisseling velen trachten hen mede te sleepen en daardoor hunne geestdrift verminderen, onverschilligheid aankweeken.

Daarenboven — naarmate voor de studenten het aantal studievakken en onderwijzers kleiner gemaakt wordt, is de

kans grooter, dat de goeden onder hen zich eenigen tijd aan weinige onderwerpen zullen toewijden en zich dus eene goede methode van studie en onderzoek zullen eigen maken. Deze alleen is in staat hen zelfstandig te maken. En juist de lust en de vaardigheid tot eigen studie te ontwikkelen, moet een hoofddoel van de universitaire opleiding zijn.

De praktijk dwingt wel tot het nemen van maatregelen die de feitenkennis der studenten kunnen vermeerderen, maar een verstandig man zal daarvoor niet eenvoudig het aantal leeraren willen vermeerderen. De ervaring heeft waarlijk genoeg geleerd, dat de feitenkennis der leerlingen niet toeneemt met het aantal der leermeesters; men heeft omgekeerd niet te vreezen, dat beide gelijkelijk zullen afnemen.

Naarmate het aantal examinatoren kleiner is, moeten de examens, een noodzakelijk kwaad, minder nadeelig werken.

Bij het tegenwoordige stelsel neemt met het aantal onderwijzers ook dat der examinatoren toe.

Binnen korten tijd zal het zoover komen, dat de studenten, afgemat van het hooren gedurende het grootste gedeelte van den dag, weinig tijd en lust zullen overhouden tot studie. De examens (men moet bij zulke gelegenheden allen examinatoren toch iets kunnen antwoorden) zullen daarenboven toewijding aan weinige onderwerpen verbieden. De studenten zullen er toe komen, zich zoo wat eigen te maken wat er op de lessen behandeld is. De docenten, door nood gedwongen, zullen slechts vragen naar wat zij zelven hebben medegedeeld. En wanneer het zoover gekomen is, mag de Universiteit geene instelling voor hooger onderwijs meer heeten. Gevaarlijker voor den studiegeest dan dictaten en korte overzichten zijn weinige dingen.

Onze Wet zegt terecht, dat Hooger Onderwijs ook omvat vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen. Aan dien eisch kan niet worden voldaan, tenzij het aantal onderwijzers van ieder student klein zij. Eene Universiteit heeft, aan den anderen kant, geen recht van bestaan, als het aantal zelfstandige beoefenaren der wetenschappen

niet groot is. Die twee eischen laten zich vereenigen, als men ophoudt van de studenten te vragen, dat zij de lessen van alle onderwijzers in de vakken die zij beoefenen bijwonen en als men de gewoonte afschaft, dat vele hoogleeraren één student examineeren.

Algemeen, althans in sommige faculteiten, doet zich nog eene andere moeilijkheid gevoelen. De hoogleeraren vinden bij hunne lessen vele studenten vereenigd. Voor sommigen, weten zij, is slechts meer eenvoudig onderwijs vruchtbaar: mededeeling en verklaring van hoofdzaken, eenigzins kunstmatig samengevoegd tot een geheel, dat een hoog gewaardeerde grondslag van vele handelingen in de maatschappij kan zijn. Voor zulke hoorders is ondoelmatig een werkelijk hooger onderwijs, waarbij enkele onderwerpen uitvoerig en kritisch worden behandeld en men dus tot besluiten komt die zelden zeker, meestal hoogstens waarschijnlijk of mogelijk zijn. Zij worden daardoor niet gevormd en voorbereid tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen. En toch moet, ook voor hen, het onderwijs aan de universiteiten daartoe dienen.

De leeraren worden daardoor in ernstige moeilijkheden gebracht. Op de belangen van welke hoorders zullen zij het meest letten? Zullen zij nutteloos voor de minder begaafden, oppervlakkig voor de meer begaafden zijn? Omdat, naar ieders overtuiging, de zwakste hoofden het meest het onderwijs behoeven, wordt het peil daarvan dus lager gesteld dan wenschelijk zou wezen.

Daartegen kunnen maatregelen worden genomen. Jongere personen, wier degelijkheid erkend is, zouden zich, bij voorbeeld, kunnen belasten met het onderwijzen van die kundigheden, welke noodzakelijk zijn voor het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen. Deze leeraren (Lectoren, Privaatdocenten, of hoe dan ook genoemd), van staatswege tijdelijk aangesteld en bezoldigd, zouden aanleiding hebben tot eigen studie en ruimschoots gelegenheid om te toonen, wat zij beteekenden voor wetenschap en onderwijs.

Uit hen, het lijdt geen twijfel, zouden later de hoogleeraren worden gekozen. Werden zij na een zeker aantal jaren niet als zoodanig aangesteld, dan konden zij, zelven meer geschikt geworden voor het waarnemen van maatschappelijke betrekkingen, hunne plaatsen aan de universiteiten inruimen.

De hoogleeraren konden en moesten dan alle krachten inspannen om de studenten te vormen en voor te bereiden tot zelfstandige beoefening der wetenschappen.

De laboratoria en andere dergelijke inrichtingen zouden, bij de onmisbare samenwerking van de verschillende leeraren, voor deze regeling geene bijzondere uitbreiding behoeven. De schatkist zou er weinig door bezwaard worden.

De hoofdzaak evenwel zou wezen, dat de studenten slechts die lessen der hoogleeraren behoefden bij te wonen, welke voor hen het meest passend zouden zijn naar hunnen aanleg en hunne geestelijke vermogens. Allen zouden eene geschikte plaats vinden: naar hunne lusten en talenten zouden zij zich kunnen voorbereiden tot zelfstandige beoefening der wetenschappen, of slechts tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen. Het niet-bijwonen van vele lessen, regel geworden, zou niet tot moeilijkheden, b. v. bij de examens, aanleiding geven.

Het zou aldus bereikt kunnen worden, dat het geven van gehoor aan de billijke eischen der wetenschap, door vermeerdering van het aantal harer priesters, ook voor het onderwijs nut zou afwerpen. Zonder deze of soortgelijke maatregelen zou het aantal onderwijzers en examinatoren der studenten voortdurend toenemen; wanneer ik mij niet bedrieg, meenen velen, dat de schadelijke werking daarvan nu reeds door de ervaring bewezen is.

De nieuwe bepalingen omtrent de betaling der collegegelden aan den staat schijnen over het algemeen gunstig gewerkt te hebben. Terwijl b. v. in het jaar 1880—1881 in het geheel 385 studenten in het album van den Rector werden ingeschreven, steeg dit getal onder mijn bewind tot 434. Voornamelijk

evenwel blijkt de goede invloed uit het getal studenten dat zich het recht heeft verschaft alle lessen bij de wonen. In het nu afgeloopen jaar bedroeg dit 402, tegenover 164 in het vorige jaar. Het schijnt onvoorzichtig te zijn, nu reeds een oordeel te vellen omtrent de werking dier bepalingen in andere opzichten. Het is te betreuren, dat de vraag nog niet is opgelost, of tot de som, die in het geheel in 's lands schatkist gestort moet worden, ook mag gerekend worden het geld, dat vóór de invoering der nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs aan professoren en lectoren betaald is. Men mag evenwel spoedig eene beslissing te gemoet zien.

De senaat werd bezield met rouw, toen de verdienstelijke Curator onzer Univertiteit, Mr. Baron Roëll, zijne Echtgenoot moest missen, toen de grijze Harting zijne teerbeminde tweede dochter ten grave moest zien dragen, toen treffende slagen werden toegebracht aan onze ambtgenooten Rauwenhoff en Doedes, toen uit de rij van onze jongeren, onze hoop, werden weggerukt de veelbelovende studenten Cornelis Antonius Los, student in de Godgeleerdheid, en Gilles Adolf du Quesne, doctorandus in de Rechtsgeleerdheid, diep betreurd door hunne bloedverwanten en vrienden.

Helaas! hiermede is geen einde aan de treurige dingen die ik te vermelden heb. De bepaling der Wet verplichtte de Hoogleeraren Brill en Harting, 70 jaar oud geworden, zich terug te trekken; Prof. van Oosterzee stierf, toen het studiejaar, dat met zwarte letters zal staan aangeteekend, bijna ten einde was. De geweldige slagen, die aldus aan onze Universiteit werden toegebracht, zullen wij langen tijd bejammeren, al mogen de ledige plaatsen ook ingenomen zijn of worden door mannen, wier optreden in onze rij wij tot onze groote eer achten.

Dr. Brill, sedert het jaar 1859 als Hoogleeraar aan onze Hoogeschool verbonden, had van zijne jeugd af het gebouw zijner kennis op den meest breeden grondslag opgetrokken, op dien van wijsgeerig nadenken en van historische studie.

Er was in de faculteit van letteren en wijsbegeerte geen enkel vak, of hij was in staat, zoo dikwijls het wenschelijk was, zich met het onderwijzen en het examineeren daarin te belasten. Zijne bereidwilligheid evenaarde zijne bekwaamheid. Hij stelde, zonder den geringsten ophef, zijne volle kracht ter beschikking der Hoogeschool. Aan erkenning werd door hem geen oogenblik gedacht.

Zijne leerlingen stelden bijna eenstemmig zijn onderwijs op den hoogsten prijs. Zij weten niet wat zij het meest zullen bewonderen, zijne geleerdheid, of zijne bereidwilligheid om anderen voort te helpen op den weg der wetenschap.

Zijn ijver in de verschillende kringen waarvan hij lid was, zoo in het door hem bezielde Historisch Genootschap, zijne bereidvaardigheid om wat hij had ten gemeenen beste te geven, ze waren onuitputtelijk.

Aan het Vaderland, zijn taal, zijn literatuur, zijne geschiedenis, wijdde hij zijne grootste liefde. De taal was hem een uiting van den volksgeest en hij erkende, dat de geest van het volk zich openbaart in zijne woorden en in zijne daden. Daarom waren de scherp getrokken grenzen hem geene scheidsmuren, en hij verbond in rijke veelzijdigheid wat innig samenhing.

Zijne veelzijdige kennis was te gelijk eene grondige. Hij zocht haar bij de bronnen. Waar zij reeds geopend waren, gebruikte hij ze met dankbaarheid; waar zij nog in het duister schuilden werkte hij er zelfstandig toe mede hen te openen.

Zijn mannelijk karakter, door een kinderlijk vertrouwen gesteund, stelde hem onder zorgen en beproevingen tot zooveel werks in staat.

Met echt klassieken zin beschouwde hij het leven als een taak, en tot op zijn zeventigste jaar vervulde hij die taak getrouw en eerlijk.

Moge hij nog lang als geleerde in ons midden blijven werken!

Dr. Harting had zich reeds vroeg onderscheiden. De geneeskundige praktijk, waaraan hij zich in het begin van zijn loopbaan moest wijden, bevredigde hem niet. Zijne onverzade-

lijke dorst naar kennis, zijne groote liefde tot de natuur, zijne zeldzame talenten stelden hem in staat, met overwinning van de grootste moeilijkheden, zich aan de eigenlijke natuurstudie te wijden. Zijn naam was reeds gevestigd, met het mikroskoop had hij reeds belangrijke ontdekkingen gedaan, toen hij in het jaar 1841 tot Hoogleeraar te Franeker benoemd werd. Ten gevolge van de opheffing van het Athenaeum aldaar werd hij in 1843 toegevoegd aan de faculteit der wis- en natuurkunde van onze Universiteit.

Vroeger opgetreden voor de chemie, de botanie, de pharmacie, zette hij hier zijne gewichtige onderzoekingen voort en beoefende hij, hoewel het laatst niet het minst, de zoölogie. Hij was een man van den ouden stempel in den goeden zin van het woord: met een arbeidsveld zoo groot, een blik zoo ruim als van slechts weinigen, het nieuwe met liefde ontvangende en gaarne, voor zoover het goed was, daarvan de verkondiger. Zijne werkkracht was zeldzaam.

Zijn geest was niet slechts een spiegel, weergevende wat van buiten daarop viel; zijne zelfstandige onderzoekingen waren vele en niet weinige hadden eene groote beteekenis. Bij vele gelegenheden bewezen maatschappelijk of wetenschappelijk hoog geplaatste personen en lichamen, binnen en buiten de grenzen van ons land, hoezeer hij alom geacht werd. Door zijne ambtgenooten en, vooral niet minder, door zijne leerlingen werd hij om zijne hulpvaardigheid, zijne gemoedelijkheid, zijne waarheidsliefde bemind en hoog gewaardeerd, zooals nog den 19 Oktober 1881 bleek. Door het volk van Nederland, waarvoor hij zooveel deed, werd hij bewonderd.

Zijne liefde voor recht was hartstochtelijk, zijn moed om het onrecht te bestrijden zeldzaam. Zonder voorbeeld is het in de wereldgeschiedenis dat hij, een ingetogen natuuronderzoeker in een kleine stad, den machtigsten staat der wereld belette schandelijke plannen ten opzichte van een klein bijna vergeten volk uit te voeren.

Moge hij nog vele jaren de welverdiende rust genieten!

Tot de beroemde mannen van Nederland behoorde ook Dr. Johannes Jacobus van Oosterzee. In 1817 te Rotterdam geboren, ontving hij daar tevens zijne voorbereidende opleiding, om zich te Utrecht aan de studie der godgeleerdheid te wijden en er den doctorstitel te verwerven. In 1862 verliet hij zijne geboorteplaats, waar hij als predikant gevierd, geëerd en bemind werd, om aan deze Universiteit het Hoogleeraarsambt op zich te nemen.

Zijn redenaarstalent was buitengewoon. Als Predikant en later als Akademieprediker stelde hij daardoor bijna iedereen in de schaduw. Zijn vurige ijver voor het schoone en goede, voor wat hem het hoogst en heiligst was, zijne prachtige stijl, zijn ongeëvenaarde woordenkeus, vereenigd met een buitengewonen rijkdom van kennis, verschaften hem een verbazenden invloed op een groot gedeelte van het beschaafde publiek van ons Vaderland en ver daarbuiten.

Veelvuldig en hoog gewaardeerd waren zijn geschriften op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied. In vele talen vertaald, werden zij over een groot gedeelte der aarde verspreid.

Koninklijke gunstbewijzen, roem en aanzien op wetenschappelijk gebied waren in ruime mate zijn deel.

Zijn onderwijs was opwekkend en bezielend. Hij bezat, zooals weinigen het vóór hem vermochten, of het na hem zullen vermogen, de gave, ieder oogenblik de behandelde onderwerpen in het rechte licht te stellen door juistgekozen voorbeelden uit de geschiedenis, de letterkunde, de godsdienstige wetenschappen. Weinigen werden niet meegesleept door zijn gloed.

Aan den moed zijner overtuiging en de behoefte die voor te staan paarde hij het onvermogen, iemand te kwetsen of hard te vallen, en eene diepe en oprechte deelneming in het lief en leed van anderen.

Hoezeer hij verheerlijkt werd door zijn vrienden en volgelingen bleek nog op den dag, toen hij zijn 40-jarige evangelieprediking herdacht.

In de laatste jaren liet de toestand zijner gezondheid te wenschen over. Wij meenden ons over verbetering daarvan te mogen verheugen, toen geheel onverwacht de mare ons bereikte, dat hij den 27 Juli ll. te Wiesbaden gestorven was. Zijn lijk werd aan het kerkhof van Utrecht toevertrouwd. Groot was de schare, die het derwaarts begeleidde. De beteekenis van zijnen dood, ook voor ons, werd daar met waardige woorden geschetst door onzen ambtgenoot Doedes, zijnen vriend.

Nog langen tijd zal van Oosterzee in onze gedachten blijven leven.

De verdienstelijke Conservator van het museum van natuurlijke historie, Dr. Horst, verliet ons, om te Leiden, als Conservator van het daar gevestigde museum van natuurlijke historie, zijne zoölogische studiën voort te zetten. Onze beste wenschen vergezellen hem.

Ieder die belang stelde in de Utrechtsche Universiteit, of in de wetenschap van het Recht, verheugde zich, toen hier eindelijk een leerstoel werd gesticht voor de Nederlandsche Rechtsgeschiedenis en toen Mr. C. Pijnacker Hordijk, Hoogleeraar eerst aan het Athenaeum Illustre later aan de Universiteit te Amsterdam, zich bereid verklaarde dien in te nemen. Toen hij nog student was, aan onze Universiteit, had hij door zijne groote gaven reeds veel van zich doen spreken. Later had men om strijd zijne beteekenis voor wetenschap en onderwijs verheven.

Toen hij den 7^{den} Oktober 1881 officiëel verbonden werd, geloofde ieder, dat wij een belangrijke aanwinst gedaan hadden. Zijne schoone inwijdingsrede, „de taak van den beoefenaar der Nederlandsche Rechtsgeschiedenis", zijn voortreffelijk onderwijs deden veel goeds hopen. Maar, helaas! Zijne Majesteit onze Koning riep hem om als Minister van Binnenlandsche Zaken het Vaderland te dienen en hij ging als Hoogleeraar voor onze Universiteit verloren. Toch wordt het verlies verzacht; juist zijne nieuwe aanzienlijke werkkring

zal hem in staat stellen zeer nuttig te zijn voor het Hooger Onderwijs in het algemeen, voor onze Universiteit, die hij wel niet vergeten zal, in het bijzonder: zijne kennis van alles, wat met het Hooger Onderwijs in verband staat, is toch zeer ongewoon.

Tot heden toe werd de door hem verlaten zetel niet op nieuw bezet; moge het gelukken daarvoor een man te vinden, die zijn voorganger waardig mag genoemd worden.

Het onderwijs in de Algemeene Pathologie en in de Pathologische Anatomie werd opgedragen aan Dr. C. Pekelharing, tot dusverre belast met het onderwijs in dezelfde vakken en in de Physiologie aan de Rijks-Veeartsenijschool. Dat hij bereid gevonden werd verheugde velen, in het bijzonder de leden der faculteit van geneeskunde, die zijn degelijk onderwijs, zijn echt wetenschappelijken zin kenden. Uit zijne intreërede, „de waarde der Physiologie voor den beoefenaar der ziektekunde", bleek, gelijk uit zijne volgende daden, dat hij een krachtig medestander zijn zal om de pathologie aanspraak te geven op den naam van wetenschap.

Volgens den wensch van de faculteit der wis- en natuurkunde werd aan Dr. A. A. W. Hubrecht, Conservator aan het museum van natuurlijke historie en Lector bij de Rijks-Universiteit te Leiden, de plaats aangeboden, welke door den voortreffelijken Harting zou worden verlaten. Hij verklaarde zich bereid als hoogleeraar onderwijs te geven in de Zoölogie, de Vergelijkende Anatomie en Physiologie. Wij beseffen wat wij verliezen, maar gelooven dat eens van Hubrecht zal worden getuigd: Harting waardig.

Toen de Hoogleeraar Brill, zij het ook slechts officieel, van de Universiteit moest scheiden, deed zich de noodzakelijkheid gevoelen van verdeeling der vakken onder verschillende personen. Volgens veler oordeel was het geheel overeenkomstig de behoeften van wetenschap en onderwijs, toen Z. Exc. de Minister van Binnenlandsche Zaken van de Volksvertegenwoordiging machtiging vraagde om, in plaats van den aftredenden

hoogleeraar en den bestaanden lector, drie hoogleeraren te doen benoemen. De Tweede Kamer der Staten-Generaal veroorloofde slechts de benoeming van twee hoogleeraren. Overeenkomstig dat besluit werden benoemd Mr. H. E. Moltzer, litt. hum. doctor, tot dusverre Hoogleeraar te Groningen, om onderwijs te geven in de Nederlandsche Taal- en Letterkunde en in het Middel-Nederlandsch, en Dr. I. H. Gallée, Lector aan onze Universiteit, om onderwijs te geven in het Gothisch, de beginselen van het Sanskriet, de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder, het Angelsaksisch en het Middel-Hoogduitsch. Allen, wien onze Universiteit en de wetenschap ter harte gaan, verheugen zich zeer over die keuzen en verwachten daarvan met zekerheid schoone vruchten.

De faculteit der letteren en wijsbegeerte had gemeend, dat voor de beoefening en het onderwijs van de Vaderlandsche Geschiedenis nog een hoogleeraar moest worden aangesteld. Toen de Volksvertegenwoordiging de noodige gelden weigerde, was de blijdschap groot, dat de Hoogleeraar Wijnne bereid was, om het onderwijs in dezen tak van wetenschap op zich te nemen. Hoezeer men zich ook verheuge, dat zulk een man beschikbaar is voor het torschen van de Geschiedenis in haren geheelen omvang — zelfs hem schijnt die taak te zwaar te zijn. Het is te betreuren, dat de Universiteit te Utrecht in dit opzicht bij hare zusterinrichtingen te Leiden en te Groningen wordt achtergesteld.

Dat bij de behandeling dezer zaak in de Tweede Kamer een geacht lid het voorstel om drie hoogleeraren te benoemen ook aan de gemakzucht der bestaande hoogleeraren meende te mogen toeschrijven, „die", zooals het zich geliefde uit te drukken, „liefst zoo weinig mogelijk doen" — wekte geene onaangename stemming op. Vele leden dezer Vertegenwoordiging toch hebben in den laatsten tijd van klein en groot zoovele harde waarheden moeten hooren, dat het hun volstrekt niet euvel kan worden geduid, als zij op hun beurt ook anderen

gaarne eens onaangenaamheden zeggen. Wij weten evenwel wat ons betaamt; wij roemen in het openbaar de ingetogenheid, achtbaarheid en wijsheid van alle Leden der Staten-Generaal als zoodanig.

Niemand verwonderde het, den senaat verheugde het, dat in de Koninklijke Akademie van Wetenschappen aan onze ambtgenooten Pols en Wijnne eene plaats werd gegeven, als erkenning van hunne verdiensten op wetenschappelijk gebied. De senaat acht het tot zijn eer, dat ook de Koning van Zweden en Noorwegen hulde wilde brengen aan de talenten van onzen waardigen Wijnne, door hem te kroonen met de Koninklijke Orde van de Poolster. Dat de Pathological Society te Londen den beroemden Donders benoemde tot haar eerelid, maakt ons, zoo mogelijk, nog trotscher op zijn bezit.

Aan den Lecter Brondgeest werd opgedragen onderwijs te geven in de kennis der geneesmiddelen en in de geneesmiddelleer, terwijl de toepassing daarvan op den zieken mensch werd overgelaten aan den hoogleeraar in de inwendige geneeskunde. De beide leeraren stellen zich voor, dat hun eendrachtig samenwerken nuttig voor het onderwijs zijn zal.

Nog steeds kunnen vreemdelingen er zich over verwonderen, dat de klassieke Archaeologie verwaarloosd wordt in ons land, dat zoowel in de beoefening van de schilderkunst als in de studie van de klassieken eene eervolle plaats heeft ingenomen. Het maken van eene verzameling voor kunstgeschiedenis, noodzakelijk voor de beoefening van dit vak, zou evenwel slechts geringe uitgaven eischen, in verband met de volmaking der middelen van reproductie.

Omtrent de gebouwen en andere inrichtingen heb ik, als bijna ieder aftredend Rector, zoowel droevige als blijde dingen te vermelden.

De beschadiging, die Leeuwenbergh in den loop der tijden door onbekwame bouwmeesters onderging, wordt zooveel mogelijk hersteld. Het Physisch Laboratorium is wel wat het zijn moet, maar door de vacature van het assistentschap hadden de stu-

denten te weinig gelegenheid voor praktische oefeningen. Krachtens milde beschikking werden de boeken over wis- en natuurkunde van den te Utrecht gestorven Baron van Tuyll van Serooskerken van Heeze en Leenden aan de studenten ten gebruike afgestaan. Zij zullen, voor zooverre de bibliothecaris ze niet voor de bibliotheek onzer Universiteit wenscht, op het Metereologisch Instituut worden geplaatst, waar de belangstellenden gemakkelijk toegang zullen vinden. De instrumentenvoorraad der sterrenwacht is vermeerderd met een spiegelteleskoop van Schröder te Oberursel; de inrichting zelve heeft ook gediend voor de oefeningen van den luitenant ter zee Blaauw, die naar Indië vertrokken is om er sterrekundige plaatsbepalingen te doen. Prof. Harting schonk bij zijn vertrek aan het Zoölogisch Laboratorium een balans en een enkelvoudig mikroskoop van bijzondere constructie. De balans en het statief van het mikroskoop, vroeger door hemzelven vervaardigd, tastbare bewijzen van wat energie vermag, zullen blijven spreken van de voortreffelijkheid van hun maker. Prof. Dibbits mag zich nog steeds niet in het bezit van een goed laboratorium verheugen. Het nieuw gebouwde Mineralogisch Geologisch Instituut, dat den 15 Januari jl. gereed had moeten zijn, is het nog niet. In vele opzichten is het te roemen, ofschoon het ook al weer stof geeft voor aanmerkingen, die, naar wij mogen hopen, spoedig zal zijn weggenomen. In hetzelfde gebouw is ook voor de professoren der theologische faculteit een ruime gehoorzaal beschikbaar gesteld. Tot dusverre óf zich met een ongeschikt lokaal, de Hongaarsche kerk, moetende tevreden stellen, óf verplicht zich zelven een ander te verschaffen, zijn zij den Curatoren zeer dankbaar, zonder te wenschen, dat nu de theologie het uitgangspunt of de grondslag voor de geologie zijn zal.

Nu een stuk grond op het terrein van het Ziekenhuis door den Edel Achtbaren Raad van de stad onzer inwoning is afgestaan voor het bouwen van een laboratorium voor pharmacie, hygiëne en misschien nog andere vakken, bestaat er uitzicht,

dat de hoogst gebrekkige toestand, waarin deze inrichtingen verkeeren, spoedig voor een beteren zal plaats maken.

De stad Utrecht heeft nu weer feitelijk willen bewijzen, dat zij het begrijpt, van hoeveel invloed het lot onzer Universiteit op het hare is. Dit kan geene andere gevoelens dan die van erkentelijkheid in ons wakker roepen, die ik hier lucht geef. Utrecht bloeie, ook door de Universiteit!

Nog steeds worden de kraamvrouwen met alle andere patienten onder hetzelfde dak verpleegd, nog is er geene behoorlijke gelegenheid voor de verpleging van zieke kraamvrouwen, in 't kort, een afzonderlijk tococomium ontbreekt nog steeds: het blijft evenwel voortdurend gewenscht.

Tengevolge van de eischen die de nieuwere richting in de geneeskunde met zich brengt, blijkt langzamerhand de ruimte, in het Ziekenhuis voor de hoogleeraren en lectoren in de geneeskunde beschikbaar, onvoldoende. Mag het waar zijn, dat een recht geaard persoon onderzoekt ook in een kippenhok — ruimte moet er zijn. En die ontbreekt geheel voor vele onmisbare dingen. De niet genoeg te roemen welwillendheid van den verdienstelijken Geneesheer-Directeur van het Ziekenhuis kan in deze behoefte niet voorzien.

Het Anatomisch Instituut is te klein, het Physiologisch Laboratorium dreigt te klein te worden.

Bij het onderwijzen der tandheelkunde deden zich de slechte gevolgen kennen van de Wet, regelende de voorwaarden ter verkrijging der afzonderlijke bevoegdheid tot uitoefening der Tandheelkunst. Een aanzienlijk gedeelte van de aanstaande tandartsen is, o. a. in de natuurwetenschappen, niet of onvoldoende voorbereid. Moeilijk of onmogelijk blijkt het daardoor voor hen te zijn, met vrucht het onderwijs te volgen. Daarenboven zou voldoend onderwijs in de tandheelkunde reeds veel meer uren eischen dan een lector, naar den aard zijner betrekking, daaraan zou kunnen geven.

Oprecht was onze belangstelling in het feest, dat de hoofdstad van Nederland in Januari ll. vierde ter eere van het

250jarig bestaan harer Inrichting voor Hooger Onderwijs. Afgevaardigden van onzen Senaat, vriendelijk door den Amsterdamschen Senaat uitgenoodigd, waren de Secretaris en de Rector. Zij mochten de echt feestelijke stemming en de gulle vreugde gadeslaan, die de geboortedag van het troetelkind inboezemde.

Onze belangstelling te toonen en onze gelukwenschen te brengen aan Würzburg, waar in Augustus het 300jarig bestaan der Hoogeschool luisterrijk werd herdacht, werd aan onze ambtgenooten Opzoomer en Halbertsma opgedragen. De band tusschen onze universiteit en zusterinrichtingen werd aldus nauwer toegehaald.

De Senaat besloot op voordracht van de faculteit der letteren en wijsbegeerte Mr. D. Veegens, den voortreffelijken Griffier van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, honoris causa, tot Doctor in de Nederlandsche Letterkunde te bevorderen en op voordracht van de faculteit der geneeskunde den Heer A. W. H. Wirtz, den verdienstelijken Directeur van de Rijks-Veeartsenijschool te Utrecht, honoris causa, het doctoraat in de Geneeskunde te verleenen.

Aan ons was dit jaar de beurt prijsvragen uit te schrijven. Alle Nederlandsche studenten worden uitgenoodigd tot deelneming aan dien strijd. Mogen vele, vooral Utrechtsche, studenten die roepstem hooren en er door worden opgewekt tot inspanning hunner beste krachten. Hunne pogingen mogen bekroond worden met een gewenschten uitslag tot voordeel en eer van henzelven, van hunne medestudenten, van onze Universiteit.

De verhouding tusschen de studenten en de docenten liet in dit jaar niets te wenschen over. IJver, lust en belangstelling ontbraken aan beide zijden dan ook niet. De wederkeerige sympathie bleek weer den 26sten Maart, toen gemeenschappelijk en opgewekt de dies natalis onzer Hoogeschool feestelijk herdacht werd.

Mogen de studeerende jongelingen steeds inniger doordrongen worden van de beteekenis der jaren die zij hier doorbrengen.

Het behoeft niet te worden betoogd, dat in den studententijd schatten kunnen worden verzameld, die later aan de dragers en aan de maatschappij onschatbare winsten kunnen afwerpen, maar dat helaas! ook gemakkelijk het levensgeluk voor goed kan worden buitengesloten

Er ligt mij ééne zaak op het hart die ik juist nu, in het begin van het nieuwe studiejaar, even wil aanroeren. De kennismaking met de ouderen maakte het somtijds voor de jongste studenten gedurende eenige weken moeilijk de lessen bij te wonen, waarin de beginselen hunner takken van wetenschap plegen uiteengezet te worden. Van verschillende kanten zijn hierover reeds stemmen opgegaan. De Hope des Vaderlands onderzoeke zelve de billijkheid der klachten!

Eindelijk is voor mij het uur van aftreden gekomen. Openlijk betuig ik mijn dank voor de hulp en de welwillendheid die mij in het afgeloopen jaar bewezen werden door mijn waarden ambtgenoot Wijnne, Secretaris van den Senaat, door de Assessoren, door de leden van den Senaat in het algemeen, door de Studenten. Der Universiteit, den Curatoren, Professoren, Lectoren, Doctoren, Studenten wensch ik heil!

Heil ook U, waarde Valeton, door Z. M. den Koning geroepen tot het gewichtig ambt van Rector Magnificus!

Word door mij bekleed met eer en macht, neem uit mijne handen de teugels van het bewind over. Beleef door en met de Universiteit een voorspoedig jaar.

Salve Rector Magnifice! iterumque salve!

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN VOORTS GIJ ALLEN, VAN WAT RANG OF STAAT, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

Hooggeachte Toehoorders!

Weinige hypothesen zijn ooit zoo algemeen verbreid geweest als die van de wording der levende wezens door ontwikkeling. Aanvankelijk maakten hare verkondigers, zelfs onder het wetenschappelijk publiek, weinig opgang. Maar toen eens de gemoederen, mede ten gevolge van veranderingen der godsdienstige meeningen, waren voorbereid, schaarden in korten tijd zeer vele natuurkundigen, van den eersten en van den laatsten rang, zich onder hare vaan. Eerst werd zij slechts op de planten en de dieren toegepast en werd het, onder voorbehoud, slechts als mogelijk voorgesteld, dat zij ook van den mensch zou gelden. Spoedig kwam er evenwel aan dit aarzelen een einde en werd zij op alle levende wezens, dus ook op den mensch, toepasselijk verklaard. Het groote publiek, moge het ook onbekwaam zijn om in de gronden dezer hypothese in te dringen, geneigd, als het is, om meeningen aan te hangen die volkomen duidelijk zijn, die alle of bijna alle raadselen schijnen op te lossen en onomwonden worden uitgesproken — het groote publiek juichte toe. Volgens deskundigen en onkundigen, geleerden en ongeleerden behoorde de toekomst aan de ontwikkelingshypothese.

Zij moest zich toen ook wel doen gelden in andere wetenschappen: daar was er eigenlijk geen enkele, die zich geheel aan haren invloed kon onttrekken. Omdat, volgens die hypothese, de levende wezens slechts uit materie bestaan en de verrichtingen, welke men gewoon is de geestelijke te noemen, in beginsel even noodzakelijk en innig aan de stofwisseling der hersenen verbonden zijn, als de warmte aan de verbranding — moet het ontstaan der geestelijke eigenschappen evenzeer uit de genoemde hypothese verklaard kunnen worden, als dat van de eigenschappen der overige lichaamsdeelen, voortvloeiende uit hunne vormen.

De geestelijke ontwikkeling die ieder mensch voor zich kan bereiken, de kennis die hij kan verkrijgen, het treffende beoordeelen waartoe hij in staat is, de verbindingen die hij vormt, de besluiten die hij trekt bewijzen, dat hij geboren is met een voortreffelijken aanleg, dien hij van zijne ouders en misschien van vele geslachten, die aan hem voorafgegaan zijn, geërfd heeft.

Omdat zoo vele leden van een ras ongeveer dezelfde vatbaarheid vertoonen, spreekt men niet alleen van de begaafdheid van enkele personen, maar ook van den natuurlijken aanleg van een menschenras, bij de verschillende leden van dat ras evenwel tusschen vrij ruime grenzen schommelende Die aanleg, die begaafdheid zouden, volgens de genoemde hypothese, niet met het ras ontstaan zijn als met het individu, maar in het ras geworden zijn door ontwikkeling, in dien zin, dat vóór zeer vele geslachten de vatbaarheid voor kennis en beschaving weinig boven die der nu nog levende hoogste dieren stond; die ontwikkeling zou dan hebben plaats gegrepen ongeveer op de bekende en onbekende wijzen, waarop in den loop der tijden de lichaamsvormen een zóó hoogen trap van voortreffelijkheid zouden bereikt hebben.

Zij, die deze onderstelling aanhangen, moeten aannemen, dat de aanleg door of ten minste onder een lang voortgezet

gebruik der hersenen geworden is wat hij is. Zonder lang voortgezette werkzaamheid, zoo leert men, geene vaardigheid; zonder door vele geslachten voortgezet denken, geen ontwikkeld denkvermogen; zonder langdurige werking in eene zekere richting, geen bekwaamheid om in die richting voortte gaan; zonder lang voortgezette beoefening van kunsten en wetenschappen, slechts ongeschiktheid voor hare beoefening.

Voor de aanhangers van de toepassing der ontwikkelingshypothese op den menschelijken geest moet dus de ontwikkeling van de kennis in een ras te gelijk de ontwikkeling van den aanleg tot kennis zijn geweest, de geschiedenis van de eene ook de geschiedenis van de andere.

Men is korten tijd bij deze algemeene voorstellingen blijven staan; desnoods werden zij opgehelderd door voorbeelden die men zich schiep en die men niet uitgaf voor meer dan zij werkelijk waren.

Slechts zelden gebeurde het dat men voor het einde halt maakte op een baan, waarop men zich zoo gemakkelijk voortbewoog. Ook hier ging men voort in steeds toenemende vaart; het duurde niet lang, of phantastische geesten meenden aan de geschiedenis der volkeren in het algemeen en aan de waarneming van nu nog onbeschaafde stammen genoeg gegevens te kunnen ontleenen voor het schetsen in bijzonderheden van den gang, dien de ontwikkeling van den menschelijken geest in de hoogste rassen werkelijk zou genomen hebben. Zij schijnen zelven te gelooven, dat zij niet slechts mogelijkheden kunnen schilderen, maar dat zij de werkelijke toedracht opgespoord hebben.

Oorspronkelijk leefden dan, volgens de bedoelde voorstelling, onze voorvaders in troepen of kudden, niet alleen zonder zedelijkheid en beschaving, maar ook (voor zooveel de de individuen betrof) zonder aanleg daartoe. Hun taal was uiterst weinig ontwikkeld, was eigenlijk nog niet dien naam waardig. Vernuftige arbeid bestond niet of bijna niet; van kunsten of wetenschappen kon zelfs geen sprake zijn.

Gedurende langen tijd was er in die troepen niet meer verschil in rang, dan in de kudden der levende dieren. Als een individu zich iets toeeigenen wilde ten nadeele van een ander, kon het slechts door de vrees voor wraak weerhouden worden. Waren er sterker of slimmer, dan werden hunne goederen meer ontzien dan die der zwakken. Men trachtte, toen men eens tot het begrip van koopen en ruilen was gekomen, de sterksten door geschenken vriendelijk te stemmen.

Strijd, onderling en met andere stammen, kon niet uitblijven. Toen door de voortdurende oefening het verstand meer ontwikkeld was, begreep men het nut van coöperatie en vereenigde zich. Nu moesten de sterksten onder de verbondenen in den strijd een overwegenden invloed verkrijgen. Allengs, zonder opzettelijke keuze, werden zij dus aanvoerders. De machtigste van allen werd het algemeene hoofd, dat regels stelde waaraan ieder zich moest onderwerpen.

De maatregelen, die in den strijd genomen waren, en de overmacht, dien eenige weinigen zich hadden verworven, moesten ook nog na den krijg invloed uitoefenen op den gang der zaken. Want in den volgenden tijd van vrede bleek het spoedig goed te zijn elkanders bezittingen te eerbiedigen en, toen men maar eens het onmisbare van leefregels had leeren inzien, moest langzamerhand het beginsel van een staat met zijne wetten ontstaan. Wie in den oorlog aanvoerder geweest was, wist zich nu ook in vredestijd staande te houden; hem werd de handhaving der wetten opgedragen en men kan zich lichtelijk denken, hoe aldus in beginsel de verschillende staats- en regeeringsvormen ontstonden.

Alle uitingen van den menschelijken geest moesten worden verklaard; zoo ook de oorsprong van den godsdienst. Al het bovennatuurlijke, dat men vroeger wel te hulp had geroepen, werd ter zijde gesteld als onnatuurlijk en dus van geene waarde. Het werkelijke begin zocht men in de geweldige gewaarwordingen, die het zien sterven van stamgenooten bij de levenden opwekte. Die gewaarwordingen moesten be-

langrijke gevolgen hebben en, met diepe en onuitwischbare indrukken in de hersenen gepaard, lang nawerken.

Een lijk was iets allergeheimzinnigst. Kort te voren nog geducht van kracht, was iemand eenige oogenblikken later roerloos en moest hij binnen kort verwijderd worden. Dat geheimzinnige baarde vrees en, daar men slechts voor iets dat bestaat vrees koesteren kan, kende men aan den gestorvene voortbestaan toe. Vóór dien tijd hechtte men ook reeds aan een lijk eenig begrip van persoonlijkheid, getuige slechts de naam van den levende dien men het nog geven moest.

Het lijk verging na korten tijd en de gedachten aan een voortbestaan moesten dus wel ten gevolge hebben het geloof aan „geesten", die men ging vreezen. Vooral vreesde men de geesten der machtigen. Geheimzinnige voorstellingen van verzoening en bevrediging dier afgestorvenen ontwikkelden zich als van zelf en daarmede ontstond de godsdienst. De oplossing van het groote vraagstuk noemt men dus tamelijk eenvoudig.

In vele gevallen ging op den zoon van het opperhoofd de wereldlijke macht van den vader over. Aan de vereering, die door zijne stamgenooten aan den laatsten gewijd werd, nam hij van harte deel en ontleende hij te gelijker tijd een krachtigen steun voor zijn eigen heerschappij. De godsdienstige plechtigheden kwamen aldus aan de gebieders te stade; zij boden hunne hulp aan de personen die den voorrang bekleedden bij die plechtigheden en ontvingen daarvoor wederkeerig van hen eene hoogere wijding. Het wederzijds wel begrepen eigenbelang was dus de natuurlijke, misschien onbewuste, oorzaak van het verbond tusschen de wereldlijke en de geestelijke macht, dat in latere tijden zulk een grooten omvang en zulke belangrijke gevolgen hebben zou.

Ieder burger moest gedwongen worden, om zijnen medeburgers te geven naar hunne verdiensten, gelijk ook zijn eigen verrichtingen het loon bepaalden, dat hem kon worden toegestaan en dat hij voor zich zelven eischte. De beoefening

der rechtvaardigheid geschiedde dus eerst uit dwang. Langzamerhand werd zij tot gewoonte en daarmede tot natuur: de gewoonte toch is de natuur. Iedere onrechtvaardige daad, later in strijd met de natuur gepleegd, liet een onaangenaam gevoel van zelfverwijt achter. Na rechtvaardige handelingen volgde een gevoel van tevredenheid, van kalmte, te vergelijken met dat, hetwelk iemand, die lang rondgezworven heeft, ondervindt, als hij weer aan den ouderlijken haard teruggekeerd is. Terwijl vroegere waarnemers altijd den oorsprong van het gevoel van rechtvaardigheid zochten buiten de natuur, zou dus, volgens deze beschouwingswijze, die oorsprong geheel natuurlijk zijn en voor de hand liggen, als men zich maar eens los gemaakt heeft van de oude leerstukken en zijne oogen geopend voor de waarheid.

Die de rechtvaardigheid beoefent, wil een ander geven wat hij voor zich zelven zou wenschen. Hij juicht als zijn medeburger voor goede daden beloond wordt, hij treurt als iemand in plaats van voorspoed tegenspoed ondervindt, hij lijdt als een ander lijdt. De verhevenste gewaarwording die zich denken laat, het medegevoel met een ander, zou op de beschreven wijze langs den natuurlijken weg mogelijk geworden zijn.

Het spreekt van zelf, dat met deze opvattingen de begrippen van objectief, volstrekt goed en kwaad onbestaanbaar zijn. Goed is slechts, zoo zeggen de aanhangers dezer voorstellingswijze, wat voordeel, kwaad wat nadeel aanbrengt: zelfzucht leerde onze ruwe voorvaders het eerste zoeken het laatste vermijden. In den eersten tijd bekommerde men zich weinig om de toekomst, slechts om het tegenwoordige. Spoedig bleek het evenwel, dat de voordeelen, welke onmiddelijk op eene daad volgen, eene geringere waarde plegen te hebben dan die, welke zich eerst later openbaren: de ondervinding bevestigde het tallooze malen. Het gevolg daarvan moest zijn dat, naarmate het verstand van de handelende personen degelijker was, het oog meer werd gevestigd op de toekomst en minder op het tegenwoordige. Eerst hield men het voor onverstandig dade-

lijke voordeelen na te jagen, later voor strafbaar en zondig. Men kwam zelfs zoover van te gelooven, dat hij, die de tegenwoordige genietingen verwaarloost en veracht, daardoor alleen reeds recht bekomt op eeuwige belooningen.

Met den zang en de muziek zou zich ongeveer op dezelfde wijze de zin voor muziek, het muzikaal gevoel, ontwikkeld hebben.

Door de voortdurende oefening, ten gevolge van het ontstaan van nieuwe behoeften, gewoonten en levensomstandigheden, werd ook de taal minder onvolkomen. Het vermogen om taal te vormen werd te gelijk daarmede hooger. Dit deed weer nieuwe woordvormen ontstaan, waardoor weer de taalzin toenam, en zoo ging het voort in een spiraalgang, die steeds hooger zich verhief, maar nooit eindigen kan.

Op soortgelijke wijze ontstonden met elkander kunsten en wetenschappen en de vatbaarheid voor de beoefening en de ontwikkeling daarvan.

Aldus zou ontstaan zijn het geheel van 's menschen geestelijke eigenschappen. Niet alleen zou de ontwikkelingsgang van zijn kennen aldus zijn geweest, maar ook die van zijn kunnen: met de kennis zelve zou zich aldus bij den mensch ook de mogelijkheid van kennis ontwikkeld hebben, zijne vaardigheid, zijn natuurlijke aanleg. M. a. w. in de ontwikkelingsgeschiedenis van de menschelijke beschaving zou men ook de wording van den natuurlijken aanleg van zijn geest voor zich hebben.

Men vergeet wel eens, dat dit onmogelijk meer dan phantasieën kunnen zijn, trouwens getuigende van de groote begaafdheid van den geest die ze voortbracht. Hare waarde is slechts betrekkelijk, voor den natuuronderzoeker misschien gering. Het is toch niet de vraag, welke wijze van ontstaan der natuur wij ons kunnen denken, maar hoe alles werkelijk ontstaan is.

Velen zullen daarenboven eenig wantrouwen koesteren ten opzichte van de juistheid van voorstellingen, die zoo buitengemeen gemakkelijk alle moeilijkheden uit den weg geruimd

hebben en de meest samengestelde dingen zoo kinderlijk eenvoudig hebben gemaakt. Velen zal het misschien verdacht voorkomen, dat nagenoeg alle levensraadsels zóó spoedig en zóó volkomen opgelost heeten te zijn. De wegen, die tot waarheid leidden, waren tot dusverre zóó moeilijk; dat men slechts gedurende korten tijd met snelheid zich kan voortbewegen, zonder velen sterker en sterker te doen gelooven, dat men zich op een dwaalspoor bevindt. Het geheel der dingen kunnen velen vooralsnog onmogelijk voor eenvoudig houden.

Men verliest daarenboven dikwijls uit het oog, dat nog eene andere mogelijkheid verdedigers vindt. Volgens deze is de natuurlijke aanleg van den menschelijken geest niet belangrijk veranderd; krachtens de oorspronkelijke voortreffelijkheid van dien geest kon de beschaving die hooge vlucht nemen, toen eens de omstandigheden gunstig waren geworden, als daar zijn de levenswijze, het klimaat, de gesteldheid van den bodem, de opeenhooping van individuen, de sociale verhoudingen, oorlog, vrede enz. In allen gevalle heeft men met deze voorstelling te rekenen en kan men haar maar niet eenvoudig als „verouderd" op zijde zetten.

Ik vraag eenige oogenblikken Uwe welwillende aandacht, waar ik u een paar gedachten ga mededeelen over den oorsprong van dien aanleg. Het feest onzer alma mater, de causa sufficiens van ons samenzijn, moet U toegevend stemmen en doet mij op toegevendheid hopen.

Het schijnt zeker te zijn, dat de volkeren, welke nu beschaafd heeten, eens in den natuurstaat hebben geleefd en dat langzamerhand beschaving, kunsten en wetenschappen zich bij hen ontwikkeld hebben. Was vóór de kennis en de beschaving reeds de aanleg daartoe voorhanden, of heeft die aanleg zich met de beschaving ontwikkeld? Ziedaar de vraag, die moet beantwoord worden.

Bij oppervlakkige beschouwing zou men misschien tot de

meening kunnen komen, dat het antwoord onmogelijk aan de waarneming, de eenige bron van kennis, ontleend kan worden; in werkelijkheid is de staat der zaak minder ongunstig.

Wij hebben in de eerste plaats te vragen, of er iets bekend is omtrent den natuurlijken aanleg tot beschaving van de volkeren welke nu nog in den natuurstaat leven; of er volkeren zijn, schoon in den natuurstaat verkeerende, die bewezen hebben toch bekwaam te zijn tot degelijke beoefening van kunsten en wetenschappen. Zijn er dezulken, dan is het bewezen, dat het ongeoorloofd is uit een lagen trap van de ontwikkeling der beschaving tot een gebrekkigen aanleg tot beschaving te besluiten. Het is dan mogelijk, neen, meer dan dat, het is dan waarschijnlijk, dat ook de volkeren, welke nu beschaafd zijn, vroeger onbeschaafd waren, niet omdat hun aanleg gebrekkig was, maar omdat de omstandigheden dien aanleg niet ten bate van de beschaving deden medewerken.

Ik wensch Uwe aandacht te vestigen op de Negers.

In hun natuurlijken toestand zijn zij volkomen onbeschaafd. Van lezen en schrijven is bij hen geen sprake; hunne ontwikkeling is zóó gering, hunne kennis zóó onbeteekenend, dat het onzinnigste bij hen geloof kan vinden als bij kinderen, mits het maar ernstig wordt medegedeeld. Gemeenlijk weten zij niet, hoe oud zij zijn; zij waren niet in staat de olifanten te temmen en verspreidden zich, als met den loop van het bewustelooze water, uit de vruchtbare hooglanden naar de ongezonde, lage kusten. Bij hen verschaffen zich de mannen door koop de vrouwen ten eigendom, om ze later misschien met hare kinderen als slaven te verhandelen. Mannen van beteekenis verklaarden, dat zij het nauwelijks tot eenig begrip brengen van wat zij aangeleerd hebben. Hun godsdienstig geloof is onzinnig. Voortreffelijke mannen leerden hen diep verachten wegens hunne onvatbaarheid voor beschaving, die zij meenden te mogen aannemen.

En toch, niettegenstaande hunne beschaving op zulk een laag standpunt staat, zijn zij door hun natuurlijken aanleg

volkomen geschikt voor eene hooge geestelijke ontwikkeling. Waitz bewees dat met vele voorbeelden. Hij had recht om de vatbaarheid der Negers voor hooge ontwikkeling eene waarheid te noemen, „die bij eenige zaakkennis slechts geloochend kan worden door hem die haar loochenen wil", zooals hij zich uitdrukt. Een paar van de voorbeelden, waarop Waitz zijne uitspraak grondt, wil ik aanhalen. De kapitein der genie Lillet-Geoffroy, een Neger, was een voortreffelijk beoefenaar der wiskunde en werd door de Academie des sciences benoemd tot correspondeerend lid. Een ander Neger, een smid in Alabama, leerde zonder hulp van anderen Grieksch, Latijn, Hebreeuwsch.

Cruikshank beweerde eveneens, dat de natuurlijke aanleg der Negers volstrekt niet achterstaat bij dien der Europeanen. Na hunne vrijverklaring in Noord-Amerika bleek de juistheid dezer beweringen eerst ten volle. Ook onze beroemde landgenoot Dozy verzekert dat.

Van volkomen onbeschaafden oorsprong, hun geheele leven mishandeld, zooveel mogelijk onwetend gehouden, door de zweep tot het werk gedwongen dat zij haatten en, op het voorbeeld hunner meesters, verachtten, had men algemeen verwacht, dat zij zich na hunne vrijverklaring aan vreesselijke uitspattingen zouden schuldig maken en iedere ernstige bezigheid zouden weigeren. Het tegendeel was echter waar. Zij ontzagen moeiten noch kosten, waar het verzamelen van kennis gold. Zoodra een school voor hen toegankelijk werd gemaakt, stroomden zij er heen. Men zag naast elkander zitten knapen van 7 en mannen van 40 jaar en daarboven, die de gelegenheid om te leeren lezen niet wilden laten voorbijgaan, als zij toevallig geen werk hadden. In Zuid-Carolina alleen leerden in 2 jaar 25.000 gewezen slaven den bijbel te lezen. De leerlust der Negers bleek zóó groot te zijn, dat Dozy zelfs de vraag opwerpt, „of er soms niet hier en daar Zeergeleerde en Hooggeleerde docenten zouden te vinden zijn, die bijzonder tevreden zouden wezen, indien zij bij de meesten hunner

zeer blanke en welgeborene leerlingen denzelfden leerlust opwekten?"

Het is ondenkbaar, dat bij een geheel volk zulk een leerlust zou bestaan en toch de vatbaarheid om te leeren gering zou zijn. De ervaring bewees dan ook, dat de natuurlijke aanleg der Negers niet van slechter gehalte is dan die der blanke rassen. Dat de kinderen der Negers in geenen deele achterstaan bij de kinderen der Europeanen is gedurende vele jaren op vele plaatsen waargenomen. Altijd evenwel wist de bekende partij de overtuiging te verbreiden, dat op lateren leeftijd de gebrekkige aanleg der zwarten voor den dag kwam. Het opnemingsvermogen was vrij goed, zoo heette het, maar het vermogen om te verwerken en terug te geven, het verstand, slecht. Ook deze meening is weërlegd. Dozy beschreef reeds in 1874 de gunstige ervaring die men had opgedaan op Oberlin College in Ohio, waar blanken en zwarten van beide seksen te zamen de lessen over Grieksch, Latijn, Wiskunde, Natuurkunde en Wijsbegeerte volgen. De zwarten deden volstrekt niet onder voor de blanken en overtroffen hen zelfs, volgens het oordeel der hoogleeraren, in zuiveren smaak en in aanleg voor taalstudie. Hippeau hoorde er b. v. eene vijfentwintig-jarige Negerin met groote nauwkeurigheid een hoofdstuk uit Thucydides vertalen en verklaren. Op Toronto University behaalde een Neger de gouden medaille. Sedert dien tijd hebben de Negers zeer dikwijls in het openbaar en in het bijzonder bewezen, dat hun natuurlijke aanleg in het algemeen niet achter staat bij dien der Europeanen.

De grondstelling van de aanhangers der ontwikkelingshypothese, toegepast op de geestelijke eigenschappen van den mensch, moet zijn, dat eerst door en onder eene langdurige oefening van de geestvermogens in eenige richting de vatbaarheid geboren wordt, om in die richting voort te gaan. Die grondstelling is bewezen valsch te zijn; de negers beoefenden b.v. vroeger nooit de wiskunde en leverden toch uitstekende wiskunstenaren.

Men neemt aan, dat bij de volkeren de ontwikkeling van de taal een maatstaf is van de ontwikkeling van den taalzin, als ik dat woord gebruiken mag. Het is onjuist. De taal der Negers staat op een zeer laag standpunt en hun taalzin is voldoende om hun Shakespeare en Thucydides te doen verstaan. Negers vervulden op voortreffelijke wijze de hoofdrollen in de tooneelstukken van Shakespeare.

Van bijna alle kunsten en wetenschappen en de vatbaarheid daarvoor zou men ongeveer hetzelfde mogen beweren.

Het is dus bewezen, dat, bij de Negers althans, de natuurlijke aanleg voor hooge ontwikkeling aanwezig was, toen die ontwikkeling zelve nog onbeteekenend was. Men mag zoo ver gaan van het volgende te beweren: omdat de Negers volkomen geschikt waren voor de beoefening van de verschillende wetenschappen vóór die door hen beoefend waren, volgt er uit, met eene groote mate van waarschijnlijkheid, dat de vatbaarheid in het algemeen niet het gevolg van oefening is. Zij zou dus oorspronkelijk aanwezig zijn geweest. Slechts aan de ongunstige omstandigheden zou het moeten worden toegeschreven, dat die goede vatbaarheid niet ten bate van de beschaving is gekomen.

Dat bij een slechten natuurlijken aanleg ook de beschaving slechts eene geringe hoogte bereiken kan, spreekt van zelf. Dat bij sommige volkeren in den natuurstaat beschaving en aanleg beide gebrekkig zijn, bewijst natuurlijk niet, dat men bij andere uit een lagen trap van beschaving tot een slechten aanleg mag besluiten.

Nog andere waarnemingen, waarop men kan vertrouwen, verdienen hier vermeld te worden.

In Noord-Amerika heeft men kunnen zien, wat er werd van Europeanen, die hunne gewone levenswijze hadden laten varen en een geheel nieuw leven in de wildernissen waren begonnen. Van mannen met zulk eene energie mag men wel aannemen, dat hun natuurlijke aanleg niet slechter was, dan die der Europeanen in het algemeen; toch waren zij na jaren dikwijls

slechts met moeite te onderscheiden van de Indianen waaronder zij leefden.

In eenige streken van Zuid-Amerika zijn de Spanjaarden weer ongeveer tot den natuurstaat vervallen.

Gelijk dus de vatbaarheid voor kennis onafhankelijk van de verkregen kennis ontstaan is, kan ook omgekeerd alle verkregen ontwikkeling weer verloren gaan, onafhankelijk van de vatbaarheid.

De vraag, of de natuurlijke aanleg van den mensch eerst met de beschaving geworden is, of reeds vóór de beschaving voorhanden was, kan ook nog opgelost worden door de geschiedenis der natuurkundige theorieën.

Er was een tijd, dat andere takken van wetenschap reeds eene aanzienlijke hoogte bereikt hadden en de natuurwetenschappen nog in den vroegsten ontwikkelingstijd verkeerden. Het is bekend, dat tot voor betrekkelijk korten tijd de kennis der levende natuur kinderlijk eenvoudig was, Voor ruim eene eeuw begon zij zich pas behoorlijk te ontwikkelen, eerst langzamer, daarna sneller en sneller. Omdat geen denkend wezen zich met feiten tevreden kan stellen, bracht de ontwikkeling der kennis met zich mede theorieën en hypothesen omtrent het verband tusschen de bestaande wezens.

Het schijnt mij toe onbetwistbaar te zijn, dat al die beschouwingen niet ontleend zijn aan de waargenomen dingen, maar dat zij de producten der waarnemers zelven zijn. De menschelijke geest is het, die verbindt hetgeen waargenomen wordt; uit die verbinding worden de eenvoudige begrippen van oorzaak en gevolg en de meer samengestelde voorstellingen omtrent het verband in het algemeen geboren. De waarneming leert slechts voorwerpen kennen; het verband tusschen de waargenomen voorwerpen kan onmogelijk zelf een voorwerp van waarneming zijn. Het verband is een begrip: voor begrippen nu kunnen zintuigen niet gevoelig zijn. Buiten den mensch bestaat het oorzakelijk verband tusschen twee dingen,

waartoe de voorzichtigste natuuronderzoeker besloten heeft, evenmin, als dat tusschen een komeet en volksrampen, hetwelk zich de domme volkshoop denkt.

Het is de vraag, of de menschelijke geest eerst na en door de beoefening van de studie der natuur den aanleg verkreeg, om begrippen te vormen omtrent het verband tusschen de voorwerpen der natuur. Is de mensch eerst door de studie van de natuur bekwaam geworden voor de beoefening der natuurwetenschappen, d. i. voor de vorming van de verbindingen tusschen de voorwerpen der natuur, dan moet de feitenkennis vooraf zijn gegaan aan de vorming van theorieën. Bestond evenwel de aanleg voor de vorming van theorieën vóór de kennis, dan moet hij zich ook bij verschillende gelegenheden vóór die feitenkennis hebben geopenbaard. Het moet dan met het menschelijk geslacht zijn geweest, als het zijn zou met een man, die, met een voortreffelijken aanleg geboren, zijn geheele leven doorbracht onder volkomen onbeschaafde volkeren. Kunsten, wetenschappen, beschaving in het algemeen zouden hem vreemd zijn, maar zeker zou nu en dan de voortreffelijkheid van zijn aanleg moeten blijken. Door verschillende, op zich zelf onbeteekenende, aanleidingen zouden de beginselen van de schitterende composities voor den dag moeten komen, die, ware hij in de beschaafde maatschappij opgevoed, de wereld hadden kunnen verbazen. Zijne omgeving zou die ongevormde denkbeelden onopgemerkt hebben laten voorbijgaan; de geschiedvorscher, hen ontmoetende, zou er uit besloten hebben tot den voortreffelijken natuurlijken aanleg des mans.

Bezaten de menschen individuëel vóór de kennis reeds van nature den aanleg tot kennis, dan moeten ook vóór de studie der natuur de beginselen van later heerschende natuurkundige theorieën zich hebben geopenbaard. Bij de mannen van den eersten rang mogen wij het zuiverst die uitingen verwachten. Hunne natuurkundige phantasieën hebben dus eene groote waarde.

Buitengewoon belangrijk zijn in dit opzicht de fragmenten van de geschriften van Empedocles, die, bijna 500 jaar vóór het begin onzer jaartelling geboren, om zijne zeldzame gaven door zijne tijdgenooten geëerd werd als een God. Zijne kennis van de levende natuur, hoewel niet achterstaande bij die zijner tijdgenooten, had niets te beteekenen. Aan zijue phantasieën over den oorsprong der dingen liet hij den vrijen teugel, zonder zich aan de waarneming te storen.

De kennis der feiten veracht hij, omdat zij tot niets nut, slechts schaadt.

„Onderzoek vlijtig," zegt hij, „hoe alles zich zelf openbaart, màar vertrouw noch het oog, noch het oor; stomp is het gehoor, bedriegelijk is de waarneming der tong. Voor zoo ver er mogelijkheid bestaat om de dingen te begrijpen, vertrouw uwe zintuigen niet; overdenk, hoe alles zich voordoet."

Als resultaat van dat denken stelt hij het volgende: „in het geheel der vergankelijke dingen ontstaat niets uit niets en ook in den dood is geene vernietiging. Alles is slechts verbinding, of scheiding van verbonden stoffen. Maar dat noemt de mensch ontstaan. Verbindt sich de stof en treedt zij in het licht als wild dier, als boom, of als vogel, dan zegt men dat deze ontstaan. Wordt de verbonden stof weer gescheiden, dan noemt men het den treurigen dood. Zij hebben slecht nagedacht, die meenen dat ontstaat wat niet te voren was, of dat wat eens was verdwijnt in het niet, want het is onmogelijk, dat iets uit niets ontstaat, gelijk het onmogelijk is, dat iets tot niets vergaat." „Alle elementen zijn naar hun wezen gelijk en alle zijn eeuwig. In wederkeerige doordringing brengt altijd het eene het andere voort en daarom blijft alles aan zich zelf gelijk. Alle dingen zijn naar hun wezen gelijk." „Door verbinding en scheiding bestaat wat was, wat is, wat zijn zal. Daardoor groeien boomen en mannen en vrouwen en de wilde dieren en de vogels en de visschen die in het water leven; zelfs de hoog geëerde lang levende Goden. Alles is naar het wezen gelijk. Alles is in wezen hetzelfde, maar zich anders verbindende krijgt alles

een ander voorkomen, dat dus met de ontwikkeling verandert." „Dit gedurig veranderen komt nooit tot een einde." „In alles vertoont zich aldus de machtige werking van het geval." „Door de verbinding ontstond, als een spel van het geval, de reeks der schepselen in onmetelijk groot aantal en in steeds meer samengestelden bouw."

Het is bekend, dat voor eenige jaren een zoogenaamd nieuwe beschouwingswijze zich in de natuurwetenschap baan maakte en de oude teleologie verdrong. Door de werking zouden de verschillende deelen van het lichaam hun bekenden bouw hebben verkregen, leert men tegenwoordig. Bij den mensch zou de hand b.v. geschikt zijn om te grijpen, de voet om het lichaam te dragen, omdat de eerste voortdurend gebruikt werd om te grijpen, de laatste om te dragen. Volgens eenvoudig mechanische wetten zouden daarbij de samenstellende deelen de afmetingen en de vormen hebben aangenomen, die hen geschikt maken voor het werk waarvoor zij worden gebezigd. Welnu — volkomen hetzelfde begrip ontwikkelde Empedocles.

Wij moeten ons hiervoor op eene mededeeling van Aristoteles verlaten, die evenwel uitvoerig genoeg is, omdat hij juist tegen deze opvatting te velde trok. Empedocles leerde, dat de deelen zuiver mechanisch en door de werking gevormd zijn. De ruggegraat, zeide hij, is zooals zij is, omdat zij bij het keeren en wenden der dieren in vele stukken gebroken werd. De maag en de andere deelen, die het voedsel en de uitscheidingen ontvangen, zijn ontstaan door het naar beneden stroomen van de vloeistoffen, de neusgaten door het doorstroomen der lucht.

De gevolgen zijner redeneeringen, hare toepassing op de bestaande wezens bewijzen wel, bijna ten overvloede, dat hij werkelijk de zintuigen verachtte en zich niet bekommerde om wat zij ons mededeelen „Alzoo," zeide hij, „d. i. door de vereeniging der stof zooals het geval die meebracht, geschiedde het, dat eerst de hoofden zonder rompen ontstonden; bloote

armen zweefden rond, nog niet met schouders verbonden. Oogen dwaalden om, nog niet met een aangezicht vereenigd. Door vereeniging daarvan ontstond de rij der schepselen; maar veel kwam ook met een dubbelen borst en een dubbel aangezicht. Runderkoppen vereenigden zich met menschenlichamen; dan weer ontstond een wezen gedeeltelijk van mannen- en gedeeltelijk van vrouwennatuur."

Niemand kan in ernst volhouden, dat Empedocles op grond van feitenkennis tot de uitspraak kwam, dat geen stof verloren gaat, dat slechts het voorkomen verandert, dat de elementaire samenstelling van alles in beginsel gelijk is, dat ook de elementen zelve gelijk zijn.

Hij ging uit van de stelling, die slechts de uitspraak zijner zuivere rede was, dat onmogelijk iets uit niets ontstaan kan en dat evenmin iets verloren kan gaan. Al het andere was slechts gevolgtrekking, bijna onvermijdelijk voor zijn logisch verstand, schoon van geringe waarde voor- en in beginsel af te keuren door hem, die zegt zich slechts met de werkelijkheid in te willen laten en aan alle bespiegelingen, zonder objectieven grond en zonder nut, zooals hij meent, het recht van bestaan te betwisten.

Aristoteles, de realist zijner dagen, ergerde zich dan ook zeer over de methode van Empedocles. Hij vond het belachelijk, over het ontstaan der dingen te mijmeren, vóór men ze had leeren kennen. Hij zelf, toegerust met anatomische en physiologische voorstellingen, die wij kinderlijk zouden noemen, verdedigde trouwens ook weer eene theorie: de bestendigheid der soort; een nieuw bewijs, dat in het individu de theoretische leerstukken een vrij onbeteekenenden invloed uitoefenen op de handelingen.

Hieruit alleen zou men het reeds waarschijnlijk moeten noemen, dat de menschelijke geest oorspronkelijk, d. i. onafhankelijk van verkregen kennis zóó was georganiseerd, dat onder zekere omstandigheden de begrippen omtrent het verband der dingen moesten worden geboren. Bij deze onderstelling

wordt het begrijpelijk, hoe in de volgende eeuwen dezelfde voorstellingen zich telkenmale openbaren, in beginsel onveranderd, slechts een weinig gewijzigd naar het standpunt der verkregen kennis en naar de voorwerpen van het onderzoek.

Zoodra de mensch zich bewust geworden is, dat hij omgeven is door stof in beweging, vraagt hij: van waar die stof en beweging? Hij kan, ook wanneer hij volkomen vreemd is aan de kennis der natuur, niet aannemen, dat iets uit niets ontstaan zou zijn.

Het eerste antwoord op de vraag luidt aldus, dat stof en beweging eeuwig zijn, m. a. w. dat in beginsel alles onveranderlijk is Maar dat is geen antwoord op de vraag naar den oorsprong. Het is zelfs eene afwijzing van die vraag, gelijk de theist, als hij de eeuwigheid der Godheid aanneemt, daarmede alleen reeds de vraag naar Haren oorsprong afsnijdt.

Wij laten ons evenwel niet afbrengen van het vragen naar den oorsprong. Gelijk het onmogelijk is, dat de normale mensch, als hij geen voedsel ontvangt, niet zou verlangen naar voedsel, zoo is het ook onmogelijk, dat hij niet vragen zou naar den oorsprong van de stof en de beweging. Onze rede vordert een oorsprong, die zelf onstoffelijk zij en onbewogen. Reeds Anaxagoras erkende dit en Aristoteles zegt, dat hij door dien eisch bewees verstand te hebben en niet dronken te zijn, in tegenoverstelling zijner medeburgers.

Velen zijn evenwel overtuigd, dat op de telkens herhaalde vraag naar den oorsprong nooit iets is geantwoord, wat zou kunnen heeten ook maar de beginselen te bevatten van het begrip van een oorsprong, die zijn oorsprong in zich zelven zou hebben. Wanneer men vraagt naar den oorsprong van stof en beweging, zoekt men eene voorstelling van iets dat, zelf onstoffelijk en onbewogen, de stof en de beweging heeft voortgebracht, naar onze begrippen, denkend en willend. Op de gestelde vraag te antwoorden: „een onstoffelijk, onbewogen, maar bewegend en willend, dus denkend wezen," is slechts een herhalen der vraag, is hetzelfde (vergunt mij een bekend

voorbeeld), als op de vraag „wat is een staartster" te antwoorden: „een ster met een staart."

Eenerzijds bevredigt dus het materialisme den mensch niet, anderzijds schijnt het begrip van iets onstoffelijks aan velen onbereikbaar toe.

Daarom komen zij, die van het laatste gevoelen zijn, er toe toch weer de eeuwigheid van de stof en de beweging te stellen, wat korten tijd bevredigen kan. Zij vergeten evenwel, dat er gevraagd wordt naar den oorsprong van de stof en de beweging in het algemeen, die van het heden zoowel als van lang, zelfs ondenkbaar lang vervlogen tijden. De oorsprong van de stof en de beweging van onzen tijd mag niet meer belang inboezemen dan van die, welke voor eene „eeuwigheid", zooals men het noemt, bestonden. De eeuwigheid van de stof en de beweging te stellen is dus slechts een verschuiven van de vraag naar den oorsprong daarvan.

De vraag laten rusten, is ons onmogelijk; hare oplossing schijnt voor ons onbereikbaar te zijn: „Het kromme kan niet recht gemaakt worden; hetgeen ontbreekt kan niet geteld worden; die wetenschap vermeerdert, vermeerdert smart", zegt de Prediker terecht.

Mogen ook de gevolgtrekkingen van de twee beschouwingswijzen zeer verschillen, in beginsel vallen zij samen. Menigeen heeft nu eens de eene, dan weer de andere aangehangen. Hoevele personen hebben zich daardoor van het onkundig publiek de grofste verwijten op den hals gehaald! En toch is menigmaal trouw aan ééne opvatting het gevolg van gebrek aan vrijheid, kennis, of gezond verstand, of alle drie.

Die de eeuwigheid van de stof en de beweging aanneemt, doet dat zonder zich daarbij in het minst om de ervaring te bekommeren. Eveneens zijn volkomen vreemd aan de ervaring de gevolgen dezer stelling. Toch wordt zij in den tegenwoordigen tijd, door een toevalligen samenloop van omstandigheden, nagenoeg alleen door de beoefenaars der ervarings-

wetenschappen en hun gevolg verdedigd. Het kon niet anders. Zoolang deze laatsten strijd voerden tegen de verdedigers der methode die men oud en verouderd noemde, hadden zij slechts af te breken. Zij waren overwinnaars, als zij het onhoudbare van de heerschende leerstukken hadden aangetoond. Het publiek, onbekwaam om over dergelijke zaken te oordeelen, besliste, wie de zege had behaald; voor het eerst door de mannen der nieuwe richting zoo hoog verheven, en in zijn eigen oogen door de volksvoorlezingen en de populaire geschriften in de wetenschap ingewijd — reikte het publiek den lauwerkrans aan zijne leidslieden.

Toen was de tijd der grootste kracht voorbij. Voor datgene wat men ontnomen had moest iets in de plaats worden gegeven: beiden, aanvoerders en volgelingen, hadden behoefte aan iets stelligs. Men kon slechts de eeuwigheid van de stof en de beweging verkondigen, deze in werkelijkheid, of in schijn voor eene nieuwe vrucht der nieuwe leer houdende.

Toen Aristoteles, misschien de grootste van alle priesters in dienst der ervaring, hartstochtelijk de leer van de eeuwigheid der stof en der beweging bestreed, was hij meer consequent dan de mannen van den tegenwoordigen tijd. Volkomen op hare plaats schijnt zij mij te zijn bij Empedocles, den verachter van alle zintuigelijke waarnemingen.

Hoe dit zij — de eeuwigheid van stof en beweging vond en vindt vele verdedigers en door dezen moet aan de generatio spontanea worden geloofd. Er bestaat niets en heeft niets bestaan dan zich bewegende stof: de levende wezens moeten dus eens toevallig uit de niet-georganiseerde stof ontstaan zijn en ontstaan er nog dagelijks uit. Of vele uitstekende mannen ook steeds te vergeefs naar de feitelijke bewijzen gezocht hebben, of ook alles wat scheen te bewijzen later bleek ongegrond te zijn geweest — het doet er weinig of niets toe af. Met de eeuwigheid der stof nemen de mannen der ervaring ook de generatio spontanea aan.

De geheele levende natuur moet voorts ongeveer volgens

dezelfde wetten ontstaan zijn, als bij de generatio spontanea heerschten. De wijze, waarop men zich dat ontstaan nader voorstelt, verschilt naar de mate der kennis van de bestaande natuur. Hier, gelijk overal, is de blik, wat men noemt, ruimer, naarmate de kennis minder nauwkeurig is, naarmate men zich minder met het onderzoek der bijzonderheden inliet. Hoe oppervlakkiger de kennis, hoe minder men het oplosbare van het onoplosbare weet te scheiden, hoe minder terughoudend men is met beschouwingen die het geheel omvatten.

Zoolang die kennis van de levende natuur gansch gebrekkig was, gelijk bij Empedocles, kon men denken, dat eerst losse deelen ontstonden, die zich later vereenigden tot lichamen. Naarmate de kennis veranderde, moest zich ook die voorstelling wijzigen. Waar men haar terugvindt, is zij steeds in overeenstemming gebracht met het peil der wetenschap. Het spreekt overigens van zelf, dat in het praktische leven met deze beschouwingen, die noodzakelijk uit het materialisme voortvloeiden, in verschillende hoeveelheden en meer of minder innig deïstische vermengd zijn. Men was dikwijls minder vasthoudend aan het eens aangenomen beginsel en minder logisch dan Empedocles, die de hooggeëerde, lang levende Goden als alle andere levende wezens liet ontstaan.

De wording der georganiseerde wezens werd in het begin dezer eeuw op nieuw met groot talent behandeld door Lamarck.

Het trof hem, dat alle verdeelingen der planten en der dieren in klassen, orden, familiën, soorten, kunstmatig zijn. Men heeft ze noodig om het geheel te overzien, maar zij blijven onnatuurlijk. Omdat nog zoovele soorten van planten en dieren onbekend zijn, b. v. om het onbereikbare der plaatsen die zij bewonen, schijnen wel vele kunstmatige verdeelingen werkelijk aan de natuur ontleend te zijn, maar het is slechts schijn. Als alle levende wezens bekend waren, zouden de dieren, evenals de planten, ééne reeks vormen. Vooral van de dieren zou het duidelijk wezen. Het zou dan misschien niet ééne doorloopende reeks zijn, maar eene met vertakkingen; nergens

evenwel zou een gaping zijn. Men zou altijd ééne soort met eene andere zien samenvloeien.

Dit voortbrengsel van waarneming en verbeeldingskracht vooropstellende, voegde hij er de bewering aan toe, dat de natuur eens begonnen zou zijn en nog dagelijks beginnen zou met de vorming der eenvoudigste wezens uit het stof. De verschillende deelen daarvan zouden in den loop der tijden langzamerhand veranderen; zij zouden zich ontwikkelen in afmetingen, in bruikbaarheid. Langzamerhand zouden daardoor de dieren zelve een meer samengestelden bouw verkrijgen.

Hij zette uiteen, hoe door wijziging van de uit- en inwendige omstandigheden nieuwe behoeften moeten ontstaan en wel bij voortduring, omdat die omstandigheden voortdurend wisselen. Nieuwe behoeften veroorzaken nieuwe handelingen; dikwijls herhaalde handelingen doen gewoonten en neigingen ontstaan, die een dikwijls terugkeerend gebruik van sommige lichaamsdeelen ten gevolge hebben en bewerken, dat andere langzamerhand in onbruik geraken. Onbruik maakt, volgens de voorstelling van Lamarck, een lichaamsdeel zwakker, doet het langzamerhand minder en minder omvang verkrijgen en ten slotte verdwijnen. Een dikwijls herhaald gebruik daarentegen versterkt een deel, maakt het krachtiger, brengt het tot hoogere ontwikkeling. Iedere verbetering van eenig deel, iedere hoogere ontwikkeling, door individuen verkregen, blijft voor het geslacht bewaard bij de voortplanting. Aldus ongeveer zouden de lagere organismen tot hoogere zijn geworden.

Lamarck erkent, dat in zulke zaken bewijzen moeten worden gevraagd, maar wat hij daarvoor geeft mag volstrekt niet daarvoor gelden. Hij wil b. v. de volgende stelling bewijzen: „een dikwijls herhaald gebruik van een orgaan, door de gewoonte bestendigd, vermeerdert de vermogens van dat orgaan, ontwikkelt het en doet het afmetingen verkrijgen, die het niet bekomt als het minder geoefend wordt. Welnu, als bewijs dier stelling voert hij het volgende aan: „Men gevoelt," zegt hij, „dat de strandvogel, die niet van zwemmen

houdt en die toch het water naderen moet om zijn prooi te bereiken, voortdurend gevaar loopt om in het slijk te zakken. Om zijn lichaam droog te houden, doet hij alle pogingen om zijne pooten uit te rekken. Deze gewoonte, om de pooten te strekken en uit te rekken, maakt deze vogels langzamerhand tot steltloopers. Willen zij hun prooi opvisschen, dan moeten zij voortdurend ook hunne halzen uitrekken en zij krijgen lange halzen. Als een ander dier, om aan zijne behoeften te voldoen, herhaaldelijk tracht zijn tong uit te steken, wordt die langer, als bij den miereneter; moet het er iets mee vatten, dan wordt de tong gespleten."

Hier wordt dus als bewijs gegeven, wat niets anders is dan de vermelding van hetgeen bewezen moest worden en dit is een staaltje uit alle.

Had ook de scherpzinnige Lamarck zulke redeneeringen niet voor bewijzen mogen uitgeven — wij mochten geene bewijzen bij hem zoeken. Onafhankelijk van de gekende feiten ontstaan, moest de theorie door hem slechts daarmede in overeenstemming gebracht worden.

Het schijnt, dat voortaan de hypothese van de zelfstandige wording der levende wezens, zonder tusschenkomst van bovennatuurlijke invloeden, geene andere kan zijn, dan die van de ontwikkeling der lagere vormen tot hoogere. Wie, die deze hypothese noemt, denkt niet terstond aan Darwin!

Darwin's verdienste is het, aannemelijker te hebben uiteengezet, dan iemand te voren gedaan had, hoe die ontwikkeling zou zijn tot stand gekomen: door de natuurkeus.

Alle wezens, planten en dieren, hebben, volgens de opvatting van Darwin, hun geheele leven door een strijd te voeren tegen de leden van hun eigen geslacht, tegen vreemde geslachten, tegen de schadelijke levensomstandigheden. Iedere wijziging in den bouw, hoe onbeteekenend ook op zich zelve, als zij maar ten voordeele is van het individu, moet er toe bijdragen, om de overwinning te bezorgen in dien strijd, welke meestal op leven en dood gevoerd wordt. Daardoor

zou ieder wezen met eene voordeelige wijziging langer behouden blijven dan zijne soortgenooten, bij wie deze wijziging zich niet vertoond had. Zijne nakomelingschap zou talrijker zijn en dit voordeel erven. Daardoor zou deze weer meer kans hebben op overwinning en voortbestaan; tevens zou de besproken voordeelige wijziging bewaard blijven. De natuur zou dus gedacht kunnen worden als zorgvuldig iedere, ook de kleinste afwijking bewarende. „Natuurkeus" heette dus Darwin dit beginsel, waardoor de levende wezens voortdurend hooger georganiseerd zouden moeten worden.

In het gedeelte van zijn hoofdwerk, dat hierover in het bijzonder handelt, trouwens slechts voor ééne verklaring vatbaar, wil de geniale man duidelijk maken, hoe het bestaan der natuurkeus a priori noodzakelijk te noemen is en hoe hare werking moet zijn, aangenomen de veranderlijkheid der soorten, welke reeds door Lamarck verdedigd was. Onder het opschrift „voorbeelden van de werking der natuurkeus" vindt men dan ook geene aan de natuur ontleende, maar (zooals Darwin ze zelf noemt) denkbeeldige voorbeelden. Dit beteekent, dat de leer van de natuurkeus slechts duidelijk behoeft gemaakt te worden, dat de vraag naar het bewijs daarvan niet verwacht wordt. Maar zou ook een feitelijk bewijs daarvan geleverd kunnen worden! Men denke zich, als men kan, eene verzameling van feiten, voldoende om de beteekenis der natuurkeus in den zin van Darwin te bewijzen! Bij kalme overweging komt men tot het besluit, dat men door het vragen naar zulk een bewijs zich zelven een brevet van onkunde geeft en van gebrek aan philosophischen zin. De feiten en bijzonderheden, waaruit Darwin zeide zijne besluiten getrokken te hebben en wier openbaarmaking hij zelf meer dan iemand voor noodzakelijk houdt, die hij zelfs op enkele plaatsen bewijzen noemt, werden dan ook voorshands niet openbaar gemaakt en — het wetenschappelijke publiek bekommerde er zich niet om. Wilde men dit toeschrijven aan een gebrek aan de noodige kritiek bij zoovele voortreffe-

lijke geesten — het zou van oppervlakkigheid getuigen. De reden is elders te zoeken. De leemte, die men zou kunnen denken dat Darwin gelaten had door het verzwijgen der feiten en bijzonderheden, werd niet bemerkt, omdat zij niet bestond. De ontwikkelingshypothese kon slechts op de wereld der waarneming worden toegepast, niet daaruit worden afgeleid.

Aldus is bewezen, naar ik meen, dat de hypothese van de geleidelijke wording der georganiseerde wezens in beginsel ontstaan is onafhankelijk van de waarneming. Het grond-denkbeeld, gevormd krachtens de oorspronkelijke samenstelling van den menschelijken geest, werd slechts verschillend uitgewerkt naar den veranderenden stand der kennis.

Niet moeilijk zou het zijn hetzelfde van andere theorien aan te toonen.

Op de vraag, of de mensch den aanleg had om natuurkundige theorien te vormen voordat de kennis der natuur zich ontwikkeld had, moet dus een bevestigend antwoord gegeven worden.

Zonder langdurige werking in eene zekere richting bezat dus de mensch bekwaamheid om in die richting voort te gaan; zonder lang voortgezette beoefening der natuurwetenschappen geschiktheid voor hare beoefening.

Een krachtigen steun ontvangt daardoor de stelling, die ik zoo even uitsprak, dat de mensch vóór de beschaving reeds den aanleg tot beschaving bezat.

Mocht deze stelling waar zijn, dan zoude zij zich in velerlei opzicht doen gelden. Zij zoude sterk spreken tegen het groote gewicht dat Lamarck aan de oefening, Darwin aan de natuurkeus toekende, ja zelfs, tegen de aanneembaarheid der ontwikkelingshypothese in het algemeen.

Velen nemen tegenwoordig aan, dat de begrippen omtrent deugd, zedelijkheid en recht langzamerhand ontstaan zijn, evenals alle geestelijke eigenschappen van den mensch. In verschillende omstandigheden, die van den mensch zouden gemaakt hebben wat er van geworden is, zou de verklaring te

vinden zijn, waarom wij, omdat het geval het zoo meebracht, het een zedelijk en rechtvaardig, het andere onzedelijk, onrechtvaardig noemen. Als het standpunt, dat ik heb willen verdedigen, het juiste is, als die omstandigheden slechts tot ontwikkeling hebben laten komen de oorspronkelijk aanwezige kiemen van onze begrippen — dan zijn ook onze grondbeschouwingen omtrent goed en kwaad, recht en onrecht niet langzamerhand geworden in het geslacht, maar ontstaan met het geslacht. Geene andere hadden zich kunnen ontwikkelen. Bij enkele personen en bij geheele volkeren mogen zelfzucht, dierlijke lusten en vele andere schadelijke invloeden de grondbegrippen ook verduisterd hebben — zij bestaan niettemin en blijven bestaan.

Men zou zich kunnen denken, dat eens in vele algebraïsche vergelijkingen de handelingen der menschen kunnen worden uitgedrukt als de sommen van vele onbekenden, n l. die grondbegrippen en de bekende gevolgen der verschillende levensomstandigheden; daaruit zouden dan de oorspronkelijke denkbeelden, allen menschen eigen, kunnen worden berekend. Men zal dan de groote overeenkomst kunnen begrijpen, die bestaat tusschen de zedelijkheidsbegrippen van zoovele volkeren, die ten opzichte van den tijd en van de plaats van hun bestaan zoover uiteenliepen. Men kan dan gerustelijk, zooals feitelijk ieder reeds doet, zeggen: „dit is goed, dit is kwaad," in plaats van: „dit noem ik goed, dit noem ik kwaad".

Hoewel ik mij heb voorgenomen slechts de stelling zelve te behandelen, kan ik toch niet nalaten er op te wijzen, dat zij voor een zuiver praktisch vraagstuk van beteekenis is en, omgekeerd, daaraan een bewijs kan ontleenen.

Één harer gevolgen is, dat er een diepe niet te dempen kloof bestaat tusschen de geestelijke vermogens van de vrouw en die van den man.

Bij nagenoeg alle natuurvolkeren werd en wordt aan de vrouw opgedragen het werk, dat de man beneden zich acht. Ook in beschaafde landen werd de vrouw, tot dezen tijd toe,

volgens haar eigen verklaring in „slavernij'' gehouden Zij mag evenwel daarover niet den man hard vallen, slechts zich zelve. De vrouwen waren, zooals men dan zegt, „slavinnen", omdat zij het verdienden of het wilden zijn. In het groot ontvangt ieder loon naar zijn werk. Wat de vrouwen voortbrachten, naar evenredigheid harer lichamelijke en geestelijke eigenschappen, bepaalde de omstandigheden waaronder zij moeten leven. Verkeerdelijk wordt aan de omstandigheden alleen de aard der voortbrengselen geweten.

Omdat zij zich meer bezig hielden met het tastbare, het onmiddelijk aanschouwelijke, met datgene wat op haar „gevoel" werkt, en minder geneigd waren tot de oefeningen van het „koude verstand", omdat zij ongeschikt schenen te zijn voor bespiegelingen over afgetrokken begrippen, voor objectieve beoordeeling van personen en toestanden, kon men tot heden toe er niet aan denken en mag men er niet aan denken, aan de vrouwen, bij voorbeeld, het rechtersambt op te dragen.

Van verschillende kanten wordt nu getracht de plaats der vrouwen in de maatschappij geheel te veranderen: men wil ieder verschil tusschen de opleiding der mannen en die der vrouwen laten vallen, aan de laatsten den vrijen toegang verleenen tot de ambten der eersten.

Wat, nu althans nog, daarvan de gevolgen moeten zijn, heeft men o. a. in het vorige jaar in Engeland kunnen zien. In een postkantoor konden kwaadwilligen, door eene kleine verwarring te veroorzaken, zich van vele kostbaarheden meester maken, ten gevolge van de ongeschiktheid der uitsluitend vrouwelijke bedienden.

Volgens mijne stelling moet het onderscheid tusschen de geestelijke eigenschappen der vrouw en die des mans, krachtens den oorspronkelijk verschillenden aanleg van beiden, blijven bestaan. Niet alleen, dat het waarnemen van vele betrekkingen de vrouw onvrouwelijk, den man onmannelijk zou maken In de groote maatschappij, waar slechts de meest geschikte een plaats vindt, moet aan de vrouwen blijvend een andere werk-

kring worden aangewezen dan aan de mannen. Daarom moesten mislukken en zullen mislukken de dikwijls herhaalde pogingen, om aan de vrouwen dezelfde rechten te geven en dezelfde verplichtingen op te leggen als aan de mannen.

Mocht de tijd de onjuistheid van dit gevolg mijner stelling bewijzen, het zou mij niet onaangenaam zijn. Aan het einde mijner rede heb ik slechts willen aantoonen, hoe de plaats, die de vrouw na vele jaren zal bekleeden, gegevens leveren kan voor de beantwoording der vraag, of de ontwikkelingshypothese toepasselijk is op den mensch, eene vraag, die met de teederste belangen innig samenhangt.

Wij kunnen kalm afwachten, bedenkende dat de zaak opgedragen is aan de sekse, die wel de zwakke heet, maar gewoon is den doorslag te geven bij overwegingen van de grootste beteekenis.

Ik heb gezegd.

BIJLAGEN.

I.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteiten der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1sten keer	24	18	20	10	2	74
„ 2den „	24	14	23	11	4	76
„ 3den „	40	16	31	6		93
„ 4den „	32	11	22	3	4	72
„ 5den „	22	7	7	1		37
„ 6den „	5	8	4		1	18
„ 7den „	1	1	5			7
„ 8sten „		1	6	1		8
„ 9den „			4			4
„ 10den „			1			1
„ 12den „			2			2
„ 15den „		1				1
Studenten	148	77	125	32	11	393
Duitschers en Hongaren	17					17
niet-studenten		7	6	11		24
Totaal.	165	84	131	43	11	434
Voll. Ond.	148	84	126	32	11	401
2 lessen	16			6		22
1 les	1		5	5		11
Totaal.	165	84	131	43	11	434

II.

UITSLAG DER UNIVERSITEITS-EXAMENS.

	1881—1882.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Candidaats-examen in de Godg. (1e ged.)	34	32	2
„ „ „ (2e ged.)	25	25	
„ „ „ (1e en 2e (ged.)	4	4	
Doctoraal-examen „ „			
Candidaats-examen in de Rechten.	21	16	5
Doctoraal „ „ Rechtswetenschap.	22	14	8
„ „ „ Staatswetenschap.	6	5	1
Candidaats „ „ Geneeskunde.	11	8	3
Doctoraal „ „ „	5	1	4
Groot Mathesis-examen.	19	18	1
Propaed. examen in de Geneeskunde.	27	16	11
Candidaats „ „ Scheikunde.	1		1
„ „ „ Wis- en Natuurkunde.	3	2	1
„ „ „ Plant- en Dierkunde.	2	2	
Doctoraal „ „ Scheikunde.			
„ „ „ Plant- en Dierkunde.			
„ „ „ Artsenijbereidkunde.			
Propaed. examen voor de Godgeleerdheid.	33	27	6
„ „ „ Rechten.	33	25	8
Candidaats „ „ Klass. Letterkunde.	2	2	
„ „ „ Nederl. Letterkunde.	2	2	
Doctoraal „ „ Klass. Letterkunde.	2	2	
„ „ „ Nederl. Letterkunde.	1	1	
Examen bedoeld in Staatsblad 1877 n°. 159 art. 6.	4	4	
Totaal . . .	257	206	51

Van de 8 candidaten, die het Admissie-examen (Staatsblad 1815 n°. 31) aflegden, werden 3 toegelaten en 5 afgewezen.

III.

PROMOTIËN,

van 26 September 1881 tot 8 Juli 1882.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Geene.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1881.

1 *October.* Petrus Lodewijk Albertus Collard, van Breda, privaat, op Stellingen tot Doctor in de Staatswetenschappen.

28 *November.* Piet Henri le Clercq, van Senkawang op Borneo, privaat. Proefschrift: *Vervolging in rechten van inlandsche vorsten en hoofden op Java, Art.* 84 *Regeringsreglement van Nederlandsch Indie*, tot Doctor in de Rechten.

14 *December.* Leonardus Jacobus Pieter Johannes Jeekel, van Pekalongan, op Java: privaat. Proefschrift: *Het Sumatratractaat*, tot Doctor in de Rechten.

1882.

14 *Februari.* Johannes Franciscus IngenHousz, privaat. Proefschrift: *Beschouwingen over onteerende straffen*, tot Doctor in de Rechten.

1 *April.* Jan Constantijn Nicolaas van Eijs, van Amsterdam, privaat, op Stellingen, tot Doctor in de Staatswetenschappen.

3 *April.* Jozua Marius Willem Schwartz, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *De invloed van den leeftijd in het burgerlijke recht, voornamelijk behandeld volgens de bepalingen van het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek*, tot Doctor in de Rechten.

25 *April.* Pieter Jan Jacob Ras, van Utrecht, privaat. Proefschrift: *De toeziende voogdij*, tot Doctor in de Rechten.

1 *Mei.* Abraham Capadoce, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: *Het begrip van poging*, tot Doctor in de Rechten.

24 *Mei.* Maximiliaan Leonard Andrée Wiltens, van Padang, privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over art.* 1645 *B. W.*, tot Doctor in de Rechten.

10 *Juni.* Carel George Unico Willem van Heeckeren van Wassenaer, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: *Uitlevering wegens politieke misdrijven*, tot Doctor in de Staatswetenschappen.

13 *Juni.* Martinus Elisa Johannes Jacobus van Lidth de Jeude, van Tiel, privaat. Proefschrift: *De levering van schepen en scheepsaandeelen*, tot Doctor in de Rechten.

14 *Juni.* Adriaan Croockewit, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: *De Commissarissen bij de naamlooze Vennootschap*, tot Doctor in de Rechten.

14 *Juni.* Adriaan Croockewit, van Amsterdam, privaat. Op Stellingen, tot Doctor in de Staatswetenschappen.

19 *Juni.* Carel Joseph van der Muelen, van Driebergen, privaat. Proefschrift: *Iets over boedelafscheiding. Aanteekeningen op het art.* 1153 *B. W. en volg.*, tot Doctor in de Rechten.

3 *Juli.* Frans Alexander Johan Frederik van Rappard, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over meineed*, tot Doctor in de Rechten.

5 *Juli.* Johan Balthazar Coenen van 's Gravesloot, van Amersfoort, privaat. Proefschrift: *De gratie als oorzaak van het verval van straf naar ons tegenwoordig recht*, tot Doctor in de Rechten.

5 *Juli.* Emile Opzoomer, van Utrecht, privaat. Proefschrift: *De gedomicilieerde wisselbrief volgens het Nederlandsche Recht*, tot Doctor in de Rechten.

7 *Juli.* Louis van Hasselt, van Kampen, privaat. Proefschrift: *Eenige mededeelingen over het zoogenaamde wederspraaksrecht* (*Bei-*

spruchsrecht) der Erfgenamen in de periode der volksrechten, tot Doctor in de Rechten.

7 *Juli.* Hendrik Theodorus van Geuns, van Utrecht, privaat. Proefschrift: *Aanteekeningen op de artt.* 1070—1075 *B. W.*, tot Doctor in de Rechten.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1881.

26 *September.* Joseph Theodore Cattie, van 's Hertogenbosch, privaat. Proefschrift: *Vergelijkend-anatomische en histologische onderzoekingen van den epiphysis cerebri der plagiostomi, ganoidei en teleostei*, tot Doctor in de Plant- en Dierkunde.

1882.

5 *Mei.* Theodorus Willem van Lith de Jeude, van Helmond, privaat. Proefschrift: *De spijsverteringsorganen der phytophage Lamellicornienlarven*, tot Doctor in de Plant- en Dierkunde.

30 *Juni.* Frederik Willem Raabe, van Nijmegen, privaat. Proefschrift: *Directe bepaling der verbindingswarmte van* CO^2 *en* NH^3 *tot Carbaminzuren Ammoniak en van* HCl *en* NH^3 *tot Chloorammonium*, tot Doctor in de Scheikunde.

30 *Juni.* Willem Cornelis Loran van Schaik, van Nederlangbroek, privaat. Proefschrift: *De Electromagnetische dispersie der polarisatievlakken van het licht*, tot Doctor in de Wis- en Natuurkunde.

Faculteit der Geneeskunde.

1881.

8 *October.* Jacob Hartog, van Zaandam, privaat. Proefschrift: *Bijdragen tot de physiologie van den bulbus aortae van het kikvorschhart*, tot Doctor in de Geneeskunde.

15 *December.* Hendrik Bernard van Nes, van Boskoop, privaat. Proefschrift: *Over gevolgen van het sluiten van slagaderen der hersenen*, tot Doctor in de Geneeskunde.

17 *December.* Henri Philippe Baudet, van Utrecht, privaat. Proefschrift: *Proeven over de Physiologische werking der Conchinamine*, tot Doctor in de Geneeskunde.

1882.

13 *Maart.* Albertus Jacobus van der Weijde, van Utrecht, privaat.

Proefschrift: *Methodisch onderzoek der kleurstelsels van kleurblinden*, tot Doctor in de Geneeskunde.

15 *Maart.* Sieds Meindersma, van Wouterwoude, privaat. Proefschrift: *Iets over resectie van de onderkaak*, tot Doctor in de Geneeskunde.

15 *Juni.* Jelle Albertus Roorda Smit, van Burum, privaat. Proefschrift: *Onderzoekingen over het Bischof's filter*, tot Doctor in de Geneeskunde.

8 *Juli.* Justus Jacob Willem Verhoeff, van Sluis, privaat. Proefschrift: *Histologische en physiologische bijdragen tot de kennis van den Bulbus aortae van het kikvorschhart*, tot Doctor in de Geneeskunde. Cum laude.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1882.

24 *April.* Marius Kreunen, van Doetinchem, privaat. Proefschrift: *Prolegomena in Cirin*, tot Doctor in de Klassieke Letteren.

HONORIS CAUSA.

Op voordracht van de Faculteit der Geneeskunde.

1882.

4 *Mei.* Antoon Willem Hubert Wirtz, van Venlo, tot Doctor in de Geneeskunde.

Op voordracht van de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1881.

15 *November.* Daniel Veegens, van Haarlem, tot Doctor in de Nederlandsche Lettereu.

IV.

UITSLAG DER EXAMENS, door de faculteiten der Wis- en Natuurkunde en der Geneeskunde afgenomen, ingevolge de Wet van 25 Dec. 1878 (*Staatsblad N°. 222.*)

	1881—1882.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Eerste natuurkundig examen. (Art. 4 der Wet)	23	16	7
Tweede Natuurkundig examen. (Art. 5).	6	6	
Theoretisch Geneesk. examen. (Art. 6).	4	3	1
Theoretisch examen in de Tandheelkunde. (Art. 9)	1		1
Theoretisch Apothekerexamen Art. 13).	2	2	
Bewijzen van kennis der Dier- en Delfstofkunde. (Art. 15)	8	8	
	44	35	9

V.

NAAMLIJST DER STUDENTEN

VOOR DE EERSTE MAAL

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VAN Prof. S. TALMA,

voor den Cursus 1881/82. [1]

DATUM VAN INSCHRIJVING	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1881.				
22 Sept.	Hugo Gildemeester.	R.	20 Maart 1863.	Amsterdam.
„	Cornelis Johannes Francken.	Ph.	14 Nov. 1863.	Rotterdam.
„	Johan de Snoo.	M.	3 Jan. 1863	Geervliet.
„	Pieter de Snoo.	M.	3 Jan. 1863.	Geervliet.
23 Sept.	Fredericus Josephus Maria Kock.	Ph.	2 April 1862	Boxmeer.
„	Martin Philip Lansberg	Ph.	25 Juli 1859.	's Hage.
„	Klaas van Roon.	M.	15 Nov. 1863.	Hazerswoud
24 Sept.	Henry Pauw van Wieldrecht.	R.	24 Oct. 1863.	Zeist.
„	Petrus Theodorus Joosten.	Ph.	8 Jan. 1864.	Haelen.
„	Casper Everhard Kniphorst.	R.	26 Febr. 1863.	Kadoe.
„	Eduard Lamoraal Umbgrove.	R.	20 Nov. 1862.	Almelo.
„	Karel Frederik Wenckebach.	M.	24 Maart 1864.	's Hage.
26 Sept.	Johan van Doesburgh.	R.	8 Sept. 1863.	Kralingen.
„	Ignatius Johannes Hubertus Hoeben.	R.	18 April 1863.	Lith.
„	Henricus Petrus Theodorus de Wildt.	M.	12 Mei 1864	Utrecht.
„	Willem Paul Johan de Gruijter.	M.	24 Dec. 1863.	Lekkerkerk.
„	Maurits Gerard van den Ham.	R.	6 Aug. 1862.	Lunteren.
„	Willem Philip Scheuer.	R.	1 Maart 1864.	Rotterdam.

1) Door de letters G., R., M., Ph. en L. worden de faculteiten van *Godgeleerdhei* *Rechtsgeleerdheid*, *Geneeskunde*, *Wis- en Natuurkunde*, *Letteren en Wijsbegeerte* aangedu

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1881.				
6 Sept.	Petrus Thomas Grinwis.	Ph.	30 Juni 1862.	Delft.
8 Sept.	Anne Elisa Willem Rutgers van Rozenburg.	R.	22 Juni 1861.	Haarlem.
„	Antonie van Dorsten.	M.	2 Nov. 1863.	Utrecht.
„	Jacob Wiegersma.	M.	6 Mei 1863.	Surhuisterveen.
10 Sept.	Hendrik Pos.	G.		Nederhorsterberg.
„	Hijltje Gerbrandij.	G.	21 Jan. 1862.	Bozum.
1 Oct.	Johannes Fredericus Martinus Wolf.	L.	11 Oct. 1861.	Klundert.
3 Oct.	Herman de Vor.	G.	26 Jan. 1862.	Vianen.
5 Oct.	Cornelis Johannes Dekking.	M.	22 Nov. 1861.	Utrecht.
„	Gerardus Prins.	M.	7 Nov. 1863.	Benthuizen.
„	Adrianus Pieter Cornelis de Wolff.	Ph.	5 Febr. 1861.	Breda.
„	Johann Heinrich Hartmann.	Ph.	20 Febr. 1862.	Utrecht.
„	Arnold Groothoff.	Ph.	9 Oct. 1863.	Bommel.
„	Maurits Greshoff.	Ph.	11 Oct. 1862	's Hage.
6 Oct.	Cornelis Moolhuizen.	M.	13 Juli 1861.	Emlichem.
„	Cãrel Wilhelm Boudier.	Ph.	2 Febr. 1864.	Soerabaya.
10 Oct.	Henri Logeman.	L.	26 Febr. 1862.	Haarlem.
„	Willem Willemsen.	M.	19 Aug. 1861.	Woudenberg.
11 Oct.	Joseph François Maria Nooren.	M.	11 Dec. 1862.	Nijmegen.
12 Oct.	Cornelis Hartwigsen.	G.	9 Jan. 1864.	Utrecht.
13 Oct.	Johannes Albertus Schouten.	R.	6 Maart 1858	Nijbroek.
„	Hendrikus Koops.	G.	3 Jan. 1862.	Elburg.
„	Wilhelmus Hermanus Harmen Dijkman.	G.	9 Juli 1854.	Rotterdam.
15 Oct.	Godfried Carl von Weiler.	R.	15 Dec. 1860.	Arnhem.
17 Oct.	Evert Mathias Frijlink.	Ph.	22 Jan. 1861.	Utrecht.
„	Richard Hol.	M.	17 April 1865.	Utrecht.
19 Oct.	Jacobus van Dijk.	G.	8 Sept. 1859.	Vlaardingen.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1881.				
19 Oct.	Willem Hoek.	G.	8 Febr. 1863.	Schiedam.
„	Hermanus Johannes de Zwart.	G.	22 Mei 1860.	Groningen.
21 Oct.	Jacob John Fagel.	R.	5 Oct. 1859.	Lausanne.
„	Cornelis Plug.	G.	21 Sept. 1852.	Zwartsluis.
25 Oct.	Hendrik Matheus Bernardus Wentink.	G.	5 Nov. 1861.	Kootwijk.
„	Louis George Visscher.	M.	28 Dec. 1864.	Sluis.
26 Oct.	Nicolaas Leonardus den Burger.	G.	24 Dec. 1861.	Kootwijk.
„	Jan Brandsma.	G.	28 Sept. 1857.	Oldemarkt.
28 Oct.	Daniel de Niet.	M.	18 Dec. 1861.	Scheveningen.
„	Pieter Johannes van Rhijn.	G.	27 Dec. 1860.	Delft.
„	Johannes Damen.	Ph.	21 Juni 1852.	Harlingen.
„	Carl Becker.	G.	27 Aug. 1858.	St. Julian. (Beieren).
„	Johannes Lischer.	G.	15 Maart 1857.	Dierbach. (Beieren).
„	Heinrich Muller.	G.	15 Oct. 1859.	Walsheim. (Rijnpalts).
„	Adolf Reber.	G.	29 Dec. 1859.	Mutterstedt.
„	Iman Hendrik Schreuder.	G.	15 Jan. 1862.	Sommelsdijk.
29 Oct.	Carl Starck.	G.	26 Dec. 1858.	Trarbach aan den Moesel.
„	Friedrich Risch.	G.	27 Sept. 1859.	Gaugrehweiler.
„	Michael Alexander.	G.	5 Febr. 1859.	Wollmesheim. (Beiersche Paltz).
31 Oct.	Cornelis Hille Ris Lambers	G.	10 Nov. 1865.	Maassluis.
„	Sigmund Nagij.	G.	25 April 1860.	Szólnok. (Hongarije).
„	Julius Kōpatarij.	G.	25 Febr. 1861.	Maros-Vásár.
„	Bela Kenesseij.	G.	14 Sept. 1858.	Szeged. (Hongarije).

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS
1881.				
31 Oct.	Frederik Wilhelm Luiking.	M.	25 Aug. 1862.	de Lemmer.
„	Johan Frederik Pool.	M.	1 Maart 1859.	Zelhem.
4 Nov.	Willem Theodoor Pahud de Mortanges.	R.	18 Oct 1863.	Tjandjoer.
5 Nov.	Benjamin Lodewijk Hijmans	G.	21 Febr. 1855.	Overschie.
„	Wilhelm Schueler.	G.	25 Febr. 1858.	Büchenbeuern bij Coblenz.
„	Gijsbert Willem Hendrik Marinus van der Kaaij.	Ph.	26 Sept. 1860.	Utrecht.
9 Nov.	Maria Johannes Petrus Hubertus Thomassen.	M.	24 Oct. 1847.	Gronsfeld. (Limb.)
10 Nov.	Willem Johannes Hermanus de Visser.	R.	28 Sept. 1862.	Passaroean.
26 Nov.	Reitze van Giffen.	G.	11 April 1859.	t'Meer.
29 Nov.	Hendrikus Karel Schutter.	M.	17 Febr. 1855.	Groenlo.
„	Jan Alexander Tamson.	M.	2 Mei 1863.	Makassar.
„	Willem Antonie Beck.	M.	17 Oct. 1863.	Ambon.
1882.				
11 Jan.	Leopold Son.	M.	29 Dec. 1857.	Utrecht.
24 Jan.	Herman Snellen.	M.	24 Nov. 1864.	Utrecht.
27 Jan.	Antonius Johannes Ignatius Maria Smits.	R.	31 Juli 1862.	Oosterhout.
10 Febr.	Gustav Gunther.	R.	7 Febr. 1854.	Leipzig.
12 Mrt.	Jonathan Roskott.	R.	22 Jan. 1864.	Amboina.
17 Mrt.	Jorden Marinus Elias Steenbeek.	G	31 Juli 1861.	Eerbeek.
20 April.	Friedrich Wilhelm Roessel.	R.	8 Sept. 1862	Soerabaya.

VI.

PRIJSVRAGEN,

DOOR

RECTOR EN SENAAT

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT

den 1sten Mei 1882 uitgeschreven.

Overeenkomstig Art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling der navolgende onderwerpen, opgegeven door de

Faculteit der Geneeskunde.

I.

De Faculteit wenscht de veranderingen van het bloed, bij toenemende inanitie, meer bepaaldelijk die zijner morphologische bestanddeelen, onderzocht te zien, en wel in één of meer soorten zoowel van koud- als van warmbloedige dieren.

II.

In verband met de leer der specifieke energiën, wordt het geleidingsproces in alle zenuwvezelen ondersteld gelijk te zijn. Die

leer is echter bestreden, onder anderen door WILHELM WUNDT, in zijne *Grundzüge der physiologischen Psychologie* (verg. B. I. S. 321, zweite Ausgabe).

De Faculteit verlangt het vraagstuk aan een critisch onderzoek te zien onderworpen.

Faculteit der Godgeleerdheid.

I.

Welk licht verspreidt Luk. I: 1—4 over de oudste proeven van beschrijving van het leven onzes Heeren, en welk gebruik is daarvan te maken bij de beoordeeling van de tot ons gekomen Evangeliën?

II.

Tot welke slotsom mag men komen met betrekking tot het leven en de werkzaamheid van Bonifacius, na al hetgeen in de laatste jaren over den „Apostel van Duitschland" in het licht verschenen is?

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

I.

Men vraagt een historisch onderzoek naar den inhoud en den omvang van het begrip van interlocutoir vonnis, ter verklaring van dat begrip in het hedendaagsch Nederlandsch recht.

II.

Wordt verlangd een historisch-critisch onderzoek naar het verband tusschen rijks-, provinciale- en gemeentebelastingen in Nederland sedert 1795.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

I.

In het jaar 1859 maakte Airy eene methode bekend om, uit de eigene beweging der vaste sterren, de richting te vinden van de beweging van ons zonnestelsel, met betrekking tot de omringende sterren [1]) (en wel zonder eene benaderde richting aan te nemen) en paste die methode toe op de door R. Main bepaalde eigene bewegingen van 113 sterren.

Dit onderzoek kan slechts als eene eerste proeve voor de toepassing der methode beschouwd worden: verscheidene der sterkste eigene bewegingen [2]) zijn daarbij niet gebruikt daar de onderzoekingen van Main zich alleen tot de in Greenwich Twelve Years en Six Years Catalogues voorkomende sterren uitstrekken, en dus ook de sterren die te zuidelijk zijn, om te Greenwich zichtbaar te zijn, niet in aanmerking zijn genomen.

De Faculteit vraagt eene nieuwe bepaling, naar de methode van Airy, van de richting der beweging van het zonnestelsel, en wenscht dat dit onderzoek uitgestrekt worde tot alle sterren, zoowel met noorder- als zuider-declinatie, wier eigene beweging grooter is dan 0″,07 's jaars.

II.

De Faculteit verlangt eene beschrijving van de samenstelling en wijze van ontstaan van de Rijndelta en de theorie van Dr. G. R. Credner [3]) te toetsen aan hetgeen de waarnemingen omtrent het ontstaan van genoemde delta hebben opgeleverd.

---

1) Mems. of the R. A. S. Vol. XXVIII.

2) Newcomb, Populäre Astronomie, übers. von Engelmann, p. 523, & Leo de Ball, Diss. inaug. Untersuchungen über die eigene Bewegung des Sonnensystems abgeleitet aus Beobachtungen der Sternwarten Cap, Melbourne, Williamstown, St. Helena und Madras (Georgi, Bonn 1877).

3) Ergänzungsheft No. 56 zu Petermann's Geographischen Mittheilungen.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

I.

Een beschrijving van het leven en de wijsbegeerte van Empedocles.

II.

Welke was de wereldbeschouwing van Euripides, ook in verband, deels met de stellingen der denkers, deels met de volksovertuiging?

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin ze gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1883 toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een gezegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1883 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

VII.

Brief van de Faculteit der Geneeskunde aan de Commissie van toezicht op het Middelbaar Onderwijs te Delft.

Aan
de Commissie van toezicht op het Middelbaar Onderwijs te Delft.

N°. 32.

De Faculteit van Geneeskunde aan 's Rijks-Universiteit te Utrecht heeft de eer gehad van U een afdruk te ontvangen van uw schrijven dd. 18 Nov. jl., gericht aan Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, en daarbij het verzoek „de stappen te ondersteunen, gedaan door de Commissiën van toezicht op het Middelbaar Onderwijs resp. te Zutfen en te Delft ten einde te verkrijgen, dat door Z. Exc. den Minister van Oorlog in het vervolg ook studenten aan de Nederlandsche Universiteiten, die voor arts studeeren zonder een academischen graad te beoogen, mogen worden toegelaten tot de verbintenis als aspirant officier van gezondheid bij het leger hier te lande."

Na kennisneming van het adres heeft echter de Faculteit geene vrijheid gevonden aan uw verzoek te voldoen.

U dit beleefdelijk mededeelende, wenscht de Faculteit U kortelijk de redenen te ontvouwen, die haar aldus hebben doen besluiten.

Bij het aan de orde komen van de herziening der geneeskundige wetgeving van 1 Juni 1865 heeft de Faculteit geen bezwaar gehad tegen het openen van de gelegenheid tot geneeskundige studie voor jongelieden, die den geheelen vijfjarigen cursus eener school voor Middelbaar Onderwijs met goed gevolg hebben doorloopen, mits de

verkregene voorbereiding van die jongelieden werd aangevuld door eenige kennis van de Latijnsche taal en mits te gelijker tijd de inrichting van den gymnasialen cursus zou beantwoorden aan de behoeften van de toekomstige geneeskundigen. De ervaring toch zou dan kunnen leeren, welke voor- en nadeelen elk dezer beide wegen oplevert en wat de Maatschappij verlangt.

Aan beide deze voorwaarden is echter niet voldaan. Er zijn thans jongelieden, die zich met de studie der geneeskunde bezighouden en — zeer ten nadeele der vruchten van het onderwijs — geen woord Latijn verstaan. Aan de gymnasia met zesjarigen cursus wordt daarentegen van aanstaande studenten in de geneeskunde te weinig natuurstudie en te veel beoefening der klassieke letteren gevergd, van de laatstgenoemde zelfs meer dan ooit te voren, zoodat men eensdeels het gevaar loopt althans bij enkelen door eene te lang voortgezette beoefening der klassieke letteren den zin voor natuurstudie uit te dooven, anderdeels al deze aanstaande studenten in de geneeskunde naar de Universiteit zendt met eene onvoldoende kennis van de natuur-historische vakken.

Het noodwendige gevolg van deze wettelijke regeling is geweest, dat er een groot verschil ontstaan is in de offers van tijd en geld die aan de eene zijde de aanstaande eenvoudige „artsen" en aan de andere zijde de naar het verkrijgen van den academischen titel dingende toekomstige artsen moeten brengen.

De vrees is dan ook geenszins ongegrond, dat, terwijl geene rechten of voordeelen aan den titel van med. doctor zijn verbonden, het getal gepromoveerde artsen allengs zeer aanzienlijk zal verminderen en misschien wel nagenoeg geheel verdwijnen zal.

Dit nu acht de Faculteit zeer te betreuren, want er valt naar hare stellige overtuiging niet aan te twijfelen, dat de langs den gymnasialen weg voorbereide jongelieden, na het afleggen van hunne academische loopbaan, over 't algemeen in ontwikkeling en beschaving ver boven de van de scholen voor Middelbaar Onderwijs afkomstige artsen zullen staan.

Door het tegenwoordige leerplan der gymnasia wordt dus nadeel toegebracht aan het gehalte van den geneeskundigen stand, aan zijn prestige en aan zijn invloed op de beschaving, en zeker ook aan den vooruitgang der wetenschap.

De Faculteit kan voorts niet toegeven, dat de volgens de zoo-

naamde artsenwet geëxamineerden in allen deele gelijk gesteld zijn met de langs den academischen weg gevormden.

Immers, daargelaten de grootere eischen bij de propaedeusis voor de klassiek gevormde studenten in de geneeskunde en de langere duur van sommige der aan hen opgelegde examina, zullen deze studenten, om den doctoralen graad te verkrijgen, door het schrijven en verdedigen van eene dissertatie en van stellingen in voldoende mate moeten doen blijken van hunne *wetenschappelijke* vorming, van hunne geoefendheid in het onderzoeken en mededeelen. Zij hebben dus meer waarborgen van het bezit eener toereikende *theoretische* geneeskundige kennis te geven dan de niet langs den academischen weg gevormde artsen. En de bij het afnemen van het staatsexamen verkregene ervaring heeft geleerd, dat zij in *practische* kennis en geschiktheid voor de anderen zeker niet behoeven onder te doen.

Onder deze omstandigheden *kan* de Faculteit niet medewerken tot het vragen van de opheffing eener bepaling, die nog als eene kleine aanmoediging tot het kiezen van de gymnasiale voorbereiding en van den academischen weg kan strekken.

Overigens is, naar het gevoelen van de Faculteit, een Minister van Oorlog *zeker niet te laken*, wanneer hij voor het leger de voorkeur geeft aan geneeskundigen, die aan minstens gelijke practische kennis eene hoogere wetenschappelijke vorming en beschaving paren, indien de zoodanigen te zijner beschikking staan.

De Faculteit van Geneeskunde aan
's Rijks-Universiteit te Utrecht:

(was get.) DONDERS,
Voorzitter.

(was get.) VAN OVERBEEK DE MEIJER
Secretaris.

Utrecht, 14 Januari 1882.

INHOUD.

Wetten en besluiten betreffende het Hooger Onderwijs.

Inrichting en Geschiedenis der Universiteit.

Bijlagen.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

TE

UTRECHT

1882—1883.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1883.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

TE

UTRECHT

1882—1883.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1883.

Stoomdruk van P. W. VAN DE WEIJER, Utrecht.

WETTEN EN BESLUITEN

BETREFFENDE

HET HOOGER ONDERWIJS.

(*Vervolg van Jaarboek* 1882—1883).

Ministerie van Binnenlandsche Zaken.
4 Nov. 1882, afd. O.

BESLUIT *van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende aanvulling van het* Reglement *op den werkkring en de verplichtingen der beambten bij de Rijks-Universiteiten.* [1])

DE MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN:

Gelet op art. 62, 2e lid, der wet van 28 April 1876, (*Staatsblad* N°. 122);

Gezien het koninklijk besluit van 24 Augustus 1882 n°. 12 en de berigten van Curatoren der Rijks-Universiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen, van 30 September 1882, n°. 73/585; 22 September 1882, n°. 316 en 16 October 1882, n°. 286;

Heeft goedgevonden:

het reglement op den werkkring en de verpligtingen der beambten, bij de Rijks-Universiteiten, vastgesteld bij beschikking van 30 December 1880, Litt. L L, afd. O, aan te vullen met de volgende bepalingen.

1) Zie Jaarb. 1880—1881 bl. 10 volgg.

§ 9.

VAN AFWEZIGHEID EN VERLOF.

ART. 55. De ambtenaren, belast met het beheer over de verzamelingen en hulpmiddelen, zijn niet langer dan drie dagen afwezig buiten de gemeente waar de Rijks-Universiteit, waaraan zij zijn verbonden, is gevestigd, tenzij na bekomen verlof. De overige beambten behoeven voor elke afwezigheid verlof.

ART. 56. Art. 55 is niet toepasselijk:

a. op de aldaar bedoelde personen voor zoover zij tevens Hoogleeraar of Lector aan de Rijks-Universiteit zijn;

b. wanneer de afwezigheid noodig is tot het vervullen eener opdragt van regeeringswege gedaan of met toestemming der Regeering aangenomen, in welk geval voor die afwezigheid geen ander verlof noodig is.

ART. 57. Op aanvragen om verlof *in den tijd der vacantiën* wordt beschikt:

a. door de met het beheer over de verzamelingen en hulpmiddelen belaste ambtenaren of de Hoogleeraren, voor zooveel betreft de beambten onder hen werkzaam, indien het verlof voor niet langer dan twee weken wordt aangevraagd;

b. door Curatoren in de overige gevallen.

ART. 58. Op aanvragen om verlof *buiten den tijd der vacantiën* wordt beschikt:

a. door den Minister van Binnenlandsche Zaken, Curatoren gehoord, voor zoover betreft de met het beheer over de verzamelingen en hulpmiddelen belaste ambtenaren en de overige door den Minister benoemde beambten, indien het verlof voor langer dan twee weken wordt aangevraagd;

b. door de met het beheer over de verzamelingen en hulpmiddelen belaste ambtenaren of de Hoogleeraren, voor zooveel betreft de beambten onder hen werkzaam, indien het verlof voor niet langer dan drie dagen wordt aangevraagd;

c. door Curatoren in de overige gevallen.

ART. 59. Behoudens hunne verantwoordelijkheid zijn de met het beheer over de verzamelingen en hulpmiddelen belaste ambtenaren verpligt bij elke afwezigheid de noodige maatregelen te nemen, dat die afwezigheid geen schade veroorzake aan de door hen beheerde verzamelingen en hulpmiddelen en in het beheer daarvan naar eisch voorzien zij, bij voorkeur door een daartoe geschikt beambte onder hen werkzaam met de waarneming hunner beschikking te belasten.

Van een en ander geven zij kennis aan Curatoren.

's Gravenhage, 4 November 1882.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut.

De Secretaris-Generaal:
(*get.*) HUBRECHT.

Ministerie van Binnen-
landsche Zaken.
4 Nov. 1882, afd. O.

BESLUIT *van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende aanvulling van het* Reglement *op de Ziekenhuizen.* [1])

DE MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN,

Gelet op art. 62, 2e lid, van de wet van 28 April 1876, (*Staatsblad* n°. 102);

Gezien het Koninklijk besluit van den 24 Augustus 1882, n°. 12 en de berigten van Curatoren der Rijks-Universiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen van 30 September 1882, n°. 73/585, 22 September 1882, n°. 316 en 16 October 1882, n°. 286;

Heeft goedgevonden:

§ 14 van het Reglement op de ziekenhuizen bij de Rijks-Universiteiten, vastgesteld bij beschikking van 30 Dec. 1880, Litt. N N afd. O., te vervangen door de volgende bepalingen:

§ 14.

VAN AFWEZIGHEID EN VERLOF DER BEAMBTEN.

ART. 90. Op de beambten, wier werkkring en verpligtingen bij dit reglement worden geregeld, zijn toepasselijk artt. 55—59 van het reglement op den werkkring en de verpligtingen der beambten bij de Rijks-Universiteiten, zooals die zijn vastgesteld bij beschikking van 4 November 1882, n°. 4126, afd. O. [2])

1) Zie Jaarboek 1880—1881 bl. 21 volgg.

2) Zie de vorige bl.

§ 15.

SLOTBEPALING.

ART. 91. Dit reglement geldt ook voor de Rijks-beambten, werkzaam in de ziekenhuizen niet aan het Rijk toebehoorende, noch van Rijkswege beheerd.

's Gravenhage, 4 November 1882.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut.

De Secretaris-Generaal:
(*get.*) HUBRECHT.

Ministerie van Binnen-
landsche Zaken.
6 Jan. 1883, afd. O.

BESLUIT *van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende wijziging van het* Reglement *op den werkkring en de verplichtingen der beambten bij de Rijks-Universiteiten.* [1])

DE MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN,

Gelet op art. 62, 2e lid, der wet van 28 April 1876, (*Staatsblad* n°. 102);

Gezien de berigten van Curatoren der Rijks-Universiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen van 16 November jl., 4 en 2 December jl., n°. 16/765, 410 en 330;

Heeft goedgevonden te bepalen:

dat het *eerste lid van artikel* 6 van het reglement op den werkkring en de verpligtingen der beambten bij de Rijks-Universiteiten, vastgesteld bij beschikking van 30 December 1880, Litt. L L, afd. O., zal luiden als volgt:
„Het is den Ambtenaren in deze paragraaf bedoeld niet geoorloofd zonder vergunning van Curatoren, behoudens bij weigering beroep op den Minister van Binnenlandsche Zaken, voor eigen gebruik eene verzameling te hebben soortgelijk als die, waarover zij beheer voeren."

's Gravenhage, 6 Januari 1883.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut.

De Secretaris-Generaal:
(*get.*) HUBRECHT.

1) Zie Jaarboek 1880—1881 blz. 10 volgg.

Ministerie van Binnenlandsche Zaken.
6 Juni 1883.

RESOLUTIE *van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den* 6 *Juni* 1883, *houdende vaststelling van het* Reglement *op het gebruik van de bibliotheek bij elke Rijks-Universiteit.*

ART. 1. De bibliotheek is dagelijks, behalve op zondagen, algemeen erkende christelijke feestdagen en de dagen waarop de sluiting door curatoren zal zijn bevolen, voor het publiek geopend op de door curatoren aan te wijzen uren, behoudens art. 82, 2e lid, der wet van 28 April 1876; (*Staatsblad* n°. 102).
De bovenbedoelde besluiten van curatoren worden ter algemeene kennis gebracht.

ART. 2. Bezoekers, die hinderlijk zijn voor anderen, of wier aanwezigheid op eenigerlei wijze schade voor de bibliotheek doet duchten, worden, indien zij geen gehoor geven aan de waarschuwing van een beambte, op bevel van den directeur verwijderd.
De directeur kan den zoodanigen bovendien den toegang tot en het gebruik van de bibliotheek voor een te bepalen tijd ontzeggen, behoudens beroep op curatoren.
In de vertrekken der bibliotheek, bureaux en leeskamer daaronder begrepen, mag niet gerookt worden.

ART. 3. Hem, die een werk verlangt te raadplegen, wordt dit in de leeskamer of, met bijzondere vergunning van den directeur, in de boekerijzalen verstrekt door den daartoe aangewezen beambte, nadat hij aan dezen den titel en, zoo mogelijk, het catalogusnummer van het werk zal hebben opgegeven.

ART. 4. De daartoe met opgave van titel en zoo mogelijk van

catalogusnummer aangevraagde werken worden buiten de bibliotheek in leen gegeven voor een door den directeur te bepalen tijd.

Voor het ter leen zenden van werken aan personen, die niet wonen in de gemeente waar de bibliotheek is gevestigd, wordt telkens de uitdrukkelijke vergunning van den directeur vereischt.

Het uitgeleende werk moet binnen den gestelden termijn door den leener worden terugbezorgd.

Ook vóór het verstrijken van den gestelden termijn is de leener verplicht op de schriftelijke aanvraag van den directeur het aan hem uitgeleende werk onverwijld terug te bezorgen.

ART. 5. Geen werk wordt buiten de bibliotheek in leen gegeven, dan nadat de leener een ontvang-bewijs heeft onderteekend en afgegeven, waarop vermeld zijn:

a. de titel en het catalogusnummer van het werk;

b. de staat, waarin het werk ontvangen wordt;

c. de termijn, waarvoor het wordt uitgeleend;

d. de datum van ontvangst;

e. zijn bijzondere voorschriften krachtens het tweede lid van art. 8 op het gebruik gesteld, deze voorschriften;

f. de verklaring, dat de leener door de ontvangst van het werk zich aan dit reglement onderwerpt:

g. de inhoud van het eerste, het derde en het vierde lid van art. 9 en het tweede lid van art. 2 van dit reglement.

Voor elk werk of gedeelte van een werk, indien dit afzonderlijk wordt uitgeleend, wordt een afzonderlijk ontvangbewijs afgegeven.

ART. 6. Wordt aan iemand, die niet woont in de gemeente waar de bibliotheek is gevestigd, een werk ter leen gezonden, dan wordt het ontvangbewijs ter onderteekening daarbij ingesloten.

Hij is verplicht onmiddellijk na de ontvangst het bewijs daarvan onderteekend franco terug te zenden.

Ontvangt hij het werk in een anderen staat dan waarin het is verzonden, dan teekent hij zulks op het ontvangbewijs aan.

ART. 7. Hij, die met behulp van de bibliotheek een werk vervaardigt, is gehouden, wanneer hij het in druk doet verschijnen,

een exemplaar daarvan aan de bibliotheek te geven, tenzij de directeur hem hiervan vrijstelle.
De directeur kan eene schriftelijke belofte tot nakoming dezer verplichting vorderen.

Art. 8. Het is verboden in een werk der bibliotheek te schrijven of daarin eenig teeken of vouw te maken.
Bij het raadplegen van handschriften, boeken met geschreven aanteekeningen, kaarten, plaatwerken, zeldzame of kostbare werken, moeten de bijzondere voorschriften in acht genomen worden, die de directeur of de meer bijzonder met het opzicht over die werken belaste beambte daarbij zal geven. Het maken van doortrekken of afbeeldingen is zonder uitdrukkelijke vergunning niet geoorloofd.

Art. 9. Hij, die een werk uit de bibliotheek ten gebruike had, tijdens dit te loor ging of beschadigd werd, is tot schadevergoeding gehouden.
Tot schadevergoeding is voorts ieder bezoeker gehouden, die eenige schade aan de bibliotheek of aan de boeken of andere voorwerpen toebrengt.
Van voldane schadevergoeding wordt door den directeur bewijs van kwijting gegeven.
Op hem, die de krachtens dit artikel door den directeur gevorderde schadevergoeding niet ten genoegen van dezen voldoet, is het tweede lid van art. 2 van dit reglement toepasselijk, behoudens de uitspraak des rechters over het bedrag der verschuldigde vergoeding.

Art. 10. Zoodra een uitgeleend werk in de bibliotheek terugkeert, wordt het daarvoor afgegeven ontvangbewijs teruggegeven, of desverlangd ten koste van den leener teruggezonden.
Bij vermoeden van schade geeft de directeur in de plaats van het ontvangbewijs eene verklaring, inhoudende wanneer het werk is terugontvangen. In dat geval ontvangt de leener het ontvangbewijs eerst na vereffening der zaak terug.

Art. 11. Verlangen meer dan één persoon tegelijk hetzelfde werk te gebruiken, dan wordt de volgorde, waarin zij het mogen ontvangen, door den directeur bepaald.

ART. 12. De directeur wijst de werken aan, die, hetzij om hunne kostbaarheid of zeldzaamheid, hetzij omdat zij dagelijks in de bibliotheek noodig zijn, niet dan met zijne uitdrukkelijke vergunning buiten de bibliotheek zullen worden in leen gegeven.

ART. 13. Curatoren kunnen voorschrijven dat gedurende een door hen te bepalen tijd geene werken buiten de bibliotheek uitgeleend worden. Op zulk een besluit is het tweede lid van art. 1 toepasselijk.

ART. 14. Alle kosten op het gebruik van boeken, handschriften, platen of kaarten vallende komen ten laste van den gebruiker.

ART. 15. De directeur is bevoegd ook aan personen, die niet vallen onder de bepalingen van het tweede lid van art. 2 of het laatste lid van art. 9, den toegang tot en het gebruik van de bibliotheek te ontzeggen, of het gebruik voor hen te beperken, behoudens beroep op den Minister van Binnenlandsche Zaken.

ART. 16. De directeur wijst den beambte aan, die hem bij de toepassing van de artikelen 2 eerste lid, 3, 9, 10 tweede lid, 11 en 15, zoo noodig vervangt.

ART. 17. Op het gebruik der werken, die aan de bibliotheek in bruikleen zijn afgestaan, is dit reglement van toepassing, voor zoover de overeenkomst met den eigenaar geen afwijking noodzakelijk maakt; voor die gevallen stelt de directeur onder goedkeuring van curatoren, voor zooveel noodig, bijzondere bepalingen vast.

ART. 18. Zoo het den directeur blijkt dat iemand overleden is, die een of meer werken van de bibliotheek in gebruik had, of dat een of meer werken aan de bibliotheek behoorende zich in eene auctie of in een erfhuis bevinden, dan geeft hij aan curatoren daarvan kennis en doet dadelijk de noodige stappen om die werken terug te bekomen.

ART. 19. Dit reglement is toepasselijk op het gebruik van de werken der bibliotheek, die tijdelijk in andere inrichtingen der Universiteit zijn gedeponeerd.

In die inrichtingen geschiedt de raadpleging dier werken niet dan met uitdrukkelijke toestemming van den ambtenaar met het beheer over die inrichting belast; daarbuiten worden zij niet uitgeleend dan door tusschenkomst en met uitdrukkelijke toestemming van den directeur der bibliotheek.

ART. 20. Afdrukken van dit reglement en van de bijzondere bepalingen, vastgesteld krachtens art. 17, worden in de bibliotheek op eene voor de bezoekers zichtbare wijze aangeplakt of opgehangen. Aan hem, die voor het eerst een werk buiten de bibliotheek in leen ontvangt, wordt desverlangd een afdruk tegen ontvangbewijs kosteloos verstrekt.

Aldus vastgesteld door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van 7 Juni 1883.

HEEMSKERK.

WET *van den* 15den *Juni* 1883 (*Stb.* n°. 75), *houdende wijziging van artikel* 126 *der Wet van* 28 *April* 1876 (Staatsblad n°. 102), *tot regeling van het hooger onderwijs.* [1])

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging hebben genomen, dat het noodzakelijk is de tijdsruimte, toegestaan voor het vervullen der gevorderde leerstoelen aan de Rijks-Universiteiten, te verlengen;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Eenig artikel.

Het vierde lid van artikel 126 der Wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) wordt gelezen als volgt:

„Voor het vervullen der bij haar gevorderde leerstoelen aan de Rijks-Universiteiten wordt eene tijdruimte van tien jaren na haar in werking treden toegestaan."

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te Berg, den 15den Juni 1883.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken:

HEEMSKERK.

Uitgegeven den *achttienden* Juni 1883.

De Minister van Justitie:

DU TOUR VAN BELLINCHAVE.

1) Jaarb. 1877—1878 bl. 1 volgg.

BESLUIT *van den* 14den *September* 1883 (*Stb.* no. 135), *tot wijziging en aanvulling van het* Reglement *betreffende de toelating van studenten in de geneeskunde aan de Universiteiten hier te lande tot een verbintenis voor den geneeskundigen dienst der landmacht, vastgesteld bij Koninklijk besluit van* 30 *October* 1880 (Staatsblad n°. 187). [1])

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Gezien het bij Ons besluit van 30 October 1880 (*Staatsblad* n°. 187) vastgesteld reglement betreffende de toelating van studenten in de geneeskunde aan de Universiteiten hier te lande tot de verbintenis, bedoeld bij art. 18 der Wet van 2 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 145);

Gelet, dat de bepalingen van genoemd reglement zoodanig zijn gesteld, dat alleen studenten, bevoegd tot het afleggen der examens, bij art. 85 der Wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) tot regeling van het hooger onderwijs bedoeld, tot voorschreven verbintenis kunnen worden toegelaten;

Overwegende, dat het billijk is, die bepalingen derwijze aan te vullen, dat tot de daarbij bedoelde verbintenis mede kunnen worden toegelaten studenten in de geneeskunde aan de Universiteiten hier te lande, bevoegd tot het afleggen van, of voldaan hebbende aan de examens, genoemd onder artt. 4, 5 en 6 der Wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222) [2]), gewijzigd bij de wet van 27 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 103);

Op de voordragt van Onzen Minister van Oorlog, van 3 Augustus 1883, Kabinet, litt. K 38;

---

1) Jaarb. 1880—1881 bl. 45 volgg.

2) Jaarb. 1878—1879 bl. 3 volgg.

Den Raad van State gehoord (advies van 4 September 1883, n°. 17);
Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Oorlog, van 11 September 1883, Kabinet, litt. K 45;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Voorschreven reglement zal mede toepasselijk zijn op studenten in de geneeskunde aan de Universiteiten hier te lande, bevoegd tot het afleggen van, of voldaan hebbende aan de examens, genoemd onder de artt. 4, 5 en 6 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), gewijzigd bij de wet van 27 Juni 1881 (*Staatsblad* n° 103).

In verband hiermede zullen onder 1°. van art. 3 van het reglement vervallen de woorden „sub *a*"; terwijl dáár, waar in het reglement sprake is van „doctoraal examen in de geneeskunde" (of eenvoudig: „doctoraal examen") en van „candidaats-examen in de geneeskunde" (of eenvoudig: „candidaats-examen"), voor de bij het eerste lid dezer bepaling bedoelde studenten zal worden gelezen: „theoretisch geneeskundig examen" en „tweede natuurkundig examen".

Onze Minister van Oorlog is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan een afschrift aan den Raad van State zal worden gezonden.

Oranje-Nassau, den 14den September 1883.

WILLEM.

De Minister van Oorlog.

WEITZEL.

Uitgegeven den *een en twintigsten* September 1883.

De Minister van Justitie:

DU TOUR VAN BELLINCHAVE.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Studiejaar 1882—1883.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. W. C. MEES, *President* (benoemd bij besl. van 28 April 1869 n°. 2, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1887.

Mr. H. H. Baron ROËLL (benoemd bij besl. van 25 April 1859 n°. 64, en 25 Aug. 1877 n°. 20) tot 30 Sept. 1885. (Overleden 9 Sept. 1883).

Mr. H. G. RÖMER (benoemd bij besl. van 15 Juni 1870 n°. 8, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1891.

Mr. H. ROIJAARDS VAN SCHERPENZEEL (benoemd bij besl. van 7 Dec. 1876 n°. 25, en 25 Aug, 1877 n°, 28) tot 30 Sept. 1889.

Mr. W. R. BOER (benoemd bij besl. van 21 April 1878 n°. 8) tot 30 Sept. 1883.

Secretaris van Curatoren.

Mr. J. F. B. BAERT (benoemd bij besl. van 19 Jan. 1875 n°. 8, en 25 Aug 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1887.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: J. J. P. VALETON, JR.
Assessoren: B. J LINTELO Baron DE GEER van Jutphaas, F. C. DONDERS, H. WEFERS BETTINK, C. W. OPZOOMER.
Secretaris van den Senaat: S. TALMA.
Archivaris van den Senaat: N. W. P. RAUWENHOFF.

Voorzitter.	*Secretaris*	van de faculteit der
J. I. DOEDES.	J. J. P. VALETON, JR.	Godgeleerdheid.
H. J. HAMAKER.	J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL.	Rechtsgeleerdheid.
F. C. DONDERS.	G. VAN OVERBEEK DE MEIJER tot 1 Juni 1883, daarna H. SNELLEN.	Geneeskunde.
N. W. P. RAUWENHOFF.	W. KAPTEIJN.	Wis- en Natuurkunde.
P. DE JONG.	J. A. WIJNNE.	Letteren en Wijsbegeerte.

HOOGLEERAREN. [1])

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. I. DOEDES (22 Juni 1859).
de encyclopaedie der godgeleerdheid,
de geschiedenis der leer aangaande God,
de uitlegging van het Nieuwe Testament.

1) Bij de namen der Hoogleeraren worden vermeld de dagteekening hunner inwijdingsredevoering of publieke les, alsmede de vakken, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Stbl. n°. 102) of bij hunne benoeming zijn opgedragen, met de later daarin gebrachte wijzigingen.

N. BEETS (16 Maart 1875).
de geschiedenis van het christendom,
de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst,
de zedekunde.

J. J. P. VALETON, JR. (8 Dec. 1877).
de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst,
de Israëlitische letterkunde of inleidingswetenschap tot het oude Testament,
de uitlegging van het Oude Testament.

G. H. LAMERS (19 Juni 1883).
de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen,
de wijsbegeerte van den godsdienst,
de oud-christelijke letterkunde.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

B. J. LINTELO Baron DE GEER van Jutphaas (22 Sept. 1848).
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.

J. A. FRUIN (12 Oct. 1859).
het burgerlijk recht,
het handelsrecht.

H. J. HAMAKER (12 Dec. 1877).
de encyclopaedie der rechtswetenschap,
de burgerlijke rechtsvordering,
het internationale privaatrecht.

J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL (23 Maart 1878).
de staathuishoudkunde,
de statistiek,
de staatkundige geschiedenis.

M S. POLS (26 Sept. 1879).
het strafrecht,
de strafvordering.

J. DE LOUTER (18 Oct. 1879).
de wijsbegeerte van het recht,

het staatsrecht,
het volkenrecht,
het administratief recht.

Faculteit der Geneeskunde.

F. C. DONDERS (18 Jan. 1848).
de physiologie,
de oogheelkunde.
L. C. VAN GOUDOEVER (3 Dec. 1849).
de heelkunde.
W. KOSTER (26 Sept. 1862).
de ontleedkunde.
T. HALBERTSMA (15 Oct. 1867).
de verloskunde en de leer der vrouwenziekten.
TH. W. ENGELMANN (20 Maart 1871).
de algemeene physiologie en de vergelijkende biologie,
de weefselleer,
het experimenteele gedeelte der pharmakodynamie, bepaaldelijk de medische toxicologie.
S. TALMA (6 Oct. 1876).
de geneeskunde,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer,
de propaedeutische kliniek.
G. VAN OVERBEEK DE MEIJER (14 Dec. 1877).
de gezondheidsleer,
de geneeskundige politie,
de gerechtelijke geneeskunde.
H. SNELLEN (15 Dec. 1877).
de oogheelkunde.
C. A. PEKELHARING (21 Sept. 1881).
de ziektekunde,
de ziektekundige ontleedkunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

C. H. D. BUIJS BALLOT (16 Nov. 1847).
de proefondervindelijke natuurkunde,
de physische aardrijkskunde.
C. H. C. GRINWIS (16 Oct. 1867).
de wiskunde,
de mechanica,
de mathematische natuurkunde.
E. MULDER (4 Dec. 1868).
de organische scheikunde,
de toxicologie.
N. W. P. RAUWENHOFF (25 April 1871).
de botanie.
J. A. C. OUDEMANS (13 Juni 1856 tot 30 Sept. 1857; — 20 Jan. 1876).
de sterrekunde.
H. C. DIBBITS (23 Juni 1876).
de anorganische scheikunde.
H. WEFERS BETTINK (15 Dec. 1876).
de artsenijbereidkunde.
W. KAPTEIJN (16 Feb. 1878).
de analytische meetkunde,
de beschrijvende meetkunde,
de integraalrekening,
de theorie der functiën,
de waarschijnlijkheidsrekening.
C. E. A. WICHMANN (22 Maart 1879).
de geologie,
de mineralogie,
de palaeontologie,
de kristallographie.
A. A. W. HUBRECHT (20 Sept. 1882).
de zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. W. OPZOOMER (9 Juni 1846).
de geschiedenis der wijsbegeerte,
de logica,
de metaphysica,
de zielkunde.

H. VAN HERWERDEN (28 Oct. 1864).
de Grieksche taal- en letterkunde,
de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst.

P. DE JONG (12 Febr. 1869).
de Hebreeuwsche letterkunde,
de Israëlitische oudheden.

J. A. WIJNNE (29 Sept. 1873).
de algemeene geschiedenis,
de politische aardrijkskunde,
de vaderlandsche geschiedenis.

C. M. FRANCKEN (4 Nov. 1877).
de Latijnsche taal- en letterkunde,
de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst.

H. E. MOLTZER (26 Oct. 1882).
de Nederlandsche taal- en letterkunde,
het Middel-Nederlandsch.

J. H. GALLEÉ (22 Sept. 1882).
het Gotisch,
de beginselen van het Sanskriet,
de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder,
het Angelsaksisch en het Middelhoogduitsch.

Hoogleeraar-titulair.

Dr. J. P. T. VAN DER LITH (benoemd bij besl. van 14 Mei 1867 n°. 52).

de psychiatrie.

Hoogleeraren van de Instelling tot het opleiden van Leeraren voor het Hervormde Kerkgenootschap.

E. H. LASONDER (29 Mei 1878).

T. CANNEGIETER (18 Nov. 1878).

LECTOREN.

Dr. P. Q. BRONDGEEST (benoemd bij besl. van 3 Aug. 1867 n°. 67 en 13 Oct. 1877 n°. 3).

de physiologische diagnostiek,
oefeningen in het gebruik van den keelspiegel,
de kliniek der keelziekten,
de chemische diagnostiek,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer.

Dr. TH. DENTZ (benoemd bij besl. van 28 Sept. 1877 n°. 4).

de tandheelkunde.

Dr. J. E. VAN DER MEULEN (benoemd bij besl. van 21 Oct. 1877 n°. 23).

de verbandleer,
de operatieve chirurgie.

Dr. M. C. W. WEBER (benoemd bij besl. van 14 April 1880 n°. 23) tot 1 Aug. 1883.

de ontleedkunde.

PRIVAATDOCENTEN.

(toegelaten bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken).

Dr. J. H. HISGEN (beschikking van 4 Jan. 1878 n°. 24, afd. Onderwijs).

de Hoogduitsche taal- en letterkunde.

Dr. G. P. WESSELINK (beschikking van 1 Febr. 1879 G, afd. Onderwijs).
de physische diagnostiek.
Dr. H. F. JONKMAN (beschikking van 7 Oct. 1879 E, afd. Onderwijs).
de morphologie en de systematiek der Phanerogamen.
Dr. A. J. VAN DER WEIJDE (beschikking van 1 Nov. 1882, n°. 4225 Onderwijs).
de propaedeutische klinische wetenschappen.

ASSISTENTEN.

bij de

Physiologie	Dr. G. Waelchli (1 Jan. 1881—31 Dec. 1882), H. J. Hamburger (1 Jan. 1883).
Pathologie	Dr. H. Ph. Baudet (1 Oct. 1881—31 Dec. 1882), J. C. J. Van der Hagen (1 Jan. 1883).
Medische kliniek	Dr. A. J. Van der Weijde (1 Oct. 1881).
Chirurgie	H. Jonker Jr. (1 Jan. 1882).
Verloskunde	B. Freriks (1 Jan. 1881).
Verloskundige polikliniek. .	Dr. F. E. Vos (1 April 1875).
Scheikunde (Leeuwenbergh).	H. G. L. van der Meulen (1 Febr. 1879—1 Juli 1883).
„ (de Hoogt) . .	S. Birnie (1 Jan. 1881).
Natuurkunde.	W. H. Julius (1 Nov. 1882)
Natuurlijke historie . . .	Dr. J. F. Van Bemmelen (1 Oct. 1882)
Botanie	B. Snellen (1 Jan. 1882—31 Dec. 1882), G. H. Molengraaff (1 Jan. 1883).

PEDELLEN.

N. JANSSEN.
J. N. DE KRUIJFF.

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

Bibliotheek der Universiteit.

P. A. Tiele, *Bibliothecaris* (benoemd bij ministeriëele beschikking van 12 Maart 1879 E, afd. Onderwijs).
D. A. Balfoort, *Custos.*
P. J. D. van Dokkum, *Amanuensis.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. W. Koster, *Directeur.*
L. van der Wurff, *Custos, Prosector bij de anatomische lessen.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
D. B. Kagenaar, *Amanuensis.*

Pathologisch Instituut.

Prof. C. A. Pekelharing, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. A. A. W. Hubrecht, *Directeur.*
A. C. Oudemans Jzn., *Conservator.*
J. G. De Groot, *Custos.*

Physisch Laboratorium.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Directeur.*
J. J. van Dreeven, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium „Leeuwenbergh."

Prof. E. Mulder, *Directeur.*
M. J. van der Star, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium aan De Hoogt.

Prof. H. C. Dibbits, *Directeur.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. Wefers Bettink, *Directeur.*

Hortus Botanicus en Botanisch Laboratorium.

Prof. N. W. P. Rauwenhoff, *Directeur.*
G. van den Brink, *Hortulanus.*
H. A. M de Liefde, *Amanuensis.*

Astronomisch Observatorium.

Prof. J. A. C. Oudemans, *Directeur.*
C. Verloop Cz., *Amanuensis.*

ZIEKENHUIS.

(Bij Art. 7 van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1817 is bepaald, dat het College van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen zich met de Curatoren der Hoogeschool zal hebben te concerteeren, ten einde het Ziekenhuis op de meest geschikte wijze tevens dienstbaar te maken aan het Academisch clinisch onderwijs).

Dr. M. Imans, *Geneesheer-Directeur.*
Dr. P. Q. Brondgeest, *tweede Geneesheer.*
Dr. J. E. van der Meulen, *Heelmeester.*
M. Henstëdt, *eerste Apotheker.*
Mej. Ch. Jacobs, *Apotheker.*

P. Beekman, } *Bedienden.*
L. C. Schamper, }
J. Krijnders, *Econoom.*

Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen.

Dr. A Th. Moll, *Geneesheer-Directeur.*
Dr. P. Wellenbergh, 1e *Geneesheer.*
Dr. G. Luchtmans, 2e *Geneesheer.*

Nederlandsch Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
Prof. H. Snellen, *eerste Geneesheer.*
Dr. M. J. Bouvin, *tweede Geneesheer.*

Koninklijk-Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Hoofd-Directeur.*
Dr. M. Snellen, *Directeur der afdeeling Waarnemingen te land.*
P. F. Baron van Heerdt, *Directeur der afdeeling Zeevaart.*
B. J. G. Volck, *Adsistent-Directeur derzelfde afdeeling.*
W. van Hasselt, *Directeur der filiaal-instelling te Amsterdam.*

SERIES LECTIONUM
IN UNIVERSITATE RHENO-TRAIECTINA
HABENDARUM INDE A DIE XIX M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCCLXXXII USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXIII

RECTORE MAGNIFICO

IOSUA IOANNE PHILIPPO VALETON IUN.

In Facultate Theologica.

	hora
I. I. DOEDES Encyclopaediam Theologiae tractabit horis, sibi et auditoribus commodis;	
Historiam doctrinae de Deo tractare perget diebus lunae et martis, ...	II.
Historiam religionum tradet horis postea indicandis;	
Exegesin librorum Novi Foederis tradet diebus lunae, martis et mercurii, ...	I.
I. I. VAN OOSTERZEE Philosophiam de Religione tradet die martis, ...	X—XII.
Historiam librorum Novi Foederis die mercurii, . .	X—XII.
Historiam Dogmatum Religionis Christianae die iovis,	X.
N. BEETS Historiam Ecclesiae Christianae tractabit diebus martis et mercurii, ...	IX.
Ethicen, diebus iovis et veneris, ...	IX.
I. I. P. VALETON IUN. Historiam religionis Israëliticae tractabit die lunae, ...	X.
Historiam librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ...	II.

	hora
Exegesin librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, ...	I.
Locos difficiliores V. T. cum provectioribus tractabit horis, sibi et auditoribus commodis.	

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Theologiae Professores.

In Facultate Iuridica.

B. I. L. DE GEER Institutiones Iustiniani interpretabitur diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, .	IX.
Iuris Digestorum selecta capita exponet diebus martis et veneris, ...	XI.
Historiam Iuris Romani tradet diebus lunae et mercurii, hora XI, die iovis, ...	X.
I. A. FRUIN Ius civile Nederlandicum docebit die martis, hora X, diebus mercurii et iovis, hora IX, die mercurii,	XII.
Ius mercatorium et maritimum tradet die martis, hora XI, diebus mercurii et iovis	X.
H. I. HAMAKER Encyclopaediam et Methodologiam Iuris tradet diebus lunae et mercurii, ...	XII.
Methodum procedendi in causis civilibus exponet diebus lunae et mercurii hora XI, die martis, ...	XII.
Ius inter gentes privatum docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.	
I. D'AULNIS DE BOUROUILL Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet diebus lunae et martis, . . .	I.
Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit die martis, hora XI, die mercurii, . .	I.
Statistices methodum exponet die lunae, ...	II.
Historiam Europae politicam enarrabit die mercurii, hora II, die iovis, ...	I.
M. S. POLS Ius Criminale docebit diebus iovis, veneris et saturni, ...	XI.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet diebus iovis et veneris	XII.

	hora
I. de Louter Philosophiam iuris docebit diebus lunae et saturni, ...	IX.
Ius publicum Nederlandicum tradet diebus lunae et saturni, ...	X.
Ius gentium exponet diebus martis et mercurii, . .	IX.
Ius, quod dicitur, administrativum Nederlandicum docebit diebus martis et mercurii, ...	X.

Lectiones de iure patrio antiquo postea indicabuntur.

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Iuris Professores.

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Phyticarum.

C. H. D. Buys Ballot Physicam experimentalem tradet diebus lunae, martis, mercurii et iovis, ...	XI.
Die veneris colloquiis vacabit ante meridiem;	
Capita selecta Physices (de Luce, alia) provectioribus discipulis explicabit diebus mercurii et iovis, . .	IX.
Geographiam physicam et Meteorologiam diebus martis et iovis, ...	III.
Exercitationes practicas moderabitur diebus veneris et saturni, horis pomeridianis.	
C. H. C. Grinwis docebit:	
Algebram Superiorem diebus martis et iovis, . . .	II.
Physicam mathematicam diebus martis et iovis, hora X, die mercurii, ...	XI.
Calculum Quaternionum diebus lunae et veneris, . .	XI.
E. Mulder Chemiam organicam docebit lunae, martis et mercurii, ...	IX.
Chemiam syntheticam et Thermo-chemiam. in provectiorum discipulorum usum, die iovis, ...	IX.
Toxicologiam die veneris, ...	X.
Experimenta in laboratorio chemico quotidie moderabitur.	

hora

N. G. P. Rauwenhoff Botanicam docebit:

Morphologiam genēralem, deinde specialem atque Phytographiam, diebus lunae. martis et mercurii, . . X.

Capita selecta Botanices in provectiorum discipulorum usum, die iovis, ... X.

Exercitationibus microscopicis et phytographicis praeerit diebus iovis, horis II—IV, veneris, horis X—XII et II—IV;

Provectiorum experimenta in laboratorio botanico quotidie moderabitur.

I. A. C. Oudemans docebit:

Astronomiam theoreticam elementarem diebus lunae et mercurii, ... X.

Astronomiam popularem diebus martis et iovis, . . X.

Theoriam motus corporum coelestium diebus lunae et mercurii, ... XI.

Astronomiam practicam, diebus martis et iovis, . . XI.

Observandi exercitiis favente tempestate praeerit diebus et horis auditoribus commodis.

H. C. Dibbits docebit:

Chemiam anorganicam diebus iovis, veneris et saturni, IX.

Chemiam theoreticam (Thermo-chemiam, alia), in provectiorum usum, die martis, ... XI.

Chemiam practicam diebus mercurii, iovis et veneris, horis II—IV, saturni, ... X—XII.

Analysin spectralem provectioribus exponet hora postea indicanda;

Experimentis provectiorum quotidie praeerit.

H. Wefers Bettink tradet Chemiam pharmaceuticam diebus iovis, veneris et saturni, ... IX.

Pharmacognosin exponet, et Medicamina, quae dicuntur Galenica, tractabit diebus iovis et veneris, hora I, die saturni, ... X.

Experimenta in laboratorio pharmaceutico quotidie moderabitur;

Exercitationes medicinae candidatorum in praeparandis medicamentis, data opportunitate, moderabitur, diebus et horis maxime commodis.

		hora
G. Kapteijn docebit:		
Calculum integralem diebus mercurii et veneris, . .		X.
Geometriam analyticam provectioribus diebus iovis et saturni, ...		IX.
Geometriam descriptivam diebus martis et mercurii, .		I.
C. E. A. Wichmann docebit:		
Geologiam generalem diebus lunae, martis et mercurii,		I.
Crystallographiam chemicam et physicam provectioribus exponet die iovis, ...		XI.
Exercitationibus mineralogicis et crystallographicis praeerit diebus lunae et martis, ...		II—IV.
Experimenta in laboratorio geologico quotidie moderabitur.		
A. A. W. Hubrecht, Lectiones de Zoölogia habendas postea indicabit.		

In Facultate Litterarum et Philosophiae.

	hora
C. G. Opzoomer Logicam et Psychologiam docebit ad librum suum, cui titulus est: het wezen der kennis, die veneris, ...	II.
Metaphysicam die veneris, ...	I.
Historiam philosophiae die saturni, ...	I.
H. van Herwerden lectiones de litteris Graecis habebit diebus lunae et martis, hora X, interpreturus Aves Aristophaneas et Demosthenis orationem pro Corona et Herodoti quaedam.	
Exercitationibus criticis praeerit die mercurii, . . .	XII.
Litterarum Graecarum historiam enarrabit die mercurii,	XI.
Antiquitates Graecas tradet diebus lunae et martis, .	XI.
Candidatorum studia Graeca moderabitur domi suae, die lunae, horis vespertinis, ...	VII—X.
P. de Jong litteras Hebraicas docebit, legendis Gen. Cap. XXIV et sequentibus, diebus lunae et martis, hora XI, mercurii, ...	X.
Antiquitates Israëlitarum explicabit diebus lunae, martis et mercurii, ...	IX.

	hora
A. WIJNNE historiam antiquam enarrabit die martis, hora I, die mercurii, ...	IX
Historiam recentiorem et Geographiam politicam exponet die iovis, hora X, die veneris, ...	IX.
Historiam patriae docebit die iovis, hora XI, die veneris,	X.
Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet die mercurii.	X.
C. M. FRANCKEN interpretabitur Plauti Militem, Ciceronis de Finibus librum I et II, diebus lunae et martis,	XII.
Criticae artis factitandae in Livio et Cicerone litterarum candidatis rationem praeibit die Mercurii, horis vespertinis, ...	VIII—X.
Historiam litterarum Romanarum exponet die veneris,	XI.
Antiquitates Romanas tradet die veneris, hora XII, die saturni, ...	X.
Latine scribendi disserendique et interpretandi exercitationes moderabitur die saturni, ...	XI.
H. E. MOLTZER, Grammaticam patriam docebit et stili praecepta tradet die lunae, ...	IX et I.
Poemata selecta medii aevi quibus tituli Ferguet, Theophilus, alia leget die martis, ...	IX et II.
Historiam litterariam exponet die iovis, ...	IX et XII.
Hooftii et Samuelis Costeri leget die Saturni, . . .	IX.
I. H. GALLÉE docebit: Linguam Goticam die lunae, hora II, die mercurii, ...	I.
Grammaticam Sanscritam die lunae, ...	X.
Locos selectos e chrestomathia Stänzleri leget die lunae,	XI.
Grammaticam comparatam linguarum germanicarum docebit die veneris, ...	IX.
Linguam Anglosaxonicam docebit die martis, . . .	I.
Linguam Theodiscam medii aevi die mercurii, . .	II.
Antiquam Saxonum linguam tradet per priorem anni academici partem die veneris, ...	X.
Linguam Germano-Francicam Reni inferioris tradet per posteriorem anni partem eodem die et hora.	

hora

In Facultate Medica.

F. C. Donders Physiologiam docebit die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris, ... X.

Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur diebus martis et iovis, ... II—IV.

Ophthalmologiae capita selecta tradet die mercurii, . III.

L. C. van Goudoever Theoriam artis chirurgicae docebit diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina; Exercitationes clinicas in arte chirurgica moderabitur diebus martis et iovis, horis IX—XI, die Saturni, VIII—X.

Policlinico chirurgico praeerit diebus lunae, mercurii et veneris, ... IX—XI.

G. Koster Selecta anatomes capita tractabit diebus mercurii et veneris, ... XI.

Evolutionem partium in embryone exponet horis postea indicandis.

G. Koster et M. Weber exercitationes anatomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabuntur.

T. Halbertsma Artem obstetriciam et gynaeco-pathologiam docebit diebus lunae, iovis et veneris, . . . I.

Policlinico gynaecologico praeerit die lunae, . . . II.

Operationibus obstetriciis in pelvi factitia praeerit prioris semestris die veneris, ... II.

Operationes gynaecologicas in vivis instituet qualibet oblata occasione.

Th. G. Engelmann Biologiam generalem et comparatam docebit die lunae, hora II, die mercurii; . . . . I.

Histologiam, diebus martis et iovis, ... I.

Toxicologiam medicam experimentalem die saturni, . X—XII.

Exercitationes microscopicas moderabitur diebus martis et iovis, ... II—IV.

F. C. Donders et Th. G. Engelmann experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeerunt.

S. Talma Pathologiam et Therapiam specialem tradet diebus martis et iovis, ... X.

	hora
A. WIJNNE historiam antiquam enarrabit die martis, hora I, die mercurii, ...	IX
Historiam recentiorem et Geographiam politicam exponet die iovis, hora X, die veneris, ...	IX.
Historiam patriae docebit die iovis, hora XI, die veneris,	X.
Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet die mercurii.	X.
C. M. FRANCKEN interpretabitur Plauti Militem, Ciceronis de Finibus librum I et II, diebus lunae et martis,	XII.
Criticae artis factitandae in Livio et Cicerone litterarum candidatis rationem praeibit die Mercurii, horis vespertinis, ...	VIII—X.
Historiam litterarum Romanarum exponet die veneris,	XI.
Antiquitates Romanas tradet die veneris, hora XII, die saturni, ...	X.
Latine scribendi disserendique et interpretandi exercitationes moderabitur die saturni, ...	XI.
H. E. MOLTZER, Grammaticam patriam docebit et stili praecepta tradet die lunae, ...	IX et I.
Poemata selecta medii aevi quibus tituli Ferguet, Theophilus, alia leget die martis, ...	IX et II.
Historiam litterariam exponet die iovis, ...	IX et XII.
Hooftii et Samuelis Costeri leget die Saturni, . . .	IX.
I. H. GALLÉE docebit: Linguam Goticam die lunae, hora II, die mercurii, ...	I.
Grammaticam Sanscritam die lunae, ...	X.
Locos selectos e chrestomathia Stanzleri leget die lunae,	XI.
Grammaticam comparatam linguarum germanicarum docebit die veneris, ...	IX.
Linguam Anglosaxonicam docebit die martis, . . .	I.
Linguam Theodiscam medii aevi die mercurii, . .	II.
Antiquam Saxonum linguam tradet per priorem anni academici partem die veneris, ...	X.
Linguam Germano-Francicam Reni inferioris tradet per posteriorem anni partem eodem die et hora.	

hora

In Facultate Medica.

F. C. DONDERS Physiologiam docebit die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris, ... X.
Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur diebus martis et iovis, ... II—IV.
Ophthalmologiae capita selecta tradet die mercurii, . III.
L. C. VAN GOUDOEVER Theoriam artis chirurgicae docebit diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina;
Exercitatlones clinicas in arte chirurgica moderabitur diebus martis et iovis, horis IX—XI, die Saturni, VIII—X.
Policlinico chirurgico praeerit diebus lunae, mercurii et veneris, ... IX—XI.
G. KOSTER Selecta anatomes capita tractabit diebus mercurii et veneris, ... XI.
Evolutionem partium in embryone exponet horis postea indicandis.
G. KOSTER et M. WEBER exercitationes anatomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabuntur.
T. HALBERTSMA Artem obstetriciam et gynaeco-pathologiam docebit diebus lunae, iovis et veneris, . . . I.
Policlinico gynaecologico praeerit die lunae, . . . II.
Operationibus obstetriciis in pelvi factitia praeerit prioris semestris die veneris, ... II.
Operationes gynaecologicas in vivis instituet qualibet oblata occasione.
TH. G. ENGELMANN Biologiam generalem et comparatam docebit die lunae, hora II, die mercurii; . . . . I.
Histologiam, diebus martis et iovis, ... I.
Toxicologiam medicam experimentalem die saturni, . X—XII.
Exercitationes microscopicas moderabitur diebus martis et iovis, ... II—IV.
F. C. DONDERS et TH. G. ENGELMANN experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeerunt.
S. TALMA Pathologiam et Therapiam specialem tradet diebus martis et iovis, ... X.

	hora
A. Wijnne historiam antiquam enarrabit die martis, hora I, die mercurii, ...	IX
Historiam recentiorem et Geographiam politicam exponet die iovis, hora X, die veneris, ...	IX.
Historiam patriae docebit die iovis, hora XI, die veneris,	X.
Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet die mercurii.	X.
C. M. Francken interpretabitur Plauti Militem, Ciceronis de Finibus librum I et II, diebus lunae et martis,	XII.
Criticae artis factitandae in Livio et Cicerone litterarum candidatis rationem praeibit die Mercurii, horis vespertinis, ...	VIII—X.
Historiam litterarum Romanarum exponet die veneris,	XI.
Antiquitates Romanas tradet die veneris, hora XII, die saturni, ...	X.
Latine scribendi disserendique et interpretandi exercitationes moderabitur die saturni, ...	XI.
H. E. Moltzer, Grammaticam patriam docebit et stili praecepta tradet die lunae, ...	IX et I.
Poemata selecta medii aevi quibus tituli Ferguet, Theophilus, alia leget die martis, ...	IX et II.
Historiam litterariam exponet die iovis, ...	IX et XII.
Hooftii et Samuelis Costeri leget die Saturni, . . .	IX.
I. H. Gallée docebit: Linguam Goticam die lunae, hora II, die mercurii, ...	I.
Grammaticam Sanscritam die lunae, ...	X.
Locos selectos e chrestomathia Stänzleri leget die lunae,	XI.
Grammaticam comparatam linguarum germanicarum docebit die veneris, ...	IX.
Linguam Anglosaxonicam docebit die martis, . . .	I.
Linguam Theodiscam medii aevi die mercurii, . .	II.
Antiquam Saxonum linguam tradet per priorem anni academici partem die veneris, ...	X.
Linguam Germano-Francicam Reni inferioris tradet per posteriorem anni partem eodem die et hora.	

hora

In Facultate Medica.

F. C. DONDERS Physiologiam docebit die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris, ... X.

Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur diebus martis et iovis, ... II—IV.

Ophthalmologiae capita selecta tradet die mercurii, . III.

L. C. VAN GOUDOEVER Theoriam artis chirurgicae docebit diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina;

Exercitationes clinicas in arte chirurgica moderabitur diebus martis et iovis, horis IX—XI, die Saturni, VIII—X.

Policlinico chirurgico praeerit diebus lunae, mercurii et veneris, ... IX—XI.

G. KOSTER Selecta anatomes capita tractabit diebus mercurii et veneris, ... XI.

Evolutionem partium in embryone exponet horis postea indicandis.

G. KOSTER et M. WEBER exercitationes anatomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabuntur.

T. HALBERTSMA Artem obstetriciam et gynaeco-pathologiam docebit diebus lunae, iovis et veneris, . . . I.

Policlinico gynaecologico praeerit die lunae, . . . II.

Operationibus obstetriciis in pelvi factitia praeerit prioris semestris die veneris, ... II.

Operationes gynaecologicas in vivis instituet qualibet oblata occasione.

TH. G. ENGELMANN Biologiam generalem et comparatam docebit die lunae, hora II, die mercurii; . . . . I.

Histologiam, diebus martis et iovis, ... I.

Toxicologiam medicam experimentalem die saturni, . X—XII.

Exercitationes microscopicas moderabitur diebus martis et iovis, ... II—IV.

F. C. DONDERS et TH. G. ENGELMANN experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeerunt.

S. TALMA Pathologiam et Therapiam specialem tradet diebus martis et iovis, ... X.

	hora
Clinicen propaedeuticam docebit die mercurii, . . .	II—IV.
Exercitationes clinicas et therapeuticas moderabitur et policlinico medico praeerit diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, ...	XI.
G. van Overbeek de Meijer Hygieinen et Politiam medicam docebit prioris semestris diebus martis et saturni, alterius semestris diebus lunae, martis, iovis et saturni, hora II dimidiata; post ferias paschales privatim capita selecta tradet die mercurii, hora II dimidiata;	
Medicinam forensem docebit prioris semestris diebus lunae et iovis, hora II dimidiata.	
H. Snellen Ophthalmiatriam docebit die veneris, hora III, die saturni, ...	X—XII.
Ophthalmoscopiam tradet usque ad Kal. Mart. horis postea indicandis;	
Operationes ophthalmiatricas instituet qualibet oblata occasione;	
Policlinicum ophthalmiatricum in nosocomio morbis oculorum curandis destinato quotidie, horis X—XII, medicinae candidatis patebit.	
C. A. Pekelharing Pathologiam generalem docebit die lunae, hora XI, die veneris, ...	II—IV.
Anatomen pathologicam diebus mercurii et veneris, .	X.
Sectiones cadaverum aliasque exercitationes pathologico-anatomicas practicas moderabitur diebus lunae et saturni, ...	II.
Indagationibus pathologicis quotidie praeerit.	
P. Q. Brondgeest, Medicinae Lector, Pharmacodynamicam docebit diebus lunae, mercurii et veneris, .	IX.
Pharmacognosin diebus martis et iovis, ...	IX.
Chemiam diagnosticam die mercurii, ...	II.
Exercitationes policlinicas in morbis laryngis moderabitur et laryngoscopii usum docebit die veneris, . . .	II.
Th. Dentz, Medicinae Lector, Policlinico odontiatrico praeerit simulque morbos dentium eorumque curationem exponet die lunae, hora IV dimidiata, et die mercurii, hora X; altero semestri etiam operationes	

	hora
odontiatricas in ore facticio demonstrabit atque discentium exercitia moderabitur die iovis, ...	V.
Pathologiam et anatomen pathologicam dentium, iis, qui studiis inprimis odontologicis operam navare cupiunt, domi suae tradet die iovis, hora vespertina, . .	VIII.
J. E. VAN DER MEULEN, Medicinae Lector, Operationes chirurgicas in cadavere instituet, Akiurgiam i. e. indicationes et methodos operationum atque instrumentorum usum docebit, deligandi denique exercitia moderabitur diebus martis et iovis, ...	II—IV.
Clinicen propaedeuticam chirurgicam docebit die veneris,	III.
M. WEBER, Medicinae Lector, Anatomen, tum systematicam, tum topographicam docebit die lunae, hora I, die martis, hora XI, die mercurii, hora X, die iovis,	XI.

E. H. LASONDER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,	
Theologiam Biblicam tractabit die veneris, hora X, et die saturni	IX.
Theologiam Practicam tractabit die veneris, hora XI, eandemque, coniunctim cum Exercitationibus homilecitis, die saturni, ...	X.
Historiam Missionis Christianae enarrabit die martis,	VIII.
T. CANNEGIETER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,	
de Theologia Dogmatica disseret die mercurii, hora II, et die iovis, ...	XI.
Historiam Ecclesiae Reformatae Nederlandicae eiusque dogmatum enarrabit die mercurii, hora III, et die iovis,	VIII.
Iuris ecclesiastici Reformati Nederlandici principia exponet die veneris, ...	VIII.

I. H. HISGEN, Phil. theor. Mag., Litt. hum. Doctor, Litteras Germanicas in Universitate Rheno-Traiectina

hora

Clinicen propaedeuticam docebit die mercurii, . . . II—IV.

Exercitationes clinicas et therapeuticas moderabitur et policlinico medico praeerit diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, ... XI.

G. VAN OVERBEEK DE MEIJER Hygieinen et Politiam medicam docebit prioris semestris diebus martis et saturni, alterius semestris diebus lunae, martis, iovis et saturni, hora II dimidiata; post ferias paschales privatim capita selecta tradet die mercurii, hora II dimidiata;

Medicinam forensem docebit prioris semestris diebus lunae et iovis, hora II dimidiata.

H. SNELLEN Ophthalmiatriam docebit die veneris, hora III, die saturni, ... X—XII.

Ophthalmoscopiam tradet usque ad Kal. Mart. horis postea indicandis;

Operationes ophthalmiatricas instituet qualibet oblata occasione;

Policlinicum ophthalmiatricum in nosocomio morbis oculorum curandis destinato quotidie, horis X—XII, medicinae candidatis patebit.

C. A. PEKELHARING Pathologiam generalem docebit die lunae, hora XI, die veneris, ... II—IV.

Anatomen pathologicam diebus mercurii et veneris, . X.

Sectiones cadaverum aliasque exercitationes pathologico-anatomicas practicas moderabitur diebus lunae et saturni, ... II.

Indagationibus pathologicis quotidie praeerit.

P. Q. BRONDGEEST, Medicinae Lector, Pharmacodynamicam docebit diebus lunae, mercurii et veneris, . IX.

Pharmacognosin diebus martis et iovis, ... IX.

Chemiam diagnosticam die mercurii, ... II.

Exercitationes policlinicas in morbis laryngis moderabitur et laryngoscopii usum docebit die veneris, . . . II.

TH. DENTZ, Medicinae Lector, Policlinico odontiatrico praeerit simulque morbos dentium eorumque curationem exponet die lunae, hora IV dimidiata, et die mercurii, hora X; altero semestri etiam operationes

	hora
odontiatricas in ore facticio demonstrabit atque discentium exercitia moderabitur die iovis, ...	V.
Pathologiam et anatomen pathologicam dentium, iis, qui studiis inprimis odontologicis operam navare cupiunt, domi suae tradet die iovis, hora vespertina, . .	VIII.
J. E. VAN DER MEULEN, Medicinae Lector, Operationes chirurgicas in cadavere instituet, Akiurgiam i. e. indicationes et methodos operationum atque instrumentorum usum docebit, deligandi denique exercitia moderabitur diebus martis et iovis, ...	II—IV.
Clinicen propaedeuticam chirurgicam docebit die veneris,	III.
M. WEBER, Medicinae Lector, Anatomen, tum systematicam, tum topographicam docebit die lunae, hora I, die martis, hora XI, die mercurii, hora X, die iovis,	XI.

E. H. LASONDER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,	
Theologiam Biblicam tractabit die veneris, hora X, et die saturni.	IX.
Theologiam Practicam tractabit die veneris, hora XI, eandemque, coniunctim cum Exercitationibus homilecitis, die saturni, ...	X.
Historiam Missionis Christianae enarrabit die martis,	VIII.
T. CANNEGIETER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,	
de Theologia Dogmatica disseret die mercurii, hora II, et die iovis, ...	XI.
Historiam Ecclesiae Reformatae Nederlandicae eiusque dogmatum enarrabit die mercurii, hora III, et die iovis,	VIII.
Iuris ecclesiastici Reformati Nederlandici principia exponet die veneris, ...	VIII.

I. H. HISGEN, Phil. theor. Mag., Litt. hum. Doctor, Litteras Germanicas in Universitate Rheno-Traiectina

hora

docendi venia impetrata, selecta quaedam praecipuorum scriptorum opera explicabit et Litterarum Germanicarum historiam, imprimis inde a saeculo XVIII, exponet, diebus et horis postea indicandis.

G. P. Wesselink, Medicinae Doctor, Artem diagnosticam physicam in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, Percussionem, Auscultationem aliasque, quae morborum diagnosin spectant, methodos physicas exponet atque discentium exercitia moderabitur diebus et horis postea indicandis.

H. F. Jonkman, Math. Mag., Phil. nat. Doctor, Morphologiam et Taxonomiam Phanerogamarum in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, Organographiam, deinde Phytographiam tractabit, die saturni, ... X.

De Familiis nonnullis, imprimis de iis quae plantas medicinales continent, tractabit, in provectiorum usum, die saturni, ... XI.

Bibliotheca Universitatis diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XI ad IV, feriarum autem tempore iisdem diebus, ab hora I ad III, unicuique patebit.

Musea et Hortus Botanicus quotidie patebunt.

VERSLAG

VAN

DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

in het studiejaar 1882—1883,

UITGEBRACHT

DEN 18 SEPTEMBER 1883

DOOR

DR. J. J. P. VALETON JR.,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

Mr. H. J. HAMAKER.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, LECTOREN EN STUDENTEN AAN DEZE UNIVERSITEIT, EN GIJ ALLEN DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

Zeer Geachte Toehoorders!

De cursus 1882/83 is weder voorbij, en door den rusttijd verkwikt, staan wij gereed met nieuwe opgewektheid en ijver den academischen arbeid in het nieuwe jaar te hervatten. Maar alvorens dit te doen, staan wij een oogenblik stil op onzen weg, ten einde de gebeurtenissen van het vorige jaar nog eenmaal aan onzen blik te laten voorbijgaan. Als gehoorzaam dienaar der wet ga ik, alvorens het bewind der Universiteit aan andere handen over te geven, U daarvan verslag doen. Een menigte belangrijke zaken heb ik niet te vermelden; veel dat naar het oordeel van bevoegden voor den bloei onzer Universiteit wenschelijk geweest ware, kan nog niet onder de „fata" worden genoemd; en groote veranderingen, die immers in den regel het voornaamste bestanddeel van een lang verslag uitmaken, heb ik niet te verhalen. Laat ik er niet over klagen; veel goeds is er toch altoos wel mee te deelen, en veranderingen, hoe lang vooruit ook besproken en voorbereid, zijn, als zij eenmaal worden ingevoerd — de geschiedenis van het Hooger Onderwijs legt er sprekende getuigenissen van af — niet altoos gebleken verbeteringen te zijn.

Dat zouden zij althans zeker niet geweest zijn, indien zij

in Uw college hadden plaats gegrepen, Edel Groot Achtbare Heeren, Curatoren dezer Universiteit; — zoo had ik alreede geschreven; maar helaas, ik kan zoo niet meer spreken, want een groote, een droevige verandering greep in Uwe vergadering plaats, en terwijl wij, zoo goed als aan het einde des jaars, ons voor dergelijke slagen nog in dezen cursus vrij wel gevrijwaard meenden, gewerd ons op eenmaal de droevige mare, dat in den morgen van 9 September ll. de uitnemende Roëll op het onverwachtst van ons was henengegaan. De Universiteit gevoelt dezen slag. Voorzeker niemand verwacht van mij dat ik hier het beeld zou schetsen van dezen man, dien onze Hoogeschool gedurende bijna een kwart eeuw het voorrecht had onder hare bestuurders te tellen, of dat ik uitweiden zou over zijne groote verdiensten. Aan waardigeren dan ik, en die hem beter hebben gekend, worde dit overgelaten; maar hoe zou het mogelijk zijn Mr. Herman Hendrik baron Roëll, oud-Commissaris des Konings eerst in de provincie Utrecht, daarna in die van Noord-Holland, ook van deze plaats te gedenken, zonder hulde te brengen, zij het ook slechts met een enkel woord, aan de onverdachte bekwaamheid, de onkreukbare eerlijkheid, de nauwgezette plichtsbetrachting, de eenvoudige godsvrucht, de onveranderlijke humaniteit, die hem in al zijnen arbeid kenmerkten, die hem een sieraad deden zijn van elke omgeving, en die hem zoo bij uitnemendheid geschikt maakten voor de hooge betrekkingen, waarmede 's Konings vertrouwen hem eerde. Hoe gaarne hadden wij hem nog vele jaren gehad; helaas, reeds op den laatsten dies natalis onzer Alma Mater, toen wij voor de laatste maal het voorrecht hadden hem in ons midden te zien, konden wij opmerken, dat zijne krachten verminderden en dat na een werkzaam en welbesteed leven de last van 77 jaren zwaar op hem drukte. Wij misgunnen hem zijne ruste niet; zijne nagedachtenis, als die eens rechtvaardigen, zal in zegening blijven, en terwijl wij haar in stillen weemoed den tol onzer dankbaarheid brengen, verheugen wij ons in

voortreffelijke zonen de waardige navolgers van dezen voortreffelijken vader te zien.

Des te meer echter is het ons een oorzaak van blijdschap het bestuur onzer Universiteit nog altoos aan zoo uitnemende mannen te zien toevertrouwd, als die welke ik hier als onze Curatoren begroeten mag. Neen, zeker niet aan U ligt de schuld, indien de academische verslaggever telken jare op nieuw over leemten en onvervulde wenschen te klagen heeft. Staande als tusschen twee vuren: de belangen onzer Universiteit, voor welker klimmende eischen Gij allerminst onverschillig of doof zijt, ter eenre zijde, en ter andere eene Regeering, die voor alle ander onderwijs schatten, alleen voor het Hooger Onderwijs slechts penningkens overheeft, hebt Gij waarlijk geen gemakkelijke taak, te minder, nu bij Koninklijk Besluit van 12 Juni 1883 ook de laatste sporen van het Academie-fonds opgeruimd zijn. Hoe moet het U smarten, U telkens en telkens van het voorstellen van afdoende maatregelen te moeten onthouden, en hoogstens te kunnen aandringen op het nemen van palliatieven, waarvan Gij zelf minder dan iemand duurzame verbetering wacht. Toch blijft Gij met onverdroten ijver en trouw U voor het heil onzer Alma Mater in de bres stellen en tijd en krachten haar wijden. Ontvangt daarvoor ook in het openbaar onzen oprechten dank; weest verzekerd dat wij Uwen arbeid waardeeren, en moge het U gegeven worden, onder Gods zegen, nog langen tijd veel voor onze Academie te zijn!

Dien wensch spreken wij ook uit — en wel met zeer bijzonderen nadruk, — ten uwen opzichte, WelEdel Gestrenge Heer, Secretaris van het college van Curatoren, wien van deze plaats zeker nimmer te veel lof kan worden gebracht. Was op 1 October ll. Uw diensttijd weder verstreken, er is niemand onzer, die het der Hooge Regeering niet hoogelijk dank weet, — al had ook niemand één oogenblik aan de mogelijkheid van het tegendeel gedacht — dat zij ons U, den zoo bekwamen, zoo ijverigen, zoo altoos hulpvaardigen man op nieuw geschonken heeft. Wat de Universiteit in haar geheel aan U

verschuldigd is, zal ik niet pogen te zeggen. Maar ons, die Gij zoo menigmaal van Uwe hoog gewaardeerde voorlichting en Uwe treffelijke hulp hebt laten genieten, — ons is het eene behoefte er openlijk onze blijdschap over uit te spreken, dat Uw mandaat werd vernieuwd, en er den wensch bij te voegen, ook met het oog op de zorgvolle weken, die Gij dezen zomer hebt doorgemaakt, dat het U nimmer moge ontbreken aan al datgene wat Ge èn voor Uw eigen persoon, èn in Uwen huiselijken kring, èn in Uwe gewichtige betrekking van noode hebt, om met opgewektheid en blijdschap nog vele jaren te blijven arbeiden, tot heil ook van onze Universiteit!

In de rij der Hoogleeraren werden de in den vorigen cursus opengevallen plaatsen allen, — behoef ik er bij te voegen, op uitnemende wijze? — vervuld. Werd door mijn voorganger aan deze plaats reeds melding gemaakt van de benoeming der Heeren Dr. A. A. W. Hubrecht, Dr. J. H. Gallée, en Mr. H. E. Moltzer, mij rest alleen van hunne indiensttreding zelve te spreken. Reeds in de allereerste dagen van het nu afgeloopen jaar had deze plaats. Immers, terwijl op den 19den September het studie-jaar werd geopend, aanvaardde reeds den volgenden dag Dr. Hubrecht het hoogleeraarsambt in de zoölogie, de vergelijkende anatomie, en de physiologie met eene redevoering over *de hypothese der versnelde ontwikkeling door eerstgeboorte en hare plaats in de evolutieleer.* Twee dagen later (22 September) volgde hem Dr. Gallée, benoemd om onderwijs te geven in het Gotisch, de beginselen van het Sanskriet, de beginselen der vergelijkende Indogermaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder, het Angelsaksisch en het Midden-Hoogduitsch met eene rede over *den invloed van de taalstudie op het gebied der letteren en der mythologie*, terwijl eindelijk Prof. Moltzer, vroeger hoogleeraar te Groningen, den 26sten October daaropvolgende zijne lessen over de Nederlandsche Taal en Letterkunde en het Midden-Nederlandsch met eene toe-

spraak over *de historische beoefening der Nederlandsche letteren* opende, die in het Groot Auditorium gehouden en door tal van hoogleeraren, studenten en andere belangstellenden met onverdeelde aandacht gevolgd, al droeg zij dan ook niet den weidschen titel van „inaugureele oratie", ons duidelijk het getuigenis gaf van het vele, dat onze Universiteit in dezen geleerde ontving. Voor het overige zij het mij, den onbevoegde in al deze vakken van wetenschap, geoorloofd, alleen uiting te geven aan de algemeene opinie, dat elk dezer stukken zijn schrijver waardig, de verwachting, die men van de nieuw benoemden meende te mogen koesteren, volkomen en meer dan rechtvaardigde.

Langer duurde het, langer ook dan voor den geregelden gang van het onderwijs wenschelijk was, eer de vacature, ontstaan door het overlijden van onzen diep betreurden van Oosterzee, vervuld werd. Verschillende oorzaken werkten hiertoe mede. Reeds sedert verscheidene jaren was door de theologische faculteit de behoefte gevoeld aan een vijfden leerstoel, bepaald voor de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen, gelijk deze èn te Leiden èn te Amsterdam reeds aanstonds bij de nieuwe regeling van het H. O. was ingesteld. Een bijzondere omstandigheid scheen eindelijk den wensch der Faculteit, die door Curatoren met warmte gesteund werd, zijne vervulling nabij te doen komen. Nog altoos werd een der vakken, waarin volgens art. 43 van de Wet op het H. O. aan minstens ééne der Universiteiten onderwijs moest gegeven worden, te weten de *Christelijke archeologie* niet gedoceerd, hoewel toch de tijdruimte van vijf jaren, welke voor het volkomen in werking brengen der wet toegestaan was, haar einde naderde. Om hierin te voorzien achtte de Hooge Regeering het in overleg met Curatoren en Faculteit het eenvoudigste, de theologische faculteit alhier door de oprichting van een nieuwen catheder in de gelegenheid te stellen, eene betere verdeeling van vakken in te voeren, waarbij aan de geschiedenis der godsdiensten de haar toekomende plaats

kon worden gegeven en tevens in het onderwijs in de Christelijke archeologie kon worden voorzien. Een aanvrage voor dat doel werd door de Regeering op de begrooting voor 1883 gebracht, en toen nu door van Oosterzee's dood onverwacht een vacature in onze faculteit was ontstaan, scheen het raadzaam, alvorens tot de vervulling daarvan over te gaan de beslissing der volksvertegenwoordiging op genoemde aanvrage af te wachten. Helaas, nadat in de 2[de] Kamer der Staten-Generaal met overgroote meerderheid gedecreteerd was geworden, dat men met de volkomen tenuitvoerlegging der wet den tijd nog wel had en deze nog wel vijf jaar kon wachten, — gelooft men soms dat in dien tusschentijd de vette jaren voor Nederland zullen aanbreken? of misschien dat nieuwe liefde voor het universitair onderwijs de daarvoor benoodigde lasten lichter zal doen dragen? of mogelijk dat geheel de thans vigeerende wet dan reeds uitgewerkt hebben zal? — nam de Minister zelf zijne aanvrage terug. Bij de vervulling der vacature moest nu met de geschiedenis der godsdiensten, waarvan Prof. Doedes reeds sedert lang om geldige redenen wenschte ontslagen te worden, worden gerekend, en besloten werd dit studievak aan den nieuw te benoemen hoogleeraar op te dragen, terwijl Prof. Beets zich bereid verklaarde de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst, vroeger ook door hem onderwezen, maar later op verzoek van Prof. van Oosterzee aan dezen afgestaan, wederom op zich te nemen. Deze schikking, wat verdeeling der vakken betreft, zeker beter dan de vorige, maar toch in geenen deele nog der volmaaktheid deelachtig, verkreeg de Koninklijke goedkeuring bij besluit van 6 April ll. n°. 3, terwijl tevens bij dit besluit naar den wensch der Faculteit, en op voordracht van Curatoren, tot hoogleeraar benoemd werd Dr. G. H. Lamers, tot dusverre hoogleeraar te Groningen, om onderwijs te geven in de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen, de wijsbegeerte van den godsdienst, en de oud-Christelijke letterkunde. Tot onze vreugde aan-

vaardde ook deze, den 19den Juni ll. en dus nog vóór de vacantie, zijn ambt met het houden eener door rijken en veelsoortigen inhoud uitmuntende rede, die *de Godsdienst als voorwerp van wijsgeerig onderzoek* tot titel had.

Zoo zijn onze rijen — wie zegt voor hoe lang? — weer voltallig [1]) Dat wij daarin gedurende den afgeloopen cursus tot tweemalen toe mannen mochten opnemen, die reeds gedurende verscheidene jaren te Groningen het hoogleeraarsambt met eere hadden bekleed, kan onzer Universiteit niet anders zijn dan een oorzaak van rechtmatigen trots. Van harte wenschen wij U, waarde Ambtgenooten, die hier nu aan het einde staat van Uwen eersten cursus, of dien weldra zult aanvangen, rijke voldoening toe op Uw werk. Mogen de vele gaven en krachten die U geschonken zijn, onzer Universiteit blijvend ten goede komen, en Gij zelf het U nimmer één oogenblik te beklagen hebben, dat Gij U aan haar verbondt!

Maar zijn aldus onze rijen gevuld, toch leed het onderwijzend personeel aan onze Universiteit een groot verlies door het eervol ontslag, dat met ingang van 1 Augustus 1883 op zijn verzoek aan Dr. M. C. W. Weber, lector in de ontleedkunde alhier, ten gevolge zijner benoeming tot buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam, werd verleend. Sedert 1 October 1880 was deze verdienstelijke geleerde met een gedeelte van het anatomisch onderwijs en het leiden der practische oefeningen belast geweest; en hoezeer zijn arbeid gewaardeerd werd, blijkt o. a. hieruit, dat reeds in November van het vorige jaar Curatoren in overleg met de geneeskundige faculteit pogingen bij de Regeering aanwendden om den heer Weber als hoogleeraar blijvend aan onze Universiteit te verbinden. Helaas te vergeefs! Met leedwezen zagen wij hem gaan; onze beste wenschen vergezellen hem!

In zijne plaats werd voor den volgenden cursus benoemd

1) Hierbij zag ik over het hoofd, dat de leerstoel voor Nederl. Rechtsgeschiedenis, het laatst door Mr. C. Pijnacker Hordijk bezet, na diens vertrek ledig is gebleven.

Dr. D. van Haren Noman, adsistent bij de pathologische anatomie te Leiden. Bovendien werd het aantal der onderwijzers weder met één vermeerderd, doordien in den loop van het jaar Dr. A. J. v. d. Weide als privaat-docent in de propaedeutische kliniek werd toegelaten.

Niet onverschillig voorwaar kan het ons zijn, wanneer aan leden van onzen Senaat welverdiende onderscheidingen te beurt vallen. Ook dit jaar was dit met meer dan één het geval, en terecht mogen wij er trotsch op zijn, dat de Koninklijke Academie van Wetenschappen niet alleen weer aan twee onzer Ambtgenooten, de Louter en Hubrecht, een plaats onder hare leden verleende; maar dat ook haar natuurkundige afdeeling bij het aftreden van onzen gevierden Donders, onzen beroemden Buys' Ballot tot haren voorzitter riep. Dat deze laatste bovendien tot ridder 2de klasse der Koninklijke Kroonorde van Pruissen en eveneens door de *Associazione metereologica Italiana* tot eerelid werd benoemd, was slechts een bewijs te meer, hoe algemeen men zijne verdiensten ook in het buitenland erkent. Dit zelfde geldt van onzen waardigen Wynne, aan wiens wetenschappelijke verdienste de koning van Denemarken door zijne benoeming tot ridder van de Danebrog-orde rechtmatige hulde gebracht heeft.

Behooren persoonlijke vereeringen als deze inderdaad tot de gemeenschappelijk gesmaakte *laeta*, nog iets anders schoon van gansch anderen aard, mag onder deze rubriek niet verzwegen worden. Het geldt Uwe lotswisseling, zeer waarde Halbertsma, waarmede U ook in het openbaar onze welgemeende gelukwensch worde gebracht. Hoe verblijdt het ons U, dien, naar het scheen, zoo halsstarrigen celibatair, bekeerd te zien van de dwaling Uws wegs, en waar Gij nu met der daad het „Tweeling is de mensch geboren" hebt getoond te verstaan, daar wenschen wij U met Uwe geëerde gade in Uwen echt al dien zegen, al dat geluk toe, waaraan het huwelijksleven zoo rijk wezen kan.

Wonder zou het zijn inderdaad indien er, waar een gansch jaar weer voor onze oogen voorbij gaat, naast de *laeta* ook geen *tristia* waren te melden. Helaas zij zijn er! Zoo deelden ook wij in den slag, die door den dood van Prinses Marianne der Nederlanden aan het Vaderland niet minder dan aan het Koninklijk Huis werd toegebracht, en welgemeend was de betuiging van deelneming, namens onzen Senaat aan Z. M. den Koning gezonden. Maar ook binnen den kring onzer Universiteit werd het „memento mori" gehoord. Reeds maakte ik melding van het afsterven van onzen Curator Roëll, door hetwelk nog in de laatste weken des jaars onze Universiteit in rouw gedompeld werd. Maar ook reeds vroeger was de doodsklok geluid. Immers op den 10den Juni ll., denzelfden datum, waarop ten vorigen jare de student Los was gestorven, overleed in het ouderlijk huis te Overschie, waarheen hij nog juist vervoerd was, de student in de theologie Benjamin Lodewijk Hijmans, een jongeling van voortreffelijken aanleg, van uitmuntenden zin, en naar het scheen van krachtig lichaamsgestel, de hoop zijner ouders en door wie hem kende, bemind; een sprekend bewijs, ach het hoeveelste? van de waarheid van het oude gezegde, dat de mensch, hoe sterk hij ook schijne, enkel ijdelheid is. En al heeft ook uit de rij der hoogleeraren en lectoren de onverbiddelijke dood niemand weggerukt, toch voeldet ook gij de scherpte zijns zwaards, zeer waarde d'Aulnis, toen U voor nog slechts weinige dagen Uw vader, — zeer waarde de Louter en Wichmann, toen U, beiden helaas reeds voor de tweede maal, een lief kind van zoo schoone verwachting ontviel. Wij deelden, wij deelen in Uwe smart! Maar wie oorzaak tot rouw had, zeker niemand meer dan Gij, hooggeachte Van der Lith, [1]) wien onder zoo diep treurige omstandigheden het offer van een zoon, van een zoon in de kracht des levens gevraagd werd.

---

1) Ten gevolge van de afwezigheid van Prof. v. d. Lith werden de volgende volzinnen bij het uitspreken eenigszins door mij veranderd.

Welk een schok ging er niet door ons aller harte, toen wij de mare vernamen van, ja van niets minder dan van zijn „sneuvelen", in wat men nog altoos „vredestijd" heet, in dienst van het vaderland en bij de trouwe vervulling van zijnen plicht. Maar die schok, wat kan hij geweest zijn in vergelijking van wat Gij en de Uwen gevoeldet, toen Gij de zekerheid erlangdet, den zoon, dien Ge in zoo vele jaren niet zaagt, maar wiens terugkomst door U met klimmend verlangen verbeid werd, op deze aarde niet meer te zullen terugzien, omdat hij in vreemden bodem zou rusten. O wij treuren met U, met de jeugdige gade, met wie hij nog eerst zoo kort was verbonden, en met wie hij het toppunt van geluk had bereikt; wij treuren met U en wij drukken U in stilte de hand. Menschelijke woorden zijn machteloos tegenover zulk eenen slag; wij wenschen U Gods vertroostingen toe.

Dat door het ten volle in werking treden van de Wet op het Hooger Onderwijs ten opzichte der propaedeutische studiën het aantal academieburgers ook aan onze Universiteit eenigszins afnemen zou, was te verwachten. Toch liet, ten gevolge van het veel grooter aantal medici, de invloed der nieuwe regeling zich in dit opzicht in den afgeloopen cursus nauwelijks bespeuren. Werden door mijn ambtsvoorganger 74 studenten voor de eerste maal ingeschreven, onder mijn Rectoraat bedroeg dit cijfer niettegenstaande het zeer gering aantal van slechts 11 theologen en slechts 9 juristen, toch nog 67, waaronder niet minder dan 39 medici, een getal dat voor den uitwendigen bloei der Academie even verblijdend als met het oog op den toestand der meeste laboratoria bezwarend mag worden genoemd.

In het Album van den Rector Magnificus werden ingeschreven tegenover 434 in het vorige jaar, 440 studenten, onder welke zij, die alleen het college van de H.H. Moltzer en Gallée wenschten te volgen, niet begrepen zijn. Vergeleken met de opgave in den Studenten-Almanak ten bedrage

van 544, is dit cijfer inderdaad bevredigend. Men mag aannemen dat het onbevoegd college-bezoek nagenoeg geheel heeft opgehouden, te meer omdat het inderdaad nog vrij aanzienlijk verschil (van 104) voor meer dan drie kwart hare verklaring vindt in een eigenaardigheid onzer jeugdige rechtsbeoefenaren [1]), om nl. òf in het geheel geen college te houden, òf althans het college-bezoek tot een minimum te herleiden. Is het nu ook waar, dat deze voor de werking der wet niet ongunstige uitkomst niet zonder zachten dwang is verkregen, de hoop mag worden geuit, dat in den volgenden cursus ook deze zal blijken niet meer noodig te wezen, omdat de overtuiging altoos meer zal hebben post gevat, dat college-bezoek zonder voorafgaande inschrijving is overtreding der wet. Een andere vraag, en waarop zeker zeer velen even als ik zullen aarzelen een bevestigend antwoord te geven, is of ook zelfs in dit geval de wet zelve prijzenswaardig kan worden geacht.

Dat ook niet-studenten, waar dit mogelijk is, van den rijkdom onzer Universiteit gebruik willen maken, blijkt zonneklaar uit het groot aantal personen, waaronder 6 van het schoone geslacht, die, zich voorbereidende voor het examen ter verkrijging van eene acte voor het Middelbaar Onderwijs, of reeds bij het onderwijs werkzaam en alleen verlangende hunne kennis van het Nederlandsch uittebreiden, met groote belangstelling het college volgden, dat door de H.H. Moltzer en Gallée over de Nederlandsche taal werd gegeven. Dat het Middelbaar Onderwijs hierdoor niet anders dan winnen kan, spreekt van zelf.

Over het geheel werd er naar het oordeel der docenten — al konden niet alle vakken van wetenschap zich in gelijke belangstelling verheugen — door onze studeerende jongelingschap met lust en ijver gewerkt. Ook de goede verhouding tusschen hoogleeraren en studenten, waarop onze Universiteit zich sinds tal van geslachten heeft mogen beroemen, bleef

1) Ingeschreven werden niet meer dan 50 juristen, terwijl de Studenten-Almanak het getal 135 vermeldt.

ongestoord, en met groote opgewektheid werd dan ook als van ouds, dit jaar, wegens de invallende Paaschvacantie op den 6^{den} April, de dies natalis onzer Alma Mater door beiden gemeenschappelijk herdacht. Moge het maar blijken, dat de beteekenis der jaren aan de Universiteit doorgebracht, werkelijk gevoeld wordt; moge de „hoop des vaderlands" ook zijn trots, zijn roem kunnen zijn! De Universiteit heeft de achting en het vertrouwen noodig van de maatschappij, waarvan zij zulk een belangrijk bestanddeel uitmaakt, en voor welke zij zoo veel moet zijn. Niet de professoren alleen, ook de studenten moeten zich beiden verwerven. Wie denkt daarom niet met weerzin terug aan de wijze, waarop in de laatste weken vóór de vacantie onze Universiteit op veler tong geweest en door bladen van allerlei slag besproken is. Ik zal niet ophalen wat de aanleiding daartoe was; ik kan niet beoordeelen hoeveel waarheid er aan de geruchten ten grondslag gelegen heeft. Mochten zij blijken waarheid te hebben bevat, geen kreet van verontwaardiging ook nog uit ons midden zou te sterk kunnen zijn, geen brandmerk te forsch; maar wij hopen het tegendeel. Dit ééne slechts roep ik U, M.H.H. Studenten, toe: Commilitones, vergeet toch de verantwoordelijkheid niet die Gij draagt; onze goede naam is zoo spoedig geschonden; stelt hem dan hoog; laat wetenschappelijke ernst ook in Uwe gelederen gepaard gaan met zedelijke reinheid; duldt het niet — ik zeg dit ook met het oog op de eerstvolgende weken — dat andere dan goede geruchten van U kunnen uitgaan; het Vaderland ziet op U, en zijne achting inderdaad te *verdienen*, is immers wel alle inspanning waard!

Dat door personen niet behoorende tot den eigenlijken academischen kring ten goede aan onze Universiteit wordt gedacht, bleek ook in den afgeloopen cursus weder uit schenkingen, die aan verschillende onzer inrichtingen werden gemaakt. Zoo verkreeg de *academische Bibliotheek* behalve de vervolgdeelen van tijdschriften en andere werken en de toe-

zendingen van buitenlandsche Universiteiten, niet minder dan 441 werken ten geschenke. Tot deze behooren 63 werken over sterrekunde van de erfgenamen van Baron van Tuijll van Serooskerke, 48 over scheikunde enz. van de erfgenamen van Jhr. A. W. G. van Riemsdijk, 72 over geschiedenis enz. van de gemeente Utrecht, 31 van het Prov. Utrechtsch genootschap, 84 van het Leesmuseum, terwijl zij bovendien van de gemeente Utrecht nog 15 meerendeels hollandsche handschriften uit de 14de en 15de eeuw ten geschenke ontving [1]). Dat aan Rajah Sourindro Mohun Tagore, den man die zoovele kostbare geschenken aan de Bibliotheek heeft gegeven, door Z. M. den Koning het ridderkruis der Orde van den Ned. Leeuw werd vereerd, kan bij deze gelegenheid met ingenomenheid worden vermeld.

Een zeer kostbaar geschenk ontving verder het *Museum van Natuurlijke Historie* van den heer Hanckart te Parijs door de toezending van twee uitnemend geconserveerde exemplaren op spiritus van den zeldzamen nautulus macromphalus. Maar vooral ook was het het *Mineralogisch Instituut*, dat zich in rijke schenkingen mocht verheugen, onder welke eene verzameling fossielen enz. ten getale van ongeveer 2200 voorwerpen uit de nalatenschap van Jhr. A. W. G. van Riemsdijk en door zijne kinderen aan de Universiteit aangeboden, wel in de eerste plaats mag worden genoemd. Van veel waarde is ook het geschenk van den heer Cornelis de Groot te 's Gravenhage, bestaande uit tal van voorwerpen, versteeningen, gesteenten, mineralen enz., door hem zelven op zijne reizen door Billiton en de Vereenigde Staten op de plaats zelve verzameld, benevens eene door hem zelven bewerkte kaart van het Maxwell-gebied. Eindelijk werden verschillende steenen en mineralen op hunne reizen verzameld en

1) Met ingenomenheid mag ook nog worden meegedeeld, dat het Historisch Genootschap alhier haar bibliotheek in bruikleen aan de Academische bibliotheek heeft afgestaan.

aan het Kabinet ten geschenke aangeboden door Prof. Weber uit Nova-Zembla, Dr. Luchtmans uit Namaqua-land in Zuid-Afrika, en Prof. Wichmann uit Urk. Allen zij daarvoor dank!

Nog een tweetal geschenken van meer bijzonderen aard moet ik noemen. Het eerste is dat, hetwelk den academischen Senaat in zijne vergadering van 24 Jan. ll. door tal van mannen in den lande bij monde van onzen ambtgenoot Snellen werd aangeboden, te weten het welgelijkend portret van den edelen man, die een der grootste sieraden was van onze Universiteit, van de wetenschap, van ons vaderland, Dr. G. J. Mulder; het tweede de eenvoudige gedenksteen ter eere van dezen zelfden geleerde, door een zijner dankbare leerlingen aangeboden, en geplaatst in den noordelijken zijgevel van het nu weldra geheel gerestaureerde Leeuwenbergh. Voor beiden zij onze beste dank aan de gevers gebracht! Ook onze nakomelingschap heeft er recht op, op mannen als Mulder gewezen te worden, opdat door haar als door ons de tol van oprechte dankbaarheid en vereering aan deze grooten worde gebracht.

Tot de meest bekende uitspraken van Mulder behoort ook deze, dat bezwaren dingen zijn om te boven te komen. Zoo hebt ook Gij er over gedacht, voortreffelijke Buijs Ballot, toen Gij geen moeite ontzaagt om eene nederlandsche afdeeling van de internationale expeditie tot het doen van meteorologische en magnetische waarnemingen in de Poolstreken, in het leven te roepen; en Gij te recht begreept, dat bij eene dergelijke onderneming achter te blijven een schande voor Nederland ware geweest. Ontvang onzen gelukwensch èn met het totstandkomen der onderneming èn met het behoud der wakkere mannen, die op Uw roepstem uitgegaan zijn. Kan op dezen oogenblik natuurlijk van de verkregen resultaten nog niets gezegd worden, toch lijdt het wel geen twijfel, dat ook weer deze onderneming, onder leiding van den verdienstelijken Snellen, den wel gevestigden roem van het Kon. Ned.

Metereologisch Instituut en daarmee Uw roem zal verhoogen!

Gelukkig zij, die van de waarheid van het zooeven aangehaalde woord van Mulder overtuigd zijn, ook waar het de op- en inrichting van *laboratoria* geldt. Daar althans blijven de bezwaren niet uit. Zoo is het de algemeene klacht omtrent alle inrichtingen van het geneeskundig onderwijs, dat de localen, gebouwd en ingericht in een tijd toen de groote toevloed van medici niet te voorzien was, en er bij onderwijs en wetenschappelijk onderzoek ook nog veel minder geëxperimenteerd werd, te klein zijn. Voor de vergrooting van één daarvan is reeds een aanvraag op de begrooting van 1884 gedaan.

Maar hoe veel meer wordt verlangd! Hier een zelfstandige inrichting voor experimenteele pharmacologie in de onmiddellijke nabijheid van ziekenhuis en pathologisch instituut; daar een afzonderlijke kraaminrichting; ginds een klinisch laboratorium voor welks tot stand komen de kansen trouwens iets gunstiger schijnen te staan dan ten vorigen jare; elders een hygiënisch instituut, enz. En was het dit alles nog slechts? Maar hier is het weer het pharmaceutisch laboratorium dat, indien het tot het lager onderwijs behoorde, reeds lang door het bevoegde gezag op hygiënische gronden gesloten zou zijn, en waar de gezondheid van den hoogleeraar, die er reeds bijna zes jaar het grootste gedeelte van den dag heeft doorgebracht, inderdaad heeft geleden; ginds het lokaal voor tandheelkunde, dat wat lucht en ruimte betreft, onvoldoende mag heeten; elders de sterrewacht die nog steeds op haar directeurswoning wacht, en — last not least — nog weer elders het laboratorium op de Hoogt, waarvan de gebrekkige toestand bij het klimmend aantal medici telken jare sterker gevoeld wordt, niet het minst wanneer, gelijk dit jaar tot tweemaal toe het geval was, doctorandi in de scheikunde de toch reeds kleine ruimte voor het nemen van proeven voor hunne dissertaties met de gewone laboranten moeten deelen. Voorwaar gelegen-

heid te over, om de proef met Mulders uitspraak te nemen; en... schoone overwinningen kunnen nog worden behaald Of zou er reden zijn om aan de mogelijkheid daarvan te twijfelen? Zeker niet met het oog op hetgeen ook in den afgeloopen cursus weer allengs tot stand werd gebracht.

In de eerste plaats trekt hierbij het *mineralogisch instituut* onze aandacht. Van de oude physica, welker plaats het inneemt, is weinig meer dan een gedeelte der buitenmuren blijven staan, terwijl de nieuwe stichting, zoowel op het oog van den beschouwer een aangenamen indruk maakt, als om hare inwendige verdeeling door deskundigen geprezen wordt. Voor de Universiteit is zij een groote aanwinst, voor welker tot stand komen aan allen die er toe medewerkten, grootelijks dank moet worden gebracht!

Eenigszins vreemd is het, dat in hetzelfde gebouw de groote benedenzaal voor de colleges der *theologische faculteit* is ingericht. Toch kan ook deze, in vergelijking met den vroegeren toestand toen zij over geen ander lokaal, dan het meest ongeschikte, de z. g. Hongaarsche Kerk kon beschikken, daarmee niet anders dan hoogelijk ingenomen zijn, en mochten misschien, vooral met het oog op het in orde houden der zalen, enkele regelingen nog wel eenige wijziging behoeven, tot nu toe kwam mij niet ter oore, dat de beoefenaars der in dit gebouw samen gebrachte studievakken met elkaar slaags zijn geraakt; mocht het zijn, een aangenaam bewijs voor de stelling dat natuurwetenschap en theologie, mits blijvend elk op haar eigen gebied, en zich houdend aan hare eigene wetten, met elkander in bond kunnen treden, althans niet vijandig tegenover elkaar behoeven te staan; wat mij betreft: accipio omen!

Ook het *anatomisch kabinet* onderging, voor zoover de gelegenheid het toeliet, een zeer aanmerkelijke verbetering waarvan met grooten dank moet worden melding gemaakt; terwijl de bouw van een amphitheater in de collegekamer der *medische cliniek* mede onder de verbeteringen mag worden

geteld. Werd in een vorig verslag de hoop uitgesproken, dat betreffende een te bouwen *laboratorium voor pharmacie*, *gezondheidsleer* enz. dit jaar gunstiger mededeelingen zouden kunnen geschieden, deze hoop is althans tot op zekere hoogte vervuld. Na *zes* jaar beraadslagen, overleggen en correspondeeren is men nu zoo ver gevorderd, dat de grond er voor gevonden is, daar nl. het gemeentebestuur voor dat doel eene oppervlakte van 8000 M^r. in den tuin van het Ziekenhuis beschikbaar zal stellen. De hoop is gewettigd, dat niet andermaal *zes* jaar voor den bouw er van noodig zal zijn. Dat de aandacht der Regeering ook op de *gebouwen aan de Hoogt* gevestigd is, blijkt ook hieruit dat, terwijl voor weinige jaren de muren zorgvuldig waren gepleisterd, deze thans weer even zorgvuldig afgebikt zijn! Dat er nu dit eenmaal voltooid is, ook wel eens aan inwendige verbetering der gebouwen zal worden gedacht, mag men redelijkerwijze wel eenigszins verwachten!

Eindelijk vermeld ik nog dat, wat de *academische bibliotheek* aangaat, het voorbereidend werk voor den systematischen catalogus nu zoover gevorderd is, dat met het indeelen daarvan een aanvang kan worden gemaakt. Ook is de Bibliothecaris in den vorigen winter begonnen een catalogus van de handschriften samen te stellen, waarvan 200 reeds op nieuw beschreven zijn. Veel voorspoed zij hem in dezen arbeid ten deel!

En zoo gaat onze Universiteit onder goed en kwaad gerucht, jaar in, jaar uit, haren weg. Moge het haar gegeven worden tot in lengte van jaren een brandpunt van ontwikkeling voor ons dierbaar Vaderland te zijn!

Aan onze Universiteit was in den vorigen cursus de beurt aan Nederlandsche studenten de gelegenheid te geven in het strijdperk te treden en zich te wagen aan de oplossing van wetenschappelijke vragen. Helaas, op de 10 door Rector en

Senaat uitgeschreven prijsvragen kwamen slechts een drietal antwoorden in, en onder deze slechts één dat der bekroning waardig kon worden geacht. Van waar deze sobere uitkomst? Zou de verklaring er van gezocht moeten worden in de tegenwoordige inrichting van het Hooger Onderwijs, dat door al te groote veelzijdigheid van concentreering van krachten terug houdt? Zou examen-studie, en nog eens examen-studie, tijd en krachten zoozeer in beslag nemen dat aan niets anders gedacht worden kan? Zou bij onze studeerende jongelingschap de ambitie verminderen en men zich niet meer bekommeren om wetenschappelijk succès? Ik vraag slechts; maar wat de reden ook zij, moge het een volgend jaar blijken, dat Utrechts studenten ook in dezen weten bezwaren te boven te komen, en zich eene eereprijs willen veroveren in den wetenschappelijken strijd!

Ik verzoek den Secretaris van den Senaat de goedheid te hebben het Programma der judicia voor te lezen.

OORDEEL over de antwoorden op de prijsvragen, die den 1sten Mei 1882 door RECTOR EN SENAAT DER RIJKS-UNIVERSITEIT te Utrecht zijn uitgeschreven, ingevolge art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs.

De Faculteiten der Geneeskunde, der Letteren en Wijsbegeerte en der Natuurkunde ontvingen op de door haar uitgeschreven vragen geen antwoorden.

Op de prijsvraag door de Faculteit der Godgeleerdheid uitgeschreven:

„Welk licht verspreidt Luk. I : 1-4 over de oudste proeven

„van beschrijving van het leven onzes Heeren, en welk gebruik „is daarvan te maken, bij de beoordeeling van de tot ons „gekomen Evangeliën?" is bij de Theologische Faculteit ingekomen één antwoord met als kenspreuk de woorden: „*Men vergete niet*, *dat ook de wetenschap*, *ook de historische critiek hare zeer bepaalde grenzen heeft.*"

De Faculteit miskent geenszins de blijken van kennis, zelfstandig nadenken, en in het geheel van gunstigen aanleg, die in dit opstel verspreid zijn; doch de schrijver heeft al te zeer zijn gemis getoond van het rechte begrip, hoe een werk als het hier gevorderde behoort te worden opgezet en uitgevoerd om aan den eisch der wetenschap te voldoen, en tot een degelijke beantwoording der gestelde vragen te komen, dan dat zij er aan zou kunnen denken zijne verhandeling, die zich daarenboven ook door den vorm niet aanbeveelt en waarin stijl en taal veel te wenschen overlaten, der bekroning waardig te keuren.

Op de tweede der door haar gestelde prijsvragen ontving de Faculteit geen antwoord.

Op de eerste door de Faculteit van Rechtsgeleerdheid uitgeschreven prijsvragen: „Men vraagt een historisch onderzoek naar den inhoud en den omvang van het begrip van interlocutoir vonnis, ter verklaring van dat begrip in het hedendaagsch Nederlandsch recht", is één antwoord ingekomen, onder het motto: „*Trahit sua quemque voluptas*"

De Faculteit heeft in dit antwoord naast veel, dat haar oppervlakkig en verwerpelijk voorkwam, ook veel goeds aangetroffen. Toch had zij niet te twijfelen in welken zin haar besluit moest vallen. Want het gebrekkige vertoont zich in het stuk vooral in dat gedeelte, waarin de gestelde vraag behandeld wordt, en komt dus bij de beoordeeling bovenal in aanmerking Wat in het antwoord te prijzen valt, daarentegen, wordt uitsluitend gevonden in het andere gedeelte, dat buiten

de vraag gaat en kan daarom niet tegen de gebreken in vergelijking worden gebracht.

Het hoofdgebrek van het stuk, beschouwd als een antwoord op de uitgeschreven prijsvraag, is hiermede reeds aangewezen.

De schrijver is van eene geheel verkeerde opvatting van de vraag uitgegaan en er zoodoende toe gekomen om wat het eigenlijke onderwerp van zijn opstel had moeten zijn, niet of hoogst oppervlakkig te behandelen en zijn aandacht hoofdzakelijk te schenken aan iets, dát door de Faculteit opzettelijk was buitengesloten.

De Faculteit verlangde een historisch onderzoek naar de ontwikkeling van het begrip van interlocutoir vonnis.

Wat de kenmerken en de omvang van dit begrip zijn in het hedendaagsch Nederlandsch recht, is onzeker. Het ontbreekt op dit punt èn der jurisprudentie èn der wetenschap aan eenheid en vastheid van overtuiging. Het gevolg is, groote onzekerheid in de beslissing van sommige praktisch zeer belangrijke quaestiën. De Faculteit is van oordeel, dat de eenige weg, die tot eenheid en vastheid van overtuiging leiden kan, is een nauwkeurig, zich tot de bronnen wendend onderzoek van de geschiedenis der ontwikkeling van het begrip en verlangde daarom zulk een onderzoek te zien ingesteld. Zij ging daarbij uit van de onderstelling, dat slechts hij, die de gansche geschiedenis van eenig rechtsbegrip in haren innerlijken samenhang nauwkeurig kent, in staat is den inhoud van dat begrip op een gegeven tijdstip en op eene bepaalde plaats met juistheid aan te wijzen.

Eene oplossing van de bedoelde praktische quaestiën daarentegen vroeg de Faculteit niet, omdat die naar hare meening de bijzaak is, die, zijn eenmaal de inhoud en de omvang van het begrip zelf nauwkeurig bepaald, van zelf volgen zal.

Ziehier wat de Faculteit verlangde. En wat geeft nu de inzender?

Van een historisch onderzoek is bij hem eigenlijk geen sprake. Hij geeft enkele losse aanteekeningen, uit de tweede

en derde hand, over vroegere en latere opvattingen van het begrip van interlocutoir vonnis, bij wijze van inleiding, en gaat dan zoo spoedig mogelijk over tot het beslissen der practische vraagstukken, welker beslissing door de Faculteit *niet* gevraagd was. Het gevolg is, dat zijne oplossing daarvan, gelijk men zegt, in de lucht hangt. De bodem, waarop zij rusten moest en welken te krijgen het doel was, waarmee de prijsvraag werd uitgeschreven, ontbreekt geheel. In plaats van den inhoud van het begrip van interlocutoir vonnis wetenschappelijk vast te stellen, het eenige dat gevraagd was, neemt hij willekeurig als dien inhoud aan, wat hem het meest toelacht. Hij doet juist datgene, dat in wetenschap en practijk tot zooveel onzekerheid heeft aanleiding gegeven en dat nu door zijn onderzoek voortaan onmogelijk had moeten worden.

In één woord, het ingekomen antwoord slaat niet op de vraag en heeft, ook afgezien van dit gebrek, geene wetenschappelijke waarde, juist omdat de beantwoording der vraag vooraf had moeten gaan.

Op deze gronden heeft de Faculteit gemeend tot eene bekroning niet te mogen overgaan. Zij ontzegt aan het stuk geenszins verdienste. De schrijver geeft blijken van scherpzinnigheid; op den door hem gekozen grondslag redeneert hij logisch voort. Als academisch proefschrift zou het stuk zich boven de middelmaat verheffen, maar als prijsantwoord kan het niet in aanmerking komen.

Het bij de verhandeling gevoegde naambriefje is daarom ongeopend verbrand.

Op de tweede der door haar uitgeschreven prijsvragen:

„Wordt verlangd een historisch critisch onderzoek naar het „verband tusschen rijks-, provinciale en gemeentebelastingen „in Nederland sedert 1795,"

ontving de Faculteit eveneens één antwoord, onder het motto:

„*Wer sich was Rechtes, was Dauerndes im Leben will erfechten*,

Scheue nicht Arbeit und Müh. (*Körner*).

De schrijver heeft met onverdroten ijver en groote nauwgezetheid een onderzoek ingesteld naar de geschiedenis van alle belastingen, die sedert de omwenteling van 1795 hier te lande zijn ingevoerd, gewijzigd of afgeschaft. Bij de behandeling der ingewikkelde stof is intusschen niet genoegzaam in het oog gehouden, dat de nadruk moest vallen op het verband, d. w. z. op de onderlinge betrekkingen, die tusschen de verschillende belastingen bestonden, en op den wederkeerigen invloed, welken zij op elkander uitoefenen. Ten gevolge daarvan wordt de aandacht over een groot aantal bizonderheden verdeeld en van de hoofdzaak afgeleid. Bovendien heeft de schrijver een verdeeling der stof aangenomen, die het verband meermalen miskent en hier en daar tot herhaling en willekeurige splitsing leidt; daardoor wordt een juiste voorstelling der staatsrechtelijke toestanden in de onderscheidene historische tijdperken gemist. Deze gebreken moeten echter grootendeels worden toegeschreven aan de onhandelbaarheid der veel omvattende stof en het gemis van goede voorbeelden. Tegenover de fouten in de methode staan namelijk deugden van den eersten rang. De schrijver heeft tijd noch moeite ontzien om de hoogst mogelijke nauwkeurigheid te bereiken; nooit is hij afgeschrikt door de dorheid of den omvang der stof en door de moeielijkheid van het raadplegen der oorspronkelijke bescheiden.

In de tweede plaats verdient de zelfstandige en scherpzinnige critiek des schrijvers grooten lof. Menige bladzijde getuigt van een oorspronkelijk en onafhankelijk vernuft; ook worden de uitkomsten op een ander veld van onderzoek verkregen, met talent aangewend om op eigen terrein nieuw licht te ontsteken. Dubbele waardeering eischen deze critische verdiensten, omdat zij zich openbaren zoowel op economisch als op administratief gebied; zoowel in de theoretische inlei-

ding en de hervormingsplannen aan het slot, als in de beschouwing van enkele belastingen, welker invoering hij in den loop van zijn historisch onderzoek moest vermelden. Eindelijk toont de schrijver eene zeldzame waardeering van de eischen der praktijk, waarmede eene bij jeugdige schrijvers nog zeldzamer gematigdheid gepaard gaat. Overal spreekt een zelfstandig beoefenaar der wetenschap, die met zekerheid en zelfvertrouwen voortschrijdt en inderdaad hoogst belangrijke historische bijdragen en critische denkbeelden aan zijn lezers aanbiedt.

Het is daarom, dat niettegenstaande de tekortkomingen, die in deze verhandeling voorkomen, de Faculteit niet aarzelt hare buitengewone verdiensten te erkennen en haar met het oog op den aard der vraag en den kring dergenen, tot wie deze gericht is, een gouden eerepenning waardig te keuren.

Bij de opening van het naambriefje en het daarop gevolgd persoonlijk onderhoud, bleek de schrijver te zijn

MARIE WILLEM FREDERIK TREUB,

Student in de Rechtswetenschap aan de Rijks-Universiteit te Leiden.

Ik verzoek den heer Treub uit mijne hand den hem toegekenden eerepenning te willen ontvangen.

Hoe kleiner de oogst is, hoe meer de goede vruchten op hoogen prijs worden gesteld. Het was onzen Senaat daarom dubbel aangenaam U dezen gouden eerepenning te kunnen toekennen; en mede uit zijnen naam wensch ik U met deze onderscheiding geluk. Groote inspanning hebt Gij U voor dezen arbeid getroost; met groote zelfvoldoening kunt Ge nu na behaalde overwinning daarop terugzien. Maar niet om nu daarop te rusten; want nergens meer dan op het gebied des geestes zijn behaalde lauweren een prikkel tot steeds voortgezetten strijd. Dat dit ook voor U het geval zal zijn, dat Gij met Uwe vele talenten zult blijven woekeren, mogen wij met

grond van U wachten. Moge het U gegeven worden nog vele zoete vruchten van Uwen arbeid te smaken; en moge eens naar waarheid van U getuigd kunnen worden: „Hij maakte zich verdienstelijk jegens de wetenschap!"

Mijn taak is geëindigd. Maar alvorens de rectorale waardigheid nederteleggen, nog een woord van oprechten dank aan U allen, Curatoren en Medeleden van den Senaat, voor de groote welwillendheid die Gij mij in den afgeloopen cursus steeds hebt betoond. Weest verzekerd dat ik haar zeer op prijs heb gesteld. Moge het U allen, moge het der Universiteit die ons lief is, in het jaar dat nu aanvangt, onder de stralen van de Zon der gerechtigheid in allen deele naar wensch gaan. En gij waarde Hamaker, door Z. M. den Koning als mijn opvolger aangewezen, neem uit mijne handen macht en waardigheid over. Mogen de fasces U licht zijn, en Uw ambt U niet al te zeer drukken. Mij is het aangenaam het eerst U mijne eerbiedige hulde te brengen:

Salve, Rector Magnifice, iterumque salve!

Ik heb gezegd.

ISRAËLIETISCHE HISTORIOGRAPHIE.

REDEVOERING,

UITGESPROKEN OP DEN JAARDAG DER UNIVERSITEIT,

DEN 6den APRIL 1883,

DOOR DEN

RECTOR MAGNIFICUS

Dr. J. J. P. VALETON Jr.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Lectoren en Studenten aan deze Universiteit, en Gij allen, Dames en Heeren, die deze plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert,

Zeer geachte Toehoorders!

„In 't Verleden ligt het Heden; in het Nu wat worden zal." Van deze onderstelling gaat alle wetenschappelijk onderzoek uit; zij vormt, schoon men er zich menigmaal niet bewust van is, den grondslag voor de praktijk des levens, en behoort mede, en zelfs niet eens in de laatste plaats, in aanmerking te komen bij de beoordeeling der dingen.

Denk voor een oogenblik den samenhang, gelijk hij in dit spreekwoord gesteld is, weg; en op geestelijk, niet minder dan op stoffelijk gebied houdt gij niet anders over dan een onnoemelijk aantal atomen, op zichzelve van zeer groote beteekenis, maar waarmede gij toch niets kunt uitrichten, die in eindelooze beweging zich in de meest verschillende verbindingen aan u vertoonen, maar die u nooit iets opleveren dat ge, zij het ook maar voor één oogenblik kunt vasthouden; want het heden, losgemaakt van het verleden, gelijk van de toekomst, wat is het? Gij hebt het woord nog niet uitgesproken, of het is alweder voorbij.

Vooral bij de beoefening der *geschiedenis* komt het op het verband, op den samenhang aan. Voor den geschiedschrijver, zal hij aan zijne hooge roeping kunnen beantwoorden, mag de wereld geen conglomeraat zijn van onsamenhangende, vrij wel

toevallige, los daarneergeworpen deeltjes, zonder inwendige noodzakelijkheid, zonder alles bezielend motief; maar moet zij integendeel zijn een geheel, een eenheid, waarin alles zijn eigen plaats en dus ook zijn eigen beteekenis heeft; waarin ééne gedachte het kleine, zoowel als het groote beheerscht, en waar in het eerste het laatste alreeds ligt opgesloten, evenals het laatste het eerste veronderstelt.

Edoch, hoedanig is dit verband? Denk het weg, nog eenmaal, en gij houdt op het gebied der historiographie niet eens de dorre kroniek over in den ongunstigsten zin van dat woord; want welke feiten gij ook zoudt willen boeken, zij mogen zoo eenvoudig en op zichzelf staand zijn als ge wilt; zij zijn toch altoos een veelvoud, uit de samenwerking van verschillende krachten geboren en zonder deze niet recht te verstaan. En aan den anderen kant: stel dit verband, en nauwelijks wilt gij er ernst mede maken, of gij schijnt u onmiddellijk te begeven buiten het gebied van de zuivere wetenschap, immers van het z.g. objectieve, om u aanstonds te bevinden op dat van het subjectief inzicht, waar bespiegelingen van allerlei aard, verbindingen meer of minder gelukkig, in het beste geval geniale gedachten zulk een ruime plaats kunnen innemen, en waar in elk geval alle contrôle, en dus ook alle stricte bewijsvoering ontbreekt.

De menschelijke geest schept niet, maar ontdekt; roept niet in het leven, maar vindt. Hierin ligt zijn macht. Maar al wil ik niet eens spreken van tendentieuse voorstellingen der geschiedenis, van een meer of minder opzettelijk, met meer of minder bewustheid vervormen en verwringen der feiten, hoe onzuiver is niet de spiegel, waarin zich de wereld rondom ons, het verband der dingen weerkaatst, door vooroordeel en dwaling bevlekt, door aangeboren neigingen en aangeleerde begrippen beneveld, door eenzijdigheid en natuurlijke beperktheid uit den aard der zaak onvolmaakt. Slechts een zeer klein gedeelte der groote wereld wordt door dezen spiegel weerkaatst, en ook dat nog gebrekkig. Verschillende menschen zien de dingen verschillend;

wie van hen heeft gelijk? en bij dat alles blijft, niettegenstaande het grondigst onderzoek, de geschiedschrijver ten slotte aan de oppervlakte der dingen gebonden, en blijven de fijnste roerselen der gebeurtenissen voor hem in geheimzinnig duister gehuld. En dan, hoevele kleinigheden, maar die toch onmetelijke gevolgen hebben, onttrekken zich niet aan de mogelijkheid zelfs van geschiedkundig onderzoek! „Qui voudra connaître à plein", zegt Pascal (ed. Faugère I p. 207) „la vanité de l'homme, n'a qu' à considérer les causes et les effets de l'amour. La cause en est un *je ne sais quoi*, et les effets en sont effroyables. Ce *je ne sais quoi*, si peu de chose qu'on ne peut le reconnaître, remue toute la terre, les princes, les armées, le monde entier. Le nez de Cléopâtre, s'il eût été plus court, toute la face de la terre aurait changé." En elders: „Cromwell allait ravager toute la chrétienté; la famille royale était perdue, et la sienne à jamais puissante, sans un petit grain de sable qui se mit dans son uretère; Rome même allait trembler devant lui. Mais ce petit gravier s'étant mis là, il est mort, sa famille abaissée, tout en paix, et le roi rétabli." Welnu, hoe vele van die „je ne sais quoi" zijn er niet, en daaronder die den geschiedschrijver ten allen tijde onbekend zullen blijven: „Eternel, j'ai connu que la voie de l'homme ne dépend pas de lui."

Hoog zijn dientengevolge de eischen, die aan den geschiedschrijver moeten worden gesteld. Het zijn de eischen van wetenschappelijke vorming, van fijne beschaving, die ware bescheidenheid medebrengt; van integriteit van karakter, van zuiverheid van bedoeling. Maar het is niet minder de eisch om kunstenaar te zijn in den waren zin van het woord; kunstenaar, die de natuur niet énkel copiëert, maar die hare geheimen beluistert en ze verstaat, en die uit het onmetelijk geheel dat zich aan zijne blikken vertoont, ééne groep weet te grijpen en vasttehouden, en deze zoo met meesterhand voor anderen in beeld weet te brengen, dat ook deze ze leeren verstaan. Ik zal over deze eischen hier niet uitweiden;

ik zou er alleen nog aan willen toevoegen, dat de ware geschiedschrijver, naar het mij voorkomt, ook iets althans hebben moet van den waren *profeet*, ten einde de gedachte te vatten, die alles, het kleinste zoowel als het grootste, beheerscht.

Maar hoe dit zij, zeker is het dat voor de kennis van den mensch en den menschelijken geest, niet minder dan de studie der geschiedenis zelve, de studie der geschiedschrijving, d. i. der wijze, waarop hetgeen rondom ons geschiedt, zich in 's menschen geest afspiegelt en nu door hem in woorden wordt teruggegeven, — mits zij iets anders zij dan eene opeenstapeling van namen, en titels en jaartallen, en misschien richtingen — van het allerhoogste belang is. En dit geldt niet alleen van den individu, maar in nog hoogere mate van een volk. Zeg mij, — zoo kan men stellen — hoe op een bepaald oogenblik een volk over zijne eigene geschiedenis denkt, en deze door zijne organen beschrijft, en ik zal u zeggen hoedanig dat volk op dat oogenblik is. Niet lang geleden, noemde Mr. W. H. de Beaufort in de *Gids* het ongunstig onthaal, dat de drie eerste deelen van Taine's *Origines de la France contemporaine* in Frankrijk gevonden hadden, een belangrijke bijdrage voor de beoordeeling der hedendaagsche fransche maatschappij. Waarom anders, dan omdat zich in dit ongunstig onthaal eene beschouwing van de fransche natie over hare eigene geschiedenis openbaart, die met die van Taine in lijnrechten strijd is.

Maar indien deze dingen zoo zijn in een tijd als den onzen, waarin het geestesleven der volken zich vrijelijk naar alle zijden kan openbaren, en er voor elk dier uitingen kanalen in overvloed zijn, hoe veel te meer moet dit dan het geval niet zijn bij de volken der oudheid, die, zich minder van zich zelven bewust, de gelegenheid, zoowel als de vrijheid om zich te uiten, maar al te veel misten. Voor hen was de geschiedenis het aangewezen middel niet alleen om leermeesteresse te zijn van het heden, maar ook om tot spiegel te dienen voor het geestesleven der natie, om het steunsel te zijn, waaraan zij

zich oprichtten ten einde tot meer zelfbewustheid te komen, om het voertuig te zijn van hun lijden en strijden, van de verschillende stroomingen die zich in hunnen boezem bevonden, van hunne idealen en hunne vrees. Maar dan moet de geschiedbeschrijving der oudheid ook van uit dit oogpunt bestudeerd worden; en stelt zij ons dikwijls te leur, waar het geldt een antwoord te vinden op de vraag wat er toch eigenlijk in het voorleden gebeurd is, zij doet dit nooit, wanneer het ons te doen is, in haar den polsslag van het *heden* des geschiedschrijvers te voelen, en door middel van haar het geestelijk leven van zijnen tijd te leeren verstaan!

Als Rector Magnificus geroepen tot de eervolle maar moeilijke taak om op den feestdag onzer Alma Mater more majorum een rede te houden, wensch ik U heden te spreken over *de geschiedschrijving van het Oude Israëlietische volk*, van welks geschiedenis, letterkunde en godsdienst de beoefening aan deze Universiteit bepaald aan mij is toevertrouwd. Dat ik voor deze gelegenheid een onderwerp aan den kring mijner eigene vakken ontleende, zal U evenmin verwonderen, als dat ik met zeer grooten schroom dezen hoogen catheder beklom. Zal ik voor hetgeen ik onder Uwe aandacht wensch te brengen, een beroep doen op Uwe welwillende toegefelijkheid? Ik heb ze zeer noodig, en ik zou zeer geneigd zijn ze met allen aandrang te vragen, indien ik niet wist dat het geleerde en beschaafde publiek, hetwelk op een dag als deze in het academisch auditorium samenkomt, ze van zelf ook nimmer onthoudt, aan wie van zijnen kant het „noblesse oblige" niet moedwillig vergeet!

Wat ons van de geschiedschrijving van het Israëlietische volk bewaard is gebleven, maakt, gelijk bekend is, op eene enkele uitzondering na van zeer jongen datum, een deel uit van de H. Schriften des O. Vs. Toch zouden wij ons vergissen,

indien wij den omvang van Israëls werkzaamheid op historiographisch gebied zouden willen afmeten naar het klein aantal schriften, dat bij ons bekend staat als historische boeken des O. Testaments. Achter deze staat een rijke, doch grootendeels voor ons verloren gegane literatuur. Sporen daarvan zijn in de ons bewaard gebleven boeken nog in grooten getale aan te wijzen. Zoo hooren wij spreken van een wetboek genaamd het „boek des Verbonds"; van een liederenboek: het „boek des Oprechten", gelijk het in onze taal is overgezet; van een historisch geschrift: het „boek der oorlogen van Jehova", en worden wij, wat nog meer beteekenis heeft, in het Boek der Koningen voortdurend verwezen naar de „annalen van de koningen van Juda" of van die van Israël. Van deze laatsten vernemen wij, dat zij handelen over de daden van dezen of genen koning en al zijne heirmacht, over de oorlogen die hij voerde, en de openbare werken, die hij tot stand bracht, gelijk over andere bijzonderheden uit zijne regeering. In verband met den titel doet dit ons denken aan werken van een officieel karakter, zooals er ook in andere Oostersche rijken bestonden.

Van grooter gewicht echter voor de ontdekking van den grooten omvang der literarische werkzaamheid, ook in historiographisch opzicht, in Israël, is de eigenaardigheid der Oostersche geschiedschrijving, die ook in onze bijbelsche geschiedboeken zeer sterk aan den dag komt. Een historicus uit onze dagen, die met behulp van oudere berichten geschiedenis schrijft, tracht den inhoud daarvan meester te worden en schrijft een geheel nieuw boek. Dit is de methode der Oostersche geschiedschrijving niet. In de groote arabische geschiedwerken komen stukken voor, die in elk daarvan letterlijk gelijk zijn. Middellijk of onmiddellijk liggen daaraan dezelfde bronnen ten grondslag. Deze zijn eenvoudig overgeschreven voor zoover dit telkens bestaanbaar was met het doel en plan der verschillende werken. Deze methode treffen wij ook in Israëls geschiedschrijving aan. Om dit te constateeren, hebben

wij niet enkel stiltestaan bij berichten over eene zelfde zaak die, schoon geplaatst in verschillenden tijd, toch met volkomen dezelfde bewoordingen b.v. in Jozua en Richteren, of ook in Richteren en Numeri voorkomen. Er zijn daarvoor nog sterker bewijzen. In het verhaal van de inwijding van den Salomonischen tempel b.v. lezen wij, dat bepaalde zaken daarin bestaan *tot op dezen dag toe* (1 Kon. VIII: 8). Toch is het boek der Koningen, waarin dit verhaal voorkomt, geschreven geruimen tijd na de verwoesting des tempels, in een tijd dus, dat deze woorden volstrekt zonder zin zouden zijn. Nader onderzoek leert dat deze woorden met het geheele verhaal waartoe zij behooren, eenvoudig uit eene oudere bron zijn overgenomen.

Dat wij bij eene dergelijke methode zeer vreemde, maar ook zeer leerzame verschijnselen aantreffen, spreekt wel van zelf. Onder de koningen die in Israëls geschiedboeken zeer geprezen worden, behooren Asa en Josaphat. Dat zij een dergelijken lof zouden hebben verdiend, en toch de heiligdommen buiten den tempel, de z.g. „hoogten" zouden hebben kunnen dulden, is den Chroniekschrijver tegen het einde der 4de eeuw voor onze jaartelling, overeenkomstig het godsdienstig standpunt zijner dagen te eenemale onbegrijpelijk; en hij aarzelt dan ook niet ons zoowel van den een als van den ander mee te deelen, dat zij alle „hoogten" uit Juda wegdeden [1]). Toch verhindert dit hem niet, om een oogenblik later in een overzicht van hun leven een gedeelte uit het Boek der Koningen overteschrijven, waarin ons o.a. deze, op het standpunt van het Koningsboek zeer natuurlijke, maar na de zoo even gehoorde mededeeling onbegrijpelijke verklaring verrast: „de hoogten werden wel *niet* weggenomen, toch was het hart van Asa (en Josaphat) volkomen met God." [2])

Zeker is de scheiding der bronnen niet overal licht te voltrekken; maar toch is het opmerkelijk, hoe reeds bij eene

[1]) 2 Chron. XIV : 5. XVII : 6.

[2]) 2 Chron. XV : 17. XX : 33 vg. met 1 Kon. XV : 14. XXII : 43, 44.

nog vrij oppervlakkige lezing hier en daar als van zelf allerlei verhalen zich als brokstukken van een voor ons niet bewaard gebleven grooter geheel doen kennen, hoe zich elders zonder veel moeite twee of meer parallelle verhalen aangaande dezelfde zaak laten onderscheiden, en hoe men dan weer allerlei stukken bijeengebracht vindt, die, zonder dat ge iets met zekerheid over hun afkomst kunt stellen, toch duidelijk toonen niet van den zelfden schrijver te zijn. Een voorbeeld uit velen is Richt. IX. Wij vinden daar het verhaal van een Israëlietisch-Kanaänietischen stedenbond onder het koningschap van Abimelech. Het stuk behoort tot die gedeelten van het O. Testament, welke ons een zeer hoogen dunk doen koesteren van de historiographische vaardigheid, die velen in Israël moeten hebben bezeten, en zoowel de natuurlijkheid der voorstelling als de ongekunsteldheid van den vorm (ik denk b. v. aan de daarin voorkomende parabel van de boomen, die een koning verlangen) doet ons betreuren niet veel meer van dien aard in onze historische boeken te hebben. Maar dit stuk staat hier als een torso. Personen van wie wij nooit iets vernamen, en ook nooit meer iets zullen hooren, worden daarin als bekenden ten tooneele gevoerd, en terwijl veel van hetgeen wij hier vernemen, een eigenaardig licht over geheel het Richteren-tijdvak doet opgaan, is er aan de andere zijde niet weinig in, dat ons uit gebrek aan verdere bescheiden raadselachtig moet blijven. En van dien aard is er in deze boeken zooveel. *Hier* zijn het stukken, die duidelijk blijken genomen te zijn uit werken, welke het leven en de daden van dezen of genen profeet beschreven, nu eens in meer samenhangenden vorm, zooals bij Elia, dan weer meer anecdotisch zooals bij Eliza. *Daar* zijn het stukken van gansch anderen aard, maar daarom niet minder kenbaar: stukken hofgeschiedenis, indien ik zoo spreken mag, die ons de intrigues in het paleis van David doen kennen, door welke Salomo ten slotte den troon zijns vaders beklom. *Ginds* weer zijn het profetische bewerkingen van Israëls geschiedenis, waaraan stukken

ontleend zijn; *elders* verhalen b. v. aangaande de jongelingsjaren van den geliefden en heldhaftigen koning, die na langen tijd van mond tot mond gegaan en met voorliefde oververteld te zijn, eindelijk in verschillende, niet altoos harmonieerende gedaanten te boek gesteld, hier eenvoudig naast elkaar zijn geplaatst. En onder dat alles klinken ons oude liederen in de ooren, ik denk b. v. aan het lied van Debora, door Ranke „eine historische Reliquie ersten Ranges" geheeten, op het slagveld gedicht en den hartstocht nog ademend, die daar de strijders bezielde. Wij hooren het trappelen der paarden en het snuiven der rossen, wij zijn getuigen van den geestdrift der helden, gekomen tot de hulp van Jehova; wij zien Sisera vallen door de hand eener vrouw. En dan weer worden wij beziggehouden door volksverhalen zich vastknoopend aan namen en plaatsen, in verschillende kringen op verschillende wijze verklaard; of ook aan spreekwoorden, die van geslacht tot geslacht zijn overgeleverd, maar waarvan de aanleiding op verschillende wijze verhaald wordt; en dan weer door inkleedingen van wetten of gedachten of leeringen in schijnbaar historischen vorm en daarom ook opgenomen in het latere historische werk.

Ten gevolge van deze verscheidenheid, waarvan ik de voorbeelden nog met tal van anderen zou kunnen vermeerderen, is ook de historische waarde dezer boeken eene bijna van blad tot blad verschillende, en er is wel geen grooter bewijs van onbekendheid met het karakter dezer historische boeken, dan de wijze waarop velen ook nog in onze dagen uit de bewijsbare juistheid van een enkel bericht tot de absolute betrouwbaarheid van daarvan gansch onafhankelijke verhalen meenen te kunnen besluiten, of van den anderen kant op grond van de vrije bewerking van sommige stukken aan alles historische waarde ontzeggen. Zelve door eeuwen van de door hen verhaalde zaken gescheiden, brengen deze boeken ons door hunne wijze van samenstelling niet zelden tot in de bijna onmiddellijke nabijheid daarvan terug, en gelijk in de arabische

letterkunde een betrekkelijk jong geschrift hierdoor niet zelden de frischheid heeft van een verhaal uit den ouden tijd, zoo ligt ook voor de geschiedboeken van het O. Testament hierin voor een deel het geheim van die aantrekkelijke levendigheid, die bij alle beknoptheid er toch een onmiskenbare eigenschap van is.

Bij de bespreking van de geschiedschrijving bij eenig volk der oudheid mogen wij ons niet laten leiden door de eischen aan den wetenschappelijken geschiedvorscher onzer dagen te stellen. Van wat voor dezen het meest onmisbaar mag heeten, een nauwkeurig ziften der overgeleverde stof, een critisch bewerken der bronnen, een zorgvuldig wikken en wegen is in de oudheid geen sprake. Ook bij Israël zoekt gij dit te vergeefs. Wel vinden wij in zijne geschiedschrijving stukken, die in historiographisch opzicht voor niets ter wereld behoeven onderteedoen, en waaraan voor de politieke geschiedenis niet alleen van Israël, maar van geheel het Oosten groote waarde moet worden toegekend; maar toch treedt wat wij „objectieve voorstelling" noemen, in zijn geschiedboeken op den achtergrond. Het is er hun niet alleen om te doen ons mede te deelen wat in een nog vroeger verleden *gebeurd* is; het komt vooral op de *beteekenis* der geschiedenis aan. Reeds bij eene oppervlakkige kennismaking blijkt, en iedere nadere bestudeering stelt het meer in het licht, dat op de eene plaats meer, op de andere minder, maar overal eenigszins het verhaal der gebeurtenissen tot toelichting en bevestiging, tot aanleiding of ook wel tot bewijsstuk moet dienen voor wetten, voor profetische beschouwingen, voor wat de schrijver ons van de leidingen Gods in de geschiedenis wil laten zien. De groote uitvoerigheid op het eene punt en het volslagen stilzwijgen op het andere, niet zelden in omgekeerde verhouding tot wat de geschiedvorscher onzer dagen zou wenschen; het afgebroken en op zich zelf staand karakter van menig bericht; de groepeering der stof en niet het minst de aan-

wijzing van motieven, gevolgen en strekking zijn daarvan een duidelijk bewijs.

Hiermede schijnt echter te strijden, dat al de historische boeken, bij wier gebrek aan objectiviteit de persoon des schrijvers, naar men meenen zou, in bijzondere mate op den voorgrond moet treden, zonder onderscheid *anoniem* zijn. In de latere Talmudische literatuur is dit niet het geval. Daar wordt niet zelden de waarheid van eenige stelling alleen of voornamelijk gestaafd door het gezag van den man, uit wiens mond zij het eerst is gehoord, en wordt aldus de geloofwaardigheid gebouwd op de traditie gedekt door een beroemden naam, een methode die, tot groote schade van het wetenschappeiijk onderzoek, tot op onze dagen maar al te veel navolging vindt. Ook de arabische geschiedschrijvers noemen in den regel den naam hunner schrijvers, gelijk van de door hen gebezigde bronnen, maar terwijl in het tweede boek der Maccabeën, een boek van zeer weinig historische waarde, de schrijver de moeielijkheid van den door hem ondernomen arbeid erkent, ze een zaak noemt „vol zweetens en wakens" en verklaart dengenen die lezen willen, eenig vermaak, dengenen die begeerig zijn om wel te onthouden, eenige behulpzaamheid en allen dien dit boek zal voorkomen, eenige nuttigheid te willen toebrengen, is er ook zelfs van zulk een in alle bescheidenheid stellen van zijn eigen persoon, waardoor deze schrijver zich als de maker van een kort begrip, van den auteur der historie zelf onderscheidt, in de bijbelsche boeken geen spoor. Vinden wij daarin niet wat wij een objectieve voorstelling der geschiedenis noemen, evenmin blijkt, dat zij ons de resultaten bedoelen te geven van persoonlijke studie, van individueele beschouwingen, van een subjectief inzicht in den beperkten zin van het woord. Hunne eigenaardigheid kan dan ook misschien niet beter uitgedrukt worden dan door ze te karakteriseeren als den onwillekeurigen neerslag van beschouwingen, die de vrucht zijn der profetische prediking of van de bestudeering der wet, m. a. w. als de onwillekeurige toepassing op het verleden van wat in

bepaalde tijden en kringen de uitdrukking van het godsdienstig bewustzijn is. Maar zoo zijn zij dan ook niet het eigendom van een bepaalden persoon; geen naam stempelt ze; geen auteur laat zijn recht er op gelden. Wat zij geven, getuige voor zich zelf. Evenmin als het profetisch woord, waarop zij voortbouwen, hebben zij een uitwendigen geloofsbrief. Hun kracht, de invloed dien zij oefenen, berust op hun intrinsiek waarheidsgehalte; zij spreken tot de conscientiën hunner tijdgenooten en brengen alleen op de geschiedenis over, wat onder profetischen of priestelijken invloed als waar was erkend.

Hieruit verklaart zich voor een goed deel het groot verschil in de voorstellingen, die wij aangaande eenzelfde zaak in onze bijbelsche geschiedboeken aantreffen. Trouwens van dit verschil is wijziging van het godsdienstig inzicht natuurlijk niet de eenige oorzaak. Ook in ander opzicht voelde men zich vaak niet meer t' huis in de voorstellingen van een vroegeren tijd; begreep haar dichterlijke taal niet meer, en maakte tot geschiedenis wat als zoodanig niet bedoeld was. Laat ik uit velen op een enkele zaak mogen wijzen.

In de verhalen omtrent Israëls omzwerving in de woestijn voedt het volk zich met manna. Hiervan vinden wij in de oudste stukken eene eenvoudige beschrijving, voorafgegaan door de mededeeling, dat het volk zich over dit zeer schrale voedsel beklaagt. Van een wondervol karakter dezer mannaspijziging is hierbij evenmin sprake, als dat de klacht van het volk als grove ondankbaarheid jegens God wordt beschouwd. De zonde ligt in de begeerlijkheid van het volk, dat de vrijheid niet achtend, naar de vleeschpotten van Egypte terug verlangt. Nog in Deuteronomium in de 7de eeuw vóór onze jaartelling schijnt het manna niet anders te zijn dan de gewone woestijnspijs, waarvan het gebruik tegenover de voortbrengselen van het vruchtbare Kanaän in zekeren zin als een door God opgelegd vasten, een verootmoediging, een laten hongeren moet worden beschouwd. Deze beschouwing echter is die der jongere geschiedschrijving niet meer. Wat gelijk het manna zoo on-

middellijk uit Gods hand schijnt te komen, moet goed, moet rijkelijk zijn. De oude voorstelling wordt niet meer verstaan; geheel deze manna-spijziging verkrijgt onwillekeurig een ander karakter; tal van wondervolle verschijnselen worden verhaald als met de inzameling daarvan gepaard gaande, en de woestijnspijs wordt in enkele psalmen als hemelkoorn en engelenspijze geroemd.

Hieraan paart zich wat men de materialiseering eener oorspronkelijk dichterlijke teekening kan noemen. Onder de gebeurtenissen, die in de herinnering van het Israëlietische volk eene eerste plaats innemen, behoort zonder twijfel de verlossing uit Egypte, gelijk die door de doortocht door de Roode Zee haar beslag kreeg. In het z. g. lied van Mirjam, de zuster van Mozes, vinden wij hiervan de meest levendige voorstelling. Dat natuurlijke oorzaken aan het gebeurde ten grondslag liggen, wordt niet alleen niet ontkend, maar veeleer stilzwijgend verondersteld. Slechts worden deze beschouwd als werkingen Gods en verder geteekend in hoog poëtische taal. Wat behalve de vreugde over de verlossing zelf hierbij op den voorgrond treedt, is dat Jehova met zoo eenvoudige middelen op het rechte oogenblik tusschen beïden getreden is, en zich aldus bewezen heeft de rechte krijgsman te zijn. Door den adem zijner neusgaten heeft hij de wateren tegengehouden en ze te samen gebracht op een hoop. Daar blaast hij weer met zijn wind en de wateren vloeien. Zijn rechterhand strekt hij uit en de vijand komt om in de golven, en het loflied weerklinkt nu ter eere van Jehova, die hoog verheven is en die het paard met zijn ruiter heeft gestort in de zee. — De geschiedschrijver blijft hierbij niet staan. In de oudste verhalen is nog wel sprake van een sterken Oostewind, dien Jehova doet waaien, en die het water terugdrijft, maar terwijl ook hier reeds de ondergang der vijanden minstens evenveel aan de verschrikking des Heeren als aan den terugkeer der golven wordt toegeschreven, verdwijnt in de jongere stukken de natuurlijke oorzaak geheel. Als, zoo heet het hier, op

bevel van God, Mozes de hand over de wateren uitstrekt, worden deze gekliefd en vormen een pad, en terwijl het water als een muur ter rechter- en ter linkerhand staat, trekt het Israëlietische leger daar droogvoets tusschen door. En weer strekt Mozes de hand uit, en de golven hernemen hun loop, en de vijand komt om.

Van grootere beteekenis evenwel dan de invloed, dien deze omzetting van den dichterlijken, in den, men zou kunnen zeggen, historiseerenden vorm op de geschiedschijving geöefend heeft, is die welke, gelijk ik zeide, van het godsdienstig bewustzijn op haar uitgegaan is. Dat dit evenmin als bij eenig ander volk, bij Israël ten allen tijde hetzelfde geweest is, spreekt wel van zelf; ik wees er dan ook reeds op hoe tal van verschilpunten, welke wij in de voorstellingen aangaande eene zelfde zaak in verschillende tijden aantreffen, hieruit moeten worden verklaard. Deze invloed is van tweeërlei aard.

Aan den eenen kant openbaart hij zich hierin dat godsdienstige voorstellingen, beschouwingen, inrichtingen uit latere dagen worden overgebracht in een vroegeren tijd, ja dat deze naar den maatstaf daarvan wordt voorgesteld; aan den anderen kant hierin, dat het eigenaardige van Israëls godsdienst zich in geheel zijne geschiedbeschrijving vertoont.

Over het eerste kan ik kort zijn. Toonbeeld er van is het boek der Chroniek, en niets is in dit opzicht zoo bij uitstek vruchtbaar als eene vergelijking van wat dit boek ons over de vroegere geschiedenis meedeelt, met de berichten uit ouderen tijd. Laat ik slechts op één punt mogen wijzen. In den tijd van den Chroniekschrijver wordt de z. g. Mozaïsche wet algemeen beschouwd als hebbende in al hare deelen als goddelijke instelling van Mozes' tijd af bestaan. Niet onnatuurlijk dus ook, dat men haar bij de beoordeeling van het verleden als maatstaf gebruikt. Maar hierbij blijft het niet. Men gaat een stap verder en denkt zich het beloop der geschiedenis ten slotte niet anders dan naar het schema der Wet. Zoo kan men het zich niet voorstellen, dat er niet ten allen tijde slechts

één wettig, Godegevallig heiligdom in Israël zou hebben bestaan, en als de andere berichten nu toch zonder eenige aarzeling b. v. van Salomo meedeelen, dat hij op de „hoogte" van Gibeon offerde, dewijl deze hoogte beroemd was, en daar verwaardigd werd met eene openbaring van Godswege, dan is het niet anders dan de toepassing van het genoemde beginsel, dat den Chroniekschrijver, dit meedeelende, daarbij het bericht in de pen geeft, dat daar stond de tabernakel, dien Mozes, de man Gods, had gemaakt. En zoo gaat het voortdurend.

Bekend is het verhaal aangaande de samenzwering, die aan de regeering en het leven van Athalia een einde maakte en den nog slechts 8jarigen Joas op den troon bracht. Niets natuurlijker dan de wijze, waarop dit in het Boek der Koningen wordt voorgesteld. Wij zien daar den Hoogepriester Jojada zich in stilte in betrekking stellen met de hoofden der koninklijke lijfwacht; in het geheim worden deze beëedigd en als nu alles zoo geregeld is, dat er geen achterdocht kan ontstaan, zijn zij het, die met hunne manschappen den koninklijken knaap in den tempel omringen en door hun „leve de koning", het sein geven tot wat er dan verder geschiedt. Niets natuurlijker, zeide ik, maar ook niets meer in strijd met wat men zich in des Chroniekschrijvers dagen voorstellen kon. Of hoe het zou mogelijk geweest zijn, dat de lijfwacht des konings, voor een groot deel uit vreemden bestaande, zich in den tempel zou hebben begeven en daar de wacht rondom den jeugdigen koning zou hebben gehad, en dat nog wel met voorkennis en op aanwijzing van den vromen Jojada? Maar was het dan den niet-Leviet niet op doodstraf verboden den voet in den tempel te zetten? waren Levieten en priesters niet de aangewezen wachters van het heiligdom, en scheen het niet van zelf te spreken dat zij in zoo belangrijke zaak de aanvoerders waren? Zoo zou het in den tijd van den tweeden tempel, in de dagen van den Chroniekschrijver geweest zijn, en de Chroniekschrijver stelt het dan ook zoo voor. De samenzwering in stilte verdwijnt; de lijfwacht maakt plaats voor een

leger van Levieten en priesters, opgeroepen uit alle oorden des lands; geheel Juda is in het geheim; en als eindelijk de bepaalde dag is aangebroken, de Levieten naar hunne afdeelingen rondóm den koning geschaard staan, en „al het volk des lands", zoo heet het, zich blijde in den voorhof verdringt, verbaast ge u nog slechts over ééne zaak, te weten hoe hier nog van „verraad" sprake zijn kan.

Bij eene dergelijke bewerking van de geschiedenis doet de wijze, waarop, naar ik straks zeide, de bronnen gebruikt worden, hare eigenaardige voordeelen kennen. Telkens verrassen ons daardoor de sporen van oudere berichten, die, eenvoudig overgeschreven, niet zoo licht van al het nu niet meer passende worden gezuiverd; en waar de oudere berichten zelve voor ons verloren gegaan zijn, daar doen deze ons nog vaak de mogelijkheid aan de hand om tot de kennis eener meer oorspronkelijke geschiedbeschouwing te komen. Toch is het duidelijk, dat bij dit alles van werkelijke geschiedenis inderdaad geen sprake kan zijn; en zonder eenigen twijfel ligt de waarde, die eene dergelijke geschiedschrijving heeft, dan ook vooral in de kennis, die zij ons geeft omtrent het geestesleven van haren eigenen tijd. En deze is, ook in het onderhavige geval, niet gering. Tal van beschouwingen omtrent den invloed der *Wet* zouden ons niet zoo op de hoogte brengen van hetgeen deze voor Israël geweest is, als eene dergelijke reconstructie der geschiedenis uit haar standpunt dit doet; en zeker is er geen sterker bewijs voor de macht, die de Wet geoefend, voor de mate waarin zij in de laatste eeuwen vóór Christus het geheele leven der natie beheerscht heeft, dan het feit, dat zij vermocht heeft deze in zekeren zin hare eigene geschiedenis te doen vergeten, hare geschiedschrijving te doen misverstaan, en haar verleden te maken tot iets gansch anders dan wat het naar luid van oudere bronnen inderdaad is geweest.

Van gansch anderen aard en voor ons van nog grooter beteekenis is de invloed, dien het wezen van Israëls godsdienst,

te minste sinds de 8ste eeuw vóór onze jaartelling, op geheel het *karakter* zijner historiographie heeft geoefend, afgezien nog van den bepaalden inhoud daarvan. Hierbij sta ik in de laatste plaats nog een enkel oogenblik stil.

De hoofdgedachte, die aan de ontwikkeling van het geheele geestesleven der Israëlietische natie, in alle tijden en onder alle omstandigheden ten grondslag ligt, laat zich in deze woorden samenvatten: Israël is het volk van Jehova, Jehova is Israëls God. In de geschiedschrijving treedt deze gedachte in die mate op den voorgrond, dat zij in den vollen zin den naam *theocratisch* verdient. Niet de mensch, niet de koning, zelfs niet het volk, maar *God* is daarin subject. Op zich zelf en wat het formeele aangaat, ligt daarin niets dat Israël van andere volken der oudheid onderscheidt. Op den bekenden steen van Mesa, een Moabietisch koning uit de 9de eeuw vóór Christus, vinden wij een inscriptie die bij eenvoudige verandering van den naam Kamos, den Moabietischen God, in dien van Jehova, in dit opzicht van zuiver Israëlietischen oorsprong zou kunnen worden geacht. „Ik ben", zoo lezen wij daar o. a.: „Mesa, zoon van Kamos, koning van Moab uit Dibon. Mijn vader heeft 30 jaar over Moab geregeerd en ik heb geregeerd na mijn vader. En ik heb dit altaar gewijd aan Kamos in Karrho, omdat hij mij hielp tegen al mijn aanvallers, en mij het ongeluk van al mijne vijanden deed zien. Omri koning van Israël stond tegen mij op en onderdrukte Moab vele dagen, wijl Kamos toornig was op zijn land. En zijn zoon volgde hem op en sprak eveneens, ik zal Moab onderdrukken". Hierop volgt de aanwijzing van de veroveringen door Omri gemaakt, 40 jaar lang; maar — zoo heet het daarna: „Kamos gaf het in mijne dagen terug en Kamos sprak tot mij: ga en ontneem Nebo aan Israël" enz.

Het is overbodig voor eene dergelijke voorstelling bepaalde parallellen uit Israëls geschiedboeken aan te wijzen. Zij zijn er op bijkans iedere bladzijde. Ook in deze boeken treedt Jehova overal als de handelende en werkende op. Slechts is

het de vraag, welke voorstelling er aangaande hem leeft, m. a. w. *wie* hij voor Israël is. En hier vertoont zich in de geschiedbeschrijving, gelijk die in onze historische boeken is neergelegd, de machtige invloed van het profetische woord. Het zou de grenzen eener rede, als om welke te houden ik hier ben opgetreden, verre overschrijden, indien ik u den inhoud der profetische prediking aangaande Jehova, ook maar in hoofdtrekken, wilde mededeelen. Slechts op twee zaken, die voor de Israëlietische historiographie van buitengewoon belang zijn, wensch ik te wijzen. Volgens de profetische prediking is Jehova de God en Koning van Israël, maar tevens de Schepper van hemel en aarde, degene die alle dingen bestuurt. „Ben ik het niet", zoo spreekt hij bij Amos (IX : 7) „die de kinderen Israëls uit Egypteland heb opgevoerd, en de Filistijnen uit Kaftor en de Arameërs uit Kir?"

Hierdoor reeds moest in de geschiedbeschrijving, ook waar zij zich met gebeurtenissen buiten Israël inliet, noodzakelijk een zekere eenheid ontstaan; maar hierbij kwam nog iets. Indien er iets is, dat naar de profetische prediking den Jehova van Israël van de goden der andere volken onderscheidt, dan is het dit, dat hij een onafhankelijken wil, een eigen karakter bezit. Jehova heeft een *plan* met zijn volk en wel een plan van zuiver zedelijken aard.

Dit plan aan te wijzen, het in zijne voortgaande ontwikkeling te volgen en er vooral in de critieke momenten der geschiedenis als het ware den vinger op te leggen, is de taak der profeten, en het is deze hunne prediking, die bijkans overal door de geschiedschrijving in onze historische boeken gevolgd wordt. Ook deze is het daarom te doen. Waar dit plan meer duidelijk aan den dag schijnt te komen, waar God, zij het langs natuurlijken of langs bovennatuurlijken weg op meer zichtbare wijze in de geschiedenis ingrijpt, waar het zijne regeering onder Israël geldt, daar, men kan zeggen, daar alleen zijn deze boeken uitvoerig. Van daar dat zij zich bij voorkeur bezig houden met alles, wat betrekking heeft op de profeten; en terwijl

zij ons b. v. wat de chronologische vragen betreft, voor het grootste gedeelte in het onzekere laten, begeleiden zij vrij wel overal den gang der gebeurtenissen met profetische redenen en vlechten overal ter verklaring of ter waardeering profetische beschouwingen in.

Dat hierin zeer veel is, wat ons niet anders dan vreemd kan toeschijnen, en dat allerminst beantwoordt aan de eischen, der geschiedschrijving onzer dagen te stellen, spreekt wel van zelf. Maar evenmin is het te ontkennen, dat bij al het gebrekkige, onvolledige en misschien ook onjuiste, dat zich in hare berichten maar al te dikwijls laat aanwijzen, dit alles Israëls geschiedschrijving als zoodanig en in hare beteekenis voor de ontwikkeling der menschheid zeer verre boven die van de andere volken der oudheid verheft. Het is zoo, ook voor Israëls historiographen is de gezichtseinder nog zeer beperkt en bepaalt zich eigenlijk tot de smalle streek die zich van het Medisch en Kaukasisch gebergte in westelijke richting uitstrekt tot de kusten der Middellandsche Zee. Maar wat hier nu ook gebeurt, wordt beschouwd als door één beginsel, of laat ik liever zeggen, door ééne gedachte, immers door éénen Bestuurder beheerscht. Als Cyrus tegen Babylonië optrekt, dan is het Jehova, die hem daartoe verwekt. Cyrus kende den God van Israël niet, maar deze heeft hem geroepen, hem in staat gesteld tot zijnen arbeid, hem den weg ter overwinning gebaand. Als Assyrië in zijn pogen om zijne heerschappij te vestigen van den Euphraat tot den Nijl, ook de rijken van Palaestina beoorloogt, dan is het Jehova, die deze koninkrijken in zijne hand gegeven heeft, en die hem gebruikt als de roede zijns toorns, als de bijl, waarmede hij houwt. Een dynastiënwisseling in het naburige Syrië is niet minder dan een zoodanige in Israël zelf het werk van Jehova; en onmenschelijkheden roepen zoowel in Moab als in Juda de wraak van Israëls God in. In vroegere tijden moge het heeten: Jehova heeft aan Israël zijn land ter bezitting gegeven, gelijk Kamos aan Moab (Richt. XI: 23, 24), zoo is het in den profetischen tijd niet meer. Jehova, zoo heet

het dan (Deut. XXXII : 8), heeft ook den volken hunne bezitting toegewezen, en de landpalen van al de volken gesteld.

Bij alle beperkheid van horizon verkrijgt Israëls geschiedschrijving daardoor, voor het eerst en alleen in de oudheid, iets dat naar *wereldgeschiedenis* zweemt; en dit te meer omdat de nog uitwendige eenheid, waarover ik sprak, onmiddellijk eene andere, inwendige, in zich sluit, te weten die van *plan* en van *doel*. Zonder teleologie geen wereldgeschiedenis. Gij kunt feiten te boek stellen in ontelbare menigte; gij kunt toestanden haarfijn beschrijven en bepaalde tijdperken tot in de kleinste bijzonderheden in het licht stellen; zoolang gij niet verder gaat, komt het mij voor dat gij slechts voorarbeid verricht, een voorarbeid van het hoogste belang, ja onmisbaar; maar waaraan op zich zelf toch datgene ontbreekt, wat eenheid aan alles moet geven, en wat de geschiedenis, indien ik zoo spreken mag, eerst werkelijk tot geschiedenis maakt. Ik weet wel, dat ter wille eener hoog geroemde teleologie maar al te zeer met dezen voorarbeid de hand gelicht wordt, en dat men zich niet zelden tot het geven eener samenvattende conclusie heeft opgemaakt, alvorens de feiten goed te kennen, en inderdaad bronnenstudie te hebben gemaakt. Maar ook hier heft een onjuiste toepassing de waarheid van hetgeen men zich voorstelt niet op. En hier juist wijst Israëls historiographie ons den weg. Kennis der oudheid moge men even goed, om niet te zeggen nog veel beter, kunnen putten uit wat andere volken ons geven; met Griekenlands historiographie moge die van Israël in nauwkeurigheid en rijkdom van stof misschien niet kunnen wedijveren; en waar aan de oevers van Nijl en Euphraat de steenen gaan spreken en er zoo een geheele nieuwe wereld uit het stof der vergetelheid oprijst, daar moge in vergelijking daarmee het schaarsche overblijfsel van Israëls geschiedboeken nog onbeduidender schijnen; in dit ééne blijven zij tegenover dat alles onovertroffen, dat zij eenheid en doel in de geschiedenis hebben gezien. Naar deze geschiedschrijving moet alles medewerken tot verwezenlijking van den raad van Jehova, een raad die,

het klinkt bij zoo beperkten gezichtskring als grootspraak, de einde der aarde, het verre Zuiden en het onbekende Noorden omvat. De dodekarchie in Egypte en de veldtocht van Cyrus, Nineve's val en de wereldomvattende handel van Tyrus; de verdeeldheid der Kanaänietische rijken en de trotschheid van Babel en evenzeer de kleinigheden van het dagelijksch leven in Israël, het is alles het middel daartoe. De massa in Israël roept in dagen van tegenspoed uit: Jehova heeft zijn land verlaten; zij zoekt de hulp van de Melecheth (d. i. koninginne) des hemels; en klaagt haren God van onmacht of onverschilligheid aan; de geschiedschrijver in Israël erkent, onder profetischen invloed, ook in dien tegenspoed de hand van Jehova en wijst op de bedoeling er van. Zoo is er in Israël iets dat men den aanvang kan noemen van *eene philosophie der geschiedenis*, en dat dientengevolge voor alle volgende tijden van groote beteekenis geweest is.

Zeker, er is ook in dezen tusschen aanvang en bereiking van de volmaaktheid een groot verschil. Maar al erken ik dit ten volle, het neemt niet weg dat wij hier voor het eerst en hier in de oudheid alleen een opvatting der geschiedenis vinden, die eenheid erkent in de veelheid, die, ook bij alle onvolkomenheid b. v. in de kennis en mededeeling der feiten, toch werkelijk *geschiedenis* heeten mag, en die dan ook in latere dagen bij allen vooruitgang in historische kennis nooit weer verloren gegaan is. Wat in Israëls geschiedbeschrijving uit den aard der zaak tot een zeer klein gedeelte der menschheid beperkt bleef, kan over het geheele wereldtooneel worden uitgebreid. Als Israëls historiographen hemel en aarde in ééne aanschouwing omvatten; aan den éénen kant van wat in Israël plaats heeft, de verstreikende gevolgen voor geheel de aarde voorzien, en aan de andere zijde zelfs het verst afgelegene met den raad van Jehova omtrent Israël verbinden; dan mogen zij in velerlei opzicht hebben geänticipeerd en zelf de portée hunner woorden niet ten volle hebben gevat; zij hebben ons toch de lijnen aangewezen waarlangs, naar het mij voorkomt, met nauwgezette

gebruikmaking van alles, wat het wetenschappelijk onderzoek van elders heeft aangebracht, de historiographie ook nog in onze dagen moet voortgaan.

Dat deze daarbij buiten het gebied van het z. g. objectieve treedt, erken ik ten volle, maar wie doet dat niet, die nog van samenhang spreekt. En doet gij dit, welnu dan moogt gij met Israëls profeten de eenheid vinden in God, of deze met anderen anders verklaren; gij blijft hypothese stellen tegenover hypothese; die van het geloof tegenover die van het ongeloof, of liever die van het eene geloof tegenover die van het andere. Daarover te strijden schijnt mij volkomen onvruchtbaar. Maar wat ons aangaat, dankbaar aanvaarden wij de erfenis ons door Israëls profeten in hunne geschiedschrijving nagelaten. Het wereldtooneel biedt een schouwspel aan van onuitsprekelijke verwarring; de geschiedenis is ten slotte een raadsel. Het komt mij voor dat de sleutel hierop in Israëls geschiedschrijving ligt. Door deze geleerd, beginnen wij iets te ontdekken van een goddelijk plan, dat de wereldgeschiedenis beheerscht. Deze is ons geen conglomeraat van onsamenhangende en heterogene bestanddeelen; maar, ondanks alle schijnbare verwarring, een vaste en zedelijke eenheid, waarvan Jezus Christus het middelpunt is en het einddoel het Koningrijk Gods.

Ik heb gezegd.

BIJLAGEN.

I.

1882—1883.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteiten der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1sten keer	11	9	39	5	3	67
„ 2den „	26	8	24	6	2	66
„ 3den „	25	15	30	10		80
„ 4den „	36	5	27	5		73
„ 5den „	29	7	20	2	2	60
„ 6den „	12		8			20
„ 7den „	4	3	7		3	17
„ 8sten „			7			7
„ 9den „		2	5			7
„ 10den „			3			3
„ 13den „			1			1
Studenten	143	49	171	28	10	401
Duitschers en Hongaren	16					16
niet-studenten	1	1	8	13	18	41
Totaal.	160	50	179	41	28	458
Voll. Ond.	143	49	171	28	10	401
2 lessen	16			6		22
1 les	1	1	8	7	18	35
Totaal.	160	50	179	41	28	458

II.

UITSLAG DER UNIVERSITEITS-EXAMENS.

	1882—1883.		
	Aantal	Geslaagd.	Afgewezen.
Examen in Hebreeuwsche taal en Israëlietische Oudheden.	2	2	
Candidaats-examen in de Godg. (1e ged.)	22	19	3
„ „ „ (2e ged.)	31	30	1
„ „ „ (1e en 2e ged.)	6	6	
Doctoraal-examen „ „	6	6	
Candidaats-examen in de Rechten.	31	23	8
Doctoraal „ „ Rechtswetenschap.	26	20	6
„ „ „ Staatswetenschap.	1		1
Candidaats „ „ Geneeskunde.	12	10	2
Doctoraal „ „ „	7	6	1
Groot Mathesis-examen.	2	1	1
Propaed. examen in de Geneeskunde.	20	16	4
Candidaats „ „ Wis- en Natuurkunde.	2	2	
„ „ „ Artsenijbereidkunde.	1		1
Doctoraal „ „ Wis- en Sterrekunde.	1	1	
„ „ „ Wis- en Natuurkunde.			
„ „ „ Scheikunde.	1	1	
„ „ „ Plant- en Dierkunde.			
„ „ „ Artsenijbereidkunde.			
Propaed. examen voor de Godgeleerdheid.	27	21	6
„ „ „ Rechten.	12	8	4
Candidaats „ „ Klass. Letterkunde.	2	1	1
„ „ „ Nederl. Letterkunde.	2	2	
Doctoraal „ „ Klass. Letterkunde.	3	2	1
„ „ „ Nederl. Letterkunde.			
Examen bedoeld in Staatsblad 1877 nº. 159 art 6.	2	2	
Totaal . . .	219	179	40

III.

PROMOTIËN,

van 19 September 1882 tot 14 Juli 1883.

Faculteit der Godgeleerdheid.

1882.

21 *September.* Aritius Sybrandus Elbertus Talma, van Dokkum; privaat. Proefschrift: *de anthropologie van Calvijn*; tot doctor in de theologie.

1883.

2 *Mei.* Salomo Sieuwert de Koe, van Woudsend; publiek. Proefschrift: *de conjecturaal-critiek en het evangelie naar Johannes*; tot doctor in de theologie.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1882.

31 *October.* Jacob Christiaan Immink, van IJsselstein; privaat. Proefschrift: *Over verboden bedingen in huwelijksche voorwaarden* (*art.* 194—198 *B. W.*); tot doctor in de rechtswetenschap.

19 *December.* Jacob Jan Lodewijk d'Hangest d'Yvoy, van Arnhem, privaat. Proefschrift: *iets over den aard der gerechtelijke bekentenis*; tot doctor in de rechtswetenschap.

20 *December.* Jacobus Nicolaus Bastert, van Maarsseveen; privaat. Proefschrift: *de provincie in Nederland in haar financiewezen en als wetgeefster beschouwd*; tot doctor in de staatswetenschap. Dezelfde, privaat. Stellingen; tot doctor in de rechtswetenschap.

21 *December.* Willem Dolk, van Leur; privaat. Proefschrift: *internationaal privaatrecht, II zakenrecht*, tot doctor in de staatswetenschap.

1883.

12 *Januari.* Everard Cornelis Godée, van Utrecht; privaat. Proefschrift: *het oude stelsel van vrijen handel en het moderne protectionisme*; tot doctor in de rechtswetenschap.

6 *Februari.* Nicolaas Gabriël van Schouwen, van Dirksland; privaat. Proefschrift: *wie draagt vóór de levering bij herhaalden verkoop het gevaar?*; tot doctor in de rechtswetenschap.

7 *Maart.* Aert Gerhard Wolf, van Angeren; privaat. Proefschrift: *ad jus italicum*; tot doctor in de rechtswetenschap.

13 *April.* Simon Johan Hendrik van Walchren, van Amersfoort; privaat. Proefschrift: *aanteekeningen op art.* 1957 *B. W*; tot doctor in de rechtswetenschap.

17 *April.* Rudolf Everard Willem van Weede, van Amsterdam; privaat. Proefschrift: *eenige opmerkingen over de vereenigde zittingen van de beide Kamers der Staten-Generaal*; tot doctor in de rechtswetenschap

16 *Mei.* Theodorus Franciscus Lucassen, van Tagal; privaat. Proefschrift: *de intellectueele dader*; tot doctor in de rechtswetenschap.

30 *Mei.* Cornelis Johannes den Tex Bondt, van Amsterdam; privaat. Proefschrift: *eenige opmerkingen over de acceptatie en niet-acceptatie eens wissels*; tot doctor in de rechtswetenschap.

28 *Juni.* Everwijn Sybouts Tichelaar, van Denekamp; privaat. Proefschrift: *aanteekeningen op art.* 328 *en* 329 *C. P.*; tot doctor in de rechtswetenschap.

2 *Juli.* Lambertus Vincent van Rossem, van Amersfoort; privaat. Proefschrift: *kan de verkooper van onroerend goed naar analogie van art.* 1217 *al.* 3 *B. W. tot de levering gedwongen worden?*; tot doctor in de rechtswetenschap.

2 *Juli.* Johannes Hendrik Caspers, van Westbroek; privaat. Proefschrift: *eenige opmerkingen over den ambtenaar van den burgerlijken stand, art.* 13, 16 *en* 25, 17 *en* 24 *al.* 2, *B. W.*; tot doctor in de rechtswetenschap.

4 *Juli.* Johannes Joseph Ignatius Harte, van Utrecht; privaat. Proefschrift: *de rentestand*; tot doctor in de rechtswetenschap.

9 *Juli.* Alphonsus Jacobus Bernardus Rijke, van Boxmeer; privaat. Proefschrift: *het compromis en het pactum de compromittendo*; tot doctor in de rechtswetenschap.

Faculteit der Geneeskunde.

1883.

23 *April.* Roelf Menno de Jager Meezenbroek, van Veendam; privaat. Proefschrift: *bijdrage tot de kennis van het reutelen*; tot doctor in de geneeskunde.

29 *Juni.* Andreas Jacobus Arnold Thomas, van Ede; privaat. Proefschrift: *de vaccinatie-questie*; tot doctor in de geneeskunde.

30 *Juni.* Antonius van IJzendijk, van Deinum; privaat. Proefschrift: *over den aard der peesverschijnselen*; tot doctor in de geneeskunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1882.

18 *December* Hendrik Gjalts Landmeter van der Meulen, van Dragten; privaat. Proefschrift: *bepaling der ontledingswarmte van ozon langs directen weg*; tot doctor in de scheikunde.

1883.

17 *Maart.* Steven Birnie, van Kampen; privaat. Proefschrift: *ontleding van ferro-oxalaat bij verhitting*; tot doctor in de scheikunde.

3 *Juni.* Hartog Jacob Hamburger, van Alkmaar; privaat. Proefschrift: *de quantitatieve bepaling van ureum in urine*; tot doctor in de scheikunde.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1882.

11 *December.* Bernard Hendrik Steringa Kuyper, van IJsselstein; privaat. Proefschrift: *de fontibus Plutarchi et Appiani in vita Sullae enarranda*; tot doctor in de klassieke letteren.

IV.

UITSLAG DER EXAMENS, door de faculteiten der Wis- en Natuurkunde en der Geneeskunde afgenomen, ingevolge de Wet van 25 Dec. 1878 (*Staatsblad* N°. 222.)

	1882—1883.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Eerste natuurkundig examen. (Art. 4 der Wet)	25	17	8
Tweede Natuurkundig examen. (Art. 5).	8	8	0
Theoretisch Geneesk. examen. (Art 6).	4	3	1
Theoretisch examen in de Tandheelkunde. (Art. 9).	2	0	2
Theoretisch Apothekerexamen. (Art. 13).	6	6	0
Bewijzen van kennis der Dier- en Delfstofkunde. (Art. 15)	4	4	0
	49	38	11

V.

NAAMLIJST DER STUDENTEN

VOOR DE EERSTE MAAL

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VAN

PROF. DR. J. J. P. VALETON JR.

voor den Cursus 1882/83 [1].

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1882.				
10 Sept.	Peter Carl Theodoor Lens.	M.	6 Febr. 1864	Wiesbaden.
„	Eugène Antoine Louis Quadekker.	M.	29 April 1854	Axel.
23 Sept.	Gerard Pieter Swerver.	M.	4 Oct. 1865.	Gorinchem.
„	Cornelis Revers.	M.	26 Maart 1862.	Utrecht.
„	Frederik Willem van Haeften.	M.	9 Febr. 1865	Batavia.
„	Johannes Arend van den Brink.	M.	29 Juni 1861.	Utrecht.
„	Jacob van Wageningen Jr.	L.	2 Febr. 1864.	Nijmegen.
„	Augustinus Gerardus Eugenius van Eecke.	M.	14 Febr. 1862	Boyolalie.
25 Sept.	Willem Laatsman.	M.	4 Juni 1864.	Simpelveld.
„	Dirk Christiaan Nijhoff.	L.	31 Aug. 1838.	Gouda.
26 Sept.	Arnold Hermanus du Mosch.	R.	5 Aug. 1863.	Utrecht.
„	Gerhard Wilhelm Kernkamp.	L.	20 Nov. 1863.	Hoorn.
„	Christiaan Willeman.	Ph.	30 Juni 1862.	Krabbendijke.
27 Sept.	Petrus Martinus Josephus Maria Eduard Woltering.	M.	12 Oct. 1863.	den Bosch.
„	Jacobus Wilhelmus van Berkestijn.	M.	23 Nov. 1863.	Laagnieuwkoop.

1) Door de letters G., R., M., Ph. en L. worden de faculteiten van *Godgeleerdheid*, *Rechtsgeleerdheid*, *Geneeskunde*, *Wis- en Natuurkunde*, *Letteren en Wijsbegeerte* aangeduid.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1882.				
27 Sept.	Aritius Sybrandus Talma.	G.	17 Febr. 1864	Angeren.
28 Sept.	Eduard Salomon Maurits van Lier.	M.	17 Febr. 1865	Maastricht.
„	Joost Frederik Bax.	M.	2 Dec. 1863	Vuursche.
„	Jacobus Filippus Suijling.	M.	17 Dec. 1862	den Bosch.
„	Jan Franciscus Cornelis Meijer.	R.	27 Juli 1862	Erp (Noord-Braband).
29 Sept.	Hendrikus Hattink.	M.	6 April 1865	Rhenen.
30 Sept.	Frederik Bennik.	M.	6 April 1862.	Vianen.
„	Karel Marinus Haagmans.	M.	20 Juni 1864.	Bandawasa.
„	Henri Nicolaas Johan van Eelde.	R.	4 Sept. 1863	Utrecht.
„	Pieter Anton Lens.	R.	22 Oct. 1864.	Utrecht.
„	Hermanus Christoffel Marie Sluijters.	M.	1 Maart 1864.	Breda.
„	Balthasar Jean George Volck.	Ph.	9 Aug. 1856.	's Gravenhage.
2 Oct.	Dirk Willem van Leeuwen.	M.	9 Febr. 1863	Alkmaar.
„	Emile Kies.	M.	21 Jan. 1866.	Maastricht.
„	Jan Hendrik Duijvis.	M.	6 Nov. 1864.	Koog a/d. Zaan.
3 Oct.	Hendrik Jacob Doude van Troostwijk.	R.	16 Jan. 1862.	Nieuwersluis.
4 Oct.	August Savelberg.	R.	13 Febr. 1865.	Heerlen.
6 Oct.	Bernard Cornelis van Merlen.	R.	21 Nov. 1862.	Haarlem.
„	Jacobus Lambertus Dobberke.	M.	29 Maart 1863.	Tiel.
„	Carl Szalay.	G.	17 Dec. 1859	Sarösparaz (Hongarije).
„	Desiderius Bartha.	G.	24 Dec. 1857.	Közeplak (Hongarije).
7 Oct.	Antonius Johannes van Huffel.	Ph.	10 Jan. 1865.	Utrecht.
„	Johannes Cornelis Christiaan Homburg.	M.	12 Dec. 1862.	Batavia.
„	Liepman van Rees.	Ph.	9 Febr. 1862.	's Gravenhage.
12 Oct.	Philippus Buschhammer.	R.	23 April 1856.	Keulen.

DATUM VAN SCHRIJVING	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1882.				
12 Oct.	Rudolph Martin Buschhammer.	M.	24 Mei 1857.	Keulen.
„	George Lodewijk Führi.	R.	27 Juni 1862.	Rotterdam.
„	Michaël Dezsy.	G.	1 Jan. 1859.	Szalk sz. Márson (Hongarije).
„	Achatius Kovács.	G.	15 Nov. 1859.	Maros Vasarhely (Hongarije).
13 Oct.	Karel Johannes van Ginkel.	M.	10 Sept. 1861.	Amsterdam.
„	Johannes Theodorus Lodewijk van Ginkel.	M.	17 Oct. 1859.	Amsterdam.
„	August Becker.	G.	18 Oct. 1860	Medard.
„	Friedrich Mayer.	G.	19 Jan. 1859.	Dörrebach.
„	Hermann Kremers.	G.	26 Juli 1860.	Berschweiler.
„	Heinrich Noë.	G.	7 Juli 1859.	Hässloch.
„	Philipp Paul.	G.	3 Oct. 1860.	Oberlustadt.
„	Otto Reber.	G.	2 Juni 1863.	Mutterstadt.
„	Karl Engel.	G.	6 Sept. 1860.	Kirschheimbolanden.
„	Heinrich Müller.	G.	15 Oct. 1859.	Walsheim.
„	Johann Keller.	G.	15 Aug. 1859.	Gerolsheim.
„	Karl Drescher.	G.	18 Maart 1859.	Winterborn.
„	Andreas Krebs.	G.	24 Juni 1852.	Oberlustadt.
„	Jacob Müller.	G.	20 Maart 1862.	Frankenthal.
16 Oct.	Gerrit Jan Abraham Jonker.	G.	3 Juni 1864.	Laren.
„	Johannes Ferdinand Langenbergh.	M.	23 Maart 1862	Breda.
20 Oct.	Joseph Henri van Lier.	M.	18 Febr. 1862.	Padang.
„	Dirk van Arkel.	M.	9 Dec. 1861.	's Gravezande.
„	Jan Willem van Lennep.	G.	1 Juni 1863.	Amsterdam.
„	Krijn Bohré.	Ph.	18 Juli 1863.	IJsselmonde.
27 Oct.	Pieter Rudolf Bentz van den Bergh Jr.	M.	20 Sept. 1863.	Vianen.

DATUM VAN INSCHRIJVING	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1882				
27 Oct.	Karel Jozef Dekema.	M.	7 Mei 1863	Utrecht.
„	Pieter Marinus van der Vlies	M.	26 Maart 1864.	Sliedrecht.
„	Derk Tyles Groenewoud.	M.	29 Mei 1863.	Utrecht.
„	Samuël Bernardus Nicolaï.	M.	27 Juni 1864.	Veldhaven.
28 Oct.	Anne van Veen.	M.	10 Sept. 1861.	Lemmer.
„	Cornelis Marie Losecaat Vermeer.	M.	18 Juni 1863.	Beek bij Nijmegen.
1 Nov.	Johannes Cramer.	M.	1 Aug. 1861.	Woudenberg.
3 Nov.	Wolf Joseph Son.	M.	22 Febr. 1864.	Amsterdam.
4 Nov.	Jan Hendrik van Gennep.	M.	17 Juli 1858.	Arkel.
8 Nov.	Eliza Adriana Fauel.	M.	28 Dec. 1863.	Berg-Ambacht.
9 Nov.	Pieter Kruijne.	M.	5 Sept. 1859.	Brielle.
11 Nov.	Willem Gerardus Johannes Jaarsveld.	M.	15 Dec. 1857.	Amsterdam.
13 Dec.	Jacob Cornelis Anthony van Asperen.	Ph.	23 Dec. 1831.	Brielle.
1883.				
13 Jan.	Ludwig Wirth.	L.	19 Maart 1847.	Bosenbach.
15 Jan.	Johannes Henricus Regenbogen.	M.	10 Mei 1863.	Sneek.
13 Febr.	Mej. Sara Johanna Cornelie Buddingh.	L.	26 Nov. 1842.	Delft.
„	Mej. Daviza Louise Steringa Kuijper.	L.	7 Mei 1849.	Someren.
„	Mej. Hendrica Geertruida de Wit.	L.	5 Febr. 1838.	Utrecht.
„	Mej. Johanna Engelina Jacoba Telen Speelman.	L.	9 Oct. 1849.	Utrecht.
„	Mej. Johanna Martina v. d. Hoeven.	L.	17 Aug. 1852.	Schiedam.
„	Mej. Anna Carolina de Graaff.	L	19 Sept. 1863.	Oudshoorn.
„	Dirk Laméris.	L.	4 Sept. 1847.	Grijpskerk.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1883.				
3 Febr.	Pieter Jacobus Feteris.	L.	26 Juni 1855	Leeuwarden.
„	Israël van Gelderen.	L.	12 Febr. 1856	Eibergen.
„	Eeuwoud Jacob de Heer.	L.	3 Oct. 1849	Kloetinge.
„	Hugo Johan Hobbel.	L.	13 Juli 1853	Brielle.
„	Lodewijk Antoon Jansen.	L.	5 April 1859	's Gravenhage.
„	Johan Spruit.	L.	15 Febr. 1846.	IJsselmonde.
„	Teunis Cornelis Scheer.	L.	15 April 1861.	
„	Harm de Vent.	L.	19 Juli 1851.	Steenwijkerwold.
„	Cornelis Hartwigsen.	L.	27 April 1835	Monnikendam.
9 Febr.	Jan Alle Bientjes.	Ph.	26 April 1848.	Hellevoetsluis.
18 Febr.	Adolf Meinhard Knottnerus.	G.	9 Juni 1863	Franeker.
„	Wiggebold Hulsbergen.	G.	8 Jan. 1863.	Hattem.
; Maart.	Gerrit Mansvelt.	G.	1 April 1863.	Wassenaar.
„	Pieter Bokma.	G.	12 Febr. 1863	Heeg.
„	Witsius Hendrik Savornin Lohman.	R.	2 Febr. 1861.	Amersfoort.
10 Mrt.	Ferdinand Gerard Pont.	G.	23 Jan. 1863.	's Gravenhage.
10 April.	Constans Charles Adolf Croin.	L.	24 Aug. 1858.	Sluis.

INHOUD.

Wetten en besluiten betreffende het Hooger Onderwijs.

Inrichting en Geschiedenis der Universiteit.

Bijlagen.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

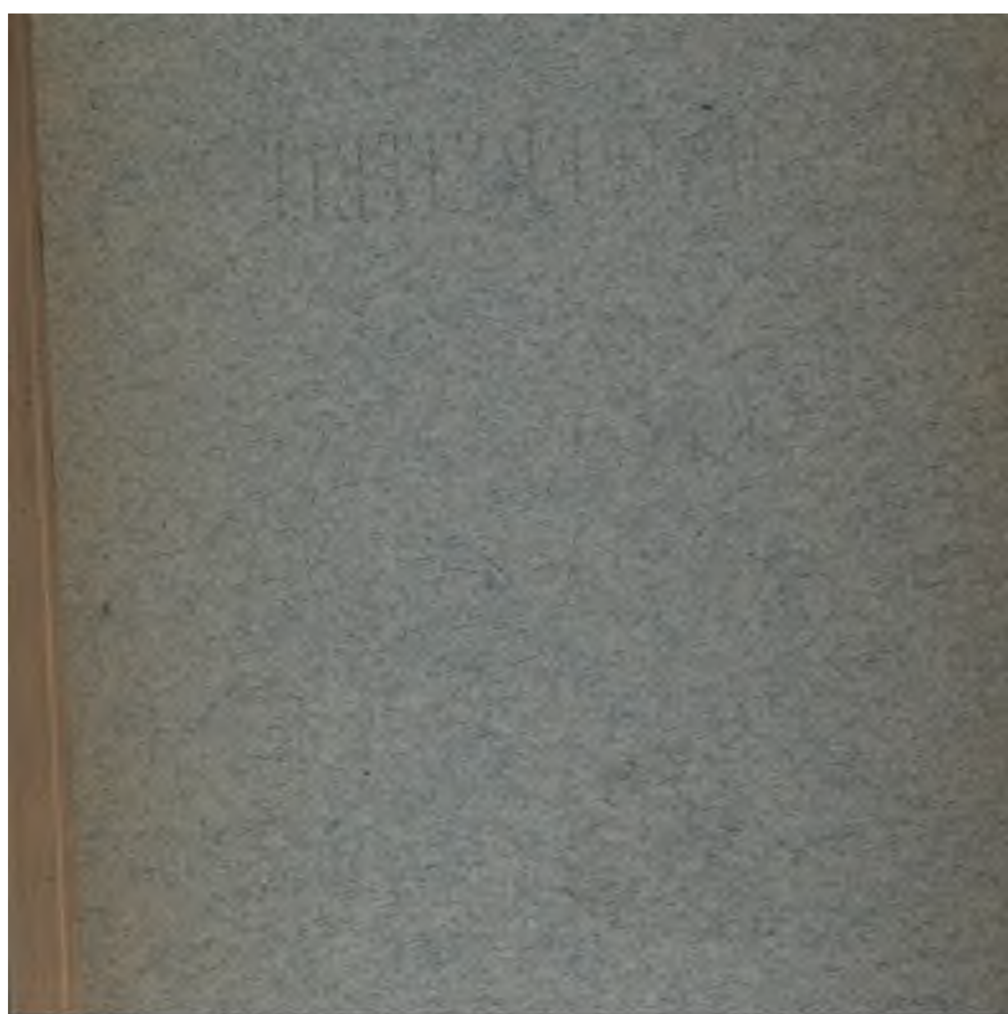
TE

UTRECHT

1883—1884.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1884.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

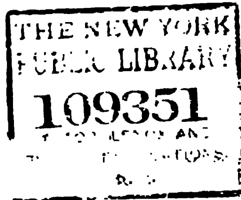
TE

UTRECHT

1883—1884.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1884.

Stoomdruk van P. W. VAN DE WEIJER, te Utrecht.

WETTEN EN BESLUITEN

BETREFFENDE

HET HOOGER ONDERWIJS.

(*Vervolg van Jaarboek* 1883—1884).

BESLUIT *van den* 2den *April* 1884 (Staatsblad n°. 44), *waarbij, met intrekking van het Koninklijk besluit van* 21 *Juni* 1881 (Staatsblad n°. 69), *wordt vastgesteld een nieuw programma voor het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art.* 12 *der wet van* 28 *April* 1876 (Staatsblad n°. 102).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 18 Februari 1884, n°. 463, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat het Ons wenschelijk is voorgekomen, met herziening der bepalingen van Ons besluit van 21 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 69), een nieuw programma vast te stellen voor het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102);

Den Raad van State gehoord (advies van 18 Maart 1884, n°. 1*b*);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 31 Maart 1884, n°. 978, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

ART. 1. Het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), worden gehouden op achtereenvolgende door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken jaarlijks voor elk gymnasium en voor de in bovengenoemd artikel bedoelde commissie aan te wijzen dagen.

ART. 2. Het examen omvat:

AFDEELING I. *Voor de Grieksche taal en letterkunde:*

a. het vertalen en verklaren van eenvoudig proza (bijv. van Xenophon, Lysias of Isocrates) en Epische poëzie;

b. het vertalen en verklaren van moeilijker proza (bijv. van Plato, Demosthenes of Plutarchus);

c. het vertalen en verklaren van dramatische poëzie.

AFDEELING II. *Voor de Latijnsche taal en letterkunde:*

a. het vertalen en verklaren van proza (bijv. van Cicero, Sallustius of Livius) en eenvoudige poëzie (bijv. van Ovidius of Virgilius);

b. het vertalen en verklaren van moeilijker poëzie (bijv. van Horatius);

c. de Romeinsche antiquiteiten;

d. eene vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn.

AFDEELING III. *Voor de Nederlandsche taal en de geschiedenis:*

a. een opstel in het Nederlandsch over een door elk examinandus uit een zestal opgegevene te kiezen onderwerp;

b. de geschiedenis, bepaaldelijk de in het zesde studiejaar behandelde gedeelten der vaderlandsche en algemeene nieuwe geschiedenis.

AFDEELING IV. *Voor de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal*:

Vertaling van proza of gemakkelijke poëzie.

AFDEELING V. *Voor de Wiskunde.*

a. De stelkunde tot en met de tweedemachtsvergelijkingen (de onbepaalde vergelijkingen van den 1sten graad, de reken- en meetkundige reeksen en de logarithmen daaronder begrepen);

b. de meetkunde tot en met de stereometrie;

c. De vlakke en bolvormige trigonometrie;

Het mondeling examen omvat, behalve de bespreking van aanmerkingen die op het schriftelijk werk van den examinandus kunnen worden gemaakt, de onderdeelen I*a*; II*a* en *c* en III*b*; het schriftelijk examen de overige onderdeelen dier afdeelingen, benevens afd. IV, terwijl het examen in afdeeling V zoowel mondeling als schriftelijk wordt afgenomen.

ART. 3. De examinandi, die uitsluitend het getuigschrift voor de faculteit der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte verlangen, zijn vrijgesteld van het examen in het onderdeel V*c*.
Zij die uitsluitend het getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde verlangen, zijn vrijgesteld van het examen in de onderdeelen I*b* en *c* en II *c* en *d*. Voor hen kan bovendien, met goedvinden van gecommitteerden, worden afgeweken van den regel, gesteld bij het eerste lid van art. 4.

ART. 4. Bij het schriftelijk examen in afdeeling I en II zijn stukken, door den examinandus vroeger behandeld, uitgesloten.
Het gebruik van eigen boeken en van hulpboeken, logarithmentafels uitgezonderd, is niet geoorloofd; doch bij het opgeven der te vertalen stukken wordt aan de candidaten de beteekenis medegedeeld van die woorden en uitdrukkingen, wier verklaring onoverkomelijke moeilijkheden zou kunnen opleveren.
Bij het mondeling examen wordt elk examinandus afzonderlijk ondervraagd; de tijd, die daarbij voor elk onderdeel wordt besteed, mag voor ieder examinandus niet meer dan 30 minuten bedragen.

ART. 5. De regeling der examens geschiedt door den rector of den voorzitter der commissie, bedoeld in art. 12 alinea 1 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), met dien verstande, dat geen examinandus op één dag langer dan zes uren wordt geëxamineerd en dat het geheele examen voor elk examinandus binnen ten hoogste drie dagen afloope.
Acht de gecommitteerde of de meerderheid der examinatoren of die der gecommitteerden het noodzakelijk, dat de duur van het examen voor één of meer examinandi met een dag verlengd wordt, dan wordt de belanghebbende daarmede in kennis gesteld en hem mede-

gedeeld welke dag daartoe door examinatoren of gecommitteerden is bestemd.

Indien meer dan één gecommitteerde is aangewezen, kan, ter bekorting van den duur van het geheele examen, in de verschillende afdeelingen gelijktijdig worden geëxamineerd.

ART. 6. Bij de beoordeeling van ieder onderdeel van het examen wordt door den examinator een der volgende cijfers of praedicaten toegekend:

1 = slecht;
2 = onvoldoende;
3 = voldoende;
4 = goed;
5 = zeer goed.

Ter bepaling van het eindcijfer in elke afdeeling wordt de som der toegekende cijfers gedeeld door het getal harer onderdeelen.

De examinandi, die het getuigschrift voor de faculteit der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid, of der letteren en wijsbegeerte verlangen, moeten in elke der afdeelingen I en II ten minste het eindcijfer 3 hebben behaald.

Zij die het getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde verlangen, moeten in afdeeling V en althans in nog eene afdeeling ten minste het eindcijfer 3 hebben behaald.

ART. 7. Gedurende het examen is het geen examinandus geoorloofd zich zonder vergunning van gecommitteerden uit het lokaal te verwijderen.

Zij die zich aan eenig bedrog bij het examen schuldig maken, worden terstond afgewezen.

ART. 8. Van de bij dit besluit bedoelde examens in eenig vak, in art 2 genoemd, zijn vrijgesteld zij, die volgens de wet op het middelbaar onderwijs bevoegd zijn tot het geven van onderwijs in dat vak.

Zij, die bevoegd zijn tot het geven van lager onderwijs in ééne of meer der in art. 2, afdeeling IV, genoemde talen, zijn van het examen in die taal vrijgesteld.

ART. 9. Van het examen in afdeeling V van art. 2 zijn vrijgesteld:

a. zij die met goed gevolg hebben afgelegd het examen, omschreven in art. 2 van Ons besluit van 12 Februari 1879 (*Staatsblad* n°. 35), voorbereidende tot het artsexamen;

b. zij die met goed gevolg hebben afgelegd het examen van adjunct-ijker, omschreven in Ons besluit van 11 Juli 1871 (*Staatsblad* n°. 76).

ART. 10. Dit besluit treedt in werking op den vijfden dag na dien der afkondiging.

Met dat tijdstip wordt Ons besluit van 21 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 69) ingetrokken.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* en tegelijkertijd in de *Staatscourant* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 2den April 1884.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

Uitgegeven den *vijfden* April 1884.

De Minister van Justitie,
DU TOUR VAN BELLINCHAVE.

KONINKLIJK BESLUIT *van* 15 *Mei* 1883 *N°.* 24 *tot regeling der opleiding van militaire apothekers voor het leger in Nederlandsch Indie aan 's Rijks Universiteit te Utrecht.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Gezien Ons besluit van 13 November 1882, n°. 25, waarbij nieuwe regelen werden vastgesteld betreffende de bevordering van het geneeskundig- en van het artsenij-bereidkundig personeel bij het leger in *Nederlandsch-Indië*, —

Nog gezien het Koninklijk besluit van 26 November 1845, n°. 63, betreffende de opleiding van militaire apothekers voor den dienst bij het voormelde leger, —

Op de voordracht van Onzen Minister van Koloniën dd. 9 Mei 1883, litt. C, n°. 11;

Hebben goedgevonden en verstaan:

ART. 1. Het Koninklijk besluit van 26 November 1845, n° 63 treedt op den 1sten Januari 1884 buiten werking, met dien verstande, dat aan de pharmaceutische kweekelingen, die krachtens dat besluit thans te *Utrecht* worden opgeleid of in den loop van 1883 nog ter opleiding worden aangenomen — voor zoover zij geen gebruik maken van de overgangsbepaling hierna in art. 2 vastgesteld — de gelegenheid wordt gelaten om hunne studiën te voltooien overeenkomstig de voorschriften door Onzen Minister van Koloniën aangaande hunne opleiding gegeven of nader te geven.
Voor de opleiding van militaire apothekers voor het leger in Nederlandsch Indië gelden van 1 Januari 1884 af de bepalingen van het Reglement, als bijlage A bij dit besluit gevoegd.

ART. 2. De pharmaceutische kweekelingen, thans te *Utrecht* opgeleid wordende of krachtens het Koninklijk besluit van 26 November 1845, n°. 63, in den loop van 1883 nog ter opleiding aan te nemen, kunnen — voor zoover zij voldoen aan de eischen gesteld in art. 1 van het bij dit besluit vastgestelde Reglement — desverlangende hunne studiën voortzetten overeenkomstig de bepalingen van dat Reglement, evenwel met dien verstande, dat van Staatswege aan hunne opleiding tot militair apotheker niet meer, maar ook niet minder wordt ten koste gelegd aan collegegelden, toelagen en premiën te samen dan *zes duizend gulden* (f 6000).
Voor de behandeling van door of voor hen te dezer zake in te dienen verzoekschriften gelden de artt. 3 en 5 van het meergenoemde Reglement.
De toepassing van de artt. 10, 11 en 12 van dat Reglement te hunnen opzichte, wordt — in verband met het bepaalde in de eerste alinea van *dit* artikel — door Onzen Minister van Koloniën naar billijkheid geregeld.

ART. 3. Ongeacht het bepaalde in de artt. 1 en 2 worden alle pharmaceutische kweekelingen die voldoen aan de eischen van het practisch apothekers examen (art. 11 der wet van 25 December 1878 *Staatsblad* n°. 222) vrijgesteld van het thans krachtens Ons hooger vermeld besluit van 26 November 1845, n°. 63 voorgeschreven eindexamen.
Worden twee of meer pharmaceutische kweekelingen gelijktijdig in aanmerking gebracht voor eene benoeming tot militair apotheker, dan geschiedt dit in de volgorde door Onzen Minister van Koloniën aan te geven, nadat te dier zake het advies is ingewonnen van den hoogleeraar belast met het toezicht over de kweekelingen.

Onze Minister van Koloniën is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschriften zullen worden gezonden aan Onze Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Oorlog en aan de Algemeene Rekenkamer.

Te Berg, den 15den Mei 1883.

WILLEM.

De Minister van Koloniën,
F. G. VAN BLOEMEN WAANDERS.

REGLEMENT *betreffende de opleiding van militaire apothekers voor het leger in Nederlandsch Indië aan 's Rijks Universiteit te Utrecht.*

ART. 1. Ter opleiding tot militair apotheker bij het leger in Nederlandsch Indië kunnen, onder genot van subsidie ten laste van de begrooting van Nederlandsch Indië, worden aangenomen jonge ieden, die òf het radicaal bezitten om te worden toegelaten tot een van de examens, vermeld in de artikelen 4 en 13 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), òf wel in het bezit zijn van het bewijs, dat zij voldaan hebben aan het eerste natuurkundig examen, omschreven in artikel 4 voornoemd.

Ter opleiding tot militair apotheker bij het leger in Nederlandsch Indië kunnen niet worden aangenomen:

1°. jongelieden, die den vollen ouderdom van vierentwintig jaar hebben bereikt;

2°. jongelieden, die den vollen ouderdom van tweeëntwintig jaar hebben bereikt en niet in het bezit zijn van het bewijs, dat zij voldaan hebben, hetzij aan het eerste natuurkundig examen, hierboven genoemd, of aan het candidaatsexamen in de artsenijbereidkunde (art. 2, § 4, punt f van 's Konings besluit dd. 27 April 1877, *Staatsblad* n°. 87).

ART. 2. Jaarlijks in de maand Januari wordt in de *Nederlandsche Staatscourant* bekend gemaakt hoeveel jongelieden bij den aanvang van den eerstvolgenden universitairen cursus ter opleiding kunnen worden aangenomen.

ART. 3. Verzoeken om overeenkomstig dit Reglement te worden aangenomen ter opleiding tot militair apotheker moeten, bij gezegeld request, worden ingediend aan het Departement van Koloniën, binnen den daarvoor telkens door den Minister te stellen termijn,

en wel door den adspirant zelf, indien hij meerderjarig is, en in het tegenovergestelde geval door diens ouders of voogd.

Daarbij behooren te worden overgelegd:

a. een extract-geboorteregister van den adspirant:

b. een bewijs dat hij is ingezetene van het Rijk of van zijne koloniën;

c. een certificaat van goed gedrag, afgegeven door het hoofd der gemeente, waar hij laatstelijk gedurende minstens drie achtereenvolgende maanden verblijf hield;

d. het bewijs of de bewijzen dat hij het radicaal bezit, ingevolge artikel 1 vereischt om ter opleiding te kunnen worden aangenomen;

e. indien de adspirant reeds universitair onderwijs genoot, eene verklaring van den deken der faculteit der wis- en natuurkunde aan de Nederlandsche Universiteit waar hij studeerde, ten bewijze dat hij, wat zijne studiën betreft, geen reden tot klagen gaf;

f. voor zoover zijn leeftijd dit medebrengt, een bewijs, dat hij heeft voldaan aan de op hem rustende verplichtingen ten aanzien van de nationale militie.

De beschikking op het verzoek is in de eerste plaats afhankelijk van den uitslag van een militair geneeskundig onderzoek, waaraan de adspirant van Rijkswege wordt onderworpen.

ART. 4. Melden zich meer adspiranten aan dan het krachtens artikel 2 beschikbaar gestelde aantal plaatsen bedraagt, dan komen deze, mits door hen voldaan zij aan den eisch in artikel 3 gesteld, voor plaatsing in aanmerking in de na te noemen volgorde:

1°. zij die het radicaal bezitten ter toelating tot het theoretisch apothekersexamen en wel in de eerste plaats de candidaten in de artsenijbereidkunde;

2°. zij die in het bezit zijn van het bewijs dat zij voldaan hebben aan het eerste natuurkundig examen;

3°. zij die het radicaal bezitten ter toelating tot het sub 2 vermelde examen, en wel:

a. zij, die het radicaal bezitten om te worden toegelaten tot het candidaatsexamen in de artsenijbereidkunde;

b. zij, die het bewijs overleggen van voldoening aan het eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus;

c. zij, die het bewijs overleggen, òf dat zij voldaan hebben aan het overgangsexamen van de 4de naar de 5de klasse van een gymnasium met zesjarigen cursus, òf dat zij de lessen in de hoogste klasse van een progymnasium ten einde toe met vrucht gevolgd hebben;

d. de overigen.

Hebben twee of meer adspiranten overeenkomstig het vorenstaande gelijke aanspraken om ter opleiding te worden aangenomen, dan wordt te hunnen opzichte beslist door een vergelijkend examen, omvattende:

a. voor de adspiranten, hierboven sub 1 vermeld:
natuurkunde,
scheikunde,
plantkunde, en
natuurlijke geschiedenis van dieren en delfstoffen;

b. voor de adspiranten, hierboven sub 2 vermeld:
natuurkunde,
scheikunde, en
plantkunde;

c. voor de overigen, de vakken vermeld in art. 2 van 's Konings besluit dd. 12 Februarij 1879 (*Staatsblad* n°. 35);

en bovendien, *voor allen:*
de Latijnsche taal, en
de Engelsche taal;
met dien verstande, dat het examen in deze beide vakken niet verplichtend is; maar de kennis dezer talen tot aanbeveling strekt, zoodat — bij overigens gelijke aanspraken — die adspiranten het eerst worden aangenomen, die het beste examen afleggen in beide talen, daarna zij die de meeste kennis van het Latijn aan den dag leggen, en eindelijk zij die in de kennis van de Engelsche taal de meeste blijken van bekwaamheid geven.

De hier bedoelde vergelijkende examens, waarvan plaats, dag en uur in de *Nederlandsche Staatscourant* worden vermeld bij de in art. 2 voorgeschreven bekendmaking, — worden afgenomen door

den hoogleeraar, met het toezicht op de pharmaceutische kweekelingen belast.

ART. 5. Wordt op het verzoek om ter opleiding te worden aangenomen gunstig beschikt, dan is de *meerderjarige* adspirant verplicht, onmiddellijk aan het Departement van Kolonien in te zenden eene authentieke akte, overeenkomstig het bij dit voorschrift gevoegde model A.

Is de adspirant *minderjarig* dan geldt dezelfde verplichting voor diens ouders of voogd, met dien verstande dat de akte moet zijn opgemaakt naar model C, terwijl bovendien moeten worden ingediend twee verklaringen naar model B en D.

Het verzoek wordt geacht te zijn vervallen, indien bij het Departement — op het tijdstip, daartoe door den Minister aan te geven — de voormelde stukken niet zijn ingekomen, wel te verstaan, van de akten, de eerste grosse in executorialen vorm.

ART. 6. De opleiding heeft plaats te Utrecht onder toezicht van een der hoogleeraren aan 's Rijks Universiteit aldaar.

De ter opleiding aangenomen jongelieden, pharmaceutische kweekelingen, zijn derhalve verplicht te Utrecht verblijf te houden, alwaar zij zelf voorzien in hunne huisvesting, voeding, enz.

Zij zijn verplicht de colleges aan 's Rijks Universiteit te Utrecht te volgen, overeenkomstig de aanwijzing van den met het toezicht belasten hoogleeraar, en moeten voorts — mede overeenkomstig zijne aanwijzing — werkzaam zijn in de garnizoens-apotheek te genoemder plaatse en, zoo noodig, ook in andere apotheken.

ART. 7. Het genot van de subsidie, in art. 1 bedoeld, sluit voor den in opleiding genomene de verplichting in zich:

a. om den Staat, onmiddellijk na zijne bevordering tot militair apotheker, gedurende minstens *tien* achtereenvolgende jaren in die betrekking te dienen, bij het Indische leger;

b. om zich in geval van oorlog of van andere buitengewone omstandigheden, bedoeld bij art. 184 der Grondwet — bijaldien hij met goed gevolg een der examens heeft afgelegd, in art. 11 sub *a* genoemd — ter beschikking te stellen van de Regeering,

ter indeeling bij den militairen geneeskundigen dienst, op nader te stellen voorwaarden;

c. om het Rijk gedurende vijf achtereenvolgende jaren als gewoon vrijwilliger (zonder handgeld) bij het leger in Nederland te dienen, bijaldien hij krachtens art. 15 punt *b* van dit Reglement wordt ontslagen van de hierboven sub *a* en *b* vermelde verplichtingen, of wel indien hij — tot militair apotheker benoemd — niet mocht voldoen aan de uitnoodiging om den eed als zoodanig af te leggen; en

d. om de regelen bij dit Reglement vastgesteld te erkennen en na te leven.

Nakoming van de verplichting, sub *c* omschreven, wordt niet gevorderd van hen, die krachtens de wet van 19 Augustus 1861 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 72) vrijstelling van den dienst bij de nationale militie konden doen gelden op andere gronden dan die, vermeld bij punt 6 van art. 47 dier wet.

Het tijdvak van tien jaar, in dit artikel sub *a* vermeld, gaat in met den dag van inscheping tot vertrek naar Nederlandsch Indië.

Ontslag van de aangegane verbintenis, op verzoek, wordt in den regel niet verleend; alleen bij hooge uitzondering kan van dezen regel worden afgeweken.

ART. 8. De geheele subsidie in art. 1 bedoeld bedraagt zes duizend gulden (f 6000). Zij wordt uitgekeerd, naar de in artt. 9—12 gestelde regelen, aan den kweekeling zelf indien hij meerderjarig is, anders aan diens vader, voogd of voogdes, met dien verstande dat aan hem, die bij het aangaan van de verbintenis nog minderjarig was, na zijn meerderjarig worden geen gelden worden uitgekeerd, dan nadat bij het Departement van Koloniën is ingekomen de eerste grosse in executorialen vorm eener akte van borgstelling, overeenkomstig het bij dit Reglement gevoegde model E.

Zoolang die akte bij het Departement niet is ontvangen, worden ten behoeve van den kweekeling ook verder geen collegegelden betaald.

ART. 9. De subsidie wordt uitgekeerd:

a. door betaling van de door den kweekeling verschuldigde collegegelden;

b. als toelagen; en

c. als premiën;

een en ander overeenkomstig de regelen in de artt. 10, 11 en 12 vastgesteld.

ART. 10. De collegegelden worden van wege het Departement van Koloniën, buiten tusschenkomst van den kweekeling voldaan, voor zoover zij verschuldigd zijn nadat hij ter opleiding is aangenomen. Restitutie van vroeger door hem of te zijnen behoeve betaalde collegegelden wordt niet verleend, behoudens het bepaalde in artikel 12 sub *c*.

ART. 11. De toelagen worden maandelijks post numerando betaald ten bedrage van f 720 (zevenhonderd twintig gulden) 's jaars, doch per hoofd tot geen hooger totaal bedrag dan:

a. vierduizend driehonderd twintig gulden (f 4320), bijaldien de kweekeling de verbintenis aanging voordat hij voldeed aan het eerste natuurkundig examen (art. 4 der wet van 25 December 1878, *Staatsblad* n°. 222), of aan het candidaatsexamen in de artsenijbereidkunde (art. 2, § 4, punt f van 's Konings besluit dd. 27 April 1877, *Staatsblad* n°. 87);

b. tweeduizend achthonderd tachtig gulden (f 2880), bijaldien hij bij het aangaan van de verbintenis het bewijs overlegde, dat hij aan een van de sub *a* vermelde examina had voldaan.

ART. 12. De premiën worden uitbetaald als volgt:

a. bijaldien de adspirant in de termen valt van artikel 11, punt *b*, zoodra bij het Departement van Koloniën de stukken zijn ingekomen in artikel 5 vermeld, veertienhonderd gulden (f 1400);

b. nadat door den kweekeling aan het Departement van Koloniën is ingezonden:

1°. het bewijs, dat hij heeft voldaan aan een der beide examina, vermeld in artikel 11, sub *a*, honderd gulden (f 100);

2°. het bewijs, dat hij heeft voldaan aan het theoretisch apothekersexamen (art. 13 der wet van 25 December 1878, *Staatsblad* n°. 222), of wel aan het doctoraal examen in de artsenijbereidkunde

(art. 2, § 4, punt f van 's Konings besluit dd. 27 April 1877, *Staatsblad* n°. 87), honderd gulden (f 100);

c. nadat de gesubsidieerde den eed als militair apotheker heeft afgelegd, hetgeen aan collegegelden, toelagen of premiën te zijnen behoeve minder is uitbetaald dan zesduizend gulden (f 6000), verminderd met het bedrag der toelagen eventueel onuitbetaald gebleven krachtens het bepaalde bij artikel 13.

Het bedrag van de sub *c* omschreven premie wordt in twee termijnen uitbetaald, te weten de helft onmiddellijk na de eedsaflegging, de wederhelft niet vroeger dan één week voordat de militaire apotheker Nederland verlaat om zijne bestemming naar Oost-Indië te volgen.

ART. 13. Aan het einde van elk cursusjaar overtuigt de met het toezicht over de kweekelingen belaste hoogleeraar zich, door een examen, dat zij in het afgeloopen jaar met vrucht het onderwijs volgden.

Is de uitslag van dat examen voor een der kweekelingen onbevredigend, dan kan hem, op de voordracht van den genoemden hoogleeraar, gedurende ten minste één en ten hoogste acht maanden het genot van toelagen ontzegd worden. Dezelfde straf kan op zijne voordracht worden toegepast, wanneer een kweekeling zich voortdurend ongevoelig toont voor tot hem gerichte vermaningen, of indien hij op eenigerlei wijze dien hoogleeraar reden tot ontevredenheid geeft.

ART. 14. Hij, die overeenkomstig de bepalingen van dit Reglement werd opgeleid, wordt den Koning voorgedragen ter benoeming tot militair apotheker der 2de klasse bij het Indische leger, nadat hij bij het Departement van Koloniën heeft ingediend het diploma, genoemd in art. 19 *c* der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), en dat wel onverschillig of er op dat oogenblik al dan niet vacaturen in den genoemden rang bestaan.

Indien meer dan één pharmaceutisch kweekeling in dezelfde zitting der commissie tot afneming van het practisch apothekers-examen (art. 11 der wet van 25 December 1878, *Staatsblad* n°. 222), het diploma verwerft, dan worden zij gelijktijdig voor eene benoeming tot militair apotheker in aanmerking gebracht in de volgorde door

den Minister van Koloniën vast te stellen, nadat te dier zake het advies is ingewonnen van den hoogleeraar, belast met het toezicht over de kweekelingen.

ART. 15. Hij, die volgens de bepalingen van dit Reglement wordt of is opgeleid tot militair apotheker, wordt van de verplichtingen bij punt *a* en *b* van artikel 7 omschreven ontslagen, en de verdere uitbetaling van de subsidie wordt gestaakt:

a. indien bij een militair geneeskundig onderzoek blijkt, dat hij physiek ongeschikt is geworden voor de waarneming van den militairen artsenijbereidkundigen dienst in Nederlandsch Indië, ook in het garnizoen;

b. indien den Minister — na overleg met den hoogleeraar die met het toezicht over de kweekelingen belast is — blijkt dat hij, door gebrek aan aanleg, traagheid, onwil of slecht gedrag, geacht moet worden òf niet in staat te zijn het apothekersdiploma te verwerven, of wel onwaardig om tot militair apotheker te worden aangesteld.

Wordt het ontslag verleend op den hier boven sub *a* genoemden grond, dan wordt kwijtschelding verleend van de verplichting om de genoten subsidie te restitueeren, tenzij de physieke ongeschiktheid voor den militairen artsenijbereidkundigen dienst het gevolg is van eigen moedwillige handelingen of van ongeregeld gedrag.

Overigens sluit het ontslag steeds onvoorwaardelijk in zich de verplichting tot restitutie van alle genoten gelden, overeenkomstig de akten van borgstelling model A, C en E.

ART. 16. Militaire apothekers voor den dienst bij het leger in Nederlandsch Indië, die hunne opleiding geheel of gedeeltelijk hebben genoten overeenkomstig de bepalingen van dit Reglement, genieten na hunne benoeming tot deze betrekking niet de gratificatie van *f* 1000, vastgesteld bij 's Konings besluit van 26 Mei 1881, n°. 28.

MODELLEN, *behoorende bij het Reglement voor de opleiding van militaire apothekers voor den dienst bij het leger in Nederlandsch Indië, vastgesteld bij Koninklijk besluit van* 15 *Mei* 1883, *n°*. 24.

Model A (Ad art. 5.)

Den
verscheen voor mij,
notaris te , in tegenwoordigheid
van en
, als getuigen dezer akte,
N. N. , geboren te den
die verklaarde volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het Reglement voor de opleiding van militaire apothekers voor den dienst bij het leger in Nederlandsch Indië (vastgesteld bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1883, n°. 24), zich te verbinden voor den dienst bij het voormelde leger overeenkomstig art. 7 van dat Reglement en — voor 't geval hij van de verplichtingen hem opgelegd bij punt *a* en *b* van dat artikel mocht worden ontslagen, hetzij op eigen verzoek, dan wel om andere redenen — daarbij alle verplichtingen op zich te nemen tot restitutie, overeenkomstig art. 15 van 't voormelde Reglement, van de door hem genoten subsidie, en dat wel binnen drie maanden, nadat die restitutie door of van wege den Minister van Koloniën van hem zal zijn gevorderd.
Gedaan te , den
in tegenwoordigheid van bovengenoemde getuigen, en door allen, met mij, notaris, onderteekend.

enz.

Model B (ad art. 5.)

De Burgemeester der gemeente
verklaart dat
en (de borgen)
bij hem te goeder naam en faam bekend staan als genoegzaam

gegoed, om te kunnen voldoen aan de geldelijke verplichtingen, die zij op zich nemen, ingevolge akte gepasseerd voor den notaris te den

Te den

De Burgemeester,

Model C (ad art. 5.)

Den verschenen voor mij notaris te , in tegenwoordigheid van en , als getuigen dezer akte:

1°. N. N. (en N. N.) in zijne (hunne) qualiteit van voogd (ouders) van X (de adspirant) geboren te den die verklaarde (n) volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het Reglement voor de opleiding van militaire apothekers voor den dienst bij het leger in Nederlandsch Indië (vastgesteld bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1883, n°. 24), en voor 't geval X voornoemd, hetzij op eigen verzoek, dan wel om andere redenen, mocht worden ontslagen van de verplichtingen, hem opgelegd bij punt *a* en *b* van artikel 7 van het Reglement, zich te verbinden tot restitutie, overeenkomstig artikel 15 van hetzelfde Reglement, van de subsidie door of ten behoeve van gezegden X genoten, vóór het tijdstip zijner meerderjarigheid; en

2°. en meerderjarig, wonende te , die — gehoord de bovenbeschreven verklaring van N. N. (en N. N.) zich jegens den Staat der Nederlanden, als borgen en hoofdelijke medeschuldenaren, verklaren te verbinden voor alle geldelijke verplichtingen, welke voor N. N. (en N. N.) uit diezelve door hem (hen) aangegane verbintenis op hem (hen) rusten, en alzoo alle diezelfde geldelijke verplichtingen te zullen nakomen, en te zullen voldoen al hetgeen hij (zij) N. N. (en N. N.) uit voormelden hoofde aan den Staat der Nederlanden zal (zullen)

verschuldigd worden; alles binnen drie maanden, nadat dit van hen, en (de borgen) door of van wege den Minister van Koloniën zal zijn gevorderd.

Gedaan te in tegenwoordigheid van bovengenoemde getuigen en en door allen met mij, notaris, onderteekend.

enz.

Model D (ad artikel 5.)

De ondergeteekende X (de adspirant) geboren te , den , verklaart volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het „Reglement voor de opleiding van militaire apothekers voor den dienst bij het leger in Nederlandsch Indië," (vastgesteld bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1883, n°. 24), en zich te verbinden overeenkomstig artikel 7 van dat Reglement voor den dienst bij het voormelde leger.

Te den

enz.

(en)

verklaart zijnen pupil (verklaren hunnen zoon) X voornoemd vergunning te verleenen tot het aangaan van de vorenstaande verbintenis.

Te den

Gezien voor legalisatie van de handteekeningen van (adspirant) en (en)

De Burgemeester enz.

Model E. (ad artikel 8).

Den

verscheen voor mij,

notaris te , in tegenwoordigheid van en , als getuigen dezer akte,

N. N. , geboren te op den

die verklaarde volkomen bekend te zijn met de bepalingen van het Reglement voor de opleiding van militaire apothekers voor den dienst bij het leger in Nederlandsch Indië (vastgesteld bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1883, nº. 24), zich te verbinden voor den dienst bij het voormelde leger overeenkomstig artikel 7 van dat Reglement, en — voor 't geval hij van de verplichtingen hem opgelegd bij punt *a* en *b* van dat artikel mocht worden ontslagen, hetzij op eigen verzoek, dan wel om andere redenen, — daarbij alle verplichtingen op zich te nemen tot restitutie, overeenkomstig artikel 15 van 't voormelde Reglement, van de na zijn meerderjarig worden door hem genoten subsidie —, en dat wel binnen drie maanden, nadat die restitutie door of van wege den Minister van Koloniën van hem zal zijn gevorderd.

Gedaan te den in tegenwoordigheid van bovengenoemde getuigen, en door allen met mij, notaris, onderteekend.

enz.

Behoort bij 's Konings besluit van den 15den Mei 1883, nº. 24.

Mij bekend,

De Minister van Koloniën,

F. G. VAN BLOEMEN WAANDERS.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Studiejaar 1883—1884.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. W. C. MEES, *President* (benoemd bij besl. van 28 April 1869 n°. 2, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1887.
Mr. H. G. RÖMER (benoemd bij besl. van 15 Juni 1870 n°. 8, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1891.
Mr. H. ROIJAARDS VAN SCHERPENZEEL (benoemd bij besl. van 7 Dec. 1876 n°. 25, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept. 1889.
Mr. W. R. BOER (benoemd bij besl. van 21 April 1878 n°. 8) tot 30 Sept. 1893.
Mr. E. H. 'S JACOB (benoemd bij besl. van 25 Sept. 1883 n°. 2) tot 30 Sept. 1885.

Secretaris van Curatoren.

Mr. J. F. B. BAERT (benoemd bij besl. van 19 Jan. 1875 n°. 8, en 25 Aug. 1877 n°. 28) tot 30 Sept 1887.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: H. J. HAMAKER.
Assessoren: N. BEETS, W. KAPTEIJN, F. C. DONDERS, C. W. OPZOOMER.
Secretaris van den Senaat: N. W. P. RAUWENHOFF.
Archivaris van den Senaat: N. W. P. RAUWENHOFF.

Voorzitter.	*Secretaris.*	van de faculteit der
J. I. DOEDES.	J. J. P. VALETON, JR.	Godgeleerdheid.
H. J. HAMAKER.	J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL.	Rechtsgeleerdheid.
F. C. DONDERS.	H. SNELLEN.	Geneeskunde.
N. W. P. RAUWENHOFF.	W. KAPTEIJN.	Wis- en Natuurkunde.
P. DE JONG.	J. A. WIJNNE.	Letteren en Wijsbegeerte.

HOOGLEERAREN. [1]

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. I. DOEDES (22 Juni 1859).
de encyclopaedie der godgeleerdheid,
de geschiedenis der leer aangaande God,
de uitlegging van het Nieuwe Testament.

N. BEETS (16 Maart 1875).
de geschiedenis van het christendom,
de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst,
de zedekunde.

---

1) Bij de namen der Hoogleeraren worden vermeld de dagteekening hunner inwijdingsredevoering of publieke les, alsmede de vakken, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Stbl. n°. 102) of bij hunne benoeming zijn opgedragen, met de later daarin gebrachte wijzigingen.

J. J. P. VALETON, JR. (8 Dec. 1877).
de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst,
de Israëlitische letterkunde of inleidingswetenschap tot het oude Testament.
de uitlegging van het Oude Testament.

G. H. LAMERS (19 Juni 1883).
de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen,
de wijsbegeerte van den godsdienst,
de oud-Christelijke letterkunde.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

B. J. LINTELO Baron DE GEER van Jutphaas (22 Sept. 1848).
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.

J. A. FRUIN (12 Oct. 1859).
het burgerlijk recht,
het handelsrecht.

H. J. HAMAKER (12 Dec. 1877).
de encyclopaedie der rechtswetenschap,
de burgerlijke rechtsvordering,
het internationale privaatrecht.

J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL (23 Maart 1878).
de staathuishoudkunde,
de statistiek,
de staatkundige geschiedenis.

M. S. POLS (26 Sept. 1879).
het strafrecht,
de strafvordering.

J. DE LOUTER (18 Oct. 1879).
de wijsbegeerte van het recht,
het staatsrecht,
het volkenrecht,
het administratief recht.

Faculteit der Geneeskunde.

F. C. DONDERS (18 Jan. 1848).
de physiologie,
de oogheelkunde.

L. C. VAN GOUDOEVER (3 Dec. 1849).
de heelkunde.

W. KOSTER (26 Sept. 1862).
de ontleedkunde.

T. HALBERTSMA (15 Oct. 1867).
de verloskunde en de leer der vrouwenziekten.

TH. W. ENGELMANN (20 Maart 1871).
de algemeene physiologie en de vergelijkende biologie,
de weefselleer,
het experimenteele gedeelte der pharmakodynamie, bepaaldelijk de medische toxicologie.

S. TALMA (6 Oct. 1876).
de geneeskunde,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer,
de propaedeutische kliniek.

G. VAN OVERBEEK DE MEIJER (14 Dec. 1877).
de gezondheidsleer,
de geneeskundige politie,
de gerechtelijke geneeskunde.

H. SNELLEN (15 Dec. 1877).
de oogheelkunde.

C. A. PEKELHARING (21 Sept. 1881).
de ziektekunde,
de ziektekundige ontleedkunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

C. H. D. BUIJS BALLOT (16 Nov. 1847).
de proefondervindelijke natuurkunde,
de physische aardrijkskunde.

C. H. C. GRINWIS (16 Oct. 1867).
de wiskunde,
de mechanica,
de mathematische natuurkunde.

E. MULDER (4 Dec. 1868).
de organische scheikunde,
de toxicologie.

N. W. P. RAUWENHOFF (25 April 1871)
de botanie.

J. A. C. OUDEMANS (13 Juni 1856 tot 30 Sept. 1857; — 20 Jan. 1876).
de sterrekunde.

H. C. DIBBITS (23 Juni 1876).
de anorganische scheikunde.

H. WEFERS BETTINK (15 Dec. 1876)
de artsenijbereidkunde.

W. KAPTEIJN (16 Febr. 1878).
de analytische meetkunde,
de beschrijvende meetkunde,
de integraalrekening,
de theorie der functiën,
de waarschijnlijkheidsrekening.

C. E. A. WICHMANN (22 Maart 1879).
de geologie,
de mineralogie,
de palaeontologie,
de kristallographie.

A. A. W. HUBRECHT (20 Sept. 1882).
de zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. W. OPZOOMER (9 Juni 1846).
de geschiedenis der wijsbegeerte,
de logica,
de metaphysica,
de zielkunde.

H. VAN HERWERDEN (28 Oct. 1864).
de Grieksche taal- en letterkunde,
de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst.
P. DE JONG (12 Febr. (1869).
de Hebreeuwsche letterkunde,
de Israëlitische oudheden.
J. A. WIJNNE (29 Sept. 1873).
de algemeene geschiedenis,
de politische aardrijkskunde,
de vaderlandsche geschiedenis.
C M. FRANCKEN (4 Nov. 1877).
de Latijnsche taal- en letterkunde,
de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst.
H. E. MOLTZER (26 Oct. 1882).
de Nederlandsche taal- en letterkunde,
het Middel-Nederlandsch.
J. H. GALLEÉ (22 Sept. 1882).
het Gotisch,
de beginselen van het Sanskriet,
de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder.
het Angelsaksisch en het Middelhoogduitsch.

Hoogleeraar-titulair,

Dr. J. P. T. VAN DER LITH (benoemd bij besl. van 14 Mei 1867 n⁰. 52).
de psychiatrie.

Hoogleeraren van de Instelling tot het opleiden van Leeraren voor het Hervormde Kerkgenootschap.

E. H. LASONDER (29 Mei 1878).
T. CANNEGIETER (18 Nov. 1878).

LECTOREN.

Dr. P. Q. BRONDGEEST (benoemd bij besl. van 3 Aug. 1867 n°. 67 en 13 Oct. 1877 n°. 3).
de physiologische diagnostiek,
oefeningen in het gebruik van den keelspiegel,
de kliniek der keelziekten,
de chemische diagnostiek,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer.

Dr. TH. DENTZ (benoemd bij besl. van 28 Sept. 1877 n°. 4).
de tandheelkunde.

Dr. J. E. VAN DER MEULEN (benoemd bij besl. van 21 Oct. 1877 n°. 23).
de verbandleer,
de operatieve chirurgie.

Dr. D. VAN HAREN NOMAN (benoemd bij besl. van 3 Sept. 1883 n°. 23 en 10 Juni 1884 n°. 12).
de ontleedkunde.

PRIVAATDOCENTEN.

(toegelaten bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken).

Dr. J. H. HISGEN (beschikking van 4 Jan. 1878 n°. 24, afd. Onderwijs).
de Hoogduitsche taal- en letterkunde.

Dr. G. P. WESSELINK (beschikking van 1 Febr. 1879 G, afd. Onderwijs).
de physische diagnostiek.

Physisch Laboratorium.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Directeur.*

J. J. van Dreeven, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium „Leeuwenbergh."

Prof. E. Mulder, *Directeur.*

M. J. van der Star, *Amanuensis.*

Chemisch Laboratorium aan de Hoogt.

Prof. H. C. Dibbits, *Directeur.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. Wefers Bettink, *Directeur.*

Hortus Botanicus en Botanisch Laboratorium.

Prof. N. W. P. Rauwenhoff, *Directeur.*

G. van den Brink, *Hortulanus.*

H. A. M. de Liefde, *Amanuensis.*

Astronomisch Observatorium.

Prof. J. A. C. Oudemans, *Directeur.*

C. Verloop Cz. *Amanuensis.*

Mineralogisch Instituut.

Prof. C. E. A. Wichmann, *Directeur.*

ZIEKENHUIS.

(Bij Art. 7 van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1817 is bepaald, dat het College van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen zich met de Curatoren der Hoogeschool zal hebben te concerteeren, ten einde het Ziekenhuis op de meest geschikte wijze tevens dienstbaar te maken aan het Academisch clinisch onderwijs).

Dr. M. Imans, *Geneesheer-Directeur.*

Dr. P. Q. Brondgeest, *tweede Geneesheer.*

Dr. J. E. van der Meulen, *Heelmeester.*

M. Henstëdt, *eerste Apotheker.*

Mej. Ch. Jacobs, *tweede Apotheker.*

A. v. d. Weerd, }
L. C. Schomper, } *Bedienden.*

J. Krijnders, *Econoom.*

Verloskundige polikliniek .	Dr. F. E. Vos (1 April 1875—31 Dec. 1883), J. C. J. Van der Hagen (1 Jan. 1884).
Scheikunde (Leeuwenbergh).	A. J. A. Prange (1 Oct. 1883).
„ (de Hoogt) . .	Dr. S. Birnie (1 Jan. 1881).
Natuurkunde.	W. H. Julius (1 Nov. 1882).
Zoölogie	Dr. J. F. van Bemmelen (1 Oct. 1882).
Botanie	G. H. F. Molengraaff (1 Jan. 1883).

PEDELLEN.

N. JANSSEN.
J. N. DE KRUIJFF.

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

Bibliotheek der Universiteit.

P. A. Tiele, *Bibliothecaris* (benoemd bij ministerieële beschikking van 12 Maart 1879 E, afd. Onderwijs).
D. A. Balfoort, *Custos.*
P. J. D. van Dokkum, *Amanuensis.*

Anatomisch Cabinet.

Prof. W. Koster, *Directeur.*
L. van der Wurff, *Custos*, *Prosector bij de anatomische lessen*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
D. B. Kagenaar, *Amanuensis.*

Pathologisch Instituut.

Prof. C. A. Pekelharing, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. A. A. W. Hubrecht, *Directeur.*
A. C. Oudemans Jzn., *Conservator.*
J. G. de Groot, *Custos.*

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE RHENO-TRAIECTINA

HABENDARUM INDE A DIE XVIII M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCCLXXXIII
USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXIV

RECTORE MAGNIFICO

HENRICO IACOBO HAMAKER.

In Facultate Iuridica.

	hora
B. I. L. DE GEER Institutiones Iustiniani interpretabitur diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, .	IX.
Iuris Digestorum selecta capita exponet diebus martis et veneris, ...	XI.
Historiam Iuris Romani tradet diebus lunae et mercurii, hora XI, die iovis, ...	X.
I. A. FRUIN Ius civile Nederlandicum docebit die martis, hora X, diebus mercurii et iovis, hora IX, die mercurii,	XII.
Ius mercatorium et maritimum tradet die martis, hora XI, diebus mercurii et iovis, ...	X.
H. I. HAMAKER Encyclopaediam et Methodologiam Iuris tradet diebus lunae et mercurii, ...	XII.
Methodum procedendi in causis civilibus exponet diebus lunae et mercurii, hora XI, die martis, ...	XII.
Ius inter gentes privatum docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.	
I. D'AULNIS DE BOUROUILL Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet diebus lunae et martis, . . .	I.

	hora
Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit die martis, hora XI, die mercurii, . . .	I.
Statistices methodum exponet die lunae, ...	II.
Historiam Europae politicam enarrabit die mercurii, hora II, die iovis, ...	I.
M. S. Pols Ius Criminale docebit diebus iovis, veneris et saturni, ...	XI.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet diebus iovis et veneris, ...	XII.
I. de Louter Philosophiam iuris docebit diebus lunae et saturni, ...	IX.
Ius publicum Nederlandicum tradet diebus lunae et saturni, hora X, martis, ...	IX.
Ius gentium exponet diebus martis et mercurii, . .	X.
Ius, quod dicitur, administrativum Nederlandicum docebit diebus martis. hora II, mercurii, ...	IX.

Lectiones de iure patrio antiquo postea indicabuntur.

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Iuris Professores.

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

C. H. D. Buys Ballot Physicam experimentalem trádet diebus lunae, martis, mercurii, ...	XI.
Colloquiis vacabit die iovis, hora XI, die veneris, .	XI et I.
Capita selecta Physices (de Calore, duce Maxwell: on Heat, alia) provectioribus discipulis explicabit, diebus martis et mercurii, ...	IX.
Geographiam physicam et Meteorologiam diebus martis et iovis, ...	III.
Exercitationes practicas moderabitur diebus veneris et saturni, horis pomeridianis.	
C. H. C. Grinwis docebit:	
Calculum differentialem, diebus martis, hora II, et iovis,	I.

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE RHENO-TRAIECTINA

HABENDARUM INDE A DIE XVIII M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCCLXXXIII
USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXIV

RECTORE MAGNIFICO

HENRICO IACOBO HAMAKER.

In Facultate Iuridica.

	hora
B. I. L. DE GEER Institutiones Iustiniani interpretabitur diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, .	IX.
Iuris Digestorum selecta capita exponet diebus martis et veneris, ...	XI.
Historiam Iuris Romani tradet diebus lunae et mercurii, hora XI, die iovis, ...	X.
I. A. FRUIN Ius civile Nederlandicum docebit die martis, hora X, diebus mercurii et iovis, hora IX, die mercurii,	XII.
Ius mercatorium et maritimum tradet die martis, hora XI, diebus mercurii et iovis, ...	X.
H. I. HAMAKER Encyclopaediam et Methodologiam Iuris tradet diebus lunae et mercurii, ...	XII.
Methodum procedendi in causis civilibus exponet diebus lunae et mercurii, hora XI, die martis, ...	XII.
Ius inter gentes privatum docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.	
I. D'AULNIS DE BOUROUILL Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet diebus lunae et martis, . . .	I.

	hora
Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit die martis, hora XI, die mercurii, . . .	I.
Statistices methodum exponet die lunae, ...	II.
Historiam Europae politicam enarrabit die mercurii, hora II, die iovis, ...	I.
M. S. Pols Ius Criminale docebit diebus iovis, veneris et saturni, ...	XI.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet diebus iovis et veneris, ...	XII.
I. de Louter Philosophiam iuris docebit diebus lunae et saturni, ...	IX.
Ius publicum Nederlandicum tradet diebus lunae et saturni, hora X, martis, ...	IX.
Ius gentium exponet diebus martis et mercurii, . .	X.
Ius, quod dicitur, administrativum Nederlandicum docebit diebus martis. hora II, mercurii, ...	IX.

Lectiones de iure patrio antiquo postea indicabuntur.

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Iuris Professores.

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

C. H. D. Buys Ballot Physicam experimentalem tradet diebus lunae, martis, mercurii, ...	XI.
Colloquiis vacabit die iovis, hora XI, die veneris, .	XI et I.
Capita selecta Physices (de Calore, duce Maxwell: on Heat, alia) provectioribus discipulis explicabit, diebus martis et mercurii, ...	IX.
Geographiam physicam et Meteorologiam diebus martis et iovis, ...	III.
Exercitationes practicas moderabitur diebus veneris et saturni, horis pomeridianis.	
C. H. C. Grinwis docebit:	
Calculum differentialem, diebus martis, hora II, et iovis,	I.

hora

Mechanicam theoreticam, diebus martis et iovis, hora X, mercurii, ... XI.

Physicam mathematicam, post ferias hiemales, diebus lunae et veneris, ... XI.

E. MULDER Chemiam organicam docebit diebus lunae, martis et mercurii, ... IX.

Chemiam syntheticam et Thermo-chemiam, in provectiorum discipulorum usum, die iovis, ... IX.

Toxicologiam die veneris, ... X.

Experimenta in laboratorio chemico quotidie moderabitur.

N. G. P. RAUWENHOFF Botanicam docebit:

Morphologiam generalem, deinde specialem atque Physiologiam plantarum, diebus lunae, martis et mercurii, X.

Capita selecta Botanices in provectiorum discipulorum usum, die iovis, ... X.

Exercitationibus microscopicis et phytographicis praeerit diebus martis, iovis et veneris, ... I—IV.

Provectiorum experimenta in laboratorio botanico quotidie moderabitur.

I. A. C. OUDEMANS docebit:

Astronomiam theoreticam elementarem, diebus lunae et mercurii, ... X.

Astronomiam theoreticam, provectioribus, diebus martis et iovis, ... X.

Theoriam motus corporum coelestium, diebus lunae et mercurii, ... XI.

Astronomiam practicam, diebus martis et iovis, . . XI.

Instrumentorum astronomicorum usum explicabit, et observandi exercitiis favente tempestate praeerit, die lunae, hora VII pomeridiana.

H. C. DIBBITS docebit:

Chemiam anorganicam diebus iovis, veneris et saturni, IX.

Chemiam theoreticam (Thermo-chemiam, alia), in provectiorum usum, die martis, ... XI.

Analysin spectralem provectioribus exponet hora postea indicanda;

Chemiam practicam diebus mercurii, iovis et veneris, horis II—IV, saturni, ... X—XII.

hora

Experimentis provectiorum quotidie praeerit.

H. Wefers Bettink trädet Chemiam pharmaceuticam .diebus iovis, veneris et saturni, ... IX.

Pharmacognosin exponet, et Medicamina, quae dicuntur Galenica, tractabit diebus iovis et veneris, hora I, die saturni, ... X.

Experimenta in laboratorio pharmaceutico quotidie moderabitur.

G. Kapteijn docebit:

Theoriam probabilitatis die lunae, ... X.

Aequationes differentiales diebus mercurii et veneris, . X.

Theoriam functionum diebus iovis et saturni, . . . IX.

Geometriam analyticam diebus martis et mercurii, . I.

C. E. A. Wichmann docebit:

Mineralogiam et Crystallographiam, diebus lunae et martis, ... I.

Palaeozoologiam provectioribns exponet, usque ad Kalendas Martias, diebus mercurii et iovis, ... XI.

Palaeophytologiam, inde a Kalendas Martias, diebus mercurii et iovis, ... XI.

Exercitationibus mineralogicis et crystallographicis praeerit diebus lünae et martis, ... II—IV.

Experimenta in laboratorio geologico quotidie moderabitur.

A. A. G. Hubrecht Anatomiam comparatam docebit diebus lunae, hora I, veneris, ... X.

Embryologiam animalium evertebratorum die lunae, . XI.

Exercitationibus zootomicis praeerit diebus lunae, horis II—IV, martis, ... I—IV.

Capita selecta Zoologiae tractabit die iovis, hora VII pomeridiana.

H. F. Jonkman, Math. Mag., Phil. nat. Doctor, Morphologiam et Taxonomiam Phanerogamarum in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, lectiones de Organographia plantarum habendas postea indicabit.

---

hora

In Facultate Litterarum et Philosophiae.

C. G. Opzoomer Logicam et Psychologiam docebit ad librum suum, cui titulus est: het Wezen der Kennis, die veneris, . . . II.
Metaphysicam die veneris, ... I.
Historiam philosophiae die saturni, ... I.

H. van Herwerden lectiones de litteris Graecis habebit diebus lunae et martis, hora X, interpretaturus Electram Sophocleam, alia;
Exercitationibus criticis praeerit die mercurii, . . . XII.
Litterarum Graecarum historiam enarrabit die mercurii, XI.
Antiquitates Graecas tradet diebus lunae et martis, . XI.
Candidatorum studia Graeca moderabitur domi suae, die lunae, horis vespertinis . . . . VII—X.

P. de Jong litteras Hebraicas docebit, legendis Gen. Cap. XXXIII: et sequentibus, diebus lunae, martis et mercurii, ... XI.
Antiquitates Israëlitarum explicabit diebus lunae, martis et mercurii, ... X.

J. A. Wijnne historiam antiquam enarrabit die martis, hora I, die mercurii, ... IX.
Historiam recentiorem et Geographiam politicam exponet die iovis, hora X, die veneris, ... IX.
Historiam patriae docebit die iovis, hora XI, die veneris, X.
Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet die mercurii, ... X.

C. M. Francken interpretabitur Iuvenalem, Ciceronis libros de Divinatione, diebus martis et veneris, . XII.
Criticae artis factitandae in Livio et Taciti Historiis litterarum candidatis rationem praeibit die mercurii, horis vespertinis . . . . VIII—X.
Historiam litterarum Romanarum exponet die saturni, X.
Antiquitates Romanas tradet die lunae, hora XII, die veneris, , ... XI.
Latine scribendi disserendique et interpretandi exercitationes moderabitur die saturni, ... XI.

H. E. Moltzer, Grammaticam patriam docebit et stili praecepta tradet die lunae, ... IX et I.

hora

Poemata selecta medii aevi quibus tituli Reinaert, Wapene Martyn, alia leget die martis. . . . . IX et II.

Historiam litterariam seculi XVII exponet die iovis, . IX et XII.

Hooftii poemata interpretari perget et Vondelii saturas leget die saturni, ... IX.

I. H. GALLÉE docebit: Linguam Goticam die lunae, hora II, die mercurii, ... I.

Grammaticam Sanscritam die martis, ... XI.

Locos selectos e chrestomathia Stänzleri leget die saturni, I.

Grammaticam comparatam linguarum germanicarum docebit die veneris, ... IX.

Linguam Anglosaxonicam docebit die martis, . . . X.

Linguam Theodiscam medii aevi die mercurii, . . II.

Antiquam Saxonum linguam tradet per priorem anni academici partem die veneris, ... X.

Linguam Germano-Francicam Reni inferioris tradet per posteriorem anni partem eodem die et hora.

I. H. HISGEN, Phil. theor. Mag., Litt. hum. Doctor, Litteras Germanicas in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, selecta quaedam praecipuorum scriptorum opera explicabit et Litterarum Germanicarum historiam, inprimis inde a saeculo XVIII, exponet, diebus et horis postea indicandis.

In Facultate Medica.

F. C. DONDERS Physiologiam docebit die lunae, horis X et XI, die martis, hora X, die iovis, horis IX et X, die veneris, ... X.

Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur diebus martis et iovis, ... II—IV.

L. C. VAN GOUDOEVER Theoriam artis chirurgicae docebit diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina;

Exercitationes clinicas in arte chirurgica moderabitur diebus martis et iovis, horis IX—XI, die saturni, VIII—X.

	hora
Policlinico chirurgico praeerit diebus lunae, mercurii et veneris, ...	IX—XI.
G. Koster Anatomen, tum systematicam, tum topographicam docebit die lunae, hora I, diebus martis, iovis et veneris, hora XI, die mercurii, ...	X—XII.
Evolutionem partium in embryone exponet horis postea indicandis.	
G. Koster et Anatomes Lector, adhuc designandus, exercitationes anatomicas practicas, hiberno tempore quotidie moderabuntur.	
T. Halbertsma Artem obstetriciam et gynaeco-pathologiam docebit diebus lunae, iovis et veneris, . . .	I.
Policlinico gynaecologico praeerit die lunae, . . .	II.
Operationibus obstetriciis in pelvi factitia praeerit prioris semestris die veneris, ...	II.
Operationes gynaecologicas in vivis instituet qualibet oblata occasione.	
Th. G. Engelmann Biologiam generalem et comparatam docebit die lunae, hora II, die mercurii, ...	I.
Histologiam, diebus martis et iovis, ...	I.
Toxicologiam medicam experimentalem die saturni, .	X—XII.
Exercitationes microscopicas moderabitur diebus martis et iovis, ...	II—IV.
F. C. Donders et Th. G. Engelmann experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeerunt.	
S. Talma Pathologiam et Therapiam specialem tradet diebus martis et iovis, ...	X.
Clinicen propaedeuticam docebit die mercurii, . . .	II—IV.
Exercitationes clinicas et therapeuticas moderabitur et policlinico medico praeerit diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, ...	XI.
G. van Overbeek de Meijer Hygieinen et Politiam medicam docebit prioris semestris diebus martis et saturni, alterius semestris diebus lunae, martis, iovis et saturni, hora II dimidiata; post ferias paschales privatim capita selecta tradet die mercurii, hora II dimidiata;	

hora

Medicinam forensem docebit prioris semestris diebus lunae et iovis, hora II dimidiata.

H. Snellen Ophthalmiatriam docebit die veneris, hora III, die saturni, ... X—XII.

Ophthalmoscopiam tradet usque ad Kal. Mart. horis postea indicandis;

Operationes ophthalmiatricas instituet qualibet oblata occasione;

Policlinicum ophthalmiatricum in nosocomio morbis oculorum curandis destinato quotidie, horis IX—XI, medicinae candidatis patebit.

C. A. Pekelharing Pathologiam generalem docebit die mercurii, hora III, die veneris, ... II—IV.

Anatomen pathologicam diebus mercurii et veneris, . X.

Sectiones cadaverum aliasque exercitationes pathologico-anatomicas practicas moderabitur diebus lunae et saturni, ... II.

Indagationibus pathologicis quotidie praeerit.

P. Q. Brondgeest, Medicinae Lector, Pharmacodynamicam docebit diebus lunae, mercurii et veneris, . XI.

Pharmacognosin diebus martis et iovis, ... IX.

Chemiam diagnosticam die mercurii, ... II.

Exercitationes policlinicas in morbis laryngis moderabitur et laryngoscopii usum docebit die veneris, . . . II

Th. Dentz, Medicinae Lector, Policlinico odontiatrico praeerit simulque morbos dentium eorumque curationem exponet diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX; altero semestri etiam operationes odontiatricas in ore facticio demonstrabit atque discentium exercitia moderabitur die iovis, ... V.

Pathologiam et anatomen pathologicam dentium, iis, qui studiis inprimis odontologicis operam navare cupiunt, domi suae tradet die mercurii, hora VI vespertina.

J. E. van der Meulen, Medicinae Lector, Operationes chirurgicas in cadavere instituet, Akiurgiam i. e. indicationes et methodos operationum atque instrumentorum usum docebit, deligandi denique exercitia moderabitur diebus martis et iovis, ... II—IV.

	hora
Clinicen propaedeuticam chirurgicam docebit die veneris,	III.
G. P. WESSELINK, Medicinae Doctor, Artem diagnosticam physicam in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, Percussionem, Auscultationem aliasque, quae morborum diagnosin spectant, methodos physicas exponet discentium exercita moderabitur diebus et horis postea indicandis.	
A. J. VAN DER WEIJDE, Medicinae Doctor, Scientias propaedeuticas clinicas in Universitate Rheno-Traiectina docendi venia impetrata, exercitationes propaedeuticas clinicas moderabitur, diebus martis, iovis et saturni, ...	II.

Lectiones de Psychiatria postea indicabuntur.

In Facultate Theologica.

I. I. DOEDES Encyclopaediam Theologiae tractabit die mercurii, ...	I.
Historiam doctrinae de Deo tractare perget die lunae,	II.
Exegesin librorum. Novi Foederis tradet die lunae, hora I, die martis, . . . , ...	I et II.
N. BEETS Historiam Ecclesiae Christianae tractabit diebus mercurii et iovis, ...	X.
Ethicen, diebus mercurii et iovis, ...	XI.
Historiam Dogmatum Religionis Christianae, die veneris,	IX.
I. I. P. VALETON IUN. Historiam religionis Israëliticae tractabit die lunae, ...	X
Historiam librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris, , ...	II.
Exegesin librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris,	I.
Locos difficiliores V. T. cum provectioribus tractabit die veneris, horis pomeridianis	VIII—X.
G. H. LAMERS Philosophiam Religionis tradet diebus lunae et martis, ...	XI.

	hora
Historiam Religionum universalem tractabit die lunae, hora IX, die martis, ...	X.
De Litteris Christianis primaevis aget die mercurii, .	IX.

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Theologiae Professores.

E. H. LASONDER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,

Theologiam Biblicam tractabit die martis, hora IX, et die veneris, ...	X.
Theologiam Practicam tractabit coniunctim cum Exercitationibus Homileticis, die iovis, hora IX, eandemque die veneris, ...	XI.
Historiam Missionis Christianae enarrabit die martis,	VIII.

T. CANNEGIETER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,

de Theologia Dogmatica disseret die mercurii. . . .	IX et II.
Historiam Ecclesiae Reformatae Nederlandicae eiusque dogmatum enarrabit die mercurii, hora III, et die veneris, ...	IX.
Iuris ecclesiastici Reformati Nederlandici principia exponet die veneris, ...	VIII.

Bibliotheca Universitatis diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XI ad IV, feriarum autem tempore iisdem diebus, ab hora I ad III, unicuique patebit.

Musea et Hortus Botanicus quotidie patebunt.

VERSLAG

VAN

DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

in het studiejaar 1883—1884,

UITGEBRACHT

den 16 September 1884

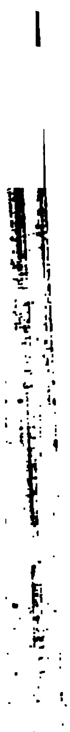
DOOR

MR. H. J. HAMAKER,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Dr. N. W. P. RAUWENHOFF.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Lectoren, Doctoren, Studenten en voorts gij allen die deze plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert,

Hooggeachte Toehoorders!

Hartelijk welkom te dezer plaats! Nu het oogenblik weder is aangebroken, waarop de aftredende rector zijn ambt aan zijn opvolger overdraagt en daarmede een begin maakt aan den nieuwen academischen jaarkring, zijt gij opgekomen om van uwe belangstelling in den voortdurenden bloei der Universiteit te doen blijken. Gij die, hetzij als bestuurders en verzorgers, hetzij als onderwijzers, hetzij als leerlingen, tot dien bloei moet bijdragen, gij zijt bovendien op dit oogenblik vervuld van het vaste voornemen om ook dit jaar weder al uwe krachten tot dat grootsche doel in te spannen. Gij hebt de nu vervlogen prachtige zomermaanden gebruikt om uw lichaam versche krachten, uw geest nieuwe opgewektheid te geven en verlangt nu niets liever dan te toonen, hoe groot ook in haar 250ste levensjaar de levenskracht onzer Universiteit nog is. Moge dit ons streven met den gewenschten uitslag worden bekroond!

Vooraf echter heb ik nog uit te brengen en hebt gij aan te hooren het verslag van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar, dat de wet ons heeft opgelegd, misschien wel opdat we er leering en opwekking uit zouden putten voor het jaar dat aanbreekt. Is dit werkelijk het doel van het wettelijk voorschrift, dan zal het, vrees ik, dit jaar niet

worden bereikt, zoo kalm en rustig vloot de tijd van mijn rectoraat daarheen. Alles ging zijn geregelden gang en er is voor uwen verslaggever, die slechts het bijzondere heeft te vermelden en het gewone als bekend veronderstellen mag en moet, slechts zeer weinig stof.

Toch zijn er enkele zoo droevige als blijde gebeurtenissen, die ik met een enkel woord in uwe herinnering wil terug roepen.

Onder de eerste is er eene, die wel niet alleen de Universiteit betrof, maar toch ook haar wondde in het diepst van haar hart en waarover ik daarom zwijgen mag noch wil. Ik bedoel het overlijden van den laatsten Prins van Oranje.

De Universiteit, die elken polsslag van het volksleven meegevoelt, heeft ten volle gedeeld in de verslagenheid die zich bij die, toen zij plaats had niet meer verwachte, gebeurtenis van alle gemoederen meester maakte. Ook zij heeft zich in de eerste bange oogenblikken afgevraagd: wat nu? In de Oranje's heeft zij altijd gezien en gewaardeerd de verlichte beschermers van kunsten en wetenschappen: zij twijfelde niet of ook deze Oranje, die zelf aan eene Universiteit was opgevoed, zou de tradities van zijn doorluchtig geslacht ook in dit opzicht voortzetten. Wanneer zij peinsde over de stormen, die haar bestaan, haren luister en hare vrijheid althans, zouden kunnen bedreigen, dan gaf de gedachte aan Oranje haar een gevoel van veiligheid. En nu? Het was haar alsof, voor de toekomst, aan het Nederlandsch volksleven in het algemeen en aan haar eigen leven in het bijzonder, een zijner voornaamste steunposten ontnomen was. Weldra echter beurde zij het hoofd weer op, want, hoe diep haar het geleden verlies bleef smarten, zij vond troost in de gedachte aan de jonge Prinses, die, naar wij hopen mogen, voor zich en haar geslacht het vertrouwen en de genegenheid zal weten te verwerven en te behouden, die het Nederlandsche volk zijn vorsten zoo gaarne betoont. Een waarborg daarvoor is ons niet alleen het bloed, dat haar door de aderen stroomt, een waarborg is ons bovendien de leiding der vrouw, die, uit den vreemde tot ons gekomen,

nu na weinige jaren reeds, gelijk op treffende wijze gebleken is, aller vertrouwen en genegenheid is deelachtig geworden. Zoo zal dan het koninklijk geslacht kunnen blijven, wat het tot nog toe was, bij alle verdeeldheid het punt van vereeniging.

Hoezeer het Nederlandsche volk zijn Koning en Koningin liefheeft, bleek op nieuw toen in de maand October van het vorige jaar, ter gelegenheid van de onthulling van het standbeeld van graaf Jan van Nassau, deze stad de hooge eer van een bezoek van Hunne Majesteiten genoot. Ik behoef U niet te herinneren, hoe algemeen en uitbundig de opgewondenheid was. De zaal zelve, waarin we vergaderd zijn, zag toen Hunne Majesteiten binnen zijne wanden: het was, heeren curatoren hadden het door eene goedgunstige beschikking mogelijk gemaakt, in de eigen zaal, waarin de Unie van Utrecht tot stand kwam, dat ook de oorkonde geteekend werd van de oprichting van het standbeeld haars scheppers.

Gevoelen we veel voor onze Vorsten, we hebben ook dat besef van de waarde onzer nationaliteit, zonder hetwelk wij niet zouden verdienen natie te heeten. Ja, wij eeren die nationaliteit ook dan, wanneer we haar terugvinden in menschen, die in een ander staatsverband levende uit een politiek oogpunt beschouwd ons niet nader staan dan elk ander volk. Sedert we ons herinnerd hebben, dat de Belgen Nederlanders zijn, is het oude gevoel van haat verdwenen om plaats te maken voor een steeds zich ontwikkelend gevoel van sympathie, dat misschien voor beide landen nog schoone vruchten dragen zal. Nog sterker spreekt onze waardeering der eigene nationaliteit uit de gevoelens, die wij nu reeds een vijftal jaren op allerlei wijze jegens de Zuid-Afrikaansche Hollanders geopenbaard hebben. Het is niet haat tegen Engeland, die ze ons ingaf, noch afschuw van onrecht, tegen wien ook gepleegd, het is het feit, dat we in de Zuid-Afrikaansche Hollanders ons zelve terugvinden, ons bloed met zijn deugden en met zijne gebreken.

Haar toppunt bereikten de uitingen van onze sympathie voor

de stamverwanten in Zuid-Afrika, toen in het begin van dit jaar de Transvaalsche deputatie Nederland bezocht. Ook deze stad had de eer haar binnen hare muren te verwelkomen. Dat zij bij die gelegenheid de Universiteit met een bezoek vereerde, sprak wel van zelf. Wij waren er op voorbereid en begroetten de Heeren Krüger, Smit en du Toit met een welsprekend woord bij monde van den prorector Valeton, die zoo goed was den rector, door ongesteldheid verhinderd, te vervangen.

Eenigen tijd later had de Senaat de gelegenheid zijne welgezindheid jegens de Transvaal en het Hollandsch element in Zuid-Afrika in het algemeen te toonen door eene daad.

Er is misschien niets dat tot het onderhouden en versterken van den familieband tusschen hen en ons zooveel zou kunnen bijdragen als dit, dat de Zuid-Afrikaansche jongelingschap haar Hooger Onderwijs kwam zoeken aan onze Universiteiten. Veel meer dan een druk handelsverkeer zou dergelijke intellectueele aanraking het gevoel van éénheid verhoogen. Aan den anderen kant zal niets zoozeer meewerken tot vervreemding als het voortduren van den tegenwoordigen toestand. Welke die is, is U bekend. De bewoners van Zuid-Afrika, ook die van Hollandsche afkomst, zenden thans hunne zonen naar Engeland, Schotland en Duitschland om er zich te vormen tot geleerden en staatslieden, tot predikanten en geneesheeren. In Nederland vertoeft er met dat doel geen enkele. Vroeger was dit anders. Een dertigtal jaren geleden trof men zoowel te Leiden als hier vele zoogenaamde Kapenaars aan onder de studeerende jongelingschap. Gaande weg echter is hun aantal verminderd; voor twintig jaren was het reeds kleiner geworden en nu is het zeker al wel 15 jaren geleden, dat de laatste Kapenaar in een Nederlandsch album als student werd ingeschreven. Welke oorzaken deze verandering teweeg hebben gebracht, is mij onbekend. De stroom heeft eene andere richting genomen, zonder dat het mogelijk is met juistheid te bepalen waarom. Het

schijnt echter, dat het niet onmogelijk zou zijn hem, voor een deel althans, in zijne oude bedding terug te leiden. Bevoegde beoordeelaars beweren het en ik zie geen reden om aan de juistheid van hun oordeel te twijfelen. Slechts éene voorwaarde stellen zij: eerst moet de slagboom wegvallen, die thans den toegang tot de academische graden zoo goed als afsnijdt voor ieder, die niet in Nederland, liefst aan een Nederlandsch gymnasium zijne propaedeutische opleiding genoten heeft. Zooveel kennis van Grieksch en Latijn, van natuurwetenschap en wiskunde, van aardrijkskunde en geschiedenis, van vier moderne talen en hare letterkunde, en wie weet waarvan nog meer, als de wet van aankomende studenten vordert, is in Zuid-Afrika voor een gewoon menschenkind onbereikbaar. Willen we de Kapenaars aan onze Universiteiten zien terugkeeren, dan moeten we beginnen met hen tot die academische examens toe te laten op een door Kaapsche autoriteiten afgegeven getuigschrift van propaedeutische bekwaamheid. De Transvaalsche deputatie, die in deze zaak groot belang stelde, heeft zich dan ook tot onze regeering gewend met de vraag, of zij bereid was eene wetswijziging in dezen geest voor te dragen, en de regeering heeft op hare beurt de Universiteiten gevraagd om advies. De Senaat der Utrechtsche Universiteit, ik ben er trotsch op het te kunnen zeggen, heeft het groote belang der zaak ingezien en niet geaarzeld het verzoek der Transvalers te steunen. Hij verlangt niets liever, dan ook aan Zuid-Afrikaansche studenten academische graden te verleenen, al hebben ze bij den aanvang hunner studiën wat minder positieve kennis van alle daar even genoemde vakken. Zoo er bezwaren zijn, wij hebben ze om het enorme belang der Nederlandsche nationaliteit niet geteld. Slechts meende de Senaat, dat voor aldus toegelaten Zuid-Afrikaansche jongelieden de te verwerven graden ontdaan zouden moeten worden van de maatschappelijke bevoegdheden, die er hier in Nederland mede verbonden zijn, maar met den wetenschappelijken titel niets te maken hebben en dan ook

voor den vreemdeling in zijn land niets begeerlijks bezitten. Hoe de senaten der andere Universiteiten hebben geadviseerd, is mij niet ter oore gekomen: met belangstelling wordt thans afgewacht wat de regeering doen zal.

Wend ik mij thans van deze meer algemeene feiten en belangen tot den engeren kring der Universiteit zelve, dan is het eerste dat mijn oog ontwaart het vijftal mannen, dat, bijgestaan door hun secretaris, hare belangen als curatoren verzorgt.

Getrouw aan het beginsel, dat ik slechts het bijzondere, niet het ieder jaar wederkeerende te vermelden heb, spreek ik niet over de uitstekende wijze, waarop het college van curatoren zich ook dit jaar weder van zijne zoo hoogst gewichtige taak kweet. Ik herinner slechts dat de leemte in dat college, die nog onder het rectoraat van mijn ambtsvoorganger door het overlijden van Mr. H. H. Baron Roëll was teweeggebracht, den 25sten Sept. van het vorige jaar werd aangevuld door de benoeming van den Heer Mr. E. H. 'sJacob Commissaris des Konings in dit gewest. Door een ieder, die de eer had den Heer 'sJacob persoonlijk te kennen, door een ieder die vroeger of later met hem kwam in meer officiëele aanraking, werd deze benoeming onmiddellijk toegejuicht. Ik reken op U aller instemming, wanneer ik beweer, dat het nu verloopen jaar dat aanvankelijk gevelde oordeel ten volle heeft bekrachtigd. Moge hij nog in lengte van dagen de Universiteit ter zijde staan tot haar nut en tot zijn eigen eer.

Dat de hooggeschatte curator Boer, die als zoodanig den 30sten September had moeten aftreden, door Z. M. werd herbenoemd, verheugde ons zeer, al sprak het van zelf.

Op ééne gewichtige uitzondering na onderging het lichaam der hoogleeraren geene verandering. Door den dood werd ons Goddank! niemand ontrukt, evenmin als door vertrek naar elders. Wel heeft er, zoo het gerucht indertijd waarheid bevatte, van den laatsten kant voor de literarische Faculteit groot gevaar gedreigd, maar het werd gelukkig afgewend. Het bleek ook in dit geval weder, dat het gemakkelijker is

met Utrecht, zijne bewoners en zijne Universiteit betrekkingen aan te knoopen, dan bestaande banden los te maken.

Ik sprak van ééne gewichtige uitzondering doch behoef haar U niet te noemen. Op dezen dag, op het eigen uur waarop ik spreek, lijdt onze Universiteit een verlies zoo zwaar als zij er een lijden kan. Want het einde van mijn ambtsjaar als rector is tevens het einde van den academischen werkkring van Nicolaas Beets. Den 13[den] Sept bereikte hij den leeftijd van 70 jaar, daarmee is alles gezegd. We weten dat de wetten gemaakt worden *in id quod plerumque fit;* wij juristen houden het ons bij de beoordeeling van wetten telkens voor oogen, dat we hare werking afmeten moeten naar alle, niet naar één geval. Toch kost het ons moeite eene wet niet te veroordeelen, die zooveel frischheid van geest, zooveel helderheid van oordeel, zulk eene jeugdige grijsheid dwingt weg te gaan van de plaats, die zij tot sieraad strekten.

Op het overschoone feest dat gij vóór 3 dagen gevierd hebt, viel mij het voorrecht te beurt U namens den Senaat geluk te wenschen.

Ik kan thans slechts herhalen, wat ik toen zeide, en U de verzekering geven, dat wij, Uwe ambtgenooten, den ernst en de distinctie van Uwe persoonlijkheid, den geest en de gemoedelijkheid van uwe gesprekken, Uwe vriendelijke welwillendheid zeer missen zullen. Onthoud ze ons ook voor het vervolg niet; laat het blijken, dat, wat vriendschap vereent, door geen wet gescheiden kan worden.

Οἵη περ φύλλων γενεὴ τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν. Gelijk het geslacht der bladeren zoo dat der menschen.

De bladeren vallen af maar de boom blijft en brengt er steeds nieuwe voort. Zoo ook is het voortbestaan der maatschappij onafhankelijk van dat van bepaalde individuën. Verliest zij een haar leden, hoe gewichtig ook de plaats, die hij bekleedde, was, zij weet een plaatsvervanger te vinden, die zijn werk overneemt. Hetzelfde koninklijk besluit, dat den hoogleeraar Beets eervol ontslag verleende, benoemde, om les te geven

in de door hem opengelaten vakken, Dr. J. Cramer, hoogleeraar te Groningen. Het is zonder twijfel een geluk voor de Universiteit, dat deze man van beproefde bekwaamheid Groningen voor Utrecht heeft willen verlaten. Wenschen wij hem voorspoed en welslagen toe op dit nieuwe tooneel van zijne werkzaamheid.

Het feest van onzen ambtgenoot Beets was niet het eenige, waaraan we, zoo niet in persoon dan toch in gedachte, van ganscher harte deelnamen. Den 22sten Juni dezes jaars waren er 25 jaren verstreken sinds den dag, waarop de Heer J. I. Doedes het hoogleeraarsambt aan deze Universiteit aanvaardde. Bij de eerbewijzen, die hem toen van heinde en verre, van leerlingen en vrienden, toestroomden, voegden wij onze betuiging van achting en toegenegenheid.

Vierden we in Beets bovenal den letterkundige, in Doedes was het vooral de wetenschappelijk theoloog dien we hulde brachten. Toen vóór 25 jaren Bouman emeritus werd behoefde men naar een opvolger niet te zoeken: Gij waart de aangewezen man. De groote verwachtingen, die men destijds van U koesterde, hebt gij niet teleurgesteld. Integendeel gij hebt met uwen scherpzinnigen en kritischen blik misschien meer dan iemand bijgedragen tot zuivering aan den éénen kant en tot zekerstelling aan den anderen van de geschreven grondslagen, waarop de leer uwer kerk en het geloof harer leden rusten. Ontvang waarde ambtgenoot nogmaals onze gelukwenschen.

Van de aan onze Universiteit verbonden lectoren hebben we er één, Dr. M. C. W. Weber, verloren. De Amsterdamsche gemeenteraad benoemde hem tot hoogleeraar in de zoölogie en gaf hem zoodoende slechts wat hem, naar het oordeel van alle bevoegden, boven vele anderen toekwam. In zijne plaats werd bij de anatomie eerst tijdelijk, weldra definitief, aangesteld dr. D. van Haren Noman, assistent bij de pathologische anatomie te Leiden. Zoo hebben we ons voor het nadeel dat Amsterdam ons toebracht gewroken op Leiden.

De medische Faculteit telt thans vier lectoren. Gaarne had men aan dit viertal een vijfden toegevoegd om onderwijs te geven in de psychiatrie, een vak van onderwijs dat in Utrecht allerminst ontbreken mag. Tot in 1879 werd er in voorzien door den hoogleeraar v. d. Lith. In dat jaar echter werd het door hem neergelegd, opdat des te eerder het ideaal, de oprichting van een leerstoel voor volledig onderwijs in dit vak van wetenschap, zou worden bereikt. En nu na 5 jaren zijn we nog niet verder. De pogingen dit jaar gedaan tot de aanstelling van een lector mochten niet slagen.

Belangrijk vermeerderde in het afgeloopen jaar het aantal privaat-docenten. Niet minder dan vijf werden er opnieuw toegelaten. Het zijn de Heeren Mr. J. M. W. Schwartz voor het Romeinsche recht, Mr. A. J. B. Rijke en Mr. C. W. van der Pot voor de wetenschap van het notariaat en het fiscaal recht, Dr. J. Lorié voor de palaeontologie en eindelijk voor de oudheden van eene andere soort, voor de archaeologie Dr. L. J. Morell.

Tegenover deze vermeerdering hebben we wel is waar het verlies te betreuren van den Heer Dr. J. H. Hisgen, privaat-docent voor Duitsche taal- en letterkunde, die den 24sten Maart te Dusseldorf overleed, maar toch is de vermeerdering in één jaar groot genoeg om mij recht te geven tot de vraag, of niet de aan de Duitsche Universiteiten meermalen zoozeer benijde instelling der privaat-docenten bezig is ook ten onzent wortel te schieten. Ik geloof, dat het voorbarig zou zijn deze vraag nu reeds bevestigend te beantwoorden. Voor het bestaan van een privaat-docent in den waren zin des woords zijn twee elementen onmisbaar, de man die doceert en de man die gedoceerd wordt. Aan de eersten ontbreekt het niet, dat zagen we, maar zullen er discipelen zijn? Ziet daar wat ik, bij de tegenwoordige regeling der collegegelden, bij de, vrees ik, nog steeds veldwinnende examenstudie, en bij het gemis aan wetenschappelijken zin, waarvan men helaas! juist ten gevolge van den omvang en het aantal der examens

de meerderheid der studeerende jongelieden niet ten onrechte beschuldigt, meen te moeten betwijfelen. Slechts van die door privaat-docenten aangekondigde lessen, welke, gelijk die van den Heer Rijke, opleiden tot een examen, al is het dan ook geen universitair examen, koester ik eene betere verwachting.

De Heer Schwartz maakte zich verdienstelijk door, tijdens het verlof den Heer Fruin den 8sten April wegens ziekte verleend, zich onder goedkeuring van heeren curatoren te belasten met het onderwijs van burgerlijk en handelsrecht. Ondertusschen zocht onze hooggeschatte ambtgenoot zelf in de versterkende lucht der Zwitsersche bergen herstel zijner geschokte krachten. Moge hij, die zich aanvankelijk over de werking der ondergane kuur niet heeft te beklagen, weldra, geheel hersteld, zijne plaats onder ons weder innemen!

Ook dit jaar zijn er onderscheidingen te vermelden aan hoogleeraren toegekend. De Heer Wijnne ontving het ridderlint derde klasse van de Danebrogsorde van Denemarken, de Heer Buijs Ballot werd benoemd tot ridder tweede klasse in de Kroonorde van Pruissen, het sterrekundig gezelschap te Londen nam den Heer Oudemans onder zijne leden op, aan den Heer Donders werd door de Hollandsche maatschappij van wetenschappen te Haarlem de Boerhave-medaille toegekend, terwijl eindelijk de Heeren Beets, Buijs Ballot en Donders uit Edinburgh bericht ontvingen, dat zij door de daar gevestigde Universiteit ter gelegenheid van haar derde eeuwfeest benoemd waren de eerste tot *divinitatis*, de beide anderen tot *legum doctores*.

Zoo had ik geschreven vóór Zaterdag den 13den September. Het dien dag gebeurde dwingt mij tot eene hoogst verblijdende aanvulling. Wie toen in de groote zaal van Tivoli tegenwoordig was, is getuige geweest van eene, ook door den vorm, waarin zij plaats had, indrukwekkende plechtigheid. Ik bedoel het oogenblik, waarop de heer secretaris generaal bij het departement van Binnenlandsche Zaken, Mr. Hubrecht, den jubilaris namens de Nederlandsche en Bel-

gische regeeringen in kennis stelde van zijne benoeming tot Commandeur van den Nederlandschen Leeuw en tot Officier der Leopoldsorde.

Het is met ridderkruizen als met de maan. Zelve geven ze geen licht, maar opgehangen in het licht van groote verdiensten verspreiden ze een weldadigen en bekoorlijken glans. Welnu Hildebrand, Beets! aan Uw hals en aan Uw borst schieten ze schitterende stralen!

Van de onderwijzers tot de onderwezenen is de stap, vooral wanneer de verhouding tusschen beiden zoo goed is als hier, niet groot. Het totale aantal van hen die zich voor één, twee of alle lessen hebben laten inschrijven was 467, waarvan 399 studenten in den eigenlijken zin. Deze cijfers zijn nagenoeg gelijk aan die van het vorige jaar en niet ongunstig. Vergelijkt men toch het getal der ingeschrevenen (399) met het getal der studenten dat de studenten-almanak aangeeft (552), bedenkt men daarbij dat onder deze 552 begrepen zijn al diegenen, die wegens ziekte of om andere redenen tijdelijk de academie verlieten of die hun doctoraal-examen afgelegd en dus met colleges niet meer te maken hebben, dan is het aantal dergenen, van wie men met grond zou verwachten, dat zij zich lieten inschrijven en die het toch verzuimden, werkelijk niet groot. Het ongunstigst is de verhouding tusschen ingeschrevenen en niet ingeschrevenen bij de juristen: slechts de kleinste helft vond het noodig tot eene inschrijving over te gaan.

Betrekkelijk groot was helaas! het aantal studenten, dat uit den kring hunner bloedverwanten en vrienden door den dood werd weggerukt. In de maand December van het vorige jaar overleed J. J. van Valkenburg, student in de wis- en natuurkunde, in Januari daaraanvolgende L. van Buuren, candidaat en in Mei A. Fokstra student beide in de geneeskunde. Hunne assche ruste in vrede.

Groot was onder ons, vooral onder ons juristen de vreugde, toen kort vóór de groote vacantie uit Amsterdam bericht

werd, dat de Senaat der Universiteit aldaar besloten had den Heer P. A. Tichelaar, student in de Rechten alhier, het gouden eeremetaal toe te kennen voor zijne beantwoording van de over het begrip der *culpa* uitgeschreven prijsvraag. Wenschen we hem en ook de Universiteit geluk met deze hoogst eervolle onderscheiding!

De verhouding tusschen hoogleeraren en studenten was ook dit jaar, ik doelde er reeds op, zoo goed als wij dat gewend zijn. Op den *dies natalis* der Universiteit, die in vreugde en opgewondenheid werd gevierd, werden de gevoelens van hoogachting en vriendschap van weerszijde in woorden geuit.

Dat een geliefd en geeerd leermeester ook na zijn dood blijft voortleven in de harten der studeerende jongelingschap, dat bewezen de studenten in de theologie, die op initiatief er onder aanvoering van een vijftal hunner, de heeren J. C. Prins, J. M. S. Baljon, A. J. A. Vermeer, J. Ossewaarde en C. L. van den Broek den akademischen Senaat de welgelijkende beeldtenis aanboden van J. J. van Oosterzee. Het was hun eene behoefte des harten op deze wijze hunne dankbaarheid en genegenheid te toonen en tevens in de reeks onzer portretten-galerij eene der meest in het oog vallende leemten aan te vullen. In het begin der maand April dezes jaars had, in tegenwoordigheid van den secretaris en de assessoren en van een aantal studenten de aanbieding en aanvaarding plaats, bij monde van den Heer C. L. van den Broek aan den éénen en van den rector aan den anderen kant, terwijl bovendien de Heer Beëts, voorzitter der theologische Faculteit, namens haar een woord van dank tot de studenten sprak.

Wat betreft de hulpmiddelen bij het onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek, onze doode strijdkrachten, is er dit jaar, gelijk meestal, stof tot dankbaarheid zoowel als tot onvoldaanheid. Enkele onzer wenschen gingen in vervulling, maar hoeveel blijft er niet te wenschen overig!

Beginnen we met de instelling, die niet eene enkele Facul-

teit of een enkelen hoogleeraar maar allen dient, de bibliotheek. Aan de creditzijde van haar hoofd in ons boek schrijf ik in de eerste plaats de vorderingen, die dank zij de groote kennis en de werkkracht van onzen uitstekenden bibliothecaris, ook dit jaar door de systematische catalogus gemaakt werden. Voor een deel is zij afgewerkt en ter beschikking van het publiek. Ik schrijf er voorts het steeds vermeerderend aantal boeken en het menigvuldiger gebruik, dat er van gemaakt werd. De boekenschat is thans reeds te groot voor het gebouw; het is noodig gebleken voor de behoorlijke berging een lokaal te huren, in afwachting van het oogenblik, waarop onze bibliotheek een gebouw zal bezitten harer waardig.

Maar ook de debetzijde blijft niet onbeschreven. Bij besluit van heeren curatoren, werd van de van rijkswege aan de bibliotheek toegekende sudsidie een grooter deel dan tot nog toe bestemd voor de bestrijding van de algemeene onkosten. Iedere Faculteit zou voor den aankoop van boeken over *f* 100 minder te beschikken hebben en met die *f* 500 het bedrag der gelden voor het binden bestemd verhoogd worden. Toen dit besluit onder ons bekend werd en na onderzoek gebleken was als blijvende maatregel bedoeld te zijn, waren we alles behalve dankbaar gestemd jegens heeren curatoren. De voor den aankoop van boeken bestemde som werd op die wijze, meenden we, ontoereikend voor de meest bescheiden eischen. In een schrijven aan heeren curatoren werd deze onze meening uitvoerig uiteengezet. De uitwerking van dit schrijven is nog niet gebleken en wordt met belangstelling te gemoet gezien.

Wat betreft de meer bijzondere verzamelingen en laboratoria moet over het algemeen erkend worden, dat ze niet onvoldoende zijn of weldra niet onvoldoende zullen zijn.

De volkomen rechtmatige klachten, die we van deze plaats telken jare vernamen, gold vooral de laboratoria voor chemie op de Hoogt, voor hygieene en voor pharmacie. Het eerste is helaas! gebleven wat het was, zoodat, ondanks den ijver

des directeurs, èn het onderwijs èn het wetenschappelijk onderzoek er onder gebukt gaan.

Maar de hygieene en de pharmacie worden geholpen, al is het dan anders en, wat de eerste betreft, minder goed, dan 't oorspronkelijk plan was. De regeering namelijk was voornemens in den tuin van het ziekenhuis een gebouw te stichten, dat binnen zijne wanden een klinisch, een pharmaceutisch en een hygieeenisch laboratorium bevatten zou. Zij bracht voor dat doel eene som op de begrooting, maar zag die er door de Tweede Kamer der Staten-Generaal weer afnemen. Daarmee viel het gemaakte plan in duigen. Gelukkig waren er besturen en instellingen, die zoo goed het ging in den bestaanden nood voorzien wilden.

De pharmacie krijgt nu het vroegere badhuis aan de Rijnkade, dat van gemeentewege tot laboratorium verbouwd door het rijk van de gemeente gehuurd wordt. De hygieene vindt een tijdelijk onderkomen in het ziekenhuis, dat met medewerking van heeren regenten voor rekening der gemeente wordt verbouwd en uitgebreid. Maar let wel, zij wordt tijdelijk geholpen: dat het rijk haar vestige in eene eigene woning, waar zij ook plaats vindt voor de inrichting van een musenm blijft dringend noodig.

Bij de verbouwing van het ziekenhuis wordt eindelijk ook een klinisch laboratorium ingericht.

Voor een volgenden verslaggever blijve het bewaard te spreken over de wijze, waarop al deze werken, die nu in staat van wording verkeeren, werden uitgevoerd. Aan mij echter het voorrecht Dr. Imans, den directeur en de regenten van het ziekenhuis den warmsten dank te brengen van allen, die in den bloei onzer Universiteit belang stellen, voor de wijze waarop zij tot deze veranderingen en verbeteringen hebben meegewerkt!

Ook aan andere takken van het medisch onderwijs werden de ruimere lokalen verschaft of zullen de ruimere lokalen verschaft worden, die door de vermeerdering van het aantal

medische studenten onmisbaar geworden zijn. Zoo kreeg de anatomie een grootere collegekamer, waar 65 studenten, gedeeltelijk wel is waar op de handen van den hoogleeraar, plaats vinden kunnen. Zoo wordt er thans gearbeid aan de vergrooting van het pathologisch instituut met eene verdieping. Met dit laatste werk werd eerst kort geleden een begin gemaakt, zoodat het, naar ik verneem, niet vóór een aanvang van het jaar gereed zal zijn. Gedurende deze maanden zullen er onderwijs en wetenschappelijk onderzoek ten zeerste belemmerd worden. Wij zouden ons de bevoegdheid toekennen dit tijdverlies te brengen voor rekening der regeering, die, voorzooverre wij zien kunnen, de aanbesteding onnoodig uitstelde, indien we niet wisten, dat de man, aan wiens goede zorgen de pathologische anatomie toevertrouwd is, juist nu in het buitenland herstel zoekt van de levensgevaarlijke ziekte, die hem in de vorige maand overviel. Indien hij nu slechts bij zijne terugkomst een pathologisch laboratorium vindt, zoo ruim en goed ingericht als zijn ijver voor wetenschap en onderwijs groot is, dan voorzeker heeft niemand te klagen.

En hiermee komt er, gelijk aan alle dingen, zoo aan dit verslag en daarmee aan mijn rectoraat een einde. Ik leg het neder, dankbaar voor de hulp en den steun, dien ik bij velen Uwer vinden mocht, niet het minst bij U, waarde Rauwenhoff, die mij als secretaris zoo trouw ter zijde stondt. Ik heb echter meer te doen dan U te danken, voor hetgeen gij gedaan hebt. Krachtens den wil van Z. M. den Koning zult gij deze zaal, die gij als secretaris zijt binnengetreden als rector magnificus verlaten. Laat ik de eerste zijn, die U met deze gedaanteverwisseling geluk wenscht en de hoop uitspreekt, dat het onder Uw bestuur èn de Universiteit èn U goed moge gaan!

Ik heb gezegd.

REDEVOERING,

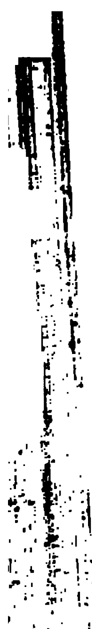
uitgesproken op den Jaardag der Universiteit,

DEN 26STEN MAART 1884,

DOOR DEN

RECTOR MAGNIFICUS

MR. H. J. HAMAKER.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Lectoren, Studenten, en voorts gij allen die deze plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert,

Zeer geachte Toehoorders!

Het is een gewichtig tijdperk, dat de rechtswetenschap thans doorleeft, een tijdperk dat op hare toekomstige ontwikkeling van overwegenden invloed belooft te zijn.

Na lange tijden van betrekkelijke rust is in haar binnenste thans alles leven en beweging. Strijd heeft zij altijd gekend. Letten we slechts op de geschiedenis der laatste eeuwen, dan zien we den strijd eerst tusschen het Germaansche en het Romeinsche recht, later tusschen dit laatste en de wenschen en behoeften van onzen tijd. Hoe heftig die strijd geweest is en van hoe grooten invloed op het rechtsleven der volken, het werd ons voor weinige jaren bij eene plechtigheid als deze van deze zelfde plaats geschetst.

Maar hoe belangrijk dit alles ook was, de beginselen waarom in den nu begonnen strijd gekampt wordt, zijn nog gewichtiger, omdat zij ingrijpen in het innigste wezen van recht en rechtswetenschap. Was het vroeger de vraag, welk recht gelden moest, het Germaansche of het Romeinsche, thans betreft het geschil de grondslagen van alle recht. Wat is het, dat we recht noemen? Hoe ontstaat het? Waarom bindt het? Naar welke methode zullen we het zoeken? Ziet daar de vragen, die gesteld en op verschillende wijze beant-

woord worden. Zoowel bij onze westelijke als bij onze oostelijke naburen trekken zij hoe langer hoe meer de aandacht. En ook hier te lande houden ze de gemoederen bezig: het is toch zeker niet toevallig, dat in de laatste vier jaren niet minder dan vijf nieuw benoemde hoogleeraren haar of met haar naauw verwante onderwerpen tot voorwerp hunner inaugureele beschouwingen maakten.

Zoo is dus de rechtswetenschap begonnen hare grondslagen te herzien en op losse schroeven te stellen, wat voor goed vastgesteld scheen en wat we ook a priori, in eene wetenschap zoo oud als die des rechts, zouden verwachten boven allen twijfel verheven te zien. Onder die omstandigheden dringt zich de vraag aan ons op: van waar deze strijd? De wetenschap aanvaardt hem zeker niet uit lust tot strijden: wat dus is in al deze beweging de bewegende oorzaak? Ik wil dit uur besteden aan eene poging om haar te beantwoorden: gij zult het den jurist vergeven, dat hij over wat voor hem eene levensquaestie is zelfs op dezen dag niet zwijgen kan.

Naar het mij voorkomt ligt de oorzaak van hetgeen wij beleven in eene tegenstelling in de rechtsbeschouwing, die ten allen tijde op den bodem der wetenschap gelegen heeft, maar die eerst in den laatsten tijd in al hare scherpte op den voorgrond treedt. Ik bedoel de tegenstelling van *philosophische* en *historisch-positieve* [1]) rechtsopvatting.

Men heeft deze onderscheiding altijd gevoeld. Zij maakt het kenmerkend verschil uit tusschen de beschouwingen van Plato en die van Aristoteles. Zij stond den Romeinschen jurist voor den geest toen hij het bekende: „non ex regula ius sumatur sed ex iure quod est regula fiat" uitsprak en het zou niet moeilijk zijn in alle latere perioden van onze wetenschap de blijken er van aantewijzen. Maar toch, hoe

---

1) Ik gevoel mij ter voorkoming van misverstand verplicht, het gebruik van deze namen ter aanduiding van de beide richtingen in de rechtswetenschap met een enkel woord te verklaren en te rechtvaardigen. Uit de volgende

oud de tegenstelling zijn moge, in haar eigenlijk wezen is ze, geloof ik, meestal niet begrepen. Wel waren er misschien ten allen tijde denkers, die de diepte van de kloof, welke beide richtingen scheidt, peilden, maar de groote menigte, en zij is het ten slotte door wie het karakter der wetenschap bepaald wordt, bracht het zoover niet. Zij had geen tijd om zich met dergelijke van het concrete leven zoover verwijderde en de geduldigste opmerkzaamheid vorderende vraagstukken bezig te houden. Zij wist, dat op het gebied der rechtswetenschap een onderscheid bestond, dat zij als de tegenstelling tusschen philosophische en historische of positieve rechtsbeschouwing aanduidde; het ontging haar niet, dat van de rechtsgeleerde scholen de eene meer aan concrete verschijnselen, de andere meer aan abstracte begrippen hechtte, de eene meer inducеerde, de andere meer aan deductie deed en zij begreep, dat dit alles niet zonder belang was. Maar hare conclusie kwam toch gewoonlijk neer op het „variis modis bene fit" en de slotsom van hare wijsheid was de aanprijzing van eene vereeniging van beide richtingen. Laat de wetenschappelijke jurist philosophisch en historisch tevens te werk gaan, zoo meende men, dan zal hij het best tot het ware wezen, den laatsten grond des rechts doordringen.

Indien ik mij niet zeer vergis, staat et aan deze zusterlijke eensgezindheid van philosophie en historie, bespiegeling en

---

bladzijden zal het den lezer blijken, dat de tegenstelling, zoo als ik haar opvat, volstrekt niet die is van philosophie en historie. Beide richtingen zijn wijsgeerig: het verschil is niet dit, dat de eene philosophisch zijn zou en de andere van philosophie niet zou willen weten, maar dit, dat de eene zich baseert op dogmatische, de andere op empirische wijsbegeerte. Eigenlijk zou men dus de tegenstelling in de rechtsbeschouwing als die van *dogmatische* en *empirische* rechts-*philosophie* moeten aanduiden.

Wanneer ik nu toch, willens en wetens, namen gebruik, die het verschil tusschen beide richtingen niet dekken, dan doe ik het: 1°. omdat zij de gebruikelijke zijn; en 2°. omdat hunne onjuistheid, die bij de, ik mag wel zeggen, gewone opvatting van de tegenstelling niet zoo klaar aan den dag treedt, eerst uit het verder verloop van mijn betoog moet voortvloeijen.

ervaring op het gebied der rechtswetenschap een einde te komen. De eerste is nog wat ze altijd geweest is, maar de historische rechtsbeschouwing is begonnen zich in hare ware gedaante te vertoonen. Zij moet thans alle gemeenschap met hare oudere zuster loochenen. Er dreigt tusschen beide richtingen een strijd uit te breken, waarin wij allen, die in de rechtswetenschap belangstellen, partij behooren te kiezen.

Maar we moeten die keus doen met kennis van zaken. Ons eerste werk zij daarom, ons de tegenstelling zooals zij zich thans langzamerhand ontwikkeld heeft duidelijk voor oogen te stellen. Gemakkelijk is die taak ook nu nog niet

Ik waarschuw al dadelijk voor eene onjuiste opvatting van de tegenstelling, die maar al te zeer voor de hand schijnt te liggen. Men zoekt dan het verschil in de methode waarnaar het recht gezocht wordt. De philosophische rechtswetenschap zou die zijn, welke gebruik maakt van deductie en het bijzondere afleidt uit het algemeene: de historisch-positieve daarentegen zich meer met inductie ophouden en het algemeene maken uit het bijzondere. Maar zoo legt men den nadruk niet, waar zij gelegd moet worden, en bovendien: er zijn philosophische stelsels van recht, wier basis door het onderzoek der empirische werkelijkheid, door inductie gevormd is, terwijl aan den anderen kant geen historisch-positieve rechtsonderzoeker het buiten deductie zou kunnen stellen. Slechts dit is waar, dat in de philophische rechtsbeschouwing de deductie eene grootere rol speelt dan in de positieve, dat de rechtsphilosoof aan zijne gevolgtrekkingen eene grootere waarde toekent, dan de historicus. Doch ook deze verschillende waardeering der deductie vormt niet het kenmerkend verschil tusschen beide opvattingen: zij is een gevolg van het verschil, niet dit laatste zelf.

Het ligt elders en dieper en betreft de vraag, wat het recht is en waar het thuis behoort.

Naar de philosophische opvatting is het recht eene stem uit den hooge, eene niet tot deze wereld onzer zinnelijkheid

maar tot eene hoogere orde van dingen behoorende macht, die den mensch in zijn leven op aarde als leidsvrouw is meegegeven. Zij erkent alzoo tweeërlei element: aan den éénen kant ziet zij den mensch en de menschelijke maatschappij in de stoffelijke wereld onzer ervaring. Aan den anderen kant, buiten die wereld en als eene macht, die haar bestuurt, onderstelt zij het ethisch gebod, zich richtende tot 's menschen wil en door middel van dien wil den gang van zaken in de wereld der zinnelijkheid leidende. Het recht is de geest, die de srof beheerscht. Het maakt geen deel uit van den maalstroom, waarin de empirische verschijnselen ronddwarrelen; integendeel, het staat er buiten en er boven en grijpt in den aan de wet van oorzaak en gevolg onderworpen loop van zaken in om den mensch te leiden naar zijne bestemming. Het is het vast en eeuwig en onveranderlijk beginsel tegenover het tijdelijke, voorbijgaande en veranderlijke, dat der wereld onzer ervaring eigen is.

Tot zoover komen alle philosophische stelsel overeen. Verschil is er tusschen hen wat betreft den vorm, dien zij aan het recht toeschrijven, Terwijl sommige er een uiting in zien van Gods wil, noemen andere het 't gebod der rede, dat eeuwig, onvergankelijk deel van den mensch, dat tot de wereld van het bovenzinnelijke behoort en over het lagere, stoffelijke deel rechtens heerschappij voert. Eene derde, thans vooral gebruikelijke voorstelling, denkt zich het recht als eene Platonische idee, de idee der gerechtigheid. Doch dit verschil, hoe gewichtig het overigens zijn moge, is thans, nu het ons om de tegenstelling van philosophische en historisch-positieve rechtsbeschouwing te doen is, van ondergeschikt belang. In de hoofdzaak zijn de stelsels eenstemmig: voor alle is het recht eene macht, die van buiten af op de wereld der ervaring, gelijk de zon op de aarde, haar invloed doet gevoelen: de „sol Justitiae".

Eenstemmig zijn ze ook in hunne opvatting van de taak der wetenschap. Die taak is geene andere dan ten eerste:

den inhoud van het hoogste rechtsgebod of van de rechtsidee te vinden, hetzij door het eenvoudig op te vullen met de uitspraken van het individueele rechtsbewustzijn, dat als de subjectieve weerschijn van het hoogste rechtsgebod beschouwd wordt, hetzij door middel van een onderzoek der empirische werkelijkheid, waarin de rechtsidee heet zich verwezenlijkt te hebben en waaruit ze dus gekend kan worden, en ten tweede: uit het dus gevondene de gevolgen af te leiden, die er in liggen en die natuurlijk even noodzakelijk bestaan als het beginsel zelf, waaruit zij voortvloeijen. Zoo komt men tot de kennis van het recht, zooals het in de hoogere orde der dingen, waartoe het behoort, werkelijk en noodzakelijk is en zooals de mensch het hier op aarde behoort na te streven.

Dit is het eenig waardig doel van alle wetenschappelijk onderzoek. Op den mensch en de menschenmaatschappij en de instellingen, die daar feitelijk gelden, wordt nu verder gelet alleen om ze te toetsen aan het beginsel en de daaruit afgeleide gevolgen en ze af te keuren of goed te keuren al naarmate dit onderzoek uitvalt.

De methode is voornamelijk deductie, maar niet dat zij deduceert is de eigenaardigheid van deze rechtsbeschouwing doch de plaats en de macht, die zij aan de begrippen waaruit zij deduceert en de waarde, die zij dien ten gevolge aan hare deducties toekent.

Gaan we nu over tot de historisch-positieve opvatting van het recht, hoe geheel anders komt het ons dan te gemoet! Ook zij erkent buiten de geschrevene wet en de positieve instellingen nog iets hoogers, den inhoud nl. van het ethisch bewustzijn Dat ten slotte staat en recht, alle regelen, die het menschelijk doen en laten beheerschen, al hunnen inhoud en al hunne macht putten uit de volksovertuiging, die ze als terecht bestaande erkent, is naar hare meening ontwijfelbaar. Maar en ziet daar het groote verschil, zij beschouwt het menschelijk bewustzijn van goed en kwaad, van recht en onrecht, zelf als een empirisch verschijnsel, gelijk alle andere verschijn-

selen onderworpen aan de wet van oorzaak en gevolg. Het recht is in haar oog van aardschen oorsprong, een integreerend deel van het oneindige netwerk van oorzaken en gevolgen, dat wij de wereld noemen. Het is haar niet mogelijk er eene macht in te zien, die van buiten af den loop der aardsche zaken regelt.

Voor de positieve rechtsbeschouwing vervalt dus de tegenstelling van het bovenzinnelijke en het zinnelijke. Zij ziet slechts den eeuwigen stroom der verschijnselen, waarin alles samenhangt, alles oorzaak en gevolg tevens is. Dien samenhang voor hare groep van verschijnselen bloot te leggen, ziet daar de taak, die zij zich stelt. Kortom zij houdt zich bezig met wat is in de wereld onzer ervaring. Haar object wordt gevormd door de denkbeelden der menschen omtrent goed en kwaad, recht en onrecht, zooals ze nu eenmaal zijn. Die te begrijpen, hunne oorzaken te doorgronden, wat zij vindt in algemeene regelen en begrippen samen te vatten, dat is de grootsche taak, die zij voor zich acht weggelegd. Ook zij is dus niet afkeerig van het algemeene en abstracte: geene wetenschap kan het daar buiten stellen. Maar de waarde, die zij aan hare abstracties toekent, is eene andere. Zij ontzegt er alle dwingende kracht aan. Wanneer de werkelijkheid er niet aan beantwoordt, ligt de fout niet bij de menschen, die anders zijn, dan ze wezen moesten, maar bij het begrip, dat slechts waarde heeft voor zooverre het de empirische werkelijkheid, zooals ze nu eenmaal is, met juistheid weergeeft.

Wat derhalve de beide rechtsbeschouwingen onderscheidt is het object. Object van de philosophische rechtsbeschouwing is het recht, zooals het is in de hoogere orde der dingen en zooals het hier op aarde behoorde te zijn. De positieve rechtsopvatting op hare beurt verwerpt dit object, omdat zij het als voor den mensch onbereikbaar beschouwt en beperkt zich tot het onderzoek van de regelen, die hier op aarde nu eenmaal als recht gelden. Twee wetenschappen dus veeleer dan twee richtingen in éène wetenschap!

Hoever ze bij de beantwoording der afzonderlijke vraagstukken uiteenloopen, behoeft geen betoog. Neemt b.v. de vraag naar wezen en ontstaan van den staat. De philosophische beschouwingswijze vat haar op als betreffende den staat zooals hij is in de wereld der begrippen, in de hoogere wereldorde. Om het wezen van den staat te bepalen tracht zij hem uit het ethisch grondbeginsel af te leiden: gelukt haar dit, dan heeft zij tevens aangetoond hoe de staat ontstaat. Zij zoekt niet en zij kan niet zoeken naar oorzaken, want zij beweegt zich in eene wereld, waarin slechts van gronden niet van oorzaken sprake is. De vraag naar het ontstaan van den staat is voor haar de vraag naar eene redeneering met behulp van welke die instelling uit het hoogste rechtsbeginsel logisch voortvloeit, of, gelijk het heet, naar den rechtsgrond, waarop zij steunt. Van daar dat beroep op het sociaal contract, als de bron, waaruit de staat is voortgekomen. Als eene poging om het ontstaan der empirische staten te verklaren, zou het beroep op een sociaal contract ongerijmd zijn. Verklaarbaar wordt het, indien we het begrijpen, zooals het bedoeld is, als eene poging nl. om in de wereld der begrippen den staat uit het grondbegrip te deduceeren.

Vraagt ge daarentegen de historisch-positieve beschouwingswijze naar het wezen van den staat, zij tracht haar antwoord te putten uit de empirische werkelijkheid. Wat deze in vroeger en later tijd als staat te zien gaf onderwerpt zij aan een onderzoek om het gemeenschappelijk kenmerk te vinden. Is dit haar gelukt, dan houdt ze het u voor als het wezen van den staat, maar met de uitdrukkelijke verklaring, dat zij bereid is haar begrip op te geven, zoodra de werkelijkheid haar een wezen vertoont, dat ontwijfelbaar staat is en toch aan de definitie niet voldoet. Zij wijkt voor de werkelijkheid, want deze in een kort begrip met juistheid samen te vatten was haar eenig doel.

Niet anders handelt zij, wanneer ze het ontstaan van den staat tracht te ontdekken. Ook hier is het de empirische

werkelijkheid, die zij raadpleegt. Het is haar om *oorzaken* te doen niet om *gronden*, om *feiten* niet om *redeneeringen*.

Doch genoeg. Dit éêne voorbeeld zij voldoende. Zoo als in dit geval, zoo loopen in alle vraagstukken van staat en recht philosophische en historisch positieve beschouwingswijze uiteen.

Is het mij gelukt de tegenstelling der beide rechtsopvattingen naar waarheid te schetsen, dan is het nu tevens gebleken, hoe onvereenigbaar zij zijn.

Het is niet mogelijk het recht te gelijkertijd te beschouwen als eene hoogere macht, die de wereld onzer ervaring leidt, en als een deel van deze wereld, met haar onderworpen aan de wet van oorzaak en gevolg. Slechts éêne van beide meeningen kan waar zijn. Er moet een strijd gestreden worden, die eerst met de overwinning van éêne der beide partijen eindigen kan. Zoolang ze krachtig en welgewapend tegenover elkander staan, is er voor de wetenschap geen rust, voor hare onderzoekingen geen vaste grondslag.

Is dit waar, dan zeer zeker is de vraag niet ongepast, welke richting ten slotte de zege behalen zal.

Het is gewaagd in zulk eene zaak voorspellingen te doen Toch kost het mij moeite aan de zegepraal van de historisch-positieve rechtsbeschouwing te twijfelen. Want het komt mij voor, dat zij niets anders is als de onvermijdelijke consequentie van eene ommekeer, die in de wijsbegeerte in het in het algemeen haar beslag reeds gekregen heeft. Wanneer de rechtswetenschap van de philosophische rechtsbeschouwing overgaat tot de historisch-positieve, dan zal zij slechts het voorbeeld volgen, dat haar door de algemeene philosophie gegeven werd en de thans verbroken eenheid in het wijsgeerig denken herstellen.

Het zij mij vergund deze stelling met een enkel woord nader te ontwikkelen.

De menschelijke geest bevat tweeërlei element van kennis. Hij bezit de door waarneming gekregen beelden van concrete

verschijnselen, maar hij bezit ook algemeene begrippen omtrent het samengaan en de opeenvolging van verschijnselen. Naast tal van menschen kennen wij *den* mensch; naast de concreet waargenomen opeenvolging van verschijnselen, kennen wij den regel, de wet, waarvan wat wij zagen slechts was de bijzondere toepassing. We onderscheiden dus in het geheel van onze kennis het algemeene en abstracte van het bijzondere en concrete.

Beide elementen staan tot elkander in nauw verband, dat leert ons een oogenblik nadenkens. Het algemeene dient ons ter verklaring van het bijzondere; het wijst ons den weg in de concrete verschijnselen en brengt er verband en samenhang in. De voorstelling, die wij ons van de wereld maken, is uit onze algemeene begrippen opgebouwd. Zonder deze zouden we slechts enkele onsamenhangende verschijnselen niet de wereld als één geheel kennen.

Het natuurlijk gevolg hiervan is, dat het abstracte en algemeene zich, bij den eersten oogopslag, aan ons vertoont als het eerste en hoogere, waarvan het concrete het uitvloeisel, het gevolg is. Wij zijn geneigd de natuurwet te beschouwen als de oorzaak of den grond der verschijnselen, die er onder vallen en zien licht in het begrip de oorzaak der dingen, die er onder begrepen zijn.

Dit alles is, geloof ik, duidelijk. Minder duidelijk is het, welk antwoord we moeten geven op de vraag naar den oorsprong onzer algemeene begrippen. Het bijzondere wordt ons door de waarneming verschaft; maar van waar ontleenen we onze algemeene begrippen? Niet onmiddellijk uit de waarneming: waarneming van het algemeene en abstracte is eene contradictie. Toch hebben we het; hoe dus komen we er aan? Ziet daar eene der hoofdvragen, die door de wijsbegeerte moeten worden opgelost. Door de wijze harer beantwoording wordt het eigenaardig karakter der wijsgeerige stelsels voor een groot deel bepaald, en de ommekeer in het wijsgeerig denken, waarvan ik sprak, is een ommekeer in die beantwoording.

Tweeërlei toch is in hoofdzaak het antwoord, dat de vraag heeft uitgelokt.

Naar het eerste is de inhoud onzer algemeene begrippen en alles wat er uit afgeleid worden kan, eene door de rede onafhankelijk van de waarneming verkregene of der rede aangeboren hoogere waarheid. Zij leeren ons de dingen kennen in hunnen waren, onveranderlijken, noodwendigen aard. Daartegenover geven ons onze waarnemingen de dingen te zien, niet zooals zij waarlijk zijn, maar zooals ze zich vertoonen aan onze zinnelijke natuur. De inhoud onzer algemeene begrippen het wezenlijke, noodwendige, blijvende, de inhoud onzer bijzondere waarnemingen het schijnbare, toevallige, voorbijgaande; beide zelfstandig en langs verschillenden weg verkregen; twee soorten van waarheid en twee werelden, de hoogere bovenzinnelijke en de lagere zinnelijke, zietdaar, naar ik meen, hoe de eerste theorie de vraag naar den oorsprong en de waarde van het algemeene, dat 's menschen geest bevat, beantwoordde.

Geheel anders viel het tweede antwoord uit. De wijsgeerige richting, die er door gekenmerkt wordt, denkt er niet aan de groote waarde, die het algemeene element in onze kennis voor ons heeft, te loochenen. Zij wil slechts den hoogeren oorsprong daarvan niet toegeven. Er is maar éééne objectieve werkelijkheid, meent zij, en dat is die, waarmee wij door onze waarnemingen in aanraking komen. Op haar hebben onze algemeene begrippen evenzeer betrekking als onze bijzondere waarnemingen. Beide zijn van haar afkomstig. Het verschil is alleen, dat de laatsten het onmiddellijk product zijn van de aanraking van onzen geest met de natuur buiten hem, terwijl de algemeene begrippen datgene zijn, dat nu verder onder den invloed van vele waarnemingen in onzen geest wordt voortgebracht.

Het denken kan niet buiten de waarneming, het kan slechts de stof, die het van de waarneming ontvangt, omzetten en uit het bijzondere maken het algemeene. Dit laatste is niet

de weerspiegeling van eene hoogere werkelijkheid, waarvan de zintuigen niet weten: integendeel het wil een beeld zijn van dezelfde wereld, waartoe deze toegang hebben. Er is slechts ééne waarheid: haar bezitten we in onze bijzondere waarnemingen en, met behulp van deze, in onze algemeene begrippen.

Zoo werden dus de rollen omgekeerd. Wat vooraan stond treedt naar achteren om voor het eerst achteraan gestelde plaats te maken. Het bijzondere, concrete heerscht, het algemeene, abstracte wordt beheerscht en heeft waarde alleen voor zooverre het 't eerste met juistheid samenvat. Is er strijd, dan heeft zich het algemeene begrip te schikken naar de bijzondere waarneming. Deze laatste, onze onmiddellijke aanraking met de werkelijkheid buiten ons, is de eenige toetsteen der waarheid.

Doch moet alzoo het algemeene element in onze kennis zich met eene tweede plaats tevreden stellen, het behoudt ook in dit stelsel zijne waarde. Wat het verliest is zijn absoluut gezag naast en boven het concrete: het richt zich naar dit laatste, niet andersom. Maar dat zonder zijne algemeene begrippen de mensch zijn weg niet vinden kan in den chaos der verschijnselen en lager staan moet dan het redeloos dier, is eene waarheid, waaraan ook deze wijsgeerige richting niet tornen wil.

Ziet hier dan het tweeërlei antwoord, dat op de vraag naar den oorsprong van onze algemeene begrippen gegeven is. In welke mate de richting van alle wetenschappelijk onderzoek er door bepaald wordt, behoeft niet nader aangewezen. Wie het eerste als waar aanneemt en zich bij het dogmatisme aansluit, beschouwt de begrippen als eenig waardig object van alle wetenschap en haar eenig doel, de afleiding van het bijzondere uit het algemeene. Wie zich bij het tweede aansluit en empirisch gezind is, kiest zich als voorwerp van zijn onderzoek de bijzondere verschijnselen en als doel de samenvatting dezer laatste in algemeene begrippen.

Zonder overdrijving mogen we den overgang van de eene tot de andere richting eene ommekeer noemen in het wijsgeerig denken. Welnu, die overgang heeft plaats gehad. De dogmatische beschouwing schijnt het meest voor de hand te liggen; zij is althans de oudste en heeft lang ook, nadat de andere ontstaan was, den boventoon gevoerd. In deze eeuw vooral echter heeft zij voor het empirisme de vlag moeten strijken.

Zonder gevaar voor tegenspraak meen ik te mogen zeggen, dat thans de beschouwingen, die ik hier de empirische genoemd heb, de bijna onbetwist heerschende zijn, niet alleen in de natuurwetenschap maar ook in de wijsbegeerte in het algemeen. Wel is er binnen de grenzen van die beschouwingen gelegenheid voor verschil van meening en wordt van die gelegenheid veel gebruik gemaakt; wel wordt door velen zeker, die niet aarzelen zouden er zich bij aan te sluiten, de naam van empirisme geweigerd: in de hoofdzaak, waarmee wij thans uitsluitend te maken hebben, bestaat zoo geen eenstemmigheid, dan toch eene heerschende meening ten gunste van de leer, die aan het bijzondere, concrete de eerste, aan het algemeene, abstracte de tweede plaats toekent.

Is dit waar, dan voorzeker had ik recht tot de voorspelling, dat in de rechtswetenschap van de beide thans niet langer vereenigbare richtingen de laatste de eerste verdrijven zal. Want wat is de zoogenaamde philosophische rechtsbeschouwing anders dan eene bijzondere toepassing van het dogmatisme, wat de historisch-positieve rechtsopvatting anders dan het empirisme?

Het dogmatisme kenmerkt zich daardoor, dat het aan het algemeene begrip een eigen oorsprong en eene zelfstandige waarde naast, zelfs eene dwingende macht over de bijzondere verschijnselen toekent.

Welnu, het algemeene begrip wordt op het rechtsgebied vertegenwoordigd door den inhoud van 't rechtsbewustzijn, d. i. door den algemeenen regel van doen en laten, wiens bestaan wij beseffen. En de philosophische rechtsbeschouwing doet

nu juist wat het dogmatisme doet, schrijft aan dien regel een hoogeren oorsprong toe buiten de wereld van het concrete en schenkt hem tegenover deze laatste zelfstandige waarde en dwingende macht.

En aan den anderen kant: het empirisme laat het algemeene en abstrakte ontstaan in de wereld der ervaring onder den invloed van het bijzondere, concrete. Het kent er geene zelfstandige waarde aan toe tegenover de concrete verschijnselen, en kan er niets anders in zien dan eene subjectieve samenvatting van deze laatste. Maar juist hetzelfde wil de positieve richting op het rechtsgebied. Zij ontkent niet, dat wij ons een algemeenen regel van doen en laten bewust zijn; zij beweert slechts, dat dit bewustzijn hier op aarde ontstaat door aardsche oorzaken en niets anders is dan een subjectieve samenvatting der bijzondere verschijnselen, dat zijn hier de handelingen der menschen tegenover elkander.

Kortom, volmaakte analogie! Er is slechts één verschil en dat juist verklaart, waarom de menschelijke denkbeelden op het gebied van 't recht ten achter bleven bij den algemeenen gang.

Het dogmatisme in het algemeen is en blijft noodzakelijk theoretisch: practische beteekenis voor 's menschen leven hier op aarde kan het niet hebben. Wie zich bezig houdt met de abstracte begrippen en daaruit afleidt, wat er in ligt, weet zoodoende nog niets van de concrete werkelijkheid, die buiten het veld van zijn onderzoek valt Komen zijne conclusiën met de empirische verschijnselen overeen, dan leeren zij hem niets, dat hij niet eenvoudiger en beter had kunnen kennen door middel der waarneming. Is er strijd tusschen die conclusiën en de werkelijkheid, zooals zij zich door de waarneming laat kennen, dan mag hij zich ergeren aan de natuur die zich anders vertoont, dan ze wezenlijk is, of anders is dan ze behoorde te zijn, meer kan hij niet doen. Haar dwingen en zetten naar de hand der theorie, dat gaat nu eenmaal niet. Is het vreemd, dat men geeindigd is met eene zoo volmaakt onpraktische leer op te geven en zich liever tot de

empirische werkelijkheid zelve wendde? Wij moesten ons naar haar richten, nu zij het niet naar ons wilde doen.

Het dogmatisme daarentegen op het gebied van het recht behoeft niet theoretisch te blijven, want de menschen zijn tot zekere hoogte als kneedbaar was. Beantwoordt de werkelijkheid niet aan ons begrip omtrent de wijze, waarop menschen zich tegenover menschen gedragen, we kunnen hun den eisch stellen, zich te verbeteren en door middel van dwangmiddelen aan het begrip werkelijkheid trachten te verschaffen.

Zoo bleef het dogmatisme op dit gebied bewaard voor die algeheele doelloosheid, die er op het andere aan kleefde en kon het er langer stand houden. Maar toch, geloof ik, zal het ook hier bezwijken. De menschheid kan niet op den duur voor zekere categorie harer abstracte begrippen handhaven den hoogeren oorsprong en de absolute waarheid, waarvan ze voor hare abstracties in het algemeen afstand gedaan heeft. Dat het dogmatisme hier niet in die mate de „dorre heide" is waarvan Goethe spreekt, zal haar niet weerhouden, de verbroken eenheid in hare denkbeelden te herstellen. En dat te minder, daar voorwaar ook de empirische opvatting des rechts vruchtbaar is voor het leven.

En hiermee ben ik tot een laatste vraag genaderd. Want, het moet erkend worden, de empirische rechtsbeschouwing schijnt aan een groot gebrek te lijden, een gebrek zoo groot, dat we, indien het bestond, daarom alleen reeds hare heerschappij een ongeluk zouden moeten achten.

In de plaats van het eeuwig ware beginsel, waarvan de mensch kennis neemt, maar dat hij niet maakt, stelt het den regel, die in den menschelijken geest ontstaan, eenvoudig de samenvatting is van hetgeen in deze empirische wereld feitelijk gebeurt; in plaats van de hoogere rechtsorde vergankelijke menschelijke denkbeelden. Waar blijft dus de leiding? Hoe zal de menschheid aan zich zelve overgelaten haren weg vinden?

Uit volle overtuiging, gelukkig, mogen we dit bezwaar slechts schijnbaar noemen Het onderstelt, dat 't recht, indien

het ophoudt te zijn een hooger bovenzinnelijk beginsel, prijs gegeven wordt aan menschelijke willekeur. Toch is niets minder waar dan dat.

Ook naar de empirische hypothese wordt het recht den mensch opgelegd en heeft zijn wil er geen vat op. Ook zij erkent het als een gids aan wiens leiding hij zich veilig kan toevertrouwen. Zij laat het op aarde ontstaan, wel is waar, doch onder den invloed van oorzaken, die voor menschelijke willekeur geen plaats openlaten.

Ziet hier, hoe zij zich de toedracht denkt.

De mensch, ik meen niet de individu maar de soort, verkrijgt op de lange baan zijner ontwikkeling uit lagere vormen zekere eigenschappen, een eigenaardig karakter, dat wel nooit onveranderlijk is maar toch zoo langzaam zich wijzigt, dat het gedurende gansche perioden zekere mate van vastheid vertoont. Onder den invloed van dat karakter d. i. van het complex van motieven, waarvoor hij vatbaar is, en van de uiterlijke levensomstandigheden, waarin hij geplaatst is, neemt 's menschen leven een zekeren vorm aan, die slechts met het karakter en de levensomstandigheden, dus niet anders dan langzaam zich wijzigt. Wat waar is van het menschelijk leven in het algemeen, geldt ook van zijn maatschappelijk leven, d. i. van de wijze, waarop hij zich gedraagt tegenover zijne medemenschen. Er ontstaat een regelmaat in 's menschen handelwijze tegenover zijne natuurgenooten, of, wat hetzelfde is, de maatschappij neemt eene bepaalde gedaante, een vaste orde aan.

Zoo ontstaat de stof, waaruit het recht wordt opgebouwd, want de menschelijke geest wordt zich die regelmaat bewust Uit alle bijzondere handelingen, die hij waarneemt, vormt hij zich den regel, die daarin immament is. Het besef van dien regel noemen wij het ethisch bewustzijn of wanneer het door opzettelijk onderzoek verkregen werd, de ethische overtuiging. En ziet daar het recht geboren!

In dit alles is voor willekeur geen plaats. Wat de mensch

voor recht houden zal, dat hangt niet van hem zelf af. Het wordt hem opgelegd, naar deze theorie even goed als naar de dogmatische. Maar het wordt hem opgelegd door het leven. Niet daarin verschillen de beide wijsgeerige richtingen, dat de eene het recht zou opvatten als den mensch gegeven, de andere als door den mensch gemaakt. Het verschil is, dat de eene het leven zich laat vormen onder den invloed van het daar buiten staande recht, dat den mensch in eene bepaalde richting voordrijft, terwijl de andere het recht juist afkomstig acht uit het leven, dat onafhankelijk van het recht door de samenwerking van 's menschen karakter en van de niterlijke levensomstandigheden eene bepaalde gedaante heeft aangenomen.

Een groot onderscheid voorzeker, maar niet dat tusschen noodzakelijkheid en willekeur. Het recht moge naar de empirische beschouwingswijze menschelijk zijn, het is niet door den mensch gemaakt. Maar dan blijft het ook ten volle den eerbied verdienen, dien wij er tot nog toe aan verschuldigd achtten: ik ga verder, het verdient dien eerbied in hoogere mate.

Beschouwen we het als eene stem uit eene hoogere wereld, dan mogen we er ons geloovig bij neerleggen, begrijpen doen we het niet. In zijn ontstaan, in zijne aanspraken op heerschappij is het voor ons een raadsel.

Vatten we het empirisch op daarentegen, ook dan ten eerste vindt het godsdienstig gevoel volkomen bevrediging, want ook dan kan het 't recht terug brengen tot den Schepper van alle dingen als tot zijn eerste oorzaak. Zijne inwerking vervalt niet, zij wordt slechts anders gedacht. Het is een schakel in den oneindigen keten van oorzaken en gevolgen, maar die keten heeft zijn oorsprong in Hem.

En ten tweede, ook het verstand krijgt zijn rechtmatig deel, het begrijpt. Het ziet het recht ontstaan en kent de oorzaken, waardoor zijn inhoud bepaald wordt. Daardoor erkent het zijne waarde. Vatten we het recht op als de weerspiegeling van de maatschappelijke orde in onzen geest, dan eerst

gelooven we niet alleen dat, maar begrijpen we ook waarom, we zijne uitspraken volgen moeten. Dan eerst wordt het helder voor ons verstand, waarom voor den individu als hij zijne handelingen bepalen zal, voor den wetgever als hij wetten vaststelt, voor den rechter als hij, waar de wet hem in den steek laat, vonnis vellen moet, het rechtsbewustzijn een betrouwbare gids is. Want dien gids volgende blijven zij in overeenstemming met de maatschappelijke orde. Het rechtsbewustzijn kan dwalen, want niet altijd zullen we de maatschappij, waarin we leven, ten volle begrijpen; het kan leemten bevatten die door een opzettelijk onderzoek moeten worden aangevuld, over het algemeen echter zal die mensch het best leven, die wetgever de beste wetten maken, die publieke opinie den heilzaamsten druk uitoefenen, die zich aansluit aan het heerschend rechtsbewustzijn.

Dat het recht empirisch opgevat zijne aanspraken op onzen eerbied verliezen zou, daarvoor bestaat alzoo geen vrees. Toch moet het iets prijs geven, zijne aanspraken namelijk op absolute waarheid en absoluut gezag, aanspraken trouwens, die het nooit heeft weten te handhaven. Het rechtsbewustzijn, dat bij de leden van eene bepaalde maatschappij bestaat, is als door haar voortgebracht aan haar gebonden. Uitnemende maatstaf van beoordeeling voor de handelingen die daar verricht, de maatregelen, die daar genomen worden, houdt het op eenige waarde te hebben, zoodra het de beoordeeling geldt van hetgeen elders plaats heeft, tenzij de maatschappelijke toestanden gelijk of ongeveer gelijk zijn.

De handelingen der menschen, de wetten uit lang vervlogen tijden, of onder in geheel andere toestanden levende, geheel anders geaarde volken, aan onze begrippen van recht en onrecht te toetsen, is het toppunt van willekeur. Er is thans wel bijna niemand, die dit zou durven tegenspreken; toch ligt het naar de dogmatische opvatting in den aard van het recht op dergelijke algemeene heerschappij aanspraak te maken. Want het is eeuwig en onveranderlijk: wie meent het

te kennen, en welke aanhanger van die richting meent dat niet, moet zoo hij consequent is, de handelingen der menschen in alle tijden en op alle plaatsen recht of onrecht noemen, al naar mate ze met zijn rechtsbewustzijn overeenkomen of strijden.

Het is zeker een groot voordeel van de empirische opvatting, dat zij aantoont, waarom die absolute heerschappij noodzakelijk een hersenschim zijn moet.

Volmaakt hetzelfde geldt, wanneer het er op aankomt eene maatschappij, wier grondslagen in den loop der tijden gewijzigd zijn, te hervormen. Ook dan heeft het rechtsbewustzijn, dat met de thans verdwenen toestanden is opgegroeid, geen recht zich te doen hooren. Het verzet zich noodzakelijk tegen elke belangrijke hervorming, juist omdat zij hervorming is en nog niet in de gelegenheid was het bij haar passende rechtsbewustzijn in het leven te roepen. Andere motieven moeten nu den doorslag geven: het rechtsbewustzijn gaat later van zelf mede.

En hiermede ben ik aan het einde van mijn taak.

Ik heb U de tegenstelling in de rechtsbeschouwing willen schetsen, die naar mijne vaste overuiging ten grondslag ligt aan de meeste der vraagstukken, die thans de rechtswetenschap verdeeld houden. Zoolang die tegenstelling niet is opgelost zal er ook aan de verdeeldheid geen einde komen.

Tot die oplossing mede te werken is daarom plicht van ieder, die het met de rechtswetenschap wel meent.

En het minste, dat wel van ons gevorderd kan worden, is, dat we, ieder voor zich, ons aan ééne bepaalde beschouwingswijze houden en niet, gelijk thans nog maar al te dikwijls gebeurt, al naar mate de behoefte van ons betoog het meebrengt, nu eens uit deze, dan uit die rechtsopvatting redeneeren en trachten te vereenigen, wat de aard der zaak nu eenmaal gescheiden heeft. Reeds zoo zal er veel gewonnen, veel verwarring voorkomen, veel misverstand uit den weg geruimd zijn.

Ik heb gezegd.

BIJLAGEN.

I.

1883—1884.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteiten der

voor	Godgel.	Rechtsg	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1sten keer	10	7	34	9	5	65
„ 2den „	5	8	32	4	3	52
„ 3den „	26	12	23	7	2	70
„ 4den „	24	10	23	7	2	66
„ 5den „	31	11	26	3	3	74
„ 6den „	14	3	24	2		43
„ 7den „	3		5			8
„ 8sten „			9		2	11
„ 9den „			6			6
„ 10den „			3			3
„ 11den „			1			1
Studenten	113	51	186	32	17	399
Duitschers en Hongaren	21					21
niet-studenten		1	15	7	24	47
Totaal.	134	52	201	39	41	467
Voll. Ond.	113	51	186	32	17	399
2 lessen	20		5	4	4	33
1 les	1	1	10	3	20	35
Totaal.	134	52	201	39	41	467

II.

UITSLAG DER UNIVERSITEITS-EXAMENS.

	1883—1884.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Examen in Hebreeuwsche taal en Israëlietische Oudheden.	10	10	
Candidaats-examen in de Godg. (1e ged.)	26	24	2
„ „ „ (2e ged.)	20	19	1
„ „ „ (1e en 2e ged.)	3	3	
Doctoraal-examen „ „	5	5	
Candidaats-examen in de Rechten.	31	21	10
Doctoraal „ „ Rechtswetenschap.	17	14	3
„ „ „ Staatswetenschap.	1	1	
Candidaats „ „ Geneeskunde.	21	14	7
Doctoraal „ „ „	21	20	1
„ „ „ Heelkunde.			
„ „ „ Verloskunde.			
Groot Mathesis-examen.	1	1	
Propaed. exam. voor de Geneeskunde.	16	12	4
Candidaats „ in de Wis- en Natuurkunde.			
„ „ „ Aard- en Delfstofkunde.			
„ „ „ Plant- en Dierkunde.	1	1	
„ „ „ Artsenijbereidkunde.			
Doctoraal „ „ Wis- en Sterrekunde.			
„ „ „ Wis- en Natuurkunde α.			
„ „ „ „ „ „ β.			
„ „ „ Scheikunde.			
„ „ „ Aard- en Delfstofkunde.			
„ „ „ Plant- en Dierkunde.	1	1	
„ „ „ Artsenijbereidkunde.			
Propaed. examen voor de Godgeleerdheid.	10	5	5
„ „ „ Rechten.	4	4	

	1883—1884.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Candidaats „ in de Klass. Letterkunde.			
„ „ „ Semitische „			
„ „ „ Nederl. „			
„ „ „ Taal- en Letterk. v. d. O. I. Archipel.			
„ „ „ Wijsbegeerte.			
Doctoraal „ „ Klass. Letterkunde.	2	2	
„ „ „ Semitische „			
„ „ „ Nederl. „	2	2	
„ „ „ Taal- en Letterk. v. d. O. I. Archipel.			
„ „ „ Wijsbegeerte.			
Examen bedoeld in Staatsblad 1877 n° 159 art. 6.			
Totaal . . .	192	159	33

III.

PROMOTIËN,

van 18 September 1883 tot 12 Juli 1884.

Faculteit der Godgeleerdheid.

1883.

14 *Mei.* Johannes Marinus Simon Baljon, van Rotterdam; publiek. Proefschrift: *De tekst der brieven van Paulus aan de Romeinen, de Corinthiers en de Galatiërs als voorwerp van de Conjecturaal-kritiek beschouwd;* tot doctor in de godgeleerdheid.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1883.

20 *October.* Johan Hendrik Antonij van Basten Batenburg, van Lichtenvoorde; privaat. Proefschrift: *Aanteekeningen op art.* 1917 *B. W.;* tot doctor in de rechtswetenschap.

7 *November.* Hermanus Johannes van Lulofs Umbgrove, van Zutphen; privaat. Proefschrift: *Enkele rechtsvragen omtrent de legitieme portie, naar het Nederlandsche recht;* tot doctor in de rechtswetenschap.

26 *November.* Robertus van Zuylen van Nyevelt, van Constantinopel; privaat. Proefschrift: *De vrede van Carlowitz*; tot doctor in de rechtswetenschap.

19 *December.* Aart van de Koppel Gz., van Almkerk; privaat. Proefschrift: *Kan de decisoire eed worden opgelegd, als tegenbewijs van hetgeen in eene notariëele akte vermeld staat?;* tot doctor in de rechtswetenschap.

19 *December.* Gijsbertus Josephus van Heijst, van 's Hertogenbosch; privaat. Proefschrift: *Over trouwbeloften*; tot doctor in de rechtswetenschap.

21 *December.* Alexander Adrianus van Nagell, van Lochem; privaat. Proefschrift: *Eenige beschouwingen over Art.* 3 *der Spoorwegwet van* 9 *April* 1875 (*Staatsbl. No.* 67.); tot doctor in de rechtswetenschap.

21 *December.* Herman Henricus Everts, van Twello; privaat. Proefschrift: *De ontbindende voorwaarde*; tot doctor in de rechtswetenschap.

21 *December.* Philippus Pelgrim Carolus Henricus Everts, van Twello; privaat. Proefschrift: *Uitoefening van rechten door een ander dan den rechthebbende;* tot doctor in de rechtswetenschap.

1884.

23 *Januari.* Lambertus Rinkel, van Hilversum; privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot den rechtstoestand der erfgoojers.*; tot doctor in de rechtswetenschap.

25 *Maart.* Willem Lodewijk Borel, van Samarang; privaat. Proefschrift: *Noodtoestand;* tot doctor in de rechtswetenschap.

2 *April.* Paulus Henricus Rudolphus van Rossem, van Soerabaija; privaat. Proefschrift: *Eene vraag uit het levensverzekeringsrecht*; tot doctor in de rechtswetenschap.

23 *April.* Conradus Augustus Nieuwenhuis, van Woerden; privaat. Proefschrift: *de vraag of het onderzoek kan heropend worden, nadat het eenmaal formeel gesloten is verklaard;* tot doctor in de rechtswetenschap.

23 *Juni.* Ferdinand August Josephus Alphonsus Hubertus Marius Hengst, van Boxmeer; privaat. Proefschrift: *Wie moeten in de directe gemeentebelastingen bijdragen?;* tot doctor in de rechtswetenschap.

11 *Juli.* Antonius Maria Aloysius Smits, van Amsterdam; privaat. Proefschrift: *Electrische geleidingen over erven van derden;* tot doctor in de rechtswetenschap.

Faculteit der Geneeskunde.

1883.

21 *December.* Antonius Halbertsma, van Sneek; privaat. Proefschrift: *Over exsudatie en transsudatie;* tot doctor in de geneeskunde.

21 *December.* Jan Cornelis van Beek, van Zuidland; privaat. Proefschrift: *Over filtratie van vloeistoffen door vezelachtige vliezen;* tot doctor in de geneeskunde.

1884.

10 *Juli.* Albertus Huysman, van Garderen; privaat. Proefschrift: *de afstomping der gehoorzenuw door geluidsindrukken;* tot doctor in de geneeskunde.

11 *Juli.* Theodorus Johannes Wilhelmus Exler, van Schiedam; privaat. Proefschrift: *Behandeling en genezing van breuken door alcohol-injecties;* tot doctor in de geneeskunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1884.

8 *Juli.* Leendert Johannes van der Harst, van Middelburg; privaat. Proefschrift: *Studien over* Taxus baccata *L. en het aan deze plant eigen vergift;* tot doctor in de artsenybereidkunde.

8 *Juli.* Gerrit Jan Marie Coolhaas, van Amerongen; privaat. Proefschrift: *De Theorie van de beweging der maan vóór Newton;* tot doctor in de Wis- en Sterrekunde.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1884.

21 *Juni.* Fredericus Henricus Elias Wolf, van Zaamslag; privaat. Proefschrift: *Dissertatio litteraria continens observationes ad scholia in Platonem;* tot doctor in de klassieke letteren.

27 *Juni.* Arentius van IJsendijk, van Deinum; privaat. Proefschrift: *Dissertatio litteraria inauguralis de T. Macci Plauti Persa;* tot doctor in de klassieke letteren.

Verzuimd in het jaarboek 1882—1883 te vermelden:

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1883.

24 *April.* Andrae Cornelis Abraham Jacobse Boudewijnse, van Middelburg; privaat. Proefschrift: *het papieronderzoek in strafzaken;* tot doctor in de rechtswetenschap.

23 *Mei.* Bastiaan van Eeten, van Utrecht; privaat. Proefschrift: *Aanteekening op art.* 2030 *B. W.;* tot doctor in de rechtswetenschap.

IV.

UITSLAG DER EXAMENS, door de faculteiten der Wis- en Natuurkunde en der Geneeskunde afgenomen, ingevolge de Wet van 25 Dec. 1878 (*Staatsblad* N°. 222.)

	1883—1884.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Eerste natuurkundig examen. (Art. 4 der Wet)	53	38	15
Tweede Natuurkundig examen. (Art. 5).	11	7	4
Theoretisch Geneesk. examen eerste gedeelte (Art. 6).	10	8	2
Theoretisch Geneesk. examen. tweede gedeelte.	8	8	0
Theoretisch examen in de Tandheelkunde. (Art. 9.)	2	1	1
Theoretisch Apothekerexamen. (Art. 13).	7	7	0
Bewijzen van kennis der Dier- en Delfstofkunde. (Art. 15)	12	10	2
	103	79	24

V.

NAAMLIJST DER STUDENTEN

VOOR DE EERSTE MAAL

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VAN

Prof. Mr. H. J. HAMAKER.

voor den Cursus 1883/84. [1])

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1883.				
22 Sept.	Johannes Diderik Leonard Harders.	M.	15 April 1844	Oostwedde.
„	Wijtze Hettema.	M.	24 Juli 1864	Harlingen.
„	Jan Adam ten Bokkel Huinink.	M.	22 Nov. 1862.	Oud-Alblas.
„	Johan Herman Willem Bisschop Boele.	Th.	17 Sept. 1864.	Breda.
„	Hugo Visscher.	M.	4 April 1867.	Muiden.
„	Gerard Johan van der Kaay.	M.	2 Jan. 1864	Utrecht.
„	Hendrik Johannes Korvezee.	M.	20 Febr. 1864.	Utrecht.
„	Willem Koster.	M.	16 Oct. 1865.	Boskoop.
„	Johannes Pieter Christiaan Leinweber.	M.	19 Maart 1864.	Amersfoort.
„	Johannes Gijsbertus Brouwer Nijhoff.	J.	21 Juni 1863.	Haastrecht.
„	Jean Gédéon Lamberte Nolst Trenité.	J.	29 Juli 1863.	Utrecht.
„	Philip Johan Herman Vierdag.	M.	15 Oct. 1861.	Menado.
„	Gijsbertus van Dorssen.	M.	27 Juni 1865.	IJselstein.

1) Door de letters Th., J., M., Ph. en L. worden de Faculteiten van *Godgeleerdheid*, *Rechtsgeleerdheid*, *Geneeskunde*, *Wis- en Natuurkunde*, *Letteren en Wijsbegeerte* aangeduid.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1883.				
12 Sept.	Jakob Petrus Hooft Graafland.	J.	10 Aug. 1863.	Amsterdam.
„	Willem Theodoor Grothe.	J.	8 Sept. 1862.	Utrecht.
„	Isaäc Philip François van de Plassche.	Th.	28 Febr. 1864	Aardenburg.
„	Roelof Bennink Bolt.	Th.	21 Aug. 1862.	Arnhem.
14 Sept.	Henricus Egbertus Vinke.	Th.	22 Oct. 1863.	Rotterdam.
„	Clemens Lambertus Voorhoeve.	Th.	3 Mei 1864.	Rotterdam.
„	Jan Willem Brinkgreve.	L.	2 Febr. 1863.	Zalt-Bommel.
„	Gerrit de Ven.	Ph.	17 Febr. 1860.	Rijswijk.
„	Henri Franciscus Bastiaan Johannes Adriaan Noordhoek Hegt.	M.	17 Nov. 1863.	Batavia.
„	Johannes Julius Tilanus.	J.	5 April 1864.	Tiel.
„	Albert Josef Alexander Haffmans.	M.	18 Jan. 1864.	Roermond.
„	Ynze Radersma.	L.	9 Febr. 1840.	Workum.
„	Adriaan Nikolaas Johan Hanedoes van Almkerk.	M.	12 Aug. 1861.	Haarlemmermeer.
„	Richard Gustave Jean Louis Smagghe.	Ph.	14 Jan. 1863.	Breda.
„	Pieter Timmermans.	M.	25 Dec. 1863.	Raamsdonk.
„	Frans Hendrik Adriaan Vermeulen.	M.	17 Febr. 1862.	Utrecht.
„	Leopold van Itallie.	Ph.	12 Maart 1866	Maastricht.
„	Arnold van Os.	M.	24 Juni 1863.	Tiel.
„	Abraham Duetz.	M.	26 Juni 1865.	Leerdam.
„	Bonne Koster.	M.	19 Maart 1864.	Hoogeveen.
7 Sept.	Johannes Ferdinandus Josephus Bloemen.	M.	14 Jan. 1865.	Delden.
„	Gerardus Jacobus Eekman.	M.	19 Febr. 1862.	Enschedé.
„	Johannes Petersen.	Ph.	4 Juni 1865	Makkum.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1883.				
27 Sept.	Joseph England Millard.	L.	28 Dec. 1860	Stuttgart.
„	Marinus Philippus Spillenaar Bilgen.	Ph.	30 Aug. 1864.	Paramaribo.
30 Sept.	Hendrik Lodewijk Sanders.	Ph.	30 Oct. 1865.	's Gravenhage.
3 Oct.	Pieter Snoep.	Th.	22 Nov. 1861.	Goes.
4 Oct.	Jacobus Hermanus Schuurmans Stekhoven.	Ph.	20 Juli 1864.	Harderwijk.
„	Pieter Cornelis Johannes van Brero.	M.	2 Sept. 1860.	Soerabaya.
„	Frederik van Leijden.	M.	1 Nov. 1859.	Krommenie.
8 Oct.	Paulus Pieter Couvret.	Th.	19 Dec. 1860.	Rotterdam.
„	Herko Jacob Groot.	M.	28 Dec. 1864.	Paramaribo.
9 Oct.	Pieter Cornelis Verkerk.	M.	11 Juli 1863.	Waddingsveen
11 Oct.	Simon Overmeer.	L.	31 Mei 1848.	Wartena (Friesland).
„	Fedde Hacquebord.	Th.	17 Mei 1862.	Kollum.
19 Oct.	Ludwig Hach.	Th.	30 Mei 1860.	Rothselberg.
„	Ludwig Wirth.	L.	19 Maart 1847.	Borenbach.
„	Andreas Natorp.	Th.	30 Nov. 1860.	Dusseldorf.
„	Friedrich Mayer.	Th.	19 Jan. 1859.	Dörrebach.
„	Emil Christian Fröhlich.	Th.	18 Mei 1859.	Thalfang bij Trier.
„	Jacob Gerhart.	Th.	19 Nov. 1859.	Bubach.
„	Heinrich Appel.	Th.	29 Febr. 1860.	Kreuznach.
„	Michael Hüst.	Th.	4 Dec. 1860.	Insheim.
„	Wilhelm Vogelsang.	Th.	7 Mei 1859.	Neviges bij Elberfeld.
„	Theodor Stübinger.	Th.	5 Aug. 1861.	Speijer.
„	Fritz Geib.	Th.	28 Dec. 1861.	Duckroth (Pfalz.)
22 Oct.	Gerard Bicker Caarten.	J.	19 Mei 1862.	Rotterdam.
„	Karl Zsigmund.	Th.	17 Dec. 1860.	Kökös. Hongarije.

DATUM VAN ISCHRIJVING	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1883.				
2 Oct.	Otto Zur Linden.	Th.	16 Maart 1857.	Habbelrath bij Dusseldorf.
»	Hartog Italie.	L.	22 Oct. 1842.	Meppel.
»	Tjeerd Eernstman.	M.	5 Sept. 1865	Leeuwarden.
6 Oct.	August Heinrich Ludwig Berendts.	M.	17 Juli 1859.	Hamburg.
»	Mevr. Virginie Georgine Waltjen, geb. Stadelmann.	M.	7 Febr. 1860	Koenigsberg in Pr.
»	Herman Bernhard van Buuren.	M.	20 Juni 1860.	Opperdoes.
9 Oct.	Marius Nicolaas Jacob Moltzer.	L.	16 Juni 1863	Amsterdam.
»	Emile Steijns.	Ph.	7 Aug. 1863.	Maastricht.
0 Oct.	Maarten Schinkel.	M.	8 Jan. 1864	Langeruigeweide.
»	Cornelis Henricus Felix.	M.	1 Jan. 1865.	Boskoop.
»	Marinus Johannes van Bouwdijk Bastiaanse.	M.	9 April 1857.	Hoogland.
1 Nov.	Johan Jacob Aernoud Muller.	Ph.	2 Mei 1856.	Maastricht.
»	Ruurd Robijn Nauta	Ph.	18 Mei 1861	Batavia.
3 Nov.	Nicolaas de Haan.	M.	23 Mei 1865.	Utrecht.
»	Johannes Albertus Schouten.	Th.	6 Maart 1858	Nijbroek.
»	Everhardus Jacobus Mink.	M.	15 Oct. 1861	Heukelum.
7 Nov.	Johann Heinrich Brunne.	J.	13 Juni 1849.	Hoorn.
»	Isaäc Marius Jacob van Rossem.	J.	2 Sept. 1863	Rotterdam.
8 Nov.	Johann Peter Ludwig Fischer.	M.	13 Oct. 1846	Utrecht.
5 Nov.	George Frans Haspels.	Th.	7 April 1864.	Nijmegen.
7 Nov.	Clemens Joseph Berger.	M.	15 Juni 1861.	Venloo.
5 Dec.	Jan Reinier van der Monde.	M.	28 Maart 1865.	Utrecht.
»	Albertus Johannes du Burck.	L.	1 Sept. 1861.	Sluis.
»	Lodewijk Antoon Jansen.	L.	5 April 1859.	's Gravenhage.
»	Gerrit Jan Klokman.	L.	3 Mei 1859.	Keppel.

DATUM VAN INSCHRIJVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE PLAATS.
1883.				
15 Dec.	Hermanus Henricus Dekker.	L.	26 Sept. 1855.	Amsterdam
„	Hermanus Wilhelmus Johannes Antonij Schook.	L.	26 April 1857.	Amsterdam.
„	Johanna Taets van Amerongen.	L.	16 Juni 1849.	Zeist.
„	Marinus du Puy.	L.	7 Mei 1860.	Zwolle.
„	Mevr. Crommelin, van Dielen.	L.	24 Aug. 1837.	Utrecht.
20 Dec.	Johanna Eva Margaretha van Rijn.	L.	6 Mei 1862	Groningen.
„	Willem Antoon Arnold Grevers.	M.	16 Maart 1842.	Amsterdam.
„	Jan van Gorkom.	L.	19 Juli 1861.	Harmelen.
1884.				
16 Jan.	Elia Faber.	M.	3 Aug. 1860.	Nuis (Groningen).
19 Jan.	Sake Tjepke Heeringa.	M.	14 Jan. 1853.	Leeuwarden
24 Jan.	Hendrik Jan Marie Wolterink.	M.	16 Febr. 1866.	St. Jansklr
30 Jan.	Gerard Overdijkink.	L.	4 Maart 1849.	Laren (Gelderland)
„	Jan Bergmans.	L.	6 Maart 1863.	Ooster N kerk.
7 Febr.	Marinus Mieras.	L.	14 Maart 1858.	Wolfaart
10 Mei.	Marcus Cohen.	M.	26 Febr. 1857.	Leiden.

INHOUD.

Wetten en besluiten betreffende het Hooger Onderwijs.

Inrichting en Geschiedenis der Universiteit.

Bijlagen.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

TE

UTRECHT

1884—1885.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1885.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT

TE

UTRECHT

1884—1885.

UTRECHT — J. L. BEIJERS — 1885.

Stoomdruk van P. W. van de Weijer, te Utrecht.

WETTEN EN BESLUITEN

BETREFFENDE

HET HOOGER ONDERWIJS.

(*Vervolg van Jaarboek* 1883—1884).

20 December 1884
No. 15.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ, ENZ, ENZ.

Op de voordracht van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 December 1884, N°. 2474, afd. K. W.;

Gelet op art. 48 der wet van 28 April 1876, (*Staatsblad* N°. 102) en op ons besluit van 31 December 1879, N°. 24;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Aan art. 6 van het bij gemeld besluit vastgesteld reglement op het beheer en het gebruik der verzamelingen, inrichtingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Universiteiten des Rijks toe te voegen de volgende alinea: „Om een voorwerp of hulpmiddel „uit te leenen anders dan voor wetenschappelijk onderzoek of gebruik „bij lessen of voorlezingen binnen het Rijk, behoeft hij de vooraf„gaande goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken."

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

Het Loo, den 20sten December 1884.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

(STAATSBLAD N°. 141.) *Wet van den 23sten Juli 1885, houdende wijziging der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102) tot regeling van het hooger onderwijs.*

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ. ENZ. ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, Saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is bijzondere bepalingen vast te stellen omtrent de toelating van vreemdelingen en Nederlanders, geen ingezetenen van het Rijk zijnde, tot de examens bedoeld in art. 84 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) tot regeling van het hooger onderwijs;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Eenig artikel.

Tusschen de artikelen 85 en 86 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) wordt gevoegd artikel 85*bis*, luidende:

„Vreemdelingen, meerderjarige Nederlanders, geen ingezetenen „des Rijks zijnde, en minderjarige Nederlanders, wier ouders of „voogd geen ingezetenen van het Rijk zijn of ter zake van 's lands „dienst in een vreemd land wonen, kunnen tot het afleggen der in „art. 84 bedoelde examens worden toegelaten op vertoon van „getuigschriften van bekwaamheid, afgegeven door buitenlandsche „instellingen van onderwijs of onderzoek, mits de eischen, voor „het verkrijgen van die getuigschriften gesteld, ongeveer overeen- „stemmen met die van het programma bedoeld in het derde lid „van art. 11."

„Door ons worden bij besluit, den Raad van State gehoord, na „ingewonnen advies van ieder der Senaten van de Rijksuniversi- „teiten, de bedoelde buitenlandsche instellingen aangewezen, als- „mede de getuigschriften omschreven, welke vereischt worden voor „die toelating."

„Deze aanwijzing kan ten allen tijde op gelijke wijze worden „ingetrokken."

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven op het Loo, den 23sten Juli 1885.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

Uitgegeven den *zeven en twintigsten* Juli 1885.

De Minister van Justitie,

DU TOUR VAN BELLINCHAVE.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Studiejaar 1884—1885.

COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. W. C. MEES, *President*, benoemd bij besl. van 28 April 1869 n°. 2, tot 30 Sept. 1877. (Overleden 24 Dec. 1884).

Mr. E. H. 'S JACOB, benoemd bij besl. van 25 Sept. 1883 n°. 2, tot 30 Sept. 1885; tot *President* benoemd bij besl. van 13 Jan. 1885 n°. 6.

Mr. H. G. RÖMER, benoemd bij besl. van 15 Juni 1870 n°. 8, tot 30 Sept. 1891.

Mr. H. ROIJAARDS VAN SCHERPENZEEL, benoemd bij besl. van 7 Dec. 1876 n°. 25, tot 30 Sept. 1889.

Mr. W. R. BOER, benoemd bij besl. van 21 April 1878 n°. 8, tot 30 Sept. 1893.

Jhr. Mr. J. ROËLL, benoemd bij besl. van 13 Jan. 1885 n°. 6, tot 30 Sept. 1887.

Secretaris van Curatoren.

Mr. J. F. B. BAERT, benoemd bij besl. van 19 Jan. 1875 n°. 8, tot 30 Sept. 1887.

BESTUUR DER UNIVERSITEIT.

Rector Magnificus: N. W. P. RAUWENHOFF.
Assessoren: J. J. DOEDES, H. J. HAMAKER, F. C. DONDERS, C. W. OPZOOMER.
Secretaris van den Senaat: J. J. P. VALETON, JR.
Archivaris van den Senaat: N. W. P. RAUWENHOFF.

Voorzitter.	*Secretaris.*	van de faculteit der
J. I. DOEDES.	J. J. P. VALETON, JR.	Godgeleerdheid.
H. J. HAMAKER.	J. baron D'AULNIS DE BOUROUILL.	Rechtsgeleerdheid.
F. C. DONDERS.	H. SNELLEN.	Geneeskunde.
N. W. P. RAUWENHOFF.	W. KAPTEIJN.	Wis- en Natuurkunde.
C. M. FRANCKEN.	J. H. GALLÉE.	Letteren en Wijsbegeerte.

HOOGLEERAREN. [1])

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. I. DOEDES (22 Juni 1859).
de encyclopaedie der godgeleerdheid,
de geschiedenis der leer aangaande God,
de uitlegging van het Nieuwe Testament.

J. J. P. VALETON, JR. (8 Dec. 1877).
de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst,
de Israëlitische letterkunde of inleidingswetenschap tot het oude Testament.
de uitlegging van het oude Testament.

1) Bij de namen der Hoogleeraren worden vermeld de dagteekening hunner inwijdingsredevoering of publieke les, alsmede de vakken, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Stbl. nº. 102) of bij hunne benoeming zijn opgedragen, met de later daarin gebrachte wijzigingen.

G. H. LAMERS (19 Juni 1883).
de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen,
de wijsbegeerte van den godsdienst,
de zedekunde.

J. CRAMER (19 September 1884).
de geschiedenis van het Christendom,
de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst,
de oud-christelijke letterkunde.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

B. J. LINTELO Baron DE GEER van Jutphaas (22 Sept. 1848).
Bij Kon. besl. van 15 Dec. 1884 n°. 15 werd aan dezen hoogleeraar verlof-tractement toegekend wegens de aanvaarding van het lidmaatschap der Tweede Kamer der Staten-Generaal.
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.

J. A. FRUIN (12 Oct. 1859). Overleden 1 Nov. 1884.
het burgerlijk recht,
het handelsrecht.

H. J. HAMAKER (12 Dec. 1877).
de encyclopaedie der rechtswetenschap,
de burgerlijke rechtsvordering (tot de Paaschvacantie),
het internationale privaatrecht,
het burgerlijk recht,
het handelsrecht (tot de Paaschvacantie),
het Romeinsche recht en zijne geschiedenis (tijdelijk van Maart 1885 tot de groote vacantie).

J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL (23 Maart 1878).
de staathuishoudkunde,
de statistiek,
de staatkundige geschiedenis.

M. S. POLS (26 Sept. 1879).
het strafrecht,
de strafvordering.

J. DE LOUTER (18 Oct. 1879).
de wijsbegeerte van het recht,
het staatsrecht,
het volkenrecht,
het administratief recht.
W. L. P. A. MOLENGRAAFF (17 April 1885).
het handelsrecht,
de burgerlijke rechtsvordering.

Faculteit der Geneeskunde.

F. C. DONDERS (18 Jan. 1848).
de physiologie,
de oogheelkunde,
de histologie (tijdelijk voor één jaar).
L. C. VAN GOUDOEVER (3 Dec. 1849).
de heelkunde.
W. KOSTER (26 Sept. 1862).
de ontleedkunde.
T. HALBERTSMA (15 Oct. 1867).
de verloskunde en de leer der vrouwenziekten.
TH. W. ENGELMANN (20 Maart 1871).
de algemeene physiologie en de vergelijkende biologie,
de weefselleer,
het experimenteele gedeelte der pharmakodynamie, bepaaldelijk de medische toxicologie..
S. TALMA (6 Oct. 1876).
de geneeskunde,
de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer,
de propaedeutische kliniek.
G. VAN OVERBEEK DE MEIJER (14 Dec. 1877).
de gezondheidsleer,
de geneeskundige politie,
de gerechtelijke geneeskunde.

H. SNELLEN (15 Dec. 1877).
de oogheelkunde.
C. A. PEKELHARING (21 Sept. 1881).
de ziektekunde,
de ziektekundige ontleedkunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

C. H. D. BUIJS BALLOT (16 Nov. 1847).
de proefondervindelijke natuurkunde,
de physische aardrijkskunde.
C. H. C. GRINWIS (16 Oct. 1867).
de wiskunde,
de mechanica,
de mathematische natuurkunde.
E. MULDER (4 Dec. 1868).
de organische scheikunde,
de toxicologie.
N. W. P. RAUWENHOFF (25 April 1871).
de botanie.
J. A. C. OUDEMANS (13 Juni 1856 tot 30 Sept. 1857; — 20 Jan. 1876).
de sterrekunde.
H. C. DIBBITS (23 Juni 1876).
de anorganische scheikunde.
H. WEFERS BETTINK (15 Dec. 1876).
de artsenijbereidkunde.
W. KAPTEIJN (16 Febr. 1878),
de analytische meetkunde,
de beschrijvende meetkunde,
de integraalrekening,
de theorie der functiën,
de waarschijnlijkheidsrekening.

C. E. A. WICHMANN (22 Maart 1879).
de geologie,
de mineralogie,
de palaeontologie,
de kristallographie.

A. A. W. HUBRECHT (20 Sept. 1882).
de zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. W. OPZOOMER (9 Juni 1846).
de geschiedenis der wijsbegeerte,
de logica,
de metaphysica,
de zielkunde.

H. VAN HERWERDEN (28 Oct. 1864).
de Grieksche taal- en letterkunde,
de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst.

P. DE JONG (12 Febr. 1869).
de Hebreeuwsche letterkunde,
de Israëlitische oudheden.

J. A. WIJNNE (29 Sept. 1873).
de algemeene geschiedenis,
de politische aardrijkskunde,
de vaderlandsche geschiedenis.

C. M. FRANCKEN (4 Nov. 1877).
de Latijnsche taal- en letterkunde,
de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst.

H. E. MOLTZER (26 Oct. 1882).
de Nederlandsche taal- en letterkunde,
het Middel-Nederlandsch.

J. H. GALLÉE (22 Sept. 1882).

het Gothisch,

de beginselen van het Sanskriet,

de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder,

het Angelsaksisch en het Middelhoogduitsch.

Hoogleeraren van de Instelling tot het opleiden van Leeraren voor het Hervormde Kerkgenootschap.

E. H. LASONDER (29 Mei 1878).

de bijbelsche Godgeleerdheid,

de practische Godgeleerdheid met de daarbij vereischte oefeningen,

de geschiedenis der Christelijke zending.

T. CANNEGIETER (18 Nov. 1878).

de leerstellige Godgeleerdheid,

de geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk en harer leerstellingen,

het Nederlandsche Hervormd kerkrecht.

LECTOREN.

Dr. P. Q. BRONDGEEST (benoemd bij besl. van 3 Aug. 1867 n°. 67 en 13 Oct. 1877 n°. 3).

de physiologische diagnostiek,

oefeningen in het gebruik van den keelspiegel,

de kliniek der keelziekten,

de chemische diagnostiek,

de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer.

Dr. TH. DENTZ (benoemd bij besl. van 28 Sept. 1877 n°. 4).

de tandheelkunde.

Dr. J. E. VAN DER MEULEN (benoemd bij besl. van 21 Oct. 1877 n°. 23).
de verbandleer,
de operatieve chirurgie.

Dr. D. VAN HAREN NOMAN (benoemd bij besl. van 3 Sept. 1883 n°. 23 en 10 Juni 1884 n°. 12).
de ontleedkunde (tijdelijk de histologie).

Dr. C. WINKLER (benoemd bij besl. van 4 Mei 1885 n°. 5).
de psychiatrie.

PRIVAATDOCENTEN.

(toegelaten bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken).

Dr. G. P. WESSELINK (beschikking van 1 Febr. 1879 G, afd. Onderwijs).
de physische diagnostiek.

Dr. H. F. JONKMAN (beschikking van 7 Oct. 1879 E, afd. Onderwijs).
de morphologie en de systematiek der Phanerogamen.

Dr. A. J. VAN DER WEIDE (beschikking van 1 Nov. 1882, n°. 4225 afd. Onderwijs).
de propaedeutische klinische wetenschappen.

Mr. J. M. W. SCHWARTZ (beschikking van 1 Oct. 1883, n°. 3521 afd. Onderwijs).
het Romeinsche recht.

Mr. A. J. R. RIJKE (beschikking van 1 Oct. 1883, n°. 3521 afd. Onderwijs).
het notariaat en het fiscaal recht.

Mr. C. W. VAN DER POT Jr. (beschikking van 2 Nov. 1883, n°. 3869 afd. Onderwijs).
het notariaat en het fiscaal recht.

Dr. J. LORIÉ (beschikking van 15 Mei 1884 n°. 1578 afd. Onderwijs).
de palaeontologie.

Dr. L. J. MORELL (beschikking van 16 Juli 1884, n°. 2301 afd. Onderwijs).

de archaeologie en de geschiedenis der Grieksche Kunst.

Dr. J. F. VAN BEMMELEN (beschikking van 27 Mei 1885 n°. 1487 afd. Onderwijs).

de geschiedenis der dierkunde en de kennis der parasietische dieren.

ADSISTENTEN

bij de

Physiologie	Dr. H. J. Hamburger (1 Jan. 1883).
Histologie	G. J. Ederveen (16 Oct. 1884).
Pathologie	J. M. Rebel (1 Jan. 1884).
Medische kliniek	Dr. A. J. Van der Weijde (1 Oct. 1881). N. P. van Spanje (1 Jan. 1885).
Chirurgie	H. Jonker Jr. (1 Jan. 1882).
Verloskunde	B. Freriks (1 Jan. 1881). W. G. van Dugteren (1 Jan. 1885)
Verloskundige polikliniek. .	J. C. J. Van der Hagen (1 Jan. 1884).
Scheikunde (Leeuwenbergh).	A. J. A. Prange (1 Oct. 1883) C. Welleman (1 Jan. 1885).
„ (de Hoogt) . .	Dr. S. Birnie (1 Jan. 1881).
Natuurkunde	W. H. Julius (1 Nov. 1882).
Zoölogie	Dr. J. F. van Bemmelen (1 Oct 1882).
Botanie	G. H. F. Molengraaff (1 Ja[illegible] 1883). Dr. J. M. Ruijs (1 De[illegible] 1884).

PEDELLEN.

N. JANSSEN.
J. N. DE KRUIJFF.

WETENSCHAPPELIJKE INRICHTINGEN EN VERZAMELINGEN.

Bibliotheek der Universiteit.

P. A. Tiele, *Bibliothecaris* (benoemd bij ministerieele beschikking van 12 Maart 1879 E, afd. Onderwijs).
D. A. Balfoort, *Custos*.
P. J. D. van Dokkum, *Amanuensis*.

Anatomisch Kabinet.

Prof. W. Koster, *Directeur*.
L. van der Wurff, *Custos*, *Prosector bij de anatomische lessen* (op verzoek, wegens 72 jarigen leeftijd met 1 Jan. 1885 eervol ontslagen).
R. G. G. Fibri „ (benoemd 1 Jan. 1885).

Physiologisch Laboratorium.

Prof. F. C. Donders, *Directeur*.
D. B. Kagenaar, *Amanuensis*.

Pathologisch Instituut.

Prof. C. A. Pekelharing, *Directeur*.

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. A. A. W. Hubrecht, *Directeur*.
Dr. A. C. Oudemans Jzn, *Conservator*.
J. G. de Groot, *Custos*.

Physisch Laboratorium.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Directeur*.
J. J. van Dreeven, *Amanuensis*.

Chemisch Laboratorium „Leeuwenbergh."

Prof. E Mulder, *Directeur*.
M. J. van der Star, *Amanuensis*.

Chemisch Laboratorium aan de Hoogt.

Prof. H. C. Dibbits, *Directeur.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. Wefers Bettink, *Directeur.*

Hortus Botanicus en Botanisch Laboratorium.

Prof. N. W. P. Rauwenhoff, *Directeur.*
G. van den Brink, *Hortulanus.*
H. A. M. de Liefde, *Amanuensis.*

Astronomisch Observatorium.

Prof. J. A. C. Oudemans, *Directeur.*
C. Verloop Cz., *Amanuensis.*

Mineralogisch Instituut.

Prof. C. E. A. Wichmann, *Directeur.*

Ziekenhuis.

(Bij Art. 7 van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1817 is bepaald, dat het College van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen zich met de Curatoren der Hoogeschool zal hebben te concerteeren, ten einde het Ziekenhuis op de meest geschikte wijze tevens dienstbaar te maken aan het Academisch clinisch onderwijs).

Dr. M. Imans, *Geneesheer-Directeur*
Dr. P. Q. Brondgeest, *tweede Geneesheer* (tot 1 Aug. 1885)
Dr. C. A. Lamping, *tweede Geneesheer* (sedert 1 Aug. 1885)
Dr. J. E. van der Meulen, *Heelmeester.*
M. Henstèdt, *eerste Apotheker.*
J. Mulder Izn., *tweede Apotheker.*
J. Krijnders, *Econoom.*

Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen.

Dr. A. Th. Moll, *Geneesheer-Directeur.*
Dr. P. Wellenbergh, *eerste Geneesheer.*
Dr. G. Luchtmans, *tweede Geneesheer.*

Nederlandsch Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders.

Prof. F. C. Donders, *Directeur.*
Prof. H. Snellen, *eerste Geneesheer.*
A. G. H. van Genderen Stort, Arts, *tweede Geneesheer.*

Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Prof. C. H. D. Buys Ballot, *Hoofd-Directeur.*
Dr M. Snellen, *Directeur der afdeeling Waarnemingen te land.*
P. F. Baron van Heerdt, *Directeur der afdeeling Zeevaart*
B. J. G Volck, *Adsistent-Directeur derzelfde afdeeling.*
W. van Hasselt, *Directeur der filiaal-instelling te Amsterdam.*

SERIES LECTIONUM
IN UNIVERSITATE RHENO-TRAJECTINA
HABENDARUM INDE A DIE XVI M. SEPTEMBRIS ANNI MDCCCLXXXIV USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXV

RECTORE MAGNIFICO

NICOLAO GUILIELMO PETRO RAUWENHOFF.

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

	hora.
C. H. D. Buys Ballot Physicam experimentalem tradet diebus lunae, martis, mercurii	XI.
Colloquiis vacabit die iovis, hora XI, die veneris, horis X, XI et XII.	
Capita selecta Physices (de Electricitate et Galvanismo) provectioribus discipulis explicabit, diebus martis et mercurii	IX.
Geographiam physicam et Meteorologiam diebus martis et iovis	III.
Exercitationes practicas moderabitur diebus veneris et saturni, horis pomeridianis.	
C. H. C. Grinwis docebit:	
Algebram superiorem, diebus martis et iovis	I.
Physicam mathematicam, diebus martis et iovis, hora X, mercurii	XI.
Mechanicae theoreticae capita selecta, post ferias hiemales, diebus lunae et veneris	XI.
E. Mulder Chemiam organicam docebit diebus lunae, martis et mercurii	IX.
Chemiam syntheticam et Thermo-chemiam, in provectiorum discipulorum usum, die iovis	IX.
Toxicologiam die veneris	X.
Experimenta in laboratorio chemico quotidie moderabitur.	

	hora
N. G. P. Rauwenhoff Botanicam docebit:	
Morphologiam generalem, deinde specialem, praesertim Cryptogamarum, diebus lunae, martis et mercurii .	X.
Capita selecta Botanices in provectiorum usum, horis auditoribus commodis;	
Plantarum medicinalium historiam, die iovis	X.
Exercitationibus microscopicis et phytographicis praeerit diebus martis, iovis et veneris	I—IV.
Provectiorum experimenta in laboratorio botanico quotidie moderabitur.	
I. A. C. Oudemans docebit:	
Astronomiam theoreticam elementarem, diebus lunae, martis, mercurii et iovis	X.
Theoriam motus corporum coelestium, diebus lunae et mercurii	XI.
Astronomiam practicam, diebus martis et iovis . . .	XI.
Instrumentorum astronomicorum usum explicabit, et observandi exercitiis favente tempestate praeerit, diebus et horis auditoribus commodis.	
H. C. Dibbits docebit:	
Chemiam anorganicam diebus iovis, veneris et saturni.	XI.
Chemiam theoreticam (Thermo-chemiam, alia), in provectiorum usum, die veneris	X.
Analysin spectralem provectioribus exponet hora postea indicanda.	
Chemiam practicam diebus mercurii, iovis et veneris, horis II—IV, saturni	X—XII.
Experimentis provectiorum quotidie praeerit.	
H. Wefers Bettink tradet Chemiam pharmaceuticam diebus iovis, veneris et saturni	IX.
Pharmacognosin exponet, et Medicamina, quae dicuntur Galenica, tractabit diebus mercurii et veneris, hora I, die saturni	X.
Experimenta in laboratorio pharmaceutico quotidie moderabitur.	
G. Kapteijn docebit:	
Theoriam functionum diebus iovis et saturni	IX.
Geometriam descriptivam, diebus martis et mercurii .	I.

hor

C. E. A. WICHMANN docebit:
Mineralogiam et Crystallographiam, die martis, hora I, die veneris X
Geologiam generalem, diebus lunae et martis IX
Exercitationibus mineralogicis et crystallographicis praeerit diebus lunae et martis . . . . II—IV
Experimenta in laboratorio geologico quotidie moderabitur.
A. A. G. HUBRECHT Zoologiam et Anatomiam comparatam docebit diebus lunae et mercurii I
Embryologiam comparatam die veneris I
Animalium per regiones tropicas praesertim distributionem geographicam, die lunae. IX
Exercitationes embryologicas moderabitur diebus et horis postea indicandis . . . .
Capita selecta Zoologiae tractabit die iovis, hora VII pomeridiana.
H. F. JONKMAN, Math. Mag., Phil. nat. Doctor, Morphologiam et Taxonomiam Phanerogamarum in Universitate Rheno-Trajectina docendi venia impetrata, Embryologiae plantarum capita selecta explicabit die veneris, hora postea indicanda.
I. LORIÉ, Math. Mag. Phil. nat. Doctor, Palaeontologiam in Universitate Rheno-Trajectina docendi venia impetrata, Palaeozoologiam et Palaeophytologiam exponet horis postea indicandis.

In Facultate Litterarum et Philosophiae.

C. G. OPZOOMER Logicam et Psychologiam doçebit ad librum suum, cui titulus est: het Wezen der Kennis, die veneris . . . .
Metaphysicam, die veneris . . . .
Historiam philosophiae, die saturni . . . . . .
H. VAN HERWERDEN lectiones de litteris Graecis habebit diebus lunae et martis, hora X, interpretaturus Homerum, Demosthenem, Aristophanem.

	hora
Exercitationibus criticis praeerit die mercurii	XII.
Litterarum Graecarum historiam enarrabit die mercurii.	XI.
Antiquitates Graecas tradet diebus lunae et martis . .	XI
Candidatorum studia Graeca moderabitur domi suae, die lunae, horis vespertinis.	VII—X.
P. DE JONG litteras Hebraicas docebit, legendis Gen. Cap. XLIV et sequentibus, diebus lunae, martis et mercurii	XI.
Antiquitates Israelitarum explicabit diebus lunae, martis et mercurii	X
J. A. WIJNNE historiam antiquam enarrabit die martis, hora I, die mercurii.	XI.
Historiam recentiorem et geographiam politicam exponet die iovis, hora X, die veneris	IX.
Historiam patriae docebit die iovis, hora XI, die veneris	X
Historiographiam Graecorum et Romanorum tradet die mercurii	X.
C. M. FRANCKEN interpretabitur Plautum et Tacitum, diebus martis et veneris	XII.
Criticae artis in scriptoribus latinis factitandae litterarum candidatis rationem praeibit die mercurii, horis vespertinis	VIII—X.
Historiam litterarum Romanarum exponet die saturni .	X.
Antiquitates Romanas tradet die lunae, hora XII, die veneris	XI.
Latine scribendi disserendique et interpretandi exercitationes moderabitur die saturni.	XI.
H. E. MOLTZER, Grammaticam patriam docebit et Stili praecepta tradet die lunae, horis IX et I.	
Poemata selecta medii aevi quibus tituli Ferguet, Beatriis, alia interpretabitur die martis, horis IX et II.	
Historiam litterariam seculi XVII exponere perget die iovis, hora XII, die saturni	IX.
Hugenii poemata selecta explicabit die iovis	IX
Exercitationes criticas moderabitur die martis. . . .	VII—X.
I. H. GALLÉE docebit: Linguam Goticam die lunae, hora II, die mercurii	I.
Grammaticam Sanscritam die martis	IX.

	hora
Locos selectos e chrestomathia Stänzleri leget die saturni	I.
Grammaticam comparatam linguarum germanicarum docebit die martis	X.
Linguam Anglosaxonicam docebit die veneris . . .	XI.
Linguam Theodiscam medii aevi die mercurii. . . .	II.
Antiquam Saxonum linguam tradet per priorem anni academici partem die veneris.	X.
Linguam Germano-Francicam Reni inferioris tradet per posteriorem anni partem eodem die et hora.	
L. I. MORELL, Litt. Hum. Doct., Phil. Theor. Mag. docendi venia impetrata, capita selecta ex archaeologia et historia artis Graecae tractabit horis sibi et auditoribus commodis.	

In Facultate Medica.

F. C. DONDERS Physiologiam docebit die lunae, horis X et XI, die martis et iovis, hora X, die veneris . .	IX et X.
Exercitationes physiologico-chemicas moderabitur diebus martis et iovis, horis	II—IV.
L. C. VAN GOUDOEVER Theoriam artis chirurgicae docebit diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII matutina.	
Exercitationes clinicas in arte chirurgica moderabitur diebus martis et iovis, horis IX—XI, die saturni, horis	VIII—X.
Policlinico chirurgico praeerit diebus lunae, mercurii et veneris, horis	IX—XI.
G. KOSTER Anatomen, tum systematicam, tum topographicam docebit die lunae, hora I, diebus martis, iovis et veneris	XI.
Evolutionem partium in embryone exponet horis postea indicandis.	
G. KOSTER et D. VAN HAREN NOMAN exercitationes anatomicas practicas, hiberno tempore, quotidie moderabuntur.	
T. HALBERTSMA Artem obstetriciam et gynaeco-pathologiam docebit diebus lunae, iovis et veneris. . . .	I.
Policlinico gynaecologico praeerit die lunae.	II.

hora

Operationibus obstetriciis in pelvi facticia praeerit prioris semestris die veneris . . . . II.

Operationes gynaecologicas in vivis instituet qualibet oblata occasione.

Th. G. Engelmann Biologiam generalem et comparatam docebit die lunae, hora II, die mercurii. . . . . I.

Histologiam, diebus martis et iovis . . . . I.

Toxicologiam medicam experimentalem die saturni, horis postea indicandis.

Exercitationes microscopicas moderabitur diebus martis et iovis, horis II—IV, die saturni, horis. . . . . IX—XII.

F. C. Donders et Th. G. Engelmann experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico quotidie praeerunt.

S. Talma Pathologiam et Therapiam specialem tradet diebus martis et iovis . . . . X.

Clinicen propaedeuticam docebit diebus lunae et veneris, horis . . . . IX.

Exercitationes clinicas et therapeuticas moderabitur et policlinico medico praeerit diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris . . . . XI.

G. van Overbeek de Meijer Hygieinen et Politiam medicam docebit prioris semestris diebus martis et saturni, alterius semestris diebus lunae, martis, iovis et saturni, hora II dimidiata; post ferias paschales privatim capita selecta tradet die mercurii, hora II dimidiata.

Medicinam forensem docebit prioris semestris diebus lunae et iovis, hora II dimidiata.

H. Snellen Ophthalmiatriam docebit die veneris, hora III, die saturni, horis . . . . X—XII.

Ophthalmoscopiam tradet horis postea indicandis.

Operationes ophthalmiatricas instituet qualibet oblata occasione.

Policlinicum ophthalmiatricum in nosocomio morbis oculorum curandis destinato quotidie, horis IX—XI, medicinae candidatis patebit.

C. A. Pekelharing pathologicam generalem docebit die mercurii, hora III, die veneris, horis. . . . . . II—IV.

	hora
Anatomen pathologicam diebus mercurii et veneris. .	X.
Sectiones cadaverum aliasque exercitationes pathologico-anatomicas practicas moderabitur diebus lunae et saturni.	II.
Indagationibus pathologicis quotidie praeerit.	
P. Q. Brondgeest, Medicinae Lector, Pharmacodynamicam et Toxicologiam medicam docebit die veneris, hora II, die saturni, horis	X—XII.
Pharmacognosin diebus martis et iovis	IX.
Chemiam diagnosticam die mercurii, horis	II—IV.
Exercitationes policlinicas in morbis laryngis moderabitur et laryngoscopii usum docebit die lunae. . .	X.
Th. Dentz, Medinae Lector, Policlinico odontiatrico praeerit simulque morbos dentium eorumque curationem exponet diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX, altero semestri etiam operationes odontiatricas in ore facticio demonstrabit atque discentium exercitia moderabitur die iovis :	V.
Pathologiam et anatomen pathologicam dentium, iis, qui studiis inprimis odontologicis operam navare cupiunt, tradet die mercurii, hora VII vespertina.	
J. E. van der Meulen, Medicinae Lector, Operationes chirurgicas in cadavere instituet, Aciurgiam i. e. indicationes et methodos operationum atque instrumentorum usum docebit, deligandi denique exercitia moderabitur diebus martis et iovis, horis	II—IV.
Clinicen propaedeuticam chirurgicam docebit die veneris.	III.
D. van Haren Noman, Medicinae Lector, Anatomen docebit, die lunae, hora IX, die mercurii, horis .	X—XII.
A. J. van der Weijde, Medicinae Doctor, scientias propaedeuticas clinicas in Universitate Rheno-Trajectina docendi venia impetrata, Exercitationes propaedeuticas clinicas moderabitur, diebus martis, iovis et Saturni	II.
Lectiones de Psychiatria postea indicabuntur.	

hora

In Facultate Theologica.

I. I. DOEDES Encyclopaediam Theologiae tractabit horis postea indicandis.

Historiam Doctrinae de Deo tractare perget diebus lunae et martis . . . . II.

Exegesin librorum Novi Foederis tradet diebus lunae, martis et mercurii . . . . I.

I. I. P. VALETON JUN. Historiam librorum Veteris Foederis, die lunae, hora X, die iovis . . . . . . II.

Exegesin librorum Veteris Foederis, diebus iovis et veneris . . . . I.

Historiam religionis Israëliticae tractabit de veneris. . II.

Locos difficiliores V. T. cum provectioribus tractabit die veneris, horis pomeridianis . . . . VIII—X.

G. A. LAMERS Philosophiam Religionis tradet diebus martis et iovis . . . . XI.

Historiam Religionum universalem diebus martis et iovis X.

Doctrinam morum die mercurii . . . . X.

I. CRAMER Historiam Ecclesiae Christianae tractabit die mercurii, horis IX et X.

Historiam Dogmatum Religionis Christianae die lunae. XI.

De Litteris Christianis primaevis aget diebus lunae et veneris . . . . IX.

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt Facultatis Theologiae Professores.

In Facultate Juridica.

B. I. L. DE GEER Institutiones Justiniani interpretabitur diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris . . IX.

Juris digestorum selecta capita exponet diebus martis et veneris . . . . XI.

Historiam Juris Romani tradet diebus lunae et mercurii, hora XI, die iovis . . . . X.

I. A. FRUIN Jus civile Nederlandicum docebit die martis, hora X, diebus mercurii et iovis, hora IX, die mercurii . . . . XII.

	hora
Jus mercatorium et maritimum tradet die martis, hora XI, diebus mercurii et iovis	X.
H. I. HAMAKER Encyclopaediam et Methodologiam Juris tradet diebus lunae et mercurii. hora XI, die martis.	XII
Methodum procedendi in causis civilibus exponet diebus lunae et mercurii, hora XI, die martis.	XII
Jus inter gentes privatum docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.	
I. d'AULNIS DE BOUROUILL Oeconomiae politicae elementa et historiam tradet diebus lunae et martis	I.
Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit die martis, hora XI, die mercurii. . . .	I.
Statistices methodum exponet die lunae.	II.
Historiam Europae politicam enarrabit die mercurii, hora II, die iovis	I.
M. S. POLS Jus Criminale docebit diebus iovis et veneris, hora XII, die saturni, horis XI et XII.	
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet diebus iovis et veneris	XII.
I. DE LOUTER Philosophiam juris docebit diebus lunae et saturni	XI.
Jus publicum Nederlandicum tradet diebus lunae et saturni, hora X, martis	IX.
Jus gentium exponet diebus martis et mercurii . . .	X.
Jus, quod dicitur administrativum Nederlandicum docebit diebus martis, hora II, mercurii	IX.

I. M. W. SCHWARTZ, Juris Doctor, in Universitate Rheno-Trajectina jus Romanum docendi venia impetrata, lectiones postea indicabit.

A. I. B. RIJKE, Juris Doctor, muneris notarii scientiam et jus fiscale in Universitate Rheno-Trajectina docendi venia impetrata, lectiones habebit et exercitationes practicas moderabitur diebus et horis postea indicandis.

C. W. VAN DER POT Jr. Juris Doctor, muneris notarii scientiam et jus fiscale in Universitate Rheno-Trajectina docendi venia impetrata, lectiones habebit horis auditoribus commodis.

hora

Lectiones de jure patrio antiquo postea indicabuntur.

Publice disputandi exercitiis praeesse parati sunt juris Professores.

E. H. LASONDER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,

Theologiam Biblicam tractabit die martis, hora IX, et die veneris . . . . X.

Theologiam Practicam tractabit coniunctim cum Exercitationibus Homileticis et Catecheticis, die iovis, hora IX, eandemque die veneris . . . . X.

Historiam Missionis Christianae enarrabit die martis. . VIII.

T. CANNEGIETER, Theologiae in Ecclesia Reformata Nederlandica Professor,

Theologiam Dogmaticam tractabit die mercurii, hora II, et die saturni . . . . IX.

Historiam Ecclesiae Reformatae Nederlandicae ejusque dogmatum enarrabit die mercurii hora III, et die saturni . . . . X.

Juris ecclesiastici Reformati Nederlandici principia exponet horis postea indicandis.

Bibliotheca Universitatis diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XI ad IV, feriarum autem tempore iisdem diebus, ab hora I ad III, unicuique patebit.

Musea et Hortus Botanicus quotidie patebunt.

VERSLAG

VAN

DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

in het studiejaar 1884—1885,

UITGEBRACHT

den 15den September 1885

DOOR

Dr. N. W. P. RAUWENHOFF,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Dr. J. A. WIJNNE.

EDEL GROOT ACHTBARE HEEREN,
CURATOREN DER UTRECHTSCHE HOOGESCHOOL;
WELEDEL GESTRENGE HEER,
SECRETARIS VAN HET COLLEGE VAN CURATOREN;
HOOGAANZIENLIJKE EN ACHTBARE HEEREN, DIE IN DIT GEWEST EN IN DEZE STAD GEWICHTIGE BEDIENINGEN BEKLEEDT;
HOOGGELEERDE HEEREN,
PROFESSOREN, GEACHTE AMBTGENOOTEN;
WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN,
LECTOREN AAN DEZE HOOGESCHOOL EN DOCTOREN IN DE ONDERSCHEIDENE WETENSCHAPPEN;
WELEERWAARDE HEEREN,
BEDIENAREN VAN DEN GODSDIENST;
WELEDELE HEEREN,
STUDENTEN DEZER HOOGESCHOOL;
EN GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

Zeer geachte Toehoorders!

Moriturus vos saluto. De derde Dinsdag van September is aangebroken, waarop, ingevolge de Wet, de Rector Magnificus het gewichtige, hem een jaar lang opgedragen ambt heeft neerteleggen, na in het openbaar verslag te hebben uitgebracht van de lotgevallen der Universiteit gedurende zijn bestuur.

Voor de laatste maal in die waardigheid opgetreden, brengt hij zijn heilgroet aan U allen, verzorgers, leermeesters en leerlingen, die, door de zomerrust naar lichaam en geest

gesterkt, hier te samen gekomen zijt, om U aantegorden tot vervulling der taak die U wacht in het zoo aanstonds intredende Academiejaar. Moge dit jaar voorspoedig zijn voor den bloei der Universiteit, voorspoedig voor het welzijn van al hare leden!

Alvorens dit werk te beginnen, zij echter onze blik nog eenmaal achterwaarts gericht. Ik noodig U uit, om met mij de geschiedrollen onzer Universiteit te openen en nategaan, wat het laatste jaar gebracht en ontnomen heeft.

Gelijk iedere tijdkring heeft ook de afgeloopene zijne laeta en tristia gehad: de laatste vooral in ruime mate. Ik zal daarover zoo aanstonds te spreken hebben. Over het algemeen genomen, is dit jaar echter door geene buitengewone gebeurtenissen gekenmerkt, en zulks kan geen bevreemding wekken. De tegenwoordige regeling van het hooger onderwijs bestaat lang genoeg, dat het overgangstijdperk voorbij is, maar niet zoo lang, dat de eischen van den tegenwoordigen tijd, aan de wettelijke regeling ontgroeid, deze tot een knellenden band maken, welke de ontwikkeling belemmert. De vele zorgen en verdrietelijkheden, welke aan de invoering eener nieuwe orde van zaken verbonden zijn, hebben wij niet meer. Gelijk alles in het leven van menschen en instellingen allengs zich voegt naar de bestaande toestanden, en eene zekere plooi aanneemt, zoo ook hier. De gelegenheid tot rustige studie, zoowel der Studenten als der Hoogleeraren heeft daardoor niet ontbroken, en de uitslag der examens heeft bewezen, dat er niet zonder vrucht is gewerkt. Ik mag alzoo getuigen, dat ook dit jaar, gelijk het vorige, kalm en rustig is voorbijgegaan, wat de werkzaamheden der Universiteit betreft.

Maar toch, men zou zich bedriegen, zoo men meende, dat er geene hoofdvragen onbeslist gebleven, geen wenschen onbevredigd, geen zwarte stippen aan den academischen horizont zichtbaar waren. Zonder te herhalen, wat door mijne voorgangers hier en elders is betoogd aangaande de gebreken van ons hooger onderwijs en de veranderingen, die geen

verbeteringen zijn, wijs ik slechts op den strijd over de beteekenis van de studie der natuurwetenschappen en van die der klassieke oudheid tot voorbereiding voor de Hoogeschool; op het, hoezeer gewijzigde, toch nog gebrekkige Programma der gymnasia; op de verschillende eischen van toelating tot de academische examina; op de examenstudie, welke meer en meer Studium generale dreigt te vervangen.

De tijd ontbreekt, om dit alles te bespreken. Ook wil ik thans niet onderzoeken, in hoe verre door vermeerdering en verzwaring der examina, en door de bepalingen omtrent de collegegelden, het kwaad bevorderd is.

Maar ik mag niet nalaten, onze Muzenzonen op het hart te drukken, om hunne werkzaamheid aan de Hoogeschool toch niet tot examenstudie te bepalen. Want zij benadeelen daardoor zich zelve en doen het doel van hun verblijf aan de Universiteit grootendeels verloren gaan. Dat doel toch is niet, om zoo spoedig mogelijk de toelating tot een beroep te verkrijgen, maar om, door kennisneming van al wat de Universitas scientiarum te zien en te hooren geeft, den blik te verruimen en den geest te beschaven.

De examens, al kunnen zij niet gemist worden, zijn eigenlijk een noodzakelijk kwaad, hetwelk de zelfstandige studie eer belemmert dan bevordert. De dwang van buiten, die niet uit eigen plichtbesef ontstaat, kan geen lust tot vrije studie geven, en de waarborgen, welke de Staat behoeft van de kunde en geschiktheid zijner toekomstige ambtenaren, zijn grooter bij een veelzijdig ontwikkeld man, dan bij een door examenstudie afgerichten, al kent ook de laatste meer feiten.

Met onverdeelde instemming maak ik dan ook melding van de onlangs door de beide Kamers der Staten Generaal aangenomen wijziging der Wet op het Hooger onderwijs, waarin het liberale beginsel gehuldigd is, om ook aan vreemdelingen en Nederlanders in het buitenland het verkrijgen onzer academische graden mogelijk te maken.

De aanleiding hiertoe was de volgende:

Gelijk U bekend is uit het verslag van mijn ambtsvoorganger, werd voorleden jaar, door het bezoek der Transvaalsche Deputatie aan ons vaderland, de band met onze stamgenoten, ook wat de academische aangelegenheden betrof, nauwer toegehaald, en rees als van zelf de vraag, waarom de Studenten uit Zuid-Afrika thans niet meer als vroeger de Nederlandsche Universiteiten bezoeken, en of het niet mogelijk zou zijn, den stroom weder in de oude bedding terug te leiden. De Transvaalsche Deputatie, die hierin groot belang stelde, verklaarde dat een terugkeeren der Kapenaars op onze Universiteiten alleen dan kon verwacht worden, wanneer de in hun vaderland te verkrijgen getuigschriften van voorbereidende studiën hun ook in Nederland den toegang tot de academische graden konden geven, zoo als dit thans aan de Engelsche en Schotsche Universiteiten geschiedt. Hiertoe was echter wijziging der vigeerende Wet op het Hooger Onderwijs noodig, waartoe de Transvaalsche Deputatie het voorstel deed, en waarover de Regeering het advies der Senaten vroeg. Eenparig luidden deze adviezen gunstig ten opzichte van de wenschelijkheid van dergelijken maatregel, en, met ééne enkele uitzondering, waren zij zelfs eenstemmig ten aanzien van de wijze van uitvoering. Eene uitbreiding tot bepaalde buitenlandsche instellingen van het voorrecht, in de 2de alinea van Art. 85 der Wet aan koloniale getuigschriften toegekend, scheen de meest eenvoudige en rationeele weg, om aan het verlangen onzer Zuid-Afrikaansche broeders te voldoen.

De Regeering heeft dien weg gevolgd, en, van een ruimer standpunt uitgaande, dat voorrecht niet uitsluitend aan zoogenaamde Kapenaars, maar ook aan andere vreemdelingen, en bepaaldelijk ook aan Nederlanders, die geen ingezetenen des Rijks zijn, geschonken. Zij is zelfs nog verder gegaan dan onze Senaat, die meende niet te mogen voorstellen, om aan de aldus te verkrijgen Doctoraten ook de maatschappelijke rechten te verbinden, welke de Nederlandsche gepromoveerden verkrijgen.

Nu de Regeering in dit laatste geen overwegend bezwaar

ziet, heeft de Universiteit daartegen geen bedenkingen te te maken, te meer niet, omdat volgens het zeer te waardeeren voorstel der Tweede Kamer, door den Minister overgenomen, de Senaten der Rijks-Universiteiten gehoord zullen worden over de buitenlandsche instellingen en getuigschriften, waaraan de bedoelde voorrechten zullen worden toegekend.

Wij deelen alzoo de instemming, waarmede dit wetsontwerp door de Vertegenwoordiging is ontvangen en aangenomen, en wij hopen dat, nu de slagboom gevallen is die de vreemde Studenten van onze Universiteiten terughield, de tijden mogen terugkeeren, al zij het ook slechts ten deele, waarin onze Hoogeschool haar bloei verhoogd zal zien door de bevolking van stamgenooten en vreemdelingen, samenwerkende met de eigen zonen van het vaderland.

Doch wat spreek ik van *bloei?* — Is niet van ter zijde het *bestaan* onzer Alma Mater bedreigd geworden in 's Lands Vergadering?

Wat al pennen in beweging gebracht, wat al woorden geuit, om te weeklagen bij het verschijnen dier bedreiging, om te juichen toen zij verdwenen was!

Misschien heb ik verkeerd gezien, maar ik moet openhartig bekennen, dat die geheele beweging mij niet bijzonder getroffen heeft; ja zelfs ik zou daarvan te dezer plaatse niet gewaagd hebben, indien ik daardoor niet in mijn plicht als verslaggever ware te kort gekomen, en den schijn op mij hadde geladen van geringe belangstelling in de Hoogeschool, die mij dierbaar is.

Want het komt mij voor, dat zoowel in de weeklacht als in den jubeltoon groote overdrijving is geweest. Ik heb onze Academie niet ernstig bedreigd geacht door de mededeeling dat een voorstel tot vermindering van het aantal der Rijks-Universiteiten wel eens zou kunnen worden ingediend, maar ik acht evenmin haar bestaan thans op nieuw verzekerd, omdat de beweging voorbij is.

Eene historische instelling, op eene organieke wet gegrond·

vest, wordt niet eensklaps door een kamervotum omgeworpen; maar zoo die instelling zich zelve overleeft, is zij veroordeeld, ook zonder votum.

Gij zult mij dus verontschuldigen, Mijne Heeren, wanneer ik geen pleidooi voer voor het behoud onzer Academie, — wat uit mijn mond te dezer plaatse niet anders zou kunnen zijn dan eene oratio pro domo — maar dat ik volsta met de opmerking, dat het van Utrecht's Hoogeschool zelve grootendeels afhangt haar bestaan te verzekeren. Wanneer zij haar alouden roem handhaaft en eene bron van beschaving en verlichting blijft, dan zullen 's Lands penningen, ook in ongunstige tijden, haar niet geweigerd worden.

Daarvoor te waken, is in de eerste plaats aan U opgedragen, Edel Groot Achtbare Heeren Curatoren, die met Uwen ijverigen, nauwgezetten en welwillenden Secretaris, ook dit jaar weder ons aan U verplicht hebt, door hetgeen gij voor de Universiteit hebt gedaan.

Hoe gaarne had ik gewenscht te dezer zake het woord te mogen richten tot den man, die zoo vele jaren aan Uw hoofd heeft gestaan, en die met zoo groote belangstelling en liefde bezield was voor de Academie, waarvan hij zelf eenmaal een der uitnemendste kweekelingen is geweest. Doch helaas! uw Voorzitter, nog zoo krachtig en werkzaam niettegenstaande zijne klimmende jaren, werd in het laatst des vorigen jaars, na eene ziekte van weinige dagen, aan U en ons allen ontrukt.

Te schetsen, wat Mr. Willem Cornelis Mees in verschillende hooge betrekkingen voor den lande is geweest, ligt buiten mijne bevoegdheid. Maar dit behoeft ook niet na het voortreffelijk levensbericht in de Koninklijke Akademie van Wetenschappen door zijn vriend Mr. N. G. Pierson, zijn opvolger als President der Nederlandsche Bank, gegeven. Zijne verdiensten voor de wetenschap en de maatschappij worden

daarin in het volle licht gesteld. Hier past alleen een woord van eerbiedige en dankbare hulde aan onzen overleden President-Curator.

Na in vroeger jaren een zeer serieuse candidaat voor een academischen leerstoel geweest te zijn, werd de heer Mees, als opvolger van den Oud-Minister Jhr. Mr. A. G. A. Ridder van Rappard, tot Curator benoemd en aanstonds aan het hoofd van uw achtbaar College gesteld, welks toenmalige leden thans reeds allen overleden zijn. Naar ik uit goede bron vernomen heb, wist hij, de jongste en tevens de eerste, ondanks vele bezwaren, spoedig door zijne persoonlijkheid het vertrouwen zijner medeleden te winnen en een overwegenden invloed te verkrijgen, niettegenstaande hij door eene werkzame betrekking aan de hoofdstad gebonden was.

Wat Mees gedurende 15 jaren voor onze Academie heeft verricht, laat zich bezwaarlijk hier uiteenzetten. De werkzaamheden toch van Curatoren, als raadgevend College geplaatst tusschen den Minister en het Academisch personeel, zijn geen publiek domein. Doch al waren zij dit, dan zouden de officieele schrifturen nog geen zuiver beeld daarvan geven, want belangrijke of netelige vraagpunten werden in den regel door persoonlijke bemoeiingen van den President voorbereid, alvorens het onderwerp eener officieele correspondentie te worden. Ik geloof echter niet onbescheiden te zijn, noch in strijd met de ervaring van U, Mijne Heeren, die langer of korter tijd met hem hebt saâmgearbeid, wanneer ik van Mees gewaag als eene zeldzame vereeniging van talent en ijver, van humaniteit en takt, die, zonder welsprekend te zijn, door zijne heldere en logische uiteenzetting der zaak anderen — ook Ministers met wie hij in denkwijze verschilde, — tot zijn gevoelen wist over te halen; die doordrong tot de détails der dingen, zonder op te houden het geheel te overzien; die snel en krachtig handelde, waar dit noodig scheen, maar niet minder nuttig was in zijn „doen door laten"; die voor de Academie altijd een open oor had, en geen moeite noch reizen ontzag,

waar het belang der Universiteit persoonlijk of plaatselijk onderzoek scheen te vorderen.

Ik beroep mij daarbij op U, waarde Secretaris van het college van Curatoren, die, meer dan iemand onzer, dagelijks met uwen President hebt omgegaan, en dat nog wel in dubbele betrekking. Menige inlichting heb ik van U ontvangen, waarvoor ik U ten hoogste dankbaar ben, maar nooit heb ik U anders dan in dien geest en met groote vereering en hoogachting over Mees hooren spreken.

En gij, mijne ambtgenooten, zoovelen gij over personeele of materieele belangen der Universiteit met den ontslapene in aanraking zijt geweest, hebt gij niet, even als ik, het ondervonden, hoe Mees altijd eenvoudig en vriendelijk, met groote belangstelling van alles kennis nam, en U verbaasde, zoowel door zijne veelzijdige kennis als door zijne helderheid van geest, die aanstonds de questie begreep en met takt de bezwaren wist te overwinnen?

Van zijne persoonlijke toewijding aan onze Hoogeschool kunnen wij allen getuigen. Ik herinner mij niet, dat Mees bij eene enkele onzer plechtige samenkomsten afwezig is geweest. Zelfs aan de lasten zijner betrekking onttrok hij zich niet, al had hij, meer dan een zijner ambtgenooten, zich om zijne woonplaats en zijne bezigheden kunnen verontschuldigen.

Voorwaar, wij zullen, gelijk ik het reeds aan zijne geopende groeve heb uitgesproken, dankbaar voor al wat Mees voor ons is geweest, zijn naam in eere houden als dien van een Verzorger, die de Universiteit in hooge mate aan zich verplicht heeft.

Eervol maar zwaar is de taak om zulk een man op te volgen, U, Mr. 'sJacob, op de schouders gelegd. Doch wij hebben gegronde hoop, dat het U mogelijk zal wezen, om, nevens de groote belangen die U, als Hoofd van dit gewest, zijn toevertrouwd, ook aan die onzer Universiteit Uwe zorgen te

blijven wijden. Ieder, die U kent, weet hoezeer dit van Uwe zijde steeds met groote belangstelling en toewijding geschiedt.

Evenzoo verheugt het ons, U, Mr. Roëll, hier te mogen begroeten in de betrekking door Uwen waardigen vader zoovele jaren met eere bekleed. Uwe warme belangstelling in de Hoogeschool, die ook U eenmaal onder hare beste leerlingen telde, en Uw krachtig optreden voor haar in andere betrekking zijn ons een waarborg, dat wij, waar het noodig mocht zijn, ook op U kunnen rekenen.

Aan het nu weder voltallig Curatorium bevelen wij met vertrouwen onze Alma Mater aan. Moge het in den geest van Mees werkzaam blijven, dan zal het steeds een zegen voor de Academie zijn!

Ook de kring der Professoren leed dit jaar een groot verlies. Onze hooggeschatte en onvergetelijke vriend Jacobus Anthonie Fruin is ons ontvallen, wel niet geheel onverwachts, maar daarom niet minder betreurd.

Wie Fruin vroeger had gekend in zijn volle kracht, levendig en geestig, soms tot in het ondeugende; gezellig in den omgang, vol belangstelling in al wat Universiteit, stad en land betrof; onvermoeid in het bevorderen van al wat goed is en vaak daartoe het initiatief nemend; daarbij blakend van ijver voor zijne studie, — hij kon reeds in het vorige jaar zich niet ontveinzen, dat die kracht verminderd, dat Fruin verouderd was, meer dan zijn leeftijd recht gaf te onderstellen.

Zijne gezondheid verzwakte al meer en meer en hoe noode ook, hij zag in Maart 1884 zich gedwongen, op raad zijner geneesheeren, rust te nemen om herstel te zoeken in de hooge berglucht van Zwitserland. Doch helaas! het mocht niet baten. Toen hij in het najaar met zijn trouwe gade terugkwam, was de kwaal, die hem ten grave zou slepen, aanzienlijk verergerd. Zijn verlof werd voor een jaar verlengd. Te ver-

geefs. Op den dag, waarop het nu eindigende academiejaar begon, betrad hij voor het laatst onze gehoorzaal.

Den 12[den] October 1884 was het 25 jaren geleden dat Fruin, na korten tijd Referendaris bij het Ministerie van Financiën geweest te zijn, zijn ambt als Hoogleeraar alhier had aanvaard. Dien dag, vroeger door hem met vreugde te gemoet gezien, en door zijne leerlingen en vrienden uitgekozen, om op schitterende wijze hem te toonen, hoezeer zij hem waardeerden, — dien dag heeft hij nog beleefd, maar de staat zijner gezondheid verbood elk feestbetoon, zelfs de officieele begroeting. Enkelen slechts werden tot hem in den kring zijner familie toegelaten, om namens zijne talrijke vrienden en vereerders hem door een warmen handdruk te toonen, dat die dag bij hen niet onopgemerkt voorbijging. Weinige dagen later ontsliep hij.

Hoezeer Fruin algemeen geëerd was, bleek den 5[den] November, toen uit alle oorden des lands ouderen en jongeren herwaarts samenstroomden om hem de laatste eer te bewijzen, en onder anderen de Heeren Roëll en de Pinto, de laatste daarna zijn biograaf in de Akademie van Wetenschappen, aan de geopende groeve de welsprekende tolken waren van de gevoelens zijner leerlingen en vrienden.

Hoezeer Fruin om zijn karakter en geleerdheid, om zijn voortreffelijk onderwijs, in aanzien stond bij ambtgenooten en studenten, behoef ik hier niet te zeggen. In hem verliezen velen onzer een trouwen vriend, een beproefden raadsman de jongelingschap een geliefden leermeester. Allen staat hi levendig vòor den geest als een man van beteekenis in elke kring, waarin hij optrad.

In onze vergaderingen missen wij noode voortaan zijn held advies, zijn initiatief in menige belangrijke zaak, maar herinnering daarvan blijft bewaard. En die herinnering wo verlevendigd, zoo dikwijls wij zijne gelaatstrekken terug in het treffend gelijkende, door Neumann's kunstenaarsh gepenseelde beeld, dat den wand onzer Senaatskamer sier

Dit kostelijk geschenk van Fruin's diep bedroefde weduwe is door den Senaat met groote waardeering en dankbaar aanvaard.

Nog een ander verlies heeft de rechtsgeleerde faculteit in dit jaar geleden. Uit de dagbladen vernam de Senaat, dat de Hoogleeraar Mr. B. J. Lintelo Baron de Geer van Jutphaas de benoeming tot lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal had aangenomen. Ik heb de redenen niet te beoordeelen, welke den Nestor der juridische faculteit bewogen hebben, om bij de professorale toga het politieke kleed te voegen, maar de Universiteit heeft daardoor tot haar leedwezen tijdelijk de medewerking verloren van een man van buitengewone geleerdheid en werkkracht, met een groot talent van spreken begaafd, die meer dan 36 jaren een sieraad der Utrechtsche Hoogeschool is geweest.

Gelukkig zijn de ledige plaatsen allen weder aangevuld.

Vooreerst nam de Hoogleeraar Dr. J. Cramer, van wiens benoeming reeds mijn voorganger gewag heeft gemaakt, bij den aanvang van den cursus zijne plaats onder ons in met het houden eener rede over *„de symbolische verklaring der evangelische geschiedenis."*

Bij zijn optreden, waarmede wij hem hartelijk welkom heetten, werd door hem ook het leervak van de Oud-Christelijke letterkunde op zich genomen, waarmede, na het overlijden van den Hoogleeraar van Oosterzee, de Heer Lamers zich tijdelijk belast had, terwijl aan dezen de lessen over Zedekunde, vroeger door Prof. Beets gegeven, werden toebedeeld.

Nadat in het begin van den cursus Prof. Hamaker zich vrijwillig belast had met het tijdelijk waarnemen van Fruin's lessen, werd tot opvolger van dezen benoemd Mr. W. P. L. A. Molengraaff, advocaat en rechter-plaatsvervanger te Amsterdam, die den 17den April dezes jaars zijne betrekking aan-

vaardde met eene redevoering over „*het verkeersrecht in wetgeving en wetenschap*." Uit de nalatenschap van zijn voorganger verkreeg deze geleerde alleen het Handelsrecht. Prof. Hamaker begeerde en ontving het Burgerlijk Recht, in ruil tegen de Burgerlijke Rechtsvordering, welke aan den nieuwen ambtgenoot werd opgedragen. Verder werd de Heer Hamaker van Februari tot de groote vacantie belast met het Romeinsche recht.

Door deze regeling, waarvoor aan de Regeering en aan de betrokken Hoogleeraren dank verschuldigd is, konden de lessen in het afgeloopen studiejaar zonder stoornis gegeven worden.

Maar ook voor de toekomst moest gezorgd. De voor den jurist zoo belangrijke en moeilijke studie van het Romeinsche recht en zijne geschiedenis eischte een afzonderlijken vertegenwoordiger, en er was weinig vooruitzicht, dat de Heer de Geer, die met het einde van den cursus 1886/87 wegens 70-jarigen leeftijd zal moeten aftreden, zijne taak als Hoogleeraar zou kunnen hervatten. De Regeering was gezind om een nieuwen hoogleeraar te benoemen, indien daardoor tevens in het onderwijs van alle door de Wet voorgeschreven vakken in de juridische faculteit werd voorzien. Toen het echter niet gelukte een rechtsgeleerde te vinden, geschikt en genegen om èn het Romeinsche èn het Oud-Vaderlandsche recht te onderwijzen, verklaarde de Heer Pols uit eigen beweging zich bereid, om dit laatste nevens de overige hem reeds toebedeelde vakken voor zijne rekening te nemen. De Regeering nam dit aanbod aan, en benoemde tevens Mr. J. C. Naber, Secretaris van het Statistisch Instituut te Amsterdam, tot Hoogleeraar in het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.

Zoo zien wij onze Hoogeschool verrijkt met de talenten van twee jonge geleerden en de juridische faculteit weder voltallig, dank zij den gewaardeerden steun van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dank zij vooral de belangelooze medewerking van onzen geachten ambtgenoot Pols, die der

Universiteit een grooten dienst bewezen en het mogelijk gemaakt heeft, alle bij de Wet gevorderde vakken, — ook die, welke na het vertrek van Mr. Pijnacker Hordijk onvervuld waren gebleven, — overeenkomstig de wenschen der faculteit weder te bezetten.

In den aanvang van den cursus pakten zich ook boven de Geneeskundige faculteit wolken samen, die echter gelukkig zijn voorbij gedreven.

De Hoogleeraar Pekelharing zocht, na eene ernstige ziekte, herstel in het buitenland, en mocht na weinige maanden met vernieuwde krachten terugkeeren, en met lust zijne taak weder opvatten in het inmiddels overeenkomstig zijne wenschen verbeterde en uitgebreide laboratorium. Wij verheugen ons, den geachten ambtgenoot, van wien nog zooveel voor de wetenschap verwacht mag worden, weder gezond in ons midden terug te zien.

Een niet minder groot gevaar dreigde de Universiteit en in het bijzonder de medische faculteit, toen onze verdienstelijke en beminde Engelmann een beroep naar de Hoogeschool te Zurich ontving; een beroep op zoo eervolle wijze en met zoo schitterende aanbieding van een geheel nieuw, naar zijne wenschen te bouwen Physiologisch Laboratorium, dat het moeite kostte, om aan die roepstem geen gehoor te geven. Daarbij voegde zich het vermoeden, dat de gezonde lucht van Zurich, in de onmiddellijke nabijheid der Zwitsersche bergen, genezing zou kunnen aanbrengen aan de lastige kwaal, die Engelmann in Nederland vervolgde en hem maar al te vaak verhinderde, om naar hartelust zich aan zijn lievelings-studiën te wijden.

Geen wonder, dat men ernstig vreesde, dat Zurich zou vermogen, wat voor eenige jaren aan Freiburg niet gelukt was, maar geen wonder ook, dat Curatoren, Professoren en

Studenten als om strijd alle krachten inspanden, om den gewaardeerden man, een der sieraden onzer Hoogeschool, voor haar te behouden. Curatoren verkregen van de Regeering machtiging, om aan Engelmann een jaar verlof aantebieden, ten einde door rust in hooger streken genezing te zoeken van zijne ongesteldheid, die wellicht meer een gevolg was van groote inspanning dan van het klimaat van Nederland. Prof. Donders en Dr. van Haren Noman hadden zich welwillend bereid verklaard, om het onderwijs in histologie en het leiden der microscopische oefeningen waartenemen. Ambtgenooten en leerlingen wedijverden daarbij in het geven van bewijzen van hoogachting en sympathie.

En het gevolg? — Gij weet het, Mijne Heeren, het pleit is ten onzen voordeele beslist. Wij hopen weldra Engelmann weder hier zijne plaats te zien innemen, bevrijd van zorgen en versterkt naar lichaam en geest.

Zijn de talrijke bewijzen van achting en vriendschap alhier ontvangen, naar Engelmann's eigen getuigenis, van grooten invloed geweest op zijn niet zonder strijd genomen besluit, ik houd mij wederkeerig overtuigd, in den geest van U allen te spreken, wanneer ik hier uiting geef aan onze hartelijke blijdschap, dat de banden, die hem en de zijnen aan Utrecht binden, hecht genoeg gebleken zijn, om der verlokking uit den vreemde te weerstaan; — aan onzen wensch, dat het hem gegeven moge zijn, nog lang in dit zijn tweede vaderland, te midden zijner vrienden en leerlingen, zijne talenten dienstbaar te maken aan den vooruitgang der wetenschap, aan den bloei onzer Hoogeschool.

Nog is een reeds onderscheiden jaren gekoesterde wensch der medische faculteit eindelijk vervuld. Bij Kon. Besluit van 4 Mei ll. werd Dr. C. Winkler met ingang van 1 Oct. tot Lector in de Psychiatrie benoemd. Wij hebben de beste verwachtingen van de werkzaamheid van den nieuwbenoemde, een der uitnemendste voormalige kweekelingen onzer Alma

Mater, vooral nu, door de krachtige medewerking der Regenten van het Krankzinnigengesticht, de moeilijkheden aan het verstrekken der onontbeerlijke Klinische hulpmiddelen uit den weg zijn geruimd. Na dit bewijs van belangstelling van de zijde van Bestuurders en Geneeskundigen van het Krankzinnigengesticht, dat wij hoogelijk waardeeren, vertrouwen wij dat het onderwijs in de Psychiatrie, hetgeen vooral te Utrecht niet ontbreken mag, weldra zal bloeien zoo als het behoort.

Het aantal privaat-docenten, reeds ten vorigen jare belangrijk vermeerderd, is in den laatsten cursus met één toegenomen. Dr. J. F. van Bemmelen is toegelaten voor het onderwijs in de geschiedenis der dierkunde en de kennis der parasietische dieren. De betrekking is echter, gelijk mijn voorganger heeft aangeduid, ten onzent niet dezelfde als in Duitschland. Zij kan aan jonge menschen van aanleg de gelegenheid geven om zich te oefenen en van hunne bekwaamheid als docent te doen blijken, wanneer zij toehoorders vinden. Maar aan deze ontbreekt het veelal, evenals aan de geldelijke tegemoetkoming. Ik blijf dan ook met velen betwijfelen, of de betrekking, niettegenstaande het goede beginsel dat aan de instelling ten grondslag ligt, onder de tegenwoordige regeling van het hooger onderwijs wel ooit wortel zal schieten.

Aan den 72-jarigen Prosector bij de Anatomie, van der Wurff is op verzoek met ingang van 1 Jan. 1885 eervol ontslag verleend en in zijne plaats, R. G. G. Fibri benoemd. Den verdienstelijken man, die eene lange reeks van jaren voor de Hoogeschool is werkzaam geweest, zij de welverdiende rust gaarne gegund.

Onze geachte Lector Dr. P. Q. Brondgeest herdacht den 12^{den} October, dat hij 25 jaren achtereenvolgend in verschillende betrekkingen aan de Universiteit verbonden was. Voor zijne vele vrienden en leerlingen ging die dag niet onopgemerkt voorbij, en op ondubbelzinnige wijze werd hem van

verschillende kanten getoond, hoezeer men zijn ijver en zijn onderwijs op prijs stelde.

Ook aan onderscheidingen heeft het niet ontbroken.

Aan Prof. van Overbeek de Meijer werd door Z. M. den Koning het Ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw geschonken, eene erkenning zijner verdiensten op het gebied der gezondheidsleer.

Onze beroemde Buys Ballot zag het aantal buitenlandsche Genootschappen, die het zich tot eene eer rekenen, hem onder hunne leden te mogen tellen, vermeerderd met de Deutsche meteorologische Gesellschaft te Berlijn en de Société vaudoise des sciences naturelles.

Prof. H. E Moltzer ontving in de benoeming tot lid der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam eene hulde aan zijne wetenschappelijke verdiensten.

Onze ambtgenoot Hubrecht behaalde schoone lauweren, toen dezen zomer zijne verhandeling over de ontwikkelingsgeschiedenis van Lineus obscurus door het Prov. Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen met den gouden eereprijs bekroond werd.

Aan Utrecht was in het afgeloopen jaar de beurt om, overeenkomstig Art. 49 der wet, prijsvragen uit te schrijven. Het programma daarvan is omstreeks Mei bekend gemaakt, zoodat aan de studeerende jongelingschap weder de gelegenheid is gegeven, om in wetenschappelijken wedstrijd hare krachten te meten. Moge mijn opvolger kunnen vermelden, dat velen, dat vooral Utrecht's muzenzonen daarvan gebruik gemaakt en den eerepalm verworven hebben.

In het Album der Studenten zijn door mij in het geheel 452 personen ingeschreven, waarvan 404 Studenten in den

eigenlijken zin, en 73 voor de eerste keer. Dit cijfer verschilt bijna niet van dat van het vorige jaar.

Dezelfde uitkomst verkrijgt men bij vergelijking van het getal der bij den Rector ingeschrevenen met dat van de in den Studenten-almanak genoemden. Kleine verschillen, geheel verklaarbaar uit de omstandigheid, dat in de laatstgenoemde opgaaf ook begrepen zijn degenen, die wegens ziekte of om andere redenen de Academie tijdelijk verlieten, of die hun doctoraal examen afgelegd hebben. Alleen bij de juridische faculteit vindt men eene groote afwijking. Volgens den Studenten-Almanak zijn er 102 juristen, doch de Rector heeft er slechts 42, d. i. nog niet de helft, ingeschreven. Zeven juridische colleges konden dan ook wegens gebrek aan toehoorders niet gegeven worden.

Op den 26sten Maart werd de dies natalis der Academie met opgewektheid en vreugde herdacht. De Rector hield in het groot Auditorium eene rede over „*het begrip van leven.*" Een maaltijd vereenigde Curatoren, Professoren en autoriteiten. Meer dan in vorige jaren toonden Utrecht's ingezetenen hunne belangstelling in de Hoogeschool door het ontplooien der Nederlandsche driekleur. De Studenten vierden dien dag feest, en zij hadden reden daartoe, meer nog dan anders. Den 20sten Maart 1885 werd het Utrechtsche Studentenbond ontbonden en de Wet van het Corps op onderscheiden punten gewijzigd. Ongeveer 125 voormalige leden van het Bond sloten zich daarop bij het Corps aan.

Ik wijs op dit feit, U allen bekend, niet om op eenige wijze mij in de zaken der Studenten te mengen. Want mijne meening is, dat de jonge lieden vrij moeten blijven in hunne eigen aangelegenheden, en zich zelf moeten regeeren. De Rector heeft zich dan ook zorgvuldig onthouden van op de onderhandelingen invloed uit te oefenen. Doch nu de beslissing gevallen is, verheugen wij ons daarover en wenschen wij de jongelingschap geluk met haar besluit. Aan de drie

hooggeleerde Oud-Studenten, die hun voormaligen broeders met raad ter zijde stonden en met vertrouwen ontvangen werden, brengen wij den welverdienden dank. Maar bovenal zien wij in de verkregen uitkomst een blijk van wederzijdsche waardeering en opoffering, dat het aanzien der studentenwereld en dus ook der Universiteit verhoogt, en dat schoone verwachtingen geeft voor de toekomst, wanneer de tegenwoordige studenten eenmaal de groote maatschappij zullen ingetreden zijn.

Als in het jubeljaar, dat ons wacht, de spes patriae gedachtig aan het: „Vis unita fortior," broederlijk vereenigd zal feest vieren, dan zij dit een voorteeken, dat zij ook in later tijden, wanneer hun de belangen des lands zijn toevertrouwd, de spreuk onzer vaderen: „Eendracht maakt macht," niet vergeten zullen.

Behoeft het na dit alles wel gezegd te worden, dat de verstandhouding tusschen Hoogleeraren en Studenten zoo goed was als ooit te voren?

Er blijft mij over, kortelijk van de materieele hulpmiddelen der Universiteit te gewagen, waarin vele verbeteringen zijn aangebracht, maar waarbij ook nog wel het een en ander is, dat wij anders zouden wenschen.

Ik begin met erkentelijk melding te maken van een Regeeringsmaatregel van algemeen belang, namelijk de aansluiting van al de Academische gebouwen aan het buizennet der Utrechtsche waterleiding. Hierdoor zijn niet alleen de onderscheiden localen, laboratoria, enz van overvloedig en goed water voorzien, maar ook door het aanbrengen van brandkranen beter dan vroeger tegen brandgevaar beveiligd.

Daarentegen, tot de desiderata van algemeenen aard reken ik in de eerste plaats een behoorlijk Universiteitsgebouw. Wie met de huishouding onzer Hoogeschool bekend is, weet maar al te goed, hoe groote behoefte daaraan bestaat. Wat wij

thans bezitten, bestaat uit een samenvoegsel van oud en nieuw zonder waardigen ingang, waarin, achter gangen en portaaltjes verscholen, de Senaatskamer met de beeltenissen onzer voorgangers getooid, de hoog gewelfde, schoon gerestaureerde Kapittelzaal, — welke intusschen ons nu ter kwader ure door de bouwmeesters tijdelijk ontnomen is, — en verder eenige vertrekken, die beurtelings als college-, examen-, vergaderen wachtkamers moeten dienst doen, maar voor de behoefte ten eenenmale onvoldoende zijn. Bij elke nieuwe benoeming van een hoogleeraar wordt het bezwaarlijker om in den dienst te voorzien; niet eens heeft elke faculteit een eigen vertrek voor examens en vergaderingen; in drukke tijden moet vaak ook de welwillendheid van Curatoren worden ingeroepen om hunne kamer af te staan.

Voorwaar, het is geen onbillijke eisch, dat de Universiteit een tempel bezitte harer waardig, al zij die ook op bescheiden voet ingericht. Zoo het mogelijk ware, om, met behoud van Groot Auditorium en Senaatskamer een gebouw te verkrijgen, dat in de behoeften behoorlijk voorziet en tevens uit- en inwendig een goed harmonisch geheel vormt, dan zou hierdoor een rechtmatig verlangen bevredigd zijn.

De Senaat heeft onlangs uitgesproken, dat hij onder de verbeteringen van algemeenen aard, dit in de eerste plaats zou wenschen.

Wie weet, of niet het aanstaande feest der Utrechtsche Hoogeschool eene aanleiding kan wezen om te verkrijgen, wat onder gewone omstandigheden onbereikbaar zou zijn?

Onze boekenschat werd ook dit jaar vermeerderd, behalve met de vervolgen van tijdschriften en van andere werken, met een aantal geschriften door schenking of door ruiling verkregen Door goedgunstige beschikking van den Minister van Onderwijs in Frankrijk zijn ook de Fransche Universiteiten tot de onderlinge ruiling toegetreden, terwijl, door bemiddeling van de Fransche Commissie van internationale ruiling, geschiedenis,

letteren en geneeskunde goede aanwinsten hebben verkregen. Ook de verzameling van handschriften is vermeerderd.

Voor den aankoop van nieuwe werken van blijvende waarde welke in eene Academische Bibliotheek niet mogen ontbreken, zoo deze op de hoogte des tijds zal blijven, waren echter de verleende toelagen, even als in het vorige jaar, ontoereikend. In twee faculteiten, die der Wis- en Natuurkunde en der Geneeskunde, werd zelfs het geheele subsidie verslonden door de vervolgwerken en tijdschriften, zoodat gedurende het gansche jaar geen enkel nieuw boek kon aangekocht worden. De behoefte is dringend, en van dien aard, dat, ook zoo het aandeel, thans door elke faculteit voor bindwerk bijgedragen, weder ter beschikking der faculteit mocht komen, daardoor nog niet in het noodzakelijkste kan voorzien worden. Met bescheiden aandrang wordt daarom eene aanzienlijke verhooging van het jaarlijksche subsidie aan Curatoren en Regeering aanbevolen.

Hetzelfde geldt van de gebouwen der Bibliotheek. De ruimte tot plaatsing der boeken wordt met ieder jaar minder toereikend. Wij hopen zeer, dat onze Curatoren, die met ons van de behoefte overtuigd zijn, slagen mogen in hunne reeds aangewende pogingen, om van de Regeering eene verbetering van den meer en meer gebrekkigen toestand te verkrijgen.

Wat betreft de Universitaire instellingen van meer bijzonderen aard, wij vermelden met erkentelijkheid, dat de lokalen voor het Klinisch onderwijs in het afgeloopen jaar eene groote verbetering hebben ondergaan door eene belangrijke verbouwing van het ziekenhuis. Hierdoor zijn eèn aantal ruime collegekamers met bijbehoorende vertrekken verkregen, welke aan de medische kliniek, de heelkunde, de verloskunde, de diagnostiek en de gezondheidsleer ten bate komen. De betrokken docenten zijn met deze verbetering hoogelijk ingenomen en roemen in de nieuwe inrichting der hun toebedeelde hulpmiddelen, waaraan

voor sommigen alleen nog eene evenredige verhooging van subsidie voor aankoop en jaarlijksch onderhoud der verzamelingen en werktuigen ontbreekt.

Grooten dank is de Universiteit daarvoor verschuldigd, behalve aan Curatoren voor hunne zorgen, aan het Gemeentebestuur van Utrecht, dat de kosten der verbouwing ten laste der Gemeentekas bracht, aan den Heer Vermeys, Architect-Directeur der Gemeentewerken, die met groote welwillendheid aan de wenschen der Hoogleeraren zooveel mogelijk is te gemoet gekomen, en aan de Regenten der Gods- en Gasthuizen, die niet geaarzeld hebben, hun reeds omvangrijk beheer met dat der genoemde uitbreiding te verzwaren.

Ook het pathologisch Instituut is door verbouwing belangrijk uitgebreid en, naar de wenschen van den Hoogleeraar, in overeenstemming gebracht met de eischen der wetenschap.

Het anatomisch Instituut werd zooveel mogelijk ingericht voor het groote, thans tot 76 geklommen getal der studeerenden, waardoor, volgens den Hoogleeraar, een doelmatig College-locaal en een geschikte Sectie-zaal verkregen werden, waarin 25 personen te gelijk werkzaam kunnen zijn.

De restauratie van het oude gebouw Leeuwenbergh werd zonder stoornis voor het onderwijs voortgezet.

Door de zorgen van Utrecht's Gemeentebestuur is het voormalige Badhuis aan de Rijnkade in een Pharmaceutisch Laboratorium herschapen, dat op 6 October l.l. geopend werd, en, dank zij de welwillende hulp van den Architect-Directeur der Gemeentewerken, aan zijne bestemming goed schijnt te voldoen.

In den Hortus botanicus eindelijk is de verbouwing van twee plantenkassen geheel voltooid. Met dubbele glasbedekking voorzien, zijn zij thans beter dan vroeger geschikt om planten uit warmer gewesten te herbergen, en tot eene zekere mate van ontwikkeling te brengen.

Bij vele instellingen zijn de verzamelingen ook door geschenken of door ruiling vergroot. Zoo ontvingen van verschillende gevers het Zoölogisch Museum voorwerpen tot

onderscheidene diergroepen behoorende, het Mineralogisch gesteenten, het Pharmaceutisch Laboratorium geneesmiddelen, de Hortus planten en zaden, de Sterrewacht annalen van andere Observatoria.

Al te maal bewijzen van uitbreiding en vooruitgang, waarvan de verslaggever der Universiteit met erkentelijkheid gewag gemaakt.

Toch zijn er nog wenschen onvervuld, nog leemten overgebleven.

Zoo is de gezondheidsleer nog slechts tijdelijk geholpen door de mildheid van het Gemeente-bestuur, in afwachting van den bouw van grootere localen door het Rijk, die toelaten de verzameling te plaatsen en meer dan één laborant gelijktijdig te ontvangen. Zoo laat de chirurgische operatiekamer nog te wenschen over, en zijn de hulpmiddelen voor de propaedeutische heelkundige kliniek verre van bevredigend. De gelden ter bezoldiging van een assistent voor de oogheelkunde zijn niet aangewezen. Het aantal lijken, onontbeerlijk voor de practische oefeningen is, naar het oordeel van den Hoogleeraar in de anatomie, in verhouding tot het aantal Studenten nog minder toereikend dan vroeger. Volgens dezen is eene belangrijke verhooging der jaarlijksche som voor instrumenten en anatomische modellen dringend noodig, en hetzelfde betoogt de Hoogleeraar in de dierkunde, aangezien zijn Museum thans niet door aankoopen kan worden uitgebreid en ook steeds versch materiaal voor onderzoek moet voorhanden zijn. Aan de sterrewacht wordt het gemis eener Directeurswoning voordurend gevoeld. Eindelijk moet de reeds vaak geuite klacht over den geheel ontoereikenden staat van het scheikundig Laboratorium op de Hoogt nogmaals herhaald worden. De ruimte is daar zoo klein, dat velen die practisch wenschten te werken, door gebrek aan plaats moesten wegblijven.

Gelijk gij vernomen hebt, Mijne Hoorders, zijn alzoo ook in dit jaar weder lief en leed dooreengemengd, wenschen vervuld en niet vervuld, maar over het geheel kan men zeggen, dat de Universiteit niet achteruit is gegaan, en getracht heeft, met de haar ten dienste staande middelen de vaan der wetenschap omhoog te houden

Hoe zal dit wezen in het jaar dat wij nu intreden? Wij weten het niet, maar wij hopen op vooruitgang en bloei. Want het is een merkwaardig jaar, dat wij ingaan, of juister gezegd, waarin wij naar oude tijdrekening, die wij naast de wettelijke in eere houden, ons thans bevinden; het jaar, dat den 26ste Maart 1886 geeindigd zal zijn.

Dan zal onze Hoogeschool 250 jaren bestaan hebben, en bij goed en kwaad gerucht, in tijden van voorspoed en dagen van druk, onafgebroken hebben gearbeid aan de verspreiding van wetenschap en beschaving.

Het voornemen bestaat, om dit feit luisterrijk te vieren. Curatoren en Senaat hebben reeds afgevaardigden uit hun midden tot eene gemengde commissie vereenigd, die overlegt, wat ons dan te doen staat. De Studenten vormen plannen voor een luisterrijken optocht. Ook buiten het personeel der Academie vertoonen zich van vele zijden teekenen van sympathie in deze heuchelijke gebeurtenis. De burgerij van Utrecht houdt bijeenkomsten met het doel, om door een blijvend geschenk van hare groote belangstelling in onze Hoogeschool te getuigen. En zoo de geruchten, die ons ter oore kwamen, waarheid behelzen, zijn ook onder de Machthebbenden in Stad en Gewest stemmen opgegaan, om deeltenemen aan de toekomstige feestviering. Op den laatsten dag der zomermaand werd in de algemeene vergadering der leden van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen door den Oud-Minister Dr. Agnietus Vrolik het voorstel gedaan en onder toejuiching der vergadering aangenomen, om het bestuur te machtigen van wegen het Genootschap een blijk van belangstelling in de Academie te geven, even als dit voor 50 jaren was

geschied. In de jongste dagen eindelijk heeft, aan het hoofd van andere aanzienlijke mannen, dezelfde wakkere grijsaard, de eenige thans levende van hen, die op het tweede eeuwfeest onzer Alma Mater more majorum den Doctorshoed ontvingen, de Oud-Studenten opgeroepen tot eene bijzondere feestgave van blijvenden aard aan Utrecht's Hoogeschool op haar 50ste lustrum.

Voorwaar, gunstige voorteekenen van de blijde dagen die ons wachten!

Aan mijn opvolger blijve de taak, U te melden, in hoeverre deze verwachtingen vervuld zijn geworden.

Mij rest alleen, met erkentelijkheid te gewagen van de medewerking van Curatoren, ambtgenooten en studenten, die mijn werk verlicht heeft; in het bijzonder, U, waarde Valeton, dank te zeggen voor de trouwe hulp als Secretaris van den Senaat mij bewezen; dank te betuigen aan het Bestuur van de Waalsche Gemeente, dat, even als vroeger, welwillend ons het gebruik van dit eerbiedwaardig Kerkgebouw toestond; en daarna de teugels van het bewind overtegeven.

Neem gij, geachte Wijnne, door Z. M. den Koning tot mijn opvolger benoemd, uit mijne handen de eer en de macht, aan het ambt van Rector Magnificus verbonden. Laat ik het eerst U het oude „Salve Rector iterumque Salve" mogen toeroepen, met den wensch, dat gij voorspoed vindet in de zware taak die U wacht. Moge onder Uw bestuur onze Academie niet alleen feestvieren bij de gedachte aan haar luisterrijk verleden, maar ook vooruitgaan in bloei, en met verjongde krachten haar nieuw levenstijdperk intreden!

Ik heb gezegd.

REDEVOERING

UITGESPROKEN OP DEN JAARDAG DER UNIVERSITEIT

TE UTRECHT,

den 26sten Maart 1885,

DOOR DEN

RECTOR MAGNIFICUS

Dr. N. W. P. RAUWENHOFF.

EDEL GROOT ACHTBARE HEEREN,
    CURATOREN DER UTRECHTSCHE HOOGESCHOOL;
WELEDEL GESTRENGE HEER,
    SECRETARIS VAN HET COLLEGE VAN CURATOREN;
HOOGAANZIENLIJKE EN ACHTBARE HEEREN, DIE IN DIT GEWEST EN IN DEZE STAD GEWICHTIGE BEDIENINGEN BEKLEEDT;
HOOGGELEERDE HEEREN,
    PROFESSOREN, GEACHTE AMBTGENOOTEN;
WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN,
    LECTOREN AAN DEZE HOOGESCHOOL EN DOCTOREN IN DE ONDERSCHEIDENE WETENSCHAPPEN;
WELEERWAARDE HEEREN,
    BEDIENAREN VAN DEN GODSDIENST;
WELEDELE HEEREN,
    STUDENTEN DEZER HOOGESCHOOL;
EN GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

Zeer geeerde Toehoorders!

De inwoners van Syracuse hadden even als die van Athene hunne Poecile, wier wanden met de meesterstukken van grieksche en italiaansche kunst waren bekleed, en waarbinnen het volk dagelijks zijn zin voor het schoone en edele kon ontwikkelen. Onder de tallooze schilderstukken uit het moederland bijeengebracht, was er één, dat sedert honderd jaren de aandacht van alle voorbijgangers tot zich trok. Wanneer het den olympischen Jupiter, of Cecrops den grondvester der steden, of de moedigen Harmodius en Aristogiton aan bewonderaars

ontbrak, dan nog was eene dichte volksmassa voor dit beeld verzameld.

Van waar die voorliefde? Was het een bewaard gebleven stuk van Apelles, of wellicht een uit de school van Callimachus? Niets van dit al. Hoewel niet onverdienstelijk, zoo kon het schilderstuk in kleur en karakter zich toch met een aantal anderen in de Poicile niet meten.

Maar het volk gaapt aan en bewondert, wat het niet verstaat. En hoewel het aan gissingen van de kunstkenners in al dien tijd niet ontbroken had, de beteekenis van het beeld was nog niet ontraadseld. Men wist niet eens, in welken tempel het vroeger gestaan had, want het was uit een gestrand schip gered, en alleen de koopwaren, welke dit medegebracht had, deden vermoeden, dat het van Rhodus kwam.

Op den voorgrond van het schilderstuk zag men een dichte groep van jongelingen en maagden, welgevormd, maar niet van dien slanken bouw, welken men in de beelden van Praxiteles bewondert. Hunne gespierde ledematen, die de sporen van zware inspanning droegen, de menschelijke uitdrukking van vreugde en kommer, alles scheen bij hen den goddelijken aanleg uittedooven en hen aan hun aardsche woning te kluisteren. Hun somber oog was gericht naar een Genius, die, met een lichtglans omgeven, in hun midden zweefde. Een vlinder zat op zijn schouder en in de rechterhand hield hij een brandende fakkel. Gebiedend zag hij neder op de jongelingen en maagden aan zijne voeten.

Meer bijzonders was er aan het schilderstuk niet te zien. Met vele bijvoegsels werd de copij van „den Rhodischen Genius", — zoo heette het raadselachtige stuk, — naar Griekenland gezonden, maar niemand kon ook daar den zin der voorstelling verklaren,

Eens, toen de scheepvaart in de Aegaeische zee weder geopend was, kwamen er schepen uit Rhodus in de haven van Syracuse. Onder de vele kunstschatten, welke zij voor den Tyran medebrachten, was ook een schilderstuk, dat men

terstond voor een tegenhanger van den Rhodischen Genius herkende. Het was van gelijke grootte en had een zelfde coloriet, maar de kleuren waren beter bewaard gebleven. De Genius stond evenzoo in het midden, maar zonder vlinder, met gebogen hoofd, de uitgebluschte fakkel naar den grond gekeerd. De blik der jongelingen en maagden was niet langer droef en gehoorzaam, maar vertoonde een staat van wilde losbandigheid.

Reeds trachtten de Syracusische oudheidkenners hunne verklaringen van den Rhodischen Genius naar dit kunstwerk te wijzigen, toen Dionysius bevel gaf, om het nieuwe stuk, te gelijk met een getrouwe copij van het oude, naar de woning van den grijzen Epicharmus te brengen. Deze wijsgeer, uit de school van Pythagoras, hield lang zijn blik op die schilderstukken gericht. Toen riep hij zijne leerlingen te samen en sprak met bewogen stem: „Zestig jaren lang heb ik over de „inwendige drijfveeren der natuur, over het onderscheid der „stoffen nagedacht, en eerst heden laat de Rhodische Genius „mij duidelijker zien, wat ik vroeger slechts vermoedde. Gelijk „het onderscheid der geslachten de levende wezens weldadig en „vruchtbaar aan elkaar verbindt, zoo wordt ook in de doode „natuur de ruwe stof door soortgelijke drijfveeren bewogen. „Reeds in den Chaos hoopte de materie zich op of week van „een, naar gelang vriend- of vijandschap ze aantrok of afstootte. „Het vuur des hemels volgt de metalen, de magneet het ijzer; „het gewreven Electron beweegt lichte stoffen; geen aardsche „stof is ergens enkelvoudig te vinden. Alles streeft van zijn „wordingsuur naar verbinding. In de doode materie heerscht „trage rust, zoo lang de banden der verwantschap niet „verbroken zijn; zoo lang geen derde stof indringt, om zich „met de overige te mengen. Maar op die storing volgt dan „weder onvruchtbare rust.

„Anders is de verbinding dierzelfde stoffen in het lichaam van „planten. en dieren. Hier grijpt de *levenskracht* gebiedend in; zij „bekommert zich niet om de vriend- of vijandschap der atomen;

„zij vereenigt stoffen, welke in de levenlooze natuur elkander „altijd ontvluchten, en scheidt wat aldaar naar verbinding streeft.

„Treedt nader, mijne leerlingen, en erkent in den Rhodischen „Genius, in de uitdrukking zijner jeugdige kracht, in den vlinder „op zijn schouder, in den gebiedenden blik van zijn oog, het „symbool der *levenskracht*, zoo als zij iedere kiem der organische „schepping bezielt. De aardsche elementen trachten eigen „begeerte te volgen. Maar de Genius dreigt hen met opge- „heven, hoog brandende fakkel, en dwingt ze, trots hun „oude rechten, zijn bevel te gehoorzamen.

„Beschouwt nu het nieuwe kunstwerk, dat de tiran mij ter „uitlegging gezonden heeft; wendt uwe oogen van het beeld „des levens naar dat van den dood. Heengevlogen is de „vlinder, uitgebluscht de omgekeerde fakkel, gebogen het „hoofd van den Genius. De geest is naar andere gewesten „gevloden, de levenskracht gestorven, en de aardsche stoffen „hernemen hare rechten.

„Ga, Polycles, en zeg den Tiran, wat gij gehoord hebt."

Zietdaar, Mijne Hoorders, de fabel van den Rhodischen Genius, het mythische kleed waarin Alexander von Humboldt, bijkans eene eeuw geleden, de denkbeelden van dien tijd aangaande het leven op aarde heeft gehuld.

In onze dagen zijn de voorstellingen anders geworden, en reeds von Humboldt zelf heeft later de zijne gewijzigd. Maar nog heden geeft die dichterlijke beschrijving een duidelijk beeld van eene der beide hoofdrichtingen, waarin de denkbeelden over het leven zich eeuwenlang bewogen hebben.

Vergunt mij, om in dit uur, nevens de genoemde, ook de andere voorstelling in enkele trekken te schetsen, door tot U te spreken over

HET BEGRIP VAN LEVEN.

Moge de keus van dit onderwerp, waarvan ik mij de be-

zwaren maar al te goed bewust ben, in Uwe oogen gewettigd worden door de overweging, dat onderzoekingen en beschouwingen op dit gebied steeds groote belangstelling hebben gewekt en nog blijven wekken, ook wanneer zij niet nieuw zijn en slechts gedeeltelijk instemming vinden, ja zelfs wanneer zij bestrijding uitlokken.

De zoo even U geschetste fabel van den Rhodischen Genius is de uitdrukking van de heerschende denkbeelden der oudheid, zooals men die bij Pythagoras, Plato en Aristoteles in onderscheiden wijzigingen aantreft. Onder verschillende namen laten zij in het levend organisme een onstoffelijk beginsel optreden, dat strijd voert tegen de materie en deze beheerscht, zoolang het leven duurt. En niet anders was het in de middeleeuwen onder het onbeperkt gezag van Aristoteles, en zelfs later tot in de vorige eeuw. Aan de *vis naturae medicatrix* van Paracelsus en anderen, aan de *vis seminalis* en den *archaeus faber* van van Helmont ligt hetzelfde denkbeeld ten grondslag. Haar toppunt van ontwikkeling vond deze leer in het vitalisme van Stahl.

Volgens dezen kunnen de physische en chemische wetten der stof niet op de levensverrichtingen worden toegepast, want de scheikundige werkingen, door hem zelf nauwkeurig onderzocht, strekken juist om het leven te *vernietigen*. Daarom moet er eene levenskracht zijn, welke die werkingen in het levend organisme in bedwang houdt.

Hiertegenover stond van de oudheid af eene geheel andere voorstelling van het leven. Reeds Empedocles en Anaxagoras, Democritus en Epicurus traden op met de leer, dat alle eigenschappen der lichamen uit de stof zelve moeten verklaard worden; dat op aarde niets ontstaat noch vergaat, maar dat alles zich bepaalt tot scheiding en vereeniging der deeltjes van oorspronkelijke stoffen, die niet in andere kunnen

overgaan; deeltjes, door Democritus *atomen* genoemd, ondeelbaar en ruimte innemende, doch wegens hunne geringe afmetingen niet waarneembaar; alleen in grootte en vorm, niet in qualiteit van elkander onderscheiden, zoodat de verschijnselen der zichtbare wereld alleen worden te weeg gebracht door verschillen in vorm en rangschikking der tot groepen vereenigde atomen.

Het gronddenkbeeld dezer leer, later, vooral in den tijd der Renaissance, als ketterij veroordeeld, werd ook door Descartes en Leibnitz gehuldigd. Beide wijsgeeren, hoewel van een ander standpunt uitgaande dan de atomisten der Oudheid, zochten, even als zij, de oorzaken van het leven in de in de stof werkzame krachten.

Descartes vergelijkt het dierlijk lichaam met een uurwerk, dat, als het opgewonden is, voortloopt, zoolang het gewicht daalt, maar dat stilstaat, zoodra het afgeloopen of gebroken is. De levensverschijnselen moeten, volgens hem, zuiver mechanisch verklaard worden en de dood is een noodzakelijk gevolg van beleediging van een der hoofdorganen van het organisme.

Leibnitz gaat nog verder, en erkent tusschen het anorganische en organische rijk geen ander verschil dan dat van een unum per accidens en een unum per se, zoo als hij het uitdrukt. Dat is, delfstoffen zijn een aggregaat van deelen, bij dieren en planten zijn alle deelen werkzaam tot één doel.

Beide hoofdinrichtingen — waarvan de eene de verklaring der levensverschijnselen meent te vinden in een ingrijpen van eene onstoffelijke macht in de stoffelijke wereld, de andere in de eigenschappen der stof zelve — worden ook nog in deze eeuw teruggevonden. Maar de eerste verloor en de andere won in beteekenis, naar mate de ervaringsmethode met meer vrucht in de natuurwetenschappen werd toegepast.

Toen Lavoisier de balans had ingevoerd in de scheikunde, en ademhaling en verbranding als analoge verschijnselen had

doen kennen, ontving niet alleen Stahl's phlogiston-theorie den genadeslag, maar werd ook zijn vitalisme onhoudbaar.

Bichat en andere volgelingen van Stahl wijzigden nu de voorstelling in dien zin, dat zij aan de levende stof nevens gewone, bijzondere eigenschappen toekenden. Buffon meende deze levensmaterie in een eigen scheikundig element te vinden, hetgeen de chemie echter bewezen heeft niet aanwezig te zijn. Later nog heeft Treviranus gedacht — ten onrechte, zooals wij thans weten — dat deze stof, voor ons oog onzichtbaar, wellicht in de atmospheer zich zou bevinden, omdat zuiver water, eenigen tijd met de lucht in aanraking, zich alras met levensmaterie vult.

Al deze voorstellingen van een bijzonder beginsel of eene bijzondere stof in het levend organisme zijn onhoudbaar gebleken tegenover de voortgezette onderzoekingen der natuurwetenschap.

Zocht Bichat het verschil tusschen levende en levenlooze wezens in de tweeërlei eigenschappen welke hij aan de stof toekende, de eene eeuwigdurend en onveranderlijk, de andere tijdelijk en wisselvallig, beide gedurende het leven aanwezig en in aanhoudenden strijd, eindelijk bij den dood de laatste versleten en de stof alleen aan de eeuwige physische wetten gehoorzamende, — Claude Bernard bewees, dat er tusschen de veranderlijkheid en den tijd van bestaan van levende en van doode voorwerpen slechts een verschil is in graad, niet grooter dan tusschen levende wezens onderling.

Evenmin komt uitsluitend aan levende organismen het vermogen toe, om na verminking of ziekte zich te herstellen en wonden te genezen. Want ook kristallen kunnen, zoo als merkwaardige proeven van Pasteur geleerd hebben, zich van stoornissen herstellen.

En wat den vermeenden strijd tusschen de levenseigenschappen en de physische betreft, ook deze berust op eene dwaling. Bestond die strijd werkelijk, dan zou daaruit logisch volgen, dat naar mate de vitale eigenschappen der

materie meer de overhand hadden in het organisme, de physische ook meer onderdrukt zouden worden, en omgekeerd. Doch er heeft juist het tegenovergestelde plaats. Wanneer de zuurstof der atmospheer ontbreekt, dooft de vlam uit en houdt ook het leven op. Vermindert de toevoer der zuurstof, in gelijke mate worden zoowel de levens- als de verbrandingsverschijnselen zwakker. Ontwaken de levensfunctiën weder, dan houdt de activiteit der scheikundige processen van ademhaling, absorptie, enz. daarmede gelijken tred.

In plaats dus van met elkander te strijden, werken de levensuitingen en de physisch-chemische processen in het organisme harmonisch te samen en zijn tot één geheel verbonden.

Er kan dan ook geen sprake zijn, dat de levende en de doode lichamen door andere wetten bestuurd zouden worden; dat in de wetenschap der laatste alles vast en onveranderlijk, in die der eerste alles veranderlijk en wisselvallig zou zijn. Integendeel, zooals reeds Descartes en Leibnitz, Lavoisier en de Saussure, en na hen alle physiologen, die de natuurkundige methode toepasten, hebben aangetoond, de stoffen en de wetten waaraan zij gehoorzamen, zijn dezelfde in het organische en in het anorganische rijk. Er is op aarde slechts ééne mechanica, ééne physica, ééne chemie voor de geheele natuur, en in de verschijnselen van deze bestaat geen ander wetenschappelijk verschil, dan dat zij meer of minder samengesteld en daardoor meer of minder moeilijk te onderscheiden en te ontleden zijn. Dezelfde beginselen en dezelfde methoden van onderzoek gelden voor de wetenschappen der levende en voor die der doode natuur.

Onderzoeken wij nu, dit alles in het oog houdende, wat dan eigenlijk het kenmerkende is van het plantaardig en dierlijk leven, zoo vinden wij — integenstelling van de regelmatige, meestal solide, en door rechte lijnen en platte vlakken begrensde vormen van het anorganische rijk — de georganiseerde wezens

door gebogen en onregelmatige vlakken omsloten, uit cellen opgebouwd, die inwendig aanhoudend veranderen en die het vermogen bezitten, zich door opneming van stoffen van buiten te onderhouden en te vermenigvuldigen.

Terwijl dit verschil in uitwendige vormen zich laat afleiden uit den opbouw der georganiseerde wezens uit saamgestelde moleculen, met water omgeven, — waarover ik thans niet verder spreek, — hebben wij hier vooral de aandacht te vestigen op dat *vermogen van voeding*, dat zonder twijfel eene merkwaardige tegenstelling vormt van het organische rijk tegenover het anorganische.

De voeding van het organisme bestaat namelijk uit twee gedeelten, eene synthese en eene analyse, een opbouw en eene destructie. De opbouw geschiedt in het verborgen en alleen de destructie valt in het oog. Het is deze laatste, welke wij een levensverschijnsel noemen, maar die eigenlijk een verschijnsel is van organischen dood.

Van de oudheid af is het leven vergeleken met een brandende fakkel, en nog ten huidigen dage staat aan den ingang van onzen doodenakker de omgekeerde toorts als het zinnebeeld van het uitgebluschte leven. En te recht. Lavoisier's ontdekking heeft dit beeld tot waarheid gemaakt. Inderdaad, wij merkten het zoo even reeds op, de ademhaling is eene langzame verbranding. En zoo is het ook met digestie, circulatie, warmteontwikkeling; zij allen behooren tot de physisch-chemische werkingen der stof, zij kunnen, gedeeltelijk althans, ook buiten het organisme worden voortgebracht en hebben voor onze voorstelling niets geheimzinnigs meer.

Doch de fakkel des levens is niet in allen deele gelijk aan de brandende toorts. Terwijl deze slechts asch achterlaat, heeft de levensvlam, een deel van het organisme verterende, een ander deel onderhouden en een nieuw gevormd. Met andere woorden: voor ons oog verborgen, worden in het inwendige van dier en plant, in verband met latere vormen en verrichtingen, op bepaalde plaatsen verschillende verbindingen

opgebouwd, welke daar buiten niet optreden. Doch bovendien wordt het organisme als het ware voortdurend verjongd, en terwijl het zelf zich ontwikkelt, vormt het den aanleg van een nieuw leven, dat bestemd is, om nevens of na het eerste op te treden.

De eerste dezer beide functiën, welke men wellicht de chemische synthese zou kunnen noemen, is wederom niet anders dan een proces, dat onder de gewone wetten der scheikunde valt, en waarvan de producten ook buiten het organisme gevormd kunnen worden, wanneer slechts de voorwaarden en omstandigheden daartoe aanwezig zijn. Getuigen de talrijke stoffen, welke in de vrije natuur alleen in het plantaardig of dierlijk lichaam voorkomen, en welke thans ook in de scheikundige laboratoria worden bereid. Het behoort dan ook niet tot de onwaarschijnlijkheden, dat vroeger of later ook looistoffen, chinine, morphine en andere producten van het plantenleven door den mensch zullen bereid worden, en dat het slechts van den prijs van voortbrenging zal afhangen, of onze akkermaalsbosschen, onze Kina- en Vanille-aanplantingen in stand zullen blijven, dan wel of zij voor het fabrieksproduct de vlag zullen moeten strijken, zooals de meekrapcultuur voor de kunstmatige alizarine.

En kunnen wij van de eiwitachtige lichamen, de meest essentieele producten van planten en dieren, dit thans nog niet voorspellen, zoo mogen wij niet vergeten, dat de reden hiervan slechts deze is, dat zij tot de meest samengestelde stoffen in het levend organisme behooren, en dat de synthetische chemie nog eene betrekkelijk jonge wetenschap is.

In dit alles ligt alzoo het raadselachtige van het leven niet. Wij kunnen zelfs nog verder gaan. Ook uit het feit, dat wij geen organisme, geen cel uit hunne bestanddeelen kunnen opbouwen, en dat wij geen gestorven organisch voorwerp weder levend kunnen maken, mogen wij niet afleiden, dat het levend organisme in wezen geheel verschillend zou zijn van het onbewerktuigde rijk. Want men kan geen enkel voorwerp

der natuur, tot welk rijk het ook behoore, maken. Men kan het alleen doen ontstaan door de omstandigheden en voorwaarden daartoe juist zoo interichten, als zij in de natuur, zonder ons toedoen, daarvoor aanwezig zijn. En wanneer die natuurlijke bereidingswijze onbekend is, of wij buiten machte zijn, de omstandigheden zoo te doen samenkomen als in de natuur geschiedt, dan kunnen wij het anorganische voorwerp evenmin doen ontstaan als het georganiseerde. Men denke slechts aan een der eenvoudigste kristallen, het koolstofkristal of den diamant, welks bereiding, hoe vaak ook beproefd van wegen den krachtigen prikkel tot winstbejag, nog niet gelukt is. Het behoeft dan waarlijk geen verwondering te wekken, dat de mensch geen samengesteld organisme kan opbouwen.

Er blijft dus alleen die vernieuwing of verjonging van het organisme, zoowel door groei als door reproductie (want de laatste is slechts een bijzondere soort van groei) ter beschouwing over. Is hier wellicht de oplossing van het raadsel te zoeken? Huist het eigenaardige van het leven in de orde, waarin de verschijnselen optreden, in de harmonische opeenvolging en samenwerking tot één geheel, in het unum per se, om in de taal van Leibnitz te spreken? Die organische evolutie, welke bij elke kiem van plant of dier wordt waargenomen, is ongetwijfeld iets bijzonders van het levend organisme Reeds bij de zwermsporen der lagere Cryptogamen kan men waarnemen, hoe zij, ook wanneer het gewapend oog daartusschen nog geen verschil kan zien, zich ieder op eigen wijze tot eene andere plant ontwikkelen, overeenkomstig de species die ze heeft voortgebracht.

En niet anders is het met de eicellen der hoogere planten of der dieren, welke, ofschoon van elkander bijna niet te onderscheiden en in dezelfde uitwendige omstandigheden geplaatst, toch kunnen uitgroeien tot geheel verschillende wezens. De zaden in denzelfden akker gelegd, vormen zich tot planten, ieder op eigen trant. In het vogelei, dat in den dampkring

op voldoende temperatuur wordt gehouden, heeft na weinige dagen eene reeks van vormingen plaats, voor iedere soort in aard, opeenvolging en samenhang gedetermineerd, welke in betrekkelijk korten tijd een met bewustzijn en willekeurige beweging begaafd dier in het leven roepen.

In al die gevallen heeft men zonder twijfel met echte levensfunctiën te doen. Hierop zal dus vooral het onderzoek gericht moeten zijn. Dit is ook geschied.

Uitgaande van de onderstelling, dat alle kracht aan de materie gebonden is, en niet van deze gescheiden noch daaraan toegevoegd kan worden; dat dus de anorganische stof, waaruit het organisme is opgebouwd, hierin slechts in nieuwe, meer en meer samengestelde combinatiën optreedt, maar daarbij niets principieel verschillends kan verkrijgen, tracht men in den tegenwoordigen tijd de levensverschijnselen zoo veel mogelijk te ontleden en tot eenvoudige processen terug te brengen. Zoo heeft men door waarneming en proeven geleerd, dat zoowel bij dieren als planten de levenskiem van het ei huist in eene kleine primordiaalcel, terwijl de hoofdmassa als voedsel voor deze cel kan beschouwd worden. Met de machtige microscopische hulpmiddelen van den laatsten tijd, gepaard aan nieuwe klievings- en kleurings-methoden, vond men daarop, dat het essentieele dier cel gelegen is in hare kern, en dat der kern wederom in hare microsomen, kleine plasma-lichaampjes soms op de grenzen der zichtbaarheid. In alle bijzonderheden en ontwikkelingsstadiën werd en wordt nog de evolutie dier kernen en de morphologie der microsomen nagegaan, en hoogst merkwaardig is reeds het resultaat: de groote, vaak treffende overeenkomst in vorm en ontwikkelingsgang dier eerste levensverschijnselen bij planten en dieren. De ontogenesis en phylogenesis dier beide rijken vindt hier een ruim en vruchtbaar veld tot onderzoek, dat door velen bearbeid wordt.

Hetzelfde geschiedt op ander gebied der levensleer, en wij mogen van de algemeene toepassing der natuurkundige methode

op de levende organismen, in volgende tijden meer en meer rijke vruchten verwachten.

Zal het nu, zoo voortgaande, den mensch eenmaal kunnen gelukken, den allereenvoudigsten vorm des levens te vinden, en van daar opklimmende ook de hoogere levensuitingen, eindelijk de hoogste, die van de dieren en den mensch te begrijpen? — Is men op den goeden weg, om ten laatste het geheim des levens te ontdekken, in dien zin, dat men eene onafgebroken reeks van samenhangende en uit elkander ontstaande verschijnselen zal leeren kennen, uitgaande van het anorganische, door de organische verbindingen en de allereenvoudigste organismen, allengs opklimmende tot de hoogere met gevoel bedeelde planten en met bewustzijn begaafde dieren, ten slotte tot het hoogst ontwikkelde leven op aarde, dat van den denkenden mensch?

Of wel, is dit een vruchteloos, steeds onmogelijk streven? Is hier aan de menschelijke kennis een grens gesteld, die zij nooit overschrijden kan?

Deze vragen, eerst mogelijk geworden, nadat het bovennatuurlijke uit de voorstelling der levensuitingen verdwenen was, zijn in de latere jaren herhaaldelijk uitgesproken en opzettelijk behandeld geworden. Coryphaeën onder de natuuronderzoekers hebben zich daarmede bezig gehouden.

Wie uwer herinnert zich niet de dichterlijke, door tintelend vernuft evenzeer als door rijken inhoud schitterende voordracht: Ueber die Grenzen des Naturerkennens, waarmede Emil du Bois-Reymond in 1872 de algemeene vergadering der duitsche natuuronderzoekers heeft geopend, die eindigde met de ontmoedigende woorden: *Ignoramus* et *Ignorabimus?*,

en daartegenover de stoute verklaring, vijf jaren later in diezelfde vergadering door Carl von Nägeli, een niet minder diepzinnig denker, uitgesproken aan het slot zijner rede: Ueber die Schranken der naturwissenschaftlichen Erkenntniss: *Wir wissen und wir werden wissen?*

Scherpe tegenstelling, Mijne Hoorders! Wat hebben wij

als waarheid aantenemen? Is ons onderzoek tot eeuwige onvruchtbaarheid gedoemd? en is van al ons pogen het eenig resultaat, de zekerheid dat wij niet weten en niet zullen weten? Of is voor den mensch, zoo hij slechts zoekt en den rechten weg bewandelt, de kennis der eindige dingen onbegrensd?

Al aanstonds moet ik doen opmerken, dat, hoewel beide uitspraken geen bloote rhetorische figuren zijn, maar de uitkomst van een rijp doordacht betoog, ja zelfs die van von Nägeli, volgens zijn eigen getuigenis, de slotsom van den gedachtengang van een geheel leven bevat, toch de tegenstelling tusschen beide niet zoo groot is als zij schijnt.

Ten opzichte der organismen, waaraan hij geen bewustzijn toekent, staat du Bois-Reymond ongeveer op hetzelfde standpunt als von Nägeli. Met dezen wil hij de veranderingen der lichamen terugbrengen tot bewegingen van atomen en erkent hij de wet der causaliteit ook in den opbouw van het organische rijk. Evenzoo verklaren beide, dat zelfs de universeele geest, dien Laplace zich dacht en dien zij als het ideaal van den menschelijken geest beschouwen, toch niet in staat zou wezen, om de geheele natuur te begrijpen, hetzij omdat het wezen van materie en kracht zijne bevatting te boven gaat, hetzij omdat de natuur onbegrensd is in ruimte en tijd, en het weten van den eindigen mensch zich alleen tot eindige dingen bepaalt.

Maar in andere opzichten wijken beider beschouwingen uiteen. Von Nägeli erkent geen klove tusschen de deelen van het organische rijk, evenmin als tusschen dit en het anorganische. Du Bois-Reymond daarentegen, die zelf het een misgreep noemt, in het eerste optreden van levende wezens op aarde iets anders te zien dan een uiterst moeilijk mechanisch probleem, laat, in een zeker onbekend stadium van ontwikkeling van het leven, het *bewustzijn* optreden als iets onbegrijpelijks, dat niet slechts tegenwoordig onverklaard is, gelijk iedereen toegeeft, maar dat uit zijnen aard nooit verklaarbaar zal zijn.

Tegen deze laatste voorstelling heb ik bezwaar. Immers indien mijn geheele betoog van den samenhang der zichtbare natuur, van de eenheid der wetten, waaraan al het eindige gehoorzaamt, en van het ontbreken eener kloof tusschen het organische en het anorganische rijk niet mislukt is, dan volgt daaruit, dat alle levende organismen slechts uit stoffen bestaan, die ook in de onbewerktuigde natuur voorkomen, en dat met die stoffen, ook de van deze onafscheidelijke krachten in het levend organisme zijn overgegaan. Met den allengs meer en meer samengestelden bouw der organismen zullen dus even gelijkmatig, zonder sprongen, de krachten dier organismen meer samengesteld zijn geworden.

Het wordt dan de taak van den natuuronderzoeker om nategaan, hoe de krachten der anorganische materie in de stofmoleculen, welke het levend organisme samenstellen, zich combineeren kunnen, zoodat leven, gevoel, bewustzijn ontstaan. Niet, dat men thans reeds hiertoe in staat zou wezen. Verre daarvan. Dit en volgende geslachten zullen wel voorbijgaan, voordat deze sluier is opgelicht. Maar ik voor mij kan niet aannemen, dat dit a priori voor altijd onmogelijk zou wezen, met andere woorden, dat de hoogste, wat du Bois-Reymond noemt de astronomische, kennis der hersenen ons hiertoe nooit in staat zou stellen, want dan zou men, naar mijne overtuiging, òf gedwongen worden een supranaturalistisch beginsel in de levensleer intevoeren, òf wel men zou ten opzichte van de levensuitingen verlangen, wat ons van geen enkel verschijnsel op aarde bekend is,

Immers, indien de aanleg tot bewustzijn, hoe gering ook, niet in de atomen of in hunne groepeering tot moleculen bevat is, moet die van buiten daaraan toegebracht zijn, en komen wij terug tot vitalisme, in welken vorm dan ook.

Dit strijdt met de geheele opvatting des levens van du Bois-Reymond, die de vraag of de hoogere levensprocessen het product van werkingen der stof zijn, niet ontkend wil hebben, als zij ook het antwoord ons verborgen.

Maar dan geldt van deze vraag het „ignorabimus" niet meer dan van andere verschijnselen der natuur. Het wezen der aantrekking en afstooting is ons niet duidelijker dan dat van het leven.

Wel weten wij niet, hoe dat bewustzijn in verband te brengen is met andere krachten der materie, en zal wellicht in later tijden ons begrip van atomen nog gewijzigd moeten worden. Wel is er eene kloof tusschen het eiwitmolecule en den eenvoudigsten levenden protoplast, en ontbreekt ons voor de voorstelling van de vorming van den laatste eene reeks van tusschenvormen, welke wij misschien niet zullen waarnemen, ook al ontstaan zij nog dagelijks. De organismen zijn namelijk in het algemeen des te kleiner, naar mate zij eenvoudiger van bouw zijn. Nu kennen wij lagere planten, uit celwand en inhoud bestaande, zoo klein dat zij thans op de grens van het waarneembare staan. De meer eenvoudige, naakte protoplasten en a fortiori de overgangsvormen tusschen deze en het eiwit, die nog veel kleiner moeten zijn, blijven ons dus wellicht verborgen.

Erkent men echter met mij geen principieel verschil tusschen het anorganische en het organische rijk, waarom zou men dit dan laten optreden ergens in de rij der levende wezens, waar deze het bewustzijn duidelijker vertoonen? Ziet men niet de ontwikkeling dier wezens trapsgewijze toenemen van het infusiediertje door de geheele reeks der ongewervelde en gewervelde dieren tot den mensch toe? Waar is de grens tusschen de aantrekking en afstooting der moleculen, de gevoeligheid voor een prikkel, zooals die bij de planten voorkomt, het gevoel van genoegen en smart bij de lagere dieren, datzelfde gevoel met de herinnering van vroegere aandoeningen of het bewustzijn bij hoogere dieren en mensch? Wij leeren die toestanden alleen kennen door de bewegingen en uitingen van het organisme, welke daarvan een gevolg zijn; maar reeds de eenvoudigste levende wezens vertoonen ze. Getuigen Engelmann's schoone onderzoekingen over de gevoeligheid der bacteriën voor den

prikkel der vrije zuurstof, eene gevoeligheid zoo groot, dat hunne bewegingen als het fijnste reagens op deze laatste kunnen dienen. Getuigen ook de zoo merkwaardige resultaten van Pfeffer aangaande de wijze, waarop spermatozoïden en planogameten door scheikundige prikkels bewogen worden.

En wie de vorming dezer spermatozoïden en oosphaeren, de voortplantingsorganen van lagere Cryptogamen, onder zijne oogen heeft zien plaats grijpen en in alle trappen van ontwikkeling heeft kunnen nagaan, zoo als mij ten vorigen jare te beurt viel ten opzichte van *Sphaeroplea annulina*, die verkrijgt daarvan de levendige voorstelling eener hoogst merkwaardige en geleidelijke verandering van het plasma, waarvan de allengs optredende levensuitingen het gevolg zijn.

Indien nu reeds bij zoo eenvoudige organismen het gevoel van behagen en smart wordt aangetroffen, zou dan niet met de zoo veel grooter samengesteldheid der hoogere dieren, ook dit gevoel zich hooger kunnen ontwikkelen?

Doch, Mijne Hoorders, ik mag niet misbruik maken van Uwe belangstellende aandacht. Ik wil dan ook niet met U onderzoeken, wat er waarschijnlijks is in de hypothese van von Nägeli, welke tracht reeds eenigermate eene voorstelling te geven van het terugbrengen van hoogere levensprocessen tot stoffelijke bewegingen en die, uitgaande van het bekende feit dat de zenuwen de indrukken van buiten overbrengen naar de hersenen, zich denkt dat reeksen van micellen, welke het sensorium der hersenen samenstellen, door een aangebrachten prikkel voor een korten tijd eene beweging harer assen verkrijgen en om een evenwichtsstand schommelen, terwijl zij door uittreding van water tegelijk vaster samenhangen; dat aldus voor bepaalde indrukken bepaalde stroombanen gevormd worden, welker richting en duur naar den meer of minder sterken indruk anders, en wier aantal in het sensorium onnoemelijk groot zijn kunnen.

Ik laat dit alles, hoe belangrijk ook, achterwege. Het zij

voldoende, in dit uur U gewezen te hebben op de eenheid der anorganische en organische natuur, en op de mogelijkheid, om de levensprocessen uit bewegingen en veranderingen der stofdeeltjes afteleiden.

Alleen dit ééne mag ik niet nalaten in herinnering te brengen, dat, al is, naar mijne voorstelling, de tijd voor het invoeren van een supranaturalistisch beginsel ter verklaring van de verschijnselen der physischen levens thans voorbij, daarom voor ons de raadselen dezer wereld niet zijn opgelost. Wij hebben alleen de grenzen van het natuurwetenschappelijk onderzoek scherper afgebakend, en gevorderd, dat op het gebied van het eindige, waarop het zich uitsluitend beweegt, ook alleen met een soortgelijken maatstaf gemeten worde. Wat daarbuiten ligt, alle voorstellingen van het eeuwige en goddelijke, welk recht van bestaan zij op ander gebied ook hebben, blijven hier buiten beschouwing.

Evenmin is er strijd tusschen natuurkennis en natuurpoëzie. De laatste behoort tot het gemoedsleven van den mensch, en het voorbeeld van Alexander von Humboldt kan ons leeren, hoe de strengste methode van onderzoek geen afbreuk doet aan eene hoog dichterlijke opvatting der natuur en aan een open zin voor hare schoonheid.

De natuurkundige, ook hij die instemt met den dichter:

> Hoch über der Zeit und dem Raume webt
> Lebendig der höchste Gedanke;
> Und ob Alles in ewigem Wechsel kreist,
> Es beharret im Wechsel ein ruhiger Geist,

hij gaat bij zijn wetenschappelijk onderzoek der natuur steeds uit van zinnelijke waarneming.

Doch ook in deze zijn de raadselen nog zoo vele. Al dringt de mensch met den telescoop tot in onmetelijke afstanden des hemels, al toont de microscoop hem de kleinste ruimten met levende wezens bevolkt, al weet hij zelfs een enkele maal in zijne werkplaatsen de natuur natebootsen, en te scheiden en te binden, wat zij slechts in verborgen schuilhoeken scheidt en

vereenigt, toch is zijne kennis luttel en de wetenschap nog pas aan het begin van haar loopbaan.

Laten wij daarom, in plaats van het ontmoedigend: „Ignorabimus", liever het latere devies van du Bois-Reymond tot het onze maken, waar hij den stervenden Septimius Severus nazegt: *Laboremus!*

Indien wij rustig en onafgebroken voortgaan met arbeiden, met al den ernst en de toewijding, welke de wetenschap vordert, dan zal het ons een enkele maal gelukken verband te ontdekken tusschen verschijnselen, waar wij dit niet vermoed hadden, en hierdoor eene oplossing te vinden, die ons in vreugde, als Archimedes, het εὕρηκα op de lippen legt. Maar meermalen zal ook het grondigst onderzoek ons niet het licht geven dat wij wenschen, of, bij verruiming van onzen gezichteinder, ons slechts nieuwe raadselen doen zien.

Dan wordt onze dorst naar kennis niet bevredigd, maar gelukkig onze zucht tot onderzoek niet uitgedoofd, want het is een merkwaardige trek van den menschelijken geest, dat het bekende alras zijne aantrekkelijkheid verliest, en dat men blijft zoeken naar het onbekende.

Niet het bezit der waarheid, maar het streven daarnaar is het hoogere, en ook van de natuurwetenschap geldt het schoone woord van Paulus, dat den wand van een onzer gehoorzalen siert: „niet dat ik het alreeds gegrepen heb, „maar ik jaag er naar."

Ik heb gezegd.

BIJLAGEN.

I.

1884–1885.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteiten der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1sten keer	30	9	28	4	2	73
„ 2den „	16	6	29	6	4	61
„ 3den „	6	3	33	4	2	48
„ 4den „	25	8	22	8	2	65
„ 5den „	21	5	25	6	3	60
„ 6den „	16	6	26	2		50
„ 7den „	7	3	23	2	2	37
„ 8sten „	1		4	1		6
„ 9den „		1	1			2
„ 10den „			1			1
„ 12den „			1			1
Studenten	122	41	193*	33	15	404
Duitschers en Hongaren	3					3
niet-studenten		1	10*	9	25**	45
Totaal.	125	42	203	42	40	452

Voll. Ond.	122	41	193*	33	15	404
2 lessen	3		6	6		15
1 les		1	4*	3	25**	33
Totaal.	125	42	203	42	40	452

* waaronder 1 dame.

** „ 11 dames.

II.

UITSLAG DER UNIVERSITEITS-EXAMENS.

	1884—1885.		
	Aantal geexamineerden.	Geslaagd.	Afgewezen.
Examen in Hebreeuwsche taal en Israëlietische Oudheden.	24	21	3
Candidaats-examen in de Godg. (1e ged.)	13	11	2
„ „ „ (2e ged.)	26	25	1
„ „ „ (1e en 2e ged.)	1	1	
Doctoraal-examen „ „			
Candidaats-examen in de Rechten.	24	15	9
Doctoraal „ „ Rechtswetenschap.	24	13	11
„ „ „ Staatswetenschap.			
Candidaats „ „ Geneeskunde.	17	15	2
Doctoraal „ „ „	9	4	5
„ „ „ Heelkunde.			
„ „ „ Verloskunde.			
Groot Mathesis-examen.			
Propaed. exam. voor de Geneeskunde.	8	7	1
Candidaats „ in de Wis- en Natuurkunde.	2	2	
„ „ „ Aard- en Delfstofkunde.			
„ „ „ Plant- en Dierkunde.			
„ „ „ Artsenijbereidkunde.			
Doctoraal „ „ Wis- en Sterrekunde.			
„ „ „ Wis- en Natuurkunde α.			
„ „ „ „ „ „ β.			
„ „ „ Scheikunde.			
„ „ „ Aard- en Delfstofkunde.	1	1	
„ „ „ Plant- en Dierkunde.	1	1	
„ „ „ Artsenijbereidkunde.			

	1884—1885.		
	Aantal geëxamineerden.	Geslaagd.	Afgewezen.
Propaed. examen voor de Godgeleerdheid.	3	2	1
„ „ „ Rechten.	1	1	
Candidaats exam. in de Klass. Letterkunde.	2	2	
„ „ „ Semitische „			
„ „ „ Nederl. „	3	3	
„ „ „ Taal- en Letterk. v. d. O. I. Archipel.			
„ „ „ Wijsbegeerte.			
Doctoraal „ „ Klass. Letterkunde.	1	1	
„ „ „ Semitische „			
„ „ „ Nederl. „	1	1	
„ „ „ Taal- en Letterk. v. d. O. I. Archipel.			
„ „ „ Wijsbegeerte.			
Examens bedoeld in Staatsblad 1877 n°. 159 art. 6.			
Totaal . . .	161	126	35

III.

PROMOTIËN,

van 16 September 1884 tot 11 Juli 1885.

Faculteit der Godgeleerdheid.

1885.

1 *Mei.* Hermanus Franssen, van Amsterdam; publiek. Proefschrift: *Beoordeeling van de conjecturen op den tekst van het Evangelie van Mattheus*; tot doctor in de Godgeleerdheid.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1884.

24 *October.* Petrus Nicolaas Engelberts, van Zutphen; privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over het regentschap*; tot doctor in de Rechtswetenschap.

11 *November.* Willem Herman Johannes Roijaards, van Utrecht; privaat. Proefschrift: *Veranderingen in de gemeentelijke indeeling des rijks (beschouwingen naar aanleiding van art. 2 der Grondwet)*; tot doctor in het Staatsrecht.

11 *November.* Willem Herman Johannes Roijaards, vau Utrecht; privaat op *Stellingen*; tot doctor in de Rechtswetenschap.

18 *November.* Antoine Ferdinand Eugène Hubert van Oppen, van Maastricht; privaat. Proefschrift: *Eene rechtsvraag omtrent Handelszaken (art.* 1b *W. v. K. en* 298 *W. v. B. Rv.)*; tot doctor in de Rechtswetenschap.

3 *December.* Constantijn Gustaaf Adolf van Asch van Wijck, van Utrecht; privaat. Proefschrift: *Eene vraag naar aanleiding van art.* 216 *B. W.*; tot doctor in de Rechtswetenschap.

1885.

12 *Februari.* Hubert Gijsbert Carel Marcus, van Nijkerk; privaat. Proefschrift: *Opmerkingen over preventieve hechtenis en hare toerekening*; tot doctor in de Rechtswetenschap.

27 *Februari.* Johannes Jacobus Loeff, van Utrecht; privaat. Proefschrift: *Iets over Staatsschulden*; tot doctor in de Rechtswetenschap.

2 *Maart.* Joan Carel Smissaert, van Leiden; privaat. Proefschrift: *Begraven en verbranden van lijken*; tot doctor in de Rechtswetenschap.

3 *Maart.* Jan Bruijn, van Weesp; privaat. Proefschrift: *De rol der aanwijzingen in het bewijsrecht;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

7 *Maart.* Gijsbert Carel Duco Reinout van Hardenbroek, van 's Gravenhage; privaat. Proefschrift: *De bedelarij tegenover het Strafrecht;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

23 *Maart.* Diederik Jacob Adrianus Albertus van Lawick van Pabst, van Vreeland; privaat. Proefschrift: *Eenige beschouwingen over de Artikelen* 229—231 *der Gemeentewet;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

31 *Maart.* Marie Willem Frederik Treub, van Voorschoten; privaat. Proefschrift: *Ontwikkeling en verband van de Rijks-, Provinciale en Gemeentebelastingen in Nederland. I;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

27 *Mei.* Willem Johannes Hermanus de Visser, van Pasoeroean; privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot de leer der samenhangende misdrijven en der voeging van strafzaken;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

1 *Juli.* Jan Willem Marie Bosch, van Utrecht; privaat. Proefschrift: *Asijl en Uitlevering, historisch geschetst;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

3 *Juli.* Frans Hugo Losecaat Vermeer, van Terborg; privaat. Proefschrift: *Iets over art.* 447 *van het Wetboek van Strafvordering;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

3 *Juli* Jacob Eduard Boddaert, van Middelburg; privaat. Proefschrift: *De straf van openbaarmaking der rechterlijke uitspraak;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

5 *Juli.* Johan Adolf Huydecoper, van Zeist; privaat. Proefschrift: *Eenige opmerkingen over begrip van Diefstal;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

9 *Juli.* Peter Antonie Nicolaus Stephanus van Meurs, van Arnhem; privaat. Proefschrift: *Geschiedenis en Rechtsontwikkeling van Elburg;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

6 *Juli.* Cornelis Johan Adriaan Bichon van IJsselmonde, van Hillegersberg; privaat. Proefschrift: *De afschaffing van den lijfsdwang;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

10 *Juli.* Constant Cornelis Willem Vis, van Middelburg; privaat. Proefschrift: *De Eerste Kamer der Staten Generaal in de praktijk;* tot doctor in de Rechtswetenschap.

Faculteit der Geneeskunde.

1884.

15 *December.* Joannes Christianus Ignatius van der Hagen, van St. Oedenrode; *Het Bekken bij luxatio femorum congenita duplex;* tot doctor in de Geneeskunde.

19 *December.* Frederik Johannes Muller, van Amsterdam; privaat. Proefschrift: *Over den invloed van eenige zuren en alcalien op de spieren der maag;* tot doctor in de Geneeskunde.

1885.

23 *April.* Johan Willem Carel Marie van der Sijp, van Wamel; privaat. Proefschrift: *Cocaïne, haar oorsprong, hare geschiedenis en hare toepassing op oogheelkundig gebied;* tot doctor in de Geneeskunde.

22 *Mei.* Hendrikus Jonker Jr., van Laren; privaat. Proefschrift: *Eene traumatische aandoening van het ruggemerg zonder beleediging der wervelkolom;* tot doctor in de Geneeskunde.

4 *Juli.* Willem Einthoven, van Samarang; privaat. Proefschrift: *Stereocospie door kleurverschil;* tot doctor in de Geneeskunde.

7 *Juli.* Reinder Klinkert, van Zwolle; privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot de kennis der Febris Aseptica;* tot doctor in de Geneeskunde.

9 *Juli.* Louis Constant Hubert Goossens, van Venloo; privaat. Proefschrift: *Over Area Celsi;* tot doctor in de Geneeskunde.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1885.

27 *Maart.* Antonie Cornelis Oudemans Jzn., van Batavia; privaat. Proefschrift: *Bijdrage tot de kennis van het bloedvaatstelsel en de Nephridia der Nemertinen;* tot doctor in de Dier- en Plantenkunde.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1885.

1 *Juli.* Adriaan Beets, van Utrecht; privaat. Proefschrift: *De „Disticha Catonis";* tot doctor in de Nederlandsche Letteren.

IV.

UITSLAG DER EXAMENS, door de faculteiten der Wis- en Natuurkunde en der Geneeskunde afgenomen, ingevolge de Wet van 25 Dec. 1878 (*Staatsblad N^o^.* 222.)

	1884—1885.		
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen
Eerste natuurkundig examen. (Art. 4 der Wet)	56	41	15
Tweede Natuurkundig examen. (Art. 5) .	24	21	3
Theoretisch Geneesk. examen, eerste gedeelte (Art. 6)	5	4	1
Theoretisch Geneesk. examen, tweede gedeelte	4	4	0
Theoretisch examen in de Tandheelkunde. (Art. 9)	1	1	0
Theoretisch Apothekersexamen. (Art. 13) .	9	9	0
Bewijzen van kennis der Dier- en Delfstofkunde. (Art. 15)	5	5	0
	104	85	19

V.

De Hoogleeraren, in den loop van het Studiejaar of kort te voren benoemd, hebben hun ambt aanvaard:

1884.

19 Sept. DR. J. CRAMER, met eene redevoering over *de symbolische verklaring der Evangelische geschiedenis.* (Utrecht, A. H. Ten Bokkel Huinink).

1885.

17 April. MR. W. L. P. A. MOLENGRAAFF, met eene redevoering over *het verkeersrecht in wetgeving en wetenschap.* (Haarlem, de erven F. Bohn).

VI.

PRIJSVRAGEN

DOOR

RECTOR EN SENAAT

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT

den 1sten Mei 1885 uitgeschreven.

Overeenkomstig Art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de Studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling der navolgende onderwerpen, opgegeven door de verschillende Faculteiten, als volgt:

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

I.

De Faculteit vraagt eene beschrijving en beoordeeling van de voornaamste methoden ter bepaling van den diffusie-coëfficient tusschen vloeistoffen, zoo mogelijk met toevoeging van eigen proeven.

II.

De Faculteit verlangt een onderzoek naar de ongewervelde zoetwaterfauna van eenig punt van ons vaderland. De allerjongste

literatuur over de verschillende groepen der Evertebrata mag daarbij niet over het hoofd worden gezien, en nieuwe waarnemingen, in aansluiting aan de daarin vermelde, moeten worden verricht.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

I.

De Faculteit verlangt de mate van taalkennis, die uit de Masorethische aanteekeningen blijkt, nader bepaald te zien door aanwijzing, zooveel mogelijk onder rubrieken, welke taalregels aan hare vervaardigers bekend, welke onbekend waren.

II.

De Faculteit verlangt, onder doorloopende verwijzing naar de bronnen en met toetsing van de uitspraken der latere auteurs, een grondig vertoog zoowel over het karakter van Lodewijk XI, koning van Frankrijk, als over de beteekenis van zijn bewind.

Faculteit der Geneeskunde.

I.

De Faculteit verlangt een onderzoek omtrent den oorsprong, de ontwikkeling en den groei der veerkrachtige vezelen en platen in gewervelde dieren.

II.

De Faculteit vraagt eene bepaling van de soorten van Schizomyceten, welke, in minstens drie gevallen van met ontleding der urine gepaard gaande ontsteking van den wand der vesica urinaria, in de urine aanwezig zijn.

Faculteit der Godgeleerdheid.

I.

De Faculteit verlangt eene critische, exegetische en historische studie van Psalm LXVIII.

II.

De Faculteit verlangt eene uiteenzetting van de beteekenis van David Hume voor de wijsbegeerte van den Godsdienst en voor de zedekunde.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

I.

De Faculteit verlangt een oordeelkundig onderzoek betreffende de leer van het strafbare laten (delicta omissionis). Daarbij moeten meer bijzonder als punten van onderzoek behandeld worden: het verband tusschen het strafbare doen en het strafbare laten, de grond van strafbaarheid van het laatste en de onderscheiding der delicta omissionis in verschillende categoriën.

II.

In het internationaal privaatrecht wordt algemeen bij de beoordeeling van den staat en van de familierechtelijke betrekkingen der personen in de eerste plaats toegepast de wet van het land, *waartoe de persoon behoort*. Groot echter is het verschil van meening over de vraag, of hierbij op de *nationaliteit*, dan wel op het *domicilie* behoort gelet te worden.

De Faculteit vraagt een critisch onderzoek naar de geschiedenis en den tegenwoordigen stand van dit vraagstuk.

De vragen moeten worden beantwoord in de taal, waarin ze gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van den auteur, moeten vóór den 1sten Mei 1886 worden toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een gesloten en verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1886 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, welke door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

VII.

NAAMLIJST DER STUDENTEN

VOOR DE EERSTE MAAL

INGESCHREVEN ONDER HET RECTORAAT VA[N]

Prof. Dr. N. W. P. RAUWENHOFF

voor den Cursus 1884/85. 1)

Datum van Inschrijving	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1884.				
17 Sept.	Pieter Jan Geluk.	M.	10 Aug. 1866.	Zuijlen.
"	Jan Kalff.	J.	10 Mei 1865.	Zutfen.
"	Johannes Marinus van Olst.	M.	24 Nov. 1864.	Utrecht.
"	Maurits Lodewijk van Goudoever.	J.	19 Aug. 1865.	Utrecht.
"	Henderikus Phillippus Remko Christiaan Weiffenbach.	J.	1 Juli 1863.	Salatiga.
"	Claudius Henricus van Herwerden.	Ph.	9 Maart 1866.	Utrecht.
"	Justinus Clemens Alexander Friederich Riedel.	M.	1 Oct. 1865.	Gorontalo, (Celebes)
18 Sept.	Franciscus Bernardus Banning.	M.	29 Dec. 1867.	Oldenzaal.
"	Jacob Herman Friederich Kohlbrügge.	M.	28 Maart 1865.	Kenzhorst bij Wezel.
"	Karel Hendrik Beijen.	J.	26 April 1866.	Utrecht.
19 Sept.	Willem van der Hoeven.	M.	4 Nov. 1865.	Bergen op Zoom.

1) Door de letters Th., J., M., Ph. en L. worden de Faculteiten van *Godgeleerdheid*, *Rechtsgeleerdheid*, *Geneeskunde*, *Wis- en Natuurkunde*, *Letteren en Wijsbegeerte* aangeduid.

UM ‹ IVING.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE PLAATS.
4.				
:pt.	Cornelis Rippert van Lelyveld.	Th.	4 Juni 1864.	Hoorn.
:pt.	Cornelis Johannes Breunissen.	Th.	25 Maart 1863.	Elst.
	Abram Gerrit Adrianus Idenburg.	M.	17 Nov. 1863	Asperen.
	Jacobus Antonie van Hasselt.	M.	17 Aug. 1865.	Dieren.
	Karel Willem Hendrik van Lidth de Jeude.	J.	19 Aug. 1863.	Tiel.
	Hendrik Willem Schreuder.	M.	18 Maart 1866	Aalsum.
	François Lambert Joseph Henri Heijmans.	M.	21 Dec. 1862.	Utrecht.
:pt.	Petrus Mol.	M.	8 Mei 1863.	Hilversum.
	Johannes Frederik Vis.	M.	30 Juni 1865.	Zaandijk.
	Jan Otto Constant Boogaard.	M.	27 Juni 1866.	Hardingsveld
	Johan Bernard Theodoor Postma.	M.	1 Nov. 1867.	Magelang.
	Jan Gualtherus Christiaan Joosting.	M.	17 April 1866.	Purmerend.
pt.	Herman Idenburg.	M.	16 Sept. 1864.	West-Graftdijk.
	Gerrit Blokhuis.	L.	24 Mei 1864.	Velp.
	Johannes Diderik van Ewijck.	J.	24 Oct. 1863	Bunnik.
	Anton Cornelis ten Hove.	M.	29 Aug. 1865	Maartensdijk.
	Johannes Hendricus Goossens.	M.	28 Aug. 1866.	Harderwijk.
	Hendrik Johannes Noteboom.	Th.	6 Sept. 1863.	Utrecht.
	Hendrik Koldewijn.	Ph.	13 Febr. 1850.	Apeldoorn.
pt.	Henricus Elias van IJsendijk.	J.	7 April 1862.	Smilde.
pt.	Lubertus Brouwer.	Ph.	28 Febr. 1862.	Dieren.
	Herman Jacob Pijnacker Hordijk.	Th.	7 Juli 1864.	Naaldwijk.
	Lambertus Geertruides Palmboom.	Th.	16 April 1865.	Amsterdam.
pt.	Johannes Mattheus Nauta.	M.	20 Mei 1865.	Batavia.
pt.	Frederik de Haan.	L.	22 Juni 1863.	Leeuwarden.

Datum van inschrijving	Naam en voornaam.	In welke faculteit.	Geboorte-jaar.	Geboo[rte-] pla[ats]
1884.				
1 Oct.	**Douwe Hiemstra.**	Th.	9 Maart 1864.	Franel
"	**Arend Jan Hondelink.**	M.	30 Juli 1863	Neede.
"	Frank Karel van Lennep.	J.	24 Nov. 1865	Amster
3 Oct.	**Arie de Vries.**	M.	27 Nov. 1843.	Loosdr
"	Pieter Ruysch van Dugteren.	M.	15 Nov. 1865	Achtier
"	**François M[illegible]l Cornelis, Eliza Koksma.**	J.	30 Jan. 1865.	Sluis.
7 Oct.	**Arnoldus Timmerman.**	Th.	6 Juli 1853.	Woltert
"	**Jakobus Marinus Jalink.**	Th.	14 Nov. 1861.	's Grave
"	**Yme Doornveld.**	Th.	10 Aug. 1864	Sneek.
10 Oct.	**Jan Victor de Jong.**	M	21 Aug. 1864.	Parama
"	**Franciscus Theodorus Schröder.**	M.	25 Jan. 1846.	Utrecht.
11 Oct.	**Koert Loggers Jr.**	Th.	17 Sept. 1861	Dieren.
"	**Egbert Sijperda.**	Th.	22 Aug. 1863.	Sneek.
"	**Jozef Gusgens.**	M.	3 Juni 1866.	Maastri
14 Oct.	**Wijtze Stoel.**	Th.	22 Jan. 1865.	Burum.
16 Oct.	Jan van Tright.	Ph.	13 Dec. 1859.	Wilp
17 Oct.	Theodorus George Cornelis Rappard.	Th.	14 Dec 1852.	Zaanda
18 Oct.	Gerrit Boersma.	Th.	23 Sept. 1859.	Buitenp
"	Okko Norel Rz.	Th.	8 Dec. 1863	Harling
21 Oct.	Felix Charles Geerling.	Th.	29 Juni 1862.	Brussel.
"	Abraham Sikkel.	M.	7 Maart 1866	Utrecht
21 Oct.	August Uhrig.	Th.	28 Jan 1860.	Neustad
"	Gustav Holtey-Weber.	Th.	22 Oct. 1864.	Oberwi bij B
"	Heinrich Coerper.	Th.	3 Maart 1863	Meisen
"	Gustav Friedrich Merck.	Th.	29 April 1864.	Mecke Rhijn sen.
"	Wilhelm Weigle.	Th.	3 Aug. 1862.	Mettma Rhijn sen.

Datum van Inschrijving.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS.
1884.				
24 Oct.	Heinrich Lenz.	Th.	17 Feb. 1863.	Weissenheim a/B.
„	Carl Gustav Coerper.	Th.	26 Dec. 1862.	Meissenheim.
„	Herman Risch.	Th	28 April 1863	Gan-Greweiler.
„	Sigmund Keck.	Th.	17 Juni 1861.	Cservehka Hongarije.
„	Balthasar Wasarheleij.	Th.	24 Feb. 1862	Henizfalsa Hongarije.
„	Elek Nagij.	Th.	8 Juni 1859	Csokfalsa Hongarije.
„	Eduard Roth.	Th.	21 Sept. 1861.	Mittelbrunn.
„	Jacobus Leendertz.	M.	18 Juni 1861.	Arnhem.
„	Jos^e^. Hösse.	Th.	18 Juli 1860	Jülich.
„	Theodor Gottfried Haberkamp.	Th.	27 Feb. 1861.	Hückelhoven Rhijnpruissen.
29 Oct.	Wichem Westhoff.	Th.	7 Aug. 1862.	Wijhe.
10 Nov.	Petrus, Gerardus Maria Hofman.	M.	26 Maart 1865.	Oosterhout.
„	Gerrit Johannis Blonk.	M.	22 Sept. 1864.	Stolwijk.
17 Nov.	Franciscus Johannes Adrianus Marie de Bruijn.	Ph.	17 Oct. 1866.	Breda.
„	Clarus Anne Cornelis Kruijder	Ph.	17 Aug. 1865.	Vuursche.
13 Dec.	David Jacob Hamburger.	M.	23 Feb. 1867.	Alkmaar.
20 Dec.	Willem Draaijer.	L.	26 Dec. 1847.	Deventer.
„	Johan Carl Kummer.	L.	5 Nov. 1860.	Amsterdam.
„	Rutgert Hartman.	L.	18 Oct. 1861.	Ursem N.H.
„	Leonardus Gerhardus Gérard.	L.	5 Dec. 1857.	Almelo.
„	Taeke Jansma.	L.	1 Juni 1862.	Paesens.
„	Mevr. van Lijnden.	L.	29 April 1848.	Utrecht.
	Mejonkv. S. van Lijnden.	L.	16 Jan. 1849.	Velp.
	Mejonkv. H. de Geer.	L.		Utrecht.

Datum van Inschrijving.	NAAM EN VOORNAAM.	In welke faculteit.	GEBOORTE-JAAR.	GEBOORTE-PLAATS
1884.				
	Mejonkv. W. F. v. Lijnden.	L.		Utrecht.
24 Dec	Gerard Hendrik Prinsen Geerligs.	L.	9 April 1862.	Haarlem.
1885.				
4 Febr.	Mejonkv. Agnes Johannette Hoeufft.	L.	26 Jan. 1864.	Haarlem.
„	Karel Westerling.	L.	28 Feb. 1857.	Akkerwoude.
12 Febr.	Bernard Jacobus Grevers.	M.	1 Juni 1851.	Amsterdam.
14 Febr.	Otto Elias Stark.	M.	18 Dec. 1863.	Rhenen.
27 Febr.	Mevr. Dibbits.	L.		Utrecht.
5 Maart	Rijndert Arij Husen.	Th.	23 Jan. 1865.	Utrecht.
„	François Frederik 's Jacob.	J.	14 Aug. 1857.	Batavia.
30 April	Mevr. Melvil v. Lijnden geb. v. Weede.	L.		
19 Mei	Johannes Balthazar Waiboer.	M.	21 Sept. 1858.	Wieringerwaard.

INHOUD.

Wetten en besluiten betreffende het Hooger Onderwijs.

Inrichting en Geschiedenis der Universiteit.

Bijlagen.

